Küreselleşmenin Çöküşü

John Ralston Saul

DÜNYANIN YENİDEN KEŞFİ

İngilizceden Çeviren: Erdem İlgi Akter

AYRINTI

JOHN RALSTON SAUL

Kanada doğumlu, deneme ve roman yazarı. Daha önce Ayıntı Yayınları'ndan *Karanlık Güzergâhlar* (Çev. Sevda Deniz Karali, 2017) adlı romanı yayımlanan, ödüllü bir yazar olan Saul'un kitapları 37 ülkede 28 dile çevrilmiştir. İfade özgürlüğünü savunan ve birçok ülkede siyasi ve ekonomik düşünce üzerinde önemli etkileri olan Saul, *TIME* dergisi tarafından "kâhin" olarak adlandırılmıştır. Ekim 2009 ile Ekim 2015 tarihleri arasında Uluslararası Pen Kulübü'nün başkanlığını üstlenmiş olan Saul, aynı zamanda kâr amacı gütmeyen Kanada Vatandaşlığı Enstitüsü'nün de eş kurucusu ve eş başkanıdır.

Ayrıntı: 1237
İnceleme Dizisi: 305

Küreselleşmenin Çöküşü
Dünyanın Yeniden Keşfi
John Ralston Saul

Kitabın Özgün Adı
The Collapse of Globalism
And The Reinvention Of The World

İngilizceden Çeviren
Erdem İlgi Akter

Yayıma Hazırlayan
Tayfun Mater

Son Okuma
Ahmet Batmaz

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

THE COLLAPSE OF GLOBALISM © 2005, John Ralston Saul
By arrangement with Westwood Creative Artists Ltd.

Türkçe yayım hakları Akcalı Ajans aracılığıyla alınmıştır.

Kapak Fotoğrafı
WIN-Initiative / Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85 – 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: *2018*
Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-605-314-327-7
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

John Ralston Saul

Küreselleşmenin Çöküşü

Dünyanın Yeniden Keşfi

İçindekiler

Kriz İçin Önsöz
John Ralston Saul / Ocak 2017 7

Birinci Bölüm
Bağlam

1. Cennetteki Yılan 23
2. Vaat Edilen Geleceğin Özeti 39
3. Ne Yapabileceklerini Söylemişlerdi? 41
4. Birilerinin Söylemeyi Unuttuğu Bir Şeyler Var 53
5. Ekonominin Bir Din Haline Gelmesinin Kısa Tarihi 67

İkinci Bölüm
Yükseliş

6. 1971 91
7. Hava Boşluğu 94
8. Kralın Soytarısı 106
9. Seçili Romantik Hevesler 110
10. Toplayıcı Güç 135
11. Çarmıh Ekonomisi 153

Üçüncü Bölüm
Plato

12. Başarı 163
13. 1991 171
14. İlerleme İdeolojisi 177
15. 1995 190

Dördüncü Bölüm
Düşüş

16. Negatif Denge 197
17. STK'lar ve Tanrı 214
18. Düşüş Kronolojisi 220
19. Düşüş Kronolojisi: Malezya Olayı 227
20. İnancın Sonu 238
21. Hindistan ve Çin 282
22. Yeni Zelanda'nın Ters Dönüşü 289

Beşinci Bölüm
Şimdi Nereye Gidiyoruz?

23. Yeni Hava Boşluğu: Ara Dönemin Marazi Semptomları 299
24. Yeni Hava Boşluğu: Ulus-Devlet Geri mi Dönüyor? 319
25. Negatif Ulusalcılık 337
26. Düzensiz Savaşların Normalleşmesi 352
27. Pozitif Ulusalcılık 365

— Sonsöz: Seçimin Geri Dönüşü 2009 380
— Dizin 410

Kriz İçin Önsöz

John Ralston Saul / Ocak 2017

Gerçek krizler garip bir şekilde birbirine benzer. Köklü ve derindir. Bu krizlerle başa çıkmak zorunda olan kişiler için ise aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir.

Türkiye ve Yunanistan, İspanya, Portekiz, Avrupa ve Orta Doğu'daki, kısacası tüm Akdeniz havzasındaki insanlar, 2008'den bu yana giderek toplumsal ve ekonomik karmaşaya evrilen ekonomik bir çöküşle mücadele ediyorlar. Şimdilerde ise bu siyasî bir krize dönüşmüş durumda. Çöküş, karmaşa ve krizin gittikçe yayılmakta olduğu gerçeği, 2016 senesinde ayan beyan ortaya çıktı. Dünyanın hiçbir yerinde herhangi bir iyileşme belirtisi söz konusu değildi. Yunanistan, ikinci bir darbeyi bekledi. İspanya yerinde saydı. Türkiye, siyasî ve ekonomik olarak büyük bir hızla

daha da kötüye gitti. İngiltere'de, sanrılama ile aşırı böbürlenme karışımı bir sinir krizi yaşandı. Kriz, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve dünyanın diğer bölgelerinde yayılmaya devam etti. İktidarı elinde tutanlar için bu çöküşün nereden çıktığı belli değildi. Ancak yine de krizin yıkıcı enerjisi, aynı volkanik bir yeraltı patlamasında olduğu gibi, yaklaşık yirmi yıldır etrafa lavlar saçıyordu. İçinde yaşadığımız yapıların arasına eriyerek sızan esrarengiz bir güçtü.

Söz konusu başarısızlığı yaratan insanlar, konumlarında ısrarcı olmaya devam ederken, son kırk yılın politikalarının bizi nereye götüreceğine dair uzun yıllardır ikazlarda bulunan bir grup insan, bu olup biteni hayretler içerisinde izledi. Pek tabii ki, şimdilerde zengin-yoksul ayrımından kaygılanan ve orta sınıf için çok daha fazla şey vaat eden daha fazla sayıda insan var. Ancak bunların hiçbirisi ciddi bir politika değişikliği önermiyor. Orta sınıfla ilgili bu takıntı nedir mesela? Bu liderlerin hiçbirisi işçi sınıfının mevcudiyetinin idrakine varmışa benzemiyor. Ya da işgücü piyasasında kalabilme mücadelesinde cesaretleri kırıldığı için, sınıf sisteminin dışına atılan ve sayıları gittikçe artan vatandaşlar hakkında bir şey demiyorlar. Bu kişiler, içinde bulunduğumuz dönemin yeni lümpen proletaryası mı? Her şeyden önce motivasyonsuz değiller. Bir rolleri ve gelecekleri olmamasından hoşnutsuzlar. Küreselci ideologlar tarafından tam mânâsıyla toplumun köşelerine itildiler ve geri dönüş yolunu bulamadılar.

Bizimkisi asla öğrenmeyi beceremeyen bir liderliğe benziyor. Yani, asla değişemeyecek bir liderliğe. 2015 ve 2016 yılları boyunca yaşanan muhtelif şoklar –artan şiddet, mülteci sorunu, ekonomik düzensizlik ve popülizmin alenî yükselişi– mevcut genel geçer bilginin emanetçilerini, en azından bu konuyla ilgileniyormuş gibi davranmaya zorladı. Yine de, arkadaki felsefenin değiştiğine ya da gözden geçirildiğine dair herhangi bir işaret yoktu.

1990'ların başında, Voltarire'in Piçleri (*Voltaire's Bastards*) kitabı için yazdığım şeylere baktığımda; daha o zamanlar fi-

nansal sistemin felakete sürükleyici görünümünden ve küresel liderliğin, özellikle kamu borçları konundaki yıkıcı tavırlarından bahsettiğimi görüyorum. Bugün bu tanımlamada değişen hiçbir şey yok. Tek bir kelime bile. Bir tek virgül bile değişmedi. Bu kişiler, borçların geri ödenmesi konusunda Afrika'ya yirmi beş yıl önce uyguladıkları ahlakî olarak zorlayıcı kuramların aynısını bugün de uyguluyorlar. Kendi Batı demokrasilerinin kuramlarını. Bu politikalar, Afrika'nın refahını mahvetmiş, ölümlere neden olmuş, darbe ve iç savaşlar getirmiş politikalardı. Yunanistan'daki musibetin suçlusu –hükümet, devlet ya da halk– kim olursa olsun; bu durum, borçların geri ödenmesi ile ilgili Batı politikalarının on yıllardır bir felaket olduğu gerçeğini değiştirmezdi.

Bugün için sorabileceğim tek soru, bir bankayı kurtarmanın ne zamandır bir ülkeyi kurtarmaktan önemli olduğudur. Ya da sosyal bilimci akademisyenlerimizin, bir demokrasinin meşruiyet kaynağının vatandaşlar değil de, ticarî sözleşmeler olduğuna ne zaman inanmaya başladıkları. Mortgage'ları ellerinde tutan bankaları neden kurtardığımızı. Bu mortgage hesaplarının neden kapatılamayacağını, yani parasının o evlerde yaşayan vatandaşlara neden verilemeyeceğini. Sonuçta o evler, bu vatandaşların kendi evleri. Bu binalarda, geçici bir hevesle değil, bir ihtiyaca binaen yaşıyorlar. İnsanlık onuruna sahip bir yaşam anlayışı çerçevesinde ele alabileceğiz bir hakka binaen. Vatandaşların borçlarını silelim. Eğer silersek, sonrasında harcama da yapabileceklerdir.

Vatandaşların ve devletlerin borçlarına tavırlarımıza, düşük Hristiyan ahlâkçılığını tatbik etmeyi nasıl kabul edebildik? Öte yandan özel sektör borçları, suçluluk ve uygun davranışa dair eski toplumsal mekanizmalardan kendini sıyırmış durumda. Hesap etme becerimiz ne zaman gerçeklerden bu kadar koptu? Örneğin, Avrupa İstatistik Ofisi, 2012 senesinin Mayıs ayında, kıtanın ekonomik duraklamadan kıl payı kurtulmuş olduğunu açıklayabilirdi. Yunanistan'ın serbest düşüşte olmasını bir kenara bırakacak olursak; İspanya'daki işsizlik oranının % 25, genç işsiz-

liği oranının % 50 olduğunu; Portekiz'in, kurtarma programları ve katı kemer sıkma tedbirlerine rağmen, % 30 ila 45 genç işsizliği oranı ve daimî bir ekonomik daralma ile çok farklı bir durumda olmadığını söyleyebilirdi. Aklı başında gözlemciler, ekonomik bunalımdan bahsededursunlar; bu istatistikler, Batıdaki kurulu liderlik yapısını ancak hafif bir şekilde cesaretlendiriyor. Veyahut da, riyakârlıktan ötürü haklarını teslim edecek olursak; bu kişiler, kendi vatandaşlarının, bu türden beyanatlarla yeniden güvence altına alınabilecek kadar aptal olduğunu düşünüyorlar.

2017 senesine geldiğimizde, İspanya gibi ülkeler, dikkatlice sınırlandırılmış istatistikleri baz alarak iyileşme gösterdiklerini beyan ettiler. Gerçek işsizlik, genç işsizliği ve daha da önemlisi uzun vadeli işsizlik konusunda herhangi bir tartışma gerçekleşmedi. Öte yandan bu konular, herhangi esaslı bir kriz için yapılacak analizlerde merkezî önem taşıyordu. Sayısını bilmediğimiz pek çok İspanyalı gencin Avrupa'nın diğer ülkelerine ve Amerika'ya gitmiş olmasını söylemiyorum bile. Bunların hiçbiri Yunanistan'ın ya da Portekiz'in resmî politikalarında mevzu bahis olmadı. Daha doğrudan söyleyecek olursam; küreselciliğin borca ahlakî bir yükümlülük olarak bakan yaklaşımı, kendi vatandaşlarının haklarından daha üstün bir şeymiş gibi muamele gördü; hâlâ da görmekte. Liderlerimiz, vatandaşların –senin ve benim– birey olarak, adil işleyen bir ekonomiye ihtiyaç duyduğunu unuttular. Ve yaşadığımız ülkelerde yaşayabilmek için işe ihtiyacımız olduğunu. Yaşadığımız ülkelerde kalabilmenin ve bilinçsiz ya da ehil olmayan politika belirleyicilerinin sürükleyişlerine maruz kalmamanın bizim için bir hak olduğunu unuttular. Halbuki, devletin meşruiyetini güvence altına alan şey liderler ya da yöneticiler değil, biz vatandaşlarız. Bu canlanma ve toparlanmaları teknokratlar ölçüp tartarken, ekonominin gerçeğinde yurtdışına kaçan genç, eğitimli nüfus var. Adeta, eski Yunanda gerçekleşen büyük göçlerin üçüncüsü gibi. Sadece ilk ikisinde daha az eğitimli ve yoksul kesim hâkimdi. Bu insanlar, klasik sınıf terminolojisine göre, kendileri için daha iyisini istedikleri için bulundukları yerden ayrıldılar. Bu sefer, ülkesini terk eden

yarım milyon Yunanlının yüzde 50'si genç ve eğitimli. Yunanistan için çok uzun vadeli bir felaket bu. Bundan da felaketi, bu göçlere rağmen, genç işsizlik oranının hâlâ % 50 olması. % 60'ın üzerindeki işsiz için bu çok uzun süren bir işsizlik oranı. Ve bu oranların hiçbirisi iş aramaktan vazgeçmiş kişileri kapsamıyor.

Tüm bu olan bitenle ilgili olarak Yunanistan yalnız değil. 2008'den bu yana İspanya'yı 1,8 milyonun üzerine genç terk etti. Ancak buna rağmen, genç işsizlik oranı % 50'lerde seyretmeye devam ediyor. Aynı şekilde bir milyonun üzerinde genç Fransa'dan ayrıldı. Bunlar, yine iyi eğitimli gençlerdi. Ve hâlâ gençlerin çeyreği işsiz, pek çoğu zaten çoktan pes etti.

Pek tabii ki, bunların bir kısmı yurtdışına eğitim için gitti ve dönmeyi planlıyor. Bazıları dönmeyi umuyor, bazıları dönmek için uygun zamanı kolluyor. Pek çoğu ise basitçe ülkelerini terk etti. İstatistikî tahliller ne gösterirse göstersin, tarihî açıdan bunların hepsi belirli bir devrim öncesi koşulları işaret ediyor. Böylesi bir devrimin önüne geçebilecek tek şey, İkinci Dünya Savaşı sonrasında inşa edilen sosyal güvenlik ağları kalıntıları. Ancak bu olasılık bile, aşırı sağın farklı versiyonlarına ait siyasî partilere ve popülizmin yükselişine doğru bir şey gibi görünmeye başlıyor.

Türkiye neden bu duruma hâlâ entegre olmayı ve Avrupa Birliği (AB) düzenlemeleri tarafından kısıtlanmayı istesin ki. Ticarî nedenler dışında, böyle bir isteğim pek de açık bir izahı yok. Tamam; Türk ihraç ürünlerinin % 50'si AB'ye gidiyor ve bu büyüklükte bir pazar şu anda başka bir yerde açılmıyor. Ancak ticaret, AB üyeliğinin yalnızca küçük bir kısmı. Pek tabii ki Ankara, AB'deki Türk nüfusu ile ilişkilerini siyaseten sıkılaştırmak istiyor. Yani, böyle yaparak onlar üzerinde daha fazla etki sahibi olmayı arzuluyor.

Sahip olduğu karmaşıklık ve dinamizmle Türkiye Avrupa'nın pek çok sorunundan paçayı kurtarmayı başardı. Lâkin, bu süreçte kendisine zarar da verdi. Ekonomilerin zenginleşebilmesi, herkesin güven duyduğu yasal bir sistemin başat rol oynadığı istikrarlı, açık ve şeffaf toplumlara bağlıdır. Hükümetlerin istikrar

ve dahil ediciliğin egemen olduğu bir atmosferi sağladığı durumda bölgesel, kültürel ve hatta siyasî farklılıklar canlı bir ekonomi için önemlidir. Sakin dahil edişler, her yerde tüm hükümetlerin birincil sorumluluğudur. Yirminci yüzyılda yeniden öğrendik ki, merkezî ya da yukarıdan aşağı bir iktidarı veyahut da belirli bir etnik ya da siyasî grubun egemenliğini vurgulayarak herhangi bir ekonomik avantaj sağlayamayız. Avrupa'daki tarihî sorunların kalbinde bu durumlar yatar. Türkiye, başka yerlerde başarılı sonuç vermiş merkezsiz bir karmaşıklık için gerekli malzemelere sahip olduğundan, tüm bunlardan kaçınabilirdi. Ancak Ankara, devletin işleyişine dair eski moda Vestfalya sistemine umutsuzca tutunarak, bu seçeneği çok uzun bir dönem hor kullandı.

Daha da kötüsü hükümetler, mübalağaya başvurmak ya da şiddet içeren çözümler benimsemek yerine, halkı bir araya tutmak yolunda başarısız olduklarında, bunun ekonomik etkisi de felaket olur. Bu konuda Türkiye Avrupa'ya ve Batının büyük bir kısmına katılmaktadır: örneğin popülizm, kimi grupları dışladığında, bunu istikrarsızlık, güvensizlik ve şiddet takip eder.

Bunlar, tarihin bize gösterdiği üzere, hiçbir işe yaramayan çözümlerdir. Küçük bir ekonomik stratejiyi ele alalım. Türkiye, klasik bir yanlış hesapla, devlet kurumlarını devasa ölçekte özelleştirmiştir. Kısmen geçerli nedenleri olsa da, bu özelleştirmeler hükümetin kasalarına bir kereliğine fayda sağlamanın nasıl bir şey olacağını anlamak üzere gerçekleşmiştir. Sonra, şirketler gitmiştir. Para buharlaşmış gibidir. Kitlesel özelleştirme işine girişmiş tüm ülkelerin başına gelen şey de budur.

Bunun nasıl işlediğinin bir göstergesi, zenginliğin birkaç adam elinde birikmesidir. Serbestleşme ve özelleşmenin boy gösterdiği her yerde bu oldu. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 2002 senesinde iktidara gelip ekonomik reformlarına başladığında, ulusal gelirin % 36'sına %1'lik bir dilim hükmediyordu. 2016 senesine geldiğimizde, bu % 1'lik dilim, ulusal gelirin % 55'ine sahip oldu. Bunların hiçbiri başka seçenekleri araştırma yoluna gitmediler. Bir uçta hükümet denetimi, diğer uçta özelleştirme varken; arada pek çok başka olasılık mevcuttu.

Neden bunlar araştırılmasın ki? Araştırılmaz; çünkü hükümetler, devletin şirketlerini siyasî ya da kişisel olsun eşe dosta satmakla meşguldürler. Bundan da kötüsü, şiddetin artması ve kamusal alanda özgür tartışmaların azalmasının yanı sıra, siyasî bir istikrarsızlığın baş göstermesi ile birlikte, bu özel şirketlerin değeri de düşüverir.

Pek çok ülkede günümüzde kamu politikalarında görülen bozukluğun derinliği, ekonomiyi canlandırmakla (daha doğrusu üretip tüketmek konusunda bizim canlandırılmamızla), bize empoze edilen kemer sıkma politikaları arasında gidip gelen bitmeyen çabalarda görülebilir. Elbette, daha fazla ya da az harcama yapmamız gereken dönemler vardır. Ama yine de, tek bir temel soru sorabilmek mümkündür. Son 2500 yıllık Batı medeniyetinde –ki oldukça doğru tarihî kayıtlara sahip olduğumuzu düşünürsek– genel kemer sıkma politikalarının yüksek enflasyona sahip olmayan bir medeniyeti krizden çıkardığı ve o medeniyeti refah, bolluk ya da büyüme yoluna soktuğu tek bir örnek var mıdır? Hayır. Tek bir örnek bile yoktur. Bu yüzden, bunun işe yarayacağına olan inancın kökenleri nelerdir? Hiçbir tarihî köken mevcut değildir. Hiçbir kanıt da. Söz konusu tek şey, görünürde Küreselleşme olarak adlandırılan kaçınılmaz güç içine doluşturulan siyasî-ekonomik kuramdan çıkan ideolojik bir düşüncedir –bir tür romantisizmdir. Bunun nasıl işe yaradığına ilişkin en sahih bilgilerimizin başlangıç noktasının klasik Yunan, Roma İmparatorluğu, Bizans ve Osmanlı imparatorluğu olduğunu düşünürsek, bu durum özel bir olağandışılık gösterir.

Bu keşmekeşin tam ortasında küçük komik bir kelime, göze çarpar: büyüme. Büyüme olduğu müddetçe iyi durumdayızdır. İspanya yeniden büyümeye başlarsa ya da Yunanistan enerjisini yeniden yakalarsa, her şey yoluna girecektir. Büyümenin teknik ölçümüne olan bu takıntı, istatistikçilerin perişan durumdaki Avrupa'nın ekonomik durgunluktan paçayı kurtardığını nasıl duyurabildiğini açıklar. Bu ise beni, okuduğunuz giriş bölü-

münün açılış cümlesine geri götürüyor. Krizler, ekseri, belirli bir ideoloji çok uzun süredir ortalıktaysa ve buna hizmet eden seçkinler eleştirel düşünce becerilerini kaybettiklerinde ortaya çıkarlar.

İşe yaramadığı zaten ayan beyan ortada olan genel geçer bilginin içine gömülmektense, birtakım yardımcı ve temel insanî niteliklere yüzümüzü dönebiliriz.[1]

Örneğin *etik*, vatandaşların iyiliğinin bir medeniyetin birincil yükümlülüğü olduğunun basit ve pratik bir hatırlatıcısıdır. Birincil yükümlülük, ticarî sözleşmelerin korunması, borçların yönetilmesi ya da liderlerin ihtişamı ile ilgili değildir. Bu borçların çoğunun çoğunlukla ticaret sektöründen ve onun finansörlerinden kaynaklanmış dertler olması bu noktayı sağlamlaştırır.

Bellek, eğitim için aslî bir araçtır. Basitçe tarihlerini bilmeyen ekonomistlerin, yöneticilerin ve iş dünyası seçkinlerinin eline teslim olmuşken, bir krizle başa çıkmak mümkün değildir. Örneğin bunlar borç tarihi bilmezler. Rekabet tarihi de bilmezler. Pek azı bu sonuçlarla ilgili bir şey okumuştur.

Bunlar, popülizmin geri dönüşü ile birlikte, bir anda 1930'larda da popülizm olduğunu keşfettiler. Sorunun bir çizgi roman kitabı versiyonu. Bunlar, toplantı notu nesliydi. Aslında gerçekte pek çoğu, kısıtlı dar kapsamlı birkaç konu dışında fonksiyonel cahildi. Kendi toplumlarında neyin işe yarayıp, neyin yaramadığını bilmiyorlardı. Doğrusu, ne toplum ne de medeniyet kavramlarından anlıyorlardı. Ücretleri, sosyal programları ve yatırımları kesiyorlar; sonrasında da, Portekiz'de olduğu gibi, ekonominin küçülmesine şaşırıyorlardı. Büyüme istiyorlardı; ama aksini teşvik ediyorlardı.

Sezgi. Yunanlılara ve diğerlerine kuramsal bir çözüm empoze edilmişse, bu çözüm gerçek insanların gerçek yaşamlarını hiç

1. Ayrıca bkz: John Ralston Saul, Denge Üzerine: Yeni Hümanizmin Altı Özelliği (*On Equilibrium: Six Qualities of the New Humanism*) (New York: Simon & Schuster, 2004)

dikkate almıyorsa ve bu durum da gerçek vatandaşlar açısından hiçbir umut ışığı barındırmıyorsa, bu insanların ne yapmaları beklenir? Bir hayat arayışında oldukları için ülkelerini terk eden yüz binlerce eğitimli insanı düşünün. Bir yüzyılı aşkın bir süredir hükümetler, eğitim düzeyini yükseltmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Sonuç: Türkiye, Yunanistan ve İspanya'da şimdiye dek hiç olmadığı kadar çok iyi eğitim almış insan var. Aynı hükümet ve kurumlar, bu başarıyı kucaklamak için eski siyasî ve ekonomik yollarında hiçbir değişikliğe gitmediler. Kayırmacılık, yolsuzluk ve ya müsamahacı ya da cezalandırıcı olan ekonomik sorunlarla ilgili alışkanlıklarına takılı kaldılar. AB ve Dünya Bankası gibi kurumlar kendilerini hâlâ ticaret ve borçlarla ilgili eski moda basit fikirler üzerinden temellendirmeye devam ediyor.

Büyük bir orta sınıf ve eğitimli bir toplum yaratmak için dahil etme ve şeffaflık pratiklerinin gerekli olduğunu kimse dikkate almadı. Orta sınıf üzerinde çok fazla konuşulmuş olsa da, mevcut politikalar, eski yoksul sınıfları yoksulluk içine hapsederken, farklı orta sınıflardan insanların da içinde yer aldığı yeni marjinalize yoksulluk biçimleri yarattı. Sosyal güvenlik ağı korumalarından yoksun hizmet sektörünün, yarı-zamanlı düşük ücretli işleri, bununla ilgili örneklerden yalnızca bir tanesiydi.

AB'nin, Yunanistan özelinde borçların affını ciddi iç kurumsal reformlarla birleştirmek üzere yeterli olanaklara sahip olduğunu görmesi gerekiyordu. Bu, ardı ardına gelen cezai kredi ültimatomlarının tersi bir şeydi. Yolsuzluğun kritik ağırlığının eğitimli yeni topluma kolay kolay uymadığı İspanya'da oldukça belirgindi. Bunlardan ilki, ikincisini baltalayabilirdi. Türkiye'de ise, daha büyük bir eğitimli orta sınıfın tedricen yükseliyor olması, binlerce siyasî, bölgesel ve kültürel farklılığı yepyeni bir yolla ele almak için büyük bir imkan sunuyordu. Tartışma, ifade özgürlüğü ve merkezsiz bir yaklaşım bir anlam ifade edebilirdi. Ama böyle olmadı; eski mekanizmalar asla tam olarak ortadan kaybolmadı ve şimdi de tam anlamıyla bu oyunun içinde. Bunun olası sonuçlarından bir tanesi, elbette ki ekonomik felaket olacak.

Bundan yaklaşık yirmi sene önce Avrupa'ya baktığımızda, nahoş bir popülizmin, sanki 1870'ler, 1920'ler ve 30'ları yeniden yaşıyormuşçasına geri geldiği ayan beyan ortadaydı. Neden mi? Çünkü; ana akım demokrasilerin faydalanıcıları ve liderlerinin idaresi, vatandaşların işine yarayacak şekilde olmazsa, vatandaşlar –korku ve reddetme ile ilgili– nahoş seslerini kullanmak zorunda kalacaklardı. Popülizmin geri dönüşü, göçmen korkusu, öteki korkusu, negatif ulusalcılığın yeniden ortaya çıkması; bunların hepsi, Küreselciliğin kaçınılmaz ideolojisinin başarısızlığına verilen tepkilerdi. Ve bu kitapta da betimlediğim üzere, 1995'lerde Küreselciliğin başarısız olduğu zaten ortadaydı. Bunu takip eden yirmi yıldır, gerçekliği reddeden seçkinlerimize katlanmak zorundayız. Krizin İngiltere, Amerika ve Filipinler'de yayılıyor olmasına şaşırmamak gerekiyor. Irkçılık ve korkunun, Avrupa'daki demokrasiler içerisinde kamusal yaşamanın merkezinde yer almasına şaşırmamamız gerekiyor.

Vatandaşlar, inanmadıkları ve aslında kendilerine zararı olan politikaları onaylamaları için kısa süreliğine kandırılabilir ya da korkutulabilirler. Lâkin, bu tasdikler kayıtsızlıktan daha öte bir şey değildir. Bunun işaretlerinden birisi; seçim katılım oranının, Küreselleşmenin uluslararası egemen ideoloji hâline gelmesinden bu yana düşmesidir. Hayal kırıklığı ve öfkenin kontrol edilemez düzeylere ulaşması ve sonrasında bir anda popülist öfkenin bir ifadesi hâline gelmesi ile birlikte bu düşüş yakın geçmişte çok daha sert olmuştur.

Ve bir diğer tarafta, sanatın ayrıcalıklı bir alanı olmayan *Hayal Gücü* bulunmaktadır. İyi bir finansal politika, hayal gücünün bir ifadesidir. Dahası; tarih boyunca tüm büyük finansçılar ve maliye bakanları, aynı zamanda kültürün önemli tüketicileri olmuştur. Bunlar çoğunlukla, hayal gücü olan entelektüellerdi. 2600 yıl öncesinin Atinalı Solon'unu düşünelim; ya da 1600'lerde 4. Henry'nin yanında çalışan Sully'i ya da İkinci Dünya Savaşı sonrasının önemli bir ismi olan Sigmunf Warburg'u ya da Avrupa'yı yeniden inşa eden Jean Monet'i. Bu örneklerin de gösterdiği üzere, ekonomik bir çıkmaz sokaktan çıkmayı, aynı

iyi bir generalin askerî bir açmazdan çıkmayı hayal ettiği gibi hayal edebilmek gerekir. Kötü generaller ekseri siper harbinde takılı kalırlar. Asker sürülerini ölmeye gönderirler. Milyarlarca kötü kredi batmak üzere dışarı akıtılır. Bankaların nasıl kurtarılabileceğine ve bunun sonucunda ortaya çıkan kamu borçlarının nereye doldurulacağına dair muhalif argümanlar mevcuttur. Kemer sıkma politikalarının ya da mevcut borç politikasının fiziksel görüntüsünü istiyorsak, I. Dünya Savaşını ve siper harbini düşünmek yeterlidir.

Avrupa finansal yapılarını merkezîleştirmeye karar verseydi eğer, pek tabii ki bir umut ve kayda değer bir ilerleme söz konusu olabilirdi. Nitekim, en azından şimdilerde tek bir para birimi sirkülasyondadır. Ancak bu da büyük bir hayal gücünü gerekli kılardı. Federalizm karmaşık bir şey olsa da, bu karmaşıklık büyük bölgesel farklılıklarla başa çıkmak için tasarlanabilir. İlk olarak tek bir modelin tüm ülkelere uymayacağını kabul etmek gerekir. Bu, federalist bir maliye politikasının özüdür. Öte yandan, yeni borçların ele alınma biçiminin ayarlarıyla oynamakla kazanılacak bir şey yoktur. Bu basitçe, yerel siyasî amaçlar için sorumlulukların değiştirilmesi ve yeni, kontrol edilemez borçların başkalarının hesap defterlerinde yer aldığının sağlanmasını içerir. Örneğin İspanya'nın değil, Avrupa'nın ya da Avrupa'nın değil, Yunanistan'ın gibi. Bu akıllıca bir politika olabilir. Gördüğümüz üzere, bunun sorunun çözümü ile hiçbir alakası yoktur.

Her halükarda, bugün geldiğimiz yer burasıdır; uyarıcılar ve kemer sıkmalar ya da barajlar ve kredi ve bono saldırıları arasında sıkışıp kaldığımız bir yerdir bu. Bunların hepsi de çeşitli kutsal kaseler adına gerçekleşmektedir: bunlar kazanılmazsa insanlık şüphe içerisinde kalacaktır; borçların ödenmesi gerekmektedir yoksa ahlakî standartlar düşecektir.

Bu kitabın devamında da detaylı olarak açıkladığım üzere, sahip olduğumuz büyüme fikrinin son kullanma tarihi en az yarım yüzyıl önce dolmuştur. İhtiyaç duymadığımız için, sağlam bir büyüme de gerçekleştiremeyiz. Ne olursa olsun, böyle bir

büyümeye ihtiyacımız yok. Neden mi? Çünkü, Batıda 1970'lerden bu yana bir üretim fazlası söz konusudur. Eski kapitalist/sosyalist kitlesel üretim modelinin miadı, bu model işe yaradığı için dolmuştur. Malların dağıtımının adil olmadığı doğrudur. Mal ve hizmetlerin adil dağıtımının kötüleştiği bir durumda, zenginliğin adil dağıtımı sorunu da cabasıdır.

Ne olursa olsun, çok fazla üretmekteyiz ve kolaylıkla bundan da fazlasını üretebilmemiz mümkün. Kitlesel üretimin başarısını –yoksunluktan en sonunda kurtuluşumuzu– kutlamamız ve daha adil dağıtım olanaklarına çok daha dikkatlice odaklanmamız gerekirdi. Bundan sonra ise, yeni fikirlere yelken açmamız beklenirdi. Başka türlü üretim biçimlerine; tüketime dair başka türlü kavramlara. Toplumsal ve ekonomik refahın tüketimin artmasına bağımlı olmadığı yeni fikirlere doğru ilerlemeliyiz.

Bizler, üretim fazlası gerçekliği içerisinde, hayal gücümüzü kendimizi ve ekonomimizi yeniden yaratmak için kullanmak yerine, inatçı bir şekilde doygun büyümeden, finansal spekülasyonun sahte firar kaportasına ve müphem hizmet istihdamı spiraline doğru kaymakta ısrar ettik. Bu ısrarımız süresince de, ticarette ve tüketimde mümkün olmayan daimî büyüme rüyasının peşinden sürüklendik.

Seçkinlerin ticaret ve ticarî işlere olan daimî takıntısını anlamamızı sağlayan bağlam budur. Bu, himayeciliğin iyi bir fikir olduğu anlamına değil, yeni ticaret anlaşmaları üzerinden kırk yıl geçmesine rağmen herhangi bir bolluk sağlanamadığı anlamına gelmektedir. Bunun iki nedeni vardır.

Bu işler, daha fazla mala ihtiyaç duyulduğu için yapılmaz. Aşırı mal sorunuyla ilgilenmez. İlgilendiği şey, malların hareketidir; çünkü bu hareket işçiler, tüketiciler, bölgeler ya da ülkeler için değil, üretici şirketler için fayda sağlar. Bu durum, elbette birilerini cezalandırırken, diğerlerinin kârlı çıkmasını sağlar. Çin'in Batıya ya da kuzey Meksika'nın ABD'nin ağır sanayilerini barındıran kuzey ve kuzey doğu bölgelerine karşı

karlı çıkması gibi. Ancak bunlar geçici ve Manişeist düzenlemelerdir. Bu, köken anlamıyla ne ticarettir ne de büyümedir. Eldeki büyüme, ne ülkeler içinde, ne de ülkeler arasında paylaşılır. Her şeyi bilen alaycılar, *bir oyunda her zaman kazananlar ve kaybedenler* olduğunu söyleyecektir. Bu, şirketler hakkında konuşmanın klasik bir yoludur. Toplumlar hakkında konuşmak için ise yıkıcı bir yoldur.

İkinci olarak, bu ticarî işler, gerçek mekânlarda yaşayan gerçek insanlar yerine, finansal ve kurumsal (şirket) çıkarların desteklendiğini gizler. Gerçek ticarette böyle bir şey yoktur. Bu, Mussolinici korporatizmin uluslararası bir biçimidir.

Şimdi ise, işte buradayız. Yönetici, ekonomik, akademik ya da siyasî olsun liderlerimizin olayı bütünüyle kabul ya da tahkik etmediği bir krizin içerisinde.

Mortgage ve finansal balon örneğine geri dönelim. Mortgage krizi birkaç şekilde çözüme bağlanabilir. Devletler mortgageları tamamen ödediğinde, yani vatandaşların borçlarını kapadığında, vatandaşlar para harcama ya da ödünç alma konusunda özgürleşeceklerdir. Bu durum ise, dolaylı yoldan bankaların yeniden finanse edilmesini sağlayacaktır. Alternatif olarak, bu mortgagelar ödenmişçesine iptal edilebilir. Bu durum da, vatandaşların özgürleşmesini, hasta bankaların temizlenmesini ve diğerlerinin de ciddi bir şekilde disipline edilmesini sağlar. Her şeyden önce vatandaşların elinde para olabilir; bu yüzden de, serbestleşmenin mevduat bankaları ile ticarî bankaların bir araya getirmesine olanak tanıdığı her yerde bu ikisini birbirinden ayıran katı kurallar altında yeniden yapılandırılmış bir bankacılık sistemine ihtiyaç duyulacaktır. Veyahut da bu ikisinin bir tür birleşimi sağlanacaktır. Farz edelim ki, doğru denge bu borçların yarısının iptal edilmesi, diğer yarısının ise devlet tarafından ödenmesi oldu. Bu durumda bile vatandaşların özgürleşmesi, muteber bankaların disipline edilerek korunması ve enflasyonist balonun ortadan kaldırılması mümkün olabilir.

Aynı prensip İzlanda, İrlanda ve Yunanistan'da yaşanan krizlere rahatlıkla uygulanabilirdi.

Burada vurgulanması gereken husus şudur: Geçmişte hiçbir zaman bu kadar çok para olmamıştır. İspanya, Yunanistan ya da Batıdaki pek çok ülkede ve şimdi gittikçe Türkiye'de ortalama bir vatandaş için durum belki de böyle değildir. Ancak, son kırk yıldır nakit paranın reel mallara oranla miktarı katlanarak artmaktadır. Bu beklenmedik, finansal bir enflasyonun yaşandığı bir dönemdir. Görünmez bir enflasyonun. Hesap edilmemiş bir enflasyonun. Üretimi finanse etmek için para değil, parayı finanse etmek için paranın söz konusu olduğu bir enflasyonun. İspanya'da ve hatta Yunanistan'da hiç bu kadar nakit para dolaşımda olmamıştır: çürük tahvillerden kredi kartlarına, çoğu devlet düzenlemelerinin dışında olan yüzlerce ama yüzlerce döviz. Bizler, özellikle Batıda, finansal spekülasyonlara hiç bu kadar bağımlı olmadık. Türkiye'de ise, artan siyasî istikrarsızlık, finansal istikrarsızlığı arttırmaktan başka bir şey yapmıyor.

Tarih ayan beyan ortadadır. Aptal, zayıf ve dejenere medeniyetler, sürdürülemez borçlarla karşı karşıya geldiklerinde, sahip oldukları şeylere kafayı takarlar. Kendilerini paranın, üzerinde anlaşmaya varılmış bir şey değil, gerçek bir şey olduğuna inandırırlar. Onun kölesi olurlar ve kendilerini mahvedeler. Başarılı medeniyetlerin yaptığı şey ise, krize neden olan kurumları ıslah etmek ve bu imkansız borçların kastî ve kitlesel olarak kaybolmasını sağlamaktır. Gerçek insanların tasarrufları ve emekli aylıkları gibi korunması gereken şeyleri, ancak bu şekilde koruyabilirler. Ellerindeki işi nihayete erdirdiklerinde, ellerindeki şey, toplumun ihtiyaçlarını ele almak için ham ama yeni bir enerjidir. Tarih, bunun kasıtlı olarak yapıldığı örneklerle doludur. Ama aynı zamanda, gerçeklerle yüzleşmeyi reddeden ve bu yüzden toplumlarını intihara sürükleyen kişilerin cesetleri ile de doludur.

Birinci Bölüm
Bağlam

[Serbest ticareti engelleyen yasalar], ilahi adaletin hikmetine müdahaledir ve günahkâr insanın hukukunu doğa hukukunun yerine koymaktadır.

— Richard Cobden, *Konuşmalar*, 1843

— O'na neden ihtiyaç duyuyorsunuz?
— Tanrı'ya ateist olmadan önce ihtiyaç duyuyordum; bir şeylere tapınmak için.

— August Strindberg, *Alacaklılar*, 1888

Ekonomik belirleyiciliği tüm insan toplumlarına uygulama çabası biraz gerçekdışıdır.

— Karl Polanyi, *Commentary* 3, no. 2, 1947

İdeoloji, dünya görüşünü etkileyen bir mercektir; kişiler, inançlar bütünü olan bu merceğe öylesine tutunurlar ki, ampirik bir doğrulamaya bile ihtiyaç duymazlar.

— Joseph Stiglitz, *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, 2003

1
Cennetteki Yılan

Küreselleşme 1970'lerde, nereden geldiği belli olmayan, kapsayıcılık aurasına bürünmüş ve tamamıyla olgunlaşmış bir fenomen olarak ortaya çıkmıştı. Küreselleşmeyi savunan ve buna inanan kişiler, belirli bir ekonomik ekolün prizmasından bu fenomene bakarak, dünyadaki tüm toplumların birbirinin içine geçtiği, yeni ve olumlu bir yöne doğru ilerlemekte olduğumuzu yürekle savunuyorlardı. Bu misyon, ilerleyen 20 yıl içerisinde, yani 1980 ve '90'lı yıllarda, küreselleşmenin kaçınılmazlığının kesin olarak kabul edilmesinin de verdiği güçle, siyaset ve hukuk alanlarında yerini bulmuştu.

Şimdi neredeyse aradan 40 yıl geçti. Küreselleşmenin sonuçlarını hep beraber görüyoruz. Bu sonuçlar arasında, hem

küreselleşmenin gittikçe artan yıkıcı hatalarını sarsan büyük başarılar, hem de bitmek bilmeyen acılar dizisi var. Yani, netice bu sonuçlar ne hakikatle ne de kaçınılmazlıkla ilgili; buna daha ziyade, Darvinci bir olgu olarak sunulan, deneysel bir ekonomi kuramı diyebiliriz. Ekonomik, siyasi ve toplumsal peyzajları eşzamanlı olarak yeniden biçimlendirmeye çalışan bir deney.

Küreselleşmeye ilişkin bu belirgin düşünceyse şimdilerde gözden kaybolmakta. Büyük bir bölümü çoktan tarihe karıştı. Bazı yönleriyse hâlâ bizimle kalacak gibi. Alan, olumlu yaklaşımlardan felaket beklentilerine kadar, birbiriyle rekabet içinde olan pek çok fikir, ideoloji ve etkiyle dolu. Netice üzerinde etki gücümüz olabilecekse de, bu keşmekeşte, bundan sonra bizi neyin beklediğinden bir türlü emin olamıyoruz.

Bir zamanlar ulus-devletlerin ekonomik güçlere tabi olması gerektiğini savunan önemli isimler, bugün ulus-devletlerin küresel askerî düzensizlik karşısında daha çok güçlenmesi gerektiğini savunuyor. Küreselleşmenin geçmişte "özelleştir, özelleştir, özelleştir" diyen peygamberleriyse bugün, ulusal düzeyde hukukun üstünlüğü ilkesinin daha önemli olduğu gerekçesiyle, hata yapmış olduklarını beyan ediyor. Ekonomistler, sermaye piyasaları üzerindeki kontrollerin yumuşatılması ve sıkılaştırılması arasında hiddetle ikiye bölünmüş durumda. Hindistan ve Brezilya gibi giderek güçlenen ulus-devletler, küresel ekonominin kabul edilegelmiş aklına meydan okuyor. Ulus-üstü ilaç şirketleriyse, vatandaş hareketlerini göz ardı etmek için türlü zikzaklar çiziyor.

Bunlar gibi düzinelerce örnek bizlere, daha işler ya da bütünlüklü devirlerden günümüzü farklı kılan o tarihsel anların birinden daha geçmekte olduğumuzu söylüyor. Bu neredeyse bir hava boşluğunda olmaya benziyor; ancak, bu öyle kaotik bir boşluk ki, yoğun bir düzensizlik ve birbiriyle çelişen eğilimlerle dolu. Bunu farklı iki ayrı hava dalgasından kaynaklanan bir fırtına gibi de düşünmemiz mümkün. Ya da futbol ve hokey gibi hızlı ilerleyen sporlarda, takımlardan birinin tempoyu kaybettiği durumda, taraflardan birinin oyunu kontrol altına alacak örüntü

ve enerjiyi yakalayana dek süren, oyuna hâkim olan öfkeli ve düzensiz faaliyetler ânı gibi düşünmek de.

Bu anlar genelde tarafların inkârıyla başlıyor. Bu karışıklık, süreçlere yön verdiğini düşünenleri korkutuyor; bu yönlendirmeleri eleştirenleriyse hayal kırıklığına uğratıyor. Durumla ilgili kesin ve soylu bir şey yok. Seçeneklerse belirsiz.

Yine de bu belirsizlik dönemi, bir seçenek ve bu yönüyle de bir imkân dönemi olarak da düşünülebilir. Bunun ne kadar süreceğini bilemeyiz. Muhtemelen çok uzun değil ve geleceği belirleyecek bu seçimler, uygun biçimde sinsice gelecek ve yerini bulacak. Bunlardan bazıları, bizler belirli bir adım atıldığının farkına varmaksızın, halihazırda kendini gözler önüne serdi ve bir şekilde işleyişe geçti.

Bundan sonra gelecek şeyin şekline, bu yüzden ya –bilinçli bir eylem olarak– karar verilecek ya da bu şeklin ne olduğu, belirli bir çıkar grubunun bizim için vereceği karara bırakılacak. Ya da bu şekil, tamamıyla kader ve şartlara teslim edilecek. Büyük ihtimalle, bu üçünün bir birleşimi olarak ortaya çıkacak. Ortaya çıkan sonucun sağlamlığı, bu gerekli mekanizmalar arasındaki dengeye dayanacak. En tehlikeli dengesizlik hâli, diğerleri aleyhine kader ve şartları desteklerken, en vasat hâl, çıkar gruplarını destekleyecek. En sağlam denge hâliyse, bilinçli kamusal kararlarla yönlendirilecek.

Bu kitap, bizim seçim yapma becerimiz hakkında ve ayrıca bu seçimlerin bizi nerelere götürebileceğini tartışıyor.

Değişim olasılığının mümkünlüğüne inanmak, çok hassas bir konu. Bu bizim, seçimin gerçekliğine inandığımız anlamına geliyor. Seçenekler olduğuna ve daha büyük bir iyilik için, toplumun değişmesi umuduyla, seçim yapabilme gücüne sahip olduğumuza. Başımızdaki hükümetlerin, devlet kontrollü kumar faaliyetleri gibi, dolaylı yollardan yoksullardan vergi toplamasının kaçınılmaz olduğunu mu düşünüyoruz; yoksa seçim yapabilmenin mümkün olduğuna mı inanıyoruz? Üçüncü Dünya ülkelerinin hiçbir işe yaramayan borçlarının, seçimlerimiz doğrultusunda kapatılabileceğine inanıyor muyuz? Vatandaşların

bu türden bir erke sahip olduğuna dair kanı, ortak bir proje olarak medeniyet fikrinde yatıyor. Ne kadar çok insan gerçek seçimlerin varlığına inanırsa; insanlar, asgari düzeyde o kadar seçim yapmak (oy vermek) ve daha da önemlisi, yaşadıkları topluma o kadar dahil olmak istiyor.

Küreselleşme nedir? Halihazırda kabul gören genelgeçer bir bilgiyi tanımlamak bir nevi bilimsel tuzaktır. Daha da kötüsü, İngiliz Liberal John Morley'in de yüzyıl önce dile getirdiği gibi, "yavan söz istiyorsak, tanımdan daha iyisi yoktur."[2] Konunun üstüne bağlam içerisinden gitmek çok daha iyidir.

Küreselleşmenin ne kadarı tarihe karışacak? Herhangi büyük bir fikir ya da ideoloji taze olup kolaylıkla yol aldığı zamanlarda, bunun en ciddi destekçileri bile, ilgili ideoloji ya da fikir lehine geniş kapsamlı iddialarda bulunur. Bu büyük görüş, destekçilerinin istedikleri değişimi kolaylıkla gerçekleştirebilmesine olanak tanır. İşler biraz daha karıştığındaysa, aynı savunucuların çoğu, her ne kadar kendi hakikatlerinin ve bunun kaçınılmazlığının ana doğasında ısrar etmeye devam etseler de, iddialarında daha ılımlı bir tavır sergilemeye başlar. Hatta çoğunluğu, geçmişte daha sert olduklarını kızgınlıkla inkâr eder.

Oysaki konu hakkında farklı ülkelerde yayımlanan yazılar, kitaplar, konuşmalar ve makaleler her şeyi açıkça ortaya koyuyor. Neredeyse çeyrek yüzyıldır –en azından 1990'ların ortalarına kadar– kamusal ve ekonomik tartışmalar ve bunların sonucunda uygulanan politikaları şekillendiren şey, Küreselleşmenin ne olduğu ve neden kaçınılmaz bir fenomen olduğuna dair kapsayıcı bir vizyondu. Bu metinler, aynı zamanda, bilgisayarların ekonomiyi nasıl daha kasvetli hâle getirdiğinin ve ekonomiye olan bu yaklaşımın, bir düşünce biçiminden ziyade, nasıl belirsiz bir değerin istatistiği olduğunun hatırlatıcısıdır. Hiçbir zaman bir bilim olamamış bu şey, spekülatif incelemeler alanı olarak hayatta kalabilmek için zorlu bir mücadele veriyor.

2. John Morley, "Demokrasi ve Tepki", *On dokuzuncu Yüzyıl*, Nisan 1905.

Küreselci bu inanç sisteminin neresinin yok olup, neresinin bizlerle kalmaya devam edeceği konusunda hiçbir fikrimiz yok. Tümüyle ortadan kalkması tehlike arz edebilir. İhtiyacımız olan en son şey, uluslararası bir prensip olarak eski tip korumacılıkla birleşmiş, dizgini olmayan 19. yüzyıl ulusalcılığıdır.

Büyük güçlerin de bir belirsizlik döneminde olması sebebiyle, sonucu kestiremiyoruz. Geriye dönüp bakalım. Kendimizi ani değişimlere yol açmış zamanlar bağlamında hayal edelim. Bu dönemdeki insanlar, bir zamanlar kaçınılmaz olan şeylerin sonrasında nasıl unutulmuş olduğuna bakarak hayrete düşmüşlerdi. Ki bu hayret, söz konusu değişimin iyi ya da kötü yönde olmasıyla ilgili değildi.

Bugün etrafımıza baktığımızda, Küreselleşmenin bir başarı öyküsü olduğunun açık örnekleriyle karşılaşabiliriz. Bunların en çarpıcı olanı, ticaretteki büyümedir. Ve elbette, başarısız örnekler de mevcuttur: Yeni Zelanda ya da daha mizahi bir yerden bakarsak, denetimi kaldırılmış hava taşımacılığı işi. Ve bitmeyen acılar; Üçüncü Dünyada 30 yıldır süren borç krizi.

Belki de en önemlisi, işbaşında olan daha büyük güçlerin günümüzdeki mevcudiyeti. Örneğin, gençlerin artan biçimde siyaset benzeri (*para-political*) alanlarda çalışması; gittikçe artan uluslararası şiddetin normalleşmesi; en öngörülebilirinden en yıkıcı olanına, 19. yüzyıl ulusalcılığına benzer bir ulusalcılığın yeniden ortaya çıkması; bazıları ırka dayalı olmayan yeni ulusal modellerin belirmesi ve en beklemediğimiz Avrupa Birliği'nin içinde bile, ulus-devletin dolambaçsız biçimde yeniden doğrulanması.

Bu gelişigüzel örnekler bize, 1990'ların başından bu yana, sosyal ve politik gerçekliklerin öngörüldüğü biçimde gerçekleşmediğini gösteriyor. Son 30 yıldır sürece hâkim olduğu ya da kaçınılmaz olarak hâkim olacağı iddia edilen ekonomik güçler yerineyse, bugün gidişatı, tahrif edilmiş gerçeklikler belirliyor.

Sayısı oldukça az bir kısım insan, herhangi bir medeniyetin genel gidişatı üzerindeki belirleyici olan şeyin ekonomi olduğuna inanıyor. Küresel ekonominin kaçınılmazlığına dair

eski tip iddiaları, artık pek çok insanın dinlemeye bile tenezzül etmediğini gözlemliyorum. Ekonomistlerin, yetkililerin, çıkar gruplarının ya da bu konuda uzmanlaşmış yazarların yer aldığı küçük, kapalı bir dünyadaysa bu türden konuşmalar varlığını sürdürüyor. Peki, bu neden böyle? Hepimiz başka başka yerlerdeyiz ve böyle olduğu için, dünya da başka bir yerde.

Kendi kişisel yaşamlarımız, zamanın tam ortasında olduğumuz bu dönemin neresinde kalıyor? Bunu, bir hava boşluğu ya da iki ayrı makul olmayan kesinlik arasındaki ara dönem olarak tanımlamıştım. Seçim yapma şansımız olduğunda, bunu kısa vadeli ve olumlu bir belirsizlik olarak kullanırsak eğer, daha az ideolojik ve daha insani bir döneme doğru yol alabilmemiz mümkün olabilir. Bu mantıkdışı bir hırs ya da beklenti de değildir. Tarih, kimi askerî, kimi dinî, kimi siyasi ve çoğu ekonomik olmak üzere, bu türden ara dönemlerle doludur.

Bizimkisi daha ziyade, ekonomik düşünceyle ilgili bir hava boşluğu. Ekonomik olması da sürece daha fazla belirsizlik katılmasına neden oluyor; çünkü ekonomi, son kertede romantik, çalkantılı ve çoğunlukla çoğumuzun inançsızlığının gönüllü olarak askıya alınmasına dayalı teatral bir iş. Barındırdığı hakikat de, diğer somut sektörlere kıyasla daha büyük bir hızla değişime uğruyor.

Medeniyetler, din, dil, kültür ve uluslar, hatta hatta ulus-devletler yüzyıllar boyu sürme eğilimi taşırlar. Ekonomik kuramlar için çeyrek yüzyıl iyi bir süredir. Yarım yüzyıl süren bir ekonomik kuramsa, olağandışıdır. Övünülecek bir şey olmaktan da ötedir.

Bu hava boşluğunun büyük bir kısmı kaygı girdaplarıyla doludur. Bu girdaplar, yalnızca askerî, dinsel veya ekonomik girdaplar değildir. Gerçek yaşamın karmaşıklığını yansıtır. Bazıları akıllıca, bazılarıysa feci hâlde kullanılmışlardır. Ve kimi durumlardaysa insanlar, bir hava boşluğunda olduklarını fark edemeyecek kadar egemen ideolojinin kaçınılmazlığına ikna

olmuştur. Bu durumda, kendilerini ansızın diğer tarafa yönelirken bulup şaşırırlar.

Değişim ihtiyacını kabullenebilmek, insana özgü özelliklerin en yaygını değildir elbet. Erkimiz arttıkça, değişim bizi daha az ilgilendiren bir şeye dönüşür; hatta aksine daha korkutucu bir hâl alır. Yine de tarihsel devirler tökezler, aşınır, sona yaklaşır ve sonrasındaysa, işte şimdi olduğu gibi insanlar, müphem bir hava boşluğu içinde el yordamıyla yollarını bulmaya çalışır.

16. yüzyılın başındaki olağanüstü yıllar, Kuzey Avrupa'da dinsel reform hareketlerinin, güçlü ve kapsayıcı tek bir kilisenin ortaya çıkmasına yol açtığı yıllardı. Erasmus ve Luther arasındaki karmaşık gerilim, yine de seçim yapma şansının mümkün olduğunu göstermekteydi. Belki de Erasmus'un ileri yaşı ve etik liderliğine dayanan pek çok şey olması sebebiyle, olumlu olan şeyler olumsuza evrildi ve bu gerilim, yüz binlerin ölümüyle sonuçlanan vahşi bir ayrılığa dönüştü. Ya da Napolyon'un düşüşünün ardından yaşanan birkaç yıl. O zamanlar, daha adil bir Avrupa toplumunun inşası mümkün gibi görünüyordu. En azından, Metternich'in kıtadaki iktidar yapıları üzerindeki etkisi hâkimiyet kazanana kadar. Metternich, herkesi umudu olmayan barışa benzer bir duruma sürüklemişti. I. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda da her şey mümkün görünüyordu. Versay Anlaşması'nda, kendi bağımsızlıkları için bir şans gören küçük ulus-devletlerin neredeyse tümünün, gerçekte 1989 yılına kadar beklemesi gerekmişti. Şimdiyse bunların yeni ya da yeni bağımsızlığını ilan etmiş olan yirmi beş tanesi, ilk defa bağımsız bir tüzel kişilik olarak hareket etme şansına sahip. Sonunda, pek çoklarının Vestfalya sistemi olarak adlandırdığı, 19. yüzyıl ulus-devlet sisteminin bir parçası oldular. Ulusal mevcudiyetlerini olabilecek en azami düzeyde ifade etmeye çalışıyorlar. Bunun olumlu mu, yoksa olumsuz bir şey mi olduğunu bilemiyoruz. Bildiğimiz tek şey, bir tarafta Küreselcilerin ulus-devletin geçmişten kalan ve zayıflayan bir fenomen olduğuna dair beyanları; diğer tarafta, çoğu Batı'da olmak üzere iki düzine ulus-devletin, en az yüzyıl süren hayal

kırıklığını çözümleyebilmek için taptaze, hırslı ve enerjik olarak siyasi arenada boy göstermeleri.

1919'da Versay sürecinde İngiliz delegasyonunda yer alan John Maynard Keynes, söz konusu hava boşluğunun yarattığı olanakların müzakereler sırasında elden kaçtığını söyleyerek, protestolar eşliğinde istifa etmişti. 1919'da yayımladığı ilk açıklayıcı protesto metni şöyle başlıyordu:

> Çevresine alışabilme gücü insanoğlunun en belirgin özelliğidir. Geçtiğimiz yarım yüzyıldır Batı Avrupa'nın içinden geçtiği, ekonomik örgütlenmenin şiddetle olağandışı, istikrarsız, karmaşık, güvenilmez ve geçici doğasını pek azımız içtenlikte takdir edebiliyoruz. Son dönemde yaşadığımız en tuhaf ve geçici üstünlüklerimizi tabii, kalıcı ve tabi olunabilecek şeyler olarak varsaymakta ve planlarımızı buna göre yapmaktayız.[3]

Burada Keynes'in altını çizdiği ekonomik örgütlenme, serbest ticaret, hatta belki de Küreselleşmeyle ilgili ilk büyük modern deneydi. İngiltere'de Tahıl Yasalarına karşı yürütülen cansiperane mücadelenin bir sonucuydu; sonrasında, Avrupa'ya ve akabinde de zamanın imparatorluklarının gücüyle dünyaya yayılmıştı. Sonra yok oldu.

Bu noktada, bunun geçmişte kaldığını savunan gerçek inananlar korosunun sesini duyabilirsiniz. Bugün bugündür. Ve günümüz dünyası geçmişe kıyasla çok daha bütünleşik ve karmaşık bir hâl almıştır. Çünkü teknoloji, başlangıç düzeyindekiler için söylendiği üzere, bizleri kaçınılmaz olarak birbirimize bağlıyor. Buna benzer şeyler işte. Argümanı tekrar edecek olursak: Söz konusu hususi serbest ticaret durumu, evrensel serbest ticaretle aynı şey değildir. Ancak 19. ve 20. yüzyılda yaşayan insanlar, kendi durumlarının hususi olduğunu düşünmüyordu. Aksine evrensel olduğuna inanıyordu. Aynı bugünde olduğu gibi, buna inanç ve incelikle gönül vermişlerdi. Hatta dünyanın nasıl bir yer

3. John Maynard Keynes, *Barışın Ekonomik Sonuçları*, Çev. Ali Fethi Okyar, Islık Yay., 2018 (*The Economic Consequences of the Peace*) (Londra: Macmillan and Co., 1919), 1.

olduğu ve nasıl işlediği hakkında çok daha incelikli ve detaylı düşüncelere sahiplerdi.

Bugünün korosunun inançlı kişileri, 19. yüzyıl Avrupa'sındaki serbest ticaretin, dev imparatorluklar tarafından iki kere çökertildiğini ve bu durumun bizim bugün hayal edemeyeceğimiz biçimde, dünyayı bir nevi birlik içinde tuttuğunu unutuyor. Keynes, 1914 yılında Avrupa'da karşılıklı ekonomik bağımlılığın boyutunu göstermeye devam etmişti. Almanya; Rusya, Norveç, Hollanda, Belçika, İsviçre, İtalya ve Avusturya-Macaristan'ın birinci büyük; İngiltere, İsveç ve Danimarka'nın ikinci ve Fransa'nınsa üçüncü büyük müşterisiydi; Rusya; Norveç, İsveç, Danimarka, Hollanda, İsviçre, İtalya, Avusturya-Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'ın birinci; İngiltere, Belçika ve Fransa'nınsa ikinci büyük tedarikçisiydi. Ne bu yatırımlar ne de ülkelerarası ticari ilişkiler bu ülkelerin beş yıl boyunca birbirini emsalsiz biçimde hırpalamasına engel oldu.

Keynes'in aynı kitabının giriş bölümünün en akılda kalan paragrafı, bugün, birkaç ufak değişiklikle şu şekilde yeniden yazılabilir:

> Londra'da yaşayan biri, sabah çayını ya da dünya üzerindeki herhangi bir ürünü bugün yatağına istediği miktarlarda telefonla sipariş edebilmekte ve siparişinin kapısına tahmin ettiğinden daha erken teslim edilebileceğini öngörebilmektedir. Aynı zamanda ve yine aynı nedenlerle, dünyanın herhangi bir çeyreğindeki doğal kaynaklara ve yeni girişimlere mal varlığından yatırım yapabilmekte ve buralardan gelen mahsul ve kazanımları herhangi bir zorluk ya da sıkıntı yaşamadan paylaşabilmekte ya da herhangi bir ülkenin herhangi bir güçlü belediyesindeki servetinin güvenliğini, buranın yaşayanlarının iyi niyetiyle eşleştirebilmektedir. İstediği herhangi bir ülke veya iklime PASAPORT YA DA BAŞKA TÜRLÜ BİR FORMALİTE GEREKMEKSİZİN ucuz ve rahat bir şekilde geçiş yapabilmeyi güvence altına alabilmekte; memurunu, uygun olan değerli metallerin tedariki için bir bankanın komşu ofisine gönderebilmekte ve sonrasında dini, dili ya da âdetlerini bilmediği yabancı yerlere, yanına yeni kazandığı zenginliği kendisinde taşıyarak ilerleyebilmekte ve son kertede, yaşadığı müdahaleye şaşırmış ve kendisini oldukça incinmiş

> hissedebilmektedir. Ancak bunların en mühimi, bu kişi, söz konusu gidişatı, ileriye dönük bir iyileşme olmadığı sürece normal, kesin ve daimi ve aksine, herhangi bir sapmayı ise sapkın, rezil ve kaçınılabilir addedebilmektedir. Cennetin yılanı rolüne soyunmuş militarizm ve emperyalizm, ırksal ve kültürel düşmanlık, tekelcilik, kısıtlama ve dışlama proje ve politikaları, bu kişinin gündelik gazetelerinin eğlence malzemesinden başka bir şey değildir ve bunların uygulamada, uluslararasılaşması tamamlanmış olan sosyal ve ekonomik yaşamın olağan gidişatı üzerinde, hemen hemen hiçbir etkisi yoktur.[4]

Buna karşılık, en entegre ekonomik ve ticari ortaklar birbiriyle korkunç bir savaşa girişmişti. Ve bunun hemen akabinde, komünizm, faşizm ve ırkçılığın en kötü biçimlerini, tesadüfen yükselen gümrük engelleriyle birlikte benimsemişlerdi. Ve sonrasında yeniden kendilerini savaşırken buldular. Ancak II. Dünya Savaşından çıktıkları sırada, kendilerine sunulan imkânları kaçırmamak adına daha büyük bir özen gösterdiler. Burada Keynes, en etkili ve meseleyi sorgulamada en bilinçli yol göstericilerden biriydi. Ve ekonomik yönlendirmelerle değil, destekleyici mekanizmalar olarak inşa edilen duyarlı bir ekonomi ilmiyle şekillenen yapılar bulmaya çalıştılar.

1914 öncesi naif bir şekilde hâlinden memnun olan orta sınıf, bugün aynı naiflikle hâlinden memnun olmadığını düşünen, ama küresel ekonomik kaderin akıllı faydalanıcıları olan orta sınıftan çok daha küçük bir toplumsal yüzdeydi. Gerçekte olanı hatırlamak gerekirse, bu akıllı faydalanıcılar, Keynes'in yukarıda açık sınırlarla ilgili vurguladığımız altı kelimesini düşünüyordu: "*Pasaport ya da başka türlü bir formalite gerekmeksizin.*" Bugüne baktığımızda, bir tek Avrupa'daki sınır engellerinin ortadan kaldırılabildiğini görürüz. Dünyanın başka yerlerinde, havaalanlarındaki yolcuların üzerindekilerin neredeyse yarısının çıkartılmış olması pek de uzak bir görüntü değil. Yalnızca 11 Eylül sonrasında değil, son 30 yıldır güvenliğin istikrarlı evrimine baktığımızda, bu eğilimin yoğunlaşacağını söylemek

4. A.g.e., 9-10. Vurgu bana ait.

mümkün. Çok bir şey değil, sınırlar arası gerçekleşen birkaç hadise, çok kolaylıkla bu eğilimin hızla Avrupa'ya yayılmasına neden olabilir.

Tüm *medeniyet* hikâyeleri, dünyanın herhangi bir yerinde veya zamanında şu ortak özelliği taşır: Bireyler, içinde yaşadıkları toplumun mekanizmasını anlıyor olduklarını sanırlar. Bu anlama hissi, hepimizde, toplumu daha iyiye doğru değiştirebilme güveni olduğunu işaret eder. Ya da en azından, hepimizde daha iyiye doğru değiştirebilme olasılığını kabul etmekle ilgili bir güven bulunmaktadır. Bunun için, geçmişte temiz su sistemleri, yaygın eğitim ya da köleliğin kaldırılması için çalışan insanları hatırlamak mümkün.

Bugün hepimiz aynı güvene sahip miyiz? Muhtemelen değiliz. Yine de pek çoğumuz, içinde bulunduğumuz liyakate dayalı toplum düzeninin bize sunduklarından fazla içimizde bu güveni taşıyoruz. Bu anlayış, pek çok biçim ve düzeyde kendini gösterebilir. Bilinçli, bilinçsiz ya da ikisinden de biraz biraz olabilir.

Seçimin gerçekliğine inanmak, liderliğin en temel özelliklerinden biridir. İlginç biçimde, kendisinin lider olduğunu düşünen kişiler, bu gerçekliği anlamakta zorlanır. İşlerinin erk ve yönetim meselelerini anlamak olduğuna inanıp, kendi bükümleri olarak kabul ettikleri şeylerde pek az düzeltme yaparlar. Yine de, günün hâkim doğrularını olduğu gibi kabul ettiklerinden, esasen edilgenlerdir.

Sonuç olarak değişim, onlar için, gerçekliğin onlara zorla sahip olduğu bir durumdur. Aksi takdirde yerine gelecek başka birileri muhakkak vardır. Her iki durumda da, bir medeniyeti güçlü kılan şey –seçim yapabilme gücü– zayıf düşmektedir.

Soruyu bir de şöyle sorayım: Barbarlık nedir?

Barbarlık fiziksel şiddetten çok daha başka anlamlar taşır. Daha derinlemesine bakacak olursak barbarlık, bireyin kendine güvenine yapılan saldırıdır. Sonuç olarak, gerçekliğin karmaşıklığını ve belirsizliğini olumlu biçimde kucaklamamıza olanak

tanıyan şey kendimize güvenimiz olduğundan, değişim olasılığı karşısında korkmamamızı sağlayacak olan şey de bu güvendir. Barbarlık, kendini bir vatandaş olarak anlayabilmemize karşı bir şiddet olarak düşünülebilir. Bu şiddet, hakikatin kendisini açığa çıkardığı inancından doğar. Bu dinî, ırksal ya da ekonomik bir hakikat olabilir. Hiç fark etmez. Hatta bilimsel bir hakikat de olabilir. Buradaki sıfatın ne olduğunun pek de önemi yoktur.

Tarih, hakikatin yanıltıcı ışığında çürümeye yüz tutar ve sona yaklaşır. Kader gibi görünen şey, içinden çıkılmaz biçimde işbaşındadır. Ve liderlik, seçim ya da vatandaşlıktan çok daha az bir şeye doğru daralır. Daha ziyade, erkin incelikli bir şekilde uygulanmasına odaklanır ve bu durum, kaçınılmazlık dalgasını beceriyle kullanabilmekle elde edilir.

Erk arayışında olan ya da erki elinde tutan kişiler, söz konusu dalgayı ne kadar incelikli ve acımasızca kullanırlarsa, bireyler kendilerini o kadar yabancılaşmış hisseder. Gerçek seçimlerin dışlandığı ve bir kenara itildiği, buna uygun mekanizmaların esrarengiz hâle geldiği bir topluma ilgileri o kadar azalır.

Ve bugünün toplumlarında olduğu gibi insanlar, daha az oy kullanır ve böylelikle, vatandaşlığın temel yapılarından bir o kadar uzaklaşır.

Lider ve uzmanların sona ermeyen korosundan –teknisyen ve teknokratların liyakate dayalı yönetiminden– başka, insanları vatandaşlıktan uzaklaştıran daha kesin bir şey var mı? Bunlar, küresel ekonomik ve teknolojik güçlerin ve bu iki gücün yaşadığımız gezegen ve dolayısıyla toplumların işleyişini biçimlendireceğinin kaçınılmazlığını beyan eder. Bu güçlerin önlenemez ilerleyişi, belki de yönetilebilir. Ama yine de bu, ancak yöntemlerine çoğumuzun kayıtsız kaldığı uzmanların keskin müdahaleleri sayesinde olabilecektir.

Ekonomi ve teknolojinin günümüzün en büyük kaçınılmaz güçleri olarak düşünülmesi, yönetimi de bu ikisini kaçınılmaz yapan bir destek sistemi kılar. İşletme okullarına gösterilen aşırı saygının ani yükselişi ve bunların teknokratlar aracılığıyla büyük şirketlerle eşleştirilmesi, işletmenin liderlikle karıştırılması gibi

dudak uçuklatan bir etkiye yol açmıştır. Liderlik meselesinin işletmeye indirgenmesiyle, sorunların çözüme kavuşması pek mümkün görünmemektedir. Bu indirgemede sorunlar sadece yönetilir; yani, sorun olmaktan çıkar.

Uygulamalar açısından baktığımızda bu ne anlama geliyor? 30 yılı aşkın süredir devam eden Üçüncü Dünya ülkelerindeki borç krizini ele alalım mesela. Bu borç ödenebilir bir borç değildir, kullanılmaz durumdadır ve ne kalıcı bir serbest piyasaya ne de borçlu taraflara fayda sağlamaktadır. Bu anlamda, tüm bölgeler kelimenin tam anlamıyla aciz bırakılmıştır. Bu sorun, aslında çeyrek yüzyıl içerisinde çözülebilirdi. Zira kamu ve özel sektörde, benzeri durumların çözümlenmesine dönük yüzyıllara yayılmış bir deneyim havuzuna sahibiz.

Yaratıcı ve yapıcı bir çözümün önündeki engeller nedir? Belirli bir ekonomik kuramın kaçınılmazlığına duyulan inanç ve aşırı karmaşık işletme yöntemleri. Toplumumuz her boyutta benzer olayla doludur. Bu türden zeki edilgenliklerse, daha barbar liderlik biçimlerinin yükselişine davetiye çıkartmaktan başka bir işe yaramaz.

Ortaya çıkmış bir hakikate olan inanç; belirli bir ekonomik yaklaşım, savaş durumu ya da da ırksal aynılaştırmaya yönelik bağlılığın azalmasına yol açar. Bununla birlikte, vatandaşlığın en yaygın ifadesi, aslında, yeri kişisel çıkarlarla doldurulan ve kaçınılmaz olanın hizmetindeki verimlilik ilkesiyle dikkati çeken bağlılık, aidiyet ve kabul ilkeleridir.

Böyle bir dünya emniyetsiz gibi görünmekte ve seçim yapmaktan korkmaktadır. Bu dünya popülizm ya da daha doğru bir ifadeyle hızlı duygusal parlamaların olduğu sahte popülizm dünyasıdır. Bu, ulusalcılığın nahoş yüzüdür. Buna negatif ulusalcılık da diyebiliriz.

Fakat pek çok başka seçenek de mevcuttur. Herhangi bir seçeneğimiz olmadığına dair inanç, fanteziden ibarettir ve geri çekilmeye dönük talihsiz bir düşkünlüktür. Kaçınılmazlığa dair

merak uyandıran şey, bunun pek uzun süreceğe benzemiyor oluşudur. Hakikatin egemenliğine inanan gerçek inananların sayısı arttıkça ve bu kişiler, bunun büyümesinin kaçınılmaz ve dolayısıyla baki olduğunda ısrarcı oldukça, bunun az da olsa uzağında durmaya çalışan biz geridekiler, hızlı bir biçimde seçim yapma gücümüz olduğuna karar verebileceğiz. Enine boyuna düşünerek, başka bir yaklaşım benimseyebileceğiz.

Gerçekten inananlar ve incelikli işletmeciler, sahip oldukları bu büyük dalgayı çok daha acımasız biçimde, göz alıcı ve gittikçe artan yönetim becerileriyle kullanmaya devam ediyor. Öte yandan, yüzdesi gittikçe artan bir vatandaş taifesi de daha ihtiyati davranarak kendi kabuğuna çekiliyor. Bu süreçte büyük başarılar yakalayıp, sörf tahtalarıyla manevralar yapmayı hedefleyenlere yönelik olarak bizlerin, bu çabalara tenezzül etmemesi, bağlantısız kalması, garip bir şekilde rahatsız, aşırı hassas, yabancılaşmış, keyifsiz ve sinik olması gerekiyor.

Bazılarımız, olanları izleyemeyecek kadar meşgul olduklarından bunlara sırtını döndü bile. Yalnızca kendi çıkarlarıyla hareket eden ve küresel düzeyde zincirlerinden kurtulmuş insanların, zenginliği yayıcı ve demokrasiyi güçlendirici bir dinamik oluşturabileceğine kendisini inandırdı. Gittikçe daha fazla sayıda yeni kuralların peşine takılan, kendileri için iyi bir şey yapan ve şimdilerde *her şey bu kadar mıydı* diye sorarcasına başıboş görünen insana rastlıyorum.

Çoğumuz söz konusu dalganın geçmesini, olaylarla bağlantımızı kesmiş biçimde beklemekteyiz. Genel olarak kendi liderliğine saygısını yitirmiş, bununla ne yapacağını bilmeyen ve bu yüzden kendi kendisine yok olmayı bekleyen zalim ve deneyimli vatandaşların gözetmesiyle beraberiz.

Geriye dönüp baktığımızda, bunun son derece düzgün bir numara olduğunu görüyoruz. Ekonomik gerçekliği (*truism*), medeniyete nasıl yaklaşılması gerektiğini belirleyen bir prizma gibi sunan bir numara. Lakin bu numara, gerçekliğin işleyişini değiştirmiyor. İnananlar inanmaya, dünya da dönmeye devam ediyor.

Nihayetinde, her şeyin bir sonu var. Her birimizin yaşamı buna tanıklık ediyor. Yenilenmeden tutun da, basitçe sona ermeye kadar, her şeyi hep başka bir şey izliyor. Bu esnada, zaman ve duyguların da bir uzamı var. Kafa karıştırıcı bir hava boşluğu. Her sonlanma ne kadar tahmin edilebilir olursa olsun, bizim için beklenmedik olduğundan, bir karmaşayı beraberinde getiriyor.

Ergenlikle yetişkinlik arasındaki süreyi düşünün. Dünyaya nasıl inanacağımız ve geleceğimiz için nasıl seçimlerde bulunacağımızı hayal ederken geçen süre, gerilimden yüksek intihar oranlarına kadar her şeyi üretebilmeye müsait. Ya da âşık olduğumuz zamanları düşünün. Çok parlak ve kesin gibi görünürken, elimizden buharlaşıp uçuveriyor. Bir süre sonra bu duygunun ortadan kaybolduğunu ya da yeni bir aşkla hayatımıza yeniden girdiğini deneyimleyebiliyoruz.

Her şeyin bir sonu olduğu gerçeği dışında, hiçbir şey için vaatte bulunabilmek mümkün değil. Ve yenilenme olasılığı, yaşamlarımızın bundan sonraki evresini şekillendirecek seçimler için bu ara dönemi gerektiği gibi kullanabilme becerimize bağlı.

Toplumu şekillendirebilmek için, şu anda geçmekte olan şeyin ortaya çıkışını düşünmek durumundayız: Küreselleşmenin menşeini, vaatlerini, yükselişini ve yaklaşık olarak 1990'ların ortasından itibaren kademeli olarak çöküşünü. Bu hâkimane ortaya çıkış, yükseliş, tereddüt ve düşüşe odaklanmazsak, bize iyi ve kötü ne olduğunu ve bugün nerede olduğumuzu anlayabilmemiz mümkün olmaz. Ve bugünün temposunu gittikçe artan biçimde belirleyen diğer güçlere de bakmamız gerekir. Bunlar, STK'lara açılan düzensiz savaştan, yeniden canlanan ulus-devlete; soykırım, oligopoller ve gizli enflasyon biçimlerinden etiğe ve ulusalcılığın olumlu biçimlerine ve dahi vatandaşlığa dönük yeni bir ilginin ortaya çıkışına kadar çeşitlilik gösteriyor. Bunların çoğu heyecan verici. Bazılarıysa tehlikeli. Yine de hepsi gerçek.

Kişisel ve toplumsal değişim arasında temel bir fark var. Aileler, tüm güçlü yönleriyle, kendilerine özel kaçınılmaz ve talepkâr doğrulara sahipler. Bireysel yaşamlar için çok zorlayıcı olan bu geçiş dönemi, toplumlar için kolay olabilir. Eğer

kendimizi kızgınlık, umutsuzluk ya da kesinlik ideolojisine kaptırmazsak, toplum bize topluluk olmanın güçlü yönlerini çağırmaya olanak tanıyabilir. Bu, gerçekliği kendi gerçekliğimizi doğrulayan, *öteki*nin gücüdür.

2
Vaat Edilen Geleceğin Özeti

Siyasi liderler, akademisyenler, önemli köşe yazarları ve çok sayıda bağımsız düşünce kuruluşu da dahil olmak üzere iş dünyası liderleri ve onların temsilcilerinin, 1970'lerden bu yana dile getirdiği değişmeyen vaatleri, öne sürülen umutları, ateşli düşünceleri ve derin inançları bir araya getirip kaynatırsak, Küreselleşmenin vaadinin şu olduğunu söyleyebiliriz:

Ulus-devletin gücü azalıyor. Hatta bildiğimiz kimi devletler tükeniyor bile olabilir. Gelecekte güç, küresel pazarların elinde olacak. Dolayısıyla, insanlara ilişkin hadiseleri siyaset ve ordu değil, ekonomi belirleyecek. Uluslararası ekonomik dengelerse, sınırlı ulusal çıkarlar ve engelleyici düzenlemelerden özgürleşmiş küresel pazarlar tarafından sağlanacak.

Ve böylelikle, ekonomideki bitmeyen ani yükseliş-düşüş döngüsünden sonunda kurtulacağız.

Bu pazarlar, ticaret dalgalarını sonunda serbest bırakacak. Ve bu dalgalar da, nihayetinde büyük ekonomik büyümenin önündeki engelleri serbest bırakacak.

Bu gelgitli dalga, son kertede, hem Batıda hem de gelişmekte olan ülkelerde, yoksullarınkiler de olmak üzere tüm gemileri daha yükseğe çıkaracak.

Bunun sonucu gelen bolluksa, insanların diktatörlükleri demokrasiye çevirebilmelerine olanak tanıyacak.

Elbette ki bu demokrasiler, geçmişin ulus-devletlerinin sahip olduğu aynı mutlak güce sahip olmayacak. Ve tabii ki, sorumsuz ulusalcılık, ırkçılık ve siyasi şiddetin de böylelikle düzelip gittiğine şahit olacağız.

Ekonomi alanında yeni pazarlar çok daha büyük şirketleri gerekli kılacak. Ve bu büyüme, onların iflas riskinden kurtulmalarını sağlayacak. Bu, uluslararası istikrarı sağlamanın bir diğer yolu olacak.

Gerçekte bu ulus-üstü şirketler, pazarın medeniyet liderliğinin gelebileceği en son nokta olacak. Neredeyse sanal devletler gibi hareket edecekler. Ve onların bu saldırgan egemenlikleri, onları siyasi önyargılardan etkilenmez kılacak.

Bunların hepsiyse, daha sağlıklı bir yönetişim için gerekli koşulları sağlayacak. Böylelikle borçlarından kurtulmuş hükümetler göreceğiz. Pazar, bunu eksiksiz biçimde destekleyecek.

Kamu muhasebesinin bu istikrarlı hâli, sonunda, içinde yaşadığımız toplumları da istikrarlı kılacak.

Sözün kısası, inatçı adamların engellerinden kurtulduğumuzda, bolluk bereket içinde ve genel mutluluğumuza odaklı kendi kişisel çıkarlarımızın peşinden gidebileceğiz.

Tarihin döngüsü böylelikle kırılmış olacak. Böylelikle tarihin sonu gelecek.

3
Ne Yapabileceklerini Söylemişlerdi?

Küreselci hareketi orijinal kılan şey, uluslararasıcılığı ya da uluslararası ekonomiyle ilgisi değildi. Tarih bunların örnekleriyle dolu. Tarih, Sümer İmparatorluğu'ndan Birleşmiş Milletlere kadar her türden siyasi, askerî ve dinsel anlaşmaya şahit oldu. Uluslararası üretim entegrasyon sistemleri de dahil olmak üzere, uluslararası ticaret anlaşmaları her zaman vardı. Avrupa'nın büyük bir kısmı ve Asya hariç bugünün İslam dünyasının çoğunu kapsayan oldukça geniş bir coğrafyada, Roma İmparatorluğu yüzyıllarca bunlara sahipti.

19. yüzyılın ortasından I. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede, son kez serbest ticareti denediğimiz zamanlarda, Avrupa'daki ticari engellerin düşmesiyle bazı Avrupa ülkelerinin hayrete

şayan biçimde dünyaya yayılması hadiselerini kafamızda birleştirebiliyorduk. İngiliz, Fransız, Hollanda, İtalya, Belçika, Almanya, Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları ile bunlara 19. yüzyılın sonunda yeni katılan Amerikan İmparatorluğu kendi siyasi, hukuki, sosyal ve ekonomik yöntemlerini tüm dünya üzerinde uygulayabiliyordu. Bu yöntemlerin yanı sıra, karmaşık düzenlemeler labirenti söz konusuydu. Keynes'in de vurguladığı gibi hammaddeler, mal ve ürünler her yönde dolaşım hâlindeydi.

Bu sebeple Küreselleşmenin olağanüstü menşeini başka bir yerde aramak gerek: Bundan böyle tüm medeniyetlerin ticaretle idare edileceği iddiasında.

Bu önerme Montesquieu, Adam Smith ve hatta Karl Marx gibi düşünürlerin incelikli ekonomik fikirlerinin çok daha ötesinde işleyen bir saflık ve basitlikle gelmişti. İnsan faaliyetlerini oluşturan diğer unsurlar –siyasetten, toplumsal politika ve kültüre kadar– ekonomi biliminin merceğinden geçerek algılanacak ve hükümetin müdahalesinden sıyrıldıktan sonra, kendi doğal dengesini kazanacaktı. Serbest pazarın doğasında olan disiplin, iyimser olanlara göre doğrudan, daha ılımlı olanlara göreyse dolaylı olarak temel ekonomik olayları biçimlendirecek; son kertede bu durum, geri kalan her şeyi yönlendirecekti.

Yeni pazar liderliği fikrinin avantajı ortadaydı: Bu liderlik, son yüzyıllarda meydana gelen tüm teknik ve kuramsal ilerlemelerden yararlanmamızı sağlayacaktı. Bunun sonucundaysa oyuncuların, durum ve etmenlerin çoğalması ile zenginlik ve genel refah artacaktı.

Bu türden sistemlerin geçmişte benzer örnekleri olduğu pek söylenemez. Belki Venedik'teki cumhuriyetçi diktatörlük dışında. Burada bile hükümet, mercek her ne kadar ticaret olsa da, toplumun işleyişini doğrudan hedef alan katı ekonomik düzenlemeler getirmişti. Bu medeniyetin kendini ifade biçimi de özellikle açıklayıcıydı. Müzik, resim, heykel, mimari hep desteklenmiş, değerli bulunmuş ve takdir edilmişti. Öte taraftan yazı çizi işleri, fikirler ve tartışmalar desteklenmemiş ve sınır-

landırılmıştı. Buradaki ticari cumhuriyet konuşma özgürlüğünü sadakatsizlik ve dolayısıyla tehlikeli bir eylem olarak görmüştü.

Tarihte, ticaretin bir medeniyeti tek başına yönlendirebileceğini ve böylelikle ticaretin kendi kendini idare etmeye muktedir olduğunu savunan kayda değer bir düşünür yoktur. Hem de hiçbir kıtada. Michael Oakeshott gibi modern muhafazakârlar, düzenlenmemiş rekabetten bir canavarmış gibi bahseder. Modern iktisadın en orijinal düşünürlerinden olan Karl Polanyi'yse, "dengesini kendi kendine sağlayan pazar fikrinin, ütopyadan ibaret" olduğunu söyler.[1]

Tanımlama yapmaktaki sorun nedir peki? Küreselleşmeyi yakın mesafeden teknik bir bakış açısıyla tanımlayabilirsiniz; bağlama bakmak için biraz geri çekilebilirsiniz ya da iyice geri çekilip bağlam ve sonuçlarına bakabilirsiniz. Diğerlerine bakmadan bunların biri üzerinde ısrarda bulunmaksa samimiyetsizliktir.

Küreselleşmenin ne olduğu konusunda, bir önceki bölümde ortaya koyduğumuz fikirleri özetleyecek olursak, şunları söyleyebiliriz: Küreselleşme, medeniyetin ekonomik liderlik bakış açısıyla yeniden kurulduğu, kaçınılmaz bir enternasyonalizm biçimidir. Bu liderlik, yalnızca insanlarla değil, işleyişte olan ekonomiye, yani pazara içkin bir güçle sağlanır.

Küreselleşmeye dair yüzlerce, hatta binlerce başka tanım, vaat ve tehlikeden bahsedebilmek mümkündür. Bunlardan en teknik olanı, basitçe, ulaşım ve iletişim masraflarındaki düşüşün üretim ve tüketimde uluslararası entegrasyonu sağlayacağıdır. Ancak burada niyet her zaman kapsamlıdır. Vakur ve sakin duruşuyla dikkat çeken, ABD Uluslararası Ticaret Komisyonu

1. Michael Oakeshott, Politikada Rasyonalizm ve Diğer Makaleler (*Rationalism in Politics and Other Essays*) (Indianapolis: Liberty Fund, 1991), 403. Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, Çev. Ayşe Buğra, İletişim Yay., 2000 (*The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*) (Boston: Beacon Press, 1944), 3.

eski başkanı ve uzman Alfred Eckes, bu niyeti, "bir zamanlar insanları birbirinden ayıran zaman ve mekân engellerinin, teknoloji, ekonomi, iş hayatı, iletişim ve hatta siyaset aracılığıyla zamanla ortadan kaybolması" olarak tanımlar.[2]

Tony Blair'i çok etkilemiş olan akademisyen Anthony Giddens, Küreselleşmenin toplumun, siyasetin ve ekonominin tüm alanlarını dönüştürdüğünü söyler.[3] Ekonomist Jagdish Bhagwati çalışma alanını, her ne kadar çok daha geniş etkileri olduğuna inansa da, uluslararası ekonomik entegrasyonla sınırlar. Uluslararası Para Fonu'nun ikinci ismi Anne Krueger, Küreselleşmeye ilişkin yaptığı tanımı, "ekonomiyi içeren, ancak onunla sınırlı olmayan ve dünyanın daha çok bütünleşmesine neden olan her şey" ifadesiyle sonlandırır. Başkaları, "devletlerin azalan selahiyeti"nden bahseder. *New York Times* yazarı Thomas Friedman, "piyasa, ulus-devlet ve teknolojilerin durdurulamaz biçimde ve şimdiye kadar olmadığı kadar çok entegre

---

2. Alfred E. Eckes, "Küreselleşme Sürdürülebilir midir? (*Is Globalization Sustainable?*)" CMRE toplantısında yapılan konuşma, Charlotte, N.C., 27 Ekim1999.

3. Anthony Giddens için bkz. Martin Wolf, Küreselleşme Neden İşliyor (*Why Globalization Works*) (Londra: Yale University Press, 2004), 14.

Jagdish Bhagwati, Küreselleşmeyi Savunurken (*In Defense of Globalization*) (New York: Oxford University Press, 2004), 3.

Anne Krueger, Mali Zamanlar (*Financial Times*), 16 Nisan 2004, 15.

James Rosenau ve Ernst-Otto Czempiel, editörler, Hükümetsiz Yönetişim: Dünya Politikasında Düzen ve Değişim (*Governance without Government: Order and Change in World Politics*) (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 23, ayrıca bkz. 3.

Thomas Friedman'dan aktaran Franklin Foer, Futbol Dünyayı Nasıl Açıklar: Olasılıksız Bir Küreselleşme Kuramı (*How Soccer Explains the World: An Unlikely Theory of Globalization*) (New York: HarperCollins, 2004), 2.

Daniel Yergin, Richard Vietor ve Peter Evans, "Zincirli Uçuş: Küreselleşme ve Hava Taşımacılığı Endüstrisi (*Fettered Flight: Globalization and the Airline Industry*)" (Cambridge, MA: Cambridge Energy Research Associates, 2000), 1–2.

George Soros, *Küreselleşme Üzerine*, Çev. Hilal Akgül, Hülya Hatipoğlu, İstanbul Bilgi Üni. Yay., 2003 (*On Globalization*) (New York: Public Affairs, 2002), 1.

Kenichi Ohmae, Bkz. Eckes, "Küreselleşme Sürdürülebilir mi? (Is Globalization Sustainable?)".

William Watson, "Küreselleşme: Dinleniyor, Ama Ölmedi (Globalization: Resting, But Not Dead)", *Literary Review of Canada* (Haziran 2004): 9.

olduğunu" düşünür. Pazar taraftarı, eleştirmen Daniel Yergin, hükümetlerin kendi ulusal ekonomileri üzerindeki ağırlıklarını idare etme ve bu sebeple de, "ekonomik kalkınmayı sağlama, egemenliklerini koruma ve ulusal kimliği tayin etme" becerilerindeki kontrollerini kaybettiklerini ifade eder. Onların kamu mallarını biçimlendirme ve finanse etme becerilerini vurgulamak gibi bir dert taşımaz. Belki de basitçe, küresel dünyadaki hükümetlerin kamu mallarını finanse edebileceklerine dair bir inanç beslemez. Ya da kamu mallarını, sadece ekonomik kalkınmayı yüzeye çıkartan tamamlayıcı bir unsur olarak görür. George Soros gibi Küreselleştirmeyi eleştiren işinsanları, tüm hadisenin denetimsiz mali pazarların oluşması, ulus-ötesi şirketlerin ve "onların ulusal ekonomiler üzerindeki artan egemenliklerinin" büyümesiyle ilgili olduğunu söyler. Önde gelen Japon bir uzman olan Kenichi Ohmae, "ulus-devletleri ölmeyi bekleyen dinazorlara" benzetir. Ekonomik olmayan bu öngörülerin artan eleştirilerinden ürken diğerleriyse, şimdilerde, "daha derin ekonomik entegrasyonun ulusal hükümetleri zayıflatacağı iddiasının, uluslararası liberal düzen karşıtları tarafından satılan bir formül olduğunu" belirterek buna karşı çıkar. Ekonomistler daha kapsamlı ve genişlemiş bir dünyadan bahsettiklerinde, çoğunlukla ortaya çıkan siyasi saflığın farkına varmamak mümkün değildir. Sonuçta, klavye kullanmayı bilen herhangi bir amatör bile, Küreselleşme hakkında kimin ne söylüyor olduğunu yakalayabilecek durumdadır. Daha da tuhafı, pek çok ekonomist, Küreselleşme hakkında kendi profesyonel veya profesyonel olmayan şirketlerinin dışından gelen herhangi bir yorumu baştan savmak konusunda oldukça hızlı davranırlar. Ama yine de, kendi teknik kuram ve istatistiklerini, içinde bulunduğumuz medeniyet ve onun içindeki yaşamlarımızın her türlü yönü ve detayına yansıtmaktan da bir dakika bile olsun çekinmezler.

Bu ekonomistlerin zeki ve incelikli düşünenlerinden olan ve sesini halk arasında duyurmayı başarabilmiş Martin Wolf, Küreselleşmeyle ilgili argümanlarını ekonomi alanıyla sınır-

lamayı tercih eder. Bu durum, "ekonominin neredeyse hemen her şeyin arkasındaki itici güç olması"yla ilgilidir.[4] Diğer bir deyişle, küreselleşmeyle ilgili dilediğiniz hangi parçaya odaklanırsanız odaklanın, sonunda tartışma, medeniyetin bir bütün olarak ekonomik bakış açısı üzerinden ele alındığı bir alana taşınacaktır.

Bu bir düzine tanımın sahip olduğu genel imtiyaz şudur: "Uluslararası finans o kadar bağımsız ve ticaret ve sanayiyle iç içe geçmiş bir şekilde işlemektedir ki, siyasi ve askerî güçler gerçekte bir şey yapamaz durumdadır."[5] Tabii ki bu sözlerin, siyasi ve askerî güçlerin, egemen ekonomik düzeni yıkmasından hemen önce, 1911 yılında yazıldığı unutulmamalıdır.

Bu görüşler ne kadar çeşitli olsa da, bizlere –teknik detayları ya da her birimiz üzerindeki kapsamlı etkileri ile ilgili olsun– Küreselleşmenin vaadine ilişkin genel bir resim sunarlar. Bu temalar, geçtiğimiz çeyrek yüzyıl içinde binlerce uzman, yönetici ve lider tarafından olabilecek tüm dillerde tekrar edilmiş, değerlendirilmiş, çalışılmış ve her şeyden önce siyasi amaçlarla kullanılmıştır.

Daha da fazlası, bu vaadin büyük bölümü gerçekleştirilmiştir. İstatistikler, tanımlar kadar apaçık ortadadır.

1950'den bu yana dünya ticareti –kimin sayısal verilerini kullandığınıza bağlı olarak– 12 ila 22 kat arasında artış göstermiştir. Dolaysız dış yatırım 1970'den bu yana 15 kat büyümüştür. Gelişmekte olan ülkelerde bu artış 20 kattır. Döviz piyasalarının günlük cirosu 1973 yılında 15 milyar doları bulmuştur; şimdi ise 1,5 trilyon doların üzerindedir. Teknolojik üretim 6 kat, teknolojideki uluslararası ticaretse 9 kat artmıştır. 1956'da kablo sistemiyle eşzamanlı olarak 89 transatlantik telefon konuşması yapılabilmesi mümkünken, günümüzde uydu ve fiber optik

4. Wolf, Küreselleşme Neden İşliyor (*Why Globalization Works*), 14.
5. İngiliz activist Norman Angel'in 1911 tarihli yazısından aktaran Alfred E. Eckes, "Küreselleşme Sürdürülebilir mi? (*Is Globalization Sustainable?*)".

sistemi sayesinde bu sayı 1 milyon olmuştur, ki bu sayıya faks ve e-mailler dahil değildir.[6]

Bunlar ve elbette çok daha fazlası oldukça dikkat çekicidir.

Peki, neden Küreselleşme ve vaatlerinin büyük bir kısmı elimizden kayıp gidiyor? Bu basitçe hatalar ve beklenmedik muhalif güçlerle ilgili bir durum değil. Bu konudaki en açıklayıcı ölçütse sistemin kendi başarıları. Neden? Çünkü verilen sözlerin yerine getirilmiş olması bile, artık beklenilen etkiyi yerine getiremiyor. Bu bir hissiyat gittikçe artıyor. Bu konuda sorulacak birkaç soru bir model ortaya koymamızı sağlayabilir.

Para piyasalarında gerçekleşen, devrim niteliğindeki patlamayı ele alalım. Döviz hareketleri büyük çoğunlukla yatırım ya da servet oluşturma değil, spekülasyon meselesidir. Buradaki rakamlar, gerçek ticaretin 40 ila 60 katı kadardır. Jagdish Bhagwati gibi Küreselleşmenin ciddi taraftarları, ekonomist Joseph Stiglitz gibi kısmi eleştirmenleri ve sayıları gittikçe artan diğerleri, serbest ticaretin, açık sermaye piyasalarını desteklemek adına gaspedilmesi olarak gördükleri şeyden ürküyor. Sermaye piyasalarının gelişmekte olan ekonomilere yaptıkları yatırımları göz önünde bulundurduğumuzdaysa, temel soru, her zaman bunların kime hizmet ettiği oluyor. 1997 yılında Asya'daki iflas, yurtdışı kaynaklı birdenbire yatırılan ve bir yıl içerisinde birdenbire geri çekilen 100 milyar doları da içermişti. Oysaki bu ülkelerin, kendi yatırım ihtiyaçlarını giderecek yeterli yerel sermayeleri çoktandır mevcuttu. Bu ekonomilerin, şişirilmeleri ve sonrasında söndürülmeleri suni bir olaydı; klasik bir ani yükseliş ve düşüş dengesiydi ve dışarıdan dayatılmıştı.

---

6. Bu sayılar farklı kaynaklardan alınmıştır. Bunlar arasında şu kaynaklar bulunmaktadır: Alfred Eckes ve Thomas W. Zeiler, Küreselleşme ve Amerikan Yüzyılı (*Globalization and the American Century*) (New York: Cambridge University Press, 2003); Wolf, Küreselleşme Neden İşliyor (*Why Globalization Works*); John Gray, *Sahte Şafak*, Çev. Gül Çağalı Güven, Om Yay., 1999 (*False Dawn: The Delusions of Global Capitalism*) (London: Granta Books, 1999) ve Alman Bundestag, OECD, UNCTAD vb kaynaklardan istatistiki araştırmalar.

İnsanların bu noktada sorduğu soru, bu açık piyasaların büyüme sağlayıp sağlamadığıdır? Sağlamıyorlarsa, ne işe yarıyorlar? Bu, elbette ki nötr bir etki değildir.

Ticaretteki olağanüstü büyümeyle zenginlikteki mütevazı artış arasında makul bir ilişki olmayışı, nadiren konuşulan konular arasındadır. Belki, günümüzdeki hâliyle ticaret, klasik kuramda geçen ticaret fenomeninden daha farklı bir şeydir. Belki de, ticaretin günümüzde beklenildiği kadar bir zenginlik üretebilmesi mümkün değildir.

Ulus-üstü şirketler arası hareketten ibaret olan bu yeni ticaretin yüksek yüzdeleri, belki de birbirinden farklı sahipleri olan şirketlerin sınırlar arasında gerçekleştirdiği geleneksel ticaretle aynı zenginliği yaratmıyordur. Bunlardan ilki yalnızca nakliyat ve vergi planlamasından ibarettir, ikincisiyse alım ve satımdan. Şayet ulus-üstüler, süreç içerisinde imparatorlukların belirli özelliklerine sahip olduysa, değerlerinden çok daha fazla maliyeti olan kolonilerin eski etkilerinin de gündemde olduğunu söylemek mümkündür.

Ticaretle ilgili bu aşırı takıntılı hâlimiz, –malların ve malların parçalarının hareketiyle– bizleri zenginlik üretiminden alıkoyuyor olabilir mi? Mantıklı bir ekonomik ve toplumsal dengeden çıkartılmış olan ticaretin, hakikatte zenginlik üretimini baskılaması mümkün mü?

Ticaretteki büyümenin büyük bir kısmının kapitalizmin canlanmasıyla değil de, tüketiciliğe düşüşle ilgili olduğunu söyleyebilir miyiz? Önde gelen pek çok modern ekonomi tarihçisinin tüketiciliği zenginlik üretimi ve toplumsal büyümeyle değil de, enflasyon ve vatandaşlığın düşüşe geçmesiyle ilişkilendirdiğini hatırlayalım. Neden? Çünkü yapısal yatırım, toplumsal değer ve hatta ekonomik değer kavramıyla ilişkilendirilemeyecek daimi bir mal fazlası söz konusu. Bu durum rekabet, mukayeseli üstünlük, arz ve talep gibi fikirleri de anlamsız kılıyor.

Başarı ölçütünün gayri safi yurtiçi hâsıla olması, yaşama karşı şaibeli bir yaklaşımı beraberinde getiriyor. Ama başarıyı bununla ölçerseniz, son 30 yılda kişi başına GSYH'de yaşanan

artışın da oldukça mütevazı olduğunu görürsünüz: Bu, Küreselleşme öncesi çeyrek yüzyılda mevcut olan rakamların yarısından azdır.[7] Bu rakamlar Batı demokrasilerinde özellikle sönük, Latin Amerika ve Afrika'da özellikle korkunç ve Asya'nın büyük bir kısmındaysa özellikle göz alıcıdır.

Sermaye pazarları olsun ya da olmasın ticaret, ekonomiye hizmet etmek içindir. Bu bir amaç değildir; hizmetle ilgili bir şeydir. Eğer ekonomiye hizmet etmezse, amacına uygun olamayan, oyalayıcı bir şeye dönüşür. Hatta ölçmek şöyle dursun, tespit etmeye bile alışık olmadığımız, olağandışı bir enflasyon biçimine bile dönüşebilir. Bir şeyler oluyor sanarak hareket ederiz ama aslında hiçbir şey olmuyordur.

İsviçre Davos'ta yıllık CEO toplantılarının kurucusu ve ana akım düşünce ve eğilimlerin tahmin edilebilir yankılı sesi olan Klaus Schwab, Küreselleşmenin "kırılganlığı" ve "dünyada gerçekleşecek ilk eşzamanlı ekonomik gerileme ve iç patlamaya yol açma riski"ne karşı 21. yüzyılın başlarında insanları uyarmaya başlamıştı.[8] Alfred Eckes ise, Keynes'ten 1930'larda çok önemli olan alıntılar yapmaya başlamıştı. "Ekonomik enternasyonalizm çağı, savaşı önlemede özel olarak başarılı olamamıştır." Eckes'in Keynes yorumuysa "sermaye hareketliliğiyle birlikte çalışan serbest ticaretin, barışı korumaktan ziyade, savaşı tetiklediği"dir.

Bu esnada, Batı demokrasilerinin dışından gelen ve sayısı gittikçe artan saygın, söz sahibi kişi, küresel başarının ticaret istatistikleri ve kümülatif GSYH gibi kuramsal bilimsel açıklamalarına sırtını dönmektedir. Gördükleri şeyse, Batı tipi istatistiklerde yüksek görünmeleri için, mevcut yaşam standartları düşmesi gereken gerçek insanlardır. Bu nasıl olabilir? Örneğin bu insanlar, mesela kırsalda bu ölçütlerin çok daha ötesinde

7. Bkz. Wolf, Küreselleşme Neden İşliyor (*Why Globalization Works*), Tablo 8.1. Küreselleşme dönemindeki dünya rakamları 1,33 iken, Keynesçi dönemde bu rakamlar 2,93'tür. Batı Avrupa'da bu sayılar 1,78'e 4,08; dünyanın geri kalanında ise 1,94'e 2,44'tür.

8. U.S. Haberler ve Dünya Raporu (*News and World Report*), 11 Şubat 2002, 41. Eckes, "Küreselleşme Sürdürülebilir mi (*Is Globalization Sustainable?*)"

yaşamlar yaşayabiliyorlar. Bu sebeple, teknik olarak sıfır gelirle yaşamlarını sürdürüyorlar. Ancak sonrasında kentlerde pis su, kanalizasyon ve yabancılaşmanın kural olduğu umutsuz gecekondu mahallelerine taşınıyorlar. Ancak bu koşullarda bile, bir doların gelir değeri ölçülebilir. Ve Batılı ölçüm sistemlerine göre bu kişiler, gelir durumu açısından ileri ve yukarı hareket gösteriyor.

Bu tür bir gerçekliğin incelenmesinden, serbest ticaret ya da korumacılıkla ilgili genellemelerin kullanışlı olmadığı sonucu çıkıyor. Bunlar pek çok farklı biçimde ortaya çıkar. Hepsinin, belirli bir süre ve belirli şartlar için geçerli kendine göre bir kullanım alanı var.

Ürdünlü entelektüel Prens Hasan, "yoksulluğun, parasal zenginliğe değil, insanları refah durumuna göre" yeniden tanımlanması için çağrı yapıyor.[9] Malezya, Hakkaniyetli Büyüme modelini geliştirdi. Butan, dik başlı ama ironik tarzıyla, Gayri Safi Milli Mutluluk (GSMM) diye bir kavram üzerinde çalışıyor. Ve şimdilerde Çin, GSYH yerine, yaşam kalitesi yaklaşımı diye bir yaklaşım üzerine odaklanıyor. Neden?

Tüm bunlara verilecek en kolay yanıt, bu ulus-devletlerin hiçbirinin kendisini Batı ekonomik kuramının ileri bir karakolu olarak görmediğidir. Her biri kendisini acil ihtiyaçları olan başlıbaşına bir merkez gibi görür. Bu ihtiyaçların hiçbirinin Küreselleşmeyle bir alakası yoktur ve tamamıyla, kendi ulus-devletlerinin güçlendirilmesiyle ilgilidir. Çin örneğindeyse bu durum, istikrarlı ve yerel koşullara uygun olarak ve patlayan yoksulluk düzeyine odaklanarak yaşanır. Ülkedeki pazar modernleşmesinin sonucu, muhtemelen ulusal ortak aidiyet hissinin güçlenmesi ve kendi ulusal modelleri olarak düşündükleri şeyin

9. Prens Hasan Bin Talal, Müslüman Olmak: İslam, Barış ve Demokrasi (*To Be a Muslim: Islam, Peace and Democracy*) (Brighton: Sussex Academic Press, 2004), 44. Ayrıca bkz. Joshua Cooper Ramo, Pekin Mutabakatı (*The Beijing Consensus*) (London: Foreign Policy Centre, 2004), 12. Kitap, Çin'in uluslararası ilişkilere, özellikle de ekonomik ilişkilere yaklaşımını radikal bir şekilde ortaya koymaktadır.

daha güvenli bir şekilde dışarıya ihraç edilmesi olacaktır. Şimdilerde Hindistan dışişleri bakanlığı yapmış, yazar K. Natwar Singh, ülkesindeki ekonomik reformlara ülkenin bakış açısını şu şekilde tanımlıyor: "Bizler itilip kakılamayacak kadar büyük, sempatizan olamayacak kadar gururlu ve müşteri olamayacak kadar bağımsızız."[10]

Manevi lider ve kalkınma aktivisti Ağa Han (*Aga Khan*), tüm uluslararası figürler arasında en fazla kulağı tetikte olan şahsiyetlerden biridir. Dünyada gerçekte ne olup bittiğine dair keskin gözlemleri vardır. Kendisinden gözlemlerini aktarması istendiğinde, Küreselleşmeye ait olumlu damlama kuramı ve yan etkiler gibi ekonomik başarı hikâyelerine odaklanmaz. Aksine, "dünyanın gittikçe büyük bir ihtilaf ve çatışma mekânı" olduğundan bahseder; en büyük tek sorunumuz olarak "demokrasinin iflası"na odaklanır: "Birleşmiş Milletler'e üye devletlerin yaklaşık %40'ı demokrasileri iflas etmiş ülkelerdir." Bu, günümüzde karşı karşıya olduğumuz en büyük risktir ve bununla mücadelenin önkoşulu, ilk olarak "sağlıklı bir sivil toplum", ikinci olaraksa "çoğulculuk"tur.[11]

Bunların hepsinin Batı karşıtı bir bakış açısı gibi göründüğünü düşünüyorsanız, o zaman Çek yazar ve siyasi lider Vaclav Havel'e kulak vermenizi öneririm. Bir modern demokrasi kahramanı ve serbest piyasanın ateşli bir savunucusu olan Havel, yeni yüzyılın başında, "Küreselleşmenin tehlikelerini dengelemek için Avrupa'yı dünyanın diğer kısımlarına ilham verecek şekilde davranma"ya çağırmıştı. Nasıl sorusunaysa şöyle yanıt vermişti: Dünyadaki en önemli ilahi varlığın neden gayri safi yurtiçi hâsıla olduğunu anlayamıyorum. Bu olayın GSYH ile bir alakası yok. Bu, tamamen yaşam kalitesiyle ilgili bir mesele ve o da tamamıyla başka bir konu."[12]

10. K. Natwar Singh, Kalp Kalbe (*Heart to Heart*) (New Delhi: Pupa Co., 2004), 164.
11. Aga Khan, Genel Valinin Liderlik Konferansı'nda yapılan konuşma, Ottawa, 19 Mayıs 2004.
12. Vaclav Havel, *International Herald Tribune röportajı*, 22 Ekim 2004, 1.

Batılı ekonomik kuramların ve savunucuların serasından bir kere çıktınız mı, dünya size başka görünür. Piyasa odaklı ölçümlerin katıksız bir nesnesi olmaktan çıkar.

Küreselci ideoloji bütünüyle bir hata mıydı? Bütünüyle değil. Sadece; normal insanlar mevcut durumumuza baktığında, vaat edilenlerle sonuçlar arasında bir denge göremez. Ve dahası daha kapsamlı başarılı sonuçları da görmezler. Çünkü oluşan ekonomik zenginlik, büyük ölçüde ortak faydayı sağlayacak fonların azalması ve bireysel yaşamlarda artan istikrarsızlıkla el ele gider. Bu istikrarsızlık çoğunlukla ekonomi kaynaklıdır. Kâğıt üzerinde zenginliğin olağanüstü artışı (gerçek zenginliğin marjinal artışı) ile kamusal ve toplumsal kapasitelerdeki azalma arasındaki uyumsuzluk, yeni bir enflasyon tipini işaret eder. Bu da, tüketim ekonomisine aşırı odaklanma ve türlü hayali pazar faaliyetlerinin sonucu olarak paranın buharlaşması durumudur; kendini pazar piyasaları ve firmaların birleşip satın alınmasıyla gün yüzüne çıkarır.

Dünyadaki bu olayların günümüzde yarattığı gittikçe artan rahatsızlık içerisinde, Fransa Uluslararası Araştırma Merkezi (CERI) yöneticisi Samy Cohen gibi duyarlı insanlar, Avrupa'da bile, "devletlerin gerilemesinin ne genel, ne de geri dönüşü olmayan bir durum" olmadığını bizlere hatırlatır.[13] Geri dönüşü olamamazlıkla ilgili bu illüzyonun temel nedeni, Küreselleşme hareketinin küresel düzeyde pazar odaklı çok sayıda bağlayıcı uluslararası anlaşmaya neden olması ve çalışma koşulları, vergilendirme, çocuk emeği, sağlık, vb konular gibi insan iletişiminin diğer alanlarına ilişkin tek bir bağlayıcı anlaşmaya neden olmamasıdır. Küreselleşme kendi kavramlarıyla ne kadar başarı gösterirse göstersin, beklenmedik düzensizliklere neden olmaktan kaçamaz.

13. Samy Cohen, *Le Monde*, 7 Şubat 2004, 8.

4
Birilerinin Söylemeyi Unuttuğu Bir Şeyler Var

İnsanlar kendilerini bir medeniyet içerisinde tahayyül etmeye eğilimlidir. Medeniyetin ortak bir kaderin, çoğunlukla da kamu yararı denen şeyin merkezinde olduğunu düşünürler. Bu tespite, Homeros ve *Eski Ahit*'ten binlerce yıl önce yazılmış *Gılgamış Destanı*'nda rastlayabiliriz. Ya da Konfüçyüs'te. Veyahut da *Kuranıkerim*'de. Batı medeniyetinde bu fikir, 12. yüzyıldan bu yana kesintiye uğramadan evrilmekte. Dikkatle incelediğimizde, söz konusu tartışmanın her zaman toplumsal yükümlülüklerle bireysel haklar arasındaki dengeyi sağlama etrafında döndüğünü görürüz. Bu ikisi arasındaki doğal ilişkiye her seferinde geri döneriz. Buna ben mesuliyetli bireycilik diyorum. Mesuliyetli

bireyciliğin, gerçek seçimlerimizin mevcudiyetinin kaderimizin belirlenmesinde rol oynadığı anlamına gelmesindeki kesinlik, bu medeniyet fikrinin merkezinde yer alır.

Siena'da, tarihsel Belediye Sarayının divan odasına gittiğimizde, şayet, orada 14. yüzyılın başından kalma, yaklaşık 40 metreden uzun, duvardan duvara uzanan bir fresk görürüz. Konusu, iyi yönetimdir. Bu fresk, tüm Batıda dindışı ilk resimdir. Ona bakınca, sorumlu ve vatandaş temelli bir hükümetin ilk modern görsel ifadesinin Ambrogio Lorenzetti tarafından yapılmış olduğunu anlarız. Bu uzun duvarın altında, iyi bir yönetimin nasıl sonuçlar doğurduğu resmedilir: Barış, dostluk, öğrenim, sanat, genel refah, kazançlı bir iş yaşamı bunlardan bazılarıdır. Bunun karşısındaysa kötü yönetimin doğurduğu sonuçlar vardır: Kentsel düşüş, korku, şiddet, çile ve keder imajları. Bu bölümde, kazanç getiren tek iş silah yapımıdır.

Merkezdeki duvarda bir medeniyetin gerçekte nasıl işlediği resmedilir. Hikmet isimli büyük bir kadın, ondan daha büyük olan Adalet isimli kadının üzerinden kaymaktadır. Adalet'in terazisinin iki kolu başından çıkmakta ve Hikmet'in etkisiyle dengelenmektedir. Terazinin her iki kolunda, üzerinde adalet dağıtan küçük bir şekil olan, pirinç bir tepsi asılıdır. Ve bu tepsilerden sırayla, yalnızca üçüncü büyük kadın olan Uyum'un tutabileceği iki şerit sallanır. Uyum, birbirine dolanmış bu iki şeridi, kenti yöneten yirmi dört yargıcın eline uzatır. Bunlar, görece daha küçük figürlerdir. Onlar ise şeridi, büyük bir erkek figür olan, Ben Comun'a yani kamu yararına uzatırlar. Ben Comun'un iki yanında ise, son olarak altı büyük kadın oturmaktadır: Barış, Metanet, İhtiyat, Cömertlik, İtidal ve yeniden Adalet. Bunlar kamu yararının sağlanması için gerekli unsurlardır. İnsani bir destek sistemidir.

Adalet figürüne yeniden baktığınızda, tepsilerden birinde *staia* adlı küçük bir nesnenin olduğunu görürüz. Bu, tahıl ölçmekte kullanılan, kile denilen bir ölçektir ve iki çok küçük figüre doğru uzanır. Bunlar tüccarlardır. Kile, *adil ölçüm* yapabilmenin ölçeğidir; bu da kural ve düzenlemelerdir.

Sonuç olarak; hikmet, denge yoluyla adaletin uyumu sağlamasına müsaade eder. Nihayetinde ortaya çıkan kamu yararı ise, altı insani niteliğin birbiri ile ilişkisi sayesinde sağlıklı bir şekilde sürdürülür. Tüm medeniyet sürecinin yürümesini sağlayan şey adalettir ve ekonominin çarkını döndürenler, tüm bu paydaşlar arasında bir yerlerde yer alırlar.

Geçmişten bu güne her zaman biliyor olduğumuz bu şeyi, bazen unutmak işimize geliyor. Örneğin, Pratolu Rönesans tüccarının kitaplarında vurgulanan şu şeyi unutuyoruz: "Varillerinin örtüsünün bile nasıl olacağı düzenlemeye tabiydi."[1] Bu düzenleme sayesinde ya da bu düzenlemeye rağmen, Rönesans'ta ekonomik büyüme ve uluslararası ticarette büyük bir ilerleme yaşanmıştı.

George Steiner, iğneleyici tarzıyla, bazen tarihten usanıp sıkıldığımızı söyler; garip bir Alman kelimesi –*Geschtsmüde*– kullanarak, bunun bir duygu hâli olduğunu ifade eder.[2] Ama tarih, tedirgin ve tekerrür edici yönüyle her zaman ortadadır. 12. yüzyıldan bu yana hep aynı güçlenen uluslararası siyasi döngünün içinde yer alıyoruz. Ve bunun büyük bir kısmı Batı dışı kökenlere sahip. 18. yüzyıldaki sürecimize bir anda dönüp bakacak olursak, en büyük üç uluslararası imparatorluğun Persler, Osmanlılar ve Moğollar olduğunu görürüz. Bunların üçü de İslam imparatorluğudur. Dördüncüsü de muhtemelen Çin'dir. Bunlardan en az üçü, modern kamu yönetimi deneyinin en önde gelen uygulayıcıları olmuştur.

Bu uluslararası siyasi döngü, her zaman uluslararası ekonomiyi yapılandırmakla meşgul olmuştur. Napolyon dönemini resmen sonlandıran 1815 Viyana Kongresi'nde, Aydınlanmacı aristokratların, üstün ve kalıcı çıkarlara hizmet eden bir düzenlemeyi yürürlüğe koymakla meşgul olduklarını görürüz.[3] Bu

1. Iris Origo, Pratolu Tüccar: Francesco Di Marco Datini (*The Merchant of Prato: Francesco Di Marco Datini*) (London: Penguin Books, 1957), 64.
2. George Steiner, Avrupa Fikri (*The Idea of Europe)* (Tilburg: Nexus Institute, 2004), 37.
3. "Viyana Kongresi, 9 Haziran 1815 (*Congress of Vienna, June 9, 1815*)", Modern

düzenleme, Avrupa'da birden fazla ülkeden geçen tüm deniz taşımacılığına elverişli nehirlerin, daimi ve entegre olmuş ticaret bölgelerine dönüştürülmesini içerir. Yani gerçekte, sınırları olmayan bir kıta olan ulus-devletleri.

Son birkaç on yıldır temel soru, teknolojik devrimin yönlendirdiği belirli bir pazar kuramının, tarihin bu muhteşem döngüsünü tersine çevirip çeviremeyeceği olmuştur. Filozof John Gray, ekonomik belirleyicilikle yaşadığımız bu romantik ilişkinin, 1914'te sona eren serbest ticaret döneminden bile daha kısa süreceğini belirtir; Küreselleşme olsun olmasın, medeniyetlerimizin uluslararası hâle gelmesinin devam edeceğini ve teknolojinin buna hizmet edeceğini iddia eder.[4]

Günümüzün modelleri, aksine, Avrupa'da tükenmiş olmayıp, Ortaçağın çok katmanlı karmaşasına benzemeye başlamıştır.[5] Bu ortaçağ kafa yapısının tek parça olmayan esnekliğine referansla, kimileri bu durumdan hayranlıkla bahseder. Çünkü ortaçağda merkez yoktur; her yer merkezdir. Bugünün bağlamına uyarladığımızda bu durum, vatandaşların yenilenmiş güçleri için mükemmel koşulları sağlamaktadır. Kimileriyse ortaçağ göndermesine, korkuyla şekillenen bir düzensizlik uyarısı olarak başvurur. Bu düzensizlik, medeniyetler içinde yaşayan insanların gerçekte paylaştığı ortak çıkarlar karşısında, enternasyonalizmle biçimlenen dar çıkarların döngüsüne girdiğimizde ortaya çıkacaktır.

Tarihle başa çıkabilme kapasitesinin olmayışı, çabuk gelip geçen bir ideoloji için uyarı işaretlerinden birisiyse; bunlardan

---

Tarihteki Büyük Anlaşmalar 1648-1967 (*Major Treaties of Modern History 1648-1967*), ed. Fred L. Israel (New York: Chelsea House Publishers, 1967), C. 1, 519.

4. Gray, Sahte Şafak (*False Dawn),* 23.

5. Örneğin bkz. Hedley Bull ve Adam Watson, Uluslararası Toplumun Yayılımı (*The Expansion of International Society*) (Oxford: Clarendon Press, 1984); Ole Waever, "Emperyal Metaforlar (*Imperial Metaphors*)", Duvar Sonrası Avrupa'nın Jeopolitikası: Toprak ve Kimlik (*Geopolitics in Post-Wall Europe: Security, Territory and Identity*) içinde, ed. Ola Tunander, Pavel K. Baev, Victoria Ingrid Einagel (Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 1997), 59-87.

ikincisi de, bu ideolojinin kaçınılmazlık olarak sunulma derecesidir. Mümkünatı olmayan önermelere birden ve mutlak biçimde inanma konusunda, özellikle Batılılar çok daha zaaf sahibi gibidir.

1815 tarihli Viyana Kongresi kararlarına göre, Krakow şehri "Avusturya, Rusya ve Prusya'nın korumasında kalmak kaydıyla, sonsuza dek Özgür, Bağımsız ve kati suretle Tarafsız bir kent ilan edilmiştir".[6] Ancak *sonsuza dek* çok uzun bir süredir.

Ayrıca aynı zamanda kendimizi, Amerika'daki yerli halkların %90'ının 300 yılı aşkın bir süredir ortadan kaldırılmasının kaçınılmazlığına inandırmış durumdayız. Bu alışılmadık bir örnek değil; ABD'deki yerli halklar 19. yüzyıl sonundan bugüne, 5 milyondan, 250.000'e düşmüş. İsveçli yazar Sven Lindqvist'in de dediği gibi soykırım, "ilerlemenin kaçınılmaz bir yan ürünü"[7] olarak karşımıza çıkıyor.

İngiltere'de serbest ticaret için, daha doğrusu İngiliz pazarını yeni işçi sınıfını besleyecek yabancı ucuz tahıl ürünlerine açmak için, Tahıl Yasalarının yürürlükten kaldırılmaya çalışıldığı aynı yıllarda İngiltere, afyonun serbest ticaretinin Çin tarafından kabul edilmesi gerektiğine kendisini inandırmıştı. Bu inanmada, Çin'le İngiltere'nin ticari ilişkilerinin kaçınılmazlığını düzenleme amacı yatıyordu. Afyon satışı olmadan, ihracat-ithalat dengesi sağlanamayacaktı. Hatta Londra, bunu kanıtlayabilmek için iki kere savaşa bile girdi. Nazi toplama kamplarından sağ çıkabilenlerden biri olan yazar Primo Levi, II. Dünya Savaşı ve Holokost 'un ardından şu şekilde yas tutuyordu: "Düşünen insanların düşünmeden inanmaya mı zorlanmaları gerekiyor? Bu insanlar tüm dogmalardan, kanıtlanmamış olumlama ve emir kiplerinden zaten bıkmadılar mı?"[8]

---

6. "Madde VI (*Article VI*)", Viyana Kongresi, 9 Haziran 1815, Modern Tarihteki Büyük Anlaşmalar 1648-1967 (*Major Treaties of Modern History 1648-1967*) içinde, C. 1: 522.

7. Sven Lindqvist, Tüm Zalimlerin Kökünü Kazıyın (*Exterminate All the Brutes*), Çev. Joan Tate (New York: The New Press, 1996), 110-15, 122-23.

8. Primo Levi, *Periyodik Tablo*, Çev. Feza Özemre, Kırmızı Kedi Yay., 2014 (*The Periodic Table*), (New York: Schocken Books, 1984), 42.

Bu küçük seçki, bizlere, ideolojik kaçınılmazlığa dair şiddet yüklü bir resim sunabilir. Özellikle de günümüzün temel meselesinin ekonomik belirleyicilik olduğu ve bugün ekonomiyle ilgili bakanlıklarda ve uluslararası ticaretle ilgili bürokratik kurumlarda ekonomik belirleyiciliğin sözcülüğünü yapan ve ellerinden geleni yapmaya çalışan kişilerin, görece müphem ve muhallebi çocuğu karakterleri göz önünde bulunduğunda. Yine de bu şiddet yüklü örneklerin felaket habercisi olduğunu söyleyebiliriz. Bu örnekler bizi, kaçınılmazlıklar şaftına kayışımıza dair bilinçli kılıyor. Öyle ki, bu yüzden sonucu bilemiyoruz.

Kaçınılmaz olduğu söylenen şeylerin çoğu, dilbilimsel girişimlerin sonucundan fazla bir şey değildir. Mesela Baba George Bush, başkanlık döneminde yaptığı konuşmaların birinde, "serbest piyasa, özgür insan" gibi basit bir cümlecik üretmiştir. Bu cümlecik çok kısa sürede kabul görmüştür. Düşünen insanlar, bu süreçte, dünyanın tepetakla olduğunu fark edememiş gibidir. Özgür insanı yaratan serbest piyasa değildir elbet, demokratik toplumlarda bu aksi yönde işler.

Beyaz Saray Ekonomik Danışmanlar Konseyi başkanı Gregory Mankiw, 2004 yılında iş kayıplarıyla ilgili edilgen denebilecek yorumlar yapmış ve bu yorumlarıyla çok geniş kitlelerin eleştirisine maruz kalmıştır. Sonrasında ekonomistlerin olduğu bir toplantıda, "ekonomistler, ekonomist olmayanlarla aynı dili konuşmazlar"[9] diye şikâyet etmiştir. Burada, uzman olmayanların karşısında bir daha hiçbir zaman bu şekilde açık ve doğrudan konuşmayacağını söylemeye çalışmıştır.

Burada Mankiw, Platon'un köle doktorunu taklit etmiş olabilir. Bu benzetmede, bir tarafta "hastalığın kökeni ve doğasını araştıran" özgür insanların doktoru bulunur. Bu doktor, "hastaların ve dostlarının olduğu bir topluluğa girer." Mankiw, aynı bu doktor gibi, meslektaşları arasında bu işi yapmaktadır. Öte yandan köle doktor, "kesin bilgi havasıyla ampirik inançlara dayanarak emirler verir." Neden mi? Çünkü kölede akıl yoktur.

9. Aktaran John Cassidy, *The New Yorker*, 2 Ağustos 2004, 26.

Köle, "doğru inanca sahip olabilir, ancak, inancındaki hakikati bilemez." Kaçınılmazlığın gücüne tabidir: "Emir ona iyicil bir üst güç tarafından dayatılır." "Onların *logos*u yoktur; onlar İyiyi bilmezler ve dolayısıyla, ne kendi iyiliklerinin ne de devletin iyiliğinin ne olduğunun farkındadırlar."[10] Onlar, çok başka bir dil konuşmaktadırlar.

Küreselleşmeyi çevreleyen kaçınılmazlık aurası o kadar güçlüdür ki, bu ideolojiye paket olarak bir derece başkaldıran *profesyoneller* bile, muhalif görüşlerini ancak bir tasdik varsa ortaya koyabilirler. Buna örnek olarak, Nobel ödüllü iki ekonomist, Joseph Stiglitz ("Küreselleşmeden geriye dönemeyiz, küreselleşme kalıcıdır. Buradaki mesele onu nasıl işler kılacağımızdır") ve Amartya Sen ("Şu anda elimizde olmayan tek çözüm, ticaret ve ekonomilerin küreselleşmesini durdurabilmektir") gösterilebilir.[11]

Herhangi bir değişimle ilgili tarihsel gerçek, onun, kaçınılmaz bir güç olarak ortaya çıkmasının arkasındaki ihtiyacın ne olduğunu kabul etmeden onu anlayamayacağımızdır. Bu kaçınılmazlık kuramının ne kadarı kısa vadeli bir faydacılığa tekabül etmektedir? Ticaretteki bu olağanüstü büyüme, bir küresel kaçınılmazlık ifadesi midir yoksa basitçe kısa vadeli bir maliyet üstünlüğü meselesi mi? İkincisiyse kolaylıkla büyüyebilir, biçim değiştirebilir ya da en bayağı nedenlerle küçülme yaşayabilir. Günümüz ticaretinin yarısına yakın bir bölümüne, ulus-üstü şirketler müdahildir. Bunlar, malların hareketini kendi uluslararası yapıları bünyesinde sağlarlar. Neden? Çünkü ulaşım ve işgücü ucuzdur. Ama ulaşım masrafını petrol fiyatlarına göre artırıp,

10. Bu bölüm, Sokratçı büyük düşünür Gregory Vlastos'un açıklamalarına dayanmaktadır. Bkz. "Platon'un Düşüncelerinde Kölelik (*Slavery in Plato's Thoughts*)", Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik (*Slavery in Classical Antiquity*) içinde, ed. M.I. Finley (Cambridge: W. Heffer and Sons Ltd., 1960), 289, 303, 291.

11. Joseph E. Stiglitz, *Küreselleşme* Büyük Hayal Kırıklığı, Çev. Deniz Vural, Arzu Taşçıoğlu, Plan B Yay., 2002 (*Globalization and Its Discontents*) (New York: W.W. Norton, 2003), 222.

Amartya Sen, Özgürlükle Kalkınma, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay., 2004 (*Development as Freedom*) (New York: Anchor Books, 2000), 240.

–Çin'in ve Hindistan'ın yaptığı gibi– çok küçük miktarlarda da olsa ücretleri yükseltirseniz, maliyet üstünlüğünün büyük bir kısmı ortadan kalkar. Bu durumda üretim kaybolur mu? Her zaman değil. Üretim, ulusal ya da bölgesel temellere dayanarak yeniden yapılanabilir. Ama ne olursa olsun, artan ücretler, daha büyük bir yerel pazar anlamına gelir. Üretimin başarılı olabilmesi için küresel olması gerekmez. Cansız varlıkları uzak mesafelere taşımak, soylu bir küresel kader değildir.

Ulusal bütçelerin, geçtiğimiz son çeyrek yüzyılda, uluslararası piyasaların gereklilikleri sebebiyle nasıl kaçınılmaz olarak mali bir disipline zorlandığını düşünelim. Söz konusu kaçınılmaz mali denge kuramının merkezi olan Amerika Birleşik Devletleri, 21. yüzyılın başında kendisini, hiçbir ülke tarihinin hiçbir döneminde yaşanmamış olan bir borca sokmuştur. Bunun nedenleri ulusaldır. Genel olarak baktığımızda, bir ülkenin, diğer ülkelerin insanları üzerinde olumsuz sonuçlar doğuracak ulusal gerekçelerle giriştiği işler, ulusalcı eylem olarak değerlendirilebilir.

Bir şeylerin kaçınılmazlığına inanma arzumuz, en iyi, "güneşin hiç batmayacak olduğunu sanma" sendromuyla açıklanabilir. Sorun budur; her zaman da böyle olmuştur.

Küreselleşmenin gelip geçici doğası, kısmen onu sarmalayan entelektüel masumiyet ya da saflıktan kaynaklanır. Oldukça spesifik, tek bir ekonomik kurama dayanan ekonomik liderlik beklentisi üzerinden, insan yaşamına ilişkin soyut bir yaklaşıma inanmaktan daha saf ne olabilir ki? Kendi hükümleri ile gerektiği kadar başarılı olabilmesi için, bu kuramın kesintisiz olarak nasıl yol alacağını dünyanın oturup izlemesini beklemekten daha masum ne olabilir peki? Hatta bundan da saf olanı var. O da bu yaklaşımın, yaşamımızın tüm diğer alanlarını başarılı bir şekilde yeniden biçimlendirebilmesi için, herkesin onun damlaya damlaya ilerlemesini, kontrolünü ya da kaçınılmazlığını bekleyeceği düşüncesidir.

Pek çok başka enternasyonalizm biçimini deneyimlemiş, dünya üzerinde o kadar çok medeniyet vardır ki. Natwar Singh, bununla ilgili, "tarih organik bir şeydir; nasıl bellek insanın kişisel kimliği için hayatiyse tarih de, insanın topraksal yoğunluğunun bir safhası olarak o kadar hayatidir" demiştir.[12]

Bu bekleyişimizde, bir şeyler yolunda gitse de, bazı şeylerin yolunda gitmediği fark edebilecek kapasitedeyiz. Bir taraftan ekonomik faaliyetlerin sıradışılığını gözlemliyoruz; diğer taraftan, zenginlik üretimi ve dağıtımındaki sorunları. Oligopollerin, hatta monopollerin yeniden canlandığını, ancak bunların modernleşme denen şeyin bir ürünü olduğunu görüyoruz. Oligopollerin uluslararası düzeyde büyümesi gibi olağanüstü ve tedirgin edici bir şeyle karşı karşıyayız. Siyasi ve askerî düzeyde uluslararası şiddet ve kargaşaya ciddi bir kayış olduğunu, bundan daha da beteri, soykırımın yeniden gündeme geldiğini görüyoruz. Enternasyonalizmle ilgili engin deneyimlerimize dayanarak, böylesi ısrarcı şiddet durumlarının, ekonomik sistemleri her zaman alt ettiğini biliyoruz. Ve tabii ki, bu şiddeti çözümleyebilmenin önkoşulunun, onun nedenini anlayabilmek olduğunu anlayamamış liderlik sistemlerinin, çökmeye mahkûm olduklarını da.

Küreselleşmenin asıl hatası belki de, 19. yüzyıl serbest ticaretinin başarısını abartmasında yatıyor; buna, teknolojinin ve akılcı yönetim sistemlerinin üstünlüğünün belirleyiciliğinin abartılması eşlik ediyor. Bu kaçınılmaz değişimin kesinliği, medeniyetlerin nasıl yavaşça ilerlediği gerçeğinden bizleri koparıyor. Kongo'da yakın geçmişte yaşanan soykırım, hâlâ Kral Leopold'un yüzyıl öncesinde bölgede gerçekleştirdiği şiddetli ve soykırım niteliğindeki müdahalesiyle uğraşıldığını –uğraştığımızı– gösteriyor. İngiltere, hâlâ, büyük psikolojik sıkıntılarla, dünya liderliğini elinden kaybedişini sindirmeye çalışıyor. Çin, hâlâ Orta Krallığın dünyanın merkezi olduğunu sanıyor. Dünyadaki en eski üçüncü kesintisiz demokrasi ülkesi ve en eski kesintisiz

12. Singh, Kalp Kalbe (*Heart to Heart*), 113.

demokratik federasyon olan Kanada, hâlâ duygusal ve varoluşsal olarak kolonyal güvensizliğinin yarattığı engellerle boğuşuyor. Avustralya'nın kafası hâlâ, Avrupalı kültürel kökenleri, aborjin realitesi ve coğrafi olarak Asya'da konumlanması arasında kalmasının verdiği gerginlikle karışık. Aynı, Nazizm'in sona ermesinden 40 yıl sonra doğan Alman gençlerinin, potansiyel olarak neye dönüşebilecekleri fikri ile hâlâ boğuşuyor oldukları gibi. Cezayirliler, büyük liderleri Abdülkadir'in 1848'de kaybının ardından, hâlâ kendilerini yeniden inşa etmeye çalışıyorlar. Ve Amerikalılar hâlâ, köleliğe dayalı toplumsal ve ekonomik kökenlerinin yarattığı sonuçlardan korkuyor ve bu sonuçlardan kaynaklanan engellerle boğuşuyor. Bu liste böyle uzayıp gidiyor.

İnsanların değişimi yavaştır; toplumların değişimiyse bundan çok daha yavaş cereyan eder. Bunların ikisi de belirli bir ekonomik kuramın müşterisi değildir. Özellikle de değer yargılarından arınmış ve modernleşmenin kaçınılmaz bir gücü olarak lanse edilen bu kuram, başından beri yeni muhafazakârlık, neoliberalizm ya da ekonomik rasyonalizm olarak bilinen belirli bir siyasi eğilimle enfekte olmuşsa.

Uluslararası ekonomiyle, kamu yararının geliştirilmesinde hükümetin rolünü küçümseyen ideoloji arasında herhangi bir doğal ya da başka türlü bir bağ yoktu; yoktur da. Örneğin, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ), vatandaşlık hakları konusunda endişe duyan insanların hedefi hâline gelmesinin aslında akılcı bir açıklaması yoktur. Dünya ticareti için, arabulucu uluslararası bir mahkemeden daha faydalı bir şey olamaz. Ancak bu kurum, belirli fikirler dizisi ile özdeşleştirilmesini takiben hedef olmaktan da kendisini koruyamamıştır. Bunlar nasıl fikirlerdir? Medeniyetin, ancak ekonominin prizmasından geçerek anlaşılabileceği; fikri mülkiyet sahiplerinin, kendilerini çok daha açık ulusal rekabet karşısında DTÖ sayesinde koruyabilecekleri ve bunun, uluslararası arabulucu mahkemelerin yokluğunda, bireysel insan ve çalışma haklarıyla uğraşırken gerçekleşebileceği fikirleridir.

Tüm bunların nasıl su yüzüne çıkabileceği konusunda, Milton Friedman'ın Nobel konuşması bizlere bazı ipuçları verebilir. Yıl

1976: "Oldukça statik ve katı bir ekonomik sistemde, herkes için bir yer vardır; ancak sürekli değişen imkânlar sunup, esnekliği besleyen dinamik ve ilerleyen bir ekonomide, doğal işsizlik oranı yüksek çıkabilir."[13]

Bu gereksiz derecede bölücülük yaratan, çocukça bir mantıktır; tamamı ile çelişkili ikicilliktir. Yüksek istihdam oranının yalnızca *katılık*la sağlanabileceğine neden inanalım ki? Daimi bir ekonomik güvensizlik ve kargaşanın *ilerleyici*lik olduğunu kim söylüyor peki? İstikrar ve esneklik neden bir arada bulunamıyor?

Friedman'ın varsayımları Küreselleşme hareketine taşınmıştır. Küresel ekonomi, hükümeti zayıflatacak; şirketlere ve en tepedeki kazançlıların paylarına uygulanacak vergileri kaldıracak; ekonomik serbestliği zorlayacak ve büyük şirketlerdeki özel sektör teknokrasilerini, gerçek kapitalist ve girişimciler aleyhine destekleyecek bir araç olarak gösterilmiştir. Küçük olanlar yerine büyüklerin tercih edilme eğilimi, Küreselleşme hareketinin etkin ve doğal bir şekilde, gerçek rekabetin sınırlanmasını destekleyeceği anlamına gelmiştir.

Uluslararası ekonomide yaşanan bu bozulma, büyük ölçüde, dünya üzerinde ekonomiyle ilgili bakanlıklarda mevcut bulunan yüksek konformizm düzeyi sebebiyle gerçekleşmiştir. Ve tüm dünyada durum, büyük ölçüde, malvarlıkları 2 milyar doları bulan, Amerikalı yeni muhafazakâr vakıfların ve her yıl 140 milyon dolar harcama yapan yeni muhafazakâr düşünce kuruluşlarının finansman desteğiyle yürütülen işlerle dolup taşmış, uluslararası ekonomik tartışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır.[14] Bu durum, her yerde, ekonomi profesörleri için bir altın madeni olmuştur tabii ve olmaya devam etmektedir. Başka türlü bir ekonomik yaklaşım geliştirebilmek içinse benzeri, hatta herhangi başka hacimli bir fon yoktur. Bu, neredeyse Marksistlerin hayalini kurdukları cinsten bir tek parti zihniyetini çağrıştırır.

13. Milton Friedman, "Nobel Ödülü Konuşması", Stockholm, 10 Aralık 1976.
14. Bkz. Lewis Lapham, "Öfke Dokunaçları (Tentacles of Rage)", *Harper's* 309, no. 1852 (Eylül 2004): 31-41.

Thomas Aquinas'a ait olduğu söylenen eski bir espri vardır. Vergilendirme hırsızlık olabilir, ancak günah değildir. Çünkü "vergileri artırma görevi hükümdarındır ve hükümdar bu işi, adaletin talepleri doğrultusunda ve genel refahı artırmak için yapar". İşte, ulusal hükümetler bu espriyi ya unutmuşlardır ya da unutmuş gibi davranmaları gerektiğini düşünmüşlerdir.

Ekonominin medeniyete tabi bir şey olduğu da unutulmuş gibidir. Modern ekonominin rolünü toplumsal ilişkiler içerisinde ele alan John Ruggie'nin geliştirdiği gömülü liberalizm kavramı gibi yorumların bir kenara konması gerekmiştir.[15]

Çok kısa bir zaman zarfında bu unutma numarası da unutulup gitmiştir. Hatırlama becerimizde bir diğer mihenk taşı da, Washington Konsensüsü'nün yazarı ekonomist John Williamson'un, Batılı bankerlerin borçlu Latin Amerika ülkelerinden istenen şeyi diğer kişilerin yorumlama biçimine verdiği tepkide bulunabilir. Bu, 1989 yılında on maddelik bir tanım olarak ortaya çıkmış ve çok kısa sürede, yeni muhafazakâr Küreselci hareketin on emri hâline gelmiştir. Williamson başta şaşırmış, sonrasında kızmış, açıklama ve protesto etmeye başlamış; en sonundaysa yeni muhafazakârlığa herhangi bir sempatisi olmadığını, hatta uygulandığı biçimiyle –örneğin, sermaye piyasalarının açılması– Küreselleşmeye pek çok açıdan karşı durduğunu açıkça ortaya koymuştur.[16] 2002'de hâlâ niyetini ortaya koymaya devam etmiş-

15. Örneğin bkz. John Ruggie, "Uluslararası Rejimler, Hareketler ve Değişim: Savaş Sonrası Ekonomik Düzende Gömülü Liberalizm (International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order)", Uluslararası Rejimler (*International Regimes*) içinde, ed. Stephen D. Krasner (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1983). Ya da daha açıklayıcı bir yorum için bkz. Timothy Lewis, Uzun Vadede Hepimiz Öleceğiz: Kanada'da Mali Engel Dönemi (*In the Long Run We're All Dead: The Canadian Turn to Fiscal Restraint*) (Vancouver: UBC Press, 2003), 36-38.

16. Bkz. John Williamson: "Politika Reformlarına Göre Washington Ne Anlam İfade Etmektedir (What Washington Means by Policy Reform)", Uluslararası Ekonomi Konferansında sunulan bildiri, Washington, D.C., Kasım 1989.
"Washington Konsensüsü Hakkında Ne Düşünmeliyiz? (What Should the World Bank Think about the Washington Consensus?)"
Dünya Bankası Araştırma Gözlemcisi (*The World Bank Research Observer*) 15, No. 2 (Ağustos 2000): 251-64 ve "Washington Konsensüsü Başarısız mı Oldu?

tir: "Ben, pek tabii ki hiçbir zaman kendi şartlarımın sermaye hesabı liberalleşmesi, monetarizm, arz ekonomisi ya da minimal devlet (devletin sosyal yardım ve gelir dağıtımı işlerinden elini çekmesi) gibi politikalar ima etmesini amaçlamadım. Bunların özbeöz neoliberal fikirler olduğunu düşünürüm. Şayet bu şartlar yukarıdaki gibi yorumlanıyorsa, hepimiz bu uyanıştan keyif alabiliriz şimdi." Uluslararası bir ideolojiye sıkışmış bu adam için üzülmekten kendimizi alamıyoruz. Ancak ne olursa olsun, kendisinin bu inkâr edişleri, bize Küreselleşmenin neye kaydığını gösteriyor. 2004 yılının başında *Newsweek* gazetesi editörü Fareed Zakaria'nın yazmış olduğu gibi, "bugün neredeyse tüm ülkelerde, birincil mücadele alanını küreselleşmeyle ilgili konular oluşturuyor; büyüme, yoksulluğun ortadan kaldırılması, hastalıkların önlenmesi, eğitim, kentleşme, kimliklerin korunması gibi."[17] Zakaria haklı. Sadece, bu konular yalnızca Küreselleşme ile doğrudan bir ilişki içerisinde değil; aynı zamanda uluslararası, bölgesel ve ulus-devletle ilişkili.

O zaman neden bir ideoloji, kendi tanımında, ufak tefek de olsa bir değişime gidememiştir?

Çünkü bütün ideolojilerde bu ufak tefek kırıntıları biçimlendiren ana bir inanç bulunur. Küreselleşmenin temel algısı da, medeniyetin ekonomi, hatta yalnızca ekonomi üzerinden anlaşılması gerektiğidir. İnsanın varoluşuna ticareti esas alan bir yerden bakan dünya görüşüne, hastalıkların önlenmesi, kentleşme ya da kimliklerin korunması (bir yere ait olma durumu) gibi konular eklenirse, basitçe dünyanın nasıl çalıştığıyla ilgili kafa karışıklığı artar. Buradaki sıkıntı, uluslararasıcılık ya da uluslararası ticaret değildir. Sorun, Küreselleşmenin bu ikisini nasıl bir araya getirdiğiyle ilgilidir.

1835 yılında Tocqueville şunları demiştir: "Feodal sistemi devirmiş ve kralların hakkından gelmiş demokrasinin, tüccar-

(Did the Washington Consensus Fail?)" Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi (Center for Strategic and International Studies), Washington, D.C., 6 Kasım 2002.

17 Fareed Zakaria, *Newsweek*, 2 Şubat 2004, 41.

lar ve kapitalistler önünde geri adım atacağına hiç inanılabilir mi?"[18] Aynı geri adım atış, bugün, tapınılan saray adamlığı rolüne denk düşen özel sektör teknokratları, pazar uzmanları, hâkim ekonomistler ve tabii ki ünlü eleştirmenlerin önü için de geçerli olabilir.

18. Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, Çev. Seçkin Sertdemir Özdemir, İletişim Yay., 2016 (*Democracy in America*), C. 1 (New York: Vintage Books, 1945), 6. Eserin orijinali 1835'te yayımlandı.

5
Ekonominin Bir Din Haline Gelmesinin Kısa Tarihi

19. yüzyılın ortalarına kadar, ekonominin medeniyetle ilgili hakikatin kaynağına dönüştürülebileceğine dair bir işaret vardı. Ancak pek çok lider, meslek grubu ve sektör, ancak Tanrı'nın öldüğü söylendiğinde, kendilerini yeni halefler olarak ortaya atma riskini göze alabildi.

Pazar, bundan sonraki süreçte bile buna uygun bir aday olamadı. Çünkü her zaman için faydacılığın kısa vadeli ihtiyaçlarına dalmıştı. Çünkü büyük meseleler söz konusu olduğunda, köpeğinkinden biraz daha uzun, kedininkindense biraz daha kısa süreli bir hafızaya sahip olmak, nihayetinde piyasanın temel

zaafıdır. Tabii bu zaaf, aynı zamanda onun güçlü yanıdır. Böylelikle, her düşüşten sonra kendini toparlayabilir, eski şevkini yakalayabilir, hatalı bile olsa tekrarlarını takmadan döngüler hâlinde hareket edebilir. Her zaman devam etmeye dönük yansıtıcı olmayan bu inatçı isteklilik gerçekten hayranlık vericidir.

Menkul değerler piyasasının hafızası nedir? Neredeyse bir köpeğinki kadar.

Para piyasasının? Pardon, soru neydi acaba?

Büyük ekonomist Joseph Schumpeter, bu yüzden tarihsel olguları anlamanın ve tarihsel bir bakış açısına ya da *deneyime* sahip olmanın öneminde ısrarcı olur. Toplumları bırakın, ekonomilerin nasıl çalıştığını anlayabilmede, bunlar olmadan hiçbir şekilde fikir sahibi olamayacağımızı savunur. Öte yandan, bu tarihsel bakış açısı, hiçbir zaman pazarın doğal bir fonksiyonu değildir. Mikroekonominin ve hatta günümüz makroekonomisinin fonksiyonuysa hiç değildir. Bunların uygulayıcıları, kendilerini hafızadan uzak tutacak olgular içerisinde yüzer.

Bu yüzden ekonomi, bağlam yerine, bir nevi ısrarlı dinsel bir hakikate doğru kaymıştır. En kellifelli ekonomistler bile, inançları ne olursa olsun, kamu yararını ve işlerinin sonuçlarını ilgilendiren yorumlar karşısında, kendi konumlarının daha incelikli bir yerde durduğunu savunarak itirazda bulunuyor. Ancak bu kısıt ve incelikleri sorumlu ve kamu yararını gözetecek şekilde açıklamadaki yetersizlikleri, karmaşık bir ekonominin nasıl çalıştığını gösteren bir işaret değil. Aksine bu, ekonomistlerin açıklayıcı ve kamusal bir biçimde incelikli davranma çabasında olmaya isteksiz olduklarını gösteriyor. Daha da kötüsü, birbirleriyle anlaşmazlıklarını bile erişilebilir, yapıcı ve kamusal bir biçimde yaşamaya isteksiz olduklarını.

Margaret Thatcher, vaktinde, "revaçtaki fikir birliği kadar sinsi bir şey yoktur," derdi ve eklerdi: "Sorun ne olursa olsun, her daim doğru olan çözümlerde, mantıken şüphelenecek bir şeyler her zaman mevcuttur."[1]

1. Margaret Thatcher, Ulusal Basın Kulübü toplantısında yapılan konuşma, Washington, D.C., 5 Kasım 1993.

Her türlü soruna illaki bir cevabı olan fikir birliğinden daha konforlu bir şey yoktur. Bu aynı, Karl Marx'ın tarihsel belirleyiciliğinin şekil değiştirerek, Küreselcilerin, özellikle de neoliberallerin beyinlerine dönüşmesine benziyor.

Batılıların soy kütüklerini dayandırdıkları Atina pazarı, hayati önem taşımasına rağmen, vatandaşlar ya da medeniyet için birincil önemde değildi. Ticaretle uğraşanlar, en ağır vergileri ödemelerine rağmen, vatandaş sayılmıyordu. Sonrasında, Helenistik öncesi dönemde, kapitalistler vatandaş olabilirlerdi; ama yine de, toplumun işleyişinde ve genel olarak toplum kavramı içerisindeki yerleri sınırlıydı. Batılıların kökeninde diğer bir önemli kaynak ve oldukça başarılı bir sistem olan Roma pazarı, özel girişimlerden ziyade, kamu yararını gözeten girişimlere yer veriyordu. Ama yine de, Roma medeniyetinin kendini anlamasında merkezî bir rol taşımıyordu. İş hayatı faydacı olsa da, ideolojik değildi. Ne iş hayatı, ne de ticaret hakikatle ilgili olgulardı. Benzer yaklaşım ve yapılar Budist ve Konfiçyüsçü coğrafyada da mevcuttu. Aristotelesçi, Grekoromen ve Batı Akdeniz coğrafyasının önemli bir bileşeni olan İslam medeniyeti, ilk binyılın son yüzyıllarında, Avrupa'yı daldığı uykudan uyandırmıştı. Müslümanlar imalat, ticaret ve vergilendirme işlerini itinayla düzene sokmuştu. Lakin bundan çok daha dikkatli bir biçimde kentsel planlama, toplumsal yükümlülükler, matematik, felsefe ve edebiyata odaklanmışlardı. Avrupa ortaçağında, ekonomi tarihçisi R.H. Tawney'in vurguladığı üzere, "toplumsal yaşamın her köşesi, ekonomik çıkarların ciddi meselelere müdahalesini önlemek maksadıyla sınırlandırmalar, kısıtlar ve uyarılarla doluydu."[2] Buradaki uyarılar oldukça spesifikti: "İnsanlığın ortak yazgısı olan emek gerekli ve saygıdeğerdir;

Margaret Thatcher'dan aktaran Fredrik Östman, "Potatis", 12 Aralık 2001, http://members.mcnon.com/potatis/Q.Thatcher.html (son erişim tarihi 21 Şubat 2005).

2. R.H. Tawney, Din ve Kapitalizmin Yükselişi (*Religion and the Rise of Capitalism*) (London: Penguin Books, 1990), 44, 45.

ticaret gerekli olmakla birlikle, insan ruhu için tehlikelidir; mali işler, ahlakdışı olmasa da, en iyi ihtimalle alçakça, en kötü ihtimalle haysiyetsizcedir." Ortaçağ ve Rönesansta karmaşık bir meslek lonca ve ticaret sistemi vardı. Bu ticaret sistemi Avrupa boyunca yayılmıştı. Hatta Avrupa'dan Afrika'ya, Çin'den Avrupa'ya ve neredeyse Atlantik'i aşarak Avrupa'dan Amerika'ya uzanan geniş bir coğrafyada işliyordu. Ama yine de bunların medeniyetin özünü ya da bir ideoloji veya hakikati temsil ettiği yönünde bir iddia bulunmamaktaydı.

Denetimli ticaret sistemleri –yani, bu dönemi takip eden birkaç yüzyıla hâkim olan merkantilist sistem– hakkında, çoğu olumsuz olmak üzere pek çok şey söylendi. Bu yorumlar, çoğunlukla, serbest ticaretle uğraşan kişilerin tarihi, hakikatle ilgili düşüncelerini ortaya koymak amacıyla yeniden yazdıklarına odaklıydı. Tarafsız bakacak olursak, serbest tüccarlarla merkantilistler arasındaki büyük savaş, çok da büyük bir mücadele örneği sunmuyordu. Pek çok ülke bu sistemleri kullanmıştı ve hâlâ da kullanıyor. Bu şartlar bizi aslında ülkeleri ilgilendiren meselelerden alıkoyuyor: Kendi sanayilerini ve ekonomilerini kurma becerilerinden. Bu yüzden toplumlar bu iki sistemi karıştırıp birbirleriyle eşleştirdi. Sonuçsa, uluslararası ticaret şirketlerinin bile bile devlet tekelleriyle karıştırılması oldu. Aynı zamanda bu şirketlerin de tekelleri vardı. Devlete bağlı sanayiler, özel sanayilerle karıştırıldı. Korumacılık, yerel sanayilerin güçlendirilmesi için zaman kazanıldığı sürece; açık sınırlarsa, bunu desteklediği sürece hoş karşılandı. Belirli sanayi dallarının oluşturulması ve güçlendirilmesi için çeşitli vergi ve diğer teşvik primleri geliştirildi. Buradaki tartışma her zaman bu karışımın nasıl dengeleneceği oldu. İdeolojik bir metodoloji ve ekonomik bir hakikate olan inançtan daha ileri bir şey olamazdı.

Bu süreçle ilgili öğrenilen tek bir ders varsa, o da bunun İspanya'yla ilgili olduğudur. 16. yüzyıldan itibaren Latin Amerika'dan gelen altın ve gümüş içerisinde yüzen İspanyollar, altın külçeleri –yani, para– ile zenginliği birbiriyle karıştırdılar ve bu yüzden kendi ekonomilerine zarar verdiler. Para normalde bir

şey yapmanın ya da alıp satmanın sonucuydu. Ama onlar ellerine para geçince, ekonominin üretimle ilgili kısmını göz ardı etmeye başladı. Ellerindeki altın külçeleri suyunu çekince de, aslında hiçbir şeyleri kalmamış oldu. Yaşadıkları bu konforun ilahi takdirin bir sonucu olduğunu düşünmeleri hataydı. Bu, inanç sistemine dayalı karmaşık ekonomilerin karşı karşıya kaldıkları tehlikelerin bir uyarıcısıydı. İspanya, paranın tek amacının, gerçekliğin yağ ya da tutkalı olmak olduğunu anlamadı. Günümüzde İspanya'nın emperyal çocuksuluğu oldukça modern görünüyor. Bu aynı bizlerin, içinde bulunduğumuz teknolojik küresel çağda, para piyasalarının özünde bir ticaret biçimi ve zenginlik kaynağı olduğuna, paranın sonunda gerçek bir şey olduğuna inanmamıza benziyor.

17. ve 18. yüzyıllarda diğer ülke ve imparatorluklar, altın zenginı İspanya'ya kıyasla parayı çok daha büyük bir dikkatle kullandı. Temel arzuları, zenginliğe dönüşebilecek bir mal üretimi gerçekleştirmekti. Hollanda, çok uzun süre, İngiltere'ye benzer şekilde merkantilizm, yerel sanayi kollarına karmaşık destek sistemleri ve serbest ticareti bir araya getirdi. İngiltere, Sanayi Devriminin erken dönemlerinde, geliştirdiği yeni ekonomik sistemin işleyişini, özellikle de en kırılgan aşamasında herhangi bir müdahaleye maruz kalmadan sağlayabilmek için, korumacı bir ekonomik politika uyguladı. Hatta 19. yüzyıla kadar serbest ticareti ciddi olarak düşünmedi bile. Ancak süreç içerisinde o kadar ilerledi ki, daha fazla kazançlı çıkmak için, diğer ülkelerin işlenmemiş ürünlerine sınırlarını açması gerekti. Bunu yaparken, o ülkeleri, İngiltere'nin işlenmiş ürünlerine sınırlarını açmaları için ikna etti. Bu süreçte Fransa, yerel sanayiyi korumak konusunda çok daha kararlı ve çok daha merkantilistti. Bazı alanlarda geri kalmış olsa da, bazılarında çok daha ilerdeydi. Bir yandan tarım, kamu hizmetleri, örgün eğitim ve –özellikle yollar ve trenyolları olmak üzere– ulaşım sistemlerini bir araya toplamıştı; diğer yandan, yaklaşık on yıldır süregelen bir serbest ticaret deneyimi vardı. I. Dünya Savaşı'na itilaf güçlerinin öncü gücü olarak katıldı. Seçmiş oldukları rotanın, onlar için bir yıkım

olduğunu söylemek zordu. Nitekim Avrupa'daki en önemli iki güçten biri olarak günümüze gelebilmeyi başarmış bir ülkeydi.

18. yüzyılda, Hindistan ve İngiliz kumaş ticaretindeki rekabeti anlatan, çok iyi bir tartışmadan bahsedebiliriz. İkiyüzlülük örneği bu tartışma, her ne kadar açık pazar ve serbest ticaret konusunda olsa da, aslında rakip çıkarlar hakkındaydı ve 19. yüzyıl boyunca sürdü. İngiltere, serbest ticaretin zirvesinde, taşkınlara ahlak dersi verirken, Manchesterli tüccarlar –gerçek inananların gerçekten inananları– Hindistan'a adil ticaret şansı vermiyor olmalarının bir çelişki olduğunu düşünmedi bile.

Margaret Thatcher, 1981 yılında, Bombay'da Hintlilere serbest ticaret konusunda ders verirken, tarihsel hafızasızlık konusunda çok güzel bir örneği de gözler önüne sermiş oldu. "Uluslararası ticaret konusunda birkaç söz söylememe izin verin. Çünkü İngiltere olarak, uluslararası refahı sağlamak için uğruna çabaladığımız büyük katkılardan birisi de, pazarlarımızı açık tutmak ve diğer ülkeleri, pazarlarını açık tutmaları konusunda ikna etmektir." Thatcher'i dinleyen bu kalabalığı, suratlarında 250 yıllık sabit ve ironik gülüş ifadeleriyle düşünmek güzel oluyor tabii.[3]

Thatcher'in konuşmasındaki bu ton, 19. yüzyılın ortalarından itibaren yükselen bir nevi ekonomik/dinsel inanç sisteminin tipik ürünüydü. Ancak aynı zamanda, ekonomik fikirlerin ne kadar sınırlı olduğunun da göstergesiydi. Bu fikirler, dönüp dolaşıp tekrar geri geliyorlardı.

Akla uygun ele alındığı müddetçe, her geri dönüş, kullanışlı olduğu sürece devam eder; gelecek bir sonraki modaya karışır ve böylelikle gerçekleşen her türlü başarıyı kendinde toplar. Ancak maalesef, çoğunlukla akla uygun biçimde ele alınmaz. O zaman da ekonomik ve sosyal dengesizlik yaratır. Ve böylelikle mevcudi-

3. Andrew Morrison, ed., Serbest Ticaret ve Kabulü (*Free Trade and Its Reception 1815-1960: Freedom and Trade*) (London: Routledge, 1998), 3. Ayrıca bkz., P.J. Thomas, Merkantilizm ve Doğu Hindistan Ticareti (*Mercantilism and the East India Trade*) (London: Frank Cass and Co., 1963), eserin orijinali 1926'da yayımlandı; H. Martyn, Doğu Hindistan Ticaretinin Avantajları (*The Advantages of the East-Indian Trade*) (London: J. Roberts, 1720).
Margaret Thatcher, Bombay Ticaret Odası konuşması, Bombay, 18 Nisan 1981.

yeti sürüncemede devam eder gider; hoş karşılandığından daha uzun süre yaşamaya devam eder. Bu durum, şimdiye kadar ki kazanımların silinmesine yol açmasa da, süreç içerisinde gerçek başarıların kati suretle zarar görmesiyle sonuçlanır.

Modern serbest ticaretse, bu hareketin Richard Cobden ve John Bright gibi liderleri arasında cereyan eden –Protestanlık ve ekonomi olmak üzere– dinsel inanç karışıklığıyla başladı. Tahıl Yasalarının 1846'da yürürlükten kaldırılmasıyla kazanılan büyük zaferle birlikte, 9.000 insan Cobden'i dinlemek için Manchester Serbest Ticaret Binasında toplandı: "Bu ilkenin kutsallığına olan inancım gereği, bu işe karışılmasını asla kabul edemeyeceğimi söylemek isterim."[4] Cobden, serbest ticaretin kutsal doğasıyla ne kastetmek istedi acaba?

Cobden, 1843 yılında Avam Kamarasında yaptığı konuşmada, "hedefimiz, sizin hakikate riayet etmenizi sağlamaktır" demişti.

Bright'sa, 1845 yılında, Avam Kamarasında, "kalplerinin içine serbest ticaret ilkeleri saplanmış ve bu, onlar için gerçekten dinsel bir mesele olmuş insanlar adına konuşuyorum" demişti.

Cobden, 1846'da, ucuza alıp pahalıya satma prensibinin bencillikle değil, Hıristiyan doktrininin tam anlamıyla yerine getirilmesiyle ilgili olduğunu açıklamıştı. Bu doktrin, "sana nasıl davranılması gerektiğini düşünüyorsan, herkese öyle davran"dı.

Cobden 1845'te şunları söylemişti: "Öyle bir dönemde olduğumuza inanıyorum ki, bu dönemin önemini düşündüğümde, geçtiğimiz 1.800 yıldaki hiçbir şeye benzemediğini görüyorum." "Şimdi ortaya koyduğumuz prensip, taşıdığı hakikat itibarıyla ebedî ve uygulanması itibarıyla da evrenseldir. O sebepten, tüm zamanlarda, tüm uluslarda uygulanması gerekir. Bu uygulama yalnızca ticaret için değil, dünyada gümrüğe tabi olan her madde için geçerlidir."

---

4. Richard Cobden, Richard Cobden'in Kamu Politikası üzerine Konuşmaları (*Speeches on Questions of Public Policy by Richard Cobden*), *M.P.*, editörler. John Bright ve J.E. Thorold Rogers (London: T. Fisher Unwin, 1908), 187. Eserin orijinali 1870'te yayımlandı.

1843'teki bir konuşmasındaysa, "serbest ticareti engelleyen yasalar, ilahi adaletin hikmetine müdahaledir ve günahkâr insanın hukukunu, doğa hukuku yerine koymaktadır" demişti.[5]

Bugünün serbest ticaret hareketinin bilinçli olmasa da derinlerde yatan kökleri, bu konuşmalarda yatıyor. İnsafsız davranmak istersek, Flaubert'in şu alaycı gözleminden basitçe bir alıntı yapabiliriz: "İnsanlar, Meryem Ananın günahlarından arınmış dünyaya geldiğine inanmayı bıraktıkları zaman, ruh çağırma masalarına inanmaya başlayacak."[6] Bununla 1447'de toplanan 17. Ekümenik Konsilin yetkili (*ex cathedra*) beyannamesi arasında bir benzerlik kurulabilir: –Yahudi, kâfir, hizipçi ya da pagan olmaları fark etmeksizin– tek bir inanca sahip olmayan insanlar "ebedî yaşamın katılımcıları olamaz; bunlar, 'iblis ve melekleri için hazırlanmış sonsuz ateşte kalacaktırlar' (Matta 25:41)".[7]

Pek tabii ki, serbest ticaret hareketinde, mutlak inançtan çok daha fazlası mevcuttu. Doğru şartlar oluşunca, serbest ticaret de işledi. 1846 yılında, İngiltere bu doğru şartlara sahipti ve bu yüzden bu işten kazançlı çıktı. Gladstone'un başbakan olarak bu kadar uzun süre iktidarda kalabilmesinin arkasında, ağır dinsel inanç ve ekonomik kanaatlerini politik sezgileriyle sınırlandı-

---

5. Bkz. Bernard Semmel, Serbest Ticaret Emperyalizminin Yükselişi (*The Rise of Free Trade Imperialism: Classical Political Economy and the Empire of Free Trade and Imperialism, 1750-1850*) (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), 7. Bölüm; Francis W. Hirst, ed., Serbest Ticaret ve Manchester Okulunun Diğer Temel Öğretileri (*Free Trade and Other Fundamental Doctrines of the Manchester School*) (New York: Augustus M. Kelley, 1968), 5. ve 6. Bölüm; G.R. Searle, Orta Viktorya Dönemi İngiltere'sinde Girişimci Politikalar (*Entrepreneurial Politics in Mid-Victorian Britain*) (Oxford: Oxford University Press, 1993), 5. Bölüm; Morrison, Serbest Ticaret ve Kabulü (*Free Trade and Its Reception*).
Özellikle bkz. Cobden, 15 Mayıs 1843. Bright, 10 Haziran 1845. Cobden'den aktaran Leone Levi, İngiliz Ticaret Tarihi (*History of British Commerce*) (London: John Murray, 1872), 294-95. Cobden, Manchester Belediye Binası, 4 Temmuz 1845. Cobden, 28 Eylül 1843.

6. Gustave Flaubert: "Quand le peuple ne croira plus à l'Immaculée Conception, il croira aux tables tournantes." Matmazel Leroyer de Chantepie'ye mektup, 16 Ocak 1866.

7. "1447 17. Ekümenik Konsil", www.catholicism.org/pages/ecumenic (son erişim tarihi 20 Ocak 2005).

rabilmesi yatıyordu. Serbest ticaretin ürünleri ucuzlattığına, zenginliği yaygın bir şekilde artırdığına ve örgün eğitimin gelişmesini sağladığına kati suretle inanıyordu. 19. yüzyılın serbest ticaretle uğraşan tüccarları, bugünden farklı olarak, yüksek ücretleri savundu. Postaneler, yakından denetlenen trenyolu şirketleri ve bunun gibi güçlü altyapı hizmetlerinin sağlanmasını talep ettiler. Devletin altyapıyı etkin bir şekilde sağlayamadığı ve özel hizmetleri denetlemediği durumlarda, işlerini verimli bir şekilde yapamayacaklarını düşündüler.

Bu hareket 1860'da Fransa'ya sıçradı ve burada makul sonuçlarla yaklaşık bir on yıl sürdü. Almanya ise bu konuda ikiye bölündü. Hamburg gibi ticaretle geçimini sağlayan şehirler hareketi desteklerken; Bismarck, ulusal sanayinin altyapısını inşa etmekle meşguldü. Halbuki İngiltere'de bu altyapı inşası, serbest ticaret açılımından çok daha önce tamamlanmıştı. Böylelikle Alman İmparatorluğu, Avrupa'nın çoğuyla karşılıklı ilişki içine girdi. Günümüz Avrupa Birliği'ne benzeyen bir sistem küçüklü büyüklü girişimler için işler hâldeydi.[8] I. Dünya Savaşı, bunları tepetakla eden çok ileri bir adım oldu.

İngiltere'nin başını çektiği bu dinsel yaklaşımın beklenmedik bir başka avantajı daha vardı. Serbest ticareti sarmalayan Protestan ahlakı, Katolik ülkelerde bile, tasarruf yapmayı teşvik ediyordu. Bu teşvik, günümüzün tüketicilik kültürünün tam zıttıydı. Bunun sonucu, zenginlik üretimi için gerekli zeminin güçlendirilmesi oldu.

Bu hareketi pek çok filozof destekledi. Montesquieu bunların ilkiydi; buna Hume ve Kant eklendi.[9] Bu filozoflar, serbest ticaretin barış ve refah getireceğine inandı. Hume, ticaret ve uluslararası "iyicil sempatiler" üzerine yazdı; Kant, paranın,

---

8. Peter Marsh, Avrupa Pazarlığı: İngiltere ve Birinci Ortak Pazar 1860-1892 (New Haven, Conn.: Yale U. Press, 1999), 208.

9. Gregory Bresiger, "Laissez Faire ve Küçük İngilterecilik (Laissez Faire and Little Englandism)", *Journal of Libertarian Studies* 13, No. 1 (Yaz 1997): 45-79. Charles de Secondat, Baron de Montesquieu, *De l'esprit des lois*, C. 1, 316: "Où il a du commerce, il y a des moeurs douces."

barışın sağlanmasında "arabuluculuk" gücüne sahip olduğunu yazdı; Montesquieu, "ticaretin olduğu yerde insanların daha iyi davranışlar sergileyeceğine" inandı.

Maalesef ki, hatalıydılar. 19. yüzyılın ikinci yarısında, kontrolsüz ve vergilendirilmemiş uluslararası ticaretin büyümesine paralel olarak, bir de büyüyen savaş gerçeği söz konusuydu. Kıtalar ve dünya üzerinde gerçekleşen savaşlar, yıkıcı bir dünya savaşına doğru evriliyordu. Bu maalesef, çok garip bir şekilde, geçtiğimiz son çeyrek yüzyıldır olayların evrilme biçimine benziyor.

Bu savaşlara eşlik eden bir diğer paralel gelişmeyse ulusalcılığın yükselişiydi. Bunların kimi sonuçları olumluydu; örneğin kamu yararını destekleyecek düzenlemeler ve demokrasi bunlar arasındaydı. Bunlar hiçbir şekilde serbest ticaretle uğraşanların gündeminde yer almadı. Neticede, İngiltere'de demokrasi yanlısı Çartist hareket, serbest ticaret yanlısı Tahıl Yasası Karşıtlığı Birliğiyle eşzamanlı ortaya çıktı. Çartistler, basitçe Batılı demokrasilerin günümüzde sahip olduğu demokratik kuralları talep etti. Serbest ticaret yanlıları bunu desteklemedi. Çartistler, süreç içerisinde, kademeli olarak ötekileşti ve bu durum onları şiddete sürükledi. Pek çoğu tutuklandı, mahkemeye çıkartıldı ve ülke dışına yollandı. Sanayiyle ilgili düzenlemeler söz konusu olduğunda, serbest ticaretle uğraşan kişiler –özellikle de Cobden ve Bright– sendikalara ve çalışma koşullarını düzenleyen yasalara karşı çıktı. Fabrika sahiplerinin karar verme yetkisine sahip olduğu, yüksek ücretli ve iyi yönetilen bir fabrika sistemini savundular. Koşullardan memnun olmayan işçiler, bu sistemde pekâlâ istedikleri yere göç edebilirdi.[10] Burada, gelişmekte olan ülkelerdeki çalışma koşulları meselesiyle çağdaş bir paralellik görmek mümkün. Bu işçiler, Batıdaki işçi sınıfının 19. ve erken 20. yüzyılda oynadıkları rolün aynısını günümüzde oynuyor. O zamanlarda da, şimdiki gibi, standart argüman, iş yaşamını düzenleyen herhangi bir çabanın pazara ve işçilere zarar vereceğiydi.

10. Anna Augustus Whittall Ramsay, *Sir Robert Peel* (Freeport: Books for Libraries Press, 1928), 220-2.

İstihdam, bu kişilerin kendilerini daha iyi konuma getirmesi için bir imkândı. Gönüllü hayırseverlere olaya müdahale etmeleri için imkân verilseydi, pazar çok daha başka bir yere evrilebilirdi.

19. yüzyıldaki bu tavırlara bağlı olarak, makine çağı kuramından, kademeli olarak Taylorizm, Fordizm ya da zaman-hareket yönetimi olarak bilinen işletme kuramlarına geçiş söz konusuydu. Bunun anlamı, insanların kasti olarak makinelerle karıştırılmasıydı.

Bunların hepsini bir araya getirdiğimizde, yalnızca kendilerinin ilerlemeye giden yolu bildikleri gibi bir dinsel görüş içerisinde kaybolmuş serbest ticaretçilerin, neden toplumsal politika ve düzenlemelerden fayda sağlayacakları hâlde, bunu ıskalamış olduklarını anlayabiliriz. Keza neden işçi sınıfının dönemin yükselen siyasi gücü olarak ortaya çıkışını ıskaladıklarını; neden popülizm, sosyalizm, komünizm, sahte popülizm ve faşizmin yükselişini fark edemediklerini de. Modern ırkçılığın eşzamanlı yükselişi ve resmiyet kazanması bile fark edilemedi.[11] Bu güçlerin hep beraber bir araya gelmesi, serbest ticaretin belirli bir dinamizm yakalamasını sağladı ve son kertede ulusalcılığın kayalarına çarpmasına neden oldu.

Savaş, ulusalcılık ve işletme kuramına eşlik eden dördüncü paralel gelişme de imparatorlukların hızla yükselişiydi. Uluslararası ve entegre serbest ticaret piyasalarının imparatorlukları ortadan kaldırması bekleniyordu. Ama aksine, biri diğerinin bir nevi hizmetçisi oldu. Kimin kime hizmetçi olduğu da belli değildi. Ancak kısa süre sonra imparatorlukların, sanayi merkezlerine doğal kaynak temin eden organize iletim hatları olduğu açığa çıktı. İngiltere'nin başını çektiği bu yaklaşım, gayriresmî imparatorluklar olarak bilinen ticaret anlaşmaları, özel erişim ve koruma imparatorluklarına da yayıldı.[12] Bu, serbest ticaret

11. Etkileyici olduğu kadar can sıkıcı da olan bir analiz için bkz. Lindqvist, Tüm Zalimlerin Kökünü Kazıyın (*Exterminate All the Brutes*).

12. *Gayriresmî imparatorluklar* terimi için bkz. Dr. C.R. Fay Cambridge İngiliz İmparatorluğu Tarihi (*Cambridge History of the British Empire*) (Cambridge: Cambridge University Press, 1940), II: 399; John Gallagher ve Ronald Robinson, "Serbest Ticaret Emperyalizmi (*The Imperialism of Free Trade*)", *The Economic*

ekonomistlerinin bekledikleri son şeydi. Schumpeter'e varıncaya kadar hepsi, "serbest ticaretin ekonomik prensiplerinin emperyalizme yer vermeyeceği"nden neredeyse emindi.[13] Aynı onların takipçilerinin, Küreselleşmenin ulus-devleti zayıflattığından ve tarafsız uluslararası ilişkileri desteklediğinden son çeyrek yüzyıldır emin oldukları gibi.

Cobden ve büyük hareket bağlamında çoğunlukla göz ardı edilen bir ticaret meselesi daha vardı: 18. yüzyılda İngilizler –arkasından Fransızlar ve Amerikalılar– Çin'den çay, ipek ve porselen gibi yüksel kalite mallar almak istedi. Batı, bu malları üretemiyordu ya da üretse bile, Çin malı üretimlerin mükemmellik seviyesine ulaşamıyordu. Öte yandan, Çinlilerin Batıdan gelen herhangi bir malı istememesi de ciddi bir sorun oluşturuyordu. Batı, çift taraflı olmayan bir ticaret ilişkisi için para ödemek zorunda kalıyordu. İngiltere, İspanya'yla yaptığı ticaretten kazandığı gümüşü kullandı. 1781 yılında ortada gümüş yoktu; bu yüzden Hindistan'ın ilk genel valisi Warren Hastings, İngiltere'den gelen ithal ürünlerin parasını ödeyebilmek için, Çin'de satılmak üzere Hint afyonu yolladı. Bu da son kertede Afyon Savaşlarına yol açtı. Bu savaşlarda Batı, Çin'i afyon ithal etmeye zorlarken, Çin vatandaşlarını afyona bağımlı kıldı. 1830'a kadar bu ticaret, dünyadaki en büyük tek ürün işiydi.[14] Serbest ticaretin ahlaki değerleri konusunda çok coşkulu olan aynı Avam Kamarası, afyon ticaretini yasaklayacak önergeleri 1870, 1875, 1886 ve 1889 yıllarında geri çevirdi. Ticaret, 1913 yılında, ilk serbest ticaret deneyiminin çözülmesiyle birlikte sona erdi.

Açıkça söylemek gerekirse, genel olarak Batı, özel olaraksa İngiltere, bu süreçte kendisine şu soruyu sordu: Adil ticaretin ahlaki ilkeleri, insanların refahını gölgede mi bırakıyordu? Verdikleri cevap, "evet bırakıyor" oldu.

History Review (London: Cambridge University Press, 1953), 6, no. 1; Bernard Semmel, Serbest Ticaret Emperyalizminin Yükselişi (*The Rise of Free Trade Imperialism*).

13. Semmel, Serbest Ticaret Emperyalizmi (*Free Trade Imperialism*), 4.

14. Jack Beeching, Çin Afyon Savaşları (*The Chinese Opium Wars)* (London: Hutchinson, 1975), 39, 162.

Bu soru her dönemde varlığını sürdüren bir sorudur. Her ne kadar uygun zamanlarda sormayı reddetsek de, yaptığımız eylemleri gelecek nesillere aktarma zamanı geldiğinde, tarih bu soruyu soracaktır. Afyon ticaretiyle ilgili bu soruyu, günümüzde hangi bağlamlar için sorabiliriz? Gelişmekte olan ülkelerde, HIV/AIDS, sıtma ve tüberkülozla mücadele için zaruri olan ilaçlar konusunda sorabilir miyiz mesela? Bu ilaçların fiyatlarının, Dünya Sağlık Örgütü'ndeki (DSÖ) Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları rejimi tarafından neden yapay biçimde yüksek tutulduğuyla ilgili olarak? Ya da Batının endüstriyel tarım sisteminin, kırılgan toplumlar üzerindeki etkisi bağlamında? Ya da denetimsiz finans pazarlarının zayıf ekonomiler üzerindeki yıkıcı etkileri bağlamında?

1900'lere gelindiğinde, serbest ticaretin sicili gittikçe belirsizleşti. Gümrük vergisiyle ulusal politikaların bileşimi bir sistem kullanan Amerika Birleşik Devletleri, serbest ticarette İngiltere'den çok daha hızlı ilerledi. Gümrük vergileri, ulusal politikalar ve çift taraflı anlaşmaların bileşimi bir sistem kullanan Almanya da İngiltere'den hızlı büyüyordu.[15] Kanada gibi eski koloni ülkeler, ulusal politikaları sayesinde kendi endüstriyel altyapılarını geliştirdi. Bu politikalar, gümrük vergisiyle diğer destek sistemlerinin bir bileşimiydi. Bu politikalar olmasaydı, yalnızca mal üreticisi ülke olma kapanına kısılabilirlerdi. 20. yüzyılın başında da, İngiltere'nin imparatorluğu ekonomik bir serbest ticaret ünitesi olarak toplama girişimlerine karşı çıktılar. Bu ünite, bir tarafta hammaddelerin, diğer tarafta imal edilmiş ürünlerin hareketini içeriyordu. Kanada, Dominyonları hayır cevabına yönlendirdi. Bu esnada Washington, kontrolsüz uluslararası sistemi, basitçe modası geçmiş bir sistem olarak görmeye başladı. Teddy Roosevelt, serbest ticaret yaklaşımının genel olarak hakkaniyetsiz büyümeye neden olduğunu sezinledi.

15. Alfred E. Eckes, Amerika Pazarlarını Açmak (*Opening America's Market*) (Chapel Hill, N.C.: University of North Carolina Press, 1995), xvii.

Savunulagelinen ahlaki hakikat ilkesine inanmadı. Kâr paylaşımının yeniden dengelenmesi için uğraşma zamanının gelmiş olduğunu hissetti.[16]

Bu örüntülere bakınca, iki tip kanaatin hâkim olduğunu görürüz. Bunlardan ilki, en düz ifadeyle serbest ticaret olarak adlandırılan ekonomik enternasyonalizmdir. Bu, resmî olan inançtır; ancak daha minimalist bir belirginlikte Protestan ve hatta Pentikostal* bir hissiyatı vardır. Bu yönüyle, iyi ve dürüst insanlara, benimseyip savunuculuğunu yapacakları bir amaç sunar.

İkinci kanaatinse daha dağınık, hatta birincinin sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Üzerinde hiç konuşulmadığı hâlde işlerin nasıl yürüdüğüyle ilgilidir ve bu da, dünya zevklerine düşkün sofistike insanlar için, dünyadaki bazı şeylerin güvence altına alınması gerektiğine dönük bir kanaattir. Bu insanlara vaaz vermek gerekmez. Ekonomik enternasyonalizm bağlamında hükümetler daha da daraltılacak, yerel düzenlemeler ve genel anlamda düzenlemeler azalacak, yerel şartlara bağlı resmî hususiyetler azaltılacaktır. Bu sonuçlar, daha sofistike bir sistem anlamına gelir; öyle ki, bu sistem, temelde inançla değil, idari pratiklerle ilgilidir. İnanç iyidir hoştur ama son kertede kilisenin çalışması gerekir.

Serbest ticaretle uğraşan kişiler olarak, böylesi ateşli ve iyi organize olmuş bir inananlar grubunun, sırasıyla 1914'te, çok zor geçen '20'lerde ve en son 1929'daki büyük çöküşle yaşadıkları çoklu yenilgileri kabul edebilmelerinin ne kadar zor olabileceğini hayal edelim. İlahi bir güç adına sözcülüğünü yapmadıkları bir şeyin *vahi* (*revelation*) olduğunu nasıl kabul edebilirler ki?

16. Edmund Morris, *Theodore Rex* (New York: Random House, 2001), 431.

* 1900'lerin başında Amerika'da ortaya çıkan ve devamında Avrupa'da yayılan Hıristiyan akımdır. İsmini Pentikost gününden (Hamsin Yortusu) alan ve Protestanlıktan çıkan bu akım, Kutsal Ruh ve Tanrı ile doğrudan deneyim yaşamaya ve bu anlamda kendilerinin Hıristiyanlığın en saf ve basit hâli olduklarına yaptıkları vurgu ile tanınırlar. (ç.n.)

Zehirlerden dengeli bir şekilde arınma sürecinin ilk aşaması, bu kişilerin kendisine, geçmişteki on yılların aynasına bakarak, yaşadıkları deneyimin çelişkili sonuçları üzerine sorular yöneltmesi olurdu. 1929'daki ekonomik çöküşe kafayı takmış olan Kuzey Amerikalılar, kötü olan bu şeyin dünyanın diğer yerlerini çoktan vurmuş olduğunu unuttu gibi. 1920'ler boyunca enflasyon, deflasyon ve istihdamın çöküşü hep gündemdeydi; düzeni sağlıyor gibi görünmek adına bu sorunların çözülmeye çalışılması büyük insan kayıplarına neden oldu. 1930'lardaysa yeniden çöküş yaşandı. Tüm bunlar ne ifade ediyordu? Bu sorular sorulmadı bile. Şu basit soruyla başlayan akla yatkın bir argüman söz konusu bile değildi: Ekonomik kuramlar nasıl daha iyi sonuç verirler? Gerçek yaşamın karmaşıklığını yansıtacak şekilde, kimi birbiriyle çelişen birden fazla yaklaşım olduğunda mı?

Şüphe duymak ve vicdan muhasebesi yapmak yerine, tam tersi oldu.

Serbest ticaretle uğraşan kişiler, kademeli olarak hiçbir aynaya bakmamayı tercih etti. Bunun yerine, Amerikan Kongresinin bu konudaki tek yasasını, tüm kötülüklerin kaynağı olarak şeytan ilan ettiler. 1930'lardaki çöküşün suçunu başka bir şeyin üzerine atarak, 1914 ve 1929'da yaşanan çöküşlerin kesin tarihini hafızalardan sildiler. Ama inançlarına el sürdürtmediler.

Oysa olan şey şuydu: Amerika'da 1929 krizi sonrasında, Kongreden bir gümrük vergisi yasası geçti. Bu yasa, sponsorları Senatör Reed Smoot ve Vekil Willis C. Hawley'e referansla Smoot-Hawley olarak isimlendirildi. Yasa, özetle gümrük vergilerini yükseltiyordu. Başkan Coolidge'in muhalifleri, yaşanan küçük pazar şokunun bu yasa yüzünden ekonomik krize dönüştüğünü iddia etmeye başladı. Bu yüzden, söz konusu yasanın veto edilmesi gerekiyordu. Siyaseten oldukça motive olmuş bu koro, serbest ticarete inanan kişilerin dikkatini çekti ve onların sapkınlıklarına uygun suçlamalar oluşturuldu. Smoot-Hawley'in, tarihte görülmemiş bir şekilde, gümrük vergilerini yükselttiğini

ve bunun hepimizi korumacılık faciasına ittiğini iddia ettiler. Bugün de ediyorlar. Burada dile getirilmeyen varsayım, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımına neden olan şeyin denetlenmeyen piyasalar değil, bu olduğuydu. Son yıllarda, Alfred Eckes gibi olaya soğukkanlı yaklaşabilen kişiler, bu olayları dikkatle inceledi[17] ve gümrük vergilerinin, aslında "tarihte görülmemiş bir şekilde" yükseltilmemiş olduğunu gördü. Gerçekte, Amerikan ithal ürünlerinin üçte ikisine el değmemişti. Gerçekleşen uluslararası protestoların sayısı aslında çok azdı, ticari misillemelerin sayısıysa ondan da azdı. Smoot-Hawley'in, menkul kıymetler piyasasındaki çöküşe neden olduğu ya da ekonomik buhranı daha da kötüleştirdiğini destekleyecek herhangi bir kanıt yoktu.

Gerçekler ifşa olsa da, oturmuş bir söylemi değiştirmek zordur. Ekonomik buhranla ilgili malumatlı bir şeyler söylemek gerektiğinde, herkesin Smoot-Hawley'in hainliğine referansla kendini göstermeye çalışması âdettir. Kendisinin hazırlamadığı konuşmaları yapan ve bunlar üzerinde çok da kafa yormayan kamuya mâl olmuş kişilerin dünyasında Smoot-Hawley, bu metinleri yazan kişilerin internet ticareti dosyalarını, patronlarını bilgili gösterecek şekilde yukarıya sıçratır. Bu aynı çıkar odaklı bir medeniyeti destekleyen bir tezde, Adam Smith'e hiç inanmadan, ondan alıntı yapmaya benzer. Bu gariban insanların bunlar tarafın karalanmasını nasıl durdurabiliriz ki? Smoot-Hawley gibi işe yarar bir öcünün kötü ününün değişmesini nasıl sağlayabiliriz?

Susan Strange gibi kimileriyse, serbest ticaretle uğraşan kişileri, "korumacılığın Büyük Buhrana yol açtığı gibi bir miti" kasti olarak yaratmakla itham eder.[18] Eckes bunların, "başarıyla küçük bir tepeciği dağa dönüştürdüğünü" söyler. En azından bu kişiler, düzenlemelerin olmadığı dönemin ilk olarak 1914'te,

17. Bu argüman, büyük ölçüde Eckes'in Amerika Pazarlarını Açmak (*Opening America's Market*) kitabındaki analizlere dayanmaktadır. Bkz. Bölüm 4.

18. Eckes, Amerika Pazarlarını Açmak (*Opening America's Market*), 137, 139. Susan Strange'den aktaran Eckes, Amerika Pazarlarını Açmak (*Opening America's Market*), 137.

ikinci olarak ise 1929'da yaşanan feci sonuçlarına olan ilgiyi dağıtmıştır. Ve böylelikle, iktidarda oldukları döneme ilişkin sorulması gereken kimi basit soruların sorulmasının önüne geçilmiştir.

Ekonomist August von Hayek'in Nobel konuşmasını aktardığım bağlam budur. Yıl 1974.[19] Keynesçilik en zor dönemindedir. Bu zorluk, nelerin doğru, nelerin yanlış gittiğine dair ciddi bir inceleme yapılması gerektiği fikrini uyandırmıştır. Konuşmaların gündeminde, Keynesçilik yerine, yeni uluslararası ekonomik Pentikostalizmin babası yer almaktadır. Bu konuşmalar, mevcut hakikati çözümlermişçesine, "pazar ekonomisi düzeninin üstünlüğü" üzerinedir. Bu düzen, "hükümet güçleri tarafından bastırılmadığı müddetçe, muntazaman diğer düzenlerin yerini alır." Yeni dinsel dil bulunmuştur. Bu dil, olgulara dayalı bir argümanlar taburuyla çevrelenmiş olan, tarafsız uzmanların dilidir. Dalaverecidir (*Jesuitical*), ama popülist yorumlamalardan kolay etkilenir. "Hıristiyan Erler İleri (*Onward Christian Soldiers*)" ilahisinin bedensizleşmiş bir versiyonu olarak düşünülebilir. Tanrının olguları, kâfirleri yerle bir eder. Hakikatin sahip olunan bir şey ve kaçınılmazlığın güçlerinin hareket hâlinde olduğunu söyleyen Cobdenci mutlak itikat, buradan anlaşılabilir.

Bu argümandaki kötücül varsayıma dikkat edelim. Buna göre hükümetler, pazarı durdurabilen tek güçtür; çünkü pazar, buradaki üstün güçtür (ancak bu üstünlüğün doğal bir üstünlük mü, yoksa ahlaki ya da entelektüel, hatta yalnızca ilahi olanın kaçınılmaz üstünlüğünden kaynaklanan bir üstünlük mü olduğu belli değildir) ve hükümet ne olursa olsun, eylemleriyle bundan sorumlu değildir. Cobden'in bir ahlak meselesi olarak uluslararası ekonomiye ilişkin yaptığı özeti hatırlayalım: Engelleyici her türlü yasa, "İlahi Adaletin hikmetine müdahaledir ve günahkâr insanın kanununu, doğanın kanunu yerine koymaktadır."

19. Friedrich August von Hayek, "Alfred Nobel'in Anısına Konferans (*Lecture to the Memory of Alfred Nobel*)", Nobel Ödülü Konferansları, Stockholm, 11 Aralık 1974.

Hayek'in konferanslarının hiçbir yerinde, bundan önceki çeyrek yüzyılda, tarihte görülmemiş bir büyüme oranı ya da eşitçilik yaşandığını söyleyen bir ifadeye rastlanmaz. Aksine, ekonomist Francis Fukuyama'nın kendisinden 20 yıl sonra şu hakikatin kesinliğini yeniden söylemesine olanak tanıyan mutlak bir kanaat söz konusudur: "Tüm toplumlara *ortak bir evrimsel modeli* emreden ve halihazırda işleyen esaslı bir süreçten bahsedebiliriz."[20]

Filozof George Steiner, günümüzde, "basitliğe ve empoze edilmiş bir disiplinin çocuksu rahatlığına körlemesine hamle yapan köktenciliğin ciddi bir yükselişte" olduğunu sezer.[21] Bugünün tek farkı, günümüzde uzmanların bu kör hamleleri desteklemek adına olguları kendilerine göre kullanmasıdır. Günümüzde uğraştığımız şey, şayet dinsel bir köktencilikse, bu olgular skolastik düşüncenin modern versiyonudur. Bunu bir örnekle şöyle açıklayabilmek mümkündür:

Amerikan Ulusal Ekonomik Araştırmalar Dairesi, dramatik haberleri sunmak için, 2000 yılının Ekim ayında şöyle bir basın açıklaması yapmıştır:

"EKONOMİK BÜYÜME KÜRESEL YOKSULLUĞU AZALTIYOR"

"Yeni bir araştırmaya göre, günümüzde günlük 1 doların altında yaşayan kişilerin sayısı 350 milyona düştü."

Bu basın açıklaması, son tekniklerle elde edilen bu verilerin, Küreselleşme karşıtı "akademisyen, gazeteci ve her türden çoktaraflı şirket tarafından dile getirilen yoksulluk ve eşitsizliğin artması argümanını" sonlandırdığını iddia etmiştir.[22] Çalışmanın kapsadığı dönemse, tam olarak Küreselleşme dönemidir.

---

20. Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü Dicleli, Prafil Yay., 1999 (*The End of History and the Last Man*) (New York: Free Press, 1992), 48; vurgu bana ait.

21. George Steiner, Errata: İncelenmiş Bir Yaşam (*Errata: An Examined Life)* (London: Phoenix, 1997), 121.

22. "Ekonomik Büyüme Küresel Yoksulluğu Azaltıyor (*Economic Growth Is Reducing Global Poverty*)." Amerikan Ulusal Ekonomik Araştırmalar Dairesi basın açıklaması, Ekim 2002, www.nber.org/digest/oct02 (son erişim tarihi 5 Kasım 2004).

Bu araştırmayı yürütmüş araştırmacı akademisyen Xavier Sala-i-Martín, çalışmasıyla günde 1 doların altında yaşayan kişilerin sayısının çarpıcı biçimde düştüğünü göstermiştir. Böylelikle, günde 2 doların altında yaşayan kişilerin sayısını da tespit etmiştir. Bu rapor ve raporda yer alan veriler, doğrudan Küreselleşme adına konuşan kişilerin günlük soru-cevap bilgilerine dahil edilmiştir. Raporun da açıkça ortaya koyduğu üzere, amaç da budur.

Bu veriler gerçekten doğru olsaydı ne güzel olurdu. Ben araştırma ortaya çıkar çıkmaz onu edinip, dikkatlice okuyanlardanım.[23] Buradaki en olumlu hikâyeler, Çin ve Hindistan'dandır. En can sıkıcı olanlarsa, Afrika'dandır. Ama ne olursa olsun Afrika'da bile, "tüm haberlerin hepsi can sıkıcı değildir." On üç ülkede, 1 dolar yoksulluk oranında azalma söz konusudur. Aynı şey, 2 dolar yoksulluk oranı için de geçerlidir.

Bu on üç ülkeden beşinin başka listelerde de yer aldığını fark edemeden duramıyorum. Bu liste, HIV/AIDS fenomeninden en olumsuz etkilenen ülkelerin kısa listesi. Hastalık ülkelerin sosyal ve ekonomik sistemleri üzerinde öyle yıkıcı bir etkiye sahip ki, o ülkelerde yaşayan insanları, kariyerlerinin erken ve orta vadeli dönemlerinde aciz kılıyor. Bunlardan en fazla göze çarpanı, Sala-i-Martín'in Afrika'daki bolluğa örnek olarak gösterdiği Botsvana. 1 dolar yoksulluk oranını %35'ten %1'e; 2 dolar yoksulluk oranını ise %60'dan %9'a düşürüyor. Ama Botsvana aynı zamanda HIV/AIDS aciliyet listesinde bir numarada yer alıyor. Ülkede 15-40 yaş arası insanların %40'ı HIV pozitif. Nasıl uluslararası istatistiklerin yıldızı bir ülke olabiliyor o zaman? Sala-i-Martín bunu açıklamıyor ama cevap basit. Botsvana çok büyük bir elmas madenine sahip ve HIV/AIDS sayesinde, bu zenginliği paylaşacak çok az bir nüfusu var. Bunların hiçbirinin, 1971 sonrası küresel ekonomi kuramlarıyla bir alakası yok.

Ruanda da Sala-i-Martín'in umut vaat eden ülkeler listesinde yer alıyor. AIDS probleminin yaşandığı ülkelerden biri olarak,

23. Xavier Sala-i-Martín, "Dünya Gelir Dağılımı (*The World Distribution of Income*)", Mayıs 2002.

aynı zamanda korkunç bir soykırıma –neredeyse 800.000 insanın katledilmesine– ve toplumsal çöküşe tanık olmuş bir ülke. Ve bu olayların hepsi, Sala-i-Martín'in ekonomik başarıyı gösteren istatistiki bilgileri topladığı döneme tekabül ediyor.

Bu başarı hikâyeleri ne anlama geliyor o zaman? Tüm bu yaşananlar vebanın sonuçları gibi bir şey mi? Birçok insan ölüyor ve geride kalanlar, yalnızca geride kalmış oldukları ve ölen insanların malvarlıklarına sahip oldukları için zenginleşiyor. Tüm bunlar, söz konusu olguların, belirli bir ekonomik kuramın değerine dair temel varsayımları içerdiği anlamına mı geliyor? Belki de Afrika'ya dair istatistikler, diğerleri kesinlik gösterirken, basit istatistik hataları gösteriyor? Ya da doğru değiller. Sala-i-Martín günde 1 doların altında yaşayan insanların 1998 yılına kadar 350 milyon kişiye düştüğünü gösteriyor. Ama Dünya Bankasının 2004 raporuna göre, dünyada hâlâ 1,1 milyar kişi günde 1 doların altında yaşıyor.

Ben, küresel ekonomik müzakereler üzerine uzman ve uluslararası platformda isim yapmış iki Afrika uzmanına Sala-i-Martín'in raporu hakkında ne düşündüklerini sordum. Aksine, bu kişilerin eğilimleri, onları Küreselleşme hakkında olumlu bir bakış açısına yönlendiriyor gibi. Sala-i-Martín'in verilerinin, Çin ve Hindistan ile çarpıtıldığını söylediler. Çünkü bu ülkeler, Küreselleşme sonucu ulusal politikaların daha az yönlendirdiği ülkeler değil; ulus-devlet olarak kendi iç odak ve statülerini güçlendirmek için uluslararası pazarları kullanan ülkeler. Ve bu istatistikteki uluslararası sayılar, siyasi müdahaleye maruz kalabilmiş olan ve Hanehalkı Araştırması yönteminden daha az kesinlik taşıyan ulusal istatistiklere dayalı olduğundan iki kere çarpıtılmış durumda. Ki Hanehalkı Araştırması yönteminin de eksikleri olduğu ve çoğunlukla kesin sonuç vermediği söylenebilir. Sonuç olarak, bu iki uzman, tüm raporun oldukça anlamsız olduğunu söyledi. Yine de bu rapor, küresel ekonomik kesinlik varsayımının temel taşlarından biri oldu. Ekonomist Paul Krugman'ın da ifade ettiği üzere, "ekonomik istatistiklerin nasıl oluşturulduğunu bilen herkes, bunların aslında bilimkur-

gunun bir alttürü olduğunu bilir."[24] O zaman bu istatistiklerin ideolojik iddialara destek olmak dışında ne gibi bir faydası var? Margaret Thatcher'in vaktinde söylediği gibi, "akademik olarak saygınlığı olsa da, ekonomik yazıların çoğu, siyasetçiler nazarında, çözüm bekleyen sorunlarla pek de ilişkili değil."

O zaman, bu akademik saygınlık meselesi nedir? Revaçta olan bir fikir ortaklığı mıdır? Yoksa bir nevi mutabakat mı?

Dünya Bankası, günde 1 doların altında gelirle yaşayan kişilerin sayısının 20. yüzyılın son 20 yılında 1,5 milyardan 1,1 milyara düştüğünü; günde 2 dolarla yaşayan kişilerin sayısının ise 1 milyardan 1,6 milyara yükseldiğini belirtiyor. Dolayısıyla aslında Küreselleşmeyle birlikte, temel yoksulluk düzeyinde yaşayan kişilerin sayısı 2,5 milyardan 2,7 milyara yükselmiş. 1 dolar kategorisi yerine 2 dolar kategorisinin gelmesi, ya marjinal bir iyileşme ya hiçbir şey ya da yoksulluğun daha da kötülemesi anlamına gelebilir. Duyarlı bir insan, bu noktada, aslında ilerlemeye dair herhangi bir işaret olmadığını ve Hindistan ve Çin haricinde ciddi bir kayma olduğunu söyleyebilir. Hatta zengin ve yoksul arasındaki fark o kadar büyümüştür ki, bu büyüme Hindistan'daki son hükümetin yıkılmasına neden olmuştur. Ayrıca bu konu, Çin hükümetinin belki de tek ve en önemli takıntısıdır.

Burada sorulması gereken en elzem soru, günde 1 dolar gibi istatistiki önermelerin, gerçek insanların yaşamlarıyla ilgili bir gerçekliği ortaya koyup koymadığıdır. Belki de bu yüzden, Ağa Han gibi kişiler, GSYH ölçümleri gibi şeylere vakit bulamıyor ve bunun yerine, insanların Yaşam Kalitesine bakmayı öneriyordur.

Ayrıca tüm bunlara rağmen, Lagos'un yabani gecekonduların-da günde 3 dolara, ama mutlak bir çaresizlik içerisinde yaşayan

---

24. Paul Krugman, *Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü*, Çev. Neşenur Domaniç, Literatür Yay., 2001 (*The Return of Depression Economics*) (New York: W.W. Norton, 1999), 25.

Margaret Thatcher, " Walter Heller Uluslararası Maliye Konferansı (*The Walter Heller International Finance Lecture*)", Roosevelt Üniversitesinde verilen konferans, Chicago, 22 Eylül 1975.

insanlar da mevcuttur. Bu çaresizlik, Bangkok Klong Toey'de, toplumsal yapıların olduğu daha sağlam gecekondularda, günde 1 dolar gelirle yaşayan kişilerin yaşamından çok daha kötüdür.

Ciddi ve soyutlamaya dayalı ölçümlere olan takıntımız, ekonomiyle yönlendirildiğine inanan bir medeniyet fikriyle yakından ilgilidir. Bu türden bir liderlik anlayışı, aynı zamanda tuhaf bir çelişkiyi içinde barındırır: ekonominin, ancak marjinal olarak biçimlenen edilgen kesinliği karşısında, büyük bir doğrulukla ölçülebileceğine inanan, saldırgan bir kesinliktir bu. Saldırganlık detaylardadır; edilgenlikse büyük resimle ilgilidir.

Bu medeniyet fikri, şayet yöneticilerin teknokrasisinden ve eski rahiplere benzediği hâlde, kendilerini çevreleyen detaylar yığını yüzünden modern olduğunu düşünen ekonomistlerden kaynaklanmıyorsa, kimden kaynaklanıyor peki?

İkinci Bölüm
Yükseliş

Tüm ülkelerimiz, II. Dünya Savaşından bu yana en sancılı ekonomik küçülme ve enflasyon deneyimini yaşıyor.
Uluslararası ilişkilerde savaş sonrası dönem sona ermiştir.

— Henry Kissinger, Pittsburgh
Dünya Meseleleri Konseyi'ne atıfla, 1975

Ruhbancılık (*clericalism*) tüm kurumlar için hastalıktır.

— Andrea Riccardi, kurucu, Sant'Egidio, 2004

6
1971

Küreselciliğin ortaya çıkışını, Keynesçiliğin iflasına bağlamak, tüm olan biteni basite indirgeyen bir açıklama olur. Ayrıca bunu, 1970'lerde art arda yaşanan krizlere bir tepki olarak görmek de yanlıştır. Bu ortaya çıkışa yol açan çok daha derin ve büyük değişimler vardır.

Elbette krizler uydurma değildir. Aynı kâbuslarda olduğu gibi, bu krizlerde de yataktan fırlandı, nefes alınamayacak hâle gelindi ve yeniden istikrarı sağlayacak zaman bulmakta zorlanıldı. Bu krizler, liderlik pozisyonundaki herkesin kendine olan güvenini sarstı ki sonrasında bu durum, tüm vatandaşların cesaretinin sarsılmasına neden oldu. G8 Araştırma Grubu direktörü John Kirton, bu konuyla ilgili, Batıyı G7'yi yaratarak liderlik düzeyin-

de kendisini yeniden organize etmeye zorlayan altı son derece önemli şoktan bahseder:[1]

Bu şoklar, Richard Nixon'un, Amerika'nın mali sorunlarını çözebilmek için Bretton Woods para sistemini ortadan kaldırma kararıyla başladı. Bretton Woods, II. Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası yapbozun temel parçasıydı. Tüm paraları sabit bir döviz kuruyla Amerikan Dolarına bağlamak suretiyle istikrarı sağlamak için tasarlanmıştı. Ama aniden bir gün, 15 Ağustos 1971'de, Washington doları dalgalanmaya bıraktı ve tüm sistem bir anda bozuldu. Diğer Batılı güçlerinse bu tek taraflı işleme kendini adapte etmekten başka seçeneği yoktu.

Paranın değerini düşüren bu yeni işleme, ikinci bir tek taraflı eylem eşlik etti; o da Amerikan gümrük vergilerinin uygulamada yükseltilmesiydi. Bunu izleyen kaç tane farklı kriz daha olduğunu ve bunların kaçının değişen ve bir dizi zincirleme reaksiyonu başlatan bu iki temel şeyin sonucu olduğunu bilebilmek zor.

Bundan sonraki krizse, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının (GATT) 1973 yılındaki başarısızlığıydı. Pek çok insan, ekonomik sorunlardan çıkış yolunun ticarette büyüme olduğuna inanıyordu ve bu yüzden, Tokyo Roundundaki başarısızlık büyük bir hayal kırıklığı olmuştu. Bunu da, aynı yıl Yom Kippur Savaşı takip etti. Savaş, doğrudan doğruya petrol ambargosuna ve petrol fiyatlarında aşırı yükselmeye yol açtı. 1974 yılında Hindistan nükleer deneme yaptı. En tehlikeli silahlar, bir anda, küçük bir kulübün kontrolünde olmaktan çıkıverdi.

Nükleer dünya daha ne kadar büyüyebilir? Riskler, yeni ekonomik sorunların yarattığından çok daha uzakta ve hatta

1. John Kirton'un Toronto Üniversitesi'ndeki G8 Araştırma Grubu, G6, G7 ve G8 oluşumlarının oluşumu ve işleyişi üzerine çok uzun süreyi kapsayan bir araştırma ve yorumlama çalışması gerçekleştirmiştir. Bu grup, modern krizlerin yönetimine tarihsel ve hatta siyasi ve ekonomik perspektiften bakan çok az gruptan bir tanesidir.

G7'ye yol açan krizlere dair bir diğer standart yorumlama için bkz. Robert Putnam ve Nicholas Bayne, Ayrılamamak: Yedi Zirve Toplantısında İşbirliği ve Çatışma (*Hanging Together: Cooperation and Conflict in the Seven-Power Summits*) (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1987).

belirsizdi; ama yine de nükleer silahlar, ölçülemez korkuların otomatik kaynağıydı. Her şeyin üzerine gölge düşürebilirdi; bilinmeyenin, hilekâr bir oyuncunun korkusuydu.

Yeni ve eski tip komünist partiler, neredeyse bu korkuyu teşvik edercesine güney Avrupa boyunca popülarite kazanmaya başladı. Siyasi erke erişebilirlerdi ve yalnızca koalisyon hükümetlerine davet edilmeyi bekliyorlardı. Sonra, 1975 yılında Amerika Vietnam'dan çekildi. Bu, Amerika'nın 1814'ten bu yana ilk yenilgisiydi.

Daha pek çoklarıyla çevrelenen bu altı temel kriz, Batıda ve dünyada şöyle bir genel inancın oluşmasına neden oldu: Savaş sonrası sistem yıkılmıştı ve ABD gücü Avrupa ve Japonya'nın güçlü bir rakip olarak ortaya çıkışıyla karşı karşıyaydı. Ve yalnızca yaklaşık 10-20 yıl öncesinde koloni olan, gelişmekte olan dünyanın büyük bir kısmı, beklenmedik bir gelişim içerisindeydi.

Bu krizleri, korkunç bir enflasyon ve ekonomik bunalım takip etti. Buna, durgunluk içinde enflasyon (*stagflation*) dendi. Tüm bunlar, seçkinler arasında bir güçsüzlük hissiyatı yarattı. Seçkinler, bu hissiyatlarını tüm vatandaşlara yönelik olarak, içgüdüsel biçimde açıkça ifade etmeye başladılar.

7
Hava Boşluğu

Her şey bu kadar kötü müydü peki? Aslında değildi. Bu dönemde gerçekleşen pek çok eşzamanlı iyi gelişme de vardı. Batı demokrasilerinin iki temel sevdası (toplumun özgürlük ve refahı için gerekli görülen kapsayıcı bir eğitim sistemi ile eşitlikçi sağlık bakım hizmetleri), kamu hizmetleri sistemi sayesinde tarihsel bir ilerleme gösterdi. Geçmişteki ırksal önyargı ve engellerde her açıdan bir düşüş yaşandı. Kadınlar, erkeklerin tekelinde olan alanlara ve dolayısıyla hem kamusal hem de özel alanlara yeni enerji ve yaklaşımlarla girmeye başladı. Geçmişte toplumdan çeşitli nedenlerle dışlanan insanlar kademeli olarak, değişik düzeylerde topluma katılım sağladı. Batı demokrasilerinde kamusal tartışmalar, yakın zamanda özgürlüğüne kavuşan

koloniler de dahil olmak üzere şimdiye kadar hiç olmadığı şekilde açık ve geniş bir tabanda gerçekleşiyordu.

Kolonyal güçlerin kendi imparatorluklarını ani bir şekilde özgür bırakmaları ve terk etmelerine rağmen, bu yeni ulusların pek çoğu, yönetişim konusunda taze yaklaşımlara sahipti. Bu yaklaşımların çoğu sonradan sürdürülemedi. Yine de Batı, şimdilerle, bu başarısızlığın ne kadarının 1960'lardan '80'lere uzanan dönemde güncel olan Batı kalkınma kuramlarınca dayatılmış olduğunu kolaylıkla unuttu. Günümüzdeki başarı hikâyelerinin kökenleri bile bugün önemsenmez oldu. Örneğin bugünün faydacı bakış açısı, Hindistan'da 30 yıl devam eden merkezî planlama sürecine hoşnutsuzlukla yaklaştı. Herkes bunun verimli olmadığını düşündü. Hindistan'ın bu yüzden geri kalmış olduğu kolaylıkla savunulageldi. Bürokratik beceriksizliğin kısmen sürmekte olduğunu ilk defa söyleyenler Hintliler olacaktı. Ama Batılı eleştirmenler, insafsızca sürdürülen bu kararlı yaklaşımın, bağımsızlıktan sonra gelen düzensizlik ve şiddet döneminde Hintlilerin nefesini tutmasını sağladığını unuttu. Özellikle Delhi'nin uluslararası bağlantısızlık (*non-alignment*) politikasıyla birlikte bu dönem, Hintlilere, daha büyük istekleri üzerinde düşünme fırsatı verdi. Bu önemliydi; çünkü aksi hâlde, Batının öngördüğü yeniden formüle edilmiş isteklere maruz kalacaklardı. Böylelikle, hâlâ inşa ettikleri bir iç mantık geliştirmeye başladılar. Öte yandan, kendilerini sorgusuz sualsiz Batının planlama tekniklerine (ki buna ben Sovyet tekniklerini de dahil ediyorum) teslim etmiş eski koloniler, sonradan bir enkaza dönüştüler.

Ne kadar olumlu gelişme olursa olsun, 1970'lerde krizler birbiri ardına devam ederken, Batılı seçkinler (siyasi, idari, entelektüel ve iş dünyası seçkinleri) arasındaki genel hava, düzensizlikten kaynaklanan bir rahatsızlık ve korkuydu. Bazen bu, etkisiz kılan bir korku hissi anlamına geliyordu.

Seçkinlerin toplumları, iki çağ arasındaki karmaşık dönemde olmaktan kaynaklanan bir hava boşluğu içine girdi. Hiç kimse

olaylara tepeden bakarak, ne olmuş olduğunu ya da hangi yöne gidildiğini anlayamadı. Dışişleri Bakanlığının son döneminde, Henry Kissinger, bu konuda belki de en açıklayıcı bakış açısını şu cümlelerle ortaya koydu: "Uluslararası ilişkilerde savaş sonrası dönem sona ermiştir. Bu değişime damgasını vuran bir tek çalkantıdan bahsedemeyiz. ... Öte yandan, bir neslin birikerek artan gelişimi, dünyamızı içten ve derinden değiştirmiştir."[1]

Kıdemli pek çok siyasetçi ve resmî görevli bu açık bakış açısı karşısında ürktü. Burada kabul edilebilir konum, durumun yönetilmesinin acil bir ihtiyaç olduğunda ısrarcı olmaktı. Bu, krizler karşısındaki yeni teknokratik yaklaşımdı; biri kısa vadeli, diğeri uzun vadeli olmak üzere iki ayrı büyük avantajı vardı. Bu durum, iktidarda olan kişilerin lider olarak hizmet etmek cesaretlerinin kırıldığı anlamına geliyordu.

1940'lı yılların sonunda yaşanan hava boşluğuna gönderme yapmış olsalardı, hem risk alabilmeyi, hem de belirsizlik zamanında anlam bulabilmeyi içeren bir liderlik fikri bulabilirlerdi. Bunun en belirgin örneği Marshall Planı'ydı. Her ne entelektüel olarak revaçta olan şey, bu planın kökeninin karmaşıklığına dair genel niyetleri minimize etmek olsa da, bu böyleydi. Makul bir biçimde yönetilebilmesi için gerekli olan dikkatli planlanma yerine getirilmemişti. Bu yüzden niyet de ezkazı ortaya çıkan bir sonuç oldu.

Ama George Marshall'ın liderlik yapma biçimi, çağdaş teknokratik analizlere pek fazla kafa tutmayan bir liderlikti. Buna göre planlanmamıştı. ABD Dışişleri Bakanı Marshall ve diğerlerinin birincil ilgisi bu düzensizliği yönetmek değildi, bu düzensizliğin ortadan kalkması için yeni bir gerçeklik bulmaktı. Bu kişiler Avrupa'nın hemen işe koyulması gerektiğini düşünüyordu. Marshall'ın programı, 1948-1951 yılları arasında 16 ülkeye, o zamanın parasıyla 1,3 milyar dolar dökecekti. Marshall Haziran

1. Henry Kissinger, "Endüstriyel Demokrasiler ve Gelecek (*The Industrial Democracies and the Future*)", Pittsburgh Dünya Meseleleri Konseyine atıfla. Pittsburgh, Pa., 11 Kasım 1975, *Dışişleri Bakanlığı Bülteni*'nde yayımlandı, 73, no. 1901, 1 Aralık 1975: 758.

1947'de, bu fikri ortaya attığı Harvard konuşmasını yaptığında, ortada hiçbir plan yoktu. Konuşma, zamanın gerçekliğinin getirdiği, sentezlenmemiş bir sezgiyle son dakikada uydurulmuştu. Marshall ve danışmanları, bir şekilde tarihsel bir hissiyat yakalamışlardı ve böylelikle kendisinin, Harvard'da sözlü olarak tahayyül ettiği gelecek, geleceğin kendisi oldu. Marshall'ın bu hava boşluğundan çıkmak için bir yol ya da gerekli olan yolu bulmuş olduğunu söyleyebiliriz.

Bu, yalnız bir kahraman sıfatıyla bir lidere methiye düzmek değildir. Marshall'ın konuşması gökten zembille düşmemişti. Marshall, yüzlerce, hatta binlerce tam olarak olgunlaşmamış soru, olasılık ve riskle çevriliydi. Bu yolu formüle etmesini takiben, önceden birbirinden bağımsız görünen söz konusu unsurlar, hayal ettiği fikrin arkasında birleşti. Ve Marshall Planı bir anda "belirli hedef, amaç ve motivasyonları olan bir program hâlini aldı. Akılcılık arayışında, bu çelişkiler bile insanı hayrete düşürücü nitelikteydi".[2] Planın dehası da burada yatıyordu. Böyle bir plan, yönetici bir ekip tarafından oluşturulamazdı; bir düşünce kuruluşu ya da danışmanlar topluluğu tarafındansa hiç.

Bu durum beni, olayın temelinde yatan, yönetimin üstünlüğüne doğru evrim sorusuna götürüyor. Bu evrim, Batının 1970'lerdeki krizlere tepkisinin kökeninde yer almıyordu. Ancak kamusal ya da özel alan olsun, medeniyetin her köşesinde yer kapan yeni teknokratik sınıfın istikrarlı yükselişi ve yayılışı bu tepkiyi oluşturdu. Bu, iki dünya savaşından çıkarılan pratik sonuçlardan bir tanesiydi. Kamu sağlık hizmetleri ya da özel fabrikalarla ilgili olsun fark etmeden çok daha büyük operasyonları yürütebilmek için yeni bir yönetim gerekiyordu.

Bu yönetimin ana doğasının ne olduğu hakkında herhangi bir münakaşa yoktu. Sonuçta yönetimin, işbaşında büyük güçler olduğu varsayımına dayanması gerekiyordu. En iyi ihtimalle bu güçler liderlik düzeyinde temsil ediliyordu. Bu liderliğin de, yönetim yoluyla somut kılınması gerekiyordu. Öte yandan,

2. John Gimbel, Marshall Planının Kökenleri (*The Origins of the Marshall Plan*) (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1976), 5.

liderliğin söz konusu güçleri biçimlendirme ya da değiştirme kapasitesinin azalmaması gerekiyordu. Nitekim liderlikle yönetim birbirine karıştırılırsa, seçim yapabilme fikri ortadan kalkar. Bu seçim, vatandaşların kendilerini liderleri yoluyla ifade ettikleri bir seçimdir. Zamanla, liderlik yerine, işbaşında daha büyük güçler olduğunun muammalı bir kökeni olduğu varsayımını buluruz. Aslında bunlar kaçınılmazdır. Biçimlendirilemez.

1970'lerin başındaki krizler, liderlikle yönetim arasında kalınan derin bir kafa karışıklığına tesadüf ediyor. Bu kafa karışıklığı hâlâ bizimle. İşletme okullarının sayı ve büyüklüğündeki inanılmaz enflasyonla ve yükseköğretimle ilgili dar silo yaklaşımıyla besleniyor. Silo yaklaşımı, çok daha büyük güçlerin biçimlendirilemez olduğu varsayımının merkezinde yer alıyor. Bu durum uygulamada, geniş kapsamlı siyaset meselelerinde seçim yapma gücünü kullanmak isteyen liderlerin, teknokratlarından destekleyici tavsiye almakta zorlanmalarının arkasında yatan nedenlerden birini oluşturuyor.

1970'lerde birbiri ardına yaşanan krizler, bu teknokratların ilk neslinin siyasi merdivenin üst basamaklarına ulaşmasıyla eşzamanlıdır; Birleşik Krallık'ta Harold Wilson, Fransa'da Valéry Giscard d'Estaing, Almanya'da Helmut Schmidt ve hatta kendi tarzıyla Henry Kissinger bu kişilerden bazılarıdır. Bunun Avrupa'da ne anlama geldiği çok açıktır. Son savaşın bitmesinden önce bile, Albert Camus gibi insanların ağzında şu sözcükler dolanır: "Fransa ve Avrupa, ya yeni bir medeniyet yaratacaktır ya da tarih sahnesinden silinecektir."[3] Bundan 60 yıl sonra, İspanyol düşünür Victor Pérez-Diaz, siyasi olarak birleşmiş

3. Albert Camus, *Actuelles: Écrits politiques* (Paris: Gallimard, 1950), 92. "[L]a France et l'Europe ont aujourd'hui à créer une nouvelle civilisation ou à périr."
Victor Pérez-Diaz, "Avrupa Vatandaşlığının Gelişmemiş Sorumluluk Boyutu (*The Underdeveloped Duty Dimension of the European Citizenship*)", *ASP Araşırması*, C. 53, no. 6 (2004): 1.
Kissinger, "Endüstriyel Demokrasiler ve Gelecek (*The Industrial Democracies and the Future*)", 760.

bir Avrupa realitesinin, "etkin vatandaşlığa dayalı bir Avrupa siyasi kültürü"nün olmaması yüzünden kayıp gittiğini dile getirir. "Avrupa vatandaşlığının (*civitas*)" iki temel unsuru olan "Avrupa kamusal alanı ve Avrupa halkı"nın (*demos*) bulunması zorlaşır. Neden? Çünkü Birlik idari, profesyonel, siyasi ve ekonomik yapılar etrafında şekillenir. Medeniyet şöyle dursun, vatandaşlık fikri için bile yapılmış bir şey yoktur. Dolayısıyla kriz başladığında Birlik, başındaki taptaze teknokrat liderler gözetiminde, işletme mantığını benimsemeye zorlanır; liderlik ve medeniyetten uzaklaşır.

Pek çok zaman olduğu gibi, bu kafa karışıklığı kendisini dilde gösterir. Örneğin bu ilk nesil teknokrat liderler, dünyanın ekonomik bunalıma doğru ilerlediğini kabul edemez. Bu kişiler, sorunun düzeyine göre düşünüp eylemde bulunmaktan çok uzaktır ve hatta bunalım kelimesini bile dile getiremez. Eyleme geçmek yerine, ekonomik durgunluk demekte ısrar ettikleri şeyin yönetimine konsantre olarak tepki vermeyi sahiplenirler. Ancak durgunluklar birbiri ardına gelmeye devam eder. 1970'ler boyunca, biri diğerini izler. Enerji krizi, arkasından enflasyon, arkasından işsizlik, ekonomik yavaşlama, borçlar, sonra daha fazla enflasyon, arkasından bir daha işsizlik, bu böyle devam eder. Durgunluklar birbiri ardına devam eder, ama asla ekonomik bunalımdan bahsedilmez. En nihayetinde bunalım, çok büyük bir liderlik hatasına, acil ve etki gücü yüksek bir liderlik girişimi ihtiyacına delalet eder. Ekonomik gerilemeyse, yöneticilerin bir şekilde üstesinden gelebileceği bir şeydir; çünkü böylelikle, çok daha büyük güçlerin kontrolden çıkmamış olduğu varsayılır. Kissinger bile böyle bir durumda bu kelimeyi kullanamamıştır: "Tüm ülkelerimiz, II. Dünya Savaşından bu yana en sancılı ekonomik küçülme ve enflasyon deneyimini yaşıyor."

Kissinger, tüm yaşamı boyunca kendisini böyle bir kriz için hazırlamıştı. Avrupa kıtasında Avrupa Uyumu adı verilen güçler dengesini sağlayan Avusturya devlet adamı Prens Metternich ve İngiltere Dışişleri Bakanı Viscount Castlereagh'ın, Napolyon'un 1815'teki yenilgisini takiben oluşan hava boşluğundan nasıl

çıkış yolu sağladıklarını irdelediği detaylı çalışmasını kendisine rehber edinmişti. Bu iki kişi de [Metternich ve Castlereagh] olağanüstü parlak kişiliklerdi; ama özellikle Metternich, tam bir sistem adamıydı: "Karakterin güçlülüğü yerine kurnazlığı koymak için siyaseti entrikayla karıştırmıştı." "Metternich'in performansı o kadar kıvraktı ki, bunun temelinin diplomatik beceriler olduğunu unutmuş ve hayati önem taşıyan sorunları çözümsüz bırakmıştı." Mükemmel bir hümanist olan Castlereagh ise, "dengeden kaynaklanan bir barış" arayışı içinde olmuş; barışı "ahlaki bir eylem" olarak ele almış ve Marshall gibi, "*olgu*lara değil, onların *yorum*larına dayanan" politikalar geliştirmişti. "Güçler arasındaki gerçek ilişkileri teşhis" edebilen bir devlet adamıydı; bu yüzden, "intikam yerine bütünleşme"ye öncelik verdi. Kissinger, Castlereagh olmayı diledi; ama kaderi onu Metternich'in bir reenkarnasyonuna dönüştürdü.[4]

Bilinçli ya da bilinçsiz Metternich'in etkisini üzerlerinde hissederken, günümüzün çağdaş seçkinlerinin, *ekonomik bunalım* gibi yönetilmesi mümkün olmayan bir realiteyi kabul ederken yaşadıkları korku, bu yeni liderlik biçiminin ne kadar otokratik olabileceğini gösterir. Bu durum özellikle teknokratik cezalandırmalarda su yüzüne çıkar. Toplumsal ve insani realiteler tüm gücüyle kontrolden çıktığında, tutuk ve hatta korkunç bir hâl alabilir. Kullandıkları *verimlilik* kavramı, düşünceye direnci azaltıcı yönde biçim vermekten başka bir şey değildir; toplumun nevi şahsına münhasır doğasıyla uğraşmakla bir ilgisi yoktur. Bunlar iki şey istemiştir: Yönetilmesi zor olan çok büyük durumları sınırlandırmayı sağlayacak soyut bir yaklaşım ve idari sistemlerin ufak tefek ayrıntılarıyla uğraşabilme hakkı. Joseph Stiglitz, ilerleyen dönemlerde, yöntemlerinin neye yol açtığını şu şekilde açıklar: "Bu kurumlar, sonunda, sorumlu oldukları

4. Henry A. Kissinger, Yeniden Kurulan Dünya: Metternich, Castlereagh ve Barışın Sorunları (*A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace, 1812-22*) (Gloucester, Mass.: Peter Smith, 1973), 11, 322, 325. Kissinger buradaki tanımlamaları Napoleon, Prince von Hardenberg ve Friedrich von Gentz'e dayanarak yapmıştır.

kişilerin kafa yapısını yansıtacak hâle geldi. Tipik bir merkez bankası yöneticisi yoksulluk değil, enflasyon istatistiklerini dert ederek güne başlıyor; ticaret bakanı, çevre kirliliği göstergelerinden değil, ihracat göstergelerinden endişe duyuyor."[5]

Diğer bir deyişle, bu yeni tarz liderler, yeniden canlanan ve düzenlemeleri kaldırılmış yapılar üzerinden büyük çözümler üretmeye kendini adamış neoliberal hareket için edilgen bir yem gibiydi. Bu teknokratlar, doğrudan ve açık olarak yürütülen kamusal tartışmalara hazırlıksızdı. Kendi yönetimlerinin nasıl olduğuyla o kadar ilgiliydiler ki, bu yüzden birbirleriyle uğraşmaktan, vatandaşlarla akılcı bir konuşma yürütemiyorlardı.

Bu yüzden bunların sürekli yakın markajda olduklarını söyleyebiliriz. Ya bir şeyleri kurcalayıp tamir ettiler ya da onları tahrip ettiler. Tamirat bir işe yaramadığında, ısrarlı biçimde ufukta görünen taze ve duru ideologların mantığını benimsediler: Yalnızca tahripkâr davranışlar günü kurtarabilirdi. Viscount Castlereagh ve General Marshall'ın bakış açısıyla, yönlendirici olamadılar çünkü tahayyül edemediler. Çağdaş bir ifadeyleyse, kamusal olarak yönetilmiş programların eleştirisini kazaen güçlendirdiler. Kendi başarısızlıklarına odaklanmak yerine, gittikçe şu basit argümanı benimsediler: Kamusal programlar, serbest pazarın ani etkilerine maruz kalmadıkları sürece verimsiz olurlar. En nihayetinde, küresel serbest pazarın ani etkileri, işlerin daha iyi yapılmasına neden olmadı.

Öte yandan, Hayek bile, gerçekte neye ihtiyaç olduğuna ilişkin açık bir bakış açısına sahipti: "Dikkate alınan ekonomistlerin etkisi bile, meslekten olmayan kişiler üzerinde bir etkidir: Siyasetçiler, gazeteciler, memurlar ve genel olarak kamuoyu üzerindeki etki."[6] Ve bu hava boşluğu dönemi ilerledikçe, kararlı bir şekilde ifade edilen tek sözler Küreselcilerinki oldu. Bu sözler, çoğunlukla 19. yüzyıl serbest tüccarlarının sözlerinin yeniden tanımlanmış bir biçimiydi; kesinlikle faydacıydı ve gittikçe yeni muhafazakârlık ya da neoliberalizm dediğimiz şeye kayıyordu.

5. Stiglitz, *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı* (*Globalization and Its Discontents*), 216.
6. Friedrich August von Hayek, Nobel yemeği konuşması, 10 Aralık 1974.

İktidarda olanların, basitçe bizimle konuşmaya vakti yoktu; müphem bir uzmanlıkla bir şeyleri tamir etmekle meşguldüler. Her neyse, bizlerle açık ve akılcı bir şekilde konuşmak için kendilerini fazlasıyla sofistike gördüler. İdeologlar öyle değildi. Konuşanlara bakacak olursak, Hayek'in entelektüel ve moral incelikleri ya da Samuel Brittain'in dikkatli fikirleriyle, Milton Friedman ya da ideolog Robert Nozick'in kaba basitleştirmeleri arasında dağlar kadar fark vardı. Her bir neoliberal birbirinden farklı olduğu gibi, bunlar da ayrıca serbest tüccarlardan büyük farklarla ayrılıyorlardı. Yine de bunları birbirine bağlayan bir şey vardı; o da, pazar güçlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte, doğal olarak kendiliğinden geleceği düşünülen olası bir küresel denge düşüncesiydi. Bu da devamında gücü zayıflamış hükümetleri ve tabii ki ulus devletleri ima etti. Bunları, iktidardaki iletişimde olamayan teknokratlara bağlayan şey ortak bir faydacılık oldu.

Bundan kamunun gördüğü şey taşkın, iyimser, eğlenceli ve teatral Küreselcilerle; kederli, yalnızca kendini düşünen, teknokrat ve anlaşılması zor liberal işletmeciler arasındaki tuhaf tartışmaydı. Bu kamuda, hükümetlerin gittikçe bir başarısızlık hikâyesine dönüştüğü gibi belirsiz bir hissiyat yarattı. Batının bir bölümü, buna dayanarak yeni bir dönemin hava boşluğuna sürüklendi. Avrupa'nın büyük bir kısmında çok yavaş ilerlese de, bu düşünce orada bile oldukça etkiliydi. Hükümet düzeyinde ya da iş hayatında fark etmeksizin, liderliğin anahtarının ekonomi olduğu görüldü. Bu alçak sesle (*sotto voce*) de söylense, kişisel çıkarlar anlamına geliyordu. Bu biraz tuhaf bir sonuçtu; çünkü başlangıçtaki serbest tüccarlar bunun aksi yönde düşünüyordu. Coben, "kanunları kendi çıkarlarına göre yapan hiçbir sınıfa güvenilemez, çünkü kişisel çıkarlar genellikle yanlış algılanmaktadır"[7] derken Adam Smith'in bireyin öteki ile empati kurma becerisine ve dolayısıyla toplumun öteki ile özdeşleşecek şekilde organize edilmesi gerekliliğine olan merkezî inancını tekrarlıyordu. Gerçekteyse, kişisel çıkarlara duyulan saygınlığın artışını,

7. Richard Cobden, Meclis Tartışması, 3. Ser., 134, 784: 27 Haziran 1854.

tüm demokrasilerde kamu ve özel sektörde yaşanan yolsuzluğun keskin bir şekilde artışı takip etti. 19. yüzyıl sonundaki herkes için mali anlamda serbestiyet sürecinden bu yana böyle bir şey yaşanmamıştı.

Küreselcilerle –hatta neoliberal Küreselcilerle– modern teknokrasi arasındaki bu doğal bağlantı, basit bir faydacılığın ötesindedir. Avrupa'daki teknokrasinin Birliğin entegrasyonunu eşitlikçi ve kapsayıcı temellerle sağlama becerisini düşünelim bir kere. Yine de, Avrupalıların gerçekte nasıl yaşadıklarını gösterebilmek için, onların 60 yıldır süren beceriksizliğinden başka, daha dokunaklı bir sorun örneklemesi olamazdı. Avrupa kültürü gibi geniş ve faydacı olmayan bir meseleyle yüzleşemediler. Özellikle de çok düzeyli olan olası ilişki biçimleriyle.

Amerikan liberal kahramanı John Rawls'a ait şu tuhaf örneği düşünün. Rawls'ın bir sözleşmeler labirenti olarak ele aldığı toplum kuramı, aslında kendisinin karşı durduğu faydacı argümanı güçlendirdi. Modern çıkar odaklı bir faydacılık için, gerçekçi olmayan ama etik bir argüman geliştirerek Rawls, liberteryen argümanlara bir güvenilirlik sağladı.[8]

Kapsayıcı bir eşitlikçiliğe inandığını söyleyen seçkinlerin entelektüel, etik ve siyasi başarısızlıkları, yeni bir yön belirlemede krizlere tepeden bakma korkuları ve basitçe kendi teknik yapılarını savunmak yerine, amaçlarını temel alarak, daha geniş yönetim yapılarını yeniden düzenlemekteki becerisizlikleri; bunların hepsi, bizleri faydacı varsayım ve yöntemlerden ciddi anlamda etkilenen Küreselcilik hava boşluğuna iten nedenlerdi.

Garip olan şu ki atılan bu ilk adımlar, bugün bize tanıdık gelen temalarla dolduruldu. Neden mi? Çünkü bugün Küresel-

8. Bu konuda benim geliştirdiğim bir tanım için bkz. Denge Üzerine (*On Equilibrium*) (Toronto: Penguin, 2001) ve ayrıca bkz. Sen, Özgürlükle Kalkınma (*Development as Freedom*), 63–67

cilik tükenme sürecini yaşıyorken, bunlar yine tekrar ediliyor. 1971'de çok daha fazla değişime neden olmuş olan Amerikan dolarının değer kaybedişi 2004'te de yaşandı ama bu sefer çok daha sofistikeydi. Teknokrasi, yapıyor olduğu bir şeyi yapmıyor gibi görünmeyi öğrendi. Irak örneğini düşünürsek, aynı 1970'te olduğu gibi, bugün de bir savaş ekonomisi tehlikesi söz konusu. Yine enerji ücretleri yükseliyor ama bu sefer bağlam çok daha karmaşık ve geniş. Çokuluslu şirketlerin, bugün dış kaynaklardan temin (*outsourcing*) olarak ifade edilen, işleri dışarıya ihraç etmesinin Batı toplumlarına verdiği zararlar, 1973 yılında çok fazla konuşulan meseleler arasındaydı.[9] Uluslararası para sistemindeki bozukluk hakkında da konuşuluyordu. Sonrasındaysa, şimdiki gibi, Amerika Birleşik devletlerinin ekonomik zayıflığının, egemenliğini, ancak askerî ve diplomatik yollarla sağlayabildiği anlamına geldiğine dair bir inanç oluştu.

Robert Jackson, o zamanlar, toplumlarımızı ve dünyayı organize edebilmek için şu üç şeyden birini seçmekle karşı karşıya olduğumuzu söyledi: Bunlar *Realist* yaklaşım, İşlevselci yaklaşım ve *Akılcı* yaklaşım idi. Realist yaklaşım, uluslararası denge arayışı içinde olan ulus-devletler arasındaki oyundan ibaretti. İşlevselcilerse, kendi adlarına konuşuyorlardı. Küreselci çağda benimsenen yol buydu. Akılcı yaklaşımsa, İşlevselciliğin daha kapsamlı bir versiyonuydu; kanunlara bağlı ve bireyselci yaklaşımı içeriyordu ve herkesin aynı yöne evrileceğini öngörüyordu. John Rawls'ın yukarıdaki yazısı, Akılcı okulun ve neden bunun yozlaşarak İşlevselciğe dönüştüğünün iyi bir örneğiydi.

---

9. Hugh Corbet, "İhtilaf Çağında Ticari Diplomasi (*Commercial Diplomacy in an Era of Confrontation*)", Yeni Bir Ekonomik Düzen Ararken (*In Search of a New World Economic Order*) içinde, ed. Hugh Corbet ve Robert Jackson (London: Croom Helm, 1974), 23.
Gerard Curzon, "Uluslararası Ticaret Sistemindeki Kriz (*Crisis in the International Trading System*)", Corbet ve Jackson, Yeni Bir Ekonomik Düzen Ararken (*In Search of a New World Economic Order*) içinde, 33-45.
Robert Jackson, "Dışişleri Politikasına Muhtelif Yaklaşımlar (*Divergent Philosophical Approaches to Foreign Policy*)", Corbet ve Jackson, Yeni Bir Ekonomik Düzen Ararken (*In Search of a New World Economic Order*) içinde, 48-50.

Bugünden geriye dönüp baktığımızda şaşırtıcı olan şey, gidilen yönün ne kadar belirgin olduğudur. Bu yön, o zamanlar kesinlikle bu kadar belirgin görünmüyordu.

8
Kralın Soytarısı

Kralların, bakirelerin, aşkın ve ihanetin olduğu klasik oyunlardaki soytarılar gibi, Küreselleşmenin de Davos'u vardı. Davos'un süreçteki rolünün bu olduğu aslında ilk başta bu kadar belirgin değildi. İsviçre Alplerinde gerçekleşen Ocak 1971'deki ilk toplantıda, Avrupalı iş dünyası teknokrasisini Amerika'yla ciddi bir rekabete sokmak yönünde harekete geçirmek için önemli bir çaba söz konusuydu. Cenevre merkezli Endüstriyel Çalışmalar Merkezinin (*Centre d'études industrielles*) kuruluşunun 25. yılıydı ve toplantı üçlü bir hayat vizyonu üzerine kuruluydu: Uluslar ölüyorlardı ve ölmeyi hak ediyorlardı; iş hayatını kapitalistler değil, işletmeciler yönlendiriyordu ve iş dünyasının toplumu yönlendirmesi gerekiyordu. Konferans sonucu yayımlanan 160 sayfalık raporda şunlar söyleniyordu:

> Pek çok Avrupa devletinin içinde bulunduğu, aşikâr güçten düşmüşlüğün aksine, sanayi ve ticaretin yeni realitelere hızla adapte olması gerekiyordu. Çünkü bunlar kısmen yaşama daha yakın dururlar ve kendi hatalarının sonuçlarını başkalarının omuzlarına atarak çok uzun süre yaşayamazlar. Normalde, bir girişim başlatmak, siyasetle meşgul olanların görevidir; ama söz konusu durumda, sanayi ve ticaret bu işin öncülüğünü yapmaktadır.[1]

Böylesi abartılı bir ifade, ancak kurum, Klaus Schwab gibi, uluslararası iş teknokrasisine açılmaya başlayan genç bir işletme profesörünün eline düştüğünde aşırıya kaçabilir.

Bu ilk toplantı, Avrupalı yönetici müdürlere yönelik 30 maddelik bir plan içerdi. Bu, toplumsal meseleler ve Doğu Avrupa'yla nasıl uğraşılacağını içeren oldukça kapsamlı ve enteresan bir plandı. Ama her şeyin ötesinde bu toplantı, dikkat çeken bir öngörüye sahipti. Avrupa Yönetim Sempozyumu, kısa sürede Dünya Ekonomik Forumuna ya da Davos'a dönüştü ve bu, 1970'lerde, Batı medeniyetinin söz konusu hava boşluğunun neresinden çıkacağını tespit etmek için oluşturduğu ilk organizasyondu. Davos, Nixon Bretton Woods'u lağvettikten yedi ay önce toplandı. Toplandığı ilk andan itibaren, topluma ekonomik bir bakış açısıyla yaklaşmayı; ekonomiyeyse (kapitalistlerin değil) büyük şirketlerin yöneticilerinin vizyonundan bakmayı öngördü.

Nihayetinde, Davos'un ana fonunu şirket üyelikleri devraldı; bunlar, toplantının, bir halkla ilişkiler alıştırması olarak kullanılmasını kolaylaştırdı. Bu kolaylaştırma, kontrolü elinde tutan üyelerin o yıl üzerinde durulmasını istediği temalar içindi. Tüm bunlar, bakmak isteyenler için olabildiğince şeffaf bir biçimde yürütüldü. Böylelikle, seçilmiş kıdemli siyasetçilerin gittikçe artan katılımı olağandışı, hatta etkileyici bir hâl aldı.

Schwab, saray yaşamının tüm özelliklerini taşıyan, modern bir hükümdarlık oluşturmakta başarılı oldu. Belirli bir erk yoktu ama olası bir etki için umut ve ayrıca bugün lobicilik ya da

1. Centre d'études indus-trielles ile müşterek Business International S.A., Cenevre, Ulus-üstü Şirketlerin Yönetimi: Yarına Hazırlık (*Managing the Multinationals: Preparing for Tomorrow*) (London: George Allen and Unwin Ltd., 1972), 28.

networking olarak adlandırılan saraya mahsus davranışlar söz konusuydu. Güçlü dukalar ve prensler, sarayın krala ya da krala yakın olan kimselere ödeme yapma ihtiyacı sebebi ile küçük düştüler. Tabii burada kral daha soyut bir biçim aldı. Davos kralı bir kavramdı. Toplum kavramı, ekonomik prizmadan bakarak ele alındı. Hükümdar olacaklar, büyük şirketlerin yöneticileriydi. Küçük düşenler ise seçilmiş liderlerdi.

Bu tarihsel bağlama bir adım geriye giderek bakacak olursak, başta Schwab'ın orijinallik ve etki konusundaki benmerkezci iddialarına gülebiliriz. Schwab, Fransız Devrimi öncesinde dük olmuş fiyakalı tuz vergisi toplayıcılarından birini anımsatıyordu.

Bu kadar gücün, vatandaşların hiçbir izinin olmadığı ve bu kadar dar ve yavan bir yerde toplanmış olması kafa karıştırıcı, hatta rahatsız edici olabilir. Ama bu biraz samimiyetsizce olur. Çünkü [Davos'taki] niyetler başından beri çok açıktı.[2] Davos'un amacı, bu politikalara sahip olan kişilerin politikalarını ilerletmekti. Hâlâ da öyle. Kendileri bu amacın, iş dünyası tarafından yönlendirilen ve kısıtlayıcı düzenlemelerin kaldırıldığı küresel bir sistemin ileriye götürülmesi olarak açıklayabilir. Bu, organize olmuş, konsantre bir lobi sistemidir. Batı Demokrasilerinin çoğunun tescil ve beyanlarla kendi yönetim sistemlerine lobicilik işlemlerini dahil ederek bu işlemleri normalleştirmesinden bu yana, tüm bunların teknik açıdan etik olmadığını söylemek zor. Davos, etik olmayan davranışların küresel düzeyde normalleştiği bir şey sonuçta.

Bu toplantıyla ilgili tek sorun, pek çok seçilmiş liderin kendi mecralarında saray eşrafı olabilmek için organizasyonun man-

2. Saraylar hakkında yazılıp çizilenlerde, derinlemesine araştırmalardan ziyade dedikodular ve kısa hikâyeler hâkimdir. Bu yüzden, Davos fenomeni hakkında da tahmin ettiğinizden daha az bir inceleme söz konusudur. Bunlar için bkz. Jean-Christophe Graz, "Ulus-üstü Seçkin Kulüpleri Ne Kadar Güçlüdür? Dünya Ekonomik Forumu Toplumsal Miti (*How Powerful Are Transnational Elite Clubs? The Social Myth of the World Economic Forum*)", *New Political Economy* 8, no. 3 (Kasım 2003); Geoffrey Allen Pigman, Koyun Postuna Bürünmüş Kurt mu Sharpei mi? (*Shar-pei or Wolf in Sheep's Clothing? The World Economic Forum from Le Défi American to the Bill-Bill Summit*), *Uluslararası Avrupa Araştırmaları Merkezi*, 21 Şubat 2001.

tığını kabul etmek zorunda hissetmeleri oldu. Bu, sarayların oluşturduğu atmosferle ilgili tuhaf şeylerden biridir. Her zaman çok fazla ayna olsa da, saray eşrafı gerçekte kendi yansımasını göremez. Versailles'deki dukalar da, saraya dahil olmanın kendilerini küçük düşürmeyeceğine inanmıştı. Ancak sonuç öyle olmadı.

9
Seçili Romantik Hevesler

Dünyayı ekonomik bir bakış açısıyla yeniden düşünmek gibi büyük bir devrim, bu devrim yapılarını inşa ederken, salt ticaretten fazlasını gerekli kıldı. Bu sebeple, düzinelerce destekleyici kuram ve deney beraberinde geldi.

yeni zelanda. petri kabı. troya atı.

Yeni Zelanda, küçük ve oldukça merkezî bir demokrasi ülkesi örneği. 1990'ların ortalarına kadar, çoğunluk oy sistemine dayalı parlamenter bir sistemle yönetildi; çoğunluk oylarını alan parti, iktidarı tartışmasız elinde tuttu. Bunun iyi tarafı, hükümetlerin belirli siyasi riskleri alabilme becerisine sahip olmasıydı. Yeni Zelanda, 20. yüzyılın başlarında bile, kadın hakları konusunda

yasal düzenlemeler yapmak ve kamuya yönelik programlar geliştirmek konusunda diğer ülkeler üzerinde yönlendiriciydi.

1980'lerin başında, dünyayı sarsan uluslararası ekonomik sorunlara, Wellingon valisinin aşırı harcama yapma hevesleri eşlik etti ki, nihayetinde bu durum ülkeyi mali krize sürükledi. Tüm bunlar olurken, işçi partisi seçimleri kazandı ve partinin maliye bakanı, hiç beklenmedik biçimde, yaşanan krize yeni muhafazakâr politikaları merkeze alan, yoğun ve sert rasyonalist tepkiler gösterdi. Halbuki kampanya sürecinde bu politikalar hiçbir şekilde gündeme gelmemişti. Bu tepkiler, ticari ve mali yaşamın tamamıyla liberalleşmesini, ekonomik kısıtlamaların büyük ölçüde kaldırılmasını, devlet şirketlerinin yabancılara satılmasını, ağır vergi kesintilerini ve vergi yükümlülüklerinin baştan aşağıya değiştirilmesini içeriyordu. Bunun gibi şeyler.

Bakan Roger Douglas'ın da ileri sürdüğü üzere, yaşanan krizin gerçekte bu kadar kötü olup olmadığını bilmek zor. Kimileri, yeni muhafazakârlığa çark etmiş maliye bakanlığındaki kıdemli bürokratların, hangi tedbirlerin alınacağına önceden karar verdiklerini düşünüyor. Sonra da beklenmedik bir şekilde kendilerini gerçek inanç sahibi bir bakanla karşı karşıya buluyorlar. Douglas, *başka bir alternatif olmadığını* bağıra çağıra dile getirirken, birlikte koşuşturuyor; kabinenin, bir kısmı bu politikaların nasıl işlediğini bilen geri kalan üyeleri de dahil olmak üzere, insanları panik havasına sokuyorlar. Buradaki düşünce, insanlar ne olduğunu anlamadan, işleri oldubittiye getirmekti. Hazine Dairesi yetkililerinden Roger Kerr, Business Roundtable adında kurumsal bir lobi grubunun yönetimini üstlenmek üzere istifa etti. Bu şirket, sonraları reform hareketi ideolojisinin kamusal sesi, organizatörü ve dolaylı fon sağlayıcısı hâline geldi.

Ekonomik krizin gerçekliğinin şüphe götürmemesi gerekir. Bu dönemde daimi olarak sorulan soru, *gerçekte panik gerektiren bir durum* ve *bununla baş etmenin alternatif yolları olup olmadığı* idi. Douglas, Kerr ve müttefikleri, inanmayan kişilerin diğer alternatifler üzerinde çalışmaya zamanları olmadığına çok emindi. İki büyük siyasi partinin üyeleri sürekli bir karşı

tepki içerisindeydi. Tarihçi Michael King'in dediği gibi, "bu politikaların topluma maliyetinin ne kadar yüksek olduğunu anladıklarında, her şey için çok geç olacaktı: Çünkü sonraki politikalar çoktan sağlama alınmıştı bile."[1]

Bu politikalar arasında Kamu Maliyesi Yasası vardı; bu yasa, hükümet hesaplarının, özel sektör yöntemleriyle birleştirilmesini öngörüyordu. Devlet Sektörü Yasasıysa bakanlıkların, her biri farklı özel şirketler gibi yürütülmesini gündeme getirdi: Her birinin başına, performansa bağlı hazırlanan sözleşmelerle CEO'lar getirildi. Hükümet araştırmaları ticari temellerle yürütülmeye başladı. Devlete bağlı 40 şirket satıldı. Kimilerine göre, bu mali yaklaşım IMF'nin ekonomik iyileştirme programına benziyordu.

Yeni Zelanda, bir gecede dünyadaki Küreselleşme ve yeni muhafazakârlık hareketinin poster çocuğu oldu. İlerleyen 15 yıl içerisinde de, bunun başarılı bir model olduğunu ciddi anlamda savunanlar oldu. Çok yakındaki bir mali kriz geri püskürtülmüştü. Uluslararası pazar standartları her yerde uygulanıyordu. 1996 yılında Yeni Zelanda, Dünya Ekonomik Forumunun uluslararası rekabetçilik listesinde üçüncü sırada yer almayı başardı. Enflasyon önlenmişti.

Ancak öte yandan, yoksulluk tırmanıştaydı. Bu durum, orta sınıf bir ülke için şok niteliğindeydi. Uluslararası borç da artmaktaydı. Çalışma yaşındaki yetişkinlerin %20'si devlet yardımlarına bağlıydı. Reel ücretler düşmüştü. 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde, gençlerin ortalama geliri 14.700 $'dan, 8.100 $'a düşmüştü.[2]

Roger Douglas ve onun en ateşli halefi Ruth Richardson gelecekte olabilecek şeyleri hesaba katmaktaydı. Görevlerinin ancak bir kısmını tamamladıklarını düşünüyorlardı.

Yeni Zelandalı ekonomist Brian Easton, bu 15 yılı şöyle özetler: 1984 yılındaki tehditkâr anaforla, Douglas ve Richardson'un

1. Michael King, Yeni Zelanda Tarihi (*The Penguin History of New Zealand*) (Auckland: Penguin, 2003), 488-89.
2. Peter Conway, "Yeni Zelanda Deneyi (*The New Zealand Experiment*)", Asya-Pasifik Bölgesel Toplantısında yapılan sunum, Bangkok, 2-4 Eylül 2002, 17.

mutlak çözümlerinin "bizi neredeyse Scylla kayalıklarında darmaduman etmesi" arasındaki yapay seçim.[3] Business Roundtable, reformların gelecekte olacakları hesaba katmaktan ibaret olduğunu ve "ufak ayrıntılara değil, genel resme bakmakla" ilgili olduğunu vurgulamaya devam ediyor ve ekliyor: "Ancak güvenilir ve tutarlı bir çerçeveyle bununla ilgili istikrarlı bir şekilde devam eden gelişmeler Yeni Zelanda'yı yüksek derecede üretken, yüksek gelirli ve istihdamlı bir ülke hâline getirebilir." Ya da *The Economist* gibi uluslararası çığırtkanların dile getirdiği gibi, "Yeni Zelanda'daki reformların meyve vermesine zaman tanındıkça, diğerlerinin bu mesajları görmezden gelmesi zorlaşacaktır."

devlet kontrollerinin kaldırılması. bir özgürlük biçimi.

Devlet kontrolleri, kaba kuvvet ve kabile bağlılıklarının ötesine geçmek isteyen toplumlar için her zaman çok önemli olmuştur. Bu yüzden, demokrasinin gelişiminde merkezî öneme sahipti ve özellikle, Sanayi Devriminden sonra hayli karmaşık bir role sahip oldu. Denetimsiz fabrikaların sahipleri ve vahşi finansörlerle yaşanan birkaç on yıllık deneyim, vatandaşlara ve siyasi liderlere, pazardaki liderlerin kendi başına bırakıldıklarında fena davranışlarda bulunacağını gösterdi. Modern ekonomik düzenlemeler, bu yüzden, pazardaki liderlerin bir yandan kâr ederken, diğer yandan usulüne uygun davranmalarını sağladı. Ortaya çıkan istikrarın, toplumu herhangi bir denetimsiz ekonomide görülebilecek yıkıcı ani yükseliş ve düşüş döngülerinden koruyacağı ümit ediliyordu.

Bunu başarabilmek için devlet kontrolü ve düzenlemelerinin ne olması gerekiyordu? Ve bu düzenlemeler hangi biçimde olmalıydı? 1971'e gelene kadar, ümitleri suya düşmüş bir işinsanları topluluğu oluşmuştu; bunun ötesinde, bu kişiler kamu

3. Brian Easton, *Listener* (Yeni Zelanda), 17 Temmuz 2004, 38.
Douglas Myers, Business Roundtable başkanı, Dominyon (*The Dominion*), 26 Mart 1997, 23.
The Economist, 19 Ekim 1996, 19.

yararı ilkelerinin organize bir biçim almasını hiçbir zaman kabul etmemişlerdi. Düzenlemelerin etkilerinden rahatsız olan ya da bunları olumsuz anlamda üzerine alınan vatandaşlarsa geniş bir satha yayılmıştı.

Bu hiç de şaşırtıcı değildi. Ekonomik Buhran sürecinde yaşanan kargaşa ve ıstırap sonucu pek çok insan, ileri medeniyetlerde çok daha fazla ve katı düzenlemeler olması gerektiğini düşünmeye başlamıştı. Dünya savaşının boyutu ve karmaşıklığı, karmaşık demokrasilerin kendilerini nasıl organize etmeleri ve yönetmeleri gerektiği konusunda iyi bir ders olmuştu. Kamu hizmetlerinin, eşitlikçi niyetlerin ve ekonomik büyümenin savaş sonrasında eşi benzeri görülmemiş bir şekilde genişlemesi bu ihtiyacı doğrulamıştı. Tarihte uzun süre ayakta kalmayı başarmış tüm başarılı medeniyetlerde olduğu gibi, ilerleme ve düzenlemeler bir arada gidiyordu.

İnsanlar tekel ve tröstlerin kabul edilemez olduğuna inanmıştı. Toplumun işleyişi için, daha fazla adalet ve dürüstlük beklentisi içindeydiler. İşte düzenlemeler, bunları sağlama amacı taşıyordu.

Günler ve yıllar geçtikçe ortaya çıkan hepimizin içinde bulunduğu realite içinde, bu yeni düzenlemeler, demokrasilerin kendilerini tipik anlamda reform edebilmelerini devreye soktu: Bunların çoğu plansızdı; siyasi trendler, ihtiyaçlar ve krizlerle biçimlenmişti. Büyük resmi görmek için bir adım geriye gittiğimizde, sonucun dağınık bir yığına benzediğini görürüz; bu yığın, en kötü hâliyle kesif bir dağı, en iyi hâliyle göz alıcı bir kırk yama çalışmasını ya da kurallar/düzenlemeler labirentini andırır. Ne kadar iyi çalışırsa çalışsın ya da ne kadar işe yararsa yarasın, bu labirent insanların rahatını kaçırmaktan başka bir işe yaramaz.

Demode bir diktatörlüğümüz olsaydı, bütün bunları tek bir gecede yeniden tasarlar, daha verimli, düzgün ve gelişkin bir sistem ortaya koyardık. Neticede, teorik olarak Napolyon'un Fransız yasal sistemine yaptığı şey de buydu. Geceleri uyumadı, kâtibe yeni kurallar yazdırdı ve bunları iyi planlanmış idari ve

askerî operasyonlarmışçasına empoze etti. Sanayi Devrimi öncesinde verimlilik, reformist bir diktatörün vaatlerinde en önde gelen şeymiş sayılıyordu. Sezar, Roma Cumhuriyetini devirme hamlesindeyken, konusunda çok netti.

Bu, demokratik bir yol olarak görülmediğinden, vatandaşlar reformlara karşı mücadele vermek durumundalar. Özellikle kendileri ya da başkaları tarafından daha önceden gerçekleştirilmiş reformlar üzerine reform yapmaya çalıştıklarında, bu bir hayli zorlu oluyor. Zira geçmişteki reformların her biri, vaktinde, kamu yararını güçlendirmek için ortaya konmuş reformlar. İşin ucunda başarı bile olsa, kırk yama çalışmasının daha fazla yamalanması riski söz konusu.

1970'leri takip eden yıllarda Batı demokrasilerinin temel sorunu, söz konusu kırk yama çalışmasının yürümesi için görevlendirilen oldukça uzman teknokratların, gelişmelerin önünde engel hâline gelmekten kaçınamamalarıydı. Görevlendirilmelerini takiben, uzmanı oldukları sistemin doğal savunucuları hâline geldiler.

Bu kesif dağın, reformlar olmadan bile işlemeye devam etmesi hayret vericiydi. Thatcher, 1981 yılında, sanayileşmiş Batılı ekonomilerin, 1950 ile 1980 arasında kişi başına düşen gelirlerini 2,5 kat artırmış olmasından gurur duyuyordu. Bu, çoğunlukla "Japonya, Almanya ve Fransa gibi mucize ekonomilerin performansından kaynaklanıyordu". Bu ülkeler, devlet kontrolünün hâkim olduğu demokrasilere verilebilecek en iyi örnekti. Ama Thatcher, "devlet kontrolünün olduğu planlı ekonomiler"e birkaç dakika sonra saldırmaktan kendisini alamıyordu.[4]

İdeologlar arasında belirli bir kesin duruş varsa da, düşünen insanların kafası çoğunlukla karışıktı. Yaklaşık yirmi Avrupa demokrasisindeki vatandaşlık sistemi, mucizeler üreten bir sistem inşa etmişti. Ve bu sistem, her ne kadar büyük çabalar gerektiriyorsa da, hâlâ işliyordu. Yine de ciddi anlamda reforma ihtiyaç duyuyordu. Ne olursa olsun, herkesin yararlandığı ve

4. Margaret Thatcher, Avustralya Yöneticiler Enstitüsü konuşması, Sydney, 2 Ekim 1981.

güvendiği bu sistem, günlük işleyişinde, teknokratik liderliklerce işletilip yönetilmekten kaçamamıştı ve bu durum, yapılabilecek olası reformlar karşısındaki en büyük engeldi.

Bu çelişkili bağlam içerisinde, Küreselleşme kendisini bu sorunların çözümü olarak lanse etti. Ekonomik ilişkileri çok daha geniş –uluslararası– bir düzlemde ele alarak, gerçekleştirilecek reformların önündeki ulusal engelleri ortadan kaldırabilecekti. Özel sektör düzenlemelerine odaklanmanın ve tarım için ormanlık arazileri yakıp yok etmek gibi bir yaklaşım benimsemenin, çok daha yaygın ve durdurulamaz bir pazar enerjisi, sonrasındaysa insan enerjisi ortaya çıkaracağını vaat etti. Hava yolculuğu, kamyon taşımacılığı, her türlü ulaşım, enerji ve istihdam kuralı ve mali kurallar bu gelişmelerden tamamı ile etkilenebilecek sektörler arasındaydı. Tabii ki, bu etkilenmeler ülkeden ülkeye farklılık gösterecekti; ancak ne olursa olsun, mevzu ortaya çıkan güçlerdi. Toplumlar her yerde, toplumsal yaşamın her alanında, bu enerjilerin serbest bırakılmasının takipçisi olmak durumundaydı.

Tek sorun; bu yaklaşımın, geçmişteki düzenleyici dönemin ne kadar başarılı olduğunu hiçbir şekilde tanımıyor olmasıydı. Bu dönemi sırasıyla kontrolsüz dönemin normalleştirilmiş insan trajedisi, zengin-yoksul uçurumu, yıkıcı ani yükseliş ve düşüş döngüleri ve siyasi radikalizm izliyordu ve buna yönelik de hiçbir anlayış geliştirilmiş değildi.

Serbestleşme hareketi, kendisini, gerçek sorunlarla baş edebilmek için toplumu dosdoğru çorak bir zemine doğru sürüklerken buldu. Bu noktada, gerçekten sağduyulu olan bir yaklaşım, dünyanın yuvarlak olduğunu hatırlardı elbet. İnsan örgütlenmesinin bir aşamasını, eksikliklerini gidermek adına tümden ortadan kaldırırsanız, ilerlemeye mi devam edersiniz yoksa önceki aşamanın sorunları etrafında salınmaya mı?

özelleştirme. enerjilerimizi serbest bırakma.

Bu [özelleştirme], düzenleme/serbestleşmenin siyam ikizidir. 1970'e kadar dünya üzerindeki hükümetlerin her biri, kendi

ulusal ekonomilerinin büyük oranda sahibiydi. Özel sektörün dokunamadığı boşlukları dolduracak şirketler kurmaya başlamışlardı. Son gelişmeleri yakalayarak başka şeyler de başlatmışlardı. Umutsuz durumdaki endüstrilerin çöküşünü beklemek yerinde, onları pazardan devralmışlardı. Bunların ulusal çıkarlar yararına olduğunu düşündükleriniyse kamulaştırmışlardı.

Çok mu ileri gitmişlerdi? Kurdukları denge hatalı mıydı? Hükümetlerin bir şeylere sahip olması gerekiyor muydu? Yoksa kamu yararının gerektirdiği yeni alanlara yelken açıp, durum dengeye kavuşur kavuşmaz da bu alanlardan çıkmaları mı icap ediyordu?

Hükümetler, doğrudan ya da dolaylı olarak her zaman ekonominin büyük bir yüzdesine sahipti. Örneğin çoğu hükümet, geleneksel olarak, silah sektörünün sahibiydi. Sanayi Devrimi boyunca –telgraf, postaneler, yollar, limanlar, kanalizasyon, su gibi– iletişim sistemlerini ele geçirmek için uğraşmışlardı; çünkü iş dünyası, bu ulusal tekelleri adilane, etkili ve verimli bir şekilde idare etmek konusunda kendi sektörüne güvenmiyordu. Bu yüzden, akıllı işinsanları, devletin sahip olduğu iletişim ve hizmet tekelleri için lobicilik faaliyetinde bulundu. Kamu ve özel sektör arasındaki dengeyi nasıl sağladıkları belirsiz olsa da hükümetler, bu her iki dünyadan maksimum fayda sağlayabilmek için sıklıkla özel ama yakından düzenlenmiş durumlar yaratmaya çalıştı. Örneğin, dünyanın en uzun demiryolu olan Kanada Pasifik Demiryolu, hükümet tarafından, özel olarak seçilmiş ve biçimlenmiş bir pazar eliyle 1870-80'lerde yapılmıştı. Kanada Pasifik Demiryoluna ayrıcalıklar tanınmış ve belirli yükümlülükler yüklenmişti. Ancak bu türden bir tekel, çok kısa bir sürede popülist öfkenin odağı hâline gelmiş, nakliye oranları gibi şeyleri denetleyebilmek için, başka düzeyde düzenlemeleri gerekli kılmıştı. Bu, kuramsal olarak, serbest ticaretin ulusal kalkınmaya ait özel politikalarla ters düştüğünün düşünüldüğü bir dönemdi. Bu türden ulusal girişimler, kasti biçimde tekelci ya da oligopolistik kamu-özel sektör kombinasyonlarının gittikçe

arttığı anlamına geliyordu. Bu durum, büyük ticaret şirketleri olan merkantilist döneme benziyordu.

20. yüzyılın başlarında, özel tekellerin bariz biçimde toplumu sömürmesiyle birlikte bir şeyler de gerçekten çatırdamaya başladı. New York valisi Franklin Roosevelt, elektrik enerjisi üretenlere odaklandı. 1929 yılında, elektrik enerjisi üretiminin %92'si 16 doğal tekel kontrolü altındaydı. Bu tekeller, komşu Kanada'da kamusal elektrik yetkililerinden çok saha fazla para istiyordu.[5] Avrupa'nın pek çok bölgesinde kömür madeni, demiryolu, çelik fabrikası ya da pek çok diğer endüstri dallarının sahipleri bu mevzunun failleriydi.

Bu türden durumlar için muhafazakârların bile üzerinde mutabık olduğu bir çözüm vardı. Michael Oakeshott şunu diyordu: "Rekabetin, bir denetim aktörü olarak işe koşulamadığı girişimlerin, devletin işleyişine bırakılması gerekir." Serbestleşme ile birlikte, 1980 ve '90'lardaki özelleştirmeleri çevreleyen atmosfer de farklılaştı. Bazı kamu şirketleri ümitsiz vakaydı. Su ve enerji gibi diğer alanlarda çalışanlarsa, üzerinde bir şeyler yapmanın hükümetler için gereksiz dikkat dağıtıcı olabileceği kadar sorunsuz işliyordu.

Neyin, niçin özelleştirilmesi gerektiğine dair gerçek bir analiz yoktu. Hâkim argüman, kriz içindeki durgun duruma enerji katmak için, ekonomideki genel mülkiyet dengesini kamudan özele kaydırmak gerektiğiydi. Satılan kamu mülklerinden bazılarının ciddi para kaybı yaşadıkları tasdik edilmişti. Ama bunlardan çoğu, uzun vadeli gelir kaynaklarına sahip işletmelerdi. Bunlardan pek azı, doğal rekabet ya da katı düzenlemelerle oluşturulan rekabet durumlarına dönük biçimde özelleştirildi. Su gibi pek çoğuysa, mülkiyeti kimde olursa olsun doğal tekellerdi.

Yeni Zelanda'da, zamanın Küreselci devriminin kıdemsiz bir bakanı, 21. yüzyılın çok daha farklı atmosferinde mali işler bakanı oldu. Michael Cullen'in de dile getirdiği gibi, "bir

5. Frank Freidel, Franklin D. Roosevelt: Kaderle Randevu (*Franklin D. Roosevelt: A Rendezvous with Destiny*) (Boston: Little, Brown, and Company, 1990), 147. Oakeshott, Siyasette Akılcılık ve Diğer Yazılar (*Rationalism in Politics and Other Essays*), 405.

şeylerin, başka bir şeylerin özel mülkiyetinde olmasının, daha iyi bir işleyişe yol açacağını düşünmemiz gerekliliği arkasında geçerli bir neden yok"tu.[6] Doğal bir tekel özelleştirildiğinde, makul fiyatları ancak acımasız düzenlemeler sağlayabilirdi. Su gibi doğal tekellerin bir süredir özel olduğu pek çok durumda, bunların aynı zamanda siyasi yolsuzlukların da kurumsal merkezi olduğunu unutmamak gerekir.

Yine de, özelleştirmenin itici gücü olan bir başka şey daha vardı. Özel sektör, herhangi bir negatif etki olmaksızın ağır şekilde düzenlemeye ve vergiye tabi olduğu 30 yıllık bir büyüme sürecinden çıkıyordu. 1970'lerde bu büyüme bir anda buharlaşmıştı. Yepyeni bir başlangıca ihtiyaç vardı. İş dünyasındaki hâkim liderlik biçimi gittikçe teknokratik ve işletmeci bir hâl alıyordu ve bu, ne yaratıcı ne de risk eğilimli bir modeldi. Schumpeter gibi insanlar, bu eğilimi çok önceden fark etmişti. Bu artık bir eğilim değil, hâkim gerçeklikti. Kamu sektörü, pek çok güvenli sektörü içinde barındırıyordu; bunlar kamusal ya da özel olsun sağlam bir yönetimden daha fazlasını gerekli kılmaktaydı ve uzun vadeli ayrıcalıklara neredeyse sahipti. Bu senaryo içinde özelleştirme, rekabeti sağlamak için pazarı serbest bırakmak ya da pazarın çetinliğini, gevşek kamu teşebbüslerine taşımakla ilgili değildi. Bilakis, bu durum serbest pazarı kapitalizmden uzaklaştırmakta ve onu, yöneticilere pek uygun, pasif bir yaşam biçimi olan kupon kesiciliğine yaklaştırmaktaydı.

İtici gücü ne olursa olsun; şüphesiz ki farklı motivasyonlarla, İngiltere'de 40 şirket satışa çıktı. Aynı şekilde, 40'ı Yeni Zelanda'da ve aynı sayılarda pek çoğu başka yerde. Enerji, elektronik iletişim, demiryolu, karayolu, su, postacılık vd. Bunların toplam satışından elde edilen gelir yaklaşık 600 milyar Amerikan dolarıydı. Bu şirketlerin pek çoğunun değerinin altında satıldığına ve eğer satıldıysa, bunun dürüst bir ehliyetsizlik ya da eşe dosta kasti dağıtım durumu olup olmadığına dair büyük tartışmalar gerçekleşti ki, bu tartışmalar hâlâ sürüyor.

6. Aktaran Jane Clifton, "Days of Thunder (*Gökgürültüsü Günleri*)", *Listener* (Yeni Zelanda), 24 Temmuz 2004, 21.

Bir diğer basit soruysa uzun vadeli değerle ilgiliydi. Devlet ve vatandaşlar bu sanayilerin oluşturulması için on yıllar harcamıştı ve kimi durumlarda da büyük ölçüde başarılı olmuştu. Bunların gerçek değeri, uzun vadeli getirilerine dayanıyordu. Özelleştirme, devletin eşit derecede başarıyla yatırım yapamayacağı, tek seferlik bir ödeme demekti. Böylelikle vatandaşlar da, kendi ulus devletlerinin değeri olan uzun vadeli sermayenin avantajlarından yoksun kalmıştı.

Lakin bu günlerin hâkim konusu, gevşek ama daha çevik bir ekonomiyle insanların enerjilerini serbest bırakmaktı. Pazarın talepleriyle birlikte, umutsuz durumda olan sanayilerin üstesinden gelinebilecekti. Miskin dev yaratıklar zayıflayabilecekti. Enerji, su, ulaşım ve iletişim fiyatları düşecekti. Böyle şeyler.

serbest para piyasalar. yeni bir reel ticaret biçimi.

Küreselleşme hareketinin romantik rüyalarından belki de en orijinal, acayip ya da alaycı olanı, sermaye piyasalarının normalleşmesiyle ilgiliydi. Kayıtlı ekonomi tarihinin son 2.500 yılında hep aynı rolü oynayan bir sektöre bakalım. Solon'un Atinalıları, hiçbir işe yaramayan borçlar ağıyla kendi toplumlarını aciz bırakan tefecilerden kurtarmasından bu yana geçen zamana. Kentin önde gelen şairi olan Solon'a, bu sorunu çözmesi için 12 ay zaman verilmişti. Solon ise "zincirleri kırmış" –borçları feshetmiş– ve kenti, tüm demokratik Batı dünyasının kendini dayandırdığı Atina'ya evrilten yaratıcı bir özgürlüğe taşımıştı.

Bunu izleyen binyıl, benzeri krizler ve fesihler ile dolu oldu; bu etkileri sağlayan unsurlar ya savaşlar ya ekonomik çöküşler veyahut da şiddetli devalüasyonlardı. 19. yüzyılın ikinci yarısıysa özel olarak heyecan vericiydi. Bankerlerin emperyal imparatorluk yaratımı olan serbest pazar, küresel spekülasyonların nasıl çalıştığını iyi biliyordu. "Savaşları finanse ederek bir servet kazanmışlardı";[7] çünkü kazanma ihtimali olan taraflarla

7. Polanyi, *Büyük Dönüşüm* (*The Great Transformation*), 10.
Eric Helleiner, "(Küresel Finans Döneminde Demokratik Yönetişim (*Democratic Governance in an Era of Global Finance*)", *Democracy and Foreign Policy: Canada*

ittifak hâlindelerdi. Polanyi'ye göre bunlar, "en fazla elastikliğe sahip daimi aktörler"di. John Maynard Keynes ve Amerikalı Harry White, Bretton Woods'u bir araya getirdiğinde, bu tarih kafalarında netti. 1930'larda yaşadıkları deneyimse bundan daha netti. Demokrasiyi, "'siyasi nedenler' ya da 'toplumsal mevzuatın yükümlülükleri'nden kurtulmak için, bir elit grubun parçası olma arzusuyla şekillenmiş bir sermaye akışının yıkıcı etkilerinden korumak" istediler.

Bunların hiçbiri Küreselcilerin şevkini kırmadı. Küreselciler, yeni iletişim teknolojilerini, mali incelikleri ve kapitalizme dönük işletmeci yaklaşımı, 1970'lerden itibaren, parayı gerçek bir ticaret nesnesine dönüştürebilecek –belki de ilk olacak– bir fırsat olarak gördü. Bu neredeyse John Ruggie'nin ifadesiyle, uluslararası sermaye piyasalarının, "uluslararası ticaretin hizmetkârı olma rollerinden kurtulmuş olması"na[8] benziyordu.

Para, hangi biçimde olursa olsun, artık kendi içinde aktif bir malvarlığıydı. Klasik ticaret gibi maddi malvarlıkları ve para gibi "maddi olmayan malvarlıkları" söz konusu olsa da bunların hepsi malvarlığıydı. David Hume, vaktinde, paranın "ticaret çarklarından biri olmadığını; petrolün, bu çarkların hareketini daha akışkan ve kolay kıldığını" yazmıştı. Bu durum artık geçerli değildi. Adam Smith ve David Hume alaşağı edilmişti.

Bu değişim, karakteristik özellikleri itibarıyla doğru bir değişim miydi? Daha kesin konuşmak gerekirse, para bu karakteri değiştirebilir bir unsur muydu? Ya da yeni küresel ekonomi paranın karakterini değiştirebilir miydi? Peki, simyanın tarihsel başarısızlığı yeni bir alanda, paranın bir maddeden diğerine dönüştürülebilmesi ile tersine döndürebilir miydi? Bu noktada pazar, tüm bunlar mümkünmüşçesine hareket etmeye karar verdi.

---

among Nations (*Demokrasi ve Dış Politika*), ed. M.A. Cameron ve M.A. Mohot (Ottawa: Carleton University Press, 1995), 283.

8. John Ruggie, "Gömülü Liberalizme Ziyaret: Uluslararası Ekonomik İlişkilerde Kurumlar ve İlerleme (*Embedded Liberalism Revisited: Institutions and Progress in International Economic Relations*)", *Progress in Postwar International Relations* (*Savaş Sonrası Uluslararası İlişkilerde İlerleme*), ed. Emanuel Adler ve Beverly Crawford (New York: Columbia University Press, 1991), 215.

1970'lerde, ticarette olan para reel ticaret maddelerinin 6 katı kadardı. Bu, çarkın dönmesi için alışılmadık bir katsayı değildi. Sonra motor gittikçe daha hızlı sızıntı yapmaya başladı. 1980'ler sonrasındaysa, para piyasası neredeyse suyla çalışıyor ve ani su baskınlarıyla patlama yaşıyor gibiydi. 1995 itibarıyla reel ticaretin 50 katıydı ve hâlâ büyümekteydi. Ortada herhangi bir hizmetkâr yoktu. Bu, kendi başına ilgi çekici yaşamı olan birine benziyordu.

Tüm bunların yanı sıra, olası bir felaket uyarısı yapan Yunan korosu da sahnedeydi. Parmaklar, spekülasyon emsalsiz düzeylerde olduğunu işaret ediyordu. Verimsiz. Enflasyonist. Ancak Küreselciliğin küresel hakikati, paranın yeni, sıcak ve reel bir ticaret nesnesi olduğunda ısrarcıydı.

Durumun gerçekte böyle olup olmadığına dair argümanlar her yere yayılmıştı. Ülkeler, söz konusu yeni uluslararası piyasadan kazançlı çıkmak istediklerinden, durumun böyle olmasını istedi.[9] Uluslararası şirketler, bunun zaten böyle olmasını istiyordu. Neoliberallerse, böyle olmasını istediklerini beyan etti. Demokratik hükümetlerin, uluslararası para piyasaları tarafından uygun biçimde disipline edilmesini istediler. Bu piyasaların binlerce yıllık kayıtları göz önünde bulundurulduğunda, bu etkinin beklenilenin tersi olması da şaşırtıcı değildi. 1980'lerin başında bile, Amerika'nın ticaret açığının, 9 milyardan 100 milyar dolara çıktığını, bu esnadaysa doların gerçek anlamda %60 değer kazandığını görebilirdiniz.[10] Diğer bir ifadeyle şimdi, yalnızca iyi bir ulusal mali yönetime değil, katı bir uluslararası mali yönetime ihtiyaç duyuluyordu. Çünkü para piyasaları, yalnızca kendilerini gözeten ve coğrafyaların kendi realitelerini hesaba katmayan gayrimaddi bir mantık geliştiriyorlardı. Paranın değeri, bir ödül ya da ceza meselesi olmaktan çıkmıştı.

1990'ların başına kadar sanal olanı gerçek gibi gösteren bu deney çok daha büyük bir ivme kazandı. Wall Street'in en

9. Bkz. Helleiner, "Küresel Finans Döneminde Demokratik Yönetişim (*Democratic Governance in an Era of Global Finance)*", 284-85.
10. Ruggie, "Gömülü Liberalizme Ziyaret (*Embedded Liberalism Revisited*)", 215.

fazla kazananları, serbest fonlar ya da emtia fonları üzerinden para spekülasyonlarında bulunan kişilerdi. Bu önemli deneyim yolunu yarılamış George Soros söz konusu listenin başını çeken isimlerdendi ve bir spekülatörün yaşamı hakkında şunları söylemekteydi: "Kendini bir tür tanrı ve her şeyin yaratıcısı gibi düşünmenin bir tür hastalık olduğunu söyleyebilirim; ama bunu sonuna kadar yaşamaya başladığımdan beri, bu konuda kendimi rahat hissediyorum."[11]

Para piyasası krizleri, en ikna olan serbestiyetçilerin bile sonunda güvenini sarstı ve bu sarsılma, diğer sektörlerde olduğundan daha sık gündeme gelir oldu. Bundan sorumlu uluslararası örgütlerse, bu gelişmelere yanıt vermede yavaş kaldı. Uluslararası Ödeme Bankası'nın, Avrupa'da yaşanan mali yangının ortasında yayımladığı 1992 raporunda, banka yöneticileri, hâlâ "serbestleşmenin hızla ilerlemesi gerektiği"ni savunuyordu. Buna yönelik ikazlar çok az ve cılızdı.

Apaçık ortada olan bu şey karşısında, teknik bir argüman, inançlı insanları yola sokmuş gibi oldu; *başka bir alternatif yoktu.* Neden? Çünkü iletişim teknolojileri, dünyadaki tüm pazarları yedi gün, yirmi dört saat birbirine bağlamıştı. Durdurulamaz bir enerjiyle çalışan bir devridaim makinesi oluşturmuşlardı. Dünya üzerindeki hiçbir ulus veya aktör, pazarın, kendisi için en iyisini düşündüğü yönde hareket etmesinin önüne geçemezdi.

uçuşların serbestleşmesi. başarıdan hoşnutsuzluk.

Bazen, en romantik rüyalarımızın başkalarına komik geleceğini kabul etmek zorundayızdır. Bunun gibi, hava taşımacılığı endüstrisi, 40 yıllık devamlı büyüme ve başarının ardından, daha fazla şeye talip olmaya karar vermişti. Neyin daha fazlasına? Sadece daha fazlasına.

İşte, Küreselleşme ve serbestleşmenin Amerika'da, 1978 tarihli Havayolu Serbestleşme Kanunuyla başladığını gösteren bir

11. *Independent* (Londra), 3 Haziran 1993, 29.
Uluslararası Ödeme Bankası (Bank for International Settlements), *62. Yıllık Raporu* (Basel, İsviçre: BIS, 1992), 230.

örnek. Bunun sonucunda, Sivil Havacılık Kurumu bile kademeli olarak ortadan kaldırıldı. 1938 yılına ait düzenleme, o dönemde mevcut 16 havayolu şirketinin iflasa sürüklenmesi sebebiyle devreye sokulmuştu. Görünüşe göre bu iş, erken evrelerinde bile, açık piyasaya uygun değildi.

1970'lerdeki en sofistike dönemde bile, genel kanı her şeyin değişmiş olduğuydu. Yanı sıra, "40 yıllık sıkı denetim dönemi verimsiz, aptallaştırılarak programlanmış bir havayolu endüstrisiyle sonuçlanmıştı."[12] *Programlanmış* olmanın zayıflık olduğu fikri, bu yeni okulun öncelikli rüyasının kamuya hizmet değil, daha fazla kâr elde etmek olduğunu söylüyordu. Toplam bir ekonomik serbestleşmeyi savunanların en belirgin beklentisi, "sektörün oldukça verimli, rekabetçi ve tüketici odaklı bir pazar

12. George Williams, *Havayolu Endüstrisi ve Serbestleşmenin Etkisi* (*The Airline Industry and the Impact of Deregulation*) (Brookfield, Vt.: Ashgate, 1993), 10, 11. Buradaki analizlerin çoğu, havayolu endüstrisinin çıkarları ile ilişkilendirilmiştir. Neredeyse hiçbir fikir farklılığı söz konusu değildir. Serbestleşme bir başarı hikâyesidir. Kitap ya da makale olarak yayımlanan ve bu endüstriyi destekleyen dokümanlar aşağıdaki gibidir: Robert Andriulaitis, David L. Frank, Tae H. Oum, Michael W. Tretheway. *Serbestleşme ve Havayolu İstihdamı* (*Deregulation and Airline Employment*) (Vancouver: Centre for Transportation Studies, UBC, 1986). Steven Morrison ve Clifford Winston. *Havayolunda Serbestleşmenin Ekonomik Etkileri* (*The Economic Effects of Airline Deregulation*) (Washington: The Brookings Institute, 1986).
Nawal K. Taneja. *Uluslararası Havayolu Endüstrisi* (*The International Airline Industry*) (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1988).
Elizabeth E. Bailey, "Havayolu Serbestleşmesi Paradokslarla Yüzleşirken (*Airline Deregulation Confronting the Paradoxes*)", *Düzenleme-Cato İş ve Siyaset Dünyası Değerlendirmesi* (*Regulation-The Cato Review of Business and Government*) (Washington, D.C., 1990).
Kenneth Button. *Havayollarında Serbestleşme: Uluslararası Perspektif* (*Airline Deregulation: An International Perspective*) (New York: New York University Press, 1991).
Aisling J. Reynolds-Feighan. *Serbestleşmenin ABD Havayolu Ağlarına Etkileri* (*The Effects of Deregulation on US Air Networks*) (New York: Springer-Verlag, 1992).
"Havayolu Yolcularının Sayı ve Nitelikleri Hakkında İstatistiki Bilgi (*Statistical Information on Air Passenger Numbers and Characteristics*)", İngiltere Parlamento Bilim ve Teknoloji Ofisi (*Parliamentary Office of Science and Technology*) (İngiltere, Ekim 2000).

yerine dönüştürülebilmesi"ydi. Bu kuramda tüketici, müşteri ya da yolcuyla aynı anlama gelmiyordu.

Buradaki ilginç detay şuydu: Sektör asla büyümekten geri kalmadı. Yolcuların yaptığı kilometreler, 1950'den bu yana neredeyse yüzlerce kat artış gösterdi. Havayolu sektörü, serbestleşmeden önce de sonra da büyümeye devam etti. Dünyanın her yerine yayılarak büyüdü.

Buradaki tek fark, söz konusu büyümenin, 1970'lere kadar oldukça tahmin edilebilir bir kârlılık ortaya koymuş olmasıydı.

kurumsal irilik. boyutun önemi.

Eğer dünya tek bir büyük pazar olacaksa, şirketlerin de olabilecekleri en büyük boyutta olması gerekir; aksi hâlde, sahile kıyısı olmayan uçsuz bucaksız bir okyanusta, okyanusa batmadan yüzemez ya da dalgalar oluşturamazlar. İşte, olay bu kadar basitti.

Bu, ilk bakışta merkantilist, serbest piyasa karşıtı görülebilecek bir argümandır. Bu bizi, 17. ve 18. yüzyılın büyük ticaret şirketlerine götürür. Doğu Hindistan Şirketine, Hudson's Bay Şirketine, Fransız Doğu Çin Şirketine, Hollanda Doğu Hindistan Şirketine. Bu, doğrudan oligopoller ve tekelleri destekleyen argümanlarla ilgilidir. Ayrıca, muhafazakâr bir argüman da değildir. Michael Oakeshott'a göre: "En iri mali kombinasyonların reklamı yapılan ekonomileri gerçek olsa bile, en makul politika, bu ekonomilerin daha fazla ekonomik özgürlük ve eşitliğin korunması için feda edilmesi olacaktır."[13]

Boyutla ilgili modern takıntı yönetimle ilgilidir, kapitalizmle değil. Teknokratlar, fırsat verildiğinde, doğrudan kalkınma ya da malların satışı üzerinden değil, yapılar ve yapıların genişlemesi üzerinden iktidar arayışında bulunacaktır. Bir yönetici için başarı, yapısal boyutla ölçülür ve gelen primlerle tasdik edilir.

Bunların en büyük sorunu, yapıların büyümesiyle birlikte yavaşlığın, yaratıcılık yoksunluğunun, riskten kaçınmanın ve durgunluğun da zirve yapmasıdır. Böyle bir yapıya enerji katmanın

13. Oakeshott, Siyasette Akılcılık ve Diğer Yazılar (*Rationalism in Politics and Other Essays*), 405.

en kolay yoluysa, başka bir yapıyı satın almaktır. Bu, yönetimsel bir şok tedavisidir. İki kurumu kafa kafaya tokuşturmaktır.

Bundan çıkan sonuç, şirket birleşmelerinin ve satın almalarının olduğu yeni bir dünyadır. Aslında ortada yapılan pek bir şey yoktur. Fakat daha büyük parçalar hareket hâlindedir ve durum, tüm bunları finanse edebilmek için yeni para biçimlerinin etkin biçimde basılmasıyla sonuçlanır. 2000'e kadar, şirket birleşme ve satın almalarının dünyadaki toplam değeri 3,5 trilyon dolardı. Bu, çoğunlukla satın alınan şirketin hanesine yazılan, 3,5 trilyon dolarlık bir borçtu. Bir sonraki yıl kötü kapandı ve bu sayı 2 trilyon dolara düştü. Bunun üçte birini, sınırlar boyunca parçaları birbirine tokuşturmak oluşturuyordu. Böylelikle, adına Küreselcilik denilebilecekti.

Bu iriliğin en göz alıcı özelliklerinden biri de, –*hedef, mega anlaşma, kârlı devlet kuşu* ve *büyük nokta atışı* arayışında olan– en yüzeysel sermayedarlarla, çalışan profesyoneller olarak kendi seviyelerinin altında gördükleri için satış meselesinden hiç hazzetmeyen, iş dünyasının en ciddi yöneticilerinin evliliğiydi. Bu dünyada boyut, risk ve yaratıcılığın yerini alıyordu. Spekülatörleri ve yöneticileri birbirine bağlayan şeyse, boyutun düşünme ihtiyacının da yerini alabileceği ortak fikriydi.

ulus-üstü şirketler. sanal devlet.

Bu yeni iktidar fikri, rüyaların en ciddi olanı idi ve doğrudan irilik mevzusuyla bağlantılıydı. Küreselciliğin gücü; ticaret anlaşmaları, serbestleşme ve özelleştirmeyle birlikte, ulus-devletlerin siyasi bağımsızlık çerçevesinde hareket etme kapasitesini ciddi anlamda zayıflatabilirdi. Bunun sonucunda ortaya çıkan iktidar boşluğuysa, apaçık modern bir alternatif olan ulus-üstü şirketlerce doldurulabilirdi. Dünya üzerindeki ulus-devletlerin çoğundan zengin, eski devletlerin coğrafi ve toplumsal yükümlülüklerinden özgür, ulusalcılığın utanç verici taleplerinin ötesinde ve vatandaşların bitmek bilmeyen duygusal taleplerinden yalıtılmış olan ulus-üstü şirketler, dünya meselelerini daha akılcı ve verimli bir şekilde organize edebilirdi. Vatandaşlar, birey olarak,

kendilerini ulusal yaşamın teşvik ettiği duygusal sınırlardan özgürleşmiş hissedebilirler ve böylelikle, pratik kişisel çıkarların yönlendirdiği bu yeni ulus-üstü rejimden fayda sağlayabilirlerdi.

Durumu bu şekilde ortaya koyduğunuzda, bunların hepsi kulağa biraz aptalca gelse de, üst düzey uluslararası yönetim 1970'lerden beri bunları konuşuyor. Davos zirveleri, başladığı günden bu yana bu mesajlarla uğulduyor.

İşletme profesörleri günümüzde bile öğrencilerine bu hikâyeyi anlatıyor. Ulus-üstüler, "dünya tarihinin en büyük öğrenme motorudur." "Ulus-devletlerin otoritesiyle mücadele etmek"ten, "üretkenlik motoru hâline gelme"lerine kadar, bu geleceğin bizzat kendisidir. "Çokuluslu bir şirket, istese de istemese de, aynı zamanda siyasi bir aktördür."[14] George Soros'un küresel kapitalizme yönelik iki bölümden oluşan eleştirisinin bir yarısı küresel mali piyasalara, diğer yarısıysa "ulus-üstü şirketlerin ulusal ekonomiler üzerindeki artan hâkimiyeti" ve " [onların,] pazar değerlerini, geleneksel olarak ait olmadıkları yerlere sokmaları"na ayrılır.

1970'lerin başındaki saf mali göstergelere bakarsak, bu göstergelerin o zaman bile söz konusu argümanı desteklediği görülür. Bugünse durum çok daha ikna edicidir. Wal-Mart'ın yıllık 250 milyar dolarlık bürüt hâsılatı, küçük ya da en fazla gelişmekte olan ulus-devletlerinkini gölgede bırakır. Hâl böyleyken, küreselleşmenin tutkulu savunucusu olan Jagdish Bhagwati, "çokuluslu şirketlerin, kâr odaklı lobicilik faaliyetleri yoluyla dünya ticaretinin, fikri mülkiyetin, yardım ve son kertede yoksul ülkelerin çıkarları aleyhine olacak diğer faaliyetlerin kurallarını belirlemesi olasılığı"ndan endişe duyar.[15]

---

14. Paul Bracken, "Değişim Motorları (Engines of Change)", *The Politic* 1, no. 1 (Bahar 2004): 48, 50.
Soros, Küreselleşme Üzerine (*On Globalization*), 1.

15. Bhagwati, Küreselleşmeyi Savunurken (*In Defense of Globalization*), 182.
Hedley Bull, Anarşik Toplum (*The Anarchical Society*) (New York: Columbia University Press, 1977), 254-55.
Lewis Lapham, "Zindanlar ve Ejderhalar (Dungeons and Dragons)", *Harper's* 288, no. 1725 (Şubat 1994): 9-11.

Aynı şekilde Hedley Bull bu yapılanmayı, "Hıristiyan Ortaçağ Batısı dünyasındaki mevcut evrensel siyasi örgütlenmenin, modern ve seküler biçimin geri dönüşü" olarak görür. O zamanlar hiçbir yapı, 19. yüzyıldan itibaren anladığımız biçimiyle egemen ya da bağımsız değildi. Her çeşidinden birbirleri ile kesişen dini, baronluğa dukalığa, krallığa ait, profesyonel (loncalar), ticari ve uluslararası ticaret pazarlarıyla ilgili otoriteler mevcuttu. Ayrıcalıklık gibi bir fikir yoktu. Herhangi bir ayrıcalığı olmayan ve birbiriyle kesişen otorite fikri, kesinlikle bugün daha iyi bir biçimde geri döndü. Avrupa, birbirleriyle kesişen otoritelerin kıtası olarak buna mükemmel bir örnek teşkil ediyor.

Ancak Bull, bu ortaçağ modelinin geri dönüşünde karanlık bir şey de görür: Kurulu devletlerin gittikçe birbirinden ayrışması ve devlet dışı şiddetin (ki bu dar anlamda ve yanlış bir şekilde çoğunlukla terörizm olarak tanımlanıyor) geri dönüşüyle ulus-üstü örgütlerin yükselişinin kombinasyonu. Bugün önde gelen ulus-üstü örgütlenmelerin çoğunun devasa şirketler olduğu rahatlıkla iddia edilebilir. Ve küresel etkisi olan tek uluslararası kural ve mahkeme ise, bunların birbiriyle kesişen otoritesine temelde hakemlik yapmak üzere tasarlanmıştır.

Bu argüman, kısmen ortaçağın sınır ötesi ittifak ve derebeylikleri fikrinin geri dönüşünü içerir. Amerikalı yazar Lewis Lapham'a göre, "uluslararası kapitalizmin soydaş hiyerarşileri, eski feodal düzenlemeleri taklit eder." Bunu, bugünün sisteminin, eski Roma'daki *patronaj* ilişkilerine benzediği şeklinde ifade edebilmek de mümkündür. Durum, hâkim Küreselci kuramın iddia ettiği gibi doğruysa; yani, bireyler ve dolayısıyla uygarlıklar temelde kişisel çıkarları doğrultusunda hareket ediyor ve ayrıca uygarlıklar, sorumlulukları olmayan güç sahibi ulus-üstü şirketlerce yönlendiriliyorlarsa, durumu eski Roma'daki *patronaj* ilişkisine benzetmek yerinde bir tespittir. Ancak ortaçağın son dönemleri için tüm bunlar, iç içe geçmiş sorumluklar kavramının saptırılması olurdu. Günümüzde ulus-üstüler sorumluluk

Ayrıca Roman Clientship'e ait iyi bir tanımlama için bkz. Anthony Everitt, *Cicero* (New York: Random House, 2001), 30-31.

üstlenmeyen loncalar gibi çalışıyorlar ve dolayısıyla, vatandaşı müşteriye indirgemek üzere tasarlanmışlar.

Ama belki de bunların hepsi birazcık zamansızdır. Ulus-üstülerin büyük çoğunluğu Batının ürünleridir. Dünyanın geri kalanıysa bunları Batının araçları olarak görmektedir. Fiziksel olarak başka başka yerlerde konumlanırlar. Liderliklerinin ana gövdesi, belirli bir bölgeden -bir ulus-devlet ya da bir bölgeden- gelecektir. Kurumsal kültürleri, menşe ülkelerini yansıtsa da, dünya üzerindeki çalışanları gerçekte başka başka yerlerde yaşar. Çalışanlar sadakatlerini, kendilerine güvenceli bir istihdam bile temin edemeyen sanal bir yapıya tamı tamına uyacak şekilde nereye kadar dönüştürebilirler ki peki?

Mussolini'nin 1935'teki argümanıysa bunlardan çok daha ikna edicidir: "Süper kapitalizm ilham kaynağını ve bir ütopya içinde kendini nasıl meşrulaştıracağını bulmuştur, bu sınırsız tüketim ütopyasıdır."[16] Buradaki ikna edici unsur, medeniyetin ticari bir bakış açısına indirgendiği durumların, Mussolini'nin, kendisi gibi sahte popülistlere yol açtığına dair kişisel yaklaşımıdır. O, terk edilmiş yerel aidiyet ihtiyacı adına konuştuğunu iddia eden biridir.

dengeli bütçeler. planlanmış ahlakçılık.

Bu, Küreselleşmenin deprem dalgasıyla gelen ve sakin bir yorum yapabilmeyi imkânsız kılacak bir güçte pek çok ülkeyi silip süpüren olasılıksız ahlaki -etik olmayan- savlardan biridir. İyi işleyen kamu hesaplarının dengeli olması gerektiği söylenir. Kamu borcu denilen şey, çocuklarımızdan çalmaktır. Hükümetlerin programları borca girmeden yürütülemiyorsa, o programlar sona erdirilmelidir.

Ancak -öyle ya da böyle- uluslar ve tabii ki devletler ve yerel yönetimleri, kendilerinin borçlu olma haklarını inkâr edecek yasalar yürürlüğe koydular. Diğerleri, sorumlu borç sınırları olarak bilinen şeyler koydu. Bunlar illaki hatalı şeyler

16. Benito Mussolini, Faşizm Öğretisi ve Kurumları (*Fascism: Doctrine and Institution*) (Rome: Ardita Publishers, 1935), 50.

değildi. Ama uzun vadede, sorumsuz borç düzeylerine ulaştı. 1970'lerdeki sorumsuz düzeyler, uluslararası krizlerden kaygı duyulmasına yol açtı. Ayrıca, borçlanmanın iyi kötü sorumlu nedenleri de vardı. Bunların en belirgin olanı, kamu mallarında krizler, kamu yararını iyileştiren yatırımlar ve askerî önceliklerle ilgilidir. En sorumsuz olanıysa muhtemelen, silah yapımcılarına para kaydırma teşebbüsünü haklı çıkarmak için, askerî önceliklerin –ya da askerî bir öncelikle nasıl başa çıkılacağının– yanlış temsil edilmesini içerir.

Borcu ya da daimi limitler koymayı yasadışı ilan ederken çifte bir olasılıksızlık vardı. İlk olarak, kamusal programlamaya inanmayan ekonomistlerle, özel sektörden ahlakçı bir mesaj geldi. Yine de Küreselleşme dönemi, Güney Denizi Balonundan bu yana, özel sektörün borçlara dönük en savurgan ve sorumsuz müsamahasını görebilirdi. Fakat sonra ahlakçılık, etikten farklı olarak, diğer insanlar için de iyi olan bir şeyler söyler. Pazarın enerjisini, kendi borçlarına hizmet etmeye kaydırması, büyük ölçüde yeni ya da gelişmekte olan bölgelere yatırım yapmakla değil, kurumsal sahipliği yeniden yapılandırmakla ilgiliydi. Bu Küreselleşme döneminde pazarın parayla dolu olmasına rağmen, ne kadar az reel büyüme yaşandığını anlamayı sağlayacak önemli ipuçlarından biri olabilir. Çünkü söz konusu para, kapitalist bir risk alma mantığına değil, megalomanyak bir yönetim düşüncesine harcandı.

İkinci olarak, borç her zaman siyasi erk mevzusunun merkezinde yer alan bir araç olmuştu. Demokrasi mücadelesi, büyük ölçüde, vergileri artırma ve diledikleri gibi borçları artırma konularını kontrol altına alabilmek için seçilmiş kişilerin girdikleri mücadele ile ilgiliydi. Bugünlerde borca girmeyi bir *hak* olarak ele almıyoruz, ama geçmişin demokratik liderleri bunu yapıyordu. Bu aristokrat elitlerin ya da kralın borcu kontrol altında tuttuğu ve böylelikle paranın artışına ya da harcanmasına doğrudan müdahale ettiği, 17. ve 18. yüzyıla dönmeye benziyordu.

Borç her zaman, ılımlı olduğunda en iyi sonucu veren karmaşık bir araç olmuştu. Ama acil durumlarda hükümetler ılımlı

politikalarını terk edebilirlerdi. Tarihsel olarak borç konusuna tek bir ahlaki bakış açısı vardı; o da özel değil, kamu sektörünü bağlıyordu. Faizle geçim sağlamak her zaman ve hemen hemen tüm uygarlıklarda en iyi koşulda itibarsızlaştıran ama sıklıkla ahlakdışı bulunan bir davranıştı. Dünya üzerindeki büyük dinlerin neredeyse tamamının bunu yasaklayan kuralları vardı. Belki de Küreselleşme hareketinin borç karşıtı ahlakçılığı, hükümetleri basitçe susturmaktan daha fazla bir şeydi. Belki de, yüzyıllarca küçük görülmüşlüklerinin intikamını alan mali iş dünyasının intikamını içeriyordu.

bir motor güç olarak doğa.

Önceden bahsettiğimiz sekiz heves ve bunun doğal sonucu olarak tarıma, pazarın esnek ama inatçı çocuğu gibi muamele etme arzumuz açığa çıkıyor. Amaç ortada. Sanayileşmiş üretim yöntemleri ve açık ticaret, büyümeyi ve yoksul insanların ihtiyaç duyduğu ucuz tarım ürünlerinin üretimini destekleyecek.

Endüstriyel tarım kuramı, Küreselleşmenin yalnızca özel sektör için geliştirilmiş bir icat olmadığını bize hatırlatır. Küreselleşmenin büyük çözümleri, çoğu defa, savaş sonrasının büyük hükümet çözümlerinin özelleştirilmiş bir versiyonu olarak karşımıza çıkar.

Bu büyük yaklaşımların herhangi birini, başarısızlık olarak yaftalamak hatalı olur. Her şeyden önce; büyük hükümetler Batıdaki sıtmayı defedebilmek için bataklıkları kuruttu; kanalizasyon atık ve temiz su sistemi tesis etti ki bu durum, ortalama yaşam süresine, tüm tıbbi yeniliklerden çok daha fazla etki etti; Avrupa'yı 1945'ten sonra, yaklaşık on yıl içerisinde yeniden kurdu; Japon mucizesini çok daha kısa bir sürede gerçekleştirdi; beklenmedik alanlara çok çeşitli ekonomik imkânlar taşıdı; teknolojinin akla hayale gelmeyecek yerlerde kullanılabileceğini ve her ne kadar kasti bir mesaj olarak planlanmış olmasa da, herhangi bir yapının esiri olmak zorunda olmadığımızı gösterdi.

Keynesçi ve Küreselleşmeci dönemlerin ikisi de büyük çözümlerin dönemiydi. Bu ikisi arasında faydacı bir fark vardı:

Kamusal çözümlerin pratik eğilimleri –baraj, yol, liman, vb– karşısında, Küreselleşmenin çözümleri çok daha soyuttu. Daha ziyade, her şeyin nasıl çalıştığına dair kuramsal yaklaşımlardı; her şeye ve yere uygulanabilirlerdi. İşin tuhafı, bürokrasinin düşmanı ilan edilen bir hareket olarak Küreselleşme, sonradan, kendini sistemlere adamış bir sisteme dönüştü. Biçimin içeriğin önüne geçmesi, vaka çalışmaları, yapısal uzmanların soyut becerilerine duyulan hayranlıklar, belirli gerçekliklere adapte olan daha deneyimli insanlara duyulan güvensizlik hep bunların yansımaları oldu. Hayek, Friedman ve serbest ticaretçi bir dizi neoliberal ekonomist kalabalığına atfedilmeye çalışılan babalık sıfatının aksine, bu kuramın gerçek temeli, aslında iki idari unsura dayanıyordu: İşletme ve riskten kaçınma. Bir üçüncü unsur ise, zenginlik birikimi ile ilgili takıntıydı; bu takıntı, kendini rekabetin, yeniliğin ve üretimin de karşısında konumlandırıyordu. Küreselci devrim, aslında, yapıları idare etmede, özel sektör yönetiminin, kamu sektörü yönetiminden daha etkili sonuç verdiği savı ve zenginlik birikiminin, yeni yatırım, risk ve büyümenin yerini alması gerektiği fikriydi.

Kamusal yaklaşımın hatalarını hepimiz biliyoruz: Söz konusu barajlar, küçük bir sorunu çözerken, pek çok başka sorunu da beraberinde getirmişti. Bunun en güzel örneğiyse, Dünya Bankası'nın gelişmekte olan ülkelere empoze ettiği ve sonunda kırsal alanların istikrarını bozup, dev gecekondular yaratan sanayileşme programlarıydı.

Özel sektörün –kitlesel üretim, dev makineler ve yapay katkı maddelerinden ibaret olan– sanayileşmiş tarım vizyonu ise aynı iyimser gelenekten geliyordu. İşin garip yanı, bu vizyon her zaman yüklü miktarda kamu yardımı içeriyordu. Batıda yaşayan insanların gördüğü, tarıma dönük bu sanayileşmeci yaklaşımın, gıda fazlası yaratabileceği idi; ama bu yaklaşım aynı zamanda, çiftçi nüfusu toprağından edecek, küçük toplulukları iflas ettirecek ve en sonunda, en büyük üreticileri bile ne kâr ne de zarar eder durumda olmak konusunda mücadele eder kılacaktı. Çeyrek yüzyıllık reel kâr, yönetici örgütlere, –komis-

yonculara– toptancılara ve makine, katkı maddesi ve toptan gıda satan büyük perakendecilere gitmişti.

Tüm bunların gelişmekte olan dünya üzerindeki yansıması devasa düzeydeydi. Düşük gelirli ülkelerde, istihdamın %70'i tarım sektöründeydi; orta gelirli ülkelerdeyse bu oran %30'du. Batıda bu oran %4'ken bile sektör, '70'lerden bu yana daimi bir mali ve insani kriz içerisindeydi. Sanayileşmiş tarım yöntemlerinin düşük ve orta gelirli ülkelere uygulanması toplumsal felakete davetiyeydi. Öte yandan, açık pazarlar bunun hayalini kuruyorlardı. En verimli olan, olaydan kazançlı çıkacaktı. Gıda, endüstriyel yöntemin ikincil bir sonucu olacaktı. Ya da başka türlü söylemek gerekirse bu, tarıma bir besin kaynağı değil de, bir sanayi dalı olarak bakan belirleyici bir yaklaşımdı. Yine de, daha küçük arazilere sahip düşük gelirli ülkelerde nüfusun %70'i için verimlilik çok daha küçük bir meseleydi. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) için; nakit geliri, kırsal yaşama gücü, doğal afet önlemleri, biyolojik çeşitliliği ve yaşlı çiftçiler için istihdam olanakları olmayanlar için, gıda güvenliği meselesi çok daha ön planda tutulan konular listesinin başında geliyordu.[17] Buradaki mesaj abartısız olsa da, açıktı: Tarımın, "bir mal olmanın ötesinde, sahip olduğu pek çok rol başka bulunuyordu."

Böylesine katmanlı ve incelikli bir yaklaşım, Batıda sahip olduğumuz kentsel anlayışın çok uzağındadır. Bu yaklaşıma göre, endüstriyel tarım modelinin dışında kalan toplumlara vereceğimiz tipik yanıt, kendi ürünlerinin ithal edilmesini sınırlandırmalarıdır. Neden? Çünkü esrarengiz bir biçimde, bu ülkelerin ürünlerinin ne kadar verimsiz olduğu söylense de, haksız bir şekilde ucuz olduğu da söylenmektedir. Daha da garibi, kendi toplumlarımızda işe yarayacak *büyük çözümler*, yani *oldukça modern endüstriyel tarım olanakları* hakkında ciddi bir sohbet gerçekleştirmek istemiyoruz bile. Kimse, bu çelişkiler

17. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Küresel Ticareti İnsanların Yararına Sunmak (*Making Global Trade Work for People*) (Sterling, Va.: Earthscan Publications, Ltd., 2003), 109-12.

konusunda konuşmak istemiyor. Örneğin Batı Kanada ya da Amerika'da, tahıl üretimine ayrılabilecek 4.040-6.060 dönümlük (10-15.000 akre) araziyle en iyi malzeme ve ekipman olsa da, buradaki çiftçi sağlam ve tahmin edilebilir kârlar sağlamak konusunda sıkıntı yaşıyor.

Bu durum, mevcut ekonomik kuram ya da yönetim yapısının beklentilerini karşılamıyor görünüyor. Kimse, ekonominin bu en şeffaf alanlarını, küresel ekonominin bir test alanı olarak görmek istemiyor. Çünkü buradan çıkan sonuç neticede şu olacak gibi görünüyor: hevesleri bir kenara koyarsak, bu işe yarayacak bir yol değil. Dolayısıyla, başka bir yaklaşımdan bahsetmemiz gerekiyor, bunu da daha az heves dolu ama daha akılcı bir yolla yapmamız gerekiyor.

10
Toplayıcı Güç

Küreselleşme 1970'lerin başında birden patlamadı. Öncesinde, insanların bu kelimeyi sarf ettiklerinde ne anlama geldiğini bildikleri güzel bir 15 yıl vardı. Bu 15 yıl, uluslararası ekonomik prizmayı sözleşmeler, krizlerin üstesinden gelme biçimleri, uluslararası örgütler ve uzmanlar arasındaki itişip kakışmalarla tanımlama çabalarıyla doluydu. Küreselci yaklaşımın içerdiği ekonomik ve toplumsal varsayımlara ilişkin herhangi kamusal bir tartışma söz konusu değildi. Henüz değildi.

Bunun yerine, doğrudan bir biçimde, ticaret üzerindeki vurgu artıyordu. Ticaret büyümenin, uluslararası ilişkilerin, demokrasinin, neredeyse hemen her şeyin anahtarıydı. Önemli bir faydacı faaliyet statüsünden bakıldığında, Cobden'i bile şa-

şırtacak bir kültürel soyluluk konumuna getirildi. Ticaret, neredeyse medeniyetin motoru gibiydi. Kimilerine göre, medeniyet fikrinin amacı, malların sınırlar üzerinden hareket edebilir hâle gelmesiydi. Yerel pazarlar için mal üretmek, eski kafa, değersiz ve çekici olmayan bir şeydi.

Bu modanın yerleştiği her yerde uzam da genişliyordu. Böylelikle, *ticaret* teriminin anlamı da genişleme gösterdi. Artık yalnızca malları değil, hizmetleri; sadece ürünleri değil, çalışanları da içeriyordu. Ama moda, çoğunlukla kendi kapasitesinin ötesinde bir genişleme gösteriyordu. Bu yüzden, söz konusu uzam da günümüzde daralmaya, insanların yaşadığı realiteye geri dönmeye başladı. Örneğin, artan sayıda pek çok ekonomist ve ekonomist olmayan kişi, günümüzde fikri mülkiyetin uluslararası ticaret rejiminin koruması altında olmasını sorguluyor. Ve 2004 yılına geldiğimizde Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelerin, karmaşık ve katı ticaret anlaşmalarından zarar gördüğünü teslim etti.[1]

Ticaretin önemi ve neleri içermesi gerektiğine ilişkin görünüşteki basit fikrin ötesinde, belki de daha önemli başka bir argüman vardı. Neoliberal ya da yeni muhafazakâr ekonomik ve toplumsal programlar, uluslararası ticaret ve büyüme paketleri için gerçekten gerekli miydi? Gerekliyse ne kadarı gerekliydi? Örneğin, serbestleşme fikrini, sınırsız ticaret fikrine bağlamak ne kadar gerekliydi? Peki ya, Çoktaraflı Yatırım Anlaşması altında, hangi ülkede çalışmayı tercih ederlerse etsin tüm şirketlere eşit muamele edilmesi fikri? Diğer bir deyişle, şirketlerin öncelik çıkarlarını, belirli ulusların kamu yararına çıkarlarının üstünde tutmak, sınırsız ticaret fikrinin otomatik ya da faydalı bir unsuru muydu? Küreselleşmenin, bu türden bağlantılar üzerinde sürekli ısrar eden savunucuları, sonunda bu hareketi, ister istemez yeni muhafazakârlık olarak görülen şeye dönüştürdü. Sonuçta da ticareti alttan alta destekleyen dil, yeni muhafazakâr hareketin dili hâline geldi.

1. Bkz. Küresel Ekonomik Beklentiler Raporu 2005, www.worldbank.org.

Ülkelere ve gündemdeki meselelere bağlı olarak bu dilin ne kadarı yürürlüğe kondu? 1980'lerin ikinci yarısına gelindiğinde, sosyal demokrat hükümetlerce yürütülen kamusal ve toplumsal programlar bile, neoliberal entelektüellerin rekabet, kişisel çıkar, verimlilik, *gerçek maliyet* gibi kavramlarıyla düşünülür oldu. Küresel ekonomi içinde yaşamanın kaçınılmaz sonuçları olduğu düşüncesiyse, buna gösterilen bir gerekçeydi.

Tüm bunlar için atılan ilk adım, kısa sürede G7 ve G8'e dönüşen G6'nın oluşturulmasıydı. Yeni bir dönemi başlatan krizlerin ilki –Nixon'un Bretton Woods sistemini lağvetmesi– ile birlikte Amerikan, Alman, Fransız ve İngiliz maliye bakanları, istikrarı yeniden sağlamak için neler yapılabileceğini konuşmak üzere özel olarak toplanmaya başladı. Bu kişiler Beyaz Sarayın kütüphanesinde toplandıklarından Kütüphane Grubu olarak adlandırıldılar. Bunlara sonradan Japon maliye bakanı eklendi. 1974'e geldiğimizde, bunlardan ikisi –Helmut Schmidt ve Valéry Giscard d'Estaing– kendi ulusal hükümetlerini ele geçirdi ve dünyanın büyük ekonomik meselelerini çözmek için, çalışma gruplarını başbakanlar seviyesine taşımak istedi.[2]

Bu anlaşılabilir bir düşünceydi ama aynı zamanda da devrimciydi. En güçlü demokrasilerin hükümet liderleri, medeniyete ekonomik prizmadan bakmaya kendini adamış daha kıdemli bir yapı oluşturarak, mevcut uluslararası toplantıları gölgede bıraktı. Bu şimdiye kadar görülmemiş bir olaydı. Demokratik, toplumsal, diplomatik ve askerî kaygıların önemi düşürülmüş gibiydi. Bu liderler, en özel şekilde bir araya geldiklerinden, bu toplanmanın temel nedeni ancak ekonomik yönetimle ilgili olabilirdi. Her ne kadar –1970'lerdeki terörist krizler gibi– başka meseleler gündeme gelmiş olsa da, bunların hepsi ekonomik bir oturumda ele alınabilirdi.

---

2. G7 sürecinin başarı ve başarısızlıklarına ilişkin pek çok tanım ve değerlendirme için bkz. John Kirton.

Bu prizmanın sonuçlarını detaylarında görebilmek mümkün. Örneğin toplantılar, şerpa adı verilen, hükümet liderlerine danışmanlık yapan üst düzey temsilcilerce organize edildi ve edilmekte. Bunlar çoğunlukla ekonomistler ya da ticaret uzmanı kişiler.

Öte yandan, G7'nin neden ve nasıl oluşturulduğuna dair ikinci bir görüş daha vardı. Henry Kissinger muhtemelen Avrupa tarihi konusunda Schmidt ve Giscard'dan çok daha donanımlıydı. Olası bir uluslararası karmaşanın yanı sıra, Amerika'nın siyasi ve ekonomik etkisinin azalması içini kemiriyordu. Düşüncesi, 1818'i takiben beş yıl boyunca toplanan Castlereagh-Metternich Avrupa İttifakını yeniden oluşturmaktı. Viyana sözleşmesine göre bu toplantılar, "ortak çıkarları konusunda akıl danışma, ulusların huzur ve refahı için faydalı olacak tedbirleri düşünme ve Avrupa'da barışını tesis etme amacıyla" düzenlenmişti.[3] Harold Nicholson'a göre bu kişiler, "savaş tehlikesinin ortaya çıkma durumu olan her yerde, süresiz olarak önüne geçebilmek için, Birleşmiş Milletlere işbirliği yapma olanağı tanıyan daimi ve kurumsal bir araç" istemişlerdi. Nicholson, 1945'le paralellik göstersin diye bunun için *Birleşmiş Milletler* terimini önermişti. Kissinger ise, bunun gelecekteki paralelini görmüş ve G7'yi, aynı Viyana Sözleşmesi'nin savaşı önleme maddeleri üzerinden hayal etmişti. Kissinger'in istediği tam anlamıyla buydu. Geniş ölçekli jeopolitik görüşlerine dayanarak, İtalya ve Kanada'nın da bu oluşuma dahil olmasında ısrarcı oldu. Çünkü İtalyan komünizminden kaygı duyuyordu ve Kanada, mineraller başta olmak üzere mal piyasasının anahtarı konumundaydı. Dolayısıyla, ekonomiyi dışlamadı. "Endüstriyel demokrasilerin, geleceği etkileyecek ekonomik kararlarda daha fazla ses sahibi olmasını

3. Aktaran Charles Webster, Viyana Kongresi (*The Congress of Vienna 1814-1815*) (London: Thames and Hudson, 1963), 163.
Harold Nicolson, Viyana Kongresi: Ittifak Birliği Üzerine Bir Çalışma (*The Congress of Vienna, A Study in Allied Unity: 1812-1822*) (London: Constable, 1948), 244.
Kissinger, "Endüstriyel Demokrasiler ve Gelecek (The Industrial Democracies and the Future)", 763.

sağlayacak, karar verilmiş ortak eylemlere girişebileceği" bir oluşum gerçekleştirmek istiyordu. Yine de öncelikli olarak siyasi meseleleri düşünüyordu.

Avrupa'nın teknokratik liderlerinden ikisi bu görüşlere katılmıyordu. Sundukları model, Ortak Pazar yoğunlaşmasının ekonomi ve yönetim üzerindeki yansımasıydı. Ve Giscard aracılığıyla, Fransa başkanının ülkedeki ikamet yeri olan Rambouillet'te ilk liderler toplantısını organize etmişlerdi. Tarih Kasım 1975. Konu, döviz kuru oranları. Kızıl Kmerler, bundan altı ay önce iktidarı ele geçirmişti ve hâlâ Kamboçyalı sivilleri öldürmekle meşguldü. Süreç içerisinde, 1979 yılında devrildiklerinde, 2 milyon insanı öldürmüşlerdi. Bu konu, hiçbir zaman G7'nin gündemine girmeyi başaramadı.

Bu taraflı gözlem, Avrupa ve G7'nin, söz konusu toplantıdan birkaç yıl sonra vuku bulan Yugoslav iç savaşını idare etmede de başarısız olacağını önceden ima ediyordu. Bu başarısızlık, söz konusu liderlerin toplantılarda siyasetten kaçınmalarından kaynaklanmıyordu. Nitekim üç yıl sonra, terörizmle ne yapacakları konusuyla boğuştular. Son 30 yıldaki gündem konularını yıllar temelinde inceleyecek olursak, ticaretin en fazla konuşulan gündem maddesi olduğunu görürüz. Erken yıllarda ticaretin, diğer iki önemli ekonomik sorunla mücadele etmesi gerekiyordu: İşsizlik ve enflasyon. Klasik enflasyon düştükçe, liderler bu ikisini de unuttular. Vurgu, Küreselleşmenin gerçek ve en basit çağrışımcısı olan ticarete kaydı çünkü ticaret, istihdam dahil her türlü sorunun yanıtıydı.

John Kirton'un ölçülerine göre buradaki en garip şey, bu liderlerin önlerine düşen ani ekonomik krizleri idare etmede çok da başarılı olamayışlarıydı. Kaçınılmaz bağlamların kabulüne dayanan işletmeci yaklaşım yerine, fikirlere dayalı bir liderlik anlayışına karşı daha duyarlı olabilselerdi, daha başarılı olabilirlerdi. Bu yedi lider, siyasi alanda çoğu zaman daha iyi oldular. Ekonomik krizlerse gelmeye devam etti. Meksika'da ardı ardına gelen çöküşler, 1982'de yaşanan Üçüncü Dünya borç krizi, 1983'te yaşanan Amerikan borç krizi, 1987'de menkul kıymetler borsası çöküşü vd.

Ekonomik yönetimle siyasi liderlik arasındaki gerilim konusunda geliştirdikleri argümanlar sırasında oldukça anlamlı bir şey meydana geldi. Giscard, Fransa'da çok uzun zamandır ve belli ki başarılı bir şekilde maliye bakanlığını yürütüyordu. 1974 yılında, ekonomik başarılarını en zirvede uygulayabilecek şekilde başkanlığa seçildi. Yeni bir siyasetçi profili çiziyordu. Öncelikle bir uzmandı. Mali konulardaki uzmanlığıyla tüm kaygıları öteleyebiliyordu. Charles de Gaulle ve Konrad Adenauer'den farklı olarak daha sakin, tutkusuz ve modern, hatta postmodern bir lider profili çiziyordu. Bu, ulusalcılık sonrası ulus-devletin yeni yüzüydü.

Yine de Giscard, büyük değişiklikler yaratan petrol, enflasyon, işsizlik ve büyüyememe gibi krizlerin tam ortasında iktidara gelmişti. Bir teknokratın yapabileceği en iyi müdahaleyi yapsa da, bunun herhangi bir etkisi olmazdı. Faiz oranları o kadar yüksekti ki, bu oranlar enflasyonu kontrol edemeden özel sektörün iflasına yol açmıştı. Bu durum, Giscard'ın afallamasına neden oldu. Cesareti kırılmıştı.

Sonra bir gece, halka seslenmek üzere televizyona çıktı. Onlara, küresel büyük güçlerin işbaşında olduğunu söyledi. Bunlar, yepyeni güçlerdi. Kaçınılmazlığın güçleri. Karşılıklı ekonomik bağımlılığın güçleri. Ulusal bir hükümetin yapabileceği çok da fazla bir şey yoktu. Giscard güçten düşmüştü.

Bu tarihsel televizyon konuşması, belki de Küreselleşmenin, insanların denetiminden kaçabilen denetimsiz bir güç olduğunun resmî beyanıydı. Aynı zamanda da yeni bir lider tipinin icadıydı: Hadım edilmiş yönetici. Bu yaklaşım, tüm düzeydeki liderler arasında bir moda yarattı. En çetin sorunlar karşısında verilebilecek en kolay yanıt, halkın önünde güçsüz ve aciz olduğunu beyan ederek yas tutmaktı. Öyle ki, devasa bütçeler, kamusal yapılanmalar, eldeki nüfusun yetenek ve kararlılığı bir işe yaramıyordu. Bunlar çözümlenebilecek sorunlar değildi. Küresel gerçekliğin tezahürleriydi. Başka ülkelerdeki lider/yönetici eş dostla ve detayların yönetimi sayesinde, keskin köşeleri törpülemek için elden ne geliyorsa ancak o yapılabilirdi.

Buna dayanarak, Küreselleşmenin önemli sorunlarla başa çıkmamak için bir gerekçe hâline geldiğini söyleyebiliriz. Daha da kötüsü, kamu sorumluluğu fikrine –başka bir deyişle, seçim yapabilme olanağına olan inanca– edilen ihanet, vatandaşların kendi demokrasilerine olan güvenini kademeli olarak göz ardı etti. Giscard gibi insanlar, kaçınılmazlık sloganını güvenilir kılmıştı. Bu, ortaçağın en karanlık dönemlerinde merkezî rol oynayan korkusuz rahiplerin geri dönüşü gibiydi.

Böylesi bir atmosferde, Margaret Thatcher ve benzeri birkaç kişinin açıklık ve kararlılığı taptaze bir enerji getirdi. 1970'lerin başlarında, Thatcher yeni muhafazakârlar için zemini temizleyebilir ve Küreselleşmenin duygusal desteklerini inşa edebilirdi. Muhafazakâr Parti üyeleri arasındaki bir tartışmayı, Hayek'in Özgürlüğün Anayasası kitabını masaya indirerek sonlandırması çok meşhurdu: "Bizim inandığımız şey bu." İnsanları kendi politikalarıyla uyum içinde çalışmaya zorlamak için sıklıkla bu basit cümleyi kullandı: *Başka yol yok* ya da basitçe BYY. Ancak alttan alta giden, bu şiddete ters bir akıntı vardı. Eğer başka bir yol yoksa, o da kaçınılmazlığın bir kurbanıydı. Zayıf bir insan. İnanç sahibi. Temel bir insan gücünden, yani bilinmezliğin güveninden korkan bir kişiydi. Octavio Paz'ın dediği gibi, "eleştirel düşünce, hızlandırılmış ekonomik gelişme sunağında kurban edilemez"di.[4]

Thatcher, gerçekte belirsizliğe, iknaya ve tartışmaya vatandaşların sandığından çok daha fazla açıktı. Ama kendine, döneme ve krize yönelik bakış açısı, hiçbir şüpheye yer vermiyordu. Kamusal kesinliği, aslında ilerleme gösterildiği, bunun kaçınılmaz olduğu ve bundan asla geri dönülemeyeceği iddiasını destekliyordu. "Kaçınılmazlık ve geri dönülmezlik" temel iddialardı. Bu dönemin de, feodalizmin sonu ya da ulus-devletin doğuşu gibi tarihte sistemik dönüşümler yaşanan dönemlerden biri olduğunu diğerleriyle birlikte söyler gibiydi.[5]

4. Octavio Paz, *Yalnızlık Dolambacı*, Çev. Bozkurt Güvenç, Can Yay., 1999 (*The Labyrinth of Solitude*) (New York: Grove Press, 1985), 228.
5. Eckes, "Küreselleşme Sürdürülebilir mi? (Is Globalization Sustainable?)"

Ama gerçek, belki de bu kadar gizemli değildi. İşletmeciliğin sahte akılcılığının doğuşuna tanık oluyorduk. Bu durum, M.G. Smith'in ifadesiyle, "her şeyi yöneten bürokrasinin, denetimli bürokrasiye göre hükümetin daha akılcı ya da üstün bir organı olduğu görüşünün temel yanılgısı"ydı.[6] Ya da Camus'un dediği gibi: "Hiçbir şey doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü olmadığından, kuralımız en etkili, yani en güçlü biçimde davranmaktır. İnsanlar doğru ve haksız olarak değil, efendiler ve köleler olarak ikiye ayrılırlar."

Buradaki efendi, verimlilik yöneticisi değildi; kaçınılmazlığın görünmez eliydi. Büyük çözümler öneren yönetim fikri görece olarak sıradan, çoğu zaman yekpare ve takıntılı bir şeydi. Üretkenlik denilen şey, ansızın ekonomik kuramın büyük tanrısı oluvermişti. Ayakları yere basan insanlardan biri olan işletme kuramcısı Henry Mintzberg, üretkenliğin çoğu zaman mikroekonomistler tarafından kolaylıkla ölçülebilen şeyleri tanımlamak için kullanıldığını vurgulamıştı. Üretkenlik, sınırları bu şekilde belirlenince fikirleri, kurumsal hafızayı, kurumsal sadakati ya da liderliği değerlendiremezdi. Bu yüzden, kesme biçme ve kovma başta olmak üzere üretkenliği artırmak için alınan sert tedbirler, kurumları orta ve uzun vadeli başarılardan uzaklaştırma eğilimi taşıyordu.

Kaçınılmazlığın hizmetkârları olarak işletmeci/yönetici sınıfa bu kadar güven telkin eden şey, yaptıkları ve paylaştıkları şeyin küresel olduğu fikriydi. Davos'un gerçek amacı basitçe, belirli bir yöne gitmeyen liderlik için, kendi kendilerinin değerini biçme deneyiminin yankısıyla sarılmış olabilmeleriydi. Burada, kendi küresel kelime dağarcıklarını cilalayabilirler ve yılın modasına ayak uydurabilirlerdi. Davos'u mali anlamda destekleyenlerin,

6. M.G. Smith, Şirketler ve Toplum (*Corporations and Society*) (London: Duckworth, 1974), 28. Albert Camus, *Başkaldıran İnsan*, Çev. Tahsin Yücel, Can Yay., 1995 (*L'Homme révolté*) (Paris: Gallimard, 1951), 18. "Rien n'étant vraini faux, bon ou mauvais, la règle sera de se montrer le plus efficace, c'est-à-dire le plus fort. Le monde alors ne sera plus partagé en justes et en injustes, mais en maitres et en esclaves."

aynı zamanda bunu, bu modaları bilinçli bir şekilde biçimlendirmek için kullandıkları su götürmezdi. Hiçbir şey olmasa bile, bunlar, benzer görüşte olan kişiler kulübünce gizlenmiş bir yöne doğru gitme arayışında olan kişileri rahat ettirirdi.

Buradaki bir diğer destek de teknolojiydi: Teknolojik ilerlemenin kaçınılmaz hakikati. Uluslararası ekonomistler ve yöneticiler, her bölge ya da ülkenin, üretimi artırmak için yeni teknolojilerin verimliliğine açık olması gerektiğine iknaydı. Ama demograf ve ekonomist David Foot'un vurguladığı üzere, emekten tasarruf eden teknoloji, ancak nüfus artış hızı düşük olan ülkelerde bir öncelik sebebi olabilirdi. Teknolojik verimliliği katı bir şekilde tüm toplumlara basitçe ve aynen uygulamak, kısa ve orta vadede toplumsal ve ekonomik felaketlere yol açabilirdi.

Bunların hiçbiri yeni şeyler değildi. Teknolojik ilerlemenin kaçınılmazlığı, erken 19. yüzyılda zanaatkâr sınıfa karşı kullanılmıştı; amaç, bu sınıfın yeni duruma dahil olmalarını müzakere etmek değil, onları dışlamaktı. Bu dışlama, İngiltere'de Luddite İsyanları* ile başlayan siyasi bir patlamayı tetiklemiş ve bu patlama neredeyse yüz yıl sürmüş; komünizm, faşizm, sahte popülist diktatörlükler ve kentsel şiddeti tahrik etmişti. Yine de çağdaş yönetim sözlüğünün klasik bölümü, teknik ilerlemeye dışlayıcı olmayan bir yaklaşım geliştirmek isteyen herkese, bir Luddite gibi saldırmaktı. 2004 yılında, IMF'nin görevdeki idari yöneticisi Anne Krueger, STK'ları Luddite olmakla suçladı: "Karşı çıktıkları ilerleme, toplumun çok daha büyük bir kesiminin faydasına."[7] Bu, Batı tarihinin klasik ve resmî yanlış temsiliydi. Bayan Krueger cahil miydi? Yoksa vaktinde hocalarından duyduğu şeyleri pasif bir biçimde tekrar mı ediyordu? Veyahut da onun düzeyinden gelen biri için bu türden bir tekrar, bilinçli bir cehalet ya da anlama çabasının reddi miydi?

---

* İngiltere'de, 19. yüzyılda, Ned Ludd isimli bir karakterden adını alan ve doğmakta olan sanayi devriminin kendilerini işsiz bırakacağına inanarak ayaklanan tekstil işçilerinden oluşan isyankâr hareket. (ç.n.)

7. *Financial Times* (London), 16 Nisan 2004, 15.
Lindqvist, Tüm Zalimlerin Kökünü Kazıyın (*Exterminate All the Brutes*), 65.

Luddite'ler ilerlemeye karşı değillerdi. Yalnızca dışlanmak, aç kalmak ve aşağılanmak istememişlerdi.

Eski teknolojik belirleyiciliğin günümüzdeki versiyonu, çok daha geniş kapsamlı bir iddia içerisinde kendisine yer bulmaktadır; küresel belirleyicilik içerisinde. Bu acımasız modernlik, yalnızca insanları harekete geçiren kontrol edilemez bir teknoloji olarak sunulmaktadır. Gerçekte, bu argümanın modernlikle bir ilgisi yoktur. Temel mesajı, insanların aptal makinelerin mantığıyla edilgen kılındığıdır. Bunun modernist incelik ve ilerleme lehine bir argüman olabileceği, teknokratlara başı çekmeleri söylendiğinde yaşadıkları paniğe dair çok şey söyler.

Bundan daha da sorunlu olan şeyse, modernitenin bu versiyonunun, Sanayi Devriminin orijinal teknoloji fikrinin, bir dışlama argümanı olarak uzatılmasından ne derece farklılaştığıyla ilgilidir. Bu çoğunlukla eski teknolojik kararlılığın beceriksiz ve samimi olmayan bir biçimde yeniden işlenmesine benzer. Sven Lindqvist'in tanımladığı gibi: "Teknik üstünlük, savunmasız bile olsa, düşmanın yok edilmesine yönelik doğal bir hak sunar." *Yok etmek*, *akılcılık*tan *marjinalize etme*ye, *dışlamak*tan *yoksulluğa* hatta *açlığa terk etme*ye kadar farklı anlamlar taşıyabilir.

Teknolojiyle yönlendirilmiş bir kaçınılmazlık olarak, küresel argümanın kalbi, internet ve fikri mülkiyet hakları üzerinden durmaksızın devam eden mücadelede atar. İletişim sistemlerinin önde gelen aktivisti ve kuramcısı Lawrence Lessing, büyük iletişim ve eğlence şirketlerinin ağlar üzerinde kademeli olarak kontrolü ele geçirmesinden kaygı duyar. Bu, "General Motors'un, kendi kamyonlarının Ford kamyonlarından daha iyi gidebileceği bir otoyol sistemi yapması"na[8] benzer. Gerçek iletişim araçlarını kontrol edebilme olasılığı, tüm imparatorluklara ve

8. Lawrence Lessig'den aktaran *Business Week*, "Lawrence Lessing: 'Dinazorlar' Yönetimi Ele Geçiriyor (Lawrence Lessig: The 'Dinosaurs' Are Taking Over)", 13 Mayıs 2002. Ayrıca bkz. Lessig, Fikirlerin Geleceği (*The Future of Ideas: The Fate of the Commons in a Connected World*) (New York: Random House, 2001). Lessig, Siberalan Kodları ve Diğer Kanunları (*Code and Other Laws of Cyberspace*) (New York: Basic Books, 1999), 25.

dinsel sistemlere yayılan en eski yönetim rüyalarından birisidir. Burada, mutlak liderlikle kontrolcü yönetim arasındaki ulusal ve tarihsel bağı görebilmek mümkündür.

Tekel ve oligopollerin merkezinde de bu fikir yatar. Teknolojik belirleyiciliğin söz konusu olduğu her durumda sorulması gereken bir soru vardır. Bu, bazı yeni girişimler için haklı görülebilir bir koruma sağlama amacı mıdır? Ya da kaçınılmazlık kavramı, periyodik olarak sahip oldukları avantajların aşağıya çekilmemesinden bahseden büyük, tembel ve modern kupon kesicileri korumak için mi üretilmiştir? Lessig, şu soruyu sorarak, bu doğrudanlığı çevreleyen kafa karışıklığını işaret eder: "'izm'lerin yanılgısı, bir şeyin nasıl olduğunu, nasıl olması gerektiğiyle karıştırmaktan ibarettir. İnternetin nasıl olması gerektiğine dair tek bir yol olamayacağı gibi, onun doğasını tanımlayabilecek tek bir mimari de mümkün değildir."

1970'lerin başında, işletmeci küresel ekonomik kuramın nasıl çalışabileceğine ilişkin rahatsız edici bir ipucu belirdi. Avrupa'nın teknokratik liderleri bir anda kendi ulusal işçi sınıflarının ortadan kaybolduğunu fark etti. Kamu politikaları ve düzenlemelerin teşvik ettiği –özellikle 1945'i takip eden 25 yılda oldukça başarılı olan– yüzyıllık toplumsal ilerleme dönemi, eğitim düzeyini artırmış, becerileri geliştirmiş ve genel olarak ücretlerle yaşama standardını yükseltmişti. Doğrusu, durum 1960'lar boyunca oldukça aşikârdı. Teknokrasi, geleneksel işçi sınıfına bağlı ekonomiyi yeniden düşünmek ve organize etmeye girişmek yerine, Akdeniz bölgesi civarından yüz binlerce *misafir işçi* getirerek yeni bir işçi sınıfı yaratmaya karar verdi. Bunların çoğu Müslümandı. Çoğu Türkiye ve Fas gibi geçmişinde büyük imparatorluk medeniyeti tecrübesi olan ülkelerden gelmekteydi. Diğerleri Cezayir, Tunus, Somali gibi eski koloni ve aynı zamanda belirli bir dokuya sahip, karmaşık medeniyetlerden gelen ülkelerdi. Nüfusun en yoksul ve en az eğitim görmüş kesimlerinden getirilen bu kişiler, yöneticilere,

onlara zengin kökenlerini dikkate almaları gerekmiyormuşçasına davranmalarına imkân verdi. Teknokratların modeli, soyut bir işletme kuramı ile birleşmiş eskimiş bir faydacılıktı. İnsanlarla makineleri bilinçli olarak birbirine karıştıran 19. yüzyıl sonu Taylorculuğunun radikal biçimde yeniden işleyişe geçmesiydi.

Kuram şuydu: Bu *misafir işçiler*, bakmakla yükümlü oldukları eşleri ve çocuklarıyla birlikte geleceklerdi. Çalışabilecekler, vatandaşlara tanınan sosyal haklardan faydalanabilecekler ama vatandaş olamayacaklardı. Bu yabancılaşma ve aşağılanmaya neden olabilecek bir kombinasyondu. Ev sahibi istediğinde de evlerine geri gönderilebileceklerdi. 35 yıl sonra, çoğu emekli olmuş, çocukları ve torunlarıyla birlikte söz konusu *misafir işçileri* ve yeni işçileri de içeren 17 milyon Müslüman, 450 milyon diğer Avrupalıyla aynı düzeye gelmişti. Bu düzey, ilgili küresel işletme/yönetim yaklaşımının yarattığı etik ve insani çelişkilerin düzeyiydi. Bunların pek çoğu şimdi vatandaş olabiliyorlardı ve hatta olmuşlardı. Ama bu kişileri topluma dahil etme yönündeki tüm süreç, aslında faydacı bir dışlama labirentine dayanıyordu. Dolayısıyla, sonuç da aidiyetin getirdiği neşe ve güven değil, tüm tarafların çok daha karmaşık duygulara sahip olmasına neden olan bir sonuçtu. Çoğunlukla süblime edilmiş bir öfkeydi. Anlaşamamazlıklardı. Pek çok farklılık, zengin imkânlara dönüşeceğine, ölçülemez dağlara dönüştü. Basit olanın dezavantajları, karmaşık insan ilişkilerinin avantajlarının yerini aldı. Şayet bugün Avrupa'da, gerek eski gerekse yeni nesil Avrupalılar arasında olumsuz bir ulusalcılık yeniden gündemdeyse, bu büyük ölçüde, insan yaşamlarının gerçekliğine işletmeci bir yaklaşımla bakmaktan kaynaklanıyordu.

Bu problemin kökeninde, topluma ekonomik bir prizmadan bakan Küreselci fikir yatıyordu. Pratik anlamda bu, insanların temelde kendi kişisel çıkarlarını gözeterek hareket ettiği fikrine dayanarak, toplumun –etik ve ahlaki– değerlerini hiçe saymak anlamına geliyordu. Böylelikle insanlar, gelirleri arttığı sürece makinelerle karıştırılmayı kafaya takmayacaklardı. Küreselleşme

kuramlarının kendi kendini kandırabilme özelliklerine daha açık bir örnek bulmak gerçekten zor.

17 milyon insanın bu hikâyesi, çağdaş *işçi hareketliliği*nin sadece bir yönünü bizlere sunuyor. Buradaki *hareketlilik* kelimesi pozitif sonuçları olan bir anlam taşıyor. Yalnız bu kişiler, yoksulluğun tetiklediği nedenlerle hareket hâlindelerse, söz konusu kavram yerine çağdaş *işçi istikrarsızlığı*nı kullanmak daha doğru olur.

Günümüzde dünyada, sadece 20 milyonu Avrupa'da olmak üzere, aileleriyle birlikte başka ülkelerde çalışan 120 milyon göçmen işçi var. Bu türden bir yer değiştirme, savaş ya da savaş sonrası zamanlarda yaşanan durumlara benziyor. Ekonomik bir ilerleme dönemine delalet etmiyor; sosyal ilerleme bir yana, daha büyük bir bolluğa hiç delalet etmiyor. Öte taraftan bu, aşırı ekonomik dönüşümlerin diğer alanlarıyla benzerlik gösteriyor. Aynı 19. yüzyılda, büyük toplumsal istikrarsızlık ve şiddet dönemlerine yol açan dönüşümler gibi. Başka bir ifadeyle, işletme/yönetime kafayı takmış, ama tarih bilgisi hiç olmayan insanlarca yönetilen bir dönemde yaşıyoruz. Öyle ki bu insanlar, kendi faydacı yöntemlerinin etkilerinin ne olduğu/olabileceğinden de bihaberler.

Avrupa'nın *misafir işçi* deneyi, klasik serbest ticaret ekonomisinde de etkileyici bir dönüşüm getirdi. Adam Smith, David Ricardo ve 19. yüzyıl heveslilerinin pek çoğu, ateşle, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan ürünün üretilmesini savundular. Herkes bir noktada ucuza alıp, pahalıya satma yoluna gidecekti. Erken dönem Küreselci yöneticiler, yalnızca ucuz mal değil, aynı zamanda ucuz işçi ithal ederek bu kuramı değiştirdi. Neden? Eski model al-sat dengesini koruyabilmek için. Nasıl? Kendi sınırlarında toplumsal adaleti yükseltmenin bedelini ödeyerek. Neden? Çünkü aynı 19. yüzyılın işçi sınıfında olduğu gibi, bunlar da vatandaşlık haklarından yoksundu. Modern teknokratik söylemin arkasındaki amaç, pazarın nasıl çalışması gerektiğine ilişkin 19. yüzyıl fikrini korumaktı. Bu fikir, bir işçi sınıfının mevcudiyetine dayanıyordu; bu işçi sınıfı haklarını ne kadar

kaybetmişse, o kadar iyiydi. 1990'larda, bu eski al-sat fikri, başka bir şekilde yeniden icat edildi. Bu esnada, insan yaşamına ilişkin oldukça orijinal olan bu soyutlama, 1945'de yendiğimizi sandığımız Batı ırkçılığının yeniden hortlayışının temellerini oluşturdu.

Bu yeni Küreselcilik çağının gerçek zaferi aslında başka bir yerde yatıyordu: Uluslararası, çokuluslu ve çift taraflı ticaret anlaşmalarının patlayışında. 1945'ten bu yanda yaklaşık 300 bölgesel ticaret anlaşması imzalanmıştı; bunların 250'si 1995'ten sonraydı. Bunların çoğu Amerika kıtasında, Avrupa'da ya da Avrupa ile diğer ülkeler arasında imzalanmıştır. 50 kadarı gelişmekte olan ekonomileri içerir ve bu çok hızlı ilerleyen bir bileşendir. Avrupa en büyük bölgesel topluluktur. Bunu Kuzey Amerika izler; üçüncü olaraksa, 1991'de Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay'la başlayan Mercosur gelir.

Ticaret anlaşmalarının arkasındaki coşku o kadar güçlüdür ki, şöyle bir arkaya yaslanıp sakince etkilerini değerlendirmeye bile imkân tanımaz. Örneğin, 1989'da Kanada'yla Amerika'nın imzaladığı –dünyadaki en büyük çift taraflı ticaret ilişkisi olan– Serbest Ticaret Anlaşmasının akabinde, Kanada'nın söz konusu anlaşmanın hızlı bir şekilde kendi siyasi amaçları lehine çalışacağı fikrini terk etmesi üzücüdür. Kanada doları, esrarengiz biçimde 89 sentten, 63 sent Amerikan dolarına düşmüştür. Tabii ki bu, Washington'un 1971 ve 2004'te yaptığı gibi birdenbire olmamıştır. Kimse ne olduğunu anlamamıştır bile. Sorulduğunda, yetkililer değişimin ticarete değil, enflasyon oranlarına bağlı olduğunu söylemiştir. Diğerleriyse, 89 sentin aşırı bir değer biçme olduğunu söylemiştir ve muhtemelen de haklılardır. Akıllı işinsanları, 89 sentle anlaşmanın başarısız olacağı, 70 sentinse alakasız olduğunu söyleyerek espri yapmıştır. İstatistikçiler, dolar düştükçe, ithalatın ihracatla birlikte büyüdüğüne işaret etmiş ve paranın değer kaybetmesi argümanını reddetmiştir. Ancak ihracat daha hızlı büyümüştür. Ucuz dolar, Kanadalı şirketlerin

%30 indirimle kapatılması ve iki ülke arasındaki ticaretin vergi stratejisi hareketlerine dönüşmesi anlamına geldiğinden, üretim ve ticaret mekanizmaları da değişime uğramıştır.

Nedenlerin bilinçli ve bilinçsiz kombinasyonu ne olursa olsun, dolar değer kaybetti ve ticaret büyüdü. On yıldan daha fazla bir süre, bu durumun ticaret kuramının keskinliğinden mi, yoksa düşük dolar sebebiyle ucuzlayan ürünlerden mi kaynaklandığını bilmek pek mümkün olmadı.

Bir de Mercosur vakası var. Mercosur, serbest ticaret bölgesinden gümrük birliğine dönüştü ve ortak bir pazara dönüşmeyi hayal ediyor. Şimdi, Latin Amerikan ticaretinin %70'ini kontrol ediyor ve 1 trilyon Amerikan doları gayri safi yurtiçi hâsılayla 230 milyon nüfusa sahip. Pinochet'den ve Küreselci yeni muhafazakârlığın tetiklediği ekonomik yükseliş-düşüş döngülerinden kurtulduğundan beri, açıklık ve orta sınıf istikrarının mükemmel örneği olan Şili, on bir ticaret anlaşması imzaladı ve bu ticaret ilişkilerinden kazançlı çıkacağına yürekten inanıyor. Doğrusu bölge, dünyada en hızla yükselen bölgesel ticarete sahip.[9]

Bu kıtasal başarıdaki en sorunlu mesele, bunların hiçbirinin Mercosur bünyesindeki gelir dağılımı eşitsizliğine bir etkisi olmayışıdır. Üye ülkelerdeki vatandaşların %37'si yoksulluk düzeyinin altında yaşıyor. Pek çok kişi, sonuç üzerinde bir yargıda bulunmak için henüz çok erken olduğunu söyleyebilir. Diğerleri, bu başarılı ticaret rejiminin, bölgedeki ekonomik ve toplumsal krizleri ılımlılaştırıcı herhangi bir etkisi olmadığını işaret edebilir. Büyüyen ticaret, Arjantin'deki yıkıcı çöküşleri ılımlı hâle getirmemiştir. Rekor sayıda eğitimli genç insan başka ülkelere göç etmiştir, yeni küresel rejimin istikrar getirmedeki kapasitesizliği cesaretlerini kırmıştır. Meksika'daki pek çok birbirinden farklı krizin yalnızca bir tanesinde bile, insanların ortalama geliri yarıya inmiştir.

Bunların hepsi daha önceden yaşanmış şeylerdi. Her şeyden önce bölge, önemli bir mal ithalatçısıydı. Mala bağlı ekonomi-

9. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Küresel Ticareti İnsanların Yararına Sunmak (*Making Global Trade Work for People*), 95.

ler, dehşet verici ani yükseliş ve düşüş dengelerine otomatik olarak maruz kalırlar. Bu olanlar ancak, istikrar ve tipik bir orta sınıf toplumunun değişiminin yavaş gitmesini amaçlayan düzenlemelerle ılımlı hâle getirilebilir. Bu düzenlemeler, pazarın doğal eğilimlerini bozabilecek kadar katı ve sert olmalıdır. Orta sınıf düzenlemeleri ne kadar az olursa, ani yükselişler de öyle bir düşüşe götürür ki, bu da tam bir çöküşe yol açar. Bu tür durumlarda, yükseliş dönemlerindeki kazançları konsolide etmek neredeyse sanal olarak imkânsızdır.

Belki de şimdi bu konsolidasyon gerçekleşecektir. Her şeyden önce ticaret, kimi durumlarda ihracat çeşitliliğinde olduğu gibi büyümeye devam etmektedir. Ve genel eğitimde ilerleme söz konusudur, bu ekonominin çeşitlenmesine yardım eden bir gelişmedir. Öte yanda, son zamanlara kadar pek çok mal, Küreselleşme kapsamında büyük zarar görmüştür. Çünkü temelde açık pazarlar, komisyoncuların ve tüketicilerin, üreticileri fazla üretime zorlamasına ve böylelikle, bu üreticilerin oyunu birbirlerine karşı oynamasına olanak tanımıştır. Bazı alanlarda son dönemde yaşanan iyileşme açık pazarlardan değil, Asya'daki üretimde görülen 19. yüzyıl tipi büyümeden kaynaklanmaktadır.

Ticaretin olumlu etkileri başka yerlerde oldukça nettir: Avrupa'da, Kanada ve Amerika'da, Doğu Asya'da ve Güney Asya'nın kimi yerlerinde. 1980'lerden bu yana ticarette yaşanan büyüme inanılmaz etkileyicidir. Ölçülmesi zor olan şey bunun etkisidir. Bazı yerlerde, paralel ekonomik büyüme inanılmaz boyuttayken, bazı yerlerde çok sancılı geçmiştir. Bazı yerlerdeyse, gittikçe büyüyen bir ekonomik entegrasyon vardır. Kimi yerlerde sonuç, ulus-devletin güçlenmesidir. Belki de, ticarette bu türden dramatik bir büyümenin geniş ölçekteki etkilerine karar vermek için 1980 ve '90'lar çok erkendir.

Örneklerden birinin diğerlerine kıyasla çok daha önemli olduğunu söyleyebiliriz. Bu örnek, İspanya'nın başta çok iyi başlayan garip hikâyesidir: İspanya yavaştan Avrupa Birliği'ne doğru ilerlerken, süreç içerisinde, demokrasisi ve sosyal programları olmayan azgelişmiş bir ekonomiden, çarpıcı bir devlete

dönüştü. Buradaki anahtar husus, İspanya'nın Birliğe itilişinde belirleyici olan, yavaşlık ve özen konularıydı. 1970 yılında basit bir ticaret anlaşması imzaladı; ilk doğru dürüst demokratik seçimlerini 1977'de gerçekleşti ve bu seçimi Avrupa üyeliği için ciddi görüşmeler takip etti. Bundan on yıl sonraysa birliğe üyeliği gerçekleşti.

Bu süreci bu kadar başarılı kılan şey neydi? Bu başarı kısmen, Avrupa'nın, İspanya'nın orta sınıf sosyal kurum ve düzenlemelerini kademeli olarak benimsemesi ısrarına bağlıydı. Böylelikle demokrasisini güçlendirebilecek, hem yaşama standartlarını hem de yaşam masraflarını iyileştirebilecekti. Neden ikisi birden? Çünkü vergilerin yükseltilmesi, programların fonlanmasında merkeziydi. Bu orta sınıf demokrasilerin oyun alanının gerçek düzeyiydi. Böylesi bir sosyal düzenleme oluşturabildiği için, İspanya'ya ödül olarak açık Avrupa pazarına girme hakkı verildi.

Genel sonuç, ideolojik olmayan bir ekonomistin tartışmasız başarı olarak adlandırabileceği şeye çok yakındı. Yalnız bu gerçek ilerlemelerin hiçbiri, Küreselleşme modelini izleyerek sağlanmadı.

İspanya'nın başlangıçta dikkatlice oluşturulmuş ve izlenmiş ilerlemesini, Küreselleşmenin yükseldiği en karmaşık bölgelerle karşılaştırmak faydalı olacaktır. Bu, tamamen yeni bir dizi Batılı ekonomik modeli, gelişmekte olan dünyaya uygulama derdini içerir. Burada *yeni* kelimesini kullanmamın nedeni bunun, eski kolonilerin bağımsızlığını kazanmasından bu yana geçen sürede önerilen –gerçekte empoze edilen– ikinci bir ekonomik idari modeller seti olmasından kaynaklanmaktadır. Böylelikle, bu ülkelerin, 20 yıl içerisinde yepyeni bir ideolojiyi ikinci defa özümsemesi beklenmiştir.

Bunlardan, –1950 ve '60'larda hüküm süren– ilki, devasa projeler ortaya koyan, büyük merkezî hükümetlere endeksli yönetim yapıları etrafında dönüyordu. Sonra bunlar bir anda, Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerle birlikte, borç veren Batılı kişi ve yatırımcılarca bir kenara itildi. Amaç, yeni bir merkezileşmeye dayanan, büyük özel sektör yönetim kuramla-

rına kucak açmaktı. Bu sefer, olay kurumsal ve uluslararasıydı. İnanılmaz bir iyimserlik ve güven içerisinde bunu denemeye koyuldular.

11
Çarmıh Ekonomisi

Çocukları ağlayana kadar pataklarız; sonra da ağladıkları için pataklarız.

Edmund Burke

Küreselleşmenin küresel bir hakikat ya da küresel olarak uygulanabilir bir kuram olmayabileceğinin ilk işareti, 1980'lerin başlarında gelişmekte olan dünyadan geldi. Ve bu işaret, insan ilişkilerinin en hassas alanından, borçların yeniden ödenmesi alanından geldi.

1970'lerde Batı, krizle Üçüncü Dünyadan çok daha fazla boğuşuyordu. Günümüzün en borçlu 15 ülkesi, o zaman sadece 18 milyar dolar kazanıp, yılda ancak 2,8 milyar dolarını ya da gayri

safi milli hâsılasının %9,8'ini ilgili tarafa ödeyebildi. 1980'lere geldiğimizde, faiz ödemeleri 36 milyar dolar ya da gayri safi milli hâsılalarının neredeyse yarısıydı.[1] Sonuçta, Meksika'yı çaresiz bir derde düşüren, ilgili on yılın ilk krizi gerçekleşti. Bu esnada, ikinci bir kriz dalgası oluşuyordu. Bu defa yer Afrika'ydı. O zamana kadar G7, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası örgütlerin ilgi odağı, en borçlu durumda olan 41 ülkeydi. Bunların 1970'lerdeki borç-ihracat oranı, %100 ila 260 arasındaydı. Yani, durum çok da kötü değildi. Yüzyılın sonuna geldiğimizde, bu oran %1.000 ila 2.500 arasına ulaşmıştı.[2]

Bunun etkisi, bu ülkelerin ekonomilerinin sekteye uğramasıydı. Bunların çoğu neredeyse 20 yıldır ilk defa sekteye uğruyordu.

Latin Amerika'da, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla, 1950'den 1980'e kadar yılda %2,4'lük bir artış göstermişti. Küreselleşmenin en parlak dönemi olan 1980-2000 yılları arasında, %4,3'lük sefil bir toplam net artış yakalamıştı. 1950 ile '80 yılları arasında Afrika'da kişi başına düşen yurtiçi hâsıla yılda %1,8 artmıştı. Bu çok büyük bir kazanç olmasa da, yine de bir türden ilerlemeydi. Ancak 1980 ile 2000 yılları arasında %6,2'lik bir düşüş gösterdi.

Bu türden sonsuz istatistiki bilgiye rastlamak mümkün. Bu bilgilerin hepsi aynı mesajla bitiyor: Küreselci dönem, dünyanın çok büyük bir bölümüne zarar verdi. Bu bilgilerin en can sıkıcı olanları, bize ilk olarak, en yoksul ülkelerin 1990'ların ortalarına kadar borçlarını kendilerine zarar vermeden ödeyemediklerini gösteriyor. İkinci olaraksa, Batı dünyasındaki sayısız konuşma ve kısmi çözüm arayışı çabasına rağmen bu borçlarda sanal olarak pek bir değişiklik olmamış görünüyor. Siyasi ve toplumsal

1. David Malin Roodman, "Borç Krizini Sonlandırmak (Ending the Debt Crisis)", Dünyanın Durumu 2001 (*State of the World 2001*) (New York: W.W. Norton, 2001), 143-65.

2. Ray Brooks vd, "Düşük Gelirli On Gelişmekte Olan Ülkenin Dış Borç Tarihi (External Debt Histories of Ten Low-Income Developing Countries: Lessons from Their Experience)", Uluslararası Para Fonu Çalışma Belgesi (*A Working Paper of the International Monetary Fund*), Mayıs 1998, www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9872.pdf (erişim 25 Ekim 2004).

durumlar daha da kötüye gitti. Sağlık ve eğitim programlarında kesintiler söz konusu; uluslararası kurallara göreyse, borçlar gündemde olduğu sürece bu programlara pek de yer yok gibi.

Batıda insanlar, tüm bu olup bitenin kimin suçu olduğunu tartışmakla meşgulken, söz konusu durumun etkilerini tartışmıyorlar bile. Batı dışı rejimlerin gittikçe artan işlevsiz doğasına dönük hevesli bir odaklanma mevcut. Franklin Roosevelt'in 1930'ların başında söylediği gibi, durum aynen şu şekilde: "Toplumsal karışıklık ve gittikçe artan adaletsizlik duygusu, doğal hayatımız için, çok sıkı yöntemlerle asgariye indirilmesi gereken tehlikelerdir."[3] Neticede, dünyanın başka yerindeki karışıklıklar, ortaya çıktığı yerler kadar, Batı toplumları için de tehlike arz edecektir.

Gelişmekte olan dünyanın borç krizinin kilit noktasını bu oluşturur. Şimdilik bu durum çeyrek yüzyıldır devam ediyor. İniş ve yükselişleri var. Borçlarını uygun şekilde ödeyemeyen ülkelerin sayısı, bugün pek çok ülkeyi işlemez kılan II. Dünya Savaşı dönemiyle aynı.[4] Son 20 yıldır sayısız toplantı gerçekleşti. G7, defalarca durumun üzerinden geçti. Thatcher, 1984'de Londra Zirvesinin açılışını yaparken şunları söylüyordu: "Kolay ya da acısız bir çözüm yolu yoktur; ama bizler, ticari bankaların ve uluslararası mali kurumların yardımcı olabileceği ve borçlu ülkelerin kendi sorunlarını hafifletebileceği yollar bulabiliriz. ... Böylelikle sorun idare edilebilir hâle gelir."[5]

Ama sorun idare edilebilir düzeyde değildi. Şimdi olduğu gibi, o zaman da mesele, liderlik meselesiydi. Yüz yıl önce çarın nasıl tahttan indirileceğini bir grup anarşistle konuşurken Aleksandr Herzen şunu söylemişti: "Doktor olduğumuzu düşünüyoruz, ama aslında hastalığın bizzat ta kendisiyiz."

Batıdan görüldüğü şekliyle, Üçüncü Dünyadaki borç krizi, sorunun idaresinde hiçbir hata yapılmamış gibi davranmaktan

3. Aktaran Freidel, *Franklin Roosevelt*, 164.
4. Roodman, "Borç Krizini Sonlandırmak (Ending the Debt Crisis)", 150.
5. Margaret Thatcher, açılış konuşması, Londra G7 Zirvesi, 8 Haziran 1984.

ibaretti. Bu sorunla basitçe uğraşmayı reddetme biçimi her zaman kendini soğuk, mesafeli ama kaygılı, faydacı bir bakış açısıyla gösteriyordu. Öteki aslında yoktu. Bu sorun, maalesef, sözleşmeye bağlı yükümlülükler meselesi olarak ele alınıyordu.

En yoksul kırk bir ülke için parayı, aslında G7 tarafından kontrol ve finanse edilen uluslararası örgütler elinde tutuyordu. Dolayısıyla, ticari bankaları ya da Düsseldorf veya Columbus'ta yaşayan yaşlı hanımefendilerin depozitolarını ilgilendiren karmaşık bir muamma söz konusu değildi.

Batının soğuk ve mesafeli bir faydacılıkla büründüğü vurdumduymazlık numarası, aynı uygarlığın Çin'i 130 yıl afyon ticaretine zorlamasını haklı göstermesine benziyordu. Ticaret, borç, anlaşmalar ve pazara olan saygının, hastalığa, acılara ve toplumsal düzene baskın çıkması bekleniyordu. Bu mantığı daha az acılı bir görünürlüğe kavuşturmak için, küçük yardım programları önerildi. Amaç Batı'nın, durumda kökten bir değişikliğe gitmeden yardım etmeye istekli olduğunu göstermekti.

Bu harekete geçme beceriksizliği ve Batının sofistike elitlerinin basit gerçeklerden yabancılaşmışlığı karşısında ne yapılabilirdi? 1980'lerin sonunda Tayland'a yaptığım bir yolculuğu hatırlıyorum. Benimle birlikte business class'ta uçan, bakımlı ve kentli genç bir adam vardı. Uluslararası bankacılık alanında çalışan hırslı, genç bir Wall-Street başkan yardımcısı edası taşıyordu. Heyecan içerisindeydi, daha önce hiç Asya'ya gitmemişti. Ekonomik ve toplumsal durumu değerlendirmek üzere Endonezya'ya giden bir IMF temsilcisiydi. Neredeyse ülkenin kaderine karar verme arifesinde gibiydi. Bu durum onun sırtında herhangi bir yüke yol açmış gibi görünmüyordu. Dinsel ve kültürü şöyle dursun, Endonezya tarihi ya da siyaseti hakkında bile bir şey okuma gereği duymamıştı. Bilgisizliğini örtmek için elinde bir dosyası vardı. Biliyordu; grafikleri ve istatistikleri biliyordu, sayıları biliyordu. Toplumsal olarak çetrefilli olan olayları basitleştirme ve Endonezya medeniyetini bir *vaka çalışması*na indirgeme becerisine güveniyordu.

Yıllar sonra Joseph Stiglitz, borçlu ülkeler ve "Washington Mutabakatının entelektüel bir doktrin olarak başarısı"ndan bahsederken şunları söyledi: "Bunun dayanağı basitliktir. Buradaki politika önerileri, basit muhasebe çerçevelerinden biraz daha fazlasını kullanan ekonomistlerce yönetilebilir. Enflasyon, para arzı, büyüme, faiz oranları, bütçe ve ticaret açıkları gibi ekonomik göstergeler, bir dizi politika önerisi için temel oluşturabilir. Aslında kimi durumlarda ekonomistler, birkaç haftalık zaman zarfında bir ülkeye gidip, duruma bakıp, bu dataları doğruladıktan sonra, politik reformlar için makroekonomik önerilerde bulunabilir."[6] Bunların hepsi, en koyu kara komedilerin geleneğinde mevcuttu. Ama bu aynı zamanda, klasik bir teknik çoraklık örneğiydi. Bu komedi ve çoraklık, birlikte, ancak çok daha derin bir sorunun yüzeysel bir göstergesiydi.

Her şeyden, önce işletme kuramı son 25 yıldır, Batı medeniyeti bizim standartlarımıza göre küçük bir mali bir sorunla karşılaştığında, onu hareketsiz kılmaya yetmiyordu. Bunun yanı sıra, ödenemeyen borçlarla nasıl başa çıktığımıza dair binyıllardır süregelen uzun bir gelenek vardı. Genelde ödemiyorduk.

1971 yılında Nixon, sorunun bu yönünden, paranın değer kaybetmesiyle kaçmaya çalıştı. Bu borcun ilga edilmesinin ya da ödenmemesinin bir biçimiydi. Sonrasında, petrol krizi yoluyla fiyatları yükseltti. Amerikan hükümeti, 2004 yılında, yabancı holdinglerin Amerikan doları borçları dahil olmak üzere pek çok sorunla başa çıkabilmek için tekrar paranın değerini düşürdü.

Her Batılı ülke, sözleşmeye bağlı sorumluluklarını ilga edebilmek için bir noktada yükümlüklerinden kaçınmayı her zaman başarabildi. Bu ekonomiyi yeniden canlandırmanın bir yoluydu.

---

6. Joseph E. Stiglitz, "Daha Fazla Araç, Daha Büyük Amaç: Washington Mutabakatı Sonrasına Doğru İlerlemek (More Instruments and Broader Goals: Moving toward the Post-Washington Consensus)", WIDER Yıllık Konferansları 2 (*WIDER Annual Lectures 2*) (UNU/WIDER: Helsinki, 1998), 6, http://www.wider.unu.edu/publications/annual-lectures/annual-lecture- 1998.pdf (erişim 27 Kasım 2004).

Özel sektöre baktığımızda iflas, borçtan kaçmak için en fazla başvurulan yöntemdi. 1930'larda olan şey de buydu. Ulusal bilanço tablolarından kurtulmak için borç yok ediliyordu.[7] Bu da ortaya, çok daha dağınık ve büyük bir yıkım çıkartıyordu. Günümüzde hükümetler ara iflas diye yasal bir statü buldular. Bu, şirketlerin şirketlerini kaybetmeden borç verenlerin ve istihdam haklarından muaf tutulmalarına olanak tanıyor. Yapmaları gereken tek şey kendilerini yeniden organize etmek. Üçüncü Dünyadaki borç durumu da, aslında, sakin ve düzenli bir tavırla her an silinebilir. Yorumcular, bu borçlu ülkelerin çoğunun ehliyetsiz, yalnız kendine hizmet eden hükümetler olduğunu ve böyle bir imkânı hak etmediğini dile getirebilir. Ki bu durum, pek çok sorunlu şirket için de geçerlidir. Küreselleşmenin niteliği, kamu için yapmayacağı şeyi özel sektöre yapmasıdır. 1990'ların ortasında, Meksika'da gerçekleşen çöküşlerden birinin ardından, hatırı sayılır sayıda ekonomist, neden spekülatörleri kurtaralım ki diye sormuştur. Bunun yerine önlerine para atılmış, spekülatörler kurtarılmış ve hiçbir sorun da çözümlenmemiştir.

Yüz milyarlarca dolar, genel olarak, mutlu ölümün ne olduğunu canlandırabilmek için, umutsuz borç vakalarına savruldu. 1987'de Venedik'te gerçekleşen G7 toplantısında, sanayileşmiş ülkelerin, ödemeleri daha uzun zamana yayarak yapmasına imkân tanındı. Sonrasında, imkânsızlığın köşelerinden yardım yaparak kurtulmak için –Brady Planı da dahil olmak üzere– pek çok strateji geliştirildi. Ağır borç altındaki ülkeleri elde tutmayı amaçlayan bu stratejilerin hepsi, sözleşmeye dayalı ahlakçılığın imkânsız illüzyonuyla kelepçelendi.

1996 yılında Lyon'da gerçekleşen G7 toplantısında, en yoksul ülkelerin borcu olan 200 milyar Amerikan Dolarını düşürmek amacıyla, 5 milyar dolarlık bir borç hafifletme planı önerilmeye çalışıldı. Bugünse bu borç hâlâ 200 milyar doların üzerinde. 2000

7. Bu konuda ilgi çekici bir açıklama için bkz. Barry Riley, *Financial Times* (Londra), 29 Ocak 1994. Ayrıca bkz. John Ralston Saul, Voltaire'in Piçleri (*Voltaire's Bastards*) (New York: The Free Press, 1990), 2. ve 27. Bölümler.
International Herald Tribune, 2 Şubat 1995, 9.

yılında başkan Chirac, tarafları "dayanışma etiği"ne çağırdı; Okinawa'da gerçekleşecek G7 zirvesinde, bu borcun %100'ünün silinmesini önermeye hazır olduğunu söyledi.[8] Mösyö Chirac'ın hayal kırıklığına uğradığını not edebileceğimiz üzere, bu olay gerçekleşmedi.

Yine de Chirac'ın Batı gerçekliği üzerinde bir etkisi oldu. *Etik bir dayanışma*dan bahsetti. Kendini akılcı bulan incelikli bir medeniyet için bunun kolay olması gerekirdi. Ama bizler, bu sorun üzerinde onulmaz bir kafa karışıklığıyla hareket ettik. Küreselleşme hakkında vaaz verenler, etik ve ahlak arasındaki farkı dile getiremiyor gibiler. Kamu yararının sağlığı, etikle ölçülebilir. Etik, basitçe bizi, bu borçları iptal ederek sorunu çözmeye götürebilir. Ahlak, dinsel ve toplumsal doğruculuğun bir silahıdır. Ahlakçılık, çoğunlukla bir medeniyetin çöküşündeki son adımdır. Küreselcilik, başından beri, etiği ahlakçılık lehine itip kakaladı. Neden? Çünkü serbest ticaret hareketinin kökenindeki ahlaki doğruculuğa dair, katı bir fikri kendine miras almıştı.

Böylelikle Batı, eski kolonilerine, borç konusuna katı bir ahlakçı yaklaşım dayattı, ama bu yaklaşımı kendisi için pek uygulamıyordu. Katolikler, bu ahlakçılığı suçluluğu yorumlayarak sağlarken, serbest ticaret ve faydacılığın güçlü Protestan kaynakları, bunu, kurtuluş günü (kefaret ödeme) vurgusuyla yaptı. Kaçınılmazlık ve Küreselcilikten geri dönüş olamayacağı fikriyse, bu sürecin parçasıydı. Düşen insanlar derslerini almalı, disipline edilmeli ve cezalandırılmalıydı.

Zorluklara katlanma, kendi kendini kırbaçlama ve kendi kendine acı çekme konusunda ısrarcıydık. Gerard Baker, alaycı bir şekilde hâkim ekonomist okulun sadomonetarizmi üzerine yazsa da,[9] biz bunu kademeli olarak daha da ileriye götürdük. Hem de, bu toplumların ekonomik ve toplumsal alanda kendi kendilerini çarmıha germelerini izleyen röntgenci bir tavırla. Ölüm günahlarını temizlediğinde, sağlıklı ve güçlü bir şekilde

8. *Le Monde* (Paris), 6 Ocak 2000, 4.
9. Gerard Baker, *Financial Times* (Londra), 25 Mart 2004, 13.

yeniden doğacaklar ve ulusal hesaplarını dengeleyebileceklerdi. Çünkü sorumlu büyümenin ne kadar önemli olduğunu artık öğrenmişlerdi.

Peki, bu esnada neler olacaktı? Kim bilir?

Hatırlatmak gerekirse, bu sorunlu alan, hiçbir zaman Küreselleşmenin başarı hikâyesinde merkezde bir yerde yer almadı. Bu, çok hızlı giden bir trene benziyor. Dikkat etmeyenler, personel vagonundan aşağı yuvarlanabilirler. Ne söylenebilir ki? Belki, bir tren daha gelir.

Bu esnada, gerçek dünya da dönmeye devam eder.

Zaman zaman, çarmıha gerilmiş bu ülkelerin durumu gündeme gelir. Manşetler bir anda canlanıverir. Trajedi tekrardan hatırlanır. Bu ülkelerin daha iyiye gitmesini teşvik etmek için küçük ivedi programlar bir araya getirilir. Kamuoyu önünde teşvik edici şeyler söylenir. Ama her zaman değil. Önemli kişiler büyük sorunları tartışırken, bu akla gelebilecek bir sorun değildir. Küresel uygarlık treninin ana hat üzerinde hızla gidebilmesi için yapılması gereken çok daha önemli işler vardır.

Üçüncü Bölüm
Plato

Ortak tehlike ortadan kaldırıldığı anda, koalisyonlar da çözülmeye başlar.

— Harold Nicolson, 1948

12
Başarı

Küreselleşme fikrine inananların başarılarından tatmin olmalarının arkasında önemli bir neden yatmaktaydı. 1990'lara kadar uzanacak şekilde, 1970 ve '80'ler boyunca, doğru yere demir attılar ve reform üstüne reform yaptılar. Gümrük vergileri düşürüldü. Ticaret inanılmaz bir hızla büyüyordu. Ticaretin kapsamında nelerin olması gerektiği fikri radikal biçimde genişleme göstermişti. Her türden ticaret anlaşmasıyla birlikte, ekonomik bağlayıcılığı olan başka anlaşmalar imzalanıyordu. Geniş kapsamlı bir serbestleşme ve özelleştirme söz konusuydu; toplumun üst yarısı için vergi oranları düşürülüyor, gizli vergiler aracılığıyla, vergi mükellefiyeti üst yarıdan alt yarıya kaydırılıyordu. Hükümetler, vergi dayanakları azalıp, bütçelerini

dengelemeleri konusundaki baskılar arttıkça, ciddi anlamda kendilerini sıkışmış hissediyordu. Büyük devlet programları tehlike içerisindeydi; yeteri kadar fonlanamıyordu ve bunlardan sorumlu kişiler, söz konusu reformun nasıl gerçekleştirilebileceği üzerine aldıkları kafa karıştırıcı mesajları, düzene sokmakta çaresizdi. Lakin her şeye rağmen, bu göz alıcı bir başarı hikâyesiydi. Küresel bir fikir için tabii. Pazar için.

Değişen dünyanın işaretleri her yerdeydi ve dünya da bu yeni mesajı dinlemekteydi. İdeolojik bir hareketten beklenileceği üzere bu değişim, genelgeçer bilginin kelime dağarcığına dikkatlice yerleştirildi. Kamu sektörü, özel sektörün dil ve yapısal mantığının çoğunu üstlenmişti. Devlet memurları, özel sektör mantığının nasıl kullanılacağını öğrenmek için özel danışmanlara büyük paralar öderken –ve devamlı ödemeye devam ederken– kendilerini komik duruma düşürüyorlardı.

Kamu yararının bu memurları, yeni sözcükleri kısa sürede ezberledi ve vatandaşlara *müşteri*, *paydaş* ve ya da *vergi mükellefi* demeye başladı. Sanki her şeyin merkezindeki fikir buymuş gibi, faydacı bir kelime olan *verimliliği* benimsediler. Ama öte yandan, bir yasa ya da programın *etkin* olup olmaması gibi daha uygun olabilecek kavram ve soruları unuttular; vergiler için özür dilediler; vergilerini düşürmek için harcamalarını azami hâle getirmek üzere, özel sektörün geliştirdiği *gerçek maliyet hesabı*nın farklı versiyonlarını kullanarak, kamu maliyesini göz ardı ettiler. Bunun gibi şeyler. Bu devlet memurları, sonunda daha *verimli* hâle geldiklerinde, neden daha az hizmet tesis ettikleri sorununa odaklanamaz hâldeydi.

Bundan maddi kazanç sağlayan danışmanlar için bu türden bir kafa karışıklığını gözlemlemek oldukça eğlenceliydi. Tabii ki, bu dilin kurbanı olan ahmak memurlara, tüm bu pazar mantığının aslında pazarda ve rekabette olmaya dayandığını kimse söylemedi. Neden? Çünkü böyle kazanç sağlayacaklardı. Dolayısıyla bu üç faktör –pazarda olmak, rekabette olmak ve kâr elde etmek– kamu yararına uygun değildi. Neden açıklansın ki? Bir taraftan ilerleme kaydediliyor gibi davranırken, diğer

taraftan onları çok daha masraflı ve revaçta fikirlerle doldurusa getirmek çok daha iyiydi.

Memurlar bu hâldeyken, Davos'a davet edildikleri için çok memnun olan seçilmiş lider ve görevliler yeni güçlerin –kurumsal teknokrasinin– gözüne girmeye çalışıyordu. Sosyal demokrat ya da liberal olsun hepsi, daha centilmeninden Küreselcilere dönüşüyordu.

Sonra 1989 yılında Sovyet sistemi çöktü. Olaya daha basitinden bakan sesler bunun, başkan Ronald Reagan'ın silahlanma yarışının kasti bir sonucu olduğunu iddia etti. Sovyetlerin iflası akıllıca gerçekleştirilmişti. Çoğunlukla silah endüstrisine bağlı kişiler –silah üretiminin artmasını onaylayan kişiler– bunun gibi bir akıl yürütme yoluna gitti.

Sovyet sisteminin, uzun bir duraklama dönemini takiben işlerliğini kaybetmesi sebebiyle yıkılmış olması çok daha büyük bir olasılıktı; bu, kendine güvenen demokrasilerden gelebilecek bir açıklamaydı.

Rusya ve birkaç eski Varşova Paktı ülkesi, sonrasında geç 19. yüzyıl kapitalizmine kucak açmak için adeta birbiriyle yarıştı. Muhtemelen komünist olmadan önce kaldıkları yere geri dönmeye çalışıyorlardı. Bu ülkeler, aynı zamanda, Batının 1970'lerin başından beri ortaya döktüğü söylemi benimsiyordu. Ve bu ülkeleri pazarın saflığına itmek isteyen danışman ve akademik ekonomistler konusunda bir kıtlık yaşanmıyordu. Reform sürecine girmeye değil, gerçek insanların –tüm insanların– tüm refahını riske atmaya hazır ülkeler bulmanın bu teknokratlar için ne kadar heyecan verici olduğunu düşünelim bir.

Çarmıh ekonomisinin çok çeşitli versiyonları empoze edildi; bunlar, genellikle gerçek insanlar üzerinde zarar verici sonuçlar doğurdu ve büyük çoğunlukla, seçim sandığıyla işbaşına geçen komünist parti iktidarlarını harekete geçirdi. Ancak kuramsal açıdan tüm bunlar, izlemesi oldukça büyüleyici bir süreçti; aynı Afrika ve Güney Amerika'da olmuş olduğu gibi. Her şeyden önce bu, Batının en ideolojik zamanlarında bile, kendi toplumlarında

siyasi ve ekonomik istikrarsızlığa yol açtığı gerekçesiyle terk etmiş olduğu bir şeydi.

Sovyet Sisteminin sona erişi, nasıl olursa olsun Küreselleşme için çok büyük bir zaferdi. Başkalaşımın temel yıllarının, G7'nin Rusya devlet başkanı Mihail Gorbaçov'a ciddi bir yardım yapmadan geçmesi, dolayısıyla çok büyük talihsizlikti. Bunun yerine G7, kuramcıların önerileri ve sonrasında geç kalınmış bir yardımla, Rusya'yı kendi yolunu bulmaya terk etti.

Bunun sonucu, devasa devlet girişimlerinin Komünist Parti teknokratlarına ve gizli servis güçlülerine verilmek üzere tasfiye edilmesiydi (hibe edilmesi değil). Rusya ekonomisinin %70'i 36 şirketin, yani 36 adamın eline geçti. En merkezî kamu sistemi, dünyanın büyük ekonomilerinin en kutsanmış özel sektör sistemine dönüştü. Batının, oligopol ve tekellerin tehlikelerine ilişkin geleneksel görüşü göz ardı edilmiş oldu. Bu kitlesel özelleştirmenin denetimsiz gerçekleştirilme biçimiyse, pazar ekonomisi, yolsuzluk ve şiddetli suç arasındaki tüm ince çizgileri siliverdi. Yine de, Küreselci politikaların bir sonucu olarak demokrasilerde oligopol ve tekellerin geri dönüşüne baktığımızda, Rusya'daki bu gelişmeyi, Batılı uzmanların özelleştirme konusunda verdiği tavsiyelerin doğal sonucu olarak görmemek zordu. Tüm bunların etkisi, yeni sistemin içine organize suçların yerleşmesi oldu.

Rus liderleri, o gün bu gündür, bu kurumsal/cezai iktidar yapılarıyla mücadele etme gerekliliğine karşı ciddi anlamda yetersizleşti. Alaycı bir bakış açısıyla bakacak olursak, Rus liderliğinin bu şekilde engelli kılınması, Rusya'nın öncü güç olma statüsünü ve kendisiyle Batı arasındaki tampon bölgenin kayboluşunu, herkese zorla kabul ettirmenin akıllıca bir yoluydu. Rusya hangi şekle bürünüyor olursa olsun, artık muhalif blok olması mümkün değildi.

Batının zaferi olağanüstüydü. Beklenildiği üzere, demokrasilere yakından bakarsak, Harold Nicolson'un şu hükmünü görebilmek mümkündü: "Ortak tehlike ortadan kaldırıldığında, koalisyonlar çözülmeye başlar."[1]

1. Nicolson, Viyana Kongresi (*The Congress of Vienna*), 262.

Tüm bunların herkesin görebileceği bir hâl aldığı tarih, 21. yüzyılın başlarıydı. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası dönemin eski siyasi ve askerî yapılarının hareket edip gıcırdamaya başlamasıyla bunun etkisi, Küreselleşmenin güçlenmesi değil, hata yapma potansiyelinin manivela gücüyle açılması oldu. Neden? Çünkü tüm küresel iddialarına rağmen hareket Batıdan çıkmıştı. Kökenleri ve varsayımları, 19. yüzyılın varsayımlarına, siyasi deneyimlerine ve ekonomik kuramına dayanıyordu. Uzun vadeli başarısı, Batının bakış açısındaki daimi birliğe ve yine Batının, dünyanın geri kalanına dahil edici bir tavırla ulaşabilmesine bağlıydı.

Sovyet bloğunun çöküşünün belki de en dramatik yönü, Rusya ve etrafındaki ülkelerde uygulanan toplumsal programların hızlı bir şekilde çözülmesiydi. Dünyayla bağlantısı olan birtakım öncü düşünürler, eski toplumsal korumaların, Batı tipi orta sınıf güvenlik ağına dönüşmek yerine ortadan kaldırılmış olmasını, Batıda önümüzdeki on yılda gerçekleşecek şeyin ön izlemesi olarak görüyorlardı. Komünist sistemden radikal biçimde soyunmuş olmanın, neoliberal Küreselcilik için de bir deney olduğunu düşünüyorlardı. Bu deney, bu kadar masraflı bir makinenin, gerçek bir siyasi bedel ödemeden de parçalanabileceğini gösteriyordu. Doğu Avrupa, ikinci önemli bir test için laboratuvar gibiydi. "Ciddi toplumsal protestolar ve yerinden oynamalar olmadan, işgücü ne kadar itelenebilirdi ki?" "İşçilerin toplu taleplerini en aza indirerek onları olabildiğince esnek kılabilmek mümkündü."[2] Ve bu çözülme, yine, Batılı danışman ve ekonomistlerin ivedi tavsiyelerine dayanıyordu.

Bu toplumsal düşüşü dengeleyecek başlıca ağırlık, eski blok ülkelerinin kademeli olarak, hâlâ karmaşık bir güvenlik ağ sis-

2. Piotr Dutkiewicz, "Asimetrik Güç, Sapkınlık ve Komünizm Sonrası Dönem üzerine Birkaç Düşünce (Asymmetric Power, Heresy, and Post-Communism-A Few Thoughts)", *New Europe* 4 (Ekim/Aralık 2004): 42–56. Ayrıca bkz. Shimshon Bichler ve Johnathan Nitzan, "Yeni Emperyalizm ya da Yeni Kapitalizm? (New Imperialism or New Capitalism?)" (Aralık 2004), http://bnarchives.yorku.ca/ (erişim 26 Aralık 2004).

temi olan Avrupa Birliği'ne entegrasyonunun sağlanmasıydı. Avrupa sisteminin daha esnek, hafif ve şeffaf olması için pek çok adım atılmış olsa da, bunların hiçbiri bunu Küreselci pazar modeline sokmayı amaçlamıyordu.

1980'lerin sonu ve 1990'ların başındaki atmosfer buydu. Büyük ölçüde pozitifti. Hayal kırıklığı yaşanan alanlar için verilen yanıt, *zaman tanı* idi. *Bunlar büyük değişimlerdi. Daha geniş kapsamlı, uzun vadeli ve yapısal bir bakış açısı benimsemek gerekiyordu. Bunların hepsi kısa sürede yerli yerine oturacaktı.*

Ancak tarafsız bir gözle yakından bakacak olursak, bu süreçte birbiriyle çelişkili büyük hareketler olduğunu da görebilmek mümkündü. Bu süreçte Küreselleşme çok daha güçlü büyüyordu. Ama aynı zamanda çatallanıyor, parçalara ayrılıyor ve geriliyordu da.

Bu süreçteki zirvelerden biri, 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulmasıydı. Örgüt, GATT'ın eski ticaret düzenleme yapısının yerini almıştı. Ticari mevzulardaki anlaşmazlıkları çözmek üzere, merkezî bir kurumun oluşturulmuş olmasını desteklemek için, herkesin bir nedeni vardı.

Bu idari başarının bir okul tarafından büyük bir zafer, bir diğer okul tarafından büyük bir yenilgi olarak algılanmasının sebebi, bu iki tarafın da örgütü, faydacı bir örgütten daha büyük bir şey olarak değerlendirmesiydi. Medeniyetin ekonomik prizmadan bakarak yeniden kavramsallaştırılması, neredeyse kritik bir aşamaya gelmişti. Tam anlamıyla baktığımızda, Dünya Ticaret Örgütünün amacı, ticari unsur taşıyan herhangi bir uluslararası değiş tokuşun bu prizma aracılığıyla değerlendirilmesini sağlamaktı. Buradaki pozitif etki, şimdiye kadar anlaşmazlıkları çözecek herhangi bir bağlayıcı, etkin sistemin mevcut bulunmuyor olmasıydı. Ticaret bunlardan yalnızca biriydi. En azından, bu alandaki sorunlarla artık gerektiği gibi uğraşmak mümkün olabilecekti. Ekonomik prizma yaklaşımı sebebiyle diğer alanlar da bu ticari bakış açısına kayacak olsa dahi, bu iyi bir şeydi.

Olumsuz etkiyse, temel olarak ticari olmayan meselelerin, artık bu faydacı ölçme sistemine indirgenecek olmasıydı.

Örneğin kültür meselesi, sınırları aştığı andan itibaren ticari bir faaliyet olarak görülmeye ve dolayısıyla DTÖ'nün bakış açısına maruz kalmaya başladı. Gıda, artık midelerimize girecek bir madde değildi. Yediğimiz şeylerin gerçekte ne olduğuna karar vermek isteyebileceğimiz gerçeğiyse, rekabet hâlinde olan tarım endüstrilerinin temel sorularının müdahalesiyle göz ardı edilebilirdi. Ulusal sağlık ve gıda kuralları, kolaylıkla korumacı müdahaleler olarak değerlendirilebilirdi ki değerlendirildi de. Etiketleme, kaynak, genetik, böcek öldürücüler, zararlı ot öldürücüler ve gübrelerle ilgili tüm sorular, vatandaşlar için birincil derecede kaygı unsuru olsa da, DTÖ için bu ancak ikinci derecede öneme sahipti. Gıda, bir rekabet ve ticaret konusuydu.

Deli dana hastalığı ya da ilaç kullanımıyla ilgili şart ve ücretler gibi örnekler üzerinden, vatandaşların teknolojinin nerede yanlış gittiği konusuna daha fazla müdahil olduğu zamanlarda DTÖ'nün kurulması, bu tür meselelerin öncelikle endüstriyel rekabet meselesi olması gerektiğini önermiş gibiydi. Vatandaşların bu konulara dahil olması da dolayısıyla bir nevi korumacılıktı. Vatandaşların seçim yapma arzusu, pozitif bilimlere dayanmadığı sürece hoş karşılanmıyordu. Böylelikle önleyici tedbir ilkesinin de önemi azaltılmıştı. Aynı bunun önemine odaklanan kamu çıkarı gruplarının sayısının artması gibi.

İnsanlar, her şeyden önce seçim fikrinin evriminden rahatsızdı. Küreselleşme, en azından ticari bakış açısı itibarıyla, seçimi artıran bir güç olarak lanse edildi. Şimdiyse, vatandaşların kendi ağızlarına ne gireceği ya da toplumsal önceliklerinin ne olacağına karar verme haklarının, bu seçimde yeri yoktu. Bunun yerine seçim meselesi, kurumsal arzulara ve kurumların kâr arayışlarındaki kişisel kararlarına indirgenmişti. Bu, bireylerin kişisel tercihlerinin sınırlandırılması anlamına geliyordu.

Alfred Eckes, bizi DTÖ gibi elinde tutanların, "20. yüzyılın gerçek devrimcileri"[3] olduğunu söylüyordu. Ford başkanı, "sı-

3. Eckes, "Küreselleşme Sürdürülebilir mi? (Is Globalization Sustainable?)"

nırsız bir dünyaya hareket ettiğimiz"den emindi. Uluslararası iş örgütleri şu duyuruyu yapmaktan rahatsızlık duymuyordu: "Özel sektör, artıdeğer, zenginlik ve iş yaratmanın temel kaynağıdır. ... İş dünyasının kendi kendini düzenleyebilir olması, iyi sonuç almanın en iyi yolunun bu olduğunu kanıtlamıştır."

Küreselleşmenin amigoları bizi bu şekilde yüreklendirmeye devam etti. Thatcher, 1985'te yaşanan bir diğer krizin tam ortasında şunları söyledi: "Serbest ticaret engellerine dönük ayartıcılar, ekonomik büyümenin bocaladığı zamanlarda ortaya çıkar. Ancak korumacılığın sağladığı rahatlama yüzeyselken, sonrasındaki etkileri acı vericidir. ... Modernleşme zaptedilir. Bu yüzden açık ticaret sisteminin önündeki engellerin itelenmesi şarttır."[4]

Thatcher bu cümleleri Malezya'da söylemişti; bir erimenin ortasında kalan sofistike ve kıvrak bir liderlikse, bu sözlerin aksini 13 yıl sonra kanıtlayacaktı.

Thatcher bizleri normal ya da ayakları yere basan bir tavırla hareket etmeye teşvik etmiyordu. Yaptığı, Herman Kahn'ın "ilerleme ideolojisi"ni çağrıştırıyordu. Şayet ileri olduğunu düşündüğümüz yöne doğru ilerlemeye devam edersek, dünya da bizim ritmimize ayak uydurabilecekti; her şey yerli yerine oturacaktı. Sadece biraz daha zaman tanımak gerekiyordu.

Alex Trotman, Uluslararası Ticaret Odası 1997 broşürü (Paris: International Chamber of Commerce, 1997), 1, 3.

4. Margaret Thatcher, Malezya Kamu Yönetimi Enstitüsü konuşması, Kuala Lumpur, Malezya, 6 Nisan 1985.

13
1991

Dünyanın tüm bu olup bitene ayak uyduramayabileceği ya da ayak uyduramadığı gerçeği, 1991'de en kötü hâliyle yeniden yükselen beklenmedik ulusalcılıkla kendini gösterdi. Batı dünyasında kime Balkanlardan bahsetsek, bunu yüzeysel bir karamsarlığın takip ettiğini görürüz. *Ne bekliyorsunuz ki? Balkanlar işte!*

Burada olan bitenin, kendi kendini yok eden bir toplumun olduğu kadar, küresel ekonomi takıntısı sebebiyle kafası karışmış Batının da hatası olduğu olasılığını zihinlerden defetmek, elbette ki kolay bir yoldur. Her şeyden önce, temel olgular oldukça basittir. Negatif ulusalcılık, intikam duygusuyla yeniden hortlamıştır. Bu hortlamaysa olabilecek en imkânsız yerde, Avrupa'nın içinde gerçekleşmiştir.

Küreselleşmenin en güçlü siyasi savunucuları, 1970'lerin sonundan itibaren kamusal tartışmalarda çift kutuplu bir yaklaşım izlemiştir. Uluslararası ekonomik entegrasyon hakkında durmaksızın konuşmuşlardır. Diğer taraftan, seçimleri kazanabilmek için, 19. yüzyıl ulusalcılığının tüm sıcak düğmelerine basmışlardır. Bu durum, Ronald Reagan ve Margaret Thatcher için geçerlidir; yine de bunun daha az ya da çok incelikli formlarına her yerde rastlayabilmek mümkündür. İtalya'da ulusalcılığın en basit hâlini, serbest pazar kuramının en basit hâliyle birlikte dile getiren üç parti de yükseliştedir. Sahte popülizm, Amerika'nın her yerinde itibarlı bir gelişim göstermektedir.

Bu türden sahte popülist bir söylemle oynamak tehlike arz eder. Büyük bir ciddiyetle ya da kendini oyalama amacıyla olsun fark etmeksizin tehlikelidir. 1990'ların başına geldiğimizde, soyut küresel varsayımlar dünyasından kendini yabancılaşmış hisseden insanların, eski moda ulusalcılıklara düştüğünü gösteren işaretler artış göstermiştir.

Burada, Yugoslavya'daki iç savaşın canavarlarının, Küreselleşmenin bir ürünü olduğunu söylemeye çalışmıyorum. Ama hiçbir şey bir başına gerçekleşmiyor. Slovenya ve Hırvatistan kendi yolunu çizmeye karar verip Yugoslav ordusu buna müdahale ettiğinde, Avrupalıların yaşananlara neden feci bir şekilde hazırlıksız yakalandığını kendimize sormak zorundayız.

Bunun sebebi, basitçe, Avrupalı liderlerin böylesi bir insanlık trajedisini önlemek için gerekli askerî müdahaleyi gerçekleştirmeye zihnen hazırlıksız olmaları değildi. Buna etik olarak hazır değillerdi. Siyasi olarak da hazır değillerdi. Olgunlaşmış ve işbaşında olan negatif ulusalcılık gerçeğine odaklanamıyor gibiydiler. Belki de bu onlara, kendi kişisel yakın geçmişlerinin bir kâbusu gibi geliyordu. Belki de, uyandıklarında ortadan kaybolacağını ümit ediyorlardı. Avrupa başta olmak üzere, dünyanın bir daha böyle bir olgu içine girmeyeceğine o kadar eminlerdi ki, konu üzerine düşünüp eyleme geçemediler bile.

Gerçekte, Avrupa'daki liderlik ve idarenin yıllardır kafası karışıktı. Bu kafa karışıklığı, kıtasal bir sistem oluşturmaya yönelik

iyi niyetli, ama teknokratik yaklaşımlarının derinliği kadardı. Daha geniş bir düzlemde, dünyanın her şeyden önce en temel ekonomik mekanizmalara, kimi zaman da idari mekanizmalara ya da siyasi müzakerelere yanıt verdiğinden eminlerdi. Popülizmi, yalnızca insanların dikkatini dağıtmak için kullanılan bir araç olarak görüyorlardı. İnsanlığın olabilecek en kötü hâline bürünmesi konusunda artık bir şey hissetmiyorlardı.

Yugoslavya'yı bir kenara bırakırsak, 1989'dan sonra bir anda 25 yeni ülkenin ya da yeni bağımsızlığını ilan etmiş ülkenin ortaya çıktığını hatırlamak yerinde olur. Bunların çoğu hiçbir zaman bir demokrasi ülkesi değildi, hiçbir zaman vatandaşlık temelli yasal bir sisteme ya da modern özgür pazara sahip olmamıştı. Belki de ilk defa bir rüyaları vardı, o da farklı tarihlerden gelen farklı insanların birbirinden farklı rüyalarıydı. Polonya, yüzyıllardır kıtanın temel oyuncusu olmak istiyordu. Çekoslovakya'nın Çek tarafı, bir lider olarak entelektüel bir kahramana ve sofistike bir endüstriyel altyapıya sahipti. Moldavya, aşırı yoksul bir ülkeydi ve hızla, uyuşturucu ve silah ticareti yapan yoz bir askerî diktatörlüğe dönüştü. Öte yanda, tüm diğer –istanlar vardı; Kürdistan, Tacikistan ve diğerleri. Bunlar Rusya'nın İslami güney bölgesinde boylu boyunca uzanıyorlardı ve ulus inşa sürecine sıfırdan başlayacaklardı.

Avrupa'nın kafa karışıklığının haklı nedenleri vardı. 1980 yılında, Yugoslavya'nın uzun süre işbaşı yapmış lideri Tito'nun ölümüyle birlikte, tüm Avrupa ülkeleri, Belgrat'taki elçiliklerinden açık bir uyarı almışlardı. 1980'lerde çoğunlukla buralardaydım. Gördüğüm herkes, bunun uzun süreli olmayacağını, bir iktidar boşluğu olduğunu ve bazı şeylerin patlak verebileceğini söylüyordu. Görünenin altında ne kadar büyük bir şiddet yattığını gösteren sözlü patlamalara dönem dönem şahit oldum. Kosova'da halihazırda ayaklanma ve cinayetler vardı. Lubliyana ve Zagreb'de sürekli isyandan bahsediliyordu. Ve bu konuşmaların çoğu ırk, ırksal haklar ve diğer grupların ırksal zayıflıkları üzerineydi.

Bu uzun on yıl –biçimsiz, sonsuz gidişat– boyunca, Batılı hükümetler ya sessizdiler ya da daha da kötüsü, Yugoslav boşluğu için eski moda siyasi oyunlar oynuyorlardı. Belki de böyle deşarj oluyorlardı. Malum, kendi ülkelerinde ve ana akım diplomasilerinde, ulusalcı çekişmelerin her türlü geleneksel biçiminden şiddetle uzak durmaları gerekiyordu.

1988 yılında bir sabah, Belgrad'da Vasa Cubriloviç'le birlikteydim. 1914 yılında, Sarayevo'da Arşidük Ferdinand'a suikast düzenleyen çeteden son kalan, doksan yaşındaki adamla. 19. yüzyılı bitirip 20. yüzyıla geçmemizi sağlayan olayın temsilcisiyle. Her şeyi yaşamıştı: hapis cezası, ölüm cezası, direniş, hatta bakanlık görevi bile. Açık açık etrafındaki dünyanın bir kere daha çöküyor olduğunu hissediyordu. "Savaşa giren ülkeler, tüm bu olan bitenin üstüne hâlâ evrilmedi."[1] Nereden evriliyordu peki bu ülkeler? Korkudan. Korkuya dayalı ulusalcılıktan.

Avrupa ve Batının geri kalanı bunların hiçbirini görmek istemiyordu. Yugoslav savaşları başladığında, demokratik ülkelerdeki pek çok dışişleri bakanı, ellerindeki eski Balkan dosyalarını açtılar. Sanki 1914 yılındaymişiz gibi, Fransızlar Sırpları, Almanlarsa Hırvatları desteklemeye karar verdi. Diğerleriyse buna benzer temellerle kendi tarafını seçti. Ulusalcılığı yalnızca kendileri için reddetmiş ama *daha az evrilmiş* insanlar işin içinde olunca kabul eder gibilerdi. Bu, en ilkel ulusalcılık biçimi olsa bile. Tüm Batı ülkeleri, dış politika amaçları doğrultusunda, ırk ve ulusalcılık temelli ittifaklarına geri döndü. Silahlar alındı, satıldı, tedarik edildi. Şiddet büyüdü.

Sonra bir gün Yugoslavya dışındaki insanlar uyanışa geçti. Bir anda bunun bir oyun olmadığının farkına vardılar. Negatif ulusalcılık gerçekten geri dönmüştü. Bundan daha kötüsü, bu habaset Avrupa'nın içinde de yayılıyordu.

Uyanışın olması için birkaç yıl geçmesi ve yine birkaç etnik temizlik yapılması gerekti. Bu esnada, bir diğer kara komedide, kendilerini yeni küresel kaçınılmazlığın sesi olarak gören

1. Vasa Cubriloviç'le söyleşi, Belgrad, 1988.

ekonomistler ve danışmaların başını çektiği uluslararası elitler, küresel toplantılardan danışmanlık sözleşmelerine, bir ulusal sermayeden diğerine uçuyorlar, küresel ekonomik güçlerin ulus-devletleri nasıl geçersiz kıldığı üzerine konuşuyorlardı. Bu konuşmalar sırasında binlerce insan katledildi; yine bu konuşmalar sırasında, yeni ulus-devletlerin oluşturulması için pek çok bölgede temizlik yapıldı.

Tüm bunlar olurken, Birleşmiş Milletler güçleri bir etki yaratmakla uğraşıyor ama müdahalenin karmaşık ve hatta çelişkili kurallarıyla diğer başka kurallar yüzünden geride kalıyordu. Birleşmiş Milletler tüm bunların sorumlusu olarak görülebilir elbette ama sorunun gerçek kaynağı Batılı hükümetlerdi. Bunlar, kirli ulusalcılığın tüm etkileriyle birlikte geri döndüğü gerçeğine konsantre olmak istemiyorlardı. Tüm bunlar, Batı Roma İmparatorluğu'nu, Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'e bağlayan 2.000 yıllık otobanda gerçekleşiyordu. Sarayevo'nun tam merkezinden geçen yol, tüm bu işler bitmeden kurban edilebilirdi.

Ekonomik belirleyiciliği savunan yukarıda bahsettiğimiz elitlere bu dönemde Yugoslavya'dan bahsetseydik, bize *Balkanlar işte* diye omuz silker ve burayı bir hıçkırık ya da son ulusalcı patlama diye tanımlarlardı. Bir anomali. Eldeki küresel ekonomik yapılanma ve uluslararası yayılımla, bu türden bir şeyin olması artık hiç mi hiç gerçekçi değildi.

Bu özel hıçkırık durumu 1995 yılında neredeyse sona erdiğinde, birkaç yüz bin insan ölmüş ve Avrupa da sonunda ayılmıştı. Bunu düşünmeyi isteyen Avrupalılar, kendi sorunlarına yanıt vermekte başarısız oldukları gerçeğinin farkındaydı. Bu bir ulus-devlet sorunuydu ve Avrupalılar, küresel ekonomik ve idari mantığın olduğu kadar, teknokratik mantığın da esiri olmuşlardı. Onları kendilerinden kurtarmak için Amerika'nın ipleri eline alması gerekiyordu. Çoğu Avrupa lideri, kamuoyu önünde itiraf edemese de, başarısız olduğunu biliyordu. Yeniden başarısız olmamak için yavaştan bir hazırlık içine girdiler.

Uyanışlarının arkasında ikinci bir neden daha vardı. Kamuoyu önünde, ekonomik güçlerin hâlâ tüm diğer güçler üzerinde egemen olduğuna inanıyorlardı. Özeldeyse, bunun doğru olmadığını biliyorlardı.

Sonrasında Kosova'nın geçici yönetim misyonu başkanlığını yapmış Bernard Kouchner, insanların kendilerini güvensiz hissettiği zamanlarda, nasıl bir gruba ait olma ihtiyacı duyduklarından ve farklılığı nasıl bir düşman olarak gördüklerinden şu şekilde bahsetti: "Ulusalcılığı farklılıkları ezmek için kullanmak, ulusalcılığı geriletmek için farklılıklara yaslanmaktan çok daha kolaydır."[2] Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri Louise Arbour'sa, Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi başsavcısıyken bu türden ulusalcılıklara düzenli olarak maruz kalmıştı. Kolektif belleğin, "olgusal kesinliklerle, alegori ve metaforları" birbirine karıştırabileceğini söylemiştir. Bu kafa karışıklığı, kabul edilemez eylemleri haklı gösterir. Özellikle de, diğerleri bu kafa karışıklığını kabul ediyormuş gibi yapıyorsa. Batının Yugoslavya'daki iflasın erken dönemlerinde yaptığı şey, tam olarak budur.

Durum kısaca şudur: Negatif ulusalcılık, küreselleşme zirvedeyken yeniden ortaya çıkmıştır. Yugoslavya bir girdaptır ama hiçbir şekilde bu işte yalnız değildir. Olayların gelişimini izleyen herkes için, Küreselci argümanın temel varsayımları çözülmeye başlamıştır.

---

2. Bernard Kouchner'in, Genel Valinin Liderlik Konferansında Liderlik, Farklılıklar ve Ulusalcılık üzerine konuşması, Winnipeg, Manitoba, 9 Mayıs 2004. Louise Arbour, "Doğruyu Söylemek Gerekirse (The Truth to Be Told)", Kanada İfade Özgürlüğü için Gazeteciler toplantısı, Toronto, 15 Kasım 1999.

14
İlerleme İdeolojisi

Küresel sistemle insanların yaşadığı hayatların gittikçe birbirinden kopması, bu çözülmenin işaretlerinden birisiydi. Yugoslavya'daki şiddet, Sovyet bloğundaki kargaşa, Afrika'daki çöküş ve Latin Amerika'da birbirini takip eden çöküşler, egemen görüş üzerinde etkileyici olmuşa benzemiyordu. Egemen görüş, hâlâ dünyanın ekonomik bir bakış açısıyla algılanması gerektiğinde ısrarcıydı. Yükselen işsizlik ve yavaş giden büyüme kurumsallaşmıştı. Bunlar artık kalıcı demirbaşlara dönüşmüştü. Ama işbaşındaki hiç kimse bunu bir başarısızlık olarak görmüyordu. Daha spesifik olmak gerekirse, işbaşındaki kişilerin ve destekleyici ideologların hiçbiri, bunu Küreselci kuramın başarısızlığı olarak görebilecek durumda değildi. Bu kuram 20 yıldır

güçlenerek büyümekteydi. Bu süre, Napolyon'un iktidarının iki, dünya savaşınınsa dört katı uzunluğundaydı.

Belki de, küresel ilerlemenin diğer göstergeleri olumlu gibi görüldüğü için algıları bu kadar bulanıklaşmıştı. Şirketler büyümeye devam ediyordu. Özellikle birden fazla ülkede şirket birleşmeleri ve satın alımlarının sayısı ve boyutu artmıştı.[1] 1990'larda hem yapılan sözleşmeler, hem de bunların boyutu iki katına çıkmıştı. En fazla büyüme gösteren alansa hizmet sektörüydü. En yeni büyüme alanı bu olduğundan değil, bu sektör, coğrafyaya en az bağımlı alan olduğundan. Ulus-üstüler yeni sanal devletlerse, hizmet sektörü sanal bir endüstriydi.

1995'e kadar geçen dönem, bu döneme inanların kendilerine güvendikleri ve duygusal olarak kendilerini güvende hissettikleri bir dönemdi. İnsanların dahil olmak istedikleri bir meclis olarak Davos, en parlak günlerini yaşıyordu. Herhangi bir ekonomik ideolojiye duyulan teatral ihtiyaç –inançsızlığın bilerek ve isteyerek askıya alınması, bu noktada, "klasik dramların üç temel unsuru: Mekân, zaman ve eylem"[2] sayesinde vurgulanır hâle gelmişti. Geleneksel sınıf fikri, 1914 öncesine kadar görülmemiş biçimde uluslararası düzeyde gelişim gösteriyordu. Doğruluğunu kabul edersek bu, yeni oyuncuları olan yeni bir sınıf sistemiydi. Geçmişin giyim, aksan ve sofra adabına ilişkin ince ipuçları artık geçerliliğini kaybetmişti. Unvanlar, güç düzeyleri, yaltakçılık ve dışarıdaki mevzularla uğraşmak için ortak "rıza"nın gelişimi gibi şeyler yükselişteydi.

Örneğin, kimin neye sahip olduğu ve bu sahipliğin sınırlara saygı gösterip göstermediği meselesinin modası geçmiş sayılıyordu. Önemli olan şey yatırım, güçlendirme ve kurumsal büyümeydi. Herkes, kamusal alanda, coğrafyanın artık bir mesele olmadan çıkmış olduğu düsturuyla hareket etmek konusunda fikir birliği içerisindeydi.

---

1. Endüstriyel Küreselleşmede Yeni Örgüler: Sınır Ötesi Şirket Birleşmeleri, Satın Alımları ve Stratejik Ortaklıklar (*New Patterns of Industrial Globalization: Cross-Border Mergers and Acquisitions and Strategic Alliances*), OECD, 2001.
2. Graz, "Ulus-üstü Elit Klüpleri Ne Kadar Güçlü (How Powerful Are Transnational Elite Clubs?").

Sınıf sisteminde olduğu gibi, tepedeki insanlar, daha genç oyunculara güven vermek için, gerçekten inanmadıkları şeyler söylüyordu. Bu esnada, daha büyük ekonomilerde yabancılara satışlar gerçekleşirken, bunlar sınırlı ve edinilen bilgiler açısından cesaret kırıcıydı. Daha küçük ve çeperde olan ekonomilerde, yabancıların ulus-üstüler aracılığıyla sahip olduğu şeyler üçte birden %50'ye yükselmişti. İş dünyasının bu yerlerdeki liderleri, herhangi bir ulusal mülkiyete bağlı olmadıkları için, uluslararası yapılara dahil olma becerilerinden büyük gurur duyuyordu. Fark etmedikleri şey, büyük oyuncuların olduğu yerlerde, söylemlerinin gerçekte kendi kendine konuşmaktan ibaret olduğuydu.

Yabancı mülkiyetin barometredeki yükselme hızı, bir ülkenin duruşunu kaybettiğinin önemli bir işaretiydi. Avustralya Vergi Dairesi, 1990'larda, ulus-üstüler sebebiyle vergilerin asgariye indirilmesinden büyük kaygı duyuyordu. Gerekçeleri basitti. Küreselleşmeyle birlikte, gayri safi yurtiçi hâsılalarında, yabancı mülkiyetin payı %20'den %60'a yükselmişti.[3] Benzeri bir argüman Kanada ve Yeni Zelanda için de geçerli idi. Bu edilgenlik, bir yönüyle, 19. ve erken 20. yüzyıl İngiliz serbest ticaret kuramına dayanıyordu. Buna göre sanayileşmiş ülkeler, emtia bazlı ülkelerde hâkim rol oynamaya çalışıyorlardı. 19. yüzyılda Amerika'nın önde gelen ekonomistlerinden Henry Carey'e göre İngiltere, kendi ham ürünlerinin fiyatını düşürmek amacıyla, dünyadaki tarım topluluklarına savaş açmıştı. Farklı olarak günümüzdeyse, gıda ve diğer mal endüstrilerinin yüksek oranları ulus-üstüler içinde organize ediliyordu ve mülkiyeti endüstriyel ekonomilerdeydi. Bu, Küreselleşmeye bağlı olarak, emtia fiyatlarının çöküşü ile paralel gitmekteydi.

Diğer bir işaretse, kıdemli liderlik meselesiyle ilgiliydi. Finlandiya, en başarılı şirketlerin yönetici ofis faaliyetlerini dışarıda yürütmeye başlamıştı. Bunun nedeni Finlandiya sosyal sisteminin daha masraflı olmasıydı. Bir diğer vurgulanmayan nedense,

---

3. *Sydney Morning Herald*, 3 Mart 1997, 7.
Henry Carey'den aktaran Semmel, Serbest Ticaret Emperyalizminin Yükselişi (*The Rise of Free Trade Imperialism*), 179.

uluslararası konsolidasyonun, şirketlerin genel merkezlerini az sayıda daha büyük yerlere taşımasıydı. John Ruggie şunu söylüyordu: "Ulusal mülkiyetle üretim yerlerinin birbirinden ayrılması, tamamen birbiriyle çelişkili siyasal çıkarımlar ve olası siyasal felçlere sebebiyet verebilir."[4] Uluslararası şirketlerin üst düzey yönetimlerini birkaç yerde konsolide etme eğilimlerinin, araştırma ve toplumsal destek gibi paralel aktivitelerin yanı sıra, başka yerdeki vatandaşlar üzerinde de ciddi etkileri söz konusuydu.

Bir diğer kafa karıştırıcı unsur da şudur: Uluslararası pazarların serbestleşmesi, dış yatırımı kolaylaştırmıştır. Dünya üzerindeki ülkeler, kendi ekonomilerinin gelişimini finanse edebilmek için dış yatırıma ihtiyaç duyduklarını söyler. Ancak şu iki farklı tip dış yatırımı birbirinden ayırmakta da güçlük çekerler: Yeni bir şey kurmak için yatırım yapmayı, tamamen gelişmiş bir işletmeyi basitçe satın almaktan ayırmak konusunda. Birincisi yatırımdır. İkincisiyse, uluslararası düzeyde nakit toplamak için bazı işkollarının basitçe satılmasıdır, tembel kupon kesiciliğinin daha sofistike bir versiyonudur.

3 Aralık 1984'te, Hindistan'da, uzun mesafeli mülkiyet yapılarının tehlikeleri için uyarı olarak düşünülebilecek bir olay oldu. Bhopal'de, Union Carbide şirketi tesislerinde ciddi bir gaz sızıntısı meydana geldi. Bu şirket, Amerika Birleşik Devletleri'nde yasadışı kabul edilen koşullarda kimyasal madde üretiyordu. Saatler içerisinde 3.000 kadar insan, sızıntı sonrasındaysa 15.000 insan öldü, 200.000 insan ciddi anlamda zarar gördü ve 500.000 kişi hâlâ özel sağlık sorunlarıyla boğuşmaya devam ediyor.

Union Carbide şirketinin CEO'su, başsağlığı dilemek için hemen bölgeye uçtu. Bir anda tutuklanmayı beklemiyordu elbet. Yöneticilik mesleğinin, şirket işlerinden etik sorumluluk duyma gerekliliğiyle karıştırılmasından dehşete düştü. Şirket

4. John Ruggie, "Ticaret, Korumacılık ve Refah Kapitalizminin Geleceği (Trade, Protectionism and the Future of Welfare Capitalism)", *Journal of International Affairs* 48, No. 1 (Yaz 1994): 9.

onu kovmuştu, o da ülkeyi terk etti. Hindistan hükümeti ile gizli odalarda yapılan birtakım şaibeli müzakereler sonucunda şirket, 470 milyon Amerikan Doları tazminat ödeyerek bu işten sıyırdı. Olay da böylece kapanıverdi.

Şirketin tesisleri, 25 ton toksik atıkla birlikle yalnızlığa terk edildi. Küresel açıdan bakıldığında, şimdi Dow Chemical'in bir bölümü olan şirket, gerçek dünyada coğrafi bir gerçeklik olduğunun ve sanal olmayan şekilde de bu işlerden sorumlu tutulabileceği olasılığının farkına vardığı için şaşkınlık içerisindeydi.

Adam Smith'in ve 19. yüzyıl serbest ticaretçilerinin kuramlarının merkezinde yer alan geniş kapsamlı varsayımları –şayet biliyor idiyseler– unutmuşlardı. Smith ve serbest ticaretçiler, kuramlarında mülkiyet, üretim yeri ve ana merkezin bir arada olduğunu öngörüyorlardı. Muhtemelen bu artık uygun bir durum değildi. Şayet değilse, pazar hakkındaki diğer varsayımlarının da sorgulanması gerekirdi. Belki de bu varsayımlar da artık uygun değildi. Her şeyden önce, 19. yüzyıl kuramları, serbest pazarların ve ticaretin iş yaratacağını, vergilere katkı sağlayacağını, toplumsal altyapıyı güçlendireceğini ve pazardaki (ve tabii ki toplumdaki) liderliği destekleyeceğini öngörüyordu.

Bu bizi Davos'a ve onun taklit bir soylu meclis gibi büyümesi meselesine geri götürüyor. Unutmamak gerekir ki, tüm soylu meclisler, aristokrasiyi coğrafi yükümlülüklerinden yabancılaştırma etkisine sahip olmuştur ve bu durum, aynı zamanda, tüm rejimlerde, bu meclislerin düşüşüne neden olan şeydir. Daha sofistike hâle geldikçe, nemalandıkları gerçeklikten bir o kadar uzaklaşırlar. Bu yüzden, bir şekilde yerine her zaman başka şeyler konur.

Bu ilerleme ideolojisinden çıkartacağımız altı somut sonuç var. Bunlardan ilki, küresel şirketlerin kontrol etmek istedikleri şeyi konsolide etmek üzere tasarlanmış yapılar olduğudur. Kalmak için geçerli bir nedenleri yoksa otomatik olarak daha küçük ve izole toplulukların faaliyetlerini boşaltırlar. Bu demokratik

sistemler için zorlayıcıdır; çünkü bu sistemler, ulus-devletin ekonomik olarak büyük ölçüde yalnız bırakıldığı durumlarda işleyiş gösteremez. Bu yalnız bırakılma, liderlerin ve onların teknokratlarının benimsediği bir kuramın uygulanmasıyla ateşleniyorsa, durum ayrıca gariptir. Bu durumda, kaçınılmazlığın hiçbir gücü işbaşında değildir. Tercihler, görevdeki kişiler tarafından yapılmıştır. Kuramlarını vatandaşlara satarken, onlara hiçbir açıklama yapmamışlardır. Sorunları budur. Belki de inançlı kişiler olarak, hiçbir açıklama yapma gereği duymamışlardır.

İkinci olarak; iyi organize olmuş pazarlar, fiyat indirmeler karşısında ciddi kurallarla donatılır. Bunda yeni bir şey yoktur. Bu, binlerce yıldır böyledir. Yerel yapıları yok etmek ve bunların yerine kendi yapılarını kurmak adına, pazarda değerinden daha düşük fiyata satılan ürünlerin fiyatını kırmak, rekabet getirmez. Geleneksel olarak fiyat indirmelerin, mal fazlasının değerinden düşük fiyata elden çıkartılması olduğunu düşünürüz. Ancak tüketim ekonomisinde, tüm mallar arz olarak görülebilir. Buna göre Küreselleşmenin, bir sistem olarak, fiyat düşürmelerini normalleştirdiğini söyleyebiliriz. Bunu destekleyen argüman, müşterilerin en ucuz ürünü, yalnızca fiyat düşürme yoluyla alabileceğidir. Bu argüman, rekabete izin veren istikrarlı bir pazara duyulan ihtiyacı göz ardı eder; ancak bu türden bir ücret politikasıyla böylesi bir pazar da zarar görmüş olur. Modern fiyat düşürmelerin en kurumsallaşmış ve yıkıcı biçimi endüstriyel tarım alanında görülür. Neden? Çünkü böylelikle, hem üretim hem de tüketim toplumlarında çiftçilerin, çiftçilik yaparak gerekli kârı elde edebilme kapasiteleri baltalanmış olur.

Üçüncü olarak, postmodern fiyat düşürmelerin bir başka biçiminden bahsedebilmek mümkündür. Dünya Ticaret Örgütünün koruması, fikri mülkiyet hakkı sahiplerine, ürünlerine sahip oldukları değerden daha fazla fiyat koyma olanağı verir. Bunu tersine fiyat düşürme olarak da düşünebilmek mümkündür.

Dördüncü ve günümüzün belki de en orijinal unsuru olarak; yeni bir fiyat indirme biçiminden bahsedebilmek mümkündür. Bu, pazara girmeden en pahalı unsurları tedarik etme biçimi

olarak, ulus-üstü şirketler bünyesinde meydana gelen uluslararası ticaretin ani yükselişidir. Buna iç nakliyat da diyebiliriz. Birkaç yıl öncesinde, bunun ticaret dediğimiz şeyin üçte birine tekabül ettiği düşünülüyordu. Daha önceden söylemiş olduğum gibi, bunu diğer ticaretle aynı kategori altında düşünmemiz saflık olabilir. Bu fenomeni başarılı bir ticaret hikâyesi olarak kutlamak yerine, belki de bunu içerde ya da yapısal fiyat düşürme olarak düşünmemiz gerekir.

Garip olan şu ki, bu iç nakliyat sistemi çoğunlukla rekabete dayalı üretim masrafıyla satış fiyatının birbirinden ayrılmasına neden olur. Bu aralık o kadar genişler ki, iç sistem bir yandan bu türden fiyat düşürmelere olanak tanırken, diğer yandan şirketlerin ellerinde daha fazla kâr tutmalarını sağlar. Bu ekonomik büyüme değil, zenginlik birikimidir. Ulus-üstülerin bu parayı şirket birleştirme ve satın almalara harcamasına ama diğer yandan da üretimi tetikleyen rekabeti baltalamalarına neden olur.

Adil olmayan ya da deforme olmuş rekabetin bu çeşitli biçimleri, kartellerin ya da ücretler üzerinde oyun yapmanın yeni bir biçimi olarak da düşünülebilir. Bunlar bize, ulus-üstü şirketlerin konsolidasyonunun, serbest pazar geleneğindeki açık küresel pazarlarla hiçbir ilgisi olmadığını ve ağırlıkla 17. ve 18. yüzyıl merkantilizminin karanlık yönüyle ilgili olduğunu hatırlatır. Yani, eski oligopol ve tekel problemleriyle ilgili olduğunu.

Beşinci olarak; pek çok farklı ekonomik modele rastlamak mümkündür. İnsanlar İtalya'daki ulusalcı politikalar hakkında ne düşünürlerse düşünsünler; İtalya, güçlü ve başarılı bölgelere ve oldukça başarılı şehirlere sahip bir ülkedir. İki ya da üç devasa şirketin ekranının arkasına baktığımızda, sağlıklı işleyen küçük ve orta ölçekli şirketler olduğunu görmek, bunun bir nedenidir. İtalyanların yaklaşık %23'ü, ondan az çalışanı olan şirketlerde çalışmaktadır. İngiltere'de buna denk düşen oran %7'dir; Amerika'daysa bu %3'tür.[5] Yüzün altında çalışanı olan

5. Tobias Jones, İtalya'nın Karanlık Kalbi: İtalya'da Zaman ve Mekân Boyunca Yolculuk (*The Dark Heart of Italy: Travels through Time and Space across Italy*) (London: Faber and Faber, 2003), 133.

şirketlere baktığımızda, ekonominin de, toplumun da portresi göz alıcıdır. Ortada bir şeyler yapan bir ülke vardır. İtalya, kendi pazarını bu ürünlerle kontrol eder ve bunların büyük bir çoğunluğunu, serbest ticaretin gerçek amacının tüm avantajlarından yararlanarak yurtdışında satar.

Altıncı nokta vergilerle ilgilidir. Konfüçyüs, "bir centilmenin, yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmesi gerektiğinden, ama yine de bunun zengini daha zengin yapmadığından" bahseder.[6] *The Economist*'e göre, "adalet ilkesi, liberal devletin temel dayanağını oluşturur." Lakin günümüzde, vergi meselesinden dolambaçsız, dürüst ve olumlu bir şekilde bahsetmek, neredeyse mümkün değildir.

Keynesçi dönem, büyümenin, istihdam ve kamu yararı ilkesinin güçlendirilmesi için hırsın yüksek olduğu bir dönemdi. Bunun sonucuysa, vergilerin doğrudan kullanımıydı. 1970'lere geldiğimizde, vergi sistemi, bu yoğun sosyal reform programları dağının ışık geçirmeyen yüzünün dezavantajlarına sahipti. Ama bundan önceki çeyrek yüzyıl, büyümeyle vergilerin birlikte aynı seviyede gidebileceğini kanıtlamıştı.

Küreselci dönem; pazar ekonomisini güçlendirme hırsıyla hareket eden, gelişmenin daha az ve işsizliğin daha yüksek olduğu bir dönemdi ya da böyle bir dönemi beraberinde getirmişti. Olası her şey, pazar güçlerini serbest kılmak için gerçekleştirilmişti; bunun arkasında yatan prensip, yeni uluslararası enerjinin serbest bırakılmasıyla, geri kalan her şeyin –büyüme, istihdam vb– beraberinde buna eşlik edeceğiydi. Şimdiye kadar bunun tam olarak bu şekilde çalıştığını söylemek pek de mümkün olmadı.

Dünyadaki yoksul insanların sayısını gösteren istatistiklerin düşüş göstermesi olumlu bir gelişmeydi. Ancak maalesef, istatistikçiler dahil hiç kimse, bu gelişmenin gerçek bir gelişme mi, yoksa istatistiki bir bilgi mi olduğundan emin olamıyor.

---

6. Confucius, Konfüçyus'tan Seçmeler (*The Analects of Confucius*), Çev. Arthur Waley (New York: Vintage Books, 1938), 116.
The Economist, 5 Kasım 1994, 13.

Öte yandan, zenginle yoksul arasındaki uçurumun arttığına dair ortak bir kanaat söz konusuydu. Bu, vergi sistemini doğrudan etkiledi. Üst kesimdeki insanlar için vergiler düşürüldü. Vergi yükümlülüğü, toplumun orta ve alt gruplarına kaydırıldı. Bu, günümüzün inanç sistemiyle uyumluydu. Aynı zamanda, başka bir alternatif olmadığı argümanını da kabul ediyordu. Neden? Çünkü üst kesimdeki şirket ve insanlar, rahatlıkla sınır ötesi yolculuklar yapabiliyorlardı. Onlar için vergiler düşürülmeseydi, bulundukları yerleri terk edeceklerdi.

Oranlardaki bu büyük değişikliklere rağmen, şirketlerden vergi toplamak hükümetler için gittikçe zorlaşmıştı. Vergiler söz konusu olduğunda, bu durum Küreselleşme fikrinin kısmen işe yaradığını gösteriyordu; ulus-devletler, büyük şirketler karşısında güçsüz duruma düşmüş gibiydiler.

Ulus-üstü şirketler, beklenildiği üzere, paralarını vergi oranlarına göre hareket ettirme konusunda oldukça hünerliydi. Bir yerdeki vergi sistemi hoşlarına gitmediğinde, paralarını oradan çekiyorlar ve ilgili yerde kendilerine bağlı çalışan kuruluşu borç altında bırakıyorlardı. Borç dostu vergi sistemleri, şirketlerin işlerini kolaylaştırmak için oluşturulmuştu.

2004 yılında *The Financial Times*, cirosu 100 milyar pound olan 20 belli başlı şirketin (petrol dışındaki) İngiltere'deki işleyişine baktı. Bu şirketler, 700 milyon pound toplam kayıpla, 350 milyon pound vergi ödemeyi başarmıştı.[7] Hiçbir şey değildi.

Bu; kaçınılmaz olan küresel gücün, kaçınılmaz sonucu muydu? Yoksa yasal ama sahtekâr şirketleri önleyecek bağlayıcı bir uluslararası vergi anlaşması ihtiyacıyla uğraşmak istemeyen G7 ülkelerinin bir sorusu muydu?

Demokratik hükümetlerin uluslararası vergi meselesini çözümlemekteki başarısızlıkları, onları daimi vergi ve yoksulluk krizleriyle uğraşmaya zorladı. Vergi krizleri karşısındaki tepkileri tamamen faydacıydı. Yapmak istemiyor gibi görünüp, vergileri artırmanın yollarını aradılar. Bunun sonucu, gizli vergilerdi.

7. *Financial Times* (Londra), 21 Temmuz 2004, 11.

Pek çok farklı biçimde alınabilirdi. Belki de vatandaşlık ve demokrasinin onurunu en çok alçaltan şey, hükümetlerin bilinen en büyük krupiyeler olmaya karar vermeleriydi.

Kumar oynamakta yanlış bir şey yok. Pek çok kişi için bu bir eğlence aracı. Ama demokratik hükümetlerin kumarı, devlet fonunu artırma aracı olarak oynamasında, tamamen yanlış bir şey olduğunu söylemek gerek.

Burada etik bir konu var. Vergi ödeyenlerin parasının on milyonlarcası, vatandaşları kumar oynamaya teşvik eden reklamlara harcandığında bu noktaya ulaşılıyor. Daha az eğitimli ve yoksul kişileri daha fazla kumar oynamaya teşvik etmek için, yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nde yaklaşık 500 milyon dolar harcanıyor.[8] "Günde bir Milyon – Sadece Oyna." Avustralya'da, 600 milyon dolar bunun tanıtımına gidiyor.

Küreselleşme döneminde Almanya'daki kumar gelirleri, 1970'lerin başında 8 milyardan, 42 milyar Alman markına yükselmişti. Neredeyse her yerde benzer yükseliş oranlarına rastlamak mümkündü: Yılda %10 ila 15 civarı. Oyuna sonradan dahil olan Meksika, kendine brüt 3 milyar Amerikan dolarını hedef aldı. Yeni Zelanda'nın hedefi 12 milyar dolardı. İngiltere'nin yaklaşık 25 milyar pound. Hindistan'ınsa, gayri safi yurtiçi hâsılasının %2'si olan 7 milyar dolar. Tüm dünyada vatandaşlar kumara 900 milyar dolar kadar harcamakta. Pek çok hükümetse, neredeyse bu gelir olmadan yaşayamayacak hâlde.

1995 yılında İngiltere'de, hükümetin kumar işleriyle iyi işlere –kamu fonları yerine– verilen kumar paralarının kombinasyonundan elde edilen net gelir 9,7 milyar pounddur. Bu, kurumlar vergisiyle elde edilen gelirlerin yarısından fazladır. Sermaye kazancı ve veraset vergisinin toplamınınsa 3,5 katı kadardır. Kanada'nın enerji zengini eyaleti Alberta'da hükümetin kumar

8. Örneğin bkz. Chad Hills, "Amerika Birleşik Devletlerinde Piyangolara Bakış (Lotteries in the United States: An Overview)." *Family.Org* (22 Ocak 2004), http://www.family.org. (erişim 23 Ağustos 2004). Ayrıca bkz. "Daha Büyük Oynamak (The Stakes Get Higher)", *Forbes.com*, 29 Nisan 2002, http://www.forbes.com (erişim 23 Ağustos 2004) ve *Financial Times* (Londra), 25 Kasım 1999, 23.

gelirleri, petrol ve gaz vergi gelirleriyle rekabet içinde olup, kimi zaman bu gelirleri geçer.

Bu türden vakalar, bu kazançların belirli bir yüzdesinin iyi işlere, kültür ve okullara gittiği gerekçesiyle haklı gösterilir. Başka bir ifadeyle hükümetler, kumarın bir vergi aracı olarak kullanılmasının arkasındaki etiği eleştirebilecek herkesi, onları bu gelirlere bağımlı kılarak susturur.

Normalleştirilmiş yoksulluk, vergi krizinin çözümünün bir diğer yoludur. İnsanların güvenlik ağından kaymalarına kayıtsız kalmak, hükümetler için basit bir para biriktirme biçimidir. Buradaki mantık basittir. Küreselleşmenin kuralları, şayet bizleri ihtiyaç sahipleriyle ilgilenmekten alıkoyuyorsa, onlarla ilgilenmeyiz. Birileri bu boşluğu nasıl olsa dolduracaktır. Ne de olsa, hayır işleri dediğimiz şey, 19. yüzyıl pazar sisteminin bir çıktısıdır. Serbest ticaret, faydacılık, hayırseverlik ya da son dönemde filantropi olarak adlandırılan –yeni zenginlerin soyluluklarının bir zorunluluğu olarak ortaya çıkan– şey, birbirinden ayrılmazlar. Ancak bunlar, kamu yararı dediğimiz şeyin herkesi dahil eden yaklaşımıyla zıt cephelerdedir.

Günümüzde hayırseverlik yine ön plandadır ve bu, mükemmel bir şekilde yoksulların ihtiyaçlarına uydurulmuştur. Çünkü uluslararası ekonomik konsolidasyon, yerel olanın karşıtı bir konuyken, hayırseverlik neredeyse tanımı icabı yereldir. Küreselleşme karşıtı olan pek çok insan, yerel yapı ve çözümlerin canlanması için uğraşı içindedir. Ancak unuttukları şey, vergi gelirlerine güvenilir yerel erişim olmadığı durumlarda, yerel çözümlerin de mümkün olamayacağıdır.

Serbest ticaret hareketinin ilk çıktığı zamanlarda, işçi hakları konusundaki tereddüt ne olursa olsun, burada hayırseverliğin kastedilmediğini hatırlamamız gerekir. Cobden şunları söylemiştir: "Hayırseverlik meselesiyle ilgili olarak her yerden bir şey duyuyoruz. Bu meseleyle ilgili olarak bu Mecliste ne yapacağız? İnsanlar adalet istiyor, hayırseverlik değil. Bizler adalet dağıtmakla yükümlüyüz, hayırseverlik bir ulus sathında nasıl

dağıtılabilir ki?"[9] Hayırseverliğin kamu yararı ihtiyaçları için bir çözüm olmadığı kanısı, Sanayi Devrimi ve düşkünler evlerinin kuruluşundan bu yana hızla büyüyen bir şeydi. August Strindberg yüzyıl önce şunu söylemişti: "Tüm hayırseverlik işleri bir nevi aşağılamadır." Ama yine de, serbest ticaret bir kere yer etti mi, hayırseverlik de hiç çaba harcamadan büyüyecek gibiydi. Nitekim 19. yüzyılın sonuna kadar istikrar bozucu bir şekilde büyümeye devam etti. Geniş seçmen kitleleri tarafından itelenen kamu yararı sayesinde, adaletli ve geneli dahil edici kamu politikaları uygulanmaya başlandı. Buradaki konu, 19. yüzyıl filantropisinin kendi rahatına düşkün ve uygunsuz bir şey olduğu değildi. Bazılarının böyle olduğu, bazılarınınsa olmadığıydı. Ve bunların hiçbirisi, karşılık beklenmeden yapılan kamu yararı işlerinin daha geniş ihtiyaçlarına karşılık veremezdi.

Sonra bir anda, yüzyıl sonra, hayırseverlik işleri Küreselleşmenin yükselmesiyle birlikte kamu politikasının önemli bir aracı olarak yeniden gündeme geldi. Yeni Zelanda Auckland'da, 1990 yılında 16 aşevi vardı. 1994'e geldiğimizde bu aşevlerinin sayısı 130'a yükseldi. 1980'lerin geçici acil durumlarına çözüm sağlamak amacıyla, demokratik dünyanın pek çok şehrinde aşevleri kuruldu. Bunlar, kesintisiz büyümeye devam etti. Kendi kendini besleyemeyecek durumda olmak, yoksulluğu en temel göstergesiydi. Geçici evsiz barınakları, kalıcı yurtlar olarak yeniden inşa edildi. Buralarda kalan kişilerin yarısının iş güç sahibi olmaları sıklıkla görülen bir şeydi. Bu kişilerin kazançları kiralarını ödemeye yetmiyordu.

Tüm bunlarla, hayırseverliğin demokratik toplumlarda hiçbir rolünün olmaması gerektiğini mi söylüyorum? Elbette hayır. Ancak insanlık onuru ve akılcılığın gerekleri, bize, toplumun yoksul kesimlerinin ihtiyaçlarının hayırseverlikle karşılanamayacağını gösteriyor. Cobden'in dediği üzere, bu ancak devletlerin yapabileceği bir şey. Hayırseverliğin görevi, toplumun çatlakla-

9. Cobden, Avam Kamarası konuşması, 15 Mayıs 1843. Hirst, Serbest Ticaret ve Manchester Okulunun Diğer Temel Öğretileri (*Free Trade and Other Fundamental Doctrines of the Manchester School*), 159.

rını, hayali köşelerini doldurmak; kamu yararının henüz odaklanmadığı ya da odaklanamadığı yerlere gitmektir. Yoksullukla mücadeleyse, devletlerin temel sorumluluğudur.

Küreselleşmenin bu soruna tepki gösterip herhangi bir çözüm önerememiş olmasıysa, onun kısa ömürlü bir ideoloji olduğunu gösteren ipuçlarından birisidir.

15
1995

1995 yılında Dünya Ticaret Örgütünün (DTÖ) kurulmasıyla Küreselleşme de en parlak dönemini yaşadı. DTÖ'nün sorumluluk alanına fikri mülkiyetin girmesiyle birlikte, bunu ikinci bir zafer takip etti. Böylelikle telif ücretleri, ticari bir unsur olarak görülmeye başlandı. Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması (TRIPS), ulus-üstülerin sanal devletler gibi hareket edebilme fikrinin güvenoyunu oluşturuyordu. Bunun etkisi, daha küçük ve yoksul ülkelerin, DTÖ'nün tüm güçlü yönlerine rağmen adil olmayan Batılı avantajları güçlendirmek için kullanılabileceğine ikna edilmesi olabilirdi.

Birkaç ay öncesinde, 1994 yılının sonlarına doğru yayımlanan *Dünya Rekabet Raporu*nda Meksika, övgüye değer bir

ekonomik başarı göstermiş olması sebebiyle göklere çıkartıldı. Ülke, gelişmekte olan bir ekonominin kendisini eski moda krizlerden çıkartıp, yeni bir yol izleyebileceğinin kanıtı olarak gösterildi. Dahası, Meksika başkanına bu konuda danışmanlık yapan genç adam ve kadınların hepsi, en iyi Batı üniversitelerinin bir ürünüydü; bunlar, modern işletme ve yeni küresel ekonomi uzmanlarıydı.

Diğer taraftan, uluslararası kalkınma yardımları, 61,5 milyar dolar gibi bir miktara ulaşmıştı. Bu olumlu atmosfer içinde, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Çoktaraflı Yatırım Anlaşmasını başlatmak için müzakerelere başladı. *The Economist*'e göre, OECD müzakerecileri, "etrafa iyimserlik yayıyorlardı"; bu, üç yıl içerisinde, "liberalleşmeyi kilitleyecek küresel kurallar oluşturacakları"na[1] ilişkin bir iyimserlikti. Çoktaraflı Yatırım Anlaşması, Küreselleşme sürecinde, DTÖ'den sonra gelen aşama olacaktı.

Dünyada, garip bir şekilde aynı anda birbirinden farklı yöne giden eğilimler söz konusudur. Meksika'nın başarısının ekonomik bir model olarak kutlanmasından üç ay sonra, Meksika ekonomisi çöktü. Buna "tekila krizi" dendi; pek çok kişiye göre bu kriz, 1930'lardan bu yana görülen en büyük ekonomik krizdi.[2]

Öte yandan, dünyadaki emtia fiyatları düşmeye başlamıştı; düşmeye de devam etti. Kahve fiyatları, artık 1995'deki değerinin %32'si, pamuk fiyatlarıysa yarısıydı. Diğer taraftaysa, kalkınma yardımları düşüyordu. 2000'de %25'e düşmüştü. Batıda yapılan her bir çalışma, rahatsız edici haberlerle doluydu. Eşitlik ve eşitsizlik konusundaki trendler incelendiğinde, Küreselleşmenin iki büyük şampiyon ülkesi Yeni Zelanda ve İngiltere'nin, gittikçe artan eşitsizlikler konusunda en başta gelen ülkeler olduğu ortaya çıktı.[3]

---

1. *The Economist*, 14 Mart 1998, 81.
2. Bu konuda iyi bir tanım için, bkz. Krugman, *Bunalım Ekonomisine Dönüş* (*The Return of Depression Economics*), 38-59.
3. "Gelir ve Zenginlik (Income and Wealth)", Joseph Rowntree Vakfı. Bkz. Dünya ve Posta (*The Globe and Mail*), 25 Mart 1995, D4.

Küreselciliğin en hasar yaratan göstergesi, belki de Dayton Barış Anlaşmasında gizliydi. Bu anlaşmayla Bosna'da süren vahşi iç savaş 1995 yılında sona ermişti. Avrupa devletlerinin, 1980 ile 1991 yılları arasında, Balkanlardaki mevzuya ilişkin nasıl hiçbir şey yapmamış olduklarını ya da bu sorunu nasıl daha da kötüleştirdiklerini anlattım. İç savaş başladığında, Avrupalılar çok daha beceriksiz bir şekilde duruma müdahale etmiş, şiddet yayılmaya başladığındaysa köşelerine çekilmişlerdi. Birleşmiş Milletler aracılığıyla bölgeye gönderdikleri ordular, kendi ülkelerindeki zayıf ve kafası karışık liderlikler yüzünden kurban olmuştu. Sonunda Amerika duruma el koymuş, savaşan üç gruptan Dayton Anlaşmasını çıkartmıştı.

Fakat söz konusu barış sözleşmesine temel olan model, aşırı ulusalcı yerel liderlerin modelinden adapte edilmişti. Anlamadıkları tek şey, birbirlerini öldürme hakkıydı. Savaş kaynaklı ırksal ayrışmanın en acılı detayı, büyük ölçüde resmiyet kazanmıştı. Bir vatandaş olarak işlevini yerine getirebilme ya da oy verebilmenin gereği olarak, bu üç ırktan hangisine ait olduğunu gösteren kimlik kartlarının kullanılması kabul edilmişti. Yahudi birinin, yalan söylemediği müddetçe yaşaması imkânsızdı. Karma evlilik ürünü olanların yalan söylemesi ve kendisi için saf bir ırk seçmesi gerekiyordu. Bu ırkçı kural 2002 yılına kadar yürürlükte kaldı.

Tabii konu bundan çok daha geniş kapsamlıydı. Ekonominin güçlenmesiyle ulusalcılığın azalacağını söyleyerek kendisini küresel bir davaya adamış olan Batı, son dünya savaşında mücadele ettiği ırkçılığın bu sefer bir başka biçimiyle aynı fikirde olma gerekliliği duymuştu. Batı, kendi bünyesinde yeni bir ülke kurulması için bu fikirle devam etti. Bosna, 4 milyonluk küçük ve yoksul bir yerdi. Tahmin edilemez zenginliklere, emsalsiz bir askerî güce ve Avrupa'da 350 milyon ve Kuzey Amerika'da başka bir 350 milyon nüfusa sahip olan Batı, Bosna karşısında, sanki hiçbir şey yapmaya gücü yokmuşçasına davrandı. En azından barış vardı. İnsanların ölmesi durmuştu. Ama bu, yeni ve açık bir dünyaya inanlar için, etik bir aşağılamaydı.

Mihail Gorbaçov döneminde Sovyet dışişleri bakanlığını yapmış Gürcistan lideri Eduard Şevardnadze, aynı yıl Londra'ya gidip Batıya yaptıkları karşısında şöyle bir uyarı ve suçlamada bulundu: "Soğuk Savaşı sona erdirmek için inanılmaz paralar harcandı, ama bir demokrasi inşa etmek için bu miktarların hiçbiri ortaya konmadı.... Batı demokrasisinin zaferinden bahsedemeyiz... [Azgın bir ulusalcılıkla iktidara geçmiş] önemli derecede Faşist eğilimleri olan rejimler, nükleer mahşer için bir tehdittir."[4]

Dayton'dan önceki bu dönemde, Ruanda'da bir soykırım meydana geldi. Yarım milyon ila bir milyon arasında insan öldürüldü. Gelişmiş dünya, parmağını bile oynatmadı. Zabıt bir güce önderlik etmek için Birleşmiş Milletler tarafından gönderilen Kanadalı General Roméo Dallaire, bu eylemsizliği tamamıyla ırkçılık olarak gördüğünü dile getirdi. Katledilenlerin sayısındaki muğlaklık özellikle ilgi çekiciydi. İstatistikler dünyasında yaşıyorduk: Büyüme, üretkenlik, yükseliş, insan ömrü, para pazarları, obesitedeki artış, orgazmların sıklığı, boşanmalar ve sebze tüketim miktarı her açıdan ve her yönden ölçülebiliyordu. Fakat hiç kimse, yarım milyon Ruandalının katledilip katledilmediğini bilmiyor ve önemsemiyordu.

Ruanda soykırımının hemen arkasından Kongo'da bir felaket meydana geldi: 1998-2003 yılları arasında 4,7 milyon insan öldü. Yoksa bu sayı 3,4 milyon muydu? Ya da 5,6?

Bu felaketler olurken, ekonomik kaçınılmazlığın kudretli güçleri neredeydi? Batı liderliği neredeydi? Dünyanın büyük bir bölümü ulusalcı şiddetin dehşet verici boyutlara ulaştığı hızla ilerleyen siyasi bir iflasın içerisindeyken, bu insanlar, büyük bir güvenle, Küreselleşme hakkında konuşmakla meşguldü.

Aynı dönemde, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) küçük ama önemli bir girişimde bulundu. Uluslararası Ticaretin Liberalleşmesinin Toplumsal Boyutları üzerine bir Çalışma Grubu

4. *Times* (London), 17 Şubat 1995, 12.

oluşturdu. Bu grup, dünya meselelerine bir denge getirmek –küresel düzeyde kamu yararı fikrini yeniden gündeme getirmek– amacıyla uluslararası düzeyde ne gibi bağlayıcı düzenlemeler getirilebileceğini araştırmaya başladı. 2002 yılına gelindiğinde bu, Dünya Komisyonuna dönüştü; 2003 yılındaysa bir rapor yayımladı. Bu, elde edilen kazançları dengede tutmayı sağlayacak ve dikkatimizi geniş bir bakış açısıyla gerçek dünyanın nasıl çalıştığına çekecek fikirlerle dolu oldukça makul bir rapordu.

Rapor hâlâ olduğu yerde duruyor. Beklemede.

Dördüncü Bölüm
Düşüş

Kralın kellesi kral olduğu için alınmadı ya da Lordlardan sadece Lord oldukları için vazgeçilmiş değil. Bunlar oldu, çünkü bu kişiler gerektiği gibi güvenilir değildi.

— Oliver Cromwell, 1653

16
Negatif Denge

Bunu takip eden altı yıl, çok büyük bir kafa karışıklığı içerisindeymişçesine, küresel beklentilerin yerlerde yuvarlandığı yıllardı. Sırtını bir yere yaslayıp, büyük şekil için noktaları birleştirmek isteyenler için, bu süreçteki olayları sunup listeleyeceğim. Yine de söylemem gerekir ki, bu olayların en önemlisi, Küreselleşmenin büyük hakikatlerinin gerçekleşmeyeceğine dair genel izlenimin, daha geniş bir zemine yayılmasıydı.

Küreselleşme ve serbest ticaret, bunlara muhalif insanlar yüzünden ya da bu kişiler söz konusu meselelere ayakları yere basar yaklaşımlara sahip olduğu için zorda değildi. Dinsel destekçilerinin umursamaz, romantik ve ideolojik yaklaşımları

nedeniyle zordaydı. Toplumsal liderlikten ve bizzat toplumun kendisinden yoksun bütüncü (*totalist*) bir kuram geliştirmek, kriz ve ters etkilere yol açmaktan başka hiçbir işe yaramamıştı. İdeoloji karşıtı kişileri suçlamak, I. Dünya Savaşı felaketi için, hem muharebede mağlup olduğu, hem de kendi birliklerini katletmeden mağlup olduğu gerekçesiyle Foch ve Haig gibi kurtarıcı addedilen generalleri eleştirenleri suçlamaya benziyordu.

21. yüzyılın başlarında insanlar, başarısız demokrasilerin, daha doğrusu devletlerin sayısındaki artışa odaklanmaya başladı. Bu kadar geniş kapsamlı sorunları spesifik nedenlerle açıklamak elbette zor bir şey. Ama gördüğümüz üzere, Küreselleşme hareketinin, temelde birbiriyle çelişen iki vaadi vardı: Demokratik ülkelerin sayısındaki artışla birlikte, ulus-devletlerin gücü azalacaktı. Lakin demokrasi dediğimiz şey, aslında ulus-devletin bir ifade biçimiydi. Bu devletlerdeki vatandaş bireylerin rol ve gücünün bir ifadesiydi; ulusal tercihlere katılabilme, iç ve dış meselelerde ulus-devletin yönünü tayin etme ve kamu yararı ilkesinin doğasını tanımlama becerilerinin ifadesiydi. Güçleri, doğrudan kendi devletlerinin yapı ve tercihlerine uygulanabilir durumdaydı.

Ulus-devletin, *kaçınılmaz* uluslararası güçler fikriyle zayıflamasıyla, demokrasinin de zayıflaması kaçınılmazdı. Bir medeniyetin, çeyrek yüzyıl boyunca, durdurulamaz ekonomik güçlerin prizmasından bakışla yeniden yapılandırılması, olsa olsa zemini sağlam kaya olmayan ulus-devletlerin ve demokrasilerin altını kazabilirdi.

Demokrasinin güçlü olduğu yerlerde, bu durumdan çıkartılan dersler oldukça farklıydı. Siyasetçiler ve devlet memurları, sağlıklı büyümeyi ve zenginliğin yayılmasını garanti eden belirli Küreselleşme kuramlarının, basitçe, bu konuda başarısız olduğunun farkına varmaya başlamıştı.

Belki de en basit örnek, devlet şirketlerinin büyük ölçekte özelleştirilmesi ve bununla gelen trilyonlarca dolardan kaynaklanan hareketin sonuçlarıydı. Özelleştirilmiş şirketlerin bazıları bunu çok iyi şekilde yaptı, ama çoğunluk kesinlikle böyle değildi. Özelleşme, büyük şirketlerin sermaye değerlerine göz gezdirerek kendilerini hayal ürünü zengin kapitalistlere dönüştüren küçük bir grup yönetici/işletmeci dışında kimseye bir başarı modeli sunmadı. Dünya çapında kamusal kutulara yerleştirilen büyük çoğunluk, herhangi bir etkileri olmaksızın buharlaşıyordu. Herhangi bir ekonomik dalgalanma yoktu; devletlerin ekonomik sağlığındaysa herhangi bir iyileşme görülmüyordu. Tek seferlik bir ödeme karşılığında, uzun yılların birikimi olan değerler, kamu zenginliğinden büyük bloklar hâlinde sökülüyordu.

Bu, yeni küresel ekonomiye dair oldukça tanıdık bir şeyin örneklemesiydi: Paranın buharlaşması. Yüzyıl öncesinde bu durum, bir enflasyon fenomeni olarak tanımlanırdı. Ancak bu, ölçülmesi zor yeni bir enflasyon tipiydi. Pazara çok büyük miktarda para girişi oluyor ve bu para herhangi bir etkisi olmadan çabucak buharlaşıyordu. Meryem Ananın bedensel tasviri gibi semada emiliveriyordu. Belki de bu, ekonominin, sarmal hareketli sermaye pazarlarının gerçek faaliyetlerdeki kayıtsız hareketlerden ayrılmasına verdiği doğal bir tepkiydi.

1990'ların sonuna geldiğimizde, özelleştirme manyaklığı bir nebze azaldı. Hâlâ satacak çok şey vardı ama siyasetçilerle devlet memurları, bu oyun için duydukları hevesi kaybetmişti. Neden? Bu satışların gerçek amacının ne olduğunu artık anlayamıyorlardı.

Özelleştirme bu dönemde herhangi bir şekilde bir yerlere damlamışsa, bu ancak siyasi partilerin, çeşitli meslek gruplarına ödediği büyük ücretleri karşılayabilmek içindi. Avukatlar, muhasebeciler, tüccar bankerler ve bunlar gibi diğerleri, sonrasında bağış ya da destek adı altında, partilere bu küçük meblağları geri ödedi.

Belki de kabul edilmesi en zor olan başarısızlık, ticaretle büyümenin birbirinden kopmasıydı. Ticaret, küresel inanç sisteminin kalbiydi. Küreselleşmeye inananlar, bu yüzden, Küreselleşmenin olumlu ve olumsuz özelliklerini açıkça tartışmak yerine, şüphelerinin inatçı bir sessizliğe karışıp yok olmasını tercih etti.

Oysaki can sıkıcı sorular sessizlikte daha çok açığa çıkmıştı. Ticaretteki hayret verici sürekli büyüme, neden geniş kapsamlı bir ekonomik büyümeye, zenginliğin yayılmasına ve işsizliğin azalmasına yol açmamıştı?

Ulus-üstüler ve onlara bağlı olan şirketler arasında gerçekleşen ticaretin, ticaret sayılıp sayılamayacağını daha önce sormuştum. Muhtemelen günümüzde uluslararası ticaretin büyük bir kısmı, söz konusu unsurların hareketinden oluşuyor. Şayet bu ticaret değilse, ticaret üzerinde etkili olmasını da beklemememiz gerekir. Etkisi büyük ihtimalle ya nötrdür ya da negatiftir. Dürüstçe bu soruyu sormazsak, kitlesel ticaretle yavaş giden büyümenin neden birbirinden koptuğunu anlayamayız.

Dış görünüşte sorulacak hiçbir şey yoktu. Şirketlerin içindeki bu hareketler, yerel düzenlemeler açısından, genelde malların satılıp satılmamasıyla hesaba katılır. Sanki bu mesele klasik ticaret meselesiymiş gibi. Gerçekteyse, nadiren bu hareketin her bir aşamasında gerçek kâr elde edilir. Hatta bilakis, bu uluslararası hareket sayesinde vergiden kaçınmak için, kayıplar amaçlanır hâle gelir. Her bir aşamada kâr elde etme arzusunun olmayışı, yine de temelde bize bu malların ticari mal olmadığını gösterir. Öte yandan ilgili sürecin, pazar rekabetiyle ilgisi yoktur.

Niyette özel bir şey yoktu. Bir şeyi oluşturan parçalar neden en az maliyetle birleştirilip, final ürün neden olası en yüksek ücrete satılmasın ki? Lakin tüm bu sürecin şirketlerin kendi bünyesinde gitmesi, erken dönem merkantilist modelinde ya da 19. yüzyıl imparatorluklarında olduğu gibi pazar ticaretine pek benzemiyordu.

Bu süreç, içerdeki nihai kârı, vergiler de dahil olmak üzere pazar mekanizmalarına bulaşmadan azami seviyeye çıkartabilirdi.

Buradaki ilave etmen, kitlesel üretim sayesinde bu pazarların büyük çoğunluğunun arz fazlasıyla yaşıyor olmasıydı. İhtiyaç duyulan şey yatırım yapmak değil, düşmemesi için fiyatları desteklemekti.

Şirket dışındaki ekonominin büyümesiyle hiçbir alakası olmayan bir kurumsal büyüme stratejisi geliştirmek, dolayısıyla zorlayıcı bir şeydi. Çözümün bir kısmını, birleşen ya da satın alınan şirketlere bu zenginliği akıtmak oluşturdu. Böylelikle şirketler, arkalarında ekonomik bir amaç olmasa dahi büyüdü. Jonathan Nitzan ve Shimshon Bichler bu süreci orijinal bir şekilde şöyle açıkladı: "19. yüzyılın sonunda, her bir dolar yerel yatırım karşısında, birleşmeler ve satın almalar bir sentten daha az ediyordu. İleriye hızlı saran son yüzyılda, her bir dolar gerçek yatırım karşısında, birleşmelere konan para iki doların üzerindeydi."[1] Nitzan ve Bichler'e göre bunun çıktıları, çok daha fazla büyüten şirketlere şu dört şeyi aynı anda yapma olanağı verdi: Fiyatları düşürecek şekilde yeni kapasite oluşturmaktan kaçınmayı, rekabeti azaltarak pazarda daha fazla denetim sahibi olmayı, yine rekabeti azaltarak kazançları kuvvetlendirmeyi ve pazarı ve rekabeti daraltarak riski azaltmayı. Bu da sonunda onlara, ulus-devlet yapıları içerisinde daha fazla etki gücü ve iktidar sağladı ki böylelikle, kamusal düzenlemelerin tasarlanmasında, rekabeti azaltıp pozisyonlarını koruyacak şekilde çok daha etkili hâle geldiler. Bununla ilgili en önemli örneği açıklamıştım: Fikri mülkiyetin -TRIPS- DTÖ çatısına dahil olmasını.

Artan mübadelenin, küresel ekonomiyi destekleyen yeni yapılara duyulan ihtiyaçlar kapsamında haklı gösterdiği şeylerin çoğunun "gerçek" ticareti desteklemediğini görmeye başladık.

---

1. Örneğin bkz. Shimshon Bichler ve Jonathan Nitzan, "Egemen Sermaye ve Yeni Savaşlar (Dominant Capital and the New Wars)", *Journal of World Systems* 10, No. 2 (Yaz 2004): 255-327 ve "Yeni Emparyalizm ya da Yeni Kapitalizm? (New Imperialism or New Capitalism?)" 38, 44. Benim kişisel konumum Bichler ve Nitzan'ın yorumundan pek çok açıdan farklılık gösterse de, bu iki ekonomistin kendi alanlarında, özellikle de ne olduğunu ve olan şeyin neden beklenilen etkiyi yaratmadığını anlamada, politik ekonomik düşünürler arasında, neredeyse yalnız olduklarını söylemek gerekir.

Bu ne toplumsal zenginliği artırıyor ne de toplumsal büyümeye bir katkı sağlıyor.

Küresel şirket birleşmeleri ve satın alımları 2000 yılında 1,2 trilyon Amerikan Doları ile zirve yaptı; sonrasında 2001 yılında 300 milyar dolara düşüp, tekrardan artmaya başladı. 2004'ün sonuna geldiğimizde bu fenomen, haftada 100 milyar doları bulmuştu. "Minimum direnç yolu", ulus-üstüler gibi büyük teknokratik ve yönsüz kuruluşlar için dayanılmazdı.

Alaycı bir kişi, zenginlik yoluyla toplanan bu erkin, Küreselleşmenin başarısının ve devletlerin artan zayıflığının göstergesi olduğunu iddia edebilir. Ayakları yere basan bir yaklaşım ise, erki konsolide etmek için zenginliği buharlaştırmak zorunda kalan herhangi bir sistemin, kendi gücünü kırılgan kılacak şekilde savunmacı hareket ettiğini söyleyebilir. Birleşme ve satın alma yaklaşımındaki gariplik, bunun, nakit paranın sarsıcı bir şekilde buharlaşmasını, inanılmaz bir zenginlik birikimiyle birleştirmeyi becerebilmesidir. Böylesi bir atmosfer içerisinde, vatandaşları ve hükümetlerinin aslında büyük şirketlerden çok daha güçlü olduklarını fark etmesi an meselesidir. Güçlülerdir; çünkü yaptıkları tercihlerle siyaset yaparak olayları biçimlendirebilirler. Bu ulus-üstü şirketlerin yaptığının tam tersidir; onlar bu tercihleri azaltarak erklerini artırır.

Para ile büyüme işlerinin birbirinden ayrışması, mali buharlaşma fenomeninde olduğu gibi neredeyse her alana yayıldı. Uluslararası Ödemeler Bankası (*Bank for International Settlements*), 1990'ların sonuna gelirken, "mali devrimimizin, mali olmayan ekonominin ihtiyaçlarıyla saptanabilir herhangi bir bağ olmaksızın, mali işlemlerdeki hızlı büyümeyle el ele gittiği" konusunda uyarıda bulunmayı sürdürdü.[2] "Bilanço dışı işler"de

2. Alexandre Lamfalussy, Uluslararası Ödemeler Bankası Genel Müdürü, "Finansal Endüstrinin Yeniden Yapılanması: Merkez Bankacılığı Yaklaşımı (The Restructuring of the Financial Industry: A Central Banking Perspective)", SUERF Konferanslı, City University, Londra, 5 Mart 1992. Paul Krugman, "Daha Fazla Zenginler İçin (For Richer)", *The New York Times Magazine*, 20 Ekim 2002, 62.

çok fazla şey olup bittiğinden, borç verenlerin "aracısız kredilerini, likiditelerini ve yüksek faiz oranlarını değerlendirmek gittikçe zor"laşmıştı. Kişisel ve kurumsal borçlanma oranları, makul bir düzey yokmuşçasına artıyordu. İngiltere'de kişisel borçlar, 2004'e gelindiğinde, şimdiye kadar en yüksek meblağ olan 1 trilyon poundu bulmuştu. Paul Krugman bunu, "orijinal olduğu kadar savurgan olan Yaldızlı bir Çağ" olarak tanımladı; 1929'daki çöküşe neden olan şey de buydu. Haitili yazar George Anglade, herkesi, "gerekli kalkınma" için, "gereksiz büyüme"nin reddine çağırdı.

Para ve sermaye piyasaları buna rağmen yeni borçlar, başka bir ifadeyle özelleştirilmiş vergilendirmeler icat etmeye devam etti. Temel hizmetler ya da kredi kartı ücretleri için TRIPS'ler ya da banka komisyonları, vergilerin 18. yüzyıl tuz vergisi toplayıcılığı biçiminde özelleşmesi değilse, neydi peki? Merkez bankacıları klasik finansal düzeylerden kaygı duyuyorken, özel sektör, çürük tahvillerden kredi kartlarına, bir dizi özel mekanizmayı yaygınlaştırarak istediği kadar para basmıştı.

Batı toplumu, spekülasyonun artık ekonomik ve siyasi refah üzerinde bir etkisi yokmuş gibi davranıyor. Kendimize, modern yöntemlerin spekülasyonu kullanışlı kıldığını söylüyoruz. Sonrasında gerçekliğin birdenbire yeniden ağırlığını koymasıyla da sinir patlaması yaşıyoruz. Halbuki Jacques Chirac, 1995'te şunu söylemişti: "Spekülasyon, ekonomilerimizin AIDS'idir."[3]

Spekülasyonun ve tüketim tabanlı ekonominin sonsuza dek süreceği sanrısı yeni bir şey değildir. Aynı şekilde, bunun felakete yol açacağı kanaati de. Sofokles bunu şöyle ifade etmiştir:

> Para beyler, paradır!
> İnsanoğluna her türlü hastalığı bulaştıran virüs.
> En büyük musibete verilen isimdir para!

George Anglade, *Éloge de la Pauvreté* (Montreal: Les éditions ERCE, 1983), 17.
3. Jacques Chirac, Halifax G7 Zirvesi, 1995. *Le Monde* (Paris), 12 Mayıs 1996, 26. "[L]a spéculation, ce sida de nos économies?"; Sophocles, "Antigone", Theban Oyunları (*The Theban Plays*), Çev. Don Taylor (London: Methuen Drama, 1986), 144. Keynes, Ekonomik Sonuçlar (*Economic Consequences*), 17.

Yeni olan şey, Keynes'in "pastanın büyümesi"ne olanak sağlayan bir "erdem" olarak gördüğü ve "tasarruf görevi" olarak tanımladığı eski küresel ticaret fikrinin etkin bir şekilde kaybıydı. Küreselleşme miti, –tasarrufa dayanan– büyümeyi besleyecek ticaret yapma fikrini hâlâ içinde barındırsa da; gerçekte spekülasyon, tüketim ya da toplumun buharlaşmasına dönüş, bunun tam tersine neden oluyor. Dolayısıyla pasta –özellikle de gelişmiş ekonomiler içinde– büyümüyor çünkü küresel sistem bu pastanın büyümesini istemiyor.

1980'lerin ortalarında, büyüme sağlamak için ticaret yapma fikri, iş dünyası çevresinde, hükümetlerin baskısından kurtulmayı sağlayacak bir unsur olarak kabul gördü. Bunun gerçekte nasıl çalıştığı ve derinden etkilerinin ne olduğunu sorgulayanların sayısı çok azdı. İş dünyası, tartışmalar şöyle dursun, içerdeki tartışmalara kolay kolay meftun olmaz. Bu, piramit şeklindeki bir düzenin dünyasıdır; yapılar içinde itaat, kıdemli şahsiyetler arasında dayanışma gerektirir. Genelgeçer bilgiler, bu sistemin aristokratik şifresidir.

1990'ların ortalarına geldiğimizde, bu sistem çözülmeye başladı. Çoğunluğu vaktinde bu genelgeçer bilgileri oluşturanlar olmak üzere, gürültücü ve ünlü muhalifler ortaya çıkmıştı. Jimmy Goldsmith ve George Soros Küreselleşmeden, daha dikkatli ve sorgulayıcı pozisyonlara dönüş yapan en önemli isimlerdi. Bunların yanı sıra, her biri kendine göre özel endişelere sahip düzinelerce muhalif ses vardı: Avustralyalı tüccar banker Rob Ferguson, Kanadalı kâğıt endüstrisi yöneticisi Adam Zimmerman, bir diğer Kanadalı gıda sektörü lideri Jon Grant. Alman ve Fransız endüstri liderlerinin çoğu kaygılıydı. Amerika Birleşik Devletlerindeki yüzlerce işyeri yöneticisi ve sahibi de. New Yorklu kıdemli bir tüccar banker olan Robert Menschel etkili ve güzel konuşan bir şahsiyetti.[4] İş dünyasının binlerce lideri,

4. Bkz. Robert Menschel, Pazarlar, Çeteler ve Kargaşa (*Markets, Mobs & Mayhem: A Modern Look at the Madness of Crowds*) (New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2002).

kayıtlara geçmeyen şekilde, Küreselci varsayımlardan giderek daha fazla rahatsızlık duymaya başlamıştı.

Hepsinin ortak noktası, dünyanın edilgen bir genelgeçer bilgiye sürüklenip gittiğine dair sezgi ve gözlemlere sahip olmasıydı. 1826 yılında, Batının, kârların toplumsal refahın üstünde değer biçtiği genelgeçer bilgilerin yoldan çıkmasına izin vererek yüzyıllık şiddetli geri tepişi provoke etmesi söz konusuyken, İskoç yazar John Galt bizleri yeni kurulan ekonomik kuram konusunda uyarmıştı: "Son zamanlarda bu kuramsal güzelliğe tapınılıyor."[5] 1990'ların muhalifleri, mevcut yeni tapınma atmosferine tepki gösteriyordu. Medeniyetin ve uzun erimli ekonomik başarının bir zaferi olarak baktıkları kamu yararı fikriyse, onları kurumsal bağlılığın getirdiği sessizliği bozmaya itmişti. Kurumsal liderliğin bu çok daha bilinçli ve dolayısıyla zeki yüzü, medeniyetin ekonomik prizmadan bakarak organize edilebileceği ve edilmesi gerektiğini söyleyen temel küresel genelgeçer bilgiyle bağlarını koparıyordu.

Küreselleşme hakkında şüphe duymalarına neden olan temel etmen, bu kuramın zenginliğin artırılması ve dağıtımındaki yetersizliğiydi. İş dünyasının pek çok lideri, zenginliğin dağıtılmadığı durumda, tüm zenginliğin tehlikeye gireceğine inanıyordu. 1999 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan Davos'a gitmiş ve açıkça şu mesajı vermişti: "Tarih bize ekonomik, toplumsal ve siyasi alanların dengesiz gittiği durumların çok uzun süre sürdürülemeyeceğini öğretmiştir." Bu dengesizlik neydi? Kabul edilemez işsizlik oranları. İş güvencesinin olmayışı. İnsanları sömüren çalışma koşulları.

Küreselleşmenin en bariz başarısızlığı, istihdamın sürekliliğini sağlayamamış olmasıydı. Küreselleşme, tüm süreci boyunca, yüksek işsizlik oranlarıyla doluydu. İşsizlik oranları, nüfus artışından önde gidiyordu. 1973 yılında, OECD rakamlarına

5. John Galt, "Bandana on Emigration", *Blackwood's Magazine* 20, No. 114 (Eylül 1826): 471. Kofi Annan, Dünya Ekonomik Forumu konuşması, Davos, İsviçre, 31 Ocak 1999.

göre iş arayan 10 milyon işsiz vardı.[6] 1979'a geldiğimizde bu sayı 18 milyon oldu. 1980'ler boyunca 29-30 milyon arasında seyretti. 1990'larda, neredeyse 1930'ların ortasındaki gibiydi. Yeni yüzyılla birlikteyse 40 milyona yükseldi.

İstihdamı ölçen istatistiki yöntemlerin, 1970'den bu yana, oranları asgaride tutmak için mütemadiyen yeniden tanımlanmasına rağmen bunlar oluyordu. En önemlisiyse, uzun vadeli işsizlikle istatistiklerde hiç görünmeyen insanların sayısındaki artıştı. İstatistiklerde görünmeyen insanlar ya iş aramayı bırakmıştı ya emekli olmuştu ya da aynı anda güvencesi olmayan birden fazla yarı zamanlı işte çalışarak hayatta kalmaya çalışıyordu. 1973 ve '79'daki 10 ve 18 milyon sayıları muhtemelen doğruydu. Ama günümüzdeki durum, ilan edilen 35-40 milyon sayısından çok daha fazlaydı; pek çok ülkede, ilan edilenin yarısı kadar daha fazladır. Neticede, günümüzde OECD ülkelerinde en az 45-50 milyon kişi işsizdir.

Avrupa düzenlemelerinin katılığı bu konuda suçlu bulunuyorsa da, durumun basit bir istatistiki meseleden çok daha karmaşık olduğunu fark etmemiz gerekir. Amerika'da düşük ücretli grubun gerçek ücretleri 1980'de düşmüştü. 1990'ların başında Başkan Clinton, Amerikan işgücünün yarısından fazlasının, geçilen on yıla nazaran daha az kazandığını büyük bir hayal kırıklığıyla kabul etmişti: "Kimi insanlarımız için yüksek işsizlik ve düşük ücrete neden olacak [olmuş] şekilde üzerinde çok çalıştığımız küresel köy... Bu, üretimin mobil olduğu ve düşük ücretli yerlere kolaylıkla kayabildiği küresel ekonomide, yüksek ücret ekonomisini sürdürmeye çalışmanın ne kadar sancılı ve zorlayıcı olduğunun güçlü bir kanıtıdır."[7]

---

6. OECD istatistikleri (çeşitli kaynaklar). Bkz. *Guardian Weekly* (Londra), 30 Temmuz 1995, 10; *Le Monde* (Paris), 21 Temmuz 1994, 19; ayrıca bkz. OECD "Ekonomik Görünüm" raporları ve Andreas Botsch, "İstihdam ve İşgücü Piyasaları (Employment and Labour Markets)", Friedrich Ebert Stiftung Uluslararası Konferansı, Bali, Endonezya, 25–26 Kasım 1996, http://www.itcilo.it/actrav/actrav-english/telearn/global/ilo/standard/tuacempl.html (erişim 7 Ağustos 2004).
7. Başkan Clinton'dan aktaran Eckes, Amerika Pazarlarını Açmak (*Opening America's Market*), 283-84. Bkz. *The Economist*, 5 Kasım 1994, 19.

Gerçekte eşitsizlik, tüm sanayileşmiş ülkelerde düzenli bir şekilde arttı. 1990'lara geldiğimizde, İngiltere'de en zenginlerin gelirinin en yoksul kesime oranı 4'ten 7 kata yükseldi. En düşük ve en yüksek maaş arasındaki uçurum, 1880'lerden bu yana zirvesini yaşıyor. DTÖ zaferinin yaşandığı 1995 yılında, dünya üzerinde 800 milyon işsiz ya da istediği işi bulamayan insan vardı (asgarici istatistiki yöntemlere göre). Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre işsizlik, 1930'lardan bu yana en kötü hâlinde. 1995 yılında DTÖ şunları söyledi: "Sahra Çölü'nün güney bölgesindeki bazı Afrika ülkelerindeki düşüş hızı bizi gerçekten şaşırttı. 1980'lerin ortasına kadar gerçekten iyi bir ilerleme göstermişlerdi."[8]

OECD'de yer alan hükümetlerin bakanları, kendi ülkelerindeki istihdam sorunuyla uğraşmak için 1994'te bir araya geldi. Girişimciliği desteklemeyi ve düzenlemeleri kolaylaştırmayı amaçlayan bir programın duyurusunu yaptılar. "Refah sisteminin, işçilerin temel haklarını yok sayacak ya da çoktandır devam eden kolektif anlaşmaları baltalayacak şekilde çözülmesinden bahsetmediklerini" vaat ettiler."[9]

Geniş kapsamlı Küreselci yaklaşımın, eninde sonunda başarılı olacağına duyulan güçlü inancın var olduğu bir bağlamda, bunların belirsiz bir teknokratik tamirciliğin ötesine geçecek şeyler olduğuna inanmak zordu. Eğer bu tamircilik değilse, kadınların ekonomiye getirdiği yeni zenginliğin buharlaşması hakkında neden kimse bir soru sormuyordu-sormamıştı?

Bu, son çeyrek yüzyılın en sorunlu sonuçlarından birisiydi. Neticede her yerde kadınların rolü, hemen her düzeyde artmıştı. Yüzyıldır iş dünyasında çok daha fazla yer almışlardı: Başta fabrika katında ucuz işçi olarak, sonra öğretmen, hem-

8. Dr. John Martin, *Financial Times* (Londra), 2 Mayıs 1995, 4.
Ayrıca bkz. Dünya Sağlık Raporu (*The World Health Report 1995*), Dünya Sağlık Örgütü, Cenevre.

9. *Financial Times* (Londra), 8 Haziran 1994, 1.
Ayrıca bkz. Andrew Glyn ve Bob Rowthorn, "Batı Avrupada İşsizlik: Korporatizm ve Yapısal Değişim (West European Unemployment: Corporatism and Structural Change)", *AEA Sunumları* 78, No. 2 (Mayıs 1988): 194.

şire ya da sekreter olarak. Bu değişim çok hızlıydı, üst düzey işlerin oranlamasında da görülüyordu. Nüfusun yarısının bu bölümü kendisini, ev içinde ve ev idaresi sistemindeki aşikâr katkılarının ötesinde yaratıcılığın, liderliğin, profesyonelliğin ve işletme dünyasının içine dahil ediyordu. Bu, gerçek zenginliğin oluşmasına büyük bir enerji verdi. Kadınların iş dünyasına tümüyle dahil olmaları, gerçek büyüme için, gümrük vergilerinin indirilmesi ve pazarın serbestleşmesinden çok daha büyük bir itici güçtü. Gümrük vergileri ve serbestleşme, teknik uyumla ilgili meselelerdi. Kadınların her türlü faaliyet alanına girmesi, işgücünün sanal olarak ikiye katlanması ve toplumun yaratıcılık ve enerjisinin ciddi anlamda yeniden yapılanması anlamına geliyordu. Yine de, herhangi bir artma taşma yoktu. Ve bunun suçlusu kesinlikle kadınlar değildi.

1960'larda orta sınıf bir aileye baktığımızda, bir tek gelirle iyi idare ettiklerini görürüz. Şimdi bunun için eve iki kişinin gelir getirmesi gerekiyor. Kadınların gerçek zenginliğe katkısı, bir şekilde baştan savıldı. Bunun yerine para ve sermaye piyasalarıyla birleşmeler gibi yollarla yeni bir kâğıt zenginliği yaratıldı. Diğer bir ifadeyle, gerçek büyüme girdisi büyüme getirmezken; enflasyonist girdi büyüme değil, sanal zenginlik getirdi.

Günümüzün orta sınıf bir ailesi, 40 yıl öncesine nazaran çok daha fazla tüketiyor. Öte yandan, yoksulluğu en katı tanımlarıyla ele aldığımızda –örneğin, gıda ve giyecek gibi temel şeyleri seçme ihtiyacı olarak ele aldığımızda– araştırmalar, günümüz orta sınıfının büyük kısmının idare etmekte zorlandığını gösteriyor.

Kadınların neden olduğu gerçek zenginliği bir kenara atmak, merkezî toplumsal algıyı, tüm faydacı sınırlamalarıyla tamamen ekonomik bir mantığa indirgemenin sonucu mudur? Yoksa durum, vergi, çalışma koşulları, devasa yasal yükümlülükler ve çevre gibi kilit alanlarda dengeyi sağlayacak uluslararası sözleşmelerin yokluğu sebebiyle mi böyle şiddetlenmiştir? Basit cevap, en azından kısmen, evet'tir. Kamu meselelerindeki dengesizlik, her zaman iki aşamalı olarak geri sıçrar. İlk olarak

yıkıcı durumlara neden olur, ikinci olarak geri tepip beklenmedik şekilde patlar.

Küreselleşmenin bir diğer aşikâr başarısızlığıysa, iş güvencesizliğinin yeniden gündeme gelmesidir. Kimi iş güvence sistemleri aşırı derecede hantal ve gereksiz derecede masraflı bir hâl almıştır. Bunun sorumlusu, büyük ölçüde, başta Batı Avrupa'dakiler olmak üzere demokrasilerin buna mahsus yaptığı geçici değişikliklerdi. Bu sorunun çözümüyse, toplumsal istikrarın baltalanması değildi.

Eski usul serbest ticaretin yüksek işgücü maliyetine getirdiği çözüm, ucuz ürünler ithal etmekti. 19. yüzyıl İngiltere'sinde Tahıl Yasalarının yürürlükten kaldırılması bu anlama geliyordu. Küreselleşmenin ilk aşamalarında pazarın çözümü ucuz, güvencesiz işgücünü ithal etmek olmuştu. Bu çözüm, günümüzde Avrupa'yı 17 milyonluk hâlâ çözümlenememiş *misafir işçi* sorunuyla baş başa bıraktı. Hâlâ güncelliğini koruyan bir diğer çözüm, 19. yüzyıl stratejisine geri dönmeyi içeriyordu. Ulus-üstülerin büyüyen içyapıları, bir kez daha Batının dışarıdaki ucuz işçilere erişimine olanak tanıdı.

Ülkelerin yerel kaynaklardan ya da dışarıdan temin ettiği ucuz işgücünün mevcudiyeti hiçbir zaman problem olmamıştı. Bu, dikkatlice ele alındığında, pozitif bir kalkınma stratejisinin parçası olarak bile düşünülebilirdi. Sorun, şirketlerin kârlarını maksimize etmek ama aynı zamanda tüketiciye en ucuz ürünü satmak zorunda olduklarını düşünmeleriydi.

Müşterinin her zaman haklı olduğu fikri, onun en ucuz mallara erişim hakkı olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Bu, ekonomiyle karıştırılan sahte popülizmdir. Aşırı üretime ve değerinden düşük fiyatlamaya yol açar. 2004 yazında, Kuzey New York'ta bir Wal-Mart'ta, yedi çift erkek iç çamaşırı 10 dolardı. Bu, her ekonomi için iyi değildir. Bir büyüme stratejisi olamaz. Aksine, bu işe dahil olan ekonomilerin esnekliğini azaltan savunmacı bir yaklaşımdır. Açıkça dile getirilmemiş varsayımsa

şudur: Mal üreten ve onları satın alan işçilerin hepsi –düşük maaşlar ve düşük ücretler sayesinde– marjinal yoksulluk sınırında yaşayabileceklerdir.

Wal-Mart iç çamaşırlarının üretim ve ücretlerinin aksine Nike ayakkabıları Endonezya'da 1,60 dolara üretilmekte ve başka yerlerde 70 dolara satılmaktadır. Her iki örnek de rekabet, değer ve ihtiyaçla bağlarını koparmış bir pazar anlayışının ürünüdür. Bunlar Batı tüketimciliğinin iki uçtaki örneğidir: Büyüme ekonomisini destekleyemeyecek kadar ucuzluğu gereksiz mallar ve büyüme ekonomisini besleyemeyecek kadar pahalılığı yapay mallar.

Her iki durum da güvencesiz, ucuz işgücünün geri dönüşüyle ilgilidir. Bu, bir nevi Batı toplumlarının tartıştığı ve yüzyıl kadar önce çözümlediği işgücünün etik olmayan biçimde kullanımı meselesiyle ilgilidir. İngiltere ve Fransa çocuk emeği yasalarıyla diğer ülkelere öncülük etmiştir. 1841'de Paris, 5 yaşının altındaki çocukların çalıştırılmasını yasaklamış ve 8-12 yaşlarındaki çocukların çalışma saatini 8 saatle, 12-16 yaşlarındaki çocukların çalışma saatiniyse 12 saatle sınırlandırmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1919 yılında kurulduğunda, "insani çalışma koşulları" meselesine odaklanmıştır. Bunu bir ulusun reddetmesi, "diğer uluslar nazarında mahsur"[10] teşkil eder. Bundan 25 yıl sonra ILO Philadelphia Sözleşmesini ortaya koymuştur. Bu, II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu ilerleme anlarından biridir. Sözleşme, istihdam politikalarının sosyal adaleti desteklemesi gerektiğinde ısrarcıdır.

Ancak maalesef Küreselleşmenin ücretlendirme mekanizmaları, çocuk emeğiyle güvencesiz istidamın geri dönüşünü de ihtiva ediyordu. 1990'ların ortalarında bu her yerde, en muhafazakâr eleştirmenlerce bile tartışılıyordu. Kimsenin, çocukların –pek çok hesaba göre bunların 200 milyonu olan– ailelerini beslemek için çalışmak zorunda olduğu gibi eski bir argümanı dillendirdiği yoktu. Sanayileşmiş toplumların 19. yüzyılda ebeveynlere daha fazla para ödeyerek bu sorunu çözdüğü gibi

10. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) önsöze bakınız.

sorun çözümlenebilirdi. Ama içinde bulunduğumuz dünya, istatistiklerin dünyadaki çocukların yarısının yoksulluk, savaş ve AIDS'ten etkileniyor olduğunu gösteren bir dünya. Rakamlar üstümüze üstümüze geliyor. 1992 yılında, 5 yaşın altında 6 milyon çocuk, zatürree ya da ishalden öldü. Bu rakamlar gerçekten doğru mu? Ortada bir başarısızlık olduğunu akla getirmek için ne kadar doğru olması gerekiyor peki?

Çocuklar, denetimin kaldırıldığı pazarlardaki ucuz ve güvencesiz istihdam sorununun sadece küçük bir kısmı. Aynı şekilde çarmıh ekonomilerinin de. Meksika, küresel ticaret dünyasına adım attığında, dönemin başkanı olan Carlos Salinas, "ticaretlerinin büyümesiyle birlikte yaşam standartlarının iyileşeceğini" vaat etti. Bu Meksika'da gelirlerin yarıya inmesinden bir müddet önceydi. Böylesi bir bağlamda, yoksulluğun günde 1 dolar üzerinden ölçülmesi pek bir şey ifade etmiyordu. Üçüncü Dünya borcunun sürüncemede bırakılmasıysa, eski tip Protestan ahlakçılığının müstehcen bir kalıntısı olmuştu. En borçlu ülkelerin borç-ihracat oranları, 1970 ve 1990 arasında 3-4 kat artmıştı. Artmaya da devam etti; pek çoğunda bu oranlar, yüzyılın sonuna geldiğimizde 10 ve daha fazla katına ulaşmıştı.

Tekrar etmek gerekirse, küresel büyüme stratejisi olan, düzenlemeye tabi olmamış ucuz emek fikri, bu bağlamda hiçbir anlam ifade etmiyordu.

Her taraftan eleştiriler yağıyordu. Sonunda şirketler, yavaşça kamudan gelen eleştirilere tepki göstermeye başladı. Hükümetler de yavaştan erken 19. yüzyıl standartlarının –ya da standart yoksunluğunun– geri dönüşünün kaçınılmaz olmayan doğasına uyandı.

Bunların hepsi şiddetin hızla artış gösterdiği bir dünyada cereyan etti. 1945'den bu yana savaş nedeniyle ölen insanların sayısı toplam 40 milyonu buldu.[11] 1945-1970 arasındaki ölüm

11. Milton Leitenberg, "1945-2000 arasında Savaş ve Çatışmada Yaşanan Ölümler (Deaths in Wars and Conflicts between 1945 and 2000)", University of Mary-

vakalarının toplamı yaklaşık 18 milyondu. Bunlar, bağımsızlık adına verilen sömürgelerden çekilme savaşlarının geçtiği istikrarsız dönemi de içeriyordu. Yine de 1970-2000 yılları arasında, yani Küreselleşme döneminde bu sayılar daha çok arttı. 22 milyon kişi ya da günde 2.000 kadar kişi. İstatistikçilerin ölüm fazlası (*excess death*) dediği şey, yani kötü beslenme ya da hastalık gibi savaş kaynaklı ölümler çok daha rahatsız edici boyuttaydı. 1970'lerin sonunda, yılda yaklaşık 12 milyondu. 1990'ların başında 14 milyon, 2000'lerde ise 18 milyon. 2003'e geldiğimizde bu sayı 25 milyona ulaşmıştı.

Etkili küresel politikalarla aslında önlenebilir ya da azaltılabilir olan salgın ve bulaşıcı hastalıklara bağlı ölümler, bu istatistiklere dahil değil. Örneğin, 1981'den bu yana 20 milyon insan AIDS sebebiyle hayatını kaybetti; sadece 2003 yılında bu sayı 2,6 milyondu. 2003 yılında, hastalığın bulaşma oranı en yüksek seviyedeydi. Çin ve Hindistan gibi iki mucize ekonominin mütemadiyen büyüdüğü Asya'da, bulaşma oranları epideminin üzerinde süzülüyordu. Etkilerini hesaplamak gerçekten çok güçtü.

Küreselleşme burada doğrudan hatalı mıydı? Hayır. Peki Küreselleşme, şiddet ve önlenebilir salgın/bulaşıcı hastalıklardan kaynaklanan ölümleri önlemeye ve azaltmaya yetkin küresel bir sistem olarak başarı gösterdi mi? Hayır. Bu türden şeyler, küresel sistemin liderliğinde daha da kötüye gitti mi? Evet. Yeni yüzyılda bazı şeyler değişti mi? Şimdilik daha kötüye gidiyor görünüyor. Bir noktada, Jagdish Bhagwati gibi saygı duyulur, zeki ekonomistlere şu sözleri tekrarlamak yetmiyor: "Daha serbest bir ticaret, yüksek büyümeyle ilgilidir; yüksek büyümeyse azalan yoksullukla. Sonuç olarak ekonomik büyüme, yoksulluğu azaltır."[12] Bu türden bir indirgemecilik artık saygı uyandırmıyor.

---

land. Bu türden istatistikleri on yıllardır izliyorum. Bunlar her zaman anlaşılacağı üzere yumuşak rakamlar oluyor. Ancak aralıklarında her zaman bir tutarlılık gözlemlemek mümkün. Bu detaylı rapor, diğerlerine göre daha kesin görünüyor.

12. Bhagwati, Küreselleşmeyi Savunurken (*In Defense of Globalization*), 64.

Liderlik kendi çöplüğünü tanımlama işi değildir. Kendi kuramının ve tarzının etkilerini yönetim durumundayken yargılayabilme işidir. Komünizm kendini, ölüm kampları ve başarısız üretimlerden sorumlu tutmalıdır. Aynı şekilde Vatikan, Latin Amerika'daki yerli halkların yok edilmesi ve Engizisyondan sorumludur. Küreselleşmeyse, şiddetteki artış ve salgın/bulaşıcı hastalıkların kontrolden çıkmasına neden olan beceriksizlikten kendini sorumlu tutmalıdır.

17
STK'lar ve Tanrı

Küreselciliğin ilk dönemleri, bu dönemin nasıl sona erebileceğine dair ipuçlarıyla doluydu. Ekonomi ve işletme odaklı yeni seçkinler iktidara geldiğinde, ufukta anlaşılmadık küçük bir güç de beliriverdi. Bu güç, sivil toplum kuruluşlarından (STK) oluşuyordu. O zamanlar, STK kavramının ne olduğunu bilen ve STK'ların büyümesini takip edebilen insanların sayısı azdı. Onları bir *güç* olarak adlandırmaksa, bu dönemde pek çok kamu görevlisinin gülünç bulduğu bir şeydi. Sonsuzluğa tezgâh kuran taze ideolojiyi göz önünde bulundurduğumuzda, bunlar soğuk, mesafeli ve alakasız gruplardı. Öte yandan STK'lar ve bunların önderleri hızla çoğalıyordu. Bu esnada, eski gücünü kaybetmiş ve 19. yüzyılın ortalarından bu yana uyumakta olan

Tanrı fikri bir anda yeniden belirivermiş ve çok daha fazla sayıda gerçek inananı geri kazanmıştı. Küreselleşme gibi, Tanrı'nın da ona hizmet eden, eski zamanlarda olsak mürit diyebileceğimiz mesihçi inananları vardı.

Ancak ne olursa olsun, ne STK liderleri ne de Tanrı'nın müritleri Küreselci hareket tarafından (kaçınılmaz değilse bile) gerekli bulunan seçkinci tarzdan daha ileri bir yerdeydi.

Neler olabileceğinin işaretleri çok önceden mevcuttu. Serbest ticaret, her şeyden önce 19. yüzyılda, günümüzde Hıristiyanlığın yeniden doğuşu olarak adlandırabileceğimiz ateşli bir atmosferde güçlenmişti. Ancak bundan 150 yıl sonra, bu iki güç birbirinden ayrılır gibi oldu. Bugün STK dediğimiz hükümet yapılarıyla (özellikle de demokratik olanlarla) alakası olmayan kamu derneklerine nadiren rastlanıyordu. Bunlar aksine, geleneksel dinsel güçlerinin demokratik olmayan güçleri gibi görülüyordu. 19. yüzyılın ortalarında, modern serbest ticaretin ilk zamanlarında, temsili demokrasi de yeniydi ve kendi yolunu bulmaya çalışıyordu. Eski sınıf ve yeni endüstriyel seçkinlerle yüzleşmek durumunda olan vatandaşlar, ulus-devletlerin hükümetleri ya da işçi sendikaları altında bir araya gelmenin, güçlenmeleri için büyük bir olanak olduğunu görmüştü.

Bir avuç dolusu yeni sivil toplum kuruluşu yola koyuldu: İşçi sendikaları, kimi dinsel mezheplerin reformcu kanadındaki aktivistler, eğitim yanlısı dernekler. Bunlardan Kızıl Haç gibi kimileri uluslararası bile oldu. Neredeyse kazara diyebileceğimiz şekilde bağımsız baskı grupları türedi. Daha çağdaş terimlerle konuşacak olursak, Theodore Roosevelt bir başkandan ziyade, tek adamlı bir STK gibi çalışıyordu. 11 Kasım 1907'de, günümüzde çevre kampanyası olarak nitelendirebileceğimiz bir şey başlatıp, eyalet valilerini ve diğer Amerikan liderlerini ulusal bir toplantıya çağırdı: "İnkâr edemeyeceğim olgular beni, ulusal kaynaklarımızın korunması meselesinin, Amerikan halkı nezdindeki en mühim mesele olduğunu düşünmeye zorlamıştır."[1]

1. Morris, *Theodore Rex*, 500.

Bu toplantı, çevrenin korunmasıyla ilgili vatandaş temelli bir hareketin başlatılmasını teşvik etti.

Genç Gandhi ve yaşlı Tolstoy, hükümetlerin dışında çalışan grupların dünyayı nasıl değiştirebileceğini tartıştıkları detaylı bir yazışmaya girişti. "Tolstoy ve Gandhi, çalışmalarını olumsuz kelimelerin yeniden keşfedilmesi üzerine yaptı; ahlaki sözdizimimize *hayır ve değil* kavramını yeniden sokmak üzerine."[2] Bugünün terminolojisiyle, vatandaşların kuramsal olarak kaçınılmaz güçler karşısında "hayır" deme kapasitesini ele aldılar. Gandhi yaşamını bu fikir üzerine inşa etmişti. STK hareketi, bir ifade biçimi olarak "hayır" diyebilme becerisini var edebilirdi.

Kâr amacı gütmeyen, hükümet dışı bu kuruluşlarda yaşanan patlama Küreselleşmeyle birlikte, yani 70 yıl sonra gerçekleşti. Bu patlama, Küreselleşmeye bir tepki gibi ortaya çıkmıştı. Daha da önemlisi, ne olursa olsun ortaya çıkıyordu. Bir dönemin devrini tamamlamasını, çoğu zaman, yeni bir dönemi başlatacak, birbiriyle çatışan çeşitli güçlerin ortaya çıkması takip ediyor. Bunlar, hep birlikte insan karmaşıklığını gözler önüne seriyor. Ya kavga edecekler ya da yeni bir denge yakalayacaklar. Başlangıçta birkaç yüz STK vardı. Günümüzdeyse, yalnızca uluslararası düzeyde 50.000'den fazla STK mevcut. 1987-1994 yılları arasında Fransa'da, 54.000 yeni dernek kuruldu; Şili'de 27.000, Filipinler'de 21.000, Amerika'da 1,2 milyon.

OECD 1980'e kadar 1.600 STK'yı kayıt altına aldı. Bunlara 2,8 milyar dolar harcadılar. 1995'e geldiğimizde, 3.000 STK'nın harcaması yaklaşık 6 milyar dolardı. Hükümetler, yardımlarını gittikçe STK'lar üzerinden yapar hâle geldi. Günümüzde pek çok yerde bu yarıya inmiş durumda.

Sonra ne oldu? Kolay yanıt, uluslararası ekonomik kaçınılmazlığın susmayan korosunun, değişiklik yapmak isteyen ve bu değişiklikleri de siyaset ve hükümetlerin dışında yapmak isteyen insanları yönlendirdiğidir. İktidarı üstlenmenin zahmetleri olmaksızın, serbestçe salınan bir etki ve hatta otorite

2. Singh, Kalp Kalbe (*Heart to Heart*), 121.

biçimi olarak, kâr amacı gütmeyen örgütleri keşfettiler. Diğer bir ifadeyle STK'lar, insanları kaçınılmazlığın güçlerinden özgürleştirme gücüne sahipti; ama aynı zamanda, insanların sorumlu demokrasiyle bağlarını da kesiyordu.

Bunların bazıları dikkate değer, bazılarıysa sahtekârdı. Bazıları etkindi, bazılarıysa yalnızca kendisine hizmet ediyordu.

Bu model belki de Sınır Tanımayan Doktorların modeliydi. Bir grup genç doktor kendisini, Nijerya Biafra'daki ateş hattının ortasında bulmuştu. Küreselleşmenin doğum yılı olan 1971 yılıydı. Nijerya'daki iç savaş 2 milyon insanın hayatına mal olmuştu. Sınır Tanımayan Doktorların kurucusu Bernard Kouchner, sıklıkla herkesin doktor olarak yaşadığı hayal kırıklıklarını dile getiriyordu. Tarafsız ve edilgen olmaları, yaralıların ortaya çıkmasını beklemeleri gerekiyordu. Profesyonel kural buydu. Uluslararası ve ulusal güçler de kendilerinden bunu bekliyordu. Kaçınılmaz bir çatışmanın elbisesine bürünmüş insan aptallığının parçalarını toplamaları gerekiyordu. "Bir doktor olarak, hastaları ölümden kurtarmaya çalışma imkânını beklememiz gerekiyor. Bu yüzden konuşmaya karar verdik. Bu konuşma insanlara, yani bu binlerce ve yüz binlerce genç hastaya bakamadığımız üzerineydi. Bu bizim hatamız değildi. Siyasi bir hataydı. Ama bunu böyle söylemek sessizlik yeminimize tersti. Bu yüzden Sınır Tanımayan Doktorları kurduk. Tarafsız kalmak zorunda olmadığımızı fark ettik."[3]

Bu, Tolstoy ve Gandhi'nin reddetmek suretiyle eyleme geçme fikrinin mükemmel bir örneğiydi. Bu eylem biçimi, kendisini kısa zamanda büyük bir güç olarak kanıtladı. İçinde bulunduğumuz dünyada genelgeçer bilgi, kaçınılmazlık karşısında edilgen kalmamızı söylüyordu. 1992 yılında Katolik aktivist bir STK olan Sant'Egidio, Mozambik barış müzakerelerinde kilit rol oynadı. Yüzümüzü nereye dönersek dönelim, tercih yapabilme inancının ve ekonomik kaçınılmazlığın reddinin olduğu her yerde, STK'lar iyi kötü kendilerini her şeye dahil ediyordu. Bu liderlik

3. Kouchner, Liderlik, Farklılıklar ve Ulusalcılık üzerine konuşma.

hakkındaki egemen ekonomik kurama doğrudan bir meydan okumaydı. Daha da sorunlu kısmı, aynı zamanda vatandaşlık temelli demokrasiye de bir meydan okumaydı.

Demokratik liderlerin, Giscard d'Estaing'in hadım edilmiş lider argümanını kabul etmesiyle birlikte, vatandaşlar da kendilerine başka yerlerde ilham aramaya başladı. Bu, vatandaşların tercih yapabilme arzusunun açık işaretiydi. Aynı zamanda da, sorumlu tercihlerin temeli olan, seçilmiş hükümetler fikrine bir tehditti.

Bir diğer taraftaysa, Tanrı ve beklenmedik dönüşü meselesi vardı. 20 Batı demokrasisinde idarecilik ve danışmanlık yapmış sofistike, edilgen ve inançsız profesyonel sınıf, kendisini yavaşça gerçek inananların ölçülemez gücüyle çevrilmiş buldu.

Pentikostal, Evangelist, yeniden doğmuş, neokatolik ve diğer pek çok güç, din üzerinden teğet geçerek, ekonomik kaçınılmazlık fikrini reddetti. Eğer ortada bir kaçınılmazlık varsa, bu ancak Tanrı'nın kaçınılmazlığı olabilirdi. Bunların pek çoğu neredeyse unutulmuş sağ kanattan geliyor gibiydi. Diğerleriyse, daha rahat tanımlanabilir Hıristiyan solundan geliyordu.

Amerikalılar bu hareketin başını çekiyor gibiydi; hatta öyle ki bu güç, son dört başkanlık seçiminde belirleyiciydi. Başkan Clinton'un, Hıristiyan aktivistleri kullanma biçimi, aslında bundan sonra gelen şeylere yol açtı. Bu noktada, Kuzey Avrupa'nın büyük bölümünde eski moda Hıristiyan liderlerin iktidara gelişini kaçırmak hata olur. Ve tabii ki, köktenci İslam ve Yahudiliğin yükselişini de.

Tanrının geri dönüşünün ne anlama geldiğini henüz tam olarak bilemiyoruz. Bunun klasik liberallerin kafasını bulandırdığını biliyoruz; siyasi hatların artık iyice birbirine geçtiğini de. Örneğin günümüzde güçlü inanç pratikleri, serbest pazar ahlakının en müphem hâliyle garip bir ittifak içerisinde. Ve bu hiçbir şekilde, 19. yüzyılın reformist Hıristiyanlarının serbest ticaret birliğine benzemiyor.

Bildiğimiz şey, beyan ettiğimiz takdirde Tanrı'nın bir kere daha bizimle ve bizim yanımızda olduğu. Tanrı, STK'lar için mümkün olmayan bir ortak. Ama bu ikisinin ortak bir yönü de var: İkisi de ekonomik prizmadan bakarak oluşturulan medeniyet fikrini reddediyor.

18
Düşüş Kronolojisi

1995

Bu yıl bir dönüm noktasıydı. Ama bundan da fazlasıydı. 1995'te, bize yeni bir trendin oluştuğunu gösteren dört özel olay gerçekleşti.

Meksika'yı uluslararası bir zaferden, ulusal bir felakete taşıyan tekila krizi, daha önceden tanımladığım ekonomik başarısızlığın çok daha ötesindeydi. Çeyrek yüzyıldır Küreselleşmeden ilham alan ekonomilerin, yeni bir Latin Amerika yaratamadığının işaretiydi. 1982 yılında, Meksika 85,5 milyar dış borçla faiz oranlarını askıya almıştı. 1994'te Chiapas'ta, bölgeye dışarıdan empoze edilen pazar güdümlü ekonomik faaliyetlere tepki olarak

eski tip kanlı bir ayaklanma oldu. Meksikalılar, genel olarak, bu yaklaşımın eski tip yolsuzluğa yeni bir güç kazandırdığı gözlemledi.

Amerika Ülkeleri Kalkınma Bankası, yeni ekonomik deneyin işe yaramadığı algısını güçlendirdi. "Ekonomik büyümenin kaldığı yerden yeniden devam etmesinin toplumsal bedeli çok fazlaydı olmuştur; bunun içerisinde yoksulluk, artan işsizlik ve gelir eşitsizliği gibi şeyler vardır ve tüm bunlar toplumsal problemlere yol açmaktadır."[1] Kısa zamanda ekonomik büyümenin lekeli ve sonrasında da kısa ömürlü bir şey olduğu açığa çıktı.

Yılın ortasında James Wolfensohn'un Dünya Bankasının yeni başkanı olduğu duyuruldu. [Wolfensohn] on yıl boyunca işbaşında olacaktı. Başa geçer geçmez, Bankanın bürokrasisi ve bürokratik kültürüyle bitmeyen bir mücadeleye girdi ve bankayı soyut, yukarıdan aşağıya ekonomik kadercilik dünyası fikrinden kopardı. [Bankayı] Batı dışı dünyanın gerçekleriyle ilgili çok daha karmaşık bir yola soktu.

Hızla yeni bir başdanışman getirdi. Bu kişi, uluslararası çevre hareketinin babası, gelişmekte olan dünyayla yakından bağı olan ezber bozucu düşünür, Kanadalı Maurice Strong'du. Bunu bir dizi önemli atama takip etti. Bunların hepsi Dünya Bankasının gittiği yönü değiştirmeyi amaçlıyordu.

Sonuç olarak zorlu bir mücadele başladı; bu mücadele yalnızca Bankanın yerleşik fikirleriyle değil, aynı zamanda pek çok Küreselci bürokrasiyi içeren, OECD sistemi olarak adlandırılabilecek şeyle mücadeleydi. 2005 yılında Wolfensohn görevden ayrıldığında, Washington, sorumlu kişiden intikam almak için can atıyordu. Ancak Küreselciliğin eski teknokratik/ekonomist bakış açısını yeniden kurmak için değil. Yeni arzusu, Dünya Bankasını, dünyayla ilgili kendi ulusalcı bakış açısına uygun hâle getirmekti.

1995'in sonunda, Nijerya'nın önde gelen yazarı ve aktivisti Ken Saro-Wiwa, diğer 8 destekçisiyle birlikte idam edildi. Bunun

1. *Globe and Mail* (Toronto), 19 Eylül 1994, B10.

temel nedeni, Shell'in ülkesindeki faaliyetlerine muhalefetiydi. Nijerya'da 7.000 siyasi hükümlü vardı. Shell, ulusal polis gücüne silah tedarik ettiğini itiraf etmişti.[2] Bu 9 idam vakası, askerî diktatörlüğün sonunu getirdi. Ancak pek çok insan için aynı zamanda, ulus-üstülerin yeni ve parlak bir fenomen olmadığını, eski oligopol-emperyal model üzerine inşa edildiklerini de tasdik etti.

Gelecek olayları garip bir şekilde önceden gösteren bir diğer olaysa, Timothy McVeigh'in Oklahoma'daki federal binayı havaya uçurup, 168 kişinin ölümüne ve 800'den fazla kişinin yaralanmasına neden olmasıydı. Kimileri burada geleceğe dönük herhangi bir işaret olmadığını söyleyebilir; Amerikalıların diğer Amerikalıları havaya uçurduğu, sıradan bir diğer vaka olduğunu. Ne de olsa Amerika'da, yıllardır her yıl yüzlerce ülke içi terörizm vakası yaşanıyor. Ancak McVeigh'in yaptığı, Amerika'yı modern terörizm trendinin içine sokmaktı; bu trend, Avrupa'da 1970 ve '80'lerde oldukça güçlüydü. Bu türden bir savaş yöntemi hakkında hâlâ çok az şey biliyoruz. Bildiğimiz şey bunun, yenilmez güçleri dolaylı yoldan vurmayı amaçlayan ve son 150 yılda gelişen bir şey olduğu. Ve bu trendin, belirli bir zihin yapısının neler yapılabileceğine dair belirli bir sezgiyle birleşmesine bağlı olduğu.

1996

Ulusalcılık, fark etmek isteyenler için, tüm dünyada bir anda güçlü bir geri dönüş yaşadı. Bu ulusalcılık mantığının merkezinde, küresel ekonomik kaçınılmazlık yoktu. Çeçenistan'daki ayaklanma savaşa dönüşmüştü. 18 ay içerisinde 50.000 kişi öldü. Bunun arkasında Çeçen ulusalcılığı olduğu kadar, Rus ulusalcılığı da yatıyordu.

Uluslararası trend, daha ziyade dinsel tabanlı bir ulusalcılıktı. Kendilerini bu şekilde tanımlayan siyasi partiler İsrail, Hindistan ve Türkiye'de hâkim güç olurken, bu trend neredeyse her yerde

2. *New York Times*, 6 Ağustos 1997, A18.
Observer (Londra), 28 Ocak 1996.

gelişti. Katar merkezli televizyon ağı Al Jazeera yayına geçti. Aşırı köktenci Taliban Afganistan'da iktidar oldu.

Bir diğer tarafta da demokratik ulusalcılığın yeniden canlanışı söz konusuydu. Bu, küresel güçlerin etrafı silip süpürmesine gösterilen bir tepki gibiydi. 290 yıl boyunca dünyanın en merkezî devletine entegre olmasının ardından İskoçya, kendi Parlamentosunu kurmak için oylama yaptı.

Bu esnada, düzensiz savaş hâli dünyanın her yerinde hâkim askerî strateji oldu. IRA bombalamalarının ortaya çıkması, yeni ve eski tarzların bir araya gelmesi olarak görülebilirdi. Sri Lanka ve Sudan bu türden bombalamalar, olaylar ve tahmin edilemez çatışmalar kombinasyonunun yıldızıydı. Atlanta'da Yaz Olimpiyatları sırasında patlayan bomba. Lima, Peru'da 500 kişinin 126 gün boyunca rehin tutulması. Suudi Arabistan'da, 19 Amerikalı askerin öldürülmesi ile başlayan terörizm olayları. Geleneksel orduları istikrarsızlaştırmaya yönelik tüm bu başıbozuk yaklaşımlar –sahip oldukları yüksek teknoloji, zırh, büyük ölçekli ama beceriksiz ağır personelli durumlarıyla– hâlâ aşırı organize ve güçlü yönetilmiş iktidarın düzen getirdiğine inanan kişilerin kafasını karıştırıyor.

Hâl böyleyken, kuramlarını her zaman marketin eğilimlerine uydurmayı bilmiş Federal Rezerv Kurulu başkanı Alan Greenspan bir uyarı yaptı. Bu uyarı, "aktif değerleri gereğinden fazla yükseltmiş" olan "akıldışı coşku"yla ilgiliydi. Diğer bir deyişle, para ve sermaye piyasalarıyla reel faaliyetler arasında bağlantıyı kaybetmiş olan pazar, kontrolden çıkmıştı.

Bir diğer taraftaysa, insani ilkeleri merkeze alan yeni ve dengeli bir uluslararasıcılığın ilk işaretleri görülüyordu. Ottawa'da 122 ülke, kara mayınlarını yasaklayan bir sözleşme imzalamıştı.

1997

İşlerin nasıl kontrolden çıktığı 1997 yılında açığa kavuştu. Yıl, radikal bir değişiklikle ilgili olumlu bir notla başladı; tercihe bağlı değişim. James Wolfensohn, Joseph Stiglitz'i Dünya Bankasının baş ekonomisti ilan etti. Bu, orijinal Küreselci argümanın

merkezinde yer alan uluslararası kuruluşların yeni bir zemine doğru hareket ettiğinin açık işaretiydi.

Stiglitz'in Washington Mutabakatı ve her soruna yanıt veren pazar odaklı çözümler konusundaki olumsuz görüşlerini hepimiz biliyoruz. Sahip olduğu bu çok önemli pozisyonla Stiglitz gelişmiş, gelişmekte olan ve uluslararası yapıların nasıl birlikte çalışabileceğiyle ilgili resmî görüşün değişiminde kilit rol oynadı. İnsanlar, her soruna yanıt veren çözümlerin, toplumun ihtiyaçlarını karşılayabileceğini verili kabul etmek yerine, kendi özel ihtiyaçlarına bakmaya başladılar. Diğer önemli düşünürler, çok farklı düzeylerde de olsa bu görüşleri paylaştı. Paul Krugman, Jagdish Bhagwati ve John Williamson ticaretin para ve sermaye piyasalarıyla karıştırılmasında ciddi anlamda endişeliydi. Para birimlerinin dağınık ve abartılı ticaretinden kaygı duyuyorlardı.

Şimdiden pek çok şey için geç kalınmıştı. Yılın ortasında, Doğu Asya'da ekonomik iflas başladı. Temmuz ayına gelindiğinde Tayland, parasının değerini düşürme gereği duymuştu. IMF, kendi kendini ekonomik ve toplumsal olarak cezalandırma yöntemiyle Taylandlıları, Malezyalıları ve Endonezyalıları standart kefaret ödeme yoluna itti. Ne söylenirse onu yaptılar. Endonezya 220 bankasını kapattı ve kendisine empoze edilen reform paketini kabul etti. Buna karşılık IMF'den 23 milyar dolar aldı. İflas daha da hızlandı.

IMF ve Batı yapıları, içinde bulundukları durumun Asya ülkelerinin suçu olduğunu söyledi. Onlara göre sorun yerel yolsuzluk, *eş-dost kapitalizmi* ve uygun hızla *liberal*leşememekti. Gerçekte, Asya'daki aile tabanlı sistem, kapitalizme, Batının daha özel kurumsal spekülasyon sisteminden çok daha yakındı. Öte yandan, Asya ekonomileri, pek çok bölgeye nazaran her zaman daha istikrarlı olmuştu. Kalkınmalarını, "yüksek tasarruf oranları"yla finanse ederek sağlamışlar ve böylelikle zenginleşmişlerdi.[3] Çoğunlukla *dış yatırım* diye adlandırdığımız şeye ihtiyaçları yoktu. Güçleri, uluslararası mutabakata uymamalarından ve

3. Stiglitz, *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı* (*Globalization and Its Discontents*), 99, 91.

"hükümetin oynamış olduğu önemli roller"den kaynaklanıyordu. Burada hiç yolsuzluk yok muydu? Vardı. Ama bu soruyu sorduğumuzda, arkasından başkasını sormamız gerekir: Batılı pazar sistemlerinde yolsuzluk var mıdır? Vardır. Bunlardan hangisi daha kötüdür. Bu, yolsuzluğu nasıl tanımladığımıza bağlıdır.

Bu ülkeler istikrarsızlaştı, çünkü küresel ekonomiye açılmaları için kendilerine yapılan baskılara teslim oldular. Bu iş başka bir şekilde ve hızla, daha dikkatli, yerel realitelere uygun ve para hareketi üzerinde daha iyi uluslararası kontrolle yapılsaydı, başarılı olabilirlerdi. Bunun yerine, küreselci sınırsız pazar fikrinin hâkim olmasına izin verildi.

İçeri davet edilen uluslararası paranın gevşek bir şekilde tanımlanan büyük dalgaları –öncekilerden 5 misli daha fazla– kendi amaçları doğrultusunda bu ekonomileri bozdu ve çöküş başladığındaysa, dışarıya attı. Bu ise istikrarsızlığı çok daha artırdı. Paul Krugman, bu felaketi "haksızlık" olarak tanımladı:[4] "Modern dünyada böyle bir şeyin gerçekleşebiliyor olmasının, tarih bilinci olan herkesin tüylerini diken diken etmesi gerekir."

Sonbahar geldiğinde Malezyalılar, uluslararası düzeyde empoze edilen bu başarısızlıktan artık usanmaya başlamıştı. Başbakan Mahathir Muhammed, her yere sözle, hatta kimi zaman ırkçı bir tavırla saldırmaya başladı. Ama katı ekonomik terimler açısından tam da bamteline bastı: yüksek riskli yatırım fonları kontrolden çıkmıştı; ticareti finanse etmek için ihtiyaç duyulan düzeyin ötesindeki döviz ticareti "gereksiz, verimsiz ve ahlakdışıydı." Bu noktada, yüksek riskli yatırım fonları, "diğer para birimlerine karşı bahse girmek" için 1 trilyon dolara çıkartılabilirdi.[5] Neden böyle dedim? Çünkü bunların sermayelendirilmesi, ulusal ya da uluslararası bir aktif varlık oranı sistemine bağlı değildi. Yüksek riskli yatırım fonu yöneticileri, 19. yüzyılda altın çağını yaşayan sorumsuz spekülasyon döneminden çıkmış gibi davranıyorlardı.

4. Krugman, Bunalım Ekonomisi (*Depression Economics*), viii, 85.
5. *The Economist*, 27 Eylül 1997, 91.
The Economist, 14 Mart 1998, 81.

Bu yılın sonuna gelindiğinde Malezya, küresel sistemden kayıp gidiyor olduğunun işaretlerini veriyordu. Malezya hükümeti yavaştan gümrük vergilerini artırmaya başladı. Bu, felaketlerin en kötüsüydü. Bunu daha fazlası da takip edecekti.

Bu esnada, 1995'te müzakereleri büyük bir iyimserlikle başlayan Çoktaraflı Yatırım Anlaşması da açmaza girmişti. STK'ların çokluğu, müzakerecilerin ve argümanlarının peşini bırakmıyordu. OECD maliye bakanları bile, bu anlaşmaya gittikçe şüpheyle yaklaşıyordu. Bazıları önerilen sözleşmeyi, etkili bakanlar olarak kendilerinin iğdiş edilmesine yol açacak bir diğer aşama olarak görüyordu. Diğerleriyse amacın ne olduğunu anlamıştı. *Toronto Star* gazetesi yazarı Richard Gwyn'in dediği gibi amaç, "bir yeri kiraya verip oradan uzakta yaşayan mülk sahipleri için yazılmış haklar bildirgesi" oluşturmaktı.[6] Bu durumda mülk sahipleri, yabancı yatırımcılar ve ulus-üstü şirketlerdi.

6. Richard Gwyn, *Sunday Star* (Toronto), 23 Kasım 1997, F3.

19
Düşüş Kronolojisi: Malezya Olayı

1998

Bunun devamında, merkezkaç güçler hızla çoğalırken, küresel kesinlik de büyük parçalar hâlinde uçup gitmeye başladı. Yıl, sanki hiçbir değişiklik olmamış gibi başladı. Paris, "ilk uluslararası sanayi bakanları toplantısına ve yürütücülerinin katılmaya davet edildiği ilk OECD toplantısı"na şahit oldu. Amaç, uluslararası bir politika önerisinde bulunmaktı. Bu toplantının sonucu, "özel sektöre güçlü bir desteğin akması ve sorunlara Pazar güdümlü çözümler üretilmesi"ydi. Ticaret bakanlığı müsteşarı David Aaron şunları söyledi: "Bu, muhtemelen bizleri düzenlemelere götürecek büyük bir değişiklik."[1] Bir diğer taraftaysa Joseph

1. International Herald Tribune, 5 Şubat 1998, 17.

Stiglitz, Dünya Bankasının baş ekonomisti olarak Helsinki'de konuşuyordu. Asya'daki krizi yanlış yorumlamamamız gerektiğini söyleyerek, herkesi daha düşünceli davranmaya çağıran bir mesaj veriyordu. Hükümetler, pek çok hata yapmış olmalarına rağmen, örneğin Güney Kore'de, "yalnızca kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsılada değil, ortalama yaşam süresi, eğitim ve yoksulluğun dramatik biçimde azaltılması konularında da büyük ilerleme" göstermişti. Krizin çözüm anahtarı daha fazla hükümet müdahalesi değil, daha az hükümet müdahalesiydi. "Hükümet, mali düzenlemelerin ve kurumsal yönetişimin önemini hafife almıştı."[2] Uluslararası kurumlar, Stiglitz'in düzeltici konuşmalarına rağmen, herhangi bir dramatik değişim yaşamadan yollarına devam ediyor gibiydi.

Ancak sonrasında Çoktaraflı Ticaret Anlaşmasının müzakereleri dağılmaya başladı. İlk ciddi ipucu Ocak ayında yaşandı; bazı hükümetler, anlaşmanın işçi standartları ve çevre konusunda bağlayıcı kurallar içermesinde ısrarcı oldu. Ekonomik prizma artık herkes için kabul edilebilir değildi. STK'ların protestolarıyla birlikte bakanlık düzeyindeki şüpheler artıyordu.

27 Nisan'da OECD, müzakerelerin ertelendiğini duyurdu. Bu, teknokratik bir hassasiyetti. Anlaşma sona ermişti. Neden?

Çünkü artık siyasetçiler, hükümetleri bağlayıcı bir disiplinle inşa edilen sistemleri –yani, siyasi ve demokratik iktidar üzerindeki sınırlandırmaları– kabul etmek istemiyordu; öte yandan, özel sektör için artık hiçbir kılavuz yoktu. Çoktaraflı Anlaşmanın sonunu getiren kilit paragraf, "yabancı yatırımcıların, bir ülkenin kendi yatırımcılarına ve yatırımlarına sunduğu avantajların aynısına sahip olacağını güvence altına" almıştı. Bu güvence "yatırımların kuruluşu, satın alımı, kullanımı, yürütülmesi, satışı veya tüm diğer elden çıkartma işlemleri"ni içeriyordu. Yani, para artık tamamıyla küresel hâle gelmişti. Ulus-devletler artık hiçbir şeyin ayağına dolanamayacaktı. Bu türden bir argüman, on yıl önce kolayca yürürlüğe geçebilirdi.

2. Stiglitz, WIDER Konuşması.

Şimdiyse, seçilmiş liderler aniden kendi gerçekliklerine uyanmış gibiydi. Siyasi yönelimi belirleyebilmek için iktidarlarını ellerinde tutmak istediklerinin farkına vardılar. Bu, her şeyden önce demokratik meşruiyetin bir ürünüydü. Yatırımların neden kamu yararına ilişkin düşüncelere baskın çıkması gerektiğini görmediler.

Yönelimdeki bu değişiklik, yine de çelişkilerle doluydu. Kamusal olarak devasa öneme sahip bir konuda küresel ideoloji büyük bir yenilgi yaşamıştı. Fransa'nın oldukça zeki maliye bakanı Dominique Strauss-Kahn şunları söylüyordu: "Çoktaraflı Ticaret Anlaşmasından sonra, artık kimse eskisi gibi müzakere etmeyecek... Vatandaşlar artık eskisi gibi yönetilmeyi kabul etmeyecekler."[3]

Hâl böyleyken, olaya dahil olan teknokrasi ve gerçek inananlar bu yenilgiyi kasvetli bir sessizlikle karşıladı. Neredeyse kendi mantıklarının, değişmeden sürdürülmesini umuyor gibiydiler. Nasıl mı? Muhtemelen, münferit çift taraflı anlaşmalarla.

Her şeyden önce çalışma belgeleri sızdırılmamış olsaydı, Çoktaraflı Anlaşma hakkında herhangi bir kamusal tartışma da olmayacaktı. Bu tartışmalar, internette STK'lar tarafından yönlendirildi. Tüm bunlara rağmen, mücadelenin sonuna gelindiğinde, iş dünyasındaki liderlerin sadece küçük bir yüzdesi durumdan haberdardı. Siyasi cepheden açıklayıcı bir tek örnek verecek olursak, o da şu olurdu: Anlaşmanın sona erdiği zamanda, Almanya Federal Meclisinin üyeleri, okumak ve üzerinde düşünmek üzere hâlâ önerilen bu anlaşmaya ulaşamamıştı. Bunun arkasında yatan düşünce, müzakerelerde, herhangi bir kamusal tartışma olmadan önce, geri dönüşü olmayan bir noktaya gelmekti.

Çoktaraflı Ticaret Anlaşmasının sonlanmasının, başta ekonomistler olmak üzere, akademinin ve siyasi liderlerin dahil olduğu geniş kapsamlı kamusal tartışmaları tetiklemesi bekle-

3. "On ne négociera plus après l'AMI comme avant l'AMI.... Les peuples n'admettant plus d'être gouvernés comme par le passé."

nirdi. Ancak bunun yerini, seçkinlerin kasvetli sessizliğinin yanı sıra, kafası karmakarışık bir utanç durumu almıştı.

Bundan bir kaç ay sonra Afrika'da, Ruanda'yı çevreleyen bölgedeki çözümlenmemiş –ve hâlihazırda 800.000 kişinin ölümüne yol açmış– bölünme, Kongo'daki eski kolonyal sınırlara varmıştı. Sonuç; beş yıldır süren bir şiddet ve savaşın doğrudan veya dolaylı nedenleriyle 4 milyondan fazla kişinin ölmesiydi. Bu şiddet bir yönüyle hâlâ içten içe kaynamaya devam ediyor.

Bizler şüphesiz Ruanda'da 800.000 insanın ölmesinden çok şey öğrendiğimizi sanıyoruz. Küresel kuramların, dünyanın büyük bölümünde –yalnızca ulusal girişimlere dayanan siyasi ve askerî girişimlerin krizlerle başa çıkabileceği yerler hariç– geçersiz olduğunu şüphesiz ki öğrendik. Gerçekte, Batıdakiler başta olmak üzere pek çok uluslararası kurum, Kongo'daki felaketi durdurmak adına, Ruanda'da yaptıklarından çok daha az şey yaptı. Onlar – yani biz– olay büyük ölçüde sona erene, yani dört yıl geçene kadar, hiçbir şey olmamış gibi davrandı (yani davrandık).

Bunun, küresel ekonomik kuramla olası ilişkisi ne olabilir? Uluslararası enerjimizin o kadar pazarın yönlendirdiği reformlara harcadık ki, siyasi ve askerî mekanizmalarımız, gerçeklerle yüzleşebilmek için yeteri kadar gelişmedi, büyümedi ve yenilenmedi.

Küresel mekanizmalar bu ekonomik cephede bile başarısız oldu. Malezyalı liderler, Küreselci mazoşizm yolundan gitme arzularını en sonunda yitirmişti. Jagdish Bhagwati, aylar boyunca, bu düşüşü durdurmanın en iyi yolunun, sermayenin kontrolü olduğu çağrısını yaptı. Aynısı Paul Krugman için de geçerliydi. Eylül ayında, Malezya başbakanı Mahathir Muhammed, Küreselleşmenin ve pazar liderliğinin pek çok kuralını yıkmaya başladı.

Malezya ringitini* dünya pazarından çekti, paranın değiş tokuşunu engelledi ve ihracatı destekleyecek düşük bir düzeyde tuttu. Yabancı sermayenin dışa çıkışını ve yüksek gümrük tarifelerini engelleyerek ülkenin ekonomisini istikrara kavuşturdu.

* Malezya'nın para birimi. (ç.n.)

Bunu, uluslararası finans ve ticaret üzerine çalışan özel ve kamu kurumlarından gelen küçültücü suçlama dalgaları takip etti. Yazarlar, editörler, her türden ekonomist, hükümetler ve bankerlerin hepsi Malezya'nın umutsuz durumda olduğunu ve Mahathir'in akli dengesinin yerinde olmadığını konu alan yazılar yazdı. Morgan Stanley'in yürüttüğü Asya'nın en önemli ekonomik indeksi Malezya'yı dışladı. Kaçınılmazlığın kurallarına uymayı reddeden bir ekonomi nasıl ölçülebilirdi ki? Hepsi, bakışlarını başka bir yöne çevirerek, ülkenin kaçınılmaz çöküşünü bekledi.

Ama bu çöküş gerçekleşmedi. Olan biteni izleyenler, Malezyalıların tam anlamıyla Keynesçi bir esneklik içinde bu oyunu oynadığını gördü. Bu oyun, Keynes'in oynanmasını öngördüğü oyundu: Düzenlemelerin tam bir karmaşıklık ve ustalık içerisinde uyarlandığı, kontrollerin zayıflatılıp güçlendirildiği bir oyun. Stiglitz'in de desteğiyle sermaye denetimlerini bir çıkış vergisine dönüştürdüler.

Mahathir, bu dönem boyunca Batı'nın basit ekonomik hakikatlere olan ihtiyacıyla alay etti. "Malezya'nın aptallıklarına karşı daha hoşgörülü olmalısınız. Neden yapmak istediğimiz yanlış şeyleri yapmamız için bizi yalnız bırakmıyorsunuz ki?"[4]

Kriz yumuşadı. Yatırımlar arttı. Üretim ve ihracat güçlendi. Duyarlı bankerler, doğru zamanda gerçekleşecek yerel ve bölgesel kontrollere Küreselcilerin neden bu kadar karşı olduğunu sorgulamaya başladı. Krugman, uluslararası ticaretin yükselen yıldızının Asya olduğunu, ama bu krizden hiç de etkilenmemiş olduğunu vurguladı. Neden? Çünkü Çin'in para birimi eski moda, değiştirilemez ve değeri sabitlenmiş bir para birimiydi. Üzerinde spekülasyon yapmak mümkün değildi. Paranın değerini isteğe bağlı yükseltip alçaltmak mümkün değildi. Ve Çin, mantıksızca eski moda bu model üzerinden büyüdü. Buradan çıkartılacak ders basitti. İdeolojik olarak takıntılı Batı, Asya'daki

4. Mahathir bin Muhammed, Davos konuşması, 1999.
Al Gore, APEC Business Zirvesi konuşması, Kuala Lumpur, Malezya, 16 Kasım 1998.

krizi ekonomik bir mesele olarak gördüğünden, pazar kurallarına tabi olması gerektiğini düşünüyordu. Malezyalılara göreyse kriz, ekonomik sonuçları olan ulusal, siyasi bir krizdi. Bu yüzden siyasi ve ulusal bir bakış açısıyla hareket ettiler. Süreç içerisinde ekonomik belirleyiciliğin rüyadan öte bir şey olmadığını gösterdiler ve ulus devletlerin, kendi seçimlerini yapıp, alışılmadık yöntemlerle başarılı olabileceklerini de.

Tabii ki herkes bunu bu şekilde yorumlamadı. Zamanın Amerikan başkan yardımcısı Al Gore, Kasım ayında Kuala Lumpur'a gitti ve krizin, "(dünya yatırımlarını çekme sorununa ek olarak) eş-dost kapitalizmi, yolsuzluk ve toplumsal huzursuzluk"tan başka bir şeyden kaynaklanmadığını vurgulayarak, kendisini gülünç duruma düşürdü. Bu konuşmayı yazan resmî yetkililer, kuramlarına kafayı o kadar takmışlardı ki, gerçek dünyada neler olup bittiğini göremedi.

Yine de etrafta, kurumsal davranışların değiştiğinin işaretleri vardı. Bunların ilki Avustralya'dan geldi. Rezerv Bankasının muhafazakâr yöneticisi I.J. Macfarlane, küresel mali sistem aleyhine konuşmaya başladı. 1995'e kadar o da gerçek bir inanandı. 1998 yılının Ekim ayına geldiğimizde, bazı şeyler değişmişti: "1990'lı yılların büyük bölümünde işlemiş olan uluslararası mali sistemin, aslında istikrarsız olup olmadığını soran insanların sayısı gittikçe artıyor. Gözlemcilerin büyük çoğunluğunun, şu an bunun böyle olduğu sonucuna vardığını sanıyorum..." "Serbest pazar konumlanmasının entelektüel temeli... –verimli pazar hipotezi– oldukça zayıftır. Bildiğim tüm döviz kuru sınavları için, bu hipotez olgularca çürütülmüştür." "Uluslararası sermayeden elde edeceğimiz kazancı, riskleri en aza indirerek artıracak bir sistem oluşturmamız gerekir." "Sermayenin tüm ülke ve şartlarda tamamen özgür hareket etmesinde ısrarcı olmak, her şeyi çok basite almaktır."[5]

5. I.J. Macfarlane konuşması: Doğu Asya Ekonomik Zirvesi, Singapur, 14 Ekim 1998; Bankacılık Süpervizörleri Uluslararası Konferansı, Sidney, 21 Ekim 1998; the CEDA Yıllık Yoplantısı Yemeği, Melbourne, 25 Kasım 1998.
Financial Times (Londra), 31 Ekim/1 Kasım 1998, 2.

Bu türden fikirler, pek çok rezerv bankası yöneticisinin, maliye bakan yardımcısının ve hatta maliye bakanının ne düşündüğünü açık bir şekilde yansıtıyordu. Bunların pek azı Macfarlane gibi kamuya açık konuşmaya cesaret göstermişti. En aktif ve organize sorgulamalar, belki de 20 en büyük ekonominin maliye bakanını bir araya getiren ve böylelikle Doğuyla Batıyı ve Kuzeyle Güneyi birbirine bağlayan G20'nin içinde gerçekleşiyordu. Bu kişiler artık gerçek inanan değildi. Ama aynı 18. yüzyılda olduğu gibi, tek bir kilisenin genelgeçer bilgisine olan itirazları kapalı kapılar arkasında, kayıtlara geçirilemeden gerçekleşiyordu. 31 Ekim'deki G7 toplantısının sonunda, liderliği göstermek için bir çabaya girişildi. Batılı liderler, "özel sektör kurumlarının yeni standartlara uymalarını sağlamak için", "mali politikaya uluslararası standart ve en iyi uygulama kuralları getirmeyi, mali ve nakdi politikalarla kurumsal yönetişim ve muhasebeyi devreye sokmayı" vaat etti.

Birtakım ilerlemeler kaydedildi elbet. Lakin bu reformlar hâlâ tam olarak gerçekleşmedi. Değişen şey, siyasetçilerin ve resmî görevlilerin, eyleme geçemeyişlerinin tam bir başarısızlık olduğunu artık bilmesiydi. Artık mesele pazar liderliği hevesinin sonuçlarıyla ilgili değildi. Siyasi liderler, bunu ne zaman unutmak istese, Küreselci politikaları tartışmak üzere toplandıklarında, bu meselenin kendilerine hatırlatılmasıyla karşı karşıya kaldı. Çünkü fikirlerini açıklamak isteyen binlerce aktivist vatandaştan kendilerini ayrı tutmak için, toplantılarını, karmaşık bir barikat ve polis sisteminin arkasında yapmak zorunda kalıyorlardı.

1999

Küreselleşme ile ilgili şimdiye kadarki hâkim kamusal söylem, negatif ve savunmacıydı. Singapur'un Lee Kuan Yew'i, "Küreselleşmenin, ülkelerini bir arada tutan eski değerleri çözebileceği"[6] konusunda uyarı yapıyordu. IMF liderleri, kendilerinin ve ideolojilerinin uluslararası krizin sorumlusu olarak ilgi odağı

6. *International Herald Tribune*, 1 Şubat 1999, 11, 13.

hâline gelmesinden hayrete düşmüştü. IMF'nin birinci başkan yardımcısı Stanley Fischer; "kendisine açıkça gerçek olmayan şeyler söylenmesinden sarsılmış ve kırılmış" olduğunu dile getiriyordu: "IMF programlarının toplumsal faktörleri göz önünde bulundurmadığı hatalı bir safsatadır." Ama tabii ki de göz önünde bulundurmamışlardı. Bundesbank başkanı, küresel ekonomiyi en azından topluca izleyebilmek için bir G7 komitesinin oluşturulmasını istemeye başladı. Bu komite çabucak kuruldu ve kısa zamanda, enformel politika oluşturma birimi hâline geldi. Kofi Annan şirketleri insan hakları, işgücü ve çevre standartlarına uymaya çağırdı. Bu şirketlerin farklı ülkeler üzerinde olumlu etkisi olabileceğine artık kesin gözüyle bakılmıyordu. Paul Krugman, gümrük vergilerinin belirli şartlar altında doğru çözüm olabileceğini şiddetle savunmaya başladı: "Gümrük vergisi şu anda Arjantin'de istihdamı artırabilir ve bunun aksini iddia etmek, zihnen ikiyüzlülüktür."[7]

Sonrasında Joseph Stiglitz, Kasım ayında Dünya Bankasından istifa etti. Artık kardeş örgüt IMF aleyhine konuşmakta özgürdü. Dünya Bankası değişiyordu ve Stiglitz buraya ideolojik olmayan bir güç olarak katılmıştı. Ancak iki yıl sonra fark etti ki, bu değişiklikler, hızla yayılan başarısızlıkları karşılayacak kadar hızlı değildi.

Yıl, DTÖ toplantısı sırasında, Seattle sokaklarında gerçekleşen ayaklanmalarla bitti. Teknokratlar ve gerçek inananlar, profesyonel olmayan kişilerce herkes önünde aşağılanmış olmaktan serseme dönmüştü. Çoktaraflı Ticaret Anlaşmasının iptalinden sonraki kasvetli sessizlik, Asya krizi sebebiyle kendilerine yöneltilen suçlamalar, Malezya'nın hürmetsizliği ve şimdi de medeniyetin ticaretin kölesi olmadığına dair hızla yayılan kamusal inanç. Bunların hepsi, motivasyonlarının ahlaki olduğunu her zaman sorgusuz kabul etmiş olan uluslararası ekonomik yöneticilerden beklenebilecek bir kızgınlık açığa çıkardı.

7. Krugman, Bunalım Ekonomisi (*Depression Economics*), 158.

Artık çok az insan STK'ların gerçeklikle bağının kopuk olduğuna inanıyordu. Jim Wolfenson, Küreselleşmenin geride bıraktıkları adına, herkesin önünde kaygı duyabilmek için, kendi yoluna gitti. Seattle sokaklarındaki insanların sadece "bir grup radikal" olmadığını söylüyordu. Aslında bu kişiler, "oldukça meşru" bakış açılarını dile getiriyordu.[8]

2000

Stiglitz, Dünya Bankasından resmen ayrılmadan önceki son işinde, Küreselleşmenin birtakım varsayımlarını eleştirmek üzere, Amerikan Ekonomik Birliği önünde bir konuşma yaptı: "Sermaye pazarlarının liberalleşmesi yalnızca insanlara vaat edilen bollukla değil, aynı zamanda ücretlerin %20 ya da 30 düştüğü, işsizliğin 2, 3, 4 hatta 10 kat arttığı krizlerle de sonuçlandı."[9] Böylesi bir kalabalık önünde yaptığı bu konuşma, insanları hayrete düşürecek cinstendi; Stiglitz alkış yağmuruna tutuldu. Aynı zaman diliminde Malezya, Morgan Stanley ekonomik endeksine yeniden kabul edildi. Para birimindeki kontroller, para biriminin ve gümrük vergisinin sabitlenmesi, belli ki kimi şartlarda kabul edilebilir şeylerdi.

Kofi Annan, şirket liderlerinin önünde, Wolfensohn'un STK'lar hakkındaki görüşünü açıkça destekledi: "Seattle sokaklarında olan gösteriler, Küreselleşmeye maruz kalan pek çok insanın kaygılarını ortaya koymuştur. Bu kaygılara bir yanıt vermelisiniz." [Annan,] tüm bu olup biten için, kısmen gelişmiş dünyanın bencilliğini sorumlu tuttu.

Yıl ilerledikçe, Latin Amerika'daki toplumsal ve ekonomik problemler de katlanarak çoğaldı. Kıta, on yıldır Küreselcilerin ve onların uluslararası kurumlarının kendisine yapmasını söylediği şeyleri yapıyordu. Çarmıh ekonomisinin gerekli süreçlerinden geçmişlerdi ve pek çoğu, belli ki daha güçlü bir şekilde karşı

8. *Financial Times,* 4 Şubat 2000, 5.
9. Joseph Stiglitz, Amerikan Ekonomi Birliği konuşması, Boston, 9 Ocak 2000. Kofi Annan, Bangkok, 12 Şubat 2000.

tarafa geçmeyi başarmıştı. Şimdiyse bu temizlik, onları derinden zayıflatmıştı. Evrimleri, modern öncesi doktorlarca hacamat edilen insanlara benziyordu.

Wolfensohn gittikçe daha da netleşiyordu: Güney Amerika, "1970'lerde olduğundan daha iyi bir durumda değildi."[10] [Wolfensohn,] zengin ve yoksul arasındaki uçurumun en kötü deneyimlendiği yerin Latin Amerika olduğunu söylüyordu. 1980'e kıyasla, +40 milyon insan yoksulluk sınırının altında yaşıyordu. Küresel pazar reformları, gözle görülür iyileşmelerin yaşandığı dönemde bile, büyümeyi yarıya indirmişti.

İnançlı teknokrasinin bu eleştirilere nasıl olumsuz tepki verdiği, Dünya Bankasının önde gelen yoksulluk uzmanı Ravi Kanbur'un Haziran ayında dış siyasi baskılar nedeniyle istifaya zorlanmasında görülebilir. İstifaya zorlanmıştı çünkü ekonomik büyümenin tek başına yoksulluğu azaltamayacağını ve yeniden dağıtımla ilgili vergilendirme ve politikaların gerekli olduğunu savunmuştu.

2001

11 Eylül olayları, hem ulus-devletin gücünün hem de siyaset ve şiddetin ekonomiden daha önemli bir mesele olduğunun radikal bir şekilde yeniden tasdik edilmesine damgasını vurmuş olabilir. Ekonomik prizma da, bir slayt gösterisine dönüşmüş olabilir.

Yine de, 2001 yılı için, dünyanın gitmekte yönün ne olduğunu gösteren, ancak 11 Eylül olaylarıyla ilgili olmayan birkaç başka detaydan da bahsedebilmek mümkündü. Ekonomiyi değil, kamu yararını merkeze alan bir dizi uluslararası anlaşmaya, Mayıs ayında kalıcı organik kirleticilere karşı imzalanan Stockholm Sözleşmesi eklendi. Temmuz ayında G8 toplantısı Cenova'da gerçekleşti. Göstericilerle herhangi bir sorun yaşanmaması için liderler bir gemide tutuldu. Göstericilerden biri polis tarafından

10. *Financial Times* (Londra), 4 Şubat 2000, 5.

öldürüldü. Kasım ayında, gelişmekte olan dünyada bir kriz varmışçasına, fikri mülkiyet kurallarındaki katılığın yumuşatıldığı uluslararası bir sözleşme gündeme geldi. Bu çok küçük ve çok da net olmayan bir geri hamleydi, ama yine de bir hareketti.

Sonrasında Joseph Stiglitz'e Nobel Ödülü verildi; bir dizi ayrı çalışma için verilmiş olsa da, bu temelde Stiglitz'e entelektüel muhalifliği sebebiyle verilmiş bir ödüldü.

Ödül, Hayek'in ya da Friedman'ın öğrencileri veyahut da oldukça teknik pazar analistleri olsun fark etmeksizin, standart Küreselci okula ait bir ödüldü. On yıllardır bu ödüle kitlenmişlerdi. Akademiyse, en belirli aday olan John Kenneth Galbraith'e Keynesçi eğilimlere sahip olmasından ötürü ödülü vermekten uzun zamandır çekiniyordu.

Dünya yavaşça Küreselcilikten uzaklaşmaya başladığından, Akademi de yavaşça fikirini değiştirdi. Ödülü 1998'de Amartya Sen'e, 2001 yılındayse Stiglitz'e verdi.

Aralık ayında, ölümcül bir komedi ânında, Arjantin'de yeniden çöküş yaşandı. Ülke borçlar, yolsuzluk ve IMF çözümlerinden kötürüm olmuştu. Peş peşe gelen ayaklanmalar sonucu 27 kişi hayatını kaybetti. Klasik Küreselcilik döneminin Latin Amerika'daki bir patırtıyla sona erdiğini söylemek mümkündü. Birkaç gün sonra, sanki döneme ilave komik bir dipnot eklercesine Enron iflasını açıkladı. Yıl da böyle sona erdi. Bu, Amerikan tarihindeki en büyük başarısızlık örneklerinden biriydi. Gelgelelim, bir simyacılık örneği olarak ele alınan uygulamalı ekonominin, ebedî nihai sonlarından birini daha işaret ediyordu.

20
İnancın Sonu

Boğazına zorla bir şey tıkmaya çalıştığında, kusmaya da mahkûmsundur.

— MARSHALL MCLUHAN

İdeolojiler, çoğunlukla iyi bir romantik tiyatro örneği değillerdir. İşte bu yüzden, Coleridge'in *inançsızlığın isteyerek askıya alınması* olarak ifade ettiği formül, her türlü ideolojinin doğal yaşamına, son derece düzgün bir uygunluk gösterir.[1] Aslında Coleridge'in aklındaki, inançsızlığın askıya alınmasını tercih

1. Samuel Taylor Coleridge, *Biographia Literaria.* 1817. 14. Bölüm. Coleridge'in Seçme Şiir ve Yazıları (*Selected Poetry and Prose of Coleridge*), ed. Donald A. Stauffer (New York: Random House, 1951), 264.

etmek gibi, çok daha soylu bir insan becerisidir. Çok daha soylu bir tiyatro ve romantik idealdir. Ama yine de, teatral öğüt ne kadar çürükse (örneğin romantik bir romanssa ya da bir Schwarzenegger macerasıysa), eleştirel becerilerimizi askıya almayı sergileme becerimizin de, bir o kadar güçlü olduğunu iddia edebilmek mümkündür.

Konu ideolojiler olduğunda, inançsızlığı askıya alma kararını nasıl verdiğimiz esrarengiz bir şeye dönüşür. Tarihçiler ve biliminsanları, yaşamlarını bu fenomeni açıklayabilmek için harcar. Yaratıcı yazarlar, bu türden siyasi görüşleri açıklamada çoğunlukla daha iyi iş çıkartır; çünkü garip bir şekilde, ideologlarla aynı işi yapmaktadırlar. İkisi de insanın kalbiyle uğraşır.

Askıya almayı bırakmaya nasıl karar vereceğimizse, bundan daha az esrarengizdir. Tüm ideolojilerin kaçınılmaz –hatasız– başarısızlıkları yavaş yavaş ortaya çıkar. Gittikçe daha fazla insan bunun farkına varmaya başlar. Zafer propagandası yavaş yavaş inkâra dönüşür. Kamuoyunun, vaktinde büyük coşkuyla karşıladığı dil, sonrasında asansör müziği muamelesi görür; sonrasında rahatsız edici bir sese, en sonundaysa rastlantısal bir komediye dönüşür. Kamuoyu, iktidarın sesini alayla karşılamaya başladığında, şüphecilik ve inançsızlığımızı askıya alma isteğimiz de tümden gider. İdeolojilerin savunucuları, iktidar mekanizmalarına güçlü bir şekilde bağlı olduğundan, bu ideolojiler bir süre daha varlığını sürdürebilir. Ama bu, basitçe iktidar meselesidir.

Gerçek inananların küresel kaçınılmazlık konusundaki –kimi zaman şevkli, ama son günlerde büyük ölçüde asabi– ısrarları, dikkatle dinlediğimizde birbiriyle çelişen seslerin yükselen uğultusunu duyabilmemizi mümkün kılar. Gittikçe artan sayıda ulus-devlet lideri, meraklı işinsanlarıyla birlikte, kullandıkları kelimelerde değişikliğe gitmiştir. Küresel varsayımlarından gittikçe uzaklaşmaya başlamışlardır. Yeni söylem çok daha karmaşıktır; kehanet ifadeleriyle doludur ve daha az görkemlidir. Bu söylemin büyük bir kısmı vatandaşlık ve toplum fikri üzerine inşa edilmiştir. Öte yandan bir diğer kısmı, artan kargaşa düze-

yiyle birlikte gittikçe artan bir siyasi iflası işaret etmektedir. Eski moda ulusalcı şiddet vakaları gittikçe artmaktadır. Belleklerimiz bir kere daha değişime uğramıştır. 1945-1973 arası dönemin bir başarısızlık olduğuna ilişkin varsayım, artık geçerliliğini kaybetmiştir. 30 yılda yaşanan hayal kırıklıkları ve sistemik hatalar normal kabul edilirken, Küreselleşme öncesi dönemin, toplumsal reformlar ve ekonomik büyüme açısından tarihteki en başarılı dönem olduğunu kabul etmek de kayda değer bir iştir. Zayıflıklarını ayıklayıp, başarıları üzerine yeni bir şey inşa etmek varken, neden onu tümden bir başarısızlık olarak kapı dışarı etmemiz gereksin ki?

Başarısızlık fikri, Küreselci ideolojinin kurtarıcı bir misyonla dramatik bir şekilde sahneye girebilmesinde merkezî önem taşır. İnançsızlığın yeni bir şekilde, isteyerek askıya alınması, yanan bir araba içinde mahsur kalmış ya da ters bir dip akıntıya yakalanmış toplumların dramını gerekli kılar gibidir. Yeni hakikat, kurtarıcı olarak devreye girer.

Bugün yapacağımız en kötü şey Küreselleşmeyi, Küreselleşme öncesi en insancıl dönemi bir çırpıda silip atmaya teşebbüs ettiğimiz gibi silip atmak olacaktır. Küreselleşmenin başarısızlığını ve içine sürüklendiği kendi kendini yıkıcı krizi inkâr etmek de bir o kadar akıldışıdır. Gerçek inananlar, büyük ihtimalle eleştirinin tehlikeleri ve bu eleştirilerin korumacılığın ve ulusalcılığın dehşetinin geri dönüşünü kışkırtabileceği konusu üzerine mırıldanıp sızlanacaklardır. Lakin mevcut sistemin güçlü yanlarını dikkatle seçip hatalarını kabul etmezsek, biz de pekâlâ ulusalcılığın en kötü hâlini ve korumacılığı kışkırtabiliriz.

Kral Theseus, işkencesinin sonuna doğru Kolonus'ta Oedipus'la konuşurken şunları söyler:

> Daha öncede de tehditler duydum. Gürültücüler ve zorbalar
> Bu konuda her zaman çok cömerttirler
> Nadiren
> Sakinleştiklerinde, boşluğa düşüp
> Durumu mantıken değerlendirirler[2]

2. Sophocles, "Oeidipus Kolonus'ta (Oedipus at Colonus)", *The Theban Plays*, 89.

Peki, Küreselleşmenin başarısızlıkları gerçekte, inananlarını tehdite dönüştürecek ve daha duyarlı insanları tedbirli bir şekilde geri çekilmeye zorlayacak kadar çok muydu?

havayolları. bir ölçünün herkese uyduğu ekonomik komedi.

Serbestleşme 1978'de başladı. Hava taşımacılığı işi, o zamandan bu yana, daimi bir kriz yaşıyor. Bunun için yolcuları suçlayamayız, yolcular akın akın uçmaya devam ediyor. Yolcu sayısı 1945'ten bu yana her yıl artıyor. Birinci Irak savaşının ilk yılıyla, 11 Eylül'ü takip eden yıl hariç. Küresel yolcuların uçtuğu kilometreler, 1950 ve 1998 yılları arasında 44 kat artış gösterdi.

Ancak her nasılsa, 2004 yılında Avrupalı havayolu şirketleri birbiri ardına çökmeye başladı. Alitalia, ancak serbest pazar ve Küreselleşmeye kendini adamış bir hükümetin müdahalesiyle işe devam etmeyi başarabildi.

Bu hikâye dünyanın her yerinde aynı şekilde gelişiyor. İflas yasaları, sözleşmenin gücünü askıya alıyor. Havayolu şirketleri, bir yandan istihdamla ilgili sözleşmelerin ve emeklilik programlarının kurallarını çiğnerken, diğer yandan hayatta kalabilmek için bunları kullanıyor. Kimi şirketler, halihazırda bu süreçleri birkaç kez yaşadı; kendilerini küresel durumlara göre yeniden organize etti ve cılız ama zinde bir şekilde yeniden ortaya çıktı. Özellikle Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki diğer şirketlerse, hükümet yardımlarıyla tekrar tekrar hayata döndü(rüldü). Birtakım şirketler, tüm bu manevra ve yardımlara rağmen yarı yarıya küçüldü. Hayatta kalanların çoğuysa duruma dayanmaya çalışıyor. Air France-KLM'nin başkanının, 2004 yılında söylediği gibi, aslında "havayolu taşımacılığı tam bir enkaz hâlinde".[3]

Tüm bunlar için oldukça fazla sayıda sofistike açıklamaya rastlamamız mümkün. Örneğin, petrol fiyatları: Sorunlu bir 20 yıl boyunca zaten hep düşüktü. Fazla büyüme: Serbestleşmiş

3. Jean-Cyril Spinetta, Air France-KLM başkanı. *Le Monde* (Paris), 31 Ekim-1 Kasım 2004,12.

pazarların büyümeyi desteklemesi gerekiyordu. Ayrıca, yolcu sayısı mütemadiyen artmıştı ve hâlâ da artmaya devam ediyor. Yine ayrıca, rekabetin daimi bir krize değil, makul bir dengeye yol açması gerekiyor. 11 Eylül, bir yıllığına yolcu sayısında %5,7'lik bir düşüşe yol açtı. 60 yıl boyunca çok sağlam tüketici artışı (bu olayda yolcu artışı) gösteren bir sanayi için, bir yıllık bir şokun felaket etkisi yaratmaması gerekirdi. Yaratmaması gerekir; şayet söz konusu işkolu, halihazırda ideolojik kör inanç gibi nedenlerle felaket yoluna girmemişse.

Amerikan serbestleşme politikasını tasarlamış olan uzman Alfred Kahn, sanki hayal dünyasında yaşıyormuşçasına, "en ilgisiz gözlemcilerin havayolu serbestleşmesinin bir başarı hikâyesi olduğunu düşündüğünü" defaten vurguladı. Eğer endüstri milyonlar kaybediyorsa, bu onların suçuydu: "Endüstrinin yaraları çoğunlukla kendi kendine oluşturulan yaralardır."[4] Bu yüzden, piyasanın serbestleşmesi için serbestleşmeye inanır ama piyasanın kendisine inanmaz.

Gerçekteyse, gittikçe artan sayıda ilgisiz gözlemcinin söylediği, çok daha farklı bir şeydi:

> Açık gökler, endüstriyel yoğunlaşma sürecini hızlandıracak. Ortalama havayolu kazançları, gerçek anlamda düşmeye devam edecek. Küresel ortaklıklar, rekabeti hafifletmenin ya da sınırlandırmanın yollarından biridir. Serbestleşmiş havayolu rejiminde, oligopolistik yoğunlaşmalar yönünde ciddi baskılar söz konusudur.

4. Alfred E. Kahn, "Havayolu Serbestleşmesi (Airline Deregulation)", Kısa Ekonomi Ansiklopedisi (*The Concise Encyclopedia of Economics*), 2001, www.econlib.org/library (erişim 19 Temmuz 2004).
Kahn, "Değişim, Meydan Okuma ve Rekabet: Havayolu Komisyon Raporu İncelemesi (Change, Challenge, and Competition: A Review of the Airline Commission Report)", Düzenleme: Cato İş ve Siyaset Dünyası Raporu (*Regulation: The Cato Review of Business & Government* 3) (1993), http://www.cato.org/pubs/regulation/reg16n3d.html (erişim 4 Haziran 2004).
Rigas Doganis, 21. Yüzyılda Havayolu Taşımacılığı İşi (*The Airline Business in the 21st Century*) (London: Routledge, 2001), 17, 79.
George Williams, Havayolu Taşımacılığı Endüstrisi ve Serbestleşmenin Etkileri (*The Airline Industry and the Impact of Deregulation*), xii, 49, 143, 145.

1980'lerin ortalarına gelindiğinde, hükümet müdahalesi olmadığında, endüstrisinin yüksek pazar yoğunlaşması göstermeye doğru evrileceği açığa çıkmıştı.
Avrupa'da en sonunda olacak nihai sonuç, oligopoldü.
Tüketicilere sunulacak tercihler ilerde oldukça sınırlı olacak.

Oligopoller, yolcuların seçeneklerini birkaç şekilde engeller. Bunlardan ilki, tüketicilerin biletlerini, düzenleme olduğu dönemde olduğu gibi, kendi tercih ettikleri havayollarından alamamalarıdır. Ne kadar ilginç bir gözlemdir ki, tüketicinin haklılığını serbestleşen sistem inkâr ederken, düzenlemelerin olduğu bir sistem, tüketicilerin tercih yapabilmesini mecbur kılar.

Hava yolculuğunda indirim artışları ne durumdadır peki? İlk olarak, bu indirimler, ikinci derecede yolculuklara yoğunlaşır. Kimilerimiz için 121 dolarlık sahil tatilleri ya da 49 dolarlık kıta ötesi indirimler ne kadar hoş olsa da, bunlar kendi kendilerini finanse edemez. İndirimli satış şirketlerinin çoğu, normal tarifeli ve ücretlendirilmiş, ancak para kaybeden altyapılar üzerinden geçinen parazitler gibidir. Hem mühendislik hem de güvenlik alanında, endüstrinin gerektirdiği çok pahalı güvenlik yapılarını saymıyorum bile.

İndirimli satış işinin başarılı olduğu durumlar söz konusu olsa bile, gerçekler gerçekten ağırdır. Zira serbestleşmeden bu yana yolcu sayısı ne kadar artarsa artsın ve personel, ücretler ve yolculara sunulan hizmetler ne kadar azaltılmış olursa olsun, yolcu başına düşen kazanç miktarı düşmeye devam etmektedir. Oligopol baskılarıysa daha şiddetli bir hâl almıştır.

Tüm göstergeler, istikrarlı bir serbestleşme geçiren sanayilerin, oligopolü gerekli kıldığını işaret ediyor. Bir birleşmeyi. Tüm iş tarihinde, istikrar ve rekabet getirmiş olan tek yöntemin –maazallah– düzenleme olduğunu, 1990'ların başında gözlemciler fark edemedi maalesef.

Nedenler kısmen basit görünüyor. Pazaryerinde satılan tüm nesneler birbiriyle aynı değil. Tüm pazarlar da aynı değil. Birkaç yüz (belki de bin) dolara satılan biletler yoluyla ödemesi yapı-

labilen büyük uçan araçların söz konusu olduğu, ancak milyar dolarlık yatırımlara bağlı olan bir endüstri, ev, t-shirt, kitap ya da bilgisayar alıp satan endüstrilerden elbette esasen farklı. Havayolu oranları, en iyi ihtimalle beklenmedik oranlardır. Buna pazardaki, bilet fiyatlarındaki ve istikametlerdeki serbestleşmiş istikrarsızlığı eklediğimizde, bir felaket için gerekli formüle ulaşmış oluruz.

Ayrıca buna iş dünyasındaki döngüleri de ekleyebiliriz. Her endüstride bu döngüler mevcuttur. Havayolu taşımacılığı endüstrisindeyse, bunlar doğal olarak işlevsizdir. Bunların, özellikle uzun ve dolayısıyla zorlu teslim zamanları vardır. Bu zamanlar, yeni uçakların tasarlanması, seçimi, sipariş edilmesi ve yapılması için gereklidir. Bunları her şey iyi giderken sipariş etmek gerekir. Siparişler geldiğindeyse, zaten ekonomik bir durgunluğun içine girilmiştir. Sistem, ancak kurumsallaşmış bir istikrar varsa işleyebilir.

Bütün bunlar, endüstrinin amacının, tatil planları konusunda esnek olan bizlere ucuz bilet sağlamak olmadığının sert bir hatırlatıcısıdır. Havayolu işi, bizlere temel bir hizmet sağlar; bu, medeniyetimizin ona bağlı olduğu temel iletişim hizmetlerinden biridir. Ancak, bütün her şeyin açık pazarın güçleri ve oligopol içinde yeniden yapılandırılmasıyla, söz konusu yetersizlikler, başarının pençesinden kurtarılmıştır. Bu oligopol sistemiyse, daralan marjların indirimli satış yöntemlerine, kısa vadeli planlamalara ve uzun vadeli istikrara bağlıdır.

rekabetin azalması. oligopollerin dönüşü.

Küreselleşme genel olarak rekabet meselesini dert etmiş midir? Rekabet çoğunlukla fiyat, nitelik ve devamlılık konularında daimi bir gerilimi içinde barındırır. Bu süreklilik, rekabetten beklediğimiz hizmet çeşitliliğinin bir yönüdür. Rekabet, aynı zamanda kısa, orta ve uzun vadeli yararlılıkla ilgilidir. Bu yarar, toplumun ve endüstrinin hizmetindedir; verimliliğiyle denge içinde çalışan endüstrinin etkinliğiyle ilgilidir. Tüm bunların toplum üzerinde uzun vadeli olumlu bir etkisi olması gerekir.

Bunun da sırasıyla refah, eğitim ve araştırma alanlarında daimi bir genişlemeye yol açması beklenir. Bunların tümününse, ekonomik bir kapasiteyi, rekabetin göstergesi olan gerilimin inceliklerini artırma kapasitesini yükseltmesi gerekir.

Ancak son çeyrek yüzyılın en temel konusu, masrafların düşürülmesidir ki bu durum çoğunlukla çalışan istikrarını sağlayan yapıların bozulmasıyla gerçekleşmiştir. Bunların ikisi de kârın, dağıtılmadan elde tutulmasıyla ilgilidir. Daha küçük rakipleri yok etmek amacıyla ürünler, istikrarsız pazarlarda en ucuz fiyata satılır; oligopolistik oluşumların olduğu diğer yerlerdeyse, bu satışlar, olabilecek en yüksek fiyata gerçekleşir. Bu yaklaşımların rekabeti destekleyecek nitelik, süreklilik, hizmet, yarar ya da toplumsal büyüme gibi nosyonlarla neredeyse hiçbir alakası yoktur. En kapsayıcı konu, kurumsal boyutun artırılması ihtiyacıdır. Bu konuda sıklıkla karşılaşılan gerekçe, pazarların artık daha büyük olduğudur. Ancak daha büyük pazarlar, illaki daha büyük şirketleri gerekli kılmaz. Peşinde olduğumuz şey verimli rekabetse, yüksek derecede odaklanan orta ölçekli şirketler de, pazarda hızlı hareket edebilirlikleri sebebiyle pekâlâ idealdir.

Son çeyrek yüzyıl, hiçbir şeye benzemiyorsa, 19. yüzyılın ortasına benzemektedir. Bu dönemde tekel ve oligopollere doğru bir eğilim söz konusudur. Ve garip bir şekilde bu, eski merkantilist yaklaşımla ve soylularca bahşedilen tekellerle ilgilidir. Bunların hiçbiri rekabetin kucaklanmasıyla ilgili değildir. Daha ziyade rekabetin sınırlandırılması, hatta mümkünse, ortadan kaldırılmasıyla ilgilidir. Bunların hiçbiri, uzun vadeli endüstriyel yapıların özünü dikkate almaz ki bunlar, sağlıklı ve istikrarlı bir medeniyete dayanır.

Yakınsama (convergence) denilen yeni kavram, eski moda dikey modernleşme için icat edilen bir kelimedir: Büyük bir örgüt, yukarıdan aşağıya bir endüstrinin kontrolünü ele geçirir ve pazarı tüm yönleriyle tanımlayarak, rekabeti ortadan kaldırır.

Yakınsama gerçekleşmiştir. Boyutlar sürekli ve göz alıcı bir şekilde büyümektedir. Şiddetli bir akılcılaştırma söz konusudur. Neticeyse, amacı olmadan ağır bir şekilde borçlanan dev şir-

ketlerdir. Yeni Zelanda'daki süt endüstrisinin %50'sinin bugün tek bir şirket tarafından kontrol ediliyor olması rekabet için bir zafer midir? Peki ya Kanada'daki et endüstrisi 21. yüzyılın başında deli dana hastalığı kriziyle boğuşurken, bundan bir avuç büyük aracının kazançlı çıkması? Veyahut da kumaş ve giyim eşyalarındaki küresel kotanın 2005 yılında kaldırılmasının, endüstrideki rekabetin hızla düşmesine neden olacağı beklentisi? Günümüzde, birbirinden farklı 50 ülke kumaş ve giyim kuşam ürünlerini güçlü bir şekilde ihraç etmektedir ve endüstri bu minvalde 50 milyon kişiyi istihdam etmektedir. Bu rakamların ilerleyen dönemde Çin, Hindistan ve Pakistan gibi 5-6 ülkeye düşmesi ve Çin'in üç yıl içerisinde dünya ihracatının %50'sini temin etmesi beklenmektedir. Bu durum halihazırda, pazarını daha önceden açmış Avustralya gibi yerlerde gerçekleşmiştir. Çinin avantajı, büyüklüğü ve dikey entegrasyonudur.

Eski ticaret anlaşmaları, pek tabii ki, herkesin mukayeseli üstünlük ilkesine göre uzmanlaşması gerektiğini söylemektedir. Gerçeklerse oldukça başkadır. Bangladeş'teki 3 milyon kumaş işçisinin neyin üzerine uzmanlaşabileceği belli değildir. Bu açık değildir. Her neyse, bu insanların sorunu mukayeseli üstünlük değildir. Başlangıç için, bunların ürünleri genel olarak Çin'den daha ucuzdur. Ancak rekabeti azaltan iki unsurdan, yani büyüklük ve dikey entegrasyondan yoksunlardır.

Başka bir deyişle, günümüzde avantaj sağlayan şey, rekabet değil, büyüklük ve güçtür. Aynı şeyi, tüm endüstrilerde gözlemlemek mümkündür. Bireysel bankacılık dediğimiz şey, ticari bankacılık, sigorta ve diğer iş faaliyetlerini de içerme eğilimi taşır. Büyük gazete zincirleri, televizyon ağlarına ve yayıncılık işine bağlıdır. Büyük perakende zincirleri, öldürücü dampinglerle daha küçük perakendecilerin gerçek rekabetini saldırganca engellemektedir. Zincirlerin büyüklüğü, bu yaklaşımı, perakende üretimin dahili ya da harici egemenliğine bağlamaya olanak tanır. Etrafımıza baktığımızda, madencilik, kâğıt hamuru ve kâğıtçılık, gıda ve tarımcılık işlerinde şirket gruplaşmalarını görebiliriz.

Yeni oligopoller iki biçimde karşımıza çıkar. Bunlardan ilki, ulus-üstülerin şirketleri, uluslararası gibi görünen coğrafi bir temelle birleştirmesiyle ilgilidir. Diğeriyse, Amerika'nın tıbbi ilaçlarda, Çin ve Hindistan'ınsa kumaş ve giyim kuşamda yaptığı gibi, bölgesel tekeller ya da oligopollerdir.

Bunlarının hiçbirinin serbest pazar rekabetiyle ilgisi yoktur. Daha doğru tarihsel modeller için, 17. ve 18. yüzyıl Avrupa'sındaki dünyayı bölen ticari şirketler örnek olabilir. İkinci bir örnekse, 19. yüzyılda, emperyalist imparatorluklarla birlikte çalışan dikey entegre özel şirketlerdir. İki durumda da amaç, pazarları, birbirine uygun rakipler arasında makul biçimde bölmektir; diğer bir deyişle oligopol birleşme sistemidir.

Günümüzde, bu beklenmedik sonuçlar sebebiyle ulus-devletlerin hükümetlerinin ve vatandaşlarının kafası karışıktır. Aslında fenomeni tespit edebilirler. Her şeyden önce bu fenomen, I. Elizabeth'in 1601 yılında Parlamentoda yaptığı şu tarihsel konuşmadan bu yana zaten tespit edilebilir hâldedir. Elizabeth, kendisinin bahşettiği imtiyazların ve tekellerin halkı sömürdüğünden şikâyet eden orta sınıfa şu yanıtı vermiştir:

> Ey Halkım! Söylemeliyim ki, hiçbir zaman kazıyarak açgözlülükle elinde tutan biri olmadım. ... İmtiyazlarımız altında ayrıcalık taşıyan Bağışlarımın İnsanlarıma Memnuniyetsizlik ve Baskı vermesi haricinde, bu Soylu İtibarımız zarar görmeyecektir.[5]

Kimi hükümetler, söz konusu modern hibe ve imtiyazları ulusal bir araç olarak gördü ve bu yüzden de ilgili endüstrilerin uluslararası gücünü şiddetle destekliyor. Öte yandan, yarım yüzyıl öncesinde olduğu gibi, bu birleşmelere ciddi itirazlar da söz konusu.

2004 yılında Avrupa Birliği, 5 büyük Avrupalı bakır boru imalatçısının yarattığı fiyat kartelini kınadı. Ceza, 222 milyon avroydu. Az sayıda hükümet, tıbbi ilaç devlerinin gücünü desteklemeye devam ediyor; ancak bunların büyük çoğunluğu,

5. Elizabeth I, Parlementoya Altın Konuşması, Londra, 30 Kasım 1601.

şimdi bu şirketleri, kendilerine verilen imtiyazları iyi yönde değil, daha fazla kindarlık için kullanan açgözlü eli sıkılar olarak görüyor. Amerika Birleşik Devletleri ve daha ciddi biçimde Avrupa Birliği, Microsoft'la kapışmaya başladı.

Vatandaşların popülist ya da sahte popülist partileri gittikçe daha fazla desteklemesi, değişim için önemli motivasyonlardan biri oldu. Bu partiler, ekonomik gücün bireysel gücü gölgede bırakması gerektiği varsayımını reddediyor. Ilımlı partilerse, kaçınılmaz seçimler yapmaya itiliyor. Peki bunlar, oligopollerin devam eden yükselişini mi destekliyor, yoksa ellerindeki gücü kaybetme riskini mi göze alıyor? Sahte popülizmin karışık gündemlerine mi kapılıyorlar? Yoksa vatandaşın gücünü, seçimleri ve rekabeti destekleyecek ılımlı, kontrollü piyasa fikrini tekrardan ileri sürmeye mi kalkışıyorlar?

Birleşmelere yönelik mevcut eğilim devam etse bile bu, hem Küreselleşmenin vaadinin başarısızlığını hem de rekabetin azaldığı bir dünyaya geri adım attığımızı gösterebilir.

fikri mülkiyet. mülkünü kiraya verip oradan uzaklaşan mülk sahiplerinin geri dönüşü.

1995 yılında Dünya Ticaret Örgütünün (DTÖ) kurulması, Küreselleşme için ne kadar açık bir zaferse, en ileri nokta da muhtemelen fikri mülkiyetin ticaret rejimine dahil edilmesiydi. Nitekim Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Anlaşması çok kısa sürede devreye girdi ve yine kısa sürede ters etki yaratmayı başardı.

Küreselleşmeyi savunan en güvenilir ekonomistler bile dehşet içindeydi. Kupon kesiciliğinin neden ticaret gibi muamele görmesi gerekliydi ki? Jagdish Bhagwati şunları söyledi: "Tıbbi ilaç ve yazılım şirketleri için çalışan kurumsal lobiler, çoktaraflı önemli bir kurumu tahrif edip ona zarar vermişti. Onu, ticaret misyonu ve rasyonelinden uzaklaştırmış, telif toplayan bir kuruma dönüştürmüştü."[6] Gelişmekte olan dünya, bunu, ilerlemeye engel bir girişim olarak gördü. Tıbbi ilaç ve diğer yüksek kaliteli

6. Bhagwati, Küreselleşmeyi Savunurken (*In Defense of Globalization*), 183.

ürünler için karşılayamayacakları, Batı eğilimli uluslararası bir fiyatlama sistemi kuruyorlardı. Ancak diğer taraftan, üçüncü ve çok daha esaslı bir sorun vardı. Mevcut durumda, uluslararası düzeyde kutsanmış fikri mülkiyetin yapısı, araştırma işine yeni girenlerin ölçeklemeden yasal olarak vazgeçirildiği bilgi uçurumları oluşturmuştu. Bu, etkin bir oligopol sistemin işaretiydi.

Bunun yerine, riskten korkan özel sektör teknokratlarının keyfi için düzenlenmiş bir sistem vardı. Fikri mülkiyet sahipliği bunlara güvenli ve düzenli bir gelir getirebilirdi. Şimdiyse, gayri safi yurtiçi hâsılanın %5'lik bir kısmına tekabül ediyor. Hem sermaye hem de mülkiyet birikimini kolaylaştıran bir ekonomik sistemde büyük gruplar, araştırma yapıp üzerine risk alan küçük şirketleri basitçe satın alabilir durumdalar. Veyahut da bu gruplar, hükümetler üzerindeki mali etkileri sebebiyle, devletin fonladığı ve son dakikada fikirlerin özel mülkiyete dönüştüğü araştırma ve geliştirme programlarını teşvik edebiliyorlar.

Bu, özellikle Amerika Birleşik Devletleri için geçerli. Sonuç olarak, Avrupa'daki fikir temelli şirketler, fiiliyatta özel fikri mülkiyete yol açan kamu yardımı denen şeylerden avantaj sağlayabilmek için faaliyetlerini kaydırmaya başladı. Sıklıkla Alman ve Fransız yöneticilerin, kendi ayrılışlarına mazeret olarak, bulundukları ülkelerdeki hükümet düzenlemelerinden ve müdahalelerden şikâyetçi olduğunu duyuyorum. Gerçekte olan şeyse bunların, Amerika'nın yaptığı gibi, özel mülkiyetin kamu tarafından fonlanması için arayış içinde oldukları.

19. yüzyılın ortasında, şirketler ve başka insanlar tarafından ve dünyadaki toprak ve malların mülkiyeti meselesiyle ateşlenmiş, uluslararası siyasi bir kriz söz konusuydu. Kiraya verdiği mülkiyetinden uzakta yaşayan mülk sahipleriyle ilgili bu sorun, İrlanda'daki kıtlıkla ünlenmişti. Bu, aynı zamanda, Latin Amerika'daki sahte popülizmin yükselişinde de merkezî önem taşıyordu. Bu sahte popülizm, popülist askerî diktatörlüklerin kıta hattında yayılmasına yol açtı. Günümüzde, mülkiyet sahipleriyle ilgili sorun, çoğunlukla olumlu bir güç olarak tanımlanıyor; buna da dış yatırım deniliyor. Bu iş gitgide imtiyaz

ödemelerinin daimi çıkarımıyla (*extraction*) ilgili bir hâl alıyor. Sistemin popülist reddi şimdiden yolda. Günümüzün patates tarlaları aslında patentlenebilir fikirler olarak karşımıza çıkıyor ve arazisinden uzakta yaşayan postmodern mülk sahipleri, buralardan gelen gelirle geçimini sağlıyor.

Ayrıca bu, yalnızca uluslararası bir sorun değil. Hükümetler, özellikle iletişim alanında olmak üzere, her yerde telif sahiplerine boyun eğiyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde telif hakkının yürürlükte kaldığı süre, son 40 yılda on bir kez uzatıldı. Batı demokrasilerinin çoğundaki şirketler için bu süre şimdilik 95 yıl. Bir diğer ifadeyle, kendini pazardaki rekabete dayalı ve ulus-devlet düzenlemelerini hor görür tanımlayan bir hareket, gelirinin milyarlarca dolarını, ulus-devlet yasalarını etkileme ya da mahvetme becerisi için tehlikeye soktu.

Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması ya da yerel telif yasalarıyla olması fark etmeksizin, günümüzde yaşadığımız şey, pazarın kontrolünün katı bir erişim mimarisiyle sağlanması ve rekabetin önlenmesidir. Erişim mimarisi, teknolojiyi bir kontrol mekanizması olarak kullanmıştır; boyut bir diğer kontrol aracıyken, yasalar mutlak bir kontrol biçimidir.

Ancak bunların tümü kamusal uyuma bağlıdır ve kamu uyumunun reddedilmesine ilişkin işaretler gittikçe artmaktadır.

Önümüzdeki yıllarda DTÖ'nün yeniden yapılandırılması söz konusu olacak. Bu gerçekleştiği zaman da, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşmasının ortadan kaldırılması esas talep olacak. Bu, –doğrudan faydalanıcılar dışında– geniş ölçüde kabul görecek bir şey; çünkü söz konusu kurallara büyüyen tepkiler, artık bunları gittikçe uygulanamaz kılıyor.

tıbbi ilaçlar. korkuyla kâr elde etmek.

Fikri mülkiyet özelindeki kamusal öfkenin keskin yüzü, tıbbi ilaç endüstrisine odaklanır. Bu öfke, toplumlardaki her türlü siyasi hatla kesişir. Gerekli tıbbi ilaçlar olmadan salgın hastalıklarla yüzleşmek zorunda bırakılan Afrikalı insanlar, ihtiyaçları olan ilaçları alamayan yaşlı Amerikalılar ve kamusal ilaç prog-

ramlarını finanse edemediği için daimi bir bütçe krizinde olan siyasetçiler, hep aynı taraftadır. Bu geniş bağlama baktığımızda, iki türlü çıkarım yapılabilmemiz mümkündür: Batıdaki nüfus yaşlanmaktadır ve gelişmekte olan dünyada, salgın hastalıklar yayılmaktadır. Her iki durumda da, büyük ilaç şirketleri sorunun önemli bir parçasını oluşturur.

Aslında sorulması gereken soru basittir: Dünyadaki kârlı anonim şirketleri, bir taraftan amaçlarının insanların esenliği olduğunu iddia ederken, daha ne kadar, her yıl dünyada on binlerce prematüre bebeğin ölümünün nedeni olan bunların büyük bir kısmına izin verilecektir? Ki bu ölümler, patentlerin korunması ve hissedarların çıkarları adına gerçekleşiyorsa. Bunun daha uzun süre devam edemeyeceğine dair işaretler gittikçe artıyor.

Bu sorun 1980 yılı civarında, özellikle Amerika'daki yasaların, sağlık işlerini, zengin bir maden yatağına çevirecek şekilde değişmesiyle başlamıştı.[7] Bu değişimlerin en önemlilerinden biri, özel sektörün, üniversitelerde kamu yararına yapılan araştırmaların patent kontrolünü almasına izin verdi.

Kamunun tüm olup bitene olan inançsızlığının işaretleri, Brezilya ve Güney Afrika'da görülmeye başladı. Brezilya, sağlık meselesini insan hakları olarak ele almaya başlamıştı. 1990'ların başından itibaren, büyümekte olan AIDS krizi karşısında ciddi bir hamlede bulundu. Diğer taraftan Batılı ülkeler, çocuk felcine karşı aynı hamleyi yapmıştı. Burada hastalık, pazar kârı açısından değil, kamu sağlığı açısından ele alınıyordu. Brezilya, HIV/AIDS ilaçlarını ücretsiz olarak dağıttı ve hastalığın büyümesini büyük ölçüde engelledi.

Amerika Birleşik Devletleri, 2001 yılında, kurumsal patentleri korumak amacıyla Brezilya'yı DTÖ'ye sürükledi. Dünyada 6 ay boyunca süren protestolar sonucunca, Washington şikâyetini geri çekti.

7. Marcia Angell, İlaç Şirketleri Hakkındaki Gerçek (*The Truth about the Drug Companies*) (New York: Random House, 2004), 3, xv–xviii. Bu inanılmaz kitap, tıbbi ilaç endüstrisindeki büyüten sorunları çok detaylı bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Küçük, vatandaş temelli bir grup, Güney Afrika'da aynı şeyi başarmak üzere yola çıktı. Kademeli olarak bu davayı üstlenmesi için kendi hükümetini ikna etti. Bu durum, 39 ilaç şirketinin Güney Afrika hükümetine karşı dava açmasıyla sonuçlandı. Şirketler, 2001 yılında, bu fikirden vazgeçerek, davalarını geri çekti.

Bu zaferler, hiçbir zaman açığa çıkabileceğinden daha açık olmadı. Şimdilerdeyse şirketler, ihtiyacı olan ülkelere daha ucuza ilaç satmaya başladı. Bu durum, sahip oldukları patentleri ellerinde tutmanın, muadil ilaç kullanımının veya daha kötüsü hükümetler tarafından ücretsiz olarak verilen ilaçların önüne geçmenin bir yolu oldu. Ancak HIV/AIDS, sıtma ve tüberküloz gibi hastalıklar söz konusu olduğunda, ihtiyaç duyulan şey ilaçların daha ucuza temin edilmesi değildi. 2003 Mayısında şirketler, Güney Afrika'daki ücretleri %25 ila %80 oranında düşürmeye karar verdi. Bu yaklaşım, büyük şirketlere ev sahipliği yapan AB ve ABD tarafından da desteklendi. Yılda kişi başı 11.500 dolar masraftan 2500 dolara düşmek bu şartlar altında anlamsızdı. Zira 100 dolar, yerel elitler hariç herkese pahalı gelebilir. Bu kurumsal fiyat kırmaların, aslında toplumsal liderlerin sessizliğinin satın alınması çabası olup olmadığı sormaksa elde değildir. Yale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı David Kessler, aynı yıl, şirketlerin kamu yararı ilkesine uyanmaları gerektiğini söyledi. "Şirketlerin ilaç fiyatlarının kontrolünü sağladıkları patent koruma sisteminin kendisi tehlikededir. Kendi ürünlerini ücretlendirme gücünü korumak isteseler de, gerçek bir uluslararası kriz karşısında boyun eğmek zorundalardır"[8] dedi.

Bu şirketler, boyun eğmek yerine, köşe kapmaca oynamaya devam etti. Sanki ortada gülünç bir oyun varmışçasına. Oradan buradan kırarak fiyatları indirdiler ve böylelikle, devletlerin sağlık sisteminin kuyusunu kazdılar. En büyük şirketlerden biri olan Pfizer'in CEO'su, uzmanlar toplantısında şöyle bir serzenişte bulundu: "Olgular göstermektedir ki, Avrupa, Kanada ve

8. David Kessler'den aktaran *Guardian Weekly* (Londra), 10-16 Nisan 2003, 23.

Japonya, araştırma masrafları için kendi payına düşen miktarı ödememektedir."[9] Aslında bu bir olgu değildi.

Olgu şuydu: "Araştırma ve geliştirme, pazarlama ve yönetime büyük masraflar yapan büyük ilaç şirketlerince bodurlaştırılmıştı ve bunların bütçesinin yalnızca küçük bir bölümünü oluşturuyordu." İlaç Şirketleri Hakkındaki Gerçekler kitabında Marcia Angell daha da ileri giderek şunları söylüyordu: "İlaç şirketlerinin ilaçlara koyduğu fiyatların, o ilaçların imalat masrafıyla ilgisi yoktur ve bu fiyatlar, araştırma ve geliştirmeyi tehditin yakınına bile yaklaşmadan bir anda, dramatik bir şekilde indirilebilir." Yeni ilaçların çoğu, vergi mükelleflerinin fonladığı araştırmalara dayanır. Yabancı şirketler, Ar-Ge operasyonlarını, "Amerikan üniversitelerinin ve Ulusal Sağlık Enstitüsünün benzersiz araştırma çıktılarını beslemek için" Amerika Birleşik Devletleri'ne taşıyor. "Bunları buraya çeken şeyse, özel teşebbüs değil, tam tersine devletin sponsorluk yaptığı araştırma girişimleri."[10]

Kurumsal haklar konusundaki takıntıları, bunları gerçek insanların gerçeklik olarak addettiği şeyi özümsemekten alıkoyuyor. Her gün 1.700 çocuk HIV/AIDS'le enfekte oluyor. Sahra Afrikası'nda AIDS'le yaşayan 14 yaşın altında 2 milyon çocuk var. Hindistan, Rusya ve Çin'deki enfeksiyon göstergeleri, tam anlamıyla bir salgına doğru gidildiğini gösteriyor.

Kârlarını artırma haklarını, insanların yaşam hakkının önüne koyan kurumların ciddiyetine insanlar artık pek inanamıyor. 2004 yılının Eylül ayında, şirketler sanki hiçbir şey öğrenmemişlercesine, ABD'li ticaret müzakerecilerini Brezilya'yı fikri mülkiyet hakları konusunda tehdit etmek için bir kere daha kışkırttı. Bu sefer, söz konusu tehdit, Brezilya'yı ilgisiz ticaret alanları konusunda cezalandırmak üzerineydi.

Daha önceki girişimler başarısız olmuş ve uluslararası kamuoyu bunu kişisel çıkarların sorumsuz bir ifadesi olarak görüyorken, neden yeniden Brezilya'yı seçmişlerdi? Muhtemelen

9. *Le Monde* (Paris), 17 Nisan 2003, 18.
10. Angell, İlaç Şirketleri Hakkındaki Gerçekler (*The Truth about the Drug Companies*), xv–xvii.

Brezilya, gelişmekte olan ülkeleri, kendi ilaç yaklaşımını kucaklamaya teşvik ettiği için.

Bireyler, biliminsanları ve üniversiteler, tıbbi ilaç devlerinin sahip oldukları gücü kötü yönde kullanmalarını kınamak şöyle dursun, onlara hayır demeye bile korkuyordu. Kamuoyunun kınamalarında ve hukuki davalarda 1990'ların ortalarından bu yana yaşanan artış, Brezilya'nın, ilaç şirketlerinin sorunlarıyla en az alakalı ülke olduğunu gösteriyor. 2004 yılında İspanya mahkemesi, bu devlerden birini, kendisini "bilimsel sahtekârlık"la suçlayan bir analiz yayımlayan bir farmakolog lehine karar aldı.[11] *Kanada Tıp Derneği Dergisi*, bir diğer devin, "yayımlanan araştırmaların sonuçlarını nasıl manipüle ettiğini" ortaya çıkardı. Bu manipülasyon, belirli bir ilacın satışlarından elde edilecek yıllık 5 milyar doları riske atmaktansa, çocukların yaşamlarını tehlikeye atıyordu. Bu türden vakalardaki temel sorun, şirketlerin, biliminsanlarının söz konusu testlerin negatif sonuçlarını tartışmasını ya da açığa çıkarmasını önleyen sözleşme haklarına bağlanıyordu. Dr. Nancy Olivieri, 1990'lı yıllarda bu cephedeki örnekleri Toronto'da neredeyse tek başına ilk defa ortaya döktüğünde, bir ilaç devine, hastaneye ve üniversite yapılarına karşı bir duruş sergiledi. Kamu yararının gerektirdiği durumlarda bir araştırmacı olarak kamuya seslenebilmesinin etik bir yükümlülük olduğunu iddia etti. Büyük bir kısmı Kanadalı olmak üzere, uluslararası araştırmacılar Olivieri'ye destek çıktı. Biliminsanları her yerde, etik meselesini kurumsal sözleşme haklarının üstünde tutmaya başladı.

---

11. Joan-Ramon Laporte, "Celecoxi ve Rofecoxib'in Sanılan Faydaları: Bilimsel Sahtekârlık (The Supposed Advantages of Celecoxi and Rofecoxib: A Scientific Fraud)." *Butlleti Groc,* the Catalan Institute of Pharmacology.
Ayrıca bkz. Kanada Tıp Derneği Dergisi (*The Canadian Medical Association Journal*), 17 Şubat 2004 ve *The Lancet* 363, no. 9818 (24 Nisan 2004).
International Herald Tribune, 22 Ekim 2004, 13.
David Graham, Amerikan Gıda ve İlaç Dairesinin İlaç Güvenliği Ofisi, Tıp ve Bilim başkan yardımcısı, 18 Kasım 2004, Senato Mali Komitesi tanıklığı. *USA Today,* 19 Kasım 2004, 1.
The Economist, 27 Kasım 2004, 63.

Yine de, sözleşmeden kaynaklanan kurumsal güç meselesi ve patent sistemi hâlâ tartışmalı olmaya devam ediyor. Amgen tarafından tanımlanan ve tutulan ilaç patentinin kapsamıyla ilgili bir davada, mahkemeler farklı ülkelerde farklı kararlara vardı. Bir Amerikan mahkemesi şirketi eleştirirken; Lordlar Kamarasının –en yüksek mahkemesi olan– Hukuk Lordları, iddialarının çok geniş olduğunu söyleyerek patenti iptal etti. Patent tekelinin reddi şimdi de Avrupa sistemine yansıyacak. Vioxx isimli ağrı kesicinin Amerikan pazarından geri çekilmesi, Gıda ve İlaç Yönetimindeki kıdemli biliminsanlarının bazı şeyleri açığa çıkarmasına yön verdi; öyle ki bu, kamusal değerlendirme sistemlerinin "kırılmasına" yol açan tek başına bir dava değildi. Söylenen şey, "Gıda ve İlaç Yönetiminin, düzenlediği endüstriyle fazla sıkı fıkı olduğu"ydu. Buradaki nokta, inançsızlığı kendi isteğimizde askıya almamızdan büyük çıkar sağlayacak endüstriye, şimdi güvenilmiyor olduğuydu. Vioxx davası, endüstrinin kendisine yaptığı açıklamayı da içeriyordu. *Economist*, tanıklık yapmaya çağrıldığı zaman, Merck başkanının "bir hayli korkmuş"[12] olduğunu söylüyordu. Bu, ulus-devletin kendi gücünü kendisine hatırlattığı ve ulus-üstülerin sanal gücünün tartışmalı, kırılgan ve her şeyden önce savunulmaz olduğunun açığa çıktığı, o önemli minik anlardan biriydi.

pazardaki etik kayma.

Herhangi bir Batı demokrasisinde kamuoyu; güvendiği, saygı duyduğu ve kamu yararının artmasına katkı sağlayan meşhur kamuoyu yoklamalarına çağırıldığında, özel sektör liderleriyle seçilmiş liderler, alttan ikincilik pozisyonları için birbiriyle rekabete girer. Çok yakın ve mutsuz biçimde birbirlerine bağlı olduklarını fark etmeleriyse bir tesadüf olamaz.[13]

12. A.g.e., 64.
13. Örneğin, 2003 yılında Dünya Ekonomik Forumu, 47 ülkeden 36.000 kişi ile bir araştırma gerçekleştirmiştir.
Financial Times (Londra), 5 Şubat 2003, 13.

Her iki durumda da bu yeni bir fenomendir. Ve her iki durumda da bu, etik meselesinin marjinalleşmesiyle bağıntılıdır. 19. yüzyıl kauçuk baronlarının muhteşem günlerinden bu yana, yolsuzluğun görülmedik biçimde yükselmiş olması, bu marjinalleşmenin ana kaynağıdır. Theodore Roosevelt, 20. yüzyılın başında "ayrıcalıklara karşı bir kampanya" yürütmüş, bunu "esasen etik bir hareket" olarak görmüştür.[14] Roosevelt'in ayrıcalık kavramı, spekülasyon ve lobicilik zırhına bürünmüş, düzenlenmeyen mali güçtür. Hedefi, "satın alınan siyasetçileri en etkili yolsuzluk aracı olarak kullanan zenginlerdir."

İspanya'daki sosyalist hükümet, 1990'ların başlarında mali skandallara boğuldu. Modernleşme ve dünyaya açılma, özel sektör-siyaset yolsuzluğuyla el ele gitti. İtalya başbakanı iddia edilen yolsuzluklarla ilgili olarak mahkeme sisteminin kuşatması altındaydı. Amerika, seçim kampanyası fonlama sistemi sayesinde, dolaylı yolsuzluğu gittikçe sistemine entegre etti. 2004 yılında, Alman politikacıların sıklıkla büyük şirketlerden gelir elde ettiği ortaya çıktı. BAST kimyasal grubu, şimdi seçilmişlerden olan 235 eski çalışanının kamusal gelirlerine yükleme yaptı. Volkswagen, 1990'dan bu yana şimdi seçilmiş olan eski çalışanlarına para ödemesi yapıyor. "Sistem yolsuzluğa, nüfuz ticaretine, yandaşlığa ve demokratik ilkelerin ihlaline karşı olağanüstü bir hassasiyet geliştirdi."[15] Fransa'daki yolsuzluk resmî olmaktan ziyade, endemik bir mesele olarak ele alınıyor. Bunun ipucu, Bordeaux belediye başkanı ve eski Fransa başbakanı Alain Juppé, 2004'te belirli meseleler yüzünden hüküm giydiğinde ve belirli bir süre için kamu hizmetinden uzaklaştırıldığında geldi.

Seçilmiş liderler ve özel sektör liderleri, dünyanın pazarın prizmasından ele alınması gerektiğini söyleyen ideolojiyi kabullenişleriyle, siyasetçilere bağlanmış gibidir. Siyasetçiler, kaçınılmazlık ideolojisini kabul etme arzularıyla, kamu yararına bağlı daimi uyarıyı unuttu. Bu uyarıyı Aristotales kısaca şöyle

14. Morris, *Theodore Rex*, 507.
15. *Dresden Post*, 8 Ocak 2005.

özetler: "Zenginlik arzu edilir bir şey olsa da, bu arzu, vatan hainliğinin bedelince arzu edilebilir bir şey değildir."[16]

Bu yolsuzluğun ilk bakışta göze çarpmayan bir tarafı daha vardı; ilk bakışta göze çarpmasa da, vatandaşlar tarafından anlaşılabiliyordu. Nüfuz ticaretinin (*influence peddling*), lobicilerin tescili yoluyla normalleşmesi bunların en belirgin olanıydı. Nüfuz ticaretini yayarken danışmanların kullanılması nispeten daha sofistike bir yönde gelişiyordu. Kamu görevlileri, dışarıdan bağımsız uzman arar gibi görünerek, kamu hizmetleri psikolojisinin özelleştirilmesi ve yüksek miktarda kamu parasının arkadaş ve destekçilere dağıtılması için bir *modernleşme* sürecine yol açtı.

Daha az göze çarpan şeyse, serbestleşmenin, yolsuzluğun en basit biçimlerini normalleştirmek amacıyla kullanılması ve yalnızca kendine hizmet eden kurumsal düzenlemelerin oluşturulması oldu. Buna en iyi örnek, yöneticilerin hisse senedi kullanımındaki patlamaydı. Yine de yönetici gelir ve imtiyazları gibi en temel unsurlar bile, verilen hizmetle alakası olmaksızın şişirildi. Özel sektördeki insanların büyük çoğunluğu, bu düzenlemelerden bir fayda sağlamadı. Ancak güveni yıkacak kadar yeterli bir dalavere –özellikle de en büyük şirketlerin yönetici teknokrasisi– bunların liderliğini isteyebilirdi. Bu kurumsal beceriksizlik, zaten parlak liderlerimizin çok da ödlek olmayan, şımarık değil ama komik hesapçılar gibi görünmesini sağlayacak yoğunluktaydı.

Bu sonuçlar şu anda, eldeki istatistiki bilgiler sebebiyle oldukça iyi biliniyor. Dünyanın en zengin 358 kişisinin malvarlığı, dünya nüfusunun %45'ini barındıran ülkelerin yıllık gelirlerinin toplamını aşıyor. Dünyadaki en zengin %20'nin, en yoksul %20 'ye oranla küresel gelir payı, Küreselleşme altında 30'da 1'den, 61'de 1'e yükseldi.[17] Tüm istatistikler, en zenginlerin gelirlerinin

16. Aristoteles, *Nikomakhos'da Etik*, Çev. Furkan Akderin, Say Yay., 2015 (*The Ethics of Aristotle: The Nicomachean Ethics*), Çev. J.A.K. Thompson (London: Penguin Books, 1976), 317.

17. Riva Krut, "Küreselleşme ve Sivil Toplum: Uluslararası Karar Alma Süreçle-

sıçramalarla yükseldiğini, orta sınıfın gelirlerinde çok az bir hareket olduğunu ve en yoksulların gelirlerinde, en iyi ihtimalle hiçbir ilerleme olmadığını gösteriyor. Yalnızca kendini düşünmek ve *diğeri* hakkında kaygılanmamak, 1971 yılından sonra, bir anda kabul edilebilir bir hâl aldı.

Böylesi bir atmosferin düzenbazlığa doğrudan kayışı şaşırtıcı değildi. Bunlar arasında Enron gibi devasa boyutta olanları vardı. Ancak Enron'u çevreleyen şöhret, dikkatleri İtalya'daki Parlamat'ın uzağına çekti. Şirketin hesabından 10 milyar avro kaybolmuştu ve bu ülkenin gayri safi yurtiçi hâsılasının neredeyse %1'iydi. En muteber şirketler arasında bile, bu baştan çıkarıcılığa kendini kaptıranlar oluyordu. Shell, hisse bedellerini yüksek tutmak için, neredeyse on yıldır, rezervlerini âdet gereği şişiriyordu. Aramanın başındaki Hollandalı, başkana sonunda şunları yazmıştı: "Rezervlerimizin miktarı hakkında yalan söylemekten bıktım usandım artık."[18]

Bu cezai vakalar yine de, kendi kendine hizmet eden genel atmosferden muhtemelen daha az ciddiydi. İngiliz araba imalatçısı Rover maddi sıkıntı içerisindeydi ve Phoenix Consortium adı verilen bir şey tarafından devralınmıştı. Şirketin dört sahibi –teoride şirketi kurtarırken– kendilerine 31 milyon pound ayırma imkânını boşa harcamadı. General Electric'ten, Küreselleşmenin en saygı duyulan yöneticilerinden Jack Welch, risk kapitalisti değil de, sırf bir yönetici olarak kişisel olarak biriktirdiği 1 milyar dolardan tatmin olmuyordu. Kendisine, yemeğinden hizmetçisine ve maç biletlerine varıncaya kadar pek çok ince detayı içeren bir emeklilik paketi hazırlamıştı ve bu paket, yaşamının geri kalanında harcayabileceği yıllık 10 milyon doları da içermekteydi.

Belki de bu karanlık komedi, 2004 yılında, Conrad Black ve yönetimindeki Hollinger gazetecilik işine yönelik suçlamalarla

---

rinde STK'ların Etkisi (Globalization and Civil Society: NGO Influence in International Decision-Making)", Sosyal Kalkınma için Birleşmiş Milletler Araştırma Enstitüsü (UN Research Institute for Social Development), Nisan 1997.

18. İnceleme başkanı Walter van de Vijver'dan, başkan Sir Philip Watts'a. Bkz. *Guardian Weekly* (Londra), 22-28 Nisan 2004, 11.

zirveye ulaştı. *New York Times* gazetesinin konu üzerine çalışan editörleri, "Kurumsal Kleptokrasi" diye başlık attıkları yazılarında, Black ve CEO'sunu, "1996'dan 2003'e kadar Hollinger Fonlarından 400 milyon doları kendileri için kullanmakla" suçladıkları bir rapor yayımladı. "Bu, ilgili dönemde şirketin net gelirlerinin %95'ini oluşturuyordu." *Times* bu haberi, "kurumsal hırsızlıkla ilgili diğer güncel hikâyeler" bağlamında ele aldı.[19]

1990'lı yılların ortalarında, kurumsal liderlik kültürüne karşı çıkışlar başladı. Kamusal otoritenin tedricen yeniden tasdik edilmesi, bu karşı çıkışların bir parçasıydı. 1998 tarihli yıllık G7 bildirisi, "maliye, para ve finans politikalarında, kurumsal yönetişimde ve maliyede uluslararası ilkeler ile iyi uygulama ilkelerini uygulamayı ve geliştirmeyi ve ayrıca, özel sektör kurumlarının yeni açıklama standartlarına uymasını sağlamayı taahhüt" etti.[20]

Liderler çoğunlukla bu meseleleri takip etmedi; bu yüzdendir ki, kamu tarafından suç ortakları olarak nitelendirildiler. Ama en azından, Küreselleşmenin kaçınılmazlığa ve kârın otomatik olarak paylaşılacağına dair eski varsayımları artık güvenilirliğini kaybetmişti. AB, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada aynı yıl, "yasadışı kartellere ve çokuluslu şirketlerin istismarcı egemen konumuna" karşı, birlikte koordineli bir çaba içine girmeye karar verdi.[21] Rekabet politikalarından sorumlu AB yetkilisi, 2001 yılında, 8 ilaç şirketini 822 milyon pound cezaya çarptırarak, onların, vitamin ilaçlarının ücretlendirilmesindeki komplolarına karşı olabilecek en sağlam açıklamayı yaptı: "[Avrupa Komisyonu tarafından] henüz incelemeye alınmamış en tehlikeli kartel dizisi." Bu, "dünya vitamin pazarını yasadışı yollarla yönetmek için olası en yüksek düzeylerde tasarlanmış stratejik bir plandı."[22]

19. *New York Times,* 2 Eylül 2004, A22.
20. G7 1998 bildirisi.
21. *International Herald Tribune,* 5 Haziran 1998, 17.
22. *Financial Times* (Londra), 22 Kasım 2001, 6.

Yetkili, erken dönem merkantilist ticaret krizi döneminde, demokrasi çağı için ilk defa formüle edilen, büyük kamu etiği geleneği içerisinden konuşuyordu. Bu basitçe, Lordlar Kamarasının Warren Hastings'i 1788 yılında, Hindistan'da yaptığı şeyler için itham etmesiydi. Hastings, günümüzden bakıldığında, inanılmaz modern bir adamdı; çok büyük bir çokuluslu şirketin CEO'su gibiydi. Felsefeci ve parlamenter Edmund Burke, seçkinlerin muazzam muhalefetine rağmen, bir mahkeme kurulmasını sağlamak için uzun bir mücadele vermişti. Kurulu düzen, Doğu Hindistan Şirketinin, İngiliz ulusal ve ekonomik çıkarları için merkezî önemde olduğunu iddia ediyordu; bu yüzden vatanseverlik, belirli bir sessizliği gerekli kılmaktaydı. Burke, kamusal etiğin, hem ulusal çıkarları hem de pazarın *reelpolitiğini* gölgede bıraktığını dile getiriyordu: "Lordlarım! Günümüzün ticareti, bu adamın ticaret yapma biçimi değildir. Mesele sadece, parmaklıklar arkasındaki adamın masum ya da suçlu olduğunu bulma meselesi değil, aynı zamanda, milyonlarca insanın sefil mi yoksa mutlu mu olacağı meselesidir."[23] Hastings keyfi, yozlaşmış ve şiddet yüklü liderliği yüzünden suçlu bulundu. Yedi yıl sonra Hastings'in aklanmasıyla birlikte, *reelpolitik* ve kurulu düzen, geri kalan şeyleri gölgede bırakmışa benziyordu. Ama bunun uzun vadeli etkisi, kamu etiği fikrinin ve bunu daimi olarak savunulması gerektiğinin belirginleşmesi oldu.

2004 yılında kamuoyu, kurumsal liderliğin başarısızlığını diline doladı. 1990'ların ikinci yarısından itibaren, Amerikan şirketlerinin üçte ikisinin federal gelir vergisi ödemediği ortaya çıktı. Öte yandan kurumsal kârlar hızlı bir yükselişteydi. Şirketlerin %95inin yaptığı ödemeler, toplam gelirlerinin %5'inin altındaydı. Yeni petrol zengini Ekvator Ginesi, ulusal gelirler sıralamasında altıncı sırada geliyordu. Gerçekteyse, para başka yerlere gidiyordu ve buna dahil olan çokuluslu şirketler de bu kaybın suç ortağıydı. ABD Menkul Kıymetler ve Döviz Komisyonu başkanı William Donaldson, iş dünyasının liderleri-

23. Conor Cruise O'Brien, *The Great Melody,* 365.

ni alenen "etik bir liderlik örneği gösterememekle"[24] suçladı: "Tavır tepeden belirlenir. Yazılı yasaların ötesine geçecek ama aynı zamanda da bu yasaların ruhunu kucaklayacak dahili etik kodlara sahip olunması gerektir."

21. yüzyılın başında Davos örgütü, yürürlükteki sahiplerinin özel çıkarlarına hizmet etmeyi amaçlayan küresel politikalar geliştirmek için örgütün alenen kullanılmasının cefasını çekmeye başladı. Bunlar, örgütü açık şekilde manipüle etmekten kendilerini geri çekmeye başlarken, bunun yerine beyanatlarını, Wall Street Journal'ın "duygusal-dokunaklı kavramlar" olarak ifade ettiği şekilde vermeye başladı. Alman yetkililer, en tepedeki yöneticilerin mükâfatlandırılma meselesinin ifşa edilmesinde ısrarcı olmaya başladı. Kendi istekleriyle buna uymazlarsa, bu kişileri buna zorlayacak yasal düzenlemeler geliştirilecekti. Warren Buffet gibi gerçek sahiplerse, Amerika'daki baş yöneticilerin, "kendi yönetim kurullarının çeşitliliğini gerçekte önemsemedikleri"ni dile getirerek şikâyete başladı; [baş yöneticilerin] "asıl dert ettiği şey, ne kadar para kazandıklarıydı". "Kurumsal Amerika'da, son beş yılda, geçmiş yüzyıla kıyasla yanlış yönlendirilmiş çok daha fazla tazminat vakası" olduğu iddia edildi. Ben de pek çok kere içinde bulunduğumuz dönemin 19. yüzyılın sonuna benzediğini dile getirdim. Mevcut durumumda, Émile Zola'nın pazarın manipülasyonu hakkındaki romanı *Para*'ya ya da Joseph Conrad'ın *Altın Oku*'na edebî *gönderme yapma*mak mümkün değil. "Siz de biliyorsunuz ki, onlar yoksul değillerdi; bu yüzden, dürüst olma gibi bir yükümlülükleri de yoktu."

Karamsar bir kişi, bu şikâyetlerin etki gücünün azlığına işaret edebilir. Örneklemek gerekirse; Irak'ta gerçekleşen iki çatışmayı kıyasladığımızda, ilk çatışmada hükümetlerin savaş durumunu özelleştirdiğine dair şikâyetlerin, ikinci çatışma üzerinde bir

24. *New York Times,* 13 Nisan 2004, A26. *Financial Times* (Londra), 20 Eylül 2004, 1. *Wall Street Journal,* 27 Ocak 2003. *Financial Times* (Londra), 9 Ağustos 2004, 15. *Financial Times* (Londra), 5 Mayıs 2003, 1.
Joseph Conrad, Altın Oku (*The Arrow of Gold)* (New York: Doubleday, Page and Co., 1927), 38. Eserin orijinali 1919'de yayımlandı.

etkisi olmadığını görürüz. İlk savaşta sözleşmeli ve ücretli askerlerin, diğer resmî askerlere oranı 1'e 50 iken; bu oran bugün 1'e 10 oldu ve bu trend basitçe böyle devam etti. İkinci savaşta, yalnızca tek bir şirket –Halliburton– 10 milyar doların üzerinde para kazandı. Savaşın özelleşmesiyle, demokratik şeffaflık mekanizmalarında kısıntıya gidildi. Kamusal düzenlemelerden kaçınıldı. Askere ödeme yapıldığını zaman, üstlenicilere en az iki katı ödeme yapılabilirdi.[25] Böylelikle, paranın bu şekilde elde tutulması kamuoyu nezdinde haklı gösterilebilirdi.

Kamuoyu, 10 veya 20 yıl öncesiyle kıyasladığımızda, artık bu türden faaliyetlerin kaçınılmaz ya da kabul edilebilir olduğuna inanmıyor. Bunları daha ziyade basit bir yolsuzluk meselesi ya da kamu yararı ilkesinin zarar görüşü olarak değerlendiriyor.

ulus-üstü yön kaybı.

İmparatorlukların büyüklüklerinin ve ezici güçlerinin, onların amaç, yön ve esneklik kaybına yol açtığı metafizik anlar vardır. Bunu, –çöküşlerinin çok öncesinde– saygınlıklarını ve sonrasında da güçlerini tedricen kaybetmeleri takip eder. Nasıl? Çünkü bu süreç aldatıcı şekilde basittir: Bu egemenliğin işlerliğine inanması gereken milyonlarca insanın ilgisi, duygusal olarak azalmaya başlar.

Günümüzde bunun aksi bir durum söz konusudur. Dünyanın en büyük 30 gelir sahibinin çoğunluğunu ülkeler değil, şirketler oluşturur.[26] 1990 yılında 3.000 ulus-üstü şirket varken, günümüzde bu sayı 40.000'in üzerindedir. 63.000 alt kuruluş varken, günümüzde bunların sayısı 820.000'dir. Bu yapılar, hep birlikte, dünyanın toplam gayri safi yurtiçi hâsılasının dörtte birini üretir.

25. "Savaşa Yönelen Kâr Motivasyonu (The Profit Motive Goes to War)", *Financial Times* (Londra), 17 Kasım 2004, 19.

26. Küresel Politikalar Forumu (Global Policy Forum), "Devletler ve Ulus-üstü Şirketlerin Gelirlerinin Karşılaştırması (Comparison of Revenues among States and TNCs)", 10 Mayıs 2000, www.globalpolicy.org/socecon/tncs/tncst (erişim 13 Aralık 2004).

Bu rakamların kaçırdığı şeyse, bir şirketin yalnızca iki-boyutlu olduğudur; ulus-devletlerse üçboyutludur. Hatta çokboyutludur. Bunların güç ve önemlerine değer biçmek gerekse, gelir yalnızca ılımlı bir sonucun göstergesidir. Bir şirketin amacı gelirleri olabilir. 58 milyon İtalyan'ın ya da 82 milyon Almanın amacıysa geliri değildir. Bu ne birey, ne de ulus-devletler için böyledir. Erkin, böylesi dar bir bağlamda mukayese edilmesi, çocuksu bir şekilde ekonomiye takılma sonucunu doğurabilir.

Ulus-üstü şirketlerin sayısındaki artışı düşündüğümüzde, elmalarla armutları birbirine karıştıran bir hesap ortaya çıkar. Bunların az sayıda bir kısmı devasa şirketler, yani dünyayla ilişkilendirdiğimiz biçimsiz teknokratik yapılar olacaktır. Ezici çoğunluktaysa, bunlardan daha küçük, kıvrak, ulus-devlet temelli ve 19. yüzyılda dünya pazarlarında üretim ve ticaret yaklaşımına dahil olan operasyonlar olacaktır. Bu durum, ulusal ve bölgesel kalkınmayla uluslararası işbirliği için zafer anlamı taşır. Ayrıca bunların başarısı, ulus-devletin gücünün alt edilmesini de gerektirmez.

Klasik ulus-üstülerin teknokratik, rekabetçi olmayan doğası, bunların riskten ve yaratıcı geliştirmelerden kademeli olarak uzaklaşmasıyla daha da belirginleşti. Ulus-üstüler, bunun yerine, daha küçük ve yaratıcı şirketleri satın alarak sermaye birikimine odaklandı. Fikri mülkiyetin kuponlarını kesti ve seçilmiş yetkililer ve memurlar üzerinde, özel memnuniyetleri teşvik etmek adına ve kamu yararı ilkesinde ayarlamalar yapmaları için lobicilik faaliyetlerinde bulundu. Tüm faydalarına rağmen, büyük ölçek birleşmeler bunlar için sindirilmesi zor bir şeydi. Keza, aynı şey, emsalsiz borçlarının ödenebilmesinin mümkün olmaması için de geçerliydi. 1980'ler ve '90'lar arasında, en temel oyuncuların –havayolu endüstrisi gibi– başarısız birleşme ve iflaslarının sayısı rahatsızlık verici derecede fazlaydı. Teorik olarak, yalnızca pazaryerinde buharlaşabilmek için milyarlarca yatırım yapılmıştı. Bu, devam eden gizli enflasyonun bir kısmıydı; makul bir mali sistemin gerektirdiği hayali gerçekliğin

standartlarını karşılamaktan çok uzak, paranın devam eden buharlaşmasının bir bölümüydü bu.

Bu devasalaşma romantizmi oldukça aptal bir görünüm almaya başladı. Boyut, düşüncenin yerine geçmiş gibiydi. Sanki konu erkeklikle ilgili bir meseleymiş gibi.

Düşünür ve İngiliz diplomat Robert Cooper, günümüzdeki durumu şahane bir şekilde şu formülle yakaladı: "Dünyanın dinamik gücü imparatorluklar değil, küçük devletlerdir. Değişimin desteklenmesi söz konusu olduğunda, imparatorluklar iyi tasarlanmış yapılar olarak karşımıza çıkmaz."[27] Hiç olmazsa siyasi imparatorluklar, karmaşık, çokboyutlu doğalarıyla bir esneklik kırıntısına sahipti. İkiboyutlu ulus-üstülerse, korkutucu bir hızla sert dokulu bir hâl aldı. Bunların, gelirlerdeki daimi büyümeye olan takıntısı, basitçe zayıflıklarını gizledi.

Ulus-üstüler, sermaye ve güç birikimiyle rekabetin ortadan kaldırılmasına pasif-agresif şekilde sırtlarını yasladıkça, kapasitelerine dair herhangi bir yaygın inanç da, kamunun sempatisiyle birlikte aktı gitti.

Vatandaşların bu gruplara sınır koymaya dair gerçek gücü, aynı 20. yüzyılın başındaki gibi yeniden keşfediliyor. Bu dönemde de tröstler, birleşmeler ve kamusal yolsuzluklar hâkim unsur olarak karşımıza çıkıyor. Bu gücün en dokunaklı güncel örneği, Kuzey Amerika'da günden güne daha fazla sayıda belediyenin, dünyanın en büyük şirketi olan Wal-Mart'ın dükkânlarının kendi bünyelerinde kurulmasına izin vermemeleri oldu. Bu reddiyeye çoğu zaman bir referandum eşlik etti. Los Angeles yakınlarındaki Inglewood %60 oyla Wal-Mart'ın kurulmasını reddettiği zaman, organizatörlerden biri şunları söyledi: "Mesele, dünyanın en zengin şirketinin yasayı alt edip edemeyeceği meselesiydi. Yanıtsa 'hayır' oldu."[28]

Bundan daha temel olan soruysa, ucuz olan ürünlerin toplumsal refahı alt edip edemeyeceğiydi. Ya da tersinden söyleyecek

27. Robert Cooper, *Ulus Devletin Çöküşü: 21. yüzyılda Düzen ve Kaos*, Çev. Berrin Karahan, Güncel Yay., 2005 (*The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty-First Century*) (New York: Atlantic Monthly Press, 2003), 7.
28. *New York Times*, 8 Nisan 2004, A16.

olursak, salgın hastalıklarla boğuşan gelişmekte olan ülkelerde, pahalı ürünlerin toplumsal refahı alt edip edemeyeceği meselesiydi. Her iki durumda da yanıt "hayır" idi. Zira buradaki en temel soru, vatandaşların şirketlerden daha güçlü olup olmadığıydı. Tabii eğer deneme zahmetine katlanırlarsa. O zaman yanıt, "evet" olacaktır.

Bu kocaman özel bürokrasilerin derinlerindeki zayıflığının en belirgin ipucu, belki de yöneticilerinin, sosyal pozisyonlarını pekiştirmek için eski sınıf sisteminin yeni versiyonlarını arama çabalarında gizliydi. Teknokrasinin hak iddiasına –jet uçaklarına, kulüplerine, hisse senedi satın alma haklarına ve hakmış gibi hissedarların sermayesinden beslenmelerine– dair pek çok şey söylendi. Daha güncel araştırmalarsa, çok daha ciddi bir şey açığa çıkardı: Gelişmiş olan ülkelerde toplumsal hareketliliğin azalmasını. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avrupa'dan çok daha katmanlı bir hâl aldı. Son savaştan bu yana 1980'lere kadar artan toplumsal hareketliliğe sahip Avrupa bile, Amerika'nın sınıf temelli rüyasını taklide doğru bir kayış yaşadı.

Şirketlerin, 1980 ve '90'lar boyunca kendi rahatına düşkün olması ve bununla ilgili israfları konusunda kendilerine yönelik artan suçlamalara tepkisi, onları basitçe bu hareketliliğe bir engel hâline getirdi. İlk olarak kendi istihdam yapılarını, sonrasında da istihdam garantilerini zayıflatmaya başladılar. Her düzey işkolunda yarı zamanlı, geçici ve sözleşmeli iş ilişkilerine kaydılar. Sonuç olarak çıraklık, eğitim ve profesyonel eğilim gibi rollerinde kısıtlara giderek, bunların hepsini ulus-devletin omuzlarına yüklediler. Ancak öte yandan, bu türden programları finanse etmek için gerekli olan gelir vergilerini yok saymak için de ellerinden geleni yaptılar. Net etki, dükkân katında ya da yönetici ofisleri katında olsun fark etmeksizin, ulus-üstülerin toplumsal değişimin eyleyicileri olarak rolünün zayıflamasıydı.[29]

Economist şöyle ifadelerde bulunuyordu: "Seçkinlerin, kendilerini kalıcı kılma sanatında ustalaştığını görebilirsiniz."[30] Bu

29. *The Economist*, 1 Ocak 2005, 35.
30. A.g.e.

ise, belirli bir imparatorluk yapısı için klasik bir başarısızlıktır. Ancak günümüzün ulus-üstülerinin kırılgan enflasyonist doğasını ve –görece yeni ekonomilerin büyük şirketlerinde hâlâ görünür olan– meritokrasi modelini, kendi kendini koruyan otokratik bir sisteme dönüştürme hızlarında da gözlemleyebilmek mümkündür.

özelleştirme. hiç belli olmaz.

Tüm dünyada piyasaya sürülen trilyonlarca dolar değerindeki taşınmaz malın belirli bir etki yaratması beklenir. Kimi durumda hükümetler daha zayıftır ve kamuya daha iyi hizmet sağlanırken pazar da daha sağlıklı işler. Diğer durumlardaysa, küçük bir azınlığın kişisel kazanımları dışında, milyarların etkisiz biçimde buharlaştığı görülür.

Sonuç, gerçek dünyada karşılaşmayı beklediğimiz envai çeşit şeye uygulanabilen bir prensibe pek de benzemez. İngiltere özelindeki sayılar, özelleştirilmiş şirketlerin, pazar ortalamasının çok daha üstünde çalıştığını gösterir.[31] Kimileri, özelleştirme meselesine iletişimde bir devrim olarak yaklaşır. Diğerleriyse, dünyanın her yerinde bu devrimin gerçekleşmiş olduğunu vurgular. Tüm bunlar yeni teknolojilerin bir sonucudur ve bu sonuç, özelleştirilmiş şirketleri yukarıya taşımıştır. Aynı başka yerlerde kamu şirketlerini yukarıya taşıdığı gibi.

Üzerinde büyük ölçüde uzlaşma sağlanan şey, teknokratların ve komisyoncuların, bu elden çıkarmalardan her yerde kazançlı çıktığıdır. Kamu mülklerinin satışıyla paralı, yeni zengin bir sınıf oluşmuştur. Bu, geniş kapsamda, *pespaye* ve kârlı bir iş olarak görülmüştür. Öte yandan ilginçtir ki, yeni özelleşmiş şirketlerin verimli kılınması konusu, bir resmî tema olarak ortaya çıkmıştır. Bunun için en kilit yöntemlerden biri, binlerce çalışanı kovmak olmuştur. Bu küçülme, yöneticiler eliyle gerçekleşirken, hizmet veren ve bir şekilde gerçekten bir şeyler yapmış insanlardan

31. *Guardian* (Londra), 22 Kasım 2000.

kurtulmak, genel bir eğilim hâlini almıştır.[32] İngiliz Demiryollarının parçalanması ve satışı örneği, insanların hayal gücüne damgasını vurmuştur. Özelleştirme öncesi beş yıl içerisinde 8 kişi, özelleşme süreci ve sonrasındaysa 95 kişi hayatını kaybetmiştir. Öte yandan dakiklik, temizlik ve hizmetlerde düşüş yaşanmıştır. Yine de, bu kötü yönetimden sorumlu şirketler, rekor kârlar yapmıştır. *Financial Times*, özelleştirmeden sonraki 15 yılda enerji sektörü için şunu bulmuştur: Rekabet rüyası, pazar yoğunluğu getirmişti; 20 şirket, 6 şirkete *konsolide olmuş*tu. Bir hükümet gözlemcisi, 2005 yılında, sürekli artan oranlar, "güçlü endüstri oligopolleri", "danışıklı dövüş ve pazar manipülasyonları olasılığı"ndan şikâyetçi oldu. Öte yandan, ekonominin diğer alanlarının çok daha faal olduğunu da söylemek mümkündü.

Yeni Zelanda'daki hikâye bunlar arasında en az keyifli olanıydı. Hükümet malvarlığının yaklaşık %80'ini elden çıkardı ve çoğunlukla da bunları yabancılara sattı. Buna rağmen ülkenin dış borcu iki katından fazlaya katlandı.[33] Ekonomist Gareth Morgan'ın vurguladığı üzere, özelleştirme öncesinde, "adil rekabet için gerekli kapasiteye sahip olduğumuzdan ve bunun bir pazar olduğundan" emin olmamız gerekiyordu. Aksi hâlde, "devlet tekelinin ayrıcalıkları yalnızca başka bir yere transfer olacaktı." Sonrasındaysa, Stiglitz'in ifadesine uygun olarak "tüketicilerin önüne daha yüksek fiyatların konmasıyla sonuçlanan özel ve kontrolsüz bir tekel" oluşacaktı.

Kamu hizmetlerinin pazara sürülmesi, dolayısıyla işe yaramamıştı. Neden? Çünkü pek çok durumda, sundukları şey için artık bir piyasa yoktu. Bunun yerine doğal bir tekel, en iyi ihtimalleyse bir oligopol vardı. Sunulan şeyse pazar ürünü değildi. Bir dilim kamu yararıydı. Kâr arayışında olup, ağır alt-

32. Örneğin bkz. "Maruziyet: Başlıca Milyonerlerin Kamu Hizmetleri (Exposed: The Utility Chief Millionaires)", *Observer* (Londra), 14 Mayıs 1995.
Daily Express (Londra), 13 Haziran 2002, 12.
Financial Times (Londra), 22 Ocak 2005, 4.
33. Peter Conway, "Yeni Zelanda Deneyi (The New Zealand Experiment)", 4.
Listener (Yeni Zelanda), 24 Temmuz 2004, 21.
Stiglitz, WIDER Konferansı.

yapı yatırımlarından kaçınan ve kalite kontrolleri güvenilmez olan teknokratların elinde yanlış giden su sistemleri hakkında şikâyet eden İngilizlerin hikâyesi, Güney Avustralya'dan Latin Amerika'ya her yerde aynı şekilde tekrar ediyordu.

Kimi yerlerde hükümetler, beş yıl öncesinde elde çıkartmış oldukları endüstrileri yeniden kurarak her şeye yeniden başlıyordu. İlk olarak, 1922 yılında, tröst karşıtı bir mekanizma olarak kurulan Arjantin'deki ulusal petrol şirketi yeniden kuruldu. Şirket, 1990'larda elden çıkartılmış ve İspanyollar tarafından satın alınmıştı. 2012 yılında de yeniden ulusallaştırıldı. Arjantin hükümeti, enerji işine neden yeniden giriyordu? Çünkü enerji, stratejik bir ihtiyaçtı ve pek çok diğer malda olduğu gibi düzenlenmesi zor bir işti. Bu yüzden sofistike hükümetler, pazarın entrikalarına açılan bir pencereye ihtiyaç duydu. Sofistike olmayan hükümetlerse, bunu bilip bilmiyor olmayı kafaya takmıyor gibiydi.

Özelleştirme genel olarak işe yarayabildi mi? Bu, gerçek bir piyasa olup olmadığına ve ilgili sektörün stratejik öneme sahip olup olmadığına bağlıdır. Şayet özelleştirme, bu iki etmeni göz önünde bulunduran sağduyulu bir yaklaşımla gerçekleştirilmişse, etkisinin tabii ki olumlu olması beklenir. Ancak çoğunlukla olduğu gibi –kör ve zalim– ideolojik yönelimlerle gerçekleşmişse, sonucun zararlı olması kaçınılmazdır. Ve diğer tarafta, ideolojinin ürettiği paradokslardan biri yer alır: Gerçek piyasa ne kadar azsa, yeni düzenlemelere duyulan ihtiyaç da o kadar zorlayıcıdır. Bu yüzden özelleştirme, en isteksiz hükümetleri bile, şiddetli düzenlemelerle özel sektöre geri dönmeye zorlamıştır. Günümüzün küresel hikâyesi, bireylere ve bireysel hükümetlere kamu yararını biçimlendirmek için ihtiyaç duydukları gücü geri vermeyi amaçlayan uluslararası bağlayıcı düzenlemelerin tedricen ve küresel olarak iyileşmesi üzerinden ilerliyor.

uzmanların kafa karışıklığı.

Tanımlamış olduğum döngüler bu kadar belirginse, uzmanların hâkimiyet kurduğu medeniyet, ideolojiye değil de gerçeklere yanıt vermekte neden bu kadar zorlanıyor?

Bunun basit yanıtı, ulus-üstü şirketleri ya da hükümet birimlerini yürütüyor olmalarından bağımsız bir düşünceyle, uzmanların, danışmanların ve teknokratların aslında doğal liderler olmamalarıdır. Lider olmak için doğmamışlardır. Yöntemleri dar ve lineerdir. Küreselleşme, bu pazarın karmaşıklığından, hatta daha büyük bir gerçeklikten korkan insanları piyasa adına öne çıkartmıştır. Gerçeklikle uğraşan yanal düşünce ve açık iletişim biçimi, bunları amatör ve vefasız bulmayı gerektirir. Toplumu açmaya kendini adamış bir ideolojiyi merkeze alan bu çeyrek yüzyıl da, dolayısıyla ve garip bir biçimde gizlilik salgınına ve kronik iletişim yoksunluğuna yol açmıştır.

Deli dana hastalığının ülkeden ülkeye yayılışı hikâyesinde, aynı gizlilik ve inkâr örüntüsüne rastlarız. Pazarın, pazarın kurtarılması adına her durumda telef edildiğini görürüz. Uluslararası balıkçılığın hep yinelenen hikâyesinde de aynı panik ve inkâr kombinasyonunu görmek mümkündür. 30 santimden büyük yaklaşık %90 oranındaki okyanus balığı stoku son yarım yüzyılda ortadan kaybolmuştur.[34] Bu düşüşün merkezindeyse, teknik detaylara dönük lineer takıntı ve daha geniş bir bağlama bakma korkusu yatar.

Tarımın endüstrileşmesine ilişkin hikâyeler, Küreselleşme fikrinin yönetimi konusunda sembolik değerdedir. Bunlar, tamamıyla, eski ve atıl bölgesel sektörleri avcuna almak ve bunları teknoloji ve işletme güdümlü verimli uluslararası endüstrilere dönüştürmekle ilgilidir. Bu endüstriler, daimi büyüme modeline dayanacaktır.

Duyarlı insanları bu sorunları tespit etmekten ve dolayısıyla bu sorunları çözmekten alıkoyan şey nedir? Birincisi, pazarın mecburiyetlerine duyulan sarsılmaz inançtır. İkincisiyse, günümüz ideolojisinde sıklıkla karşımıza çıktığı üzere, uzman ve yöneticilerin kişisel gururlarıdır. Sonuçsa, gerçek inananların –ki burada işletmeci/yönetici ve uzmanların– hatalarını kabul etmedeki beceriksizlikleridir.

34. Ransom Myers ve Boris Worm Raporu, Dalhousie University, Halifax, 2003. Ayrıca bkz. *Toronto Star,* 17 Temmuz 2004, H5.

Sorunları çözme konusunda, ancak hatalarımızı kabul ettiğimizde ilerleme kaydedebiliriz. Ama maalesef işletme etosu, sorunların henüz çözülmemiş olduğu fikriyle evlidir ve buna göre, sorunlar aslında yönetilir. Yeni modernleşmiş büyükbaş hayvan endüstrisinde, bağımlılık ve uluslararası ticaret yüzünden kaybedilmiş on milyarlarca dolar da. Bu yüzden insanlar öldürülebilir. Tarla ve çiftlikler yok edilebilir. Okyanusların her zaman varolan kaynakları, öylesine istikrarsızlaşmış ve baltalanmıştır ki, bunu neyin izleyeceğini tahmin etmek gerçekten güçtür.

Bunu, yedi günahtan biri olan gurur olarak nitelendirmemiz mümkündür. Ben, medeniyet yapılarının mistifikasyonu demeyi tercih ediyorum. Bunu gizemli hâle getirme çabasının arkasındaki amaç, onu, seçim yapma şansı yokmuş gibi göstermektir. Kaçınılmaz olan tek şey ekonomik kaçınılmazlıktır. Diğer taraftan, duyarlı insanlar, güven eksiklikleri sebebiyle, kendilerini bir şekilde küresel ekonomik ve teknolojik güçlerin dalgasını kullanmaya hevesli liderlerin sofistike güç kullanımına teslim ederler.

Bir de şu şekilde söylemek gerekirse, gittikçe artan sayıda insanın fark ettiği şey şudur: Kendini kapitalizmin bir gücü olarak lanse eden küresel ideoloji, genel itibarıyla kadrolu ekonomi ve işletme profesörleri tarafından dile getirilirken, teknokratlarca –yani özel sektör bürokratları tarafından– idare edilmiştir. Bu teknokratlar, mülkiyeti nadiren aktif hissedarlarda olan büyük anonim şirketler için çalışmıştır. Ve bu kişilerin peşine düştüğü değişimler, çoğunlukla rekabeti zayıflatmayı amaçlamıştır.

para piyasaları. düzenlemelerde değişiklikler.

Malezya'yı yaklaşık 12 ay için bir paryaya benzetebiliriz. Ülke 1999 yılında bir ara, pek çok banker ve bürokrat için normalliğe evrilecek şekilde parasını, gümrükleri ve sermaye denetimlerini sabitledi. Nasıl? Neden peki? Çünkü denetim işe yaramıştı. Ülkenin döviz rezervleri artmaya başlamıştı. Sonrasında *Wall Street Journal* bu durumu, kafası karışmış bir yarım onayla tanımlıyordu.[35] 2002'ye gelinceye kadar Mahathir, "makul bir

35. "Malezya'daki Düzelme Eleştirmenleri Haksız Çıkardı (Malaysian Recovery

Uluslararası Finans Sistemi"nin gerekliliği konusunda dünyaya dersler veriyordu. Krize yol açan ve "döviz tüccarlarının azgınlığı"yla sonuçlanan küresel finans gerilemesini yedi aşamada tanımlıyordu.

Mahathir, 2003 yılında Davos'ta bir kahraman gibi karşılandı. Uluslararası Yönetim ve Kalkınma Enstitüsü, aynı zaman diliminde Malezya'yı dünya rekabet tablosundaki en büyük ülkeler arasında dördüncü sıraya yerleştirdi. IMF bile ülkenin politikalarına onay mührünü vurmuş oldu. IMF Liderleri, 2004'e gelindiğinde, "Malezya para biriminin sabitlenmesinin yeniden gözden geçirilmesi için ikna edici bir neden" bulamadı. IMF, bu sorunun bir parçası olduğunu tabii ki hiçbir zaman kabul etmemişti.

Yeniden denetimin temel ilkeleri ve gerçekliği böylelikle kanıtlanmıştı. Peki, aynı şey başka yerlere nasıl uygulanacaktı?

Bu sorunun yanıtı kısmen, "uzun vadede daha iyi bir sistem" arayışında olan, az sayıda muteber kişinin ortak bir paydada bir araya gelme durumunun artabilme hızıyla ilgiliydi.[36] Avustralya Merkez Bankası yöneticisi I.J. Macfarlane, gelecekte herkesin serbestleşmiş/denetimsiz bir dünyada karşı karşıya kalabileceği sorunlara odaklandı: "Serbest yatırım fonları (*hedge funds*), uluslararası finansın, hiçbir sorumluluğu olmadan serbest pazarın avantajlarından yararlanan ayrıcalıklı çocuklarına dönüştü. Avustralya'da Haziran ayında serbest yatırım fonlarının üstlendiği işlemlerin yeniden yapılandırılışı bize, bunların istenildiği takdirde ve bilanço dışı işlemlerde sonsuz sayıda kaldıraç işleminde bulunabileceğini gösterdi." Macfarlane insanları ayrıca şu konuda uyarıyordu: Uluslararası düzeyde eyleme geçilmediği takdirde, böylesi bir hava boşluğu, içedö-

---

Proves Critics Wrong)", *Wall Street Journal* (New York), 9 Ocak 1999.
Mahathir bin Muhammed, Doğu Asya Ekonomik Zirvesi konuşması, Putrajaya, Malezya, 6 Ekim 2002.
Financial Times (Londra), 26 Mart 2004, 6.
36. I.J. Macfarlane, Uluslararası Banka Süpervizörleri Konferansı (International Conference of Banking Supervisors).
A.g.e., CEDA Yıllık Genel Toplantı Yemeği konuşması.

nük ulusal düzenlemelere yol açacaktı. *Küreselleşmenin Sonu* kitabında, 1930 Buhranına yol açan trendlerle günümüzünkileri karşılaştıran Harold James, finansal hareketlerdeki devasa artışın istikrarsızlığı da artırdığını söyleyerek bizleri uyardı. Dünyadaki krizler, (1931'de Almanya'da olduğu gibi) gayri safi yurtiçi hâsılanın %4'ünden veya (Amerika'da 1971'de olduğu gibi) %3'ünden az bir akışla başlatılabilirdi. Serbest/denetimsiz bir sistemde ortaya çıkan 1997 Asya Krizinde, hâsılanın %10 kadarlık akışı söz konusuydu.[37] Bu çok fazlaydı. Ama yine de gayri safi yurtiçi hâsılanın dörtte biri ya da yarısı değildi. Vurgulamaya çalıştığı nokta, genel bir ekonomik iflasın ortaya çıkması için, genel bir ekonomik iflasa ihtiyaç duymadığımızdı. Bu yüzden, normalleşen bir istikrarsızlığa doğru her türlü değişim, içinde katlı tehlikeler barındırıyordu. Kimi uluslararası kurumlardan yıllardır, "finans sisteminin girdikçe artan donukluğu"na ilişkin uyarılar geliyor. Kimi ekonomistlerse, "1920'lerde küresel finans ve demokratik yönetişim arasında yaşanan gerilimin geri dönüşü"nü işaret ediyor.

Hâl böyle olsa da düzenleyiciler, Asya krizinin küresel refah açısından ölüme yakın dramatik bir deneyim örneği sunmasından sonra da işkence eden bir yavaşlıkta hareket ettiler. Yedi yıl sonra, 2004 yılına geldiğimizdeyse değişen pek bir şey yoktu. Fareed Zakaria gibi ana akım eleştirmenler, "yeni düzenlemelere ve kapitalizm içinde hükümetin rolünün yeniden takdirine yönelik ihtiyacı" ilan etti.[38] Emeklilik fonları, piyasanın şeffaflığına olan güvensizliği ifade ediyordu. IMF ve G7'nin maliye bakanları, serbest fonlara yeniden suç atmakla meşguldüler. Ama bu sefer konu, petrol fiyatları üzerindeki manipülasyonlardı.

---

37. Harold James, Küreselleşmenin Sonu (*The End of Globalization: Lessons from the Great Depression)* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2001), 222. Lamfalussy, "Finans Endüstrisinin Yeniden Yapılandırılması (The Restructuring of the Financial Industry)."
Helleiner, "Küresel Finans Döneminde Demokratik Yönetişim (Democratic Governance in an Era of Global Finance)", 288.

38. Fareed Zakaria, Özgürlüğün Geleceği, Çev. Meral Öztoprak Sağır, Eren Sağır, Kırmızı Yay., 2007 (*The Future of Freedom*) (New York: W.W. Norton, 2004), 240.

Hükümetler neden bu kadar yavaştılar? Kısmen, Asya krizinin Asya'da olması sebebiyle. Batıdaki liderler, bir şekilde bu durumu kendi durumları ile ilişkilendiremediler. Kimileri, IMF'nin suçu, *yerel eş-dost kapitalizmi* üzerine atma hamlesine inanıverdi.

Bunun daha geniş açıklaması, günümüzün genelgeçer inanışlarının küresel olmaya devam ettiğiydi. Ancak gerçek tepkiler, ulusal ölçekte kati suretle yükselişteydi. Bunlar, en iyi ihtimalle bölgesellerdi. Siyasi liderler, kendi güçlerini yavaş yavaş ve yeniden keşfediyordu. Hâlâ olayları şekillendirme güçleri olduğuna tam olarak inanamıyorlardı. Bunların teknokrasileriyse, ya Küreselleşmenin genelgeçer inanışlarına bağlıydı ya da liderlik yapacak gerekli siyasi iktidara sahip değildi. Bunun yanı sıra –Mahathir gibi konformist olmayan az sayıdaki kişi dışında– iktidardaki herkes, kurulu genelgeçer inanışlar karşısında en ufak bir şüphe göstermeye cüret ettikleri zaman, organize küresel ağların kendilerine yöneltecekleri eleştirilerden korkuyordu. Her şeyden önemlisi, resmî demokratik yapıların lobiciler ve danışmanlar tarafından yozlaştırılması, küresel varsayımlara eleştirel argümanlar geliştirmek konusunda, bakan yardımcılarını bırakın, bakanların işini bir hayli zorlaştırmıştı. Altlarındaki yetkililerden tavsiye istediklerinde veya onların eyleme geçmelerini beklediklerinde, ellerine geçen şey, içlerinin rahatlatılması, "sabır" tavsiyesi ya da en iyi ihtimalle minimalist hareketlerdi.

Böyle olduğu hâlde... Böyle olduğu hâlde, genel övünmeler haricinde de pek çok şey yapılmıştı. Gözle görülür en büyük değişim, 1999 yılında avronun kabulüydü. Avro sistemi, ilk başta, 12 ekonomi için işleyen bir sistem yarattı. Bu sistem, aynı zamanda, spekülatif dünyaya karşı koruyucu bir duvar görevi görüyordu. Avroyu uzak bir plandan gerçekliğe dönüştüren şey, 1992 yılında pound, frank ve diğer ulusal para birimlerinin, denetimsiz para piyasalarına girmeleriyle birlikte yediği darbeler karşısında, Avrupa'nın verdiği saldırgan tepkiydi. Dönemin

Fransız maliye bakanı Michel Sapin şunları söylüyordu: "Fransız Devrimi sırasında bu adamlar spekülatör olarak adlandırılıyordu ve bu adamların akıbeti kafalarının kesilmesi olmuştu." "Fransa ve Almanya bu spekülasyonla mücadele edecektir ve bu mücadele, asla ekonomik temellere dayanmamaktadır."[39] Uluslar, tek başlarına, bu uluslararası mücadelede yenilgiye uğramıştı. Ancak yenilgileri, onları bir gelecek hedefi olarak oldukça denetimli bir işbirliği için odaklanmaya zorlamıştı. Spekülatörlerin sorumsuz zaferi, yedi yıl içerisinde onların dünyanın en büyük pazarından dışlanmasıyla sonuçlandı.

Ve sonra 1999 yılında, Alman Bundesbank başkanı, uluslararası finans izleme sistemi için bir çağrı yaptı. Sistem iki ay sonra yürürlükteydi. Dış görünüşte Finansal İstikrar Forumunun herhangi bir düzenleyici gücü yoktu. Bu güç olmadığı için üyeleri protestolarına devam ettiler. Ama yine de bu forum, ulusal ve uluslararası 26 yetkili mercinin kıdemli temsilcilerini bir araya getirmişti. En azından idari bir şeffaflık oluşturmak için belirgin bir programa sahiplerdi. Ve bunların amacı, nereler için ve nasıl düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunun belirlenmesiydi.

Devam eden bu çalışma kapsamında, tüm ekonomilerdeki finansal duvarların en kısa zamanda yıkılması gerektiğini savunan Küreselci inancın, basitçe hatalı olduğu varsayıldı. Nitekim IMF de hatalıydı. Ekonomik prizmaya inananlar da hatalıydı. Bunlar, 1992 ve 1997'de gerçekleşen krizlerin sebebiydi.

Pek tabii ki, yetki sahibi hiç kimse bunu bu şekilde dile getirmeyecekti. Uzman ve teknokratların sakin olduğu bir dünyada, hiç kimse açıktan açığa hatalı değildi. Hatta gerçek insanların hayatlarına zarar vermiş bile olsalar, bu hatalar için sorumlu tutulmuyorlardı. Profesyonellik tamamıyla sakin sular ve devamlılık görüntüsüyle ilgili bir meseleydi. Bu sebepten, finansal dünyanın kamusal iktidar yapıları, yön değişimi olduğunu söylemeden, yavaşça piyasanın kontrolünü ele geçirme işine girişti.

39. *Financial Times* (Londra), 24 Eylül 1992, 1.

Denetimin geri dönmesinin arkasında yatan şey basit bir keşifti. Küreselci argüman, pazarın tüm dünyada yirmi dört saat açık olduğunu söylüyordu. Bu durum, her daim canlı olan teknolojiye bağlıydı ve ticaretin, düzenleyicilerin hükümsüz kaldığı böylesi bir karmaşıklık ve hız içerisinde gerçekleştiği anlamına geliyordu. Sonuçta, aksi doğru çıktı. Piyasalar, tüm bu göz alıcı teknoloji ortaya çıkana dek, yarı sözlü ve nispeten birbirinden izole bir işleyişe sahipti. Bu sebeple, düzenlenmeleri ve denetlenmesi zordu. Şimdiyse, modern teknolojinin yazılı ve entegre doğası sayesinde, ulus-devletlere karşı sorumlu olan uluslararası düzenleyiciler kadar, ulus-devletler de piyasaları detaylı bir şekilde kontrol edebiliyordu. Doğrusu, etmeye karar verirlerse, edebiliyorlardı.

Daha basit bir düzeydeyse, birbiriyle işbirliği içerisinde olan Batılı hükümetler, vergi cennetleri üzerindeki düzenlemelerini gittikçe sıkılaştırıyordu. Bu faaliyetin arkasında, söz konusu yerlerin kara para aklama amacıyla organize suç ve terörist faaliyetler için kullanıldığı bilgisi vardı. Yani bu yerler, demokrasiler içinde muntazam vergi yükümlülüğünden kaçınanlar için kullanılıyordu; bilgi buydu. Neden hükümetler bu yerleri ekonominin dışına itmemiş ve geçersiz kılmamıştı? Bundan daha kolay bir şey yoktu. Bu sorunun yanıtı bizi, Küreselci dönemde yolsuzluk güçlerinin, demokratik yapılarımıza derinden nüfuz etmesi meselesine geri götürüyordu.

Böyle olduğu hâlde. Böyle olduğu hâlde, açık denizlerdeki vergi cennetleriyle aynı yerlere kurulmuş şirketlerin hükümetle iş ilişkisinde bulunmasını 2002 yılında tamamen yasaklamış olan California gibi eyaletler vardı. İsmi doğrudan listelenen 22 şirket söz konusuydu. Mali işler sorumlusu Phil Angleides, "Bermuda'daki posta kutusunun arkasına saklanan şirketlerin, birer Amerikalı olarak sahip olduğu yükümlülükleri atlatmaya çalıştığını"[40] belirtiyordu. Burada iki mesaj gizliydi. Bunlardan ilki, hükümetlerin, hatta eyalet yönetimlerinin bile uluslararası

40. Phil Angleides, *Financial Times* (Londra), 26 Temmuz 2002, D3.

ekonomide gerçek güç sahibi olduğuydu. İkinci mesajsa, ulusalcılığın ekonomik politikayı belirlemede gerçek bir güç olarak geri dönmek üzere olduğuydu.

Düzenlemelerin sessiz ve derinden yeniden gündeme gelmesinin işaretlerini, baktığımız her yerde görebilmemiz mümkün. Dünyanın her yerinde banka süpervizörleri, Uluslararası Ödemeler Bankasının kanatları altında, banka sermayesine dönük küresel kurallar oluşturmak için çalışıyor. Para basmak için *hesapsız* ve *düzenlemesiz* yeni araçlardan biri olan kredi kartları bir şekilde bu düzenlemelere dahil edilecek. Bankacılık sistemiyle ilgili Basel Kriterlerine düzinelerce istisnai kural getirilecek. Ve yine, spekülatörlerin hükümetlerin kalbine ulaşabilmesi, süreci yavaşlatmaya dönük birtakım engellerin esrarengiz bir şekilde ortaya çıkabileceği anlamına geliyor. Yine de, halihazırda yapılmış bazı anlaşmalar var.

2 Ağustos 2004 tarihinde, dünyanın en büyük bankası olan Citigroup, eski moda bir Küreselci spekülasyon hamlesinde bulundu. Piyasayı çökertmek için, bir seferde, yeter sayıda Avrupa bonosunu satışa çıkardı. Sahip olduğumuz muazzam teknoloji sayesinde de, 11 milyar avro değerindeki bonoyu iki dakika içerisinde satmayı başardı. Sonrasında, ortaya çıkan değer düşmesinden faydalanarak onları yeniden satın aldı ve 15 milyon avro gibi bir kârcık elde etti. Bu durum, Vancouver Menkul Kıymetler Borsasında gerçekleşen maden borsası meselesinin daha küçük ölçekli bir başka versiyonuydu. Ancak bu versiyon, elektronik küresel piyasaların devasa ve sofistike sömürüsüydü.

Kamusal düzenleme sistemleri bu duruma, büyük bir hız ve yetkiyle yanıt verdi. İki gün sonra, Citigroup'un manipüle etmiş olduğu MTS elektronik sistemlerindeki ticaret hacmine geçici sınırlar konuldu. İki hafta içerisinde de banka, İngiliz denetçilerinin soruşturmasına maruz kaldı. Avrupalı yetkililer, akabinde, bu türden spekülasyonları önleyecek düzenleyici bir rejim kurma işine girişti. Buradaki kritik fikirlerden biri, ticaret sürecini yavaşlatmaktı! Bir diğer ifadeyle, teknolojinin mümkün kıldığı yapay hız, reel market değerleri açısından kaçınılmaz ya

da gerekli değil, geçersiz bulunmuştu. Erbezi enerjisiyle dolu pek çok genç tüccarın, duygu durumlarını dönmekte olan küresel piyasalarla birleştirme isteğiyse, konudışıydı. Bu, medeniyet bir yana, ekonomiyle alakası olmayan bir şeydi.

Tecavüz yasadışıdır. Spekülasyonu, toplumsal tecavüz gibi, düzenlemelerle yasaklamak, aynı derecede kolay bir yöntemdir.

yeni düzenleme fikri.

İyi düzenlemenin büyülü ya da ideolojik hiçbir yanı yoktur. Bu düzenlemeler, sisteme uygun oldukları müddetçe işe yarar; bu yüzden de daimi olarak yeniden icat edilmeleri gerektir. 1930 ve 1971 yılları arasında konan geçici kuralların, giderek daha hantal, hatta uygunsuz bir hâl almış olması, pek de şaşırtıcı değildir. Zaman değişmektedir. Düzenlemelerin de buna uygun olarak değişmesi gerekir. Her birkaç on yıl küçük bir krizle sonuçlanır. Çünkü etik bir yaklaşımla yürürlüğe konmuş şeyler, kendi çıkarına düşkün bir mantığı benimseyebilir; ya da faydacı bir mantıkla yürürlüğe konmuş şeyler, kendi rahatına düşkün bir yaşamı benimseyecektir.

1990'ların sonlarına geldiğimizde, çeyrek yüzyıl boyunca düzenlemeyi serbestleşmenin karşısına koyan Manişeist* bir argümana doğru çığ, hatta çocuksu diyebileceğimiz bir kayış oldu. Duyarlı insanlar, durumu belirli bir utançla izledi. Finansal kriz dalgaları, kurumsal skandallar ve yöneticilerin, vergi mükellefleri ve hissedarların masrafları karşısında kendi rahatına düşkün tavırları, bizleri kademeli olarak yeniden düzenleme aşamasına sürükledi.

Küresel kurama göre, finans piyasaları, dövizin ticari mala dönüştüğü yepyeni bir gerçeklikti. Ancak bu sanal ticari malların soyut doğası gereği, teorik olarak, bunların düzenlemelere vereceği tepkiler bir o kadar zorlaşıyordu. Bu durum, ortaya çıkan serbestleşmenin tehlikeli ve gereksiz olduğunu kanıtla-

* Manişeizm, iyilik-kötülük, karanlık-aydınlık, ruh-beden gibi ikilikler üzerine kurulu bir din olduğundan, yazar, "Manişeist argüman" ifadesiyle, birtakım olguları birbirinin karşısına koyan düalist bir bakış açısının altını çiziyor (ç.n).

mıştı. Yine de, para piyasalarının biçimlendirilebilmesi, diğer tüm alanların biçimlendirilmesinin çok daha kolay olacağı anlamına geliyordu.

Fareed Zakaria, "yeni düzenlemelere ihtiyaç olacağını" varsayarken, işte bu yüzden bu kadar rahattı.[41] Kofi Annan, ulus-üstü şirketleri aynı sebeple insan haklarına, işçi ve çevre standartlarına uymaları gerektiği konusunda uyarmıştı. Ve bunu da, ortak varsayımların daha önceki yıllarda değiştiği Davos toplantısında, 1999 yılında yapmıştı. İnsanlar, bir anda, serbest ticaretin ve sermaye akışının, pek çok gelişmekte olan ülke üzerinde olumsuz sonuçları olduğuna inanmaya başladı. Toplantının genel teması ise, "küreselleşmenin etkisini yönetmek"ti.

Bu uluslararası ortamda, Avrupa düzeyindeki düzenleyicilerin Microsoft'la boy ölçüşmesi şaşırtıcı değildi. Bu düzenleyiciler, kıtadaki tüm ulus-devletler adına hareket ederken, netice itibarıyla şirketin "rakiplerini satın alma"ya çalışan "tekelci" işleyişin istismara yol açtığına hükmetti.[42] Bunlar, şirketin ürünlerini değiştirmesi ve bununla ilgili bilgileri tebliğ etmesi gerektiğine karar verdi. Dünyanın en büyük şirketiyle karşı karşıya gelen Avrupalı denetleyiciler, basitçe, hangi davranışların kabul edilemez olduğunu ortaya koymuş ve şimdi bunları kabul edilebilir davranışlar olacak şekilde düzenlemişti.

Bazıları, *tüm bunların Avrupa için* çok iyi *olduğunu, ancak basit ulus-devletlerin artık bu güce sahip olmadığını* söyleyebilir. Avustralya'nın eski başbakanı Paul Keating, 2004 yılının sonlarında, hükümet harcamalarının ve gelirlerinin gayri safi yurtiçi hâsılaya oranının, çoğunlukla Küreselleşmeyle düşmediğini işaret etti. Hükümetin ekonomi üzerindeki gücü aynı şekilde devam ediyordu. "Değişen şey düzenlemelerin doğasıydı. Günümüzde hükümetler, *gemiyi sürmek*tense benim çoğunlukla *gemiye bakmak* olarak ifade ettiğim şeyi yapmakla ilgililer."[43]

41. Zakaria, Özgürlüğün Geleceği (*The Future of Freedom*), 240.
42. *New York Times*, 25 Mart 2002, C1.
43. 10 Kasım 2004'te, Sydney'de Michael Keating'in kitabının lansmanında yapılan konuşma. Michael Keating, Yöneten Kim: Özelleşmiş Ekonomilerde Hükü-

küreselleşme. bölgesel inanç sistemi.

Küreselleşme, yükselen bu dalganın tüm gemileri taşıyabileceğini vaat ediyordu. Ancak dalganın yükselmesi de tehlikeli bir şeydi. Küçük kayıklardan büyük yolcu gemilerine ve yükselen suların çılgınlığına terk edilmiş teknelere kadar her şey kayalara çarpmış, karaya oturmuş, batmış ve alabora olmuştu. Yükselen dalgalar dikkatli kaptanları, akıllı mürettebatları, sağlam demir almaları, halatları ve her türden organize esneklik ve denetimi gerekli kılmaktaydı. Hareketli deniz üzerinde giden tekneden daha fazla düzenlenmiş bir şey yoktu.

Ekonomist Martin Wolf, korku içinde, ama belirgin bir gözlemle, pek çok insanın ulus-devletlerin öneminin azaldığına inandığını, ancak gerçekte sınırların hiçbir zaman bu kadar önemli olmamış olduğunu vurguladı.[44] Yüksek gelirli ülkelerdeki uluslararası yatırımlar, kişi başına 6.000 dolar civarındaydı; bu miktar, orta gelirli ülkelerde 1.350 dolar ve az gelirli ülkelerde 400 dolar civarındaydı. İlk kategori, 900 milyon insan için geçerliyken; ikinci kategori 5,2 milyar insan için geçerliydi. İçine doğduğumuz sınırlar hayatımızı belirliyordu. Bunun sonucuysa, kısmen ekonomik olacaktı. Gelgelelim, bu sonucun orijinal nedeni, bağlı bulunduğumuz ulus-devletin toplumsal yapısı olacaktı.

Güney Amerika Küreselleşmeyi yaklaşık bir on yıl denedi, sonrasında da çökmesine izin verdi. Gerçekten inananlar için kıta, bu iş için yeterli çabayı göstermemişti. Kayırmacılık ve yolsuzluk çok fazlaydı, sendikalar hep çok güçlü olmuştu. Ancak reel ekonomik politikalar mükemmel koşullara dayanmaz. Gerçek dünyadaysa mükemmel koşullar mümkün değildir. Her şeyden önce, Batı demokrasisi, oldukça kusurlu koşullar içeri-

---

metler Denetimi Nasıl Sağlıyor (*Who Rules: How Government Retains Control of a Privatised Economy*). Aktaran *The Sydney Institute Quarterly* 8, No. 3 ve 4, (Aralık 2004): 24.

44. Martin Wolf, "Konum, Konum, Konum Eşittir Ulusların Zenginliği (Location, Location, Location Equals the Wealth of Nations)", *Financial Times* (Londra), 25 Eylül 2002, 23.

sinde yavaş yavaş ortaya çıkmıştı. Günümüzde Peru ve Bolivya gibi ülkeler, Ekvator gibi, uçurumun eşiğindeler. Venezüella ulusalcı popülist bir rejim tarafından yönetiliyor. Arjantin, kendisi yeniden toparlıyor olsa da bu sefer, kendi ihtiyaçlarına uygun bir rota arayışında. Süreç içerisinde, 80 milyar dolar civarındaki büyük bir finansal temerrüt düzenlemesi için sert bir pazarlık yapmıştı. Ancak burada, bir başka ipucu gizli. Bu da, ihtiyaç duyanlar için, Üçüncü Dünyadaki borç krizinin yönetilebileceği değil, çözümlenebileceğidir. Brezilya, kendi ulusal yeniden değerlendirmesini yapma konusunda daha ileri bir noktada. Kendi seçimlerine ilişkin vizyonuna uyacak küresel fırsatları, kendine uygun biçimde seçmekle meşgul.

21. yüzyılın ilk on yılında, altı Güney Amerikan ülkesi, neoliberal ekonomiye karşı ılımlı, sol hükümetlerden yana tercihlerini kullandı. Bu hükümetler eşitlikçi, yoksulluk karşıtı politikalar üzerine yoğunlaştı. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin teşvik ettiği küresel ticaret kuramları karşısında ketum bir tutum sergilediler ve bilhassa bölgesel işbirliğiyle ilgiliydiler. Brezilya, genişleyen bu grubun kutupyıldızı gibiydi. Bu esnada, Pinochet'in devre dışı bırakılmasından bu yana sonunda istikrarı yakalamış olan ve gittikçe zenginleşen Şili, hem ulusalcı hem de serbest ticarete bağlı özel bir model geliştirmişti. Diğer bir deyişle, kıta artık Küreselci deneyin içinde yer almıyordu. Güney Amerika bu işe inanmıyorsa, çeyrek yüzyıldır zenginliği ve büyümesi çöküşte olan, savaşlar sebebiyle milyonlarca kişinin ölümünü yaşayan ve salgın hastalıklarla boğuşan Afrika'nın kafa yapısı nasıldı? Afrika Küreselleşmede bir tarafsa, ideolojik başarısızlığın en dokunaklı beyanını temsil ediyordu.

Güney Asya'ysa, 1997'deki krizden sonra, kendi uluslararası konumu için uygun olan tercihleri yapmaya başlamıştı. Asya merkezli siyasi ve ekonomik gruplaşmalar artık bütünüyle güçlendirici değildi. Bunlar; güçlü hükümet yer alışlarının, aile sistemlerinin ve piyasadaki rekabetin, toplumun nasıl işlemesi gerektiğini ilişkin Asya'da hâkim olan görüşü karşılayacak şekilde dengelendiği, pragmatik bir pazar görüşüne odaklanmıştı.

Bunların hiçbiri küresel ekonominin sona yaklaştığı anlamına gelmiyordu. Bunun meali, 1970 ve '80'lerin Küreselleşme modelinin yavaş yavaş ortadan kaybolduğuydu. Şimdilerdeyse en iyi ihtimalle bölgesel bir projeydi ve bu bölge Batıydı. Ama burada bile, yeniden düzenlemelere dönük hareketler ve ulusalcılığın geri dönüşü, 20 kadar eski demokrasiyi beklenmedik istikametlere taşıyordu. Ayrıca Amerikan ulusalcılığının, eski Küresel projeyi baltalayan en temel güç olduğunu da söylemek mümkündü. Washington'un DTÖ'ye, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşmasını dahil etme; sonrasında salgın hastalıklarla uğraşan yoksul ülkelerin çaresizliği karşısında ulus-üstü ilaç şirketlerinin iktidarını savunma ve sonrasında, başka ülkeler üzerindeki etkilerine bakmaksızın, ulusal sorunlarını çözebilmek için doların değerini düşürmedeki öncü rolü, daha zayıf konumda olan ülkelere şunu göstermiş oldu: Ulus-devletler ve bu devletlerin kendi ulusal çıkarlarına ilişkin görüşleri, hâlâ uluslararası ekonomik kuramdan önemliydi.

21
Hindistan ve Çin

Küreselleşmenin başı aslında dertte falan değil. Bunun en büyük kanıtı, Hindistan ve Çin. Biri sosyalist ve bürokratik, diğeri komünist olan bu iki dev gelişmekte olan ülke, liberal ekonomi ve ticaret kuramlarını benimsedi. Daha da önemlisi, bu benimseyiş, bu iki ülkeye mutluluk getiriyor. Öyle ki, ülkelerin ihraç ürünlerinde bir patlama varken, kendilerine yüksek teknoloji işleri akıyor; yoksulluk oranları azalırken, orta sınıfları gittikçe büyüyor.

Bunların hepsi bir şekilde gerçek; ancak burada sorulacak soru, bu ülkelerin başarılarının Küreselleşmeye mi yoksa başka bir şeye mi bağlı olduğu. 1997 Asya Krizini ele alalım mesela. Bu krizden, Hindistan da Çin de etkilenmedi. Hatta ülkeler,

kriz sürecinde ortalamanın üzerinde bir performans sergiledi. Neden? Çünkü hareket ve yatırımlar üzerinde sermaye denetimine ve diğer çok başka sınırlamalara sahiplerdi. Küreselleşmenin ekonomik ilkelerini benimsemeyerek, genel bir ekonomik modernleşme başarısı gösterdiler.[1] Hangi pazar reformunu uygularlarsa uygulasınlar, ulus-devletin çıkarlarını her zaman ön planda tuttular.

Bunun açıklaması, bu ülkelerin modernleşmeyi ulusal –hatta ulusalcı– bir bakış açısıyla ele almalarıydı. Çin'de, ülkenin endüstriyel mal varlıklarının yarısı, hâlâ Çin hükümetinin kontrolü altında. Hükümet, şiddetli bir biçimde altyapıya yatırım yapıyor ve kalkınmayı büyük ölçüde şekillendiren şey de bu. Hindistan hükümeti göreceli olarak Çin'den daha az bu işlere dahil olsa da, yine de işlerin içinde.

Çinin temel takıntısı ne serbest ticaret ne de serbest piyasa. Ülkenin en temel meselesi, siyasi bir zaman bombası olan ülke içi yoksulluk. Yüksek teknolojili fabrikalar etrafına inşa edilmiş yeni model şehirler hakkında çok şey duyuyoruz. Yılda yaklaşık 5.000 kişinin öldüğü dünyanın en tehlikeli maden endüstrisi de Çin'de. Bunlar, devasa ve içinde pek çok çelişki barındıran bir ekonomi için, gerçekten büyük zorluklar. Böylesi bir bağlamda, küresel ekonomik kuramlar oldukça gülünç kaçıyor. Hindistan, aynı gerilim ve karmaşıklıklara, hatta aynı zaman bombasına sahip bir ülke. "Çin'in ekonomik görüşü, bir doktrin olarak sınıflandırılamayacak kadar esnek bir görüş. Bir taraftan pragmatik, diğer taraftan ideolojik; teoriyle pratik arasındaki ayırımı çok az olan Çin felsefesinin bir yansıması gibi adeta. *Dereyi geçebilmek* için *taşları dizen* bir felsefe."[2]

2004 yılı seçimlerinde hezimete uğrayan Hindistan hükümeti, küresel ekonomik ideolojiyi büyük bir kararlılıkla benimsemeye çalışmıştı. Bunun sonucunda, zengin ve yoksul arasındaki gerilim artmıştı. Seçimler kapıya gelip çattığında, kırsaldaki yoksul

1. Stiglitz, *Küreselleşme* Büyük Hayal Kırıklığı (*Globalization and Its Discontents*), 125.
2. Ramo, Pekin Mutabakatı (*The Beijing Consensus*), 4.

kesim iktidardaki hükümeti kapı dışarı etti. Modern, verimlilik odaklı ve pazar reformunu savunan bir teknokrat tarafından yönetilse de yeni hükümet, ulusal meseleleri merkeze alıyordu. Başbakan Manmohan Singh şunları söylüyordu: "Ekonomik büyüme, başlıbaşına bir amaç değildir; istihdam yaratmak, yoksulluğu, açlığı ve evsizliği yok etmek ve insanlarımızın yaşamlarını iyileştirmek için bir yoldur. İstikametimiz, eşitlik ve sosyal adalettir."[3]

Bu yaklaşımlar, görmüş geçirmiş, birbirinden farklı iki muazzam medeniyetten çıktı. Hindistan, kimi İngilizlerin dile getirmeye bayıldığının aksine, İngiliz İmparatorluğunun bir icadı değildi. 16. yüzyılda, Babür ve Akbar adında iki Moğol imparatoru üretkenlik, malların ücretlendirilmesi ve dengeli vergilendirme meselelerini merkeze alan, oldukça sofistike bir sistem geliştirmiş ve uygulamıştı. İngilizler yönetimi ellerine geçirdiğinde, bu sistem radikal biçimde merkezsizleşmiş ve bölgesel prensler egemen unsur olmuştu.

Hindistan, 1947'deki bağımsızlığından sonra, Batılı yöntemlerin izlenmesi konusundaki baskılara nasıl direnç gösterilebileceğini örneklemek açısından, bu kültür zenginliği ve karmaşıklık için iyi bir açıklama sunar. Natwar Singh, 2004'te Hindistan dışişleri bakanı olmadan önce şunları yazmıştır: "Hindistan hiçbir zaman soğuk savaşın varsayımlarına katılmadı. Hiçbir zaman, 1960'larda ve 1970'lerin başında Amerikan diplomatik mitolojisinin parçası olan güçler dengesi ya da domino kuramıyla ilgilenmedi. Bizler, hiçbir zaman etki alanlarına inanmadık ve Avrupalı ve Amerikalı düşünür ve entelektüeller için çok değerli olan diğer kavramlara bağlanmadık."[4]

Çin'se, Avrupalılar pazar yaklaşımında tecrübe edebilecek bir şeyler olduğunu bilmezden çok önce, kendi pazar yaklaşımını tecrübe ediyordu.

---

3. *Le Monde* (Paris), 26 Haziran 2004, 4.
4. Singh, Kalp Kalbe (*Heart to Heart*), 164.
Ramo, Pekin Mutabakatı (*The Beijing Consensus*), 37.

Bu iki ülke, dünyanın en güçlü silahlı gücüne ve silah endüstrisine sahip. Hindistan, silah ithalatı konusunda dünyada üçüncü sıradayken, Çin ilk sırada yer alıyor. İki ülke de, "Vestfalya sisteminin ulusal egemenlik anlayışının katı bir şekilde savunulması" gerektiğine inanıyor.

Bu ülkelerin boyut, hükümet desteği ve çok farklı alanlarda uygulanabilir düşük maliyetleri bir araya getirebilme kapasitesi, Küreselcilere ait, uluslararası rekabetin verimli piyasalara yol açtığı fikrini basitçe geçersiz kılıyor. Uluslararası ekonomik kurumlar, Amerika'yla birlikte yenin dalgalanması ya da en azından daha yüksek bir noktada sabitlenmesi için Çinlilerin yakasını bırakmıyor. Çinlilerse hep konuyu değiştiriyor.

Öte yandan, bu iki ülkenin gittikçe artan başarısı, Küreselci bilginin büyük bir kısmının doğru olmadığını bizlere gösteriyor.

Bu iki ülkedeki mevcut ulusalcı bağlamın özellikle önemli olduğunun vurgulanması gerekir. Hindistan'daki mevcut hükümet, güçlü ve hizipçi olmayan bir damara sahip ve eşitlikçi, dahil edici bir ulusalcılık yaklaşımına yoğunlaşmış durumdadır. Öte taraftan, bundan önce yenilgiye uğramış, Hindistan Halk Partisi (Bharatiya Janata Partisi [BJP]) ile temsil edilen Hint ulusalcı hareketi, hâlâ en etkili ve büyük muhalefet olarak ve Kongre Partisine tek ulusal alternatif olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Tüm bunlardan bahsederken, Hindistan'ın son 15 yıldır ne kadar ulusalcı ve hizipçi olduğunu hatırlamakta fayda var. BJP parti başkan vekili L.K. Advani, dinsel figürlerden oluşan motorize bir araba kullanarak ülke boyunca gerçekleştirilen bir sefere başkanlık etmişti. Bu haçlı seferi, 1992 yılında Ayodya'da Babri Camisi'nin yıkılmasıyla sonuçlandı. Bunu, 1993 yılında Hindistan'ın tüm sathında gerçekleşen ayaklanmalar takip etti. En az 1.000 kişi öldürüldü. BJP, bu sahte popülist ajitasyona sırtını yaslayarak ulusal düzeyde iktidar kazandı ve 2004 yılına kadar da bu iktidarı elinde tuttu. Aslında bu, gerçekliğin tamamen bir tarafa süpürülüp, yerine hayali –kâbus gibi– bir dünya

konulduğu, klasik bir sahte popülizm örneğiydi. Bu, nüfusun %82'sinin, %12'sinden korktuğu anlamına geliyordu.

Irksal istikrarsızlık bu dönemde öylece devam etti. BJP, 2002 yılında Gujarat'ta, binlerce sivilin katledilmesi ile sonuçlanan bir korku ortamı yarattı. Ulusal düzeydeyse aynı parti, Hindistan'ı Küreselleşme tipi kalkınmaya doğru çeviren bir hükümetin başını çekti. Yüksek teknolojiye dayanan işkolları, yüksek tempolu bir büyümeye doğru gitti. Böylelikle küresel kuram, hizipçi bir prizmayla ve başarıyla uygulandı. Ama daha önce de vurguladığım üzere, yeni hükümet, güçlü ve hizipçi olmayan bir damara sahip ve eşitlikçi, dahil edici bir ulusalcılık yaklaşımına yoğunlaşmış durumda.

Çin ise, demokrasi ve verimli, liberal sanayi piyasalarıyla büyük ticaret hacimleri arasında bir ilişki olduğuna inanmıyor. Belirli bir ekonomi tarzının, daha fazla demokrasi getireceğine de inancı yok. Komünist Parti, geleneksel ulusalcı ve demokratik olmayan ekonomik ve ticari devrimin başını çekmek konusunda, şimdiye kadar oldukça ikna edici bir iş çıkarmış durumda.

21. yüzyılın başında başlayan beklenmedik gülünç dönüşümlerden biri, Batılı piyasa liderleri arasında kontrol edilemez bir korkunun ortaya çıkmasıydı. Bu insanlar, Çin'in –ve sonra Hindistan'ın– Batı endüstrilerini büyük oranda satın alacağından korkmaya başlamıştı. İş dünyasının aynı Batılı liderleri, çeyrek yüzyıldır vatandaşları ve hükümetleri, coğrafi lokasyonun mülkiyet için önemli olmadığına inandırmıştı. Böylesi bir kaygıysa, eski moda ekonomik ulusalcılıktan başka bir şey değildi. Sonra bir anda, bunun Batı dünyasında da bir önemi olmadığı ortaya çıktı. Bunların niyeti, Batılı yatırımcıların dünyanın her yerinde alım-satım yapabilme ihtiyacı üzerine kuruluydu. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu Küreselleşme anlayışı, 18. yüzyıldan bu yana Hindistan kumaşlarının hareketini engelleyen, eski ticaret ve endüstriyel ticaret modeline ve Çin'e karşı girilen Afyon Savaşlarına yol açan *alma yükümlülüğü* kuramına dayanıyordu. Küreselleşmeye Çin ve Hindistan'ın

bakış açısıyla baktığımızda bu durum, Batı merkezli bölgecilikten başka bir şey değildi.

Bu noktada, başta Çin'in ve tabii ki Hindistan'ın, siyasi ve hatta askerî bir tehdit oluşturan ülkeler olarak, kendi artan uluslararası başarılarını nasıl değerlendirdiklerine odaklanmak önem arz ediyor. Çin uzmanı Joshua Ramo'ya göre, "Çin'deki siyasi çevreler arasında, Amerika'nın ülkenin yükselişine *izin* verip vermeyeceği konusunda keskin tartışmalar dönüyor."[5] Pekin, 2004 yılında Yeni Bir Güvenlik Kavramını ortaya attı. Bu kavram, "hegemonyacılığa, iktidar politikalarına, ittifaklara ve silahlanma yarışına *hayır*" diyordu. Bu formül, ne biçimsiz bir küresel dünya için ne de Amerika tarafından yönetilen bir dünya için tasarlanmıştı. Tamamıyla Çin'in coğrafya temelli bölgeselcilik anlayışına dayanıyor ve bunu, yine ülkenin dünyanın değişik bölgelerindeki ortak kavramlara ilişkin çağdaş bakış açısıyla birleştiriyordu. Washington, Tayvan'ın korunmasında askerî bir rol oynaması için Tokyo'yu zorlarken, Çin ve Japonya, çok daha güçlü ve önemli sivil ilişkiler ve yine önemli yatırım modelleri geliştirmekle meşguldü.

Bu esnada, Asya'nın iki ekonomik yıldızı olan Hindistan ve Çin, Batı dünyasının yeni rakipleri olarak tanıtılıyordu. Asya'nın bakış açısına göre bu ülkeler, yüklü ve görece eşit sermaye akışına dayanan, karmaşık ekonomik ilişkiler inşa etmekteydi.

Karşılıklı ticaret ilişkileri hızlı bir yükselişteydi. Çin, Hindistan'ın ikinci en büyük ticaret ortağı olmuştu.

Belki de en önemlisi, bu ilişkinin Batılı kavramlara sırtını yaslamadan ve Asya bölgesi bağlamında gelişmiş olmasıydı. Batının bu iki ülkeye "rakip" yansıtması yapması, belki de sadece hüsnükuruntudan ibaretti.

Tüm bunlara ilave bir unsur daha vardı. Çin'in Brezilya gibi ülkelerle gelişmekte olan ilişkisi, yalnızca ekonomik ilişkilerden ibaret değildi. Bu ilişkiler, aynı zamanda, Batının ekonomik prizmasına dayanmayan bir dünya kavramsallaştırmasıyla ilgiliydi.

5. A.g.e., 40.

Küreselciliğin ilk zamanlarında, Davos'un ilk yayınında, "ulusalcılığın ekonomik olarak savunulamayacağı"[6] beyan edilmişti. Şimdiyse, küresel ekonominin iki büyük lideri, çok başka yöntemlerle, güçlü ve klasik ulusalcı ülkeler olarak karşımızda duruyor.

6. Business International, S.A., Ulus-üstüleri Yönetmek (*Managing the Multinationals*), 26.

22
Yeni Zelanda'nın Ters Dönüşü

1999 yılının Aralık ayında, Amerika'nın Seattle şehri ayaklanmalarla inliyor, DTÖ ortadan kayboluyor ve Stiglitz Dünya Bankasına istifasını sunuyorken, başka bir şeyler daha olmaktaydı. Küreselleşme ideolojisini bütünüyle kucaklayan tek Batı demokrasisi, şimdi yön değiştirmişti.

Yeni Zelanda'da 1984 ve 1990 yıllarında seçimle işbaşına gelen hükümetler, yalnızca radikal Küreselci ve neoliberal değişimleri üstlenen, görece tarafsız programlar benimsemişti. 1999'da işbaşına gelen hükümetse geçmiştekilerden oldukça farklıydı. Tamamıyla seçilmiş olduğu şeyler için işe koyulmuştu. Daha da ilginci, bu geri dönüş ideolojik değil, pragmatikti. Yeni başbakan Helen Clark, "Yeni Zelandalıların değişim için oy vermiş, ancak

radikal yeniden yapılandırmalardan da bezmiş olduklarından" bahsediyordu.[1]

Ne olmuştu? Seçmenler, ülkelerini götürmek istedikleri yer konusunda neden fikir değiştirmişlerdi? Ve neden bu kadar az –Malezya'dan oldukça az– bir nüfus, uluslararası statükoyu reddetme riskini göze almıştı? Kaçınılmazlığın güçleri, böylesi bir yerel konformizm karşıtlığını elbette ki büyük bir krize dönüştürebilir ve karşıt sesleri ortadan kaldırabilirdi.

Son soruya verilecek yanıt iki kısımdan oluşuyor. Ama her şeyden önce, Yeni Zelanda'nın, kendisine dair güçlü bir fikri ve kendi siyasi yönünü belirleme alışkanlığı olan, eski bir demokrasi ülkesi olduğunu söylemek gerekiyor.

Bu üç sorunun da yanıtı oldukça basit. O da şu: Bu ülkede, Küreselci neoliberal deney çalışmadı. Neredeyse 15 yıl –üç dünya savaşı süresi kadar– denenmiş olsa da, sonuçlar ayan beyan ortadaydı. Yeni Zelanda'nın ulusal endüstrilerinin çoğu yabancılara satılmıştı ve bu durum bitmeyen bir para sızıntısına yol açmıştı. Yaşam standartları 15 yıldır gelişmiyordu, durgundu. Ekonomi iniştedi. Genç nüfus o kadar hızlı göç ediyordu ki, ulusal nüfus düşüşe geçmişti. Kuramsal serbest piyasa modeli, araştırma ve geliştirme gibi basit bir alanda bile, Ar-Ge işlerinin basitçe küçülmesine neden olmuştu.[2]

Küreselleşen dünya için oldukça tanıdık bir mesele olan ve gittikçe keskinleşen zengin-yoksul ayrımı, uzun süre orta sınıf olarak devam eden Yeni Zelanda gibi ülkelerde oldukça dramatik oranlarda ortaya çıkmıştı. John Gray bu gelişmeyi "zengin bir ironi"[3] olarak nitelendiriyordu. Küreselci kurama göre "altsınıflar, serbest piyasanın değil, refahın caydırıcı etkilerinin bir ürünüydü."

---

1. Helen Clark, Parlemento Açılış Konuşması, Wellington, NZ, 21 Aralık 1999.
2. Jane Kelsey, Yeni Zelanda Deneyi: Yapısal Uyum için Bir Dünya Modeli (*The New Zealand Experiment: A World Model for Structural Adjustment*) (Auckland: Auckland University Press, 1995), 5.
3. Gray, *Sahte Şafak* (*False Dawn*), 42.
Graham Kelly, Ekonomik Aparteid: Doksanlarda Artan Yoksulluk (*Economic Apartheid: Growing Poverty in the Nineties*) (Wellington: Parliament, 1998), 3.
King, Yeni Zelanda Tarihi (*History of New Zealand*), 490.

Bu yeni yoksulluk, küresel kaçınılmazlık atmosferiyle bir çatışmaya içindeydi. Sonunda, iki beklenmedik psikolojik etki ortaya çıktı. Graham Kelly gibi kulağı tetikte olan kamusal kişilikler, böylesi radikal yoğunlaşmaların farklı türde patlamalara yol açabileceğini seziyordu. "Yabancılaşma, umutsuzluk ve güçsüzlük", yoksulluk kadar tehlikeliydi. Önemli bir tarihçi olan Michael King, durumu şöyle özetliyordu: "Hiç peşinde koşmadıkları ya da sayesinde herhangi bir yetki elde etmedikleri tartışmalı politikaları uygulayan, farklı renklere mensup birbirini takip eden hükümetler, siyasetçileri güvenilmez kıldı." Bir anda vatandaş odaklı bir hareket ortaya çıktı. Bu hareket, Almanya'daki sisteme benzeyen ve incelikli bir seçim sistemine yol açan demokratik bir reform sürecine yol aldı. Söz konusu yeni karmaşıklık, yeni çoğunluklar oluşturma becerisini seçilmiş politikacıların elinden alırken, bu durum, sonunda onlara, aynı Küreselleşmede olduğu gibi kamu yararını riske atma olanağı da verebilirdi. 1996'da yeni seçim sistemi yürürlüğe kondu ve bir önceki maliye bakanı ve Küreselleşmenin gerçek inananı Ruth Richardson, "muhallebi çocukları oyunu kazandı," diyerek oyunun bitmiş olduğunu anladı.[4]

İdeolojiler dünyasında ılımlılar her zaman muhallebi çocuğu, çekingen ve yumuşaktır. Erkekliğin tanımındaysa, inanç sisteminin dünyayı amaçlar doğrultusunda şekillendirebileceğine dair aşırı bir romantizm yatar. Başka bir ifadeyle, bir ideolog için erkekliğin tanımı bir türden agresifliktir: Kaçınılmazlık karşısındaki agresif edilgenliktir. İkinci psikolojik etkiyse, Yeni Zelanda'nın dünyadaki diğer ülkelerle giderek daha fazla paylaştığı gizli akıntıyla ilgilidir.

Bu durumda yabancılaşma, güçsüzlük ve öfkenin bileşimiyle sahte popülist bir hareket doğdu. Bu hareket, soyut ekonomik kaçınılmazlığın küresel atmosferine bir tepki olarak ortaya çıktı. Ancak 1996'dan sonra, Küreselciler Wellington'da güçten düştüklerinde –ulusalcı ve mülteci karşıtı– sahte popülistlerle

4. Ruth Richardson'dan aktaran *The Economist*, 19 Ekim 1996, 19.

bir ittifaka girişti. Bunun hiçbir anlamı yoktu. Aslında, Hindistan'daki Hindu ulusalcılarla Küreselleşme arasındaki bağlantı da anlamsızdı. Buna çok benzer bir evrim, başka ülkelerde de boy göstermişti. Sanki Küreselleşme, önce sahte popülizmi körüklüyor, sonra da, ikisinin de ortak romantik temellere sahip olması sebebiyle, güçlü bir Manişeist bağla onunla evleniyor gibiydi.

1995'ten sonra, Ruth Richardson'un öfkesi dünyadaki gerçek inananlar tarafından hissedilmeye başlandı. Yeni Zelanda bu hareketin poster çocuğu oldu. *Economist*, yepyeni olan, "dünyadaki tüm ülkelerin en iyi finansal ve para politikası çerçeveleri" karşısına yaşlı, "eski kafalı ekonomiler"in dönüşünü koyarak veryansın etti.[5] Gerçeklerse bu kadar dolambaçsız değildi. 1990'ların sonunda gerçek ücretler, 1970'lerin ortalarındakinden çok daha düşüktü. Kamu hizmetleri düşüşteydi. 1997 yılında, Merkez Bankası müdürü, "maliye politikasının akıl almaz derecede sıkı bir para politikası gerektirmediği"ni hükümetlerin artık anlamış olmasından duyduğu rahatlamayı dile getirdi.[6] Yeni Zelanda, kısmen, yeni ve ağır bir yabancı mülkiyeti sorunundan kaynaklanan uluslararası bir borçla mücadele ediyordu.

Öte yandan üçüncü, daha olumlu ancak alakasız gibi görünen bir dip akıntı daha vardı. Yeni Zelanda yerlileri (Maoriler), savaş sonrası dönemin sonuna doğru, kimlik ve kültürleriyle ilgili ağırlıklarını ortaya koymaya başlamıştı. Bu topraklara izinsiz girenler –göçmenler– "Maorilerin, bu topraklardaki insanların kültürünün temelini oluşturduğu"nu sonunda kabul etti. "Maori kültürü için geçerli olan şey, ülkenin tamamı için de geçerliydi."[7] Göçmenler –Pakehalar– kendilerini, Maorilerle birlikte, mekânsal olarak düşünmeye başlamıştı. Böylelikle, Avrupalı olmayan eşitlikçilik ve kapsayıcılık fikrine bağlılıklarını çok daha rahat dile getirebiliyorlardı. Bu, kuramsal olarak beraberinde getirdiği şeylerle, yeni toplumlarına bağlı olan eski

5. *The Economist*, 19 Ekim 1996, 19.
6. Don Brash, Yeni Zelanda Merkez Bankası Müdürü, 13 Mart 1997 *Ekonomik Öngörüler* duyurusu konuşma notları.
7. King, Yeni Zelanda Tarihi (*History of New Zealand*), 513, 507.

kolonyal toplumların evrimi için zor bir şeydi. Hâlâ pek çok çelişki ve gerilime sahipler. Mekânla kurulan animist özdeşleşmenin aynısını, Kanada ve Avustralya'da veyahut da aborjin ve göçmen toplumlar arasında canlı bir gerilimin hüküm sürdüğü diğer ülkelerde görebilmemiz mümkün. Bunun bir etkisi, bu toplulukların, mekânın gücünü reddeden Küreselci yaklaşımdan kopması oldu. Bu kopuş, demokratik kavramlarla ifade edildiğinde, seçim yapma gücünün yerel ihtiyaçlara bağlı olarak yeniden ortaya çıkışı anlamına geliyordu.

Her toplumun, kendi deneyimine bağlı olarak hayır deme gücünü kendisinde bulması gerekir. Aborjinlerin ebedî, doğal mevcudiyet fikriyle bağıntılı olarak Yeni Zelandalıların, mekâna gittikçe daha fazla entegre olmaları, yönlerini değiştirmelerine yardımcı olan gücün belki de temelini oluşturuyordu.

Seçim yapma zamanı gelip çattığında, durum gittikçe daha açık bir hâl aldı. Ülke, Küreselleşme altında, ani yükseliş ve düşüş dengelerinden kaçmadan ve doğal bir denge bulmadan iki tam iş döngüsü geçirmişti. Özelleştirilmiş şirketlerin çoğu "yatalak"tı.[8] Her yıl, 11.000 insan ülkeyi terk ediyordu. Tasarruf düzeyi oldukça düşüktü.

Helen Clark, 1999 yılının Aralık ayında, başbakan olarak yaptığı ilk konuşmada, "ülkenin gelişmiş ülkeler dünyasında en yüksek ulusal borç oranına sahip ülkelerden biri" olduğunu söylemişti. Bunun yanı sıra, "özel sektördeki Ar-Ge oranlarında en alt sıralarda yer alıyordu ve gelişmiş dünyadaki ülkeler arasında en hızlı büyüyen eşitsizlik rakamlarına sahip"ti.[9] Küreselcilerin modernleşme dediği şeyde geçen 15 yıldan sonra, belki de en rahatsızlık veren şey, ülkenin şimdiye dek hiç olmadık şekilde ürün ihracatına bağımlı hâle gelişiydi.

İdeolojik bakış, biraz daha zaman tanındığında, elbette her şeyin yerli yerine oturacağını söylüyordu. Bu, yarına dair romantik bir saplantıydı. Ya da Seneca'nın *Yaşamın Kısalığı Üzerine* yazısında dile getirdiği, ayakları yere basan yaklaşımın tam

8. Jane Clifton, *Listener* (Yeni Zelanda), 24 Temmuz 2004, 21.
9. Clark, Kürsü Konuşması, 21 Aralık 1999.

aksini gösteriyordu: "Yaşam, bütün insanları tam da yaşamaya hazırlanırken terk eder."[10] Başka bir deyişle, "kullanmasını bilen insan için yaşam uzundur." Aciliyete dayalı ikinci bir ideolojik argüman daha vardı. O da şuydu: Bir ülke, yapması gereken şeyleri yapmadığı zaman çöküşe gider. Ortada bir kriz vardı. Eyleme geçilmesi gerekiyordu. Bundan başka da yapacak şey yoktu.

Olması muhtemel kriz kavramı bu tür durumlarda merkezî rol oynar. Bu kavram, vatandaş desteği üzerine kurulu, ölçülü eylem olasılığını ortadan kaldırır.

Güney Adasındaki Lincoln Üniversitesinde ekonomist olan Paul Danziel, Yeni Zelanda ile Avustralya'yı aynı 15 yıl boyunca karşılaştırdı.

Avustralya benzer sorunlarla karşılaşmış olsa da, bunları dikkatli ve ılımlı bir yaklaşımla ele almıştı. Yeni Zelanda da pekâlâ kendine ılımlı bir rota çizebilirdi. Ancak Avustralya'daki gayri safi yurtiçi hâsıla giderek öne geçti. Yeni Zelanda, Avustralya'nın gittiği yoldan gitseydi, sonuç muhtemelen yüzyılın sonunda ortaya çıkandan üç kat daha fazla olurdu.

1999'daki soru dramatik bir soruydu. Gelişmiş bir ekonomiye sahip küçük bir ülke, Küreselleşme projesinden çekilirse ne olur? Helen Clark'ın hükümeti bu soruya çok dikkatle yanıt verdi. Yeni Zelanda Havayollarını ve demiryolu hatlarını yeniden oluşturdu. Kiwibank'ı kurdu, sürekli büyüyen bir çıraklık programı geliştirdi, işçilerin tazminatlarını yeniden ulusallaştırdı, neoliberal yaklaşımın merkezinde yer alan İstihdam İlişkileri Sözleşmesini yürürlükten kaldırdı ve kültüre büyük önem verdi. "Yaratıcı bir ulus, enerji açığa çıkarır."[11] Bu ulusun amacı, "serbestleşmenin

10. Seneca, *Yaşamın Kısalığı Üzerine*, Çev. Cemal Bilge Özşar, Biblos Yay., 2018 (*On the Shortness of Life*), Çev. C.D.N. Costa (Toronto: Penguin Books, 2004), 1.
11. Helen Clark, Meclis bütçe görüşmeleri sonrası konuşması, Wellington, YZ, 16 Haziran 2000. Helen Clark, Uluslararası Çalışma Örgütü'ne Küreselleşmenin toplumsal boyutları hakkında yaptığı konuşma, Cenevre, İsviçre, 8 Haziran 2004.

çok ileri gittiği yerleri yeniden düzenlemektir." "Yeni Zelanda'nın geleneksel adalet, güvenlik ve kamu politikası imkânları gibi değerlerini yeniden açığa çıkarmaktır."

Tüm bu olup bitenin üzerinden pek az zaman geçti. Bu arada neler oldu peki?

Nüfusta net bir artış var. İşsizlik yarıya indi. 16 yıldaki en düşük seviyesinde. Kimse, bunun ekonomik döngü içerisinde olumlu bir dönem olduğunu inkâr etmiyor. Oysaki Küreselci dönem, iyileşme dönemlerinin avantajlarından yararlanamadan, iki tam iş döngüsüne yayılmıştı.

Her halükarda, ortadaki değişim sadece kısmen ekonomik. Ekonomi gibi böylesi bir ikincil faktörü dinsel alana çıkarsaydık, at gözlüklerine, yularlara ve sınırlandırmalara doğrudan davetiye çıkartırdık. Bizler kendi karmaşıklığımızı inkâr ediyoruz. Yeni Zelandalıların yüzyılın sonunda yeniden ortaya koyduğu şey, çok daha büyük bir şeydir. Öyle ki bu şey, ekonomiyi toplumun bir amacı değil, önemli bir hizmetkârı olarak görmektedir.

Beşinci Bölüm
Şimdi Nereye Gidiyoruz?

Eski dünya ölüyor ve yeni dünya doğmak için mücadele ediyor; bu ara dönemde pek çok marazi semptoma rastlamak mümkün.

— Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, 1930

23
Yeni Hava Boşluğu: Ara Dönemin Marazi Semptomları

Vladimir: Şimdi ne yapıyoruz?
Estragon: Bekliyoruz.
Vladimir: Tamam, ama beklerken...
Estragon: Kendimizi assak mı?
Vladimir: Hmm. Sertleşmemizi sağlayabilir.
Estragon: Sertleşme mi?!
Vladimir: Tüm sonuçlarıyla.

— *SAMUEL BECKETT, GODOT'YU BEKLERKEN*

Hava boşluğuna düşen toplumların, artık herhangi bir yöne doğru ilerlemiyor olduklarını kabullenmeleri zordur; özellikle de iktidarı elinde tutan insanlar için zordur. Kelime dağar-

cıkları, kendilerine dair imajları ve hatta becerilerinin tümü, artık geçerli olmayan yolun kesinliğine uyabilmeye özlem duyar.

Vasat liderler şeylerin, ellerinde olduğu zamanki gibi devam edeceğine inanır. Neden bu inançlarında bu kadar ısrarcıdırlar? Çünkü yeteneksizliklerini, etik olamayışlarını, zekâ ve cesaret yoksunluklarını, kaçınılmazlığın güçlerinin işbaşında olduğu inancıyla, telafi etmeye çalışırlar. Bu güçlerin ilahi bir şey ya da –akılcılık, teknoloji ya da piyasa güçleri gibi– ilahiymiş gibi muamele edilebilen başka bir şey olduğu söylenebilir.

Güçlü bir lider bile, bu hava boşluğu gerçekliğiyle uğraşırken, mevcut genelgeçer bilginin engelleriyle karşılaşabilir. Bizler, özellikle de dil mevzubahis olduğunda organize alışkanlıklarla iş görürüz. Bunu değiştirmemiz oldukça zordur. Kelimeler, ifadeler, argümanlar bir hapishaneye benzetilebilir. Bunlar, bizim bir sonraki aşamaya geçmemize ya da filozof Richard Rorty'nin dediği gibi "gerçeklikle başa çıkacak eylem alışkanlıkları kazanmamıza"[1] engel olabilir.

Küreselleşme gerçekliğinin ve dolayısıyla dilinin, neoliberalizmle –kasıtlı olarak– karıştırılmasının ne denli büyük bir şey olduğunun farkına varmazsak, nasıl eylemlerimizi gerçekliğe uygun hâle getirebiliriz? Küreselleşmeyi insancıllaştırmayı isteyen pek çok reformcu vardır. Bu ideoloji, hükümetin rolünü azaltmak, ekonomik olmayan politikaları ekonomiye tabi kılmak, boyuta olan inanç doğrultusunda rekabeti zayıflatmak, vergiden kaçmayı görmezden gelmek, özel sektör teknokrasisinin risk alan kişiler üzerindeki gücünü artırmak gibi varsayımlar üzerine inşa edildiğinde, bu nasıl gerçekleştirilebilir? Bu iç çelişkiler, pek çok diğer çelişkiyle birlikte, bu türden bir hava boşluğu için normal olan düzensizlik atmosferinin şiddetini artırır.

Böylesi bir durumun tehlikesi, insanların söz konusu kafa karışıklığından sıyrılmak için, gerçeklerle karşı karşıya kalmayı denemek yerine –Beckett'in ilerlemeyi *asma* ve *sertleşme* üzerinden ele alması gibi– duyumcu yöntemler arayışına gitmesidir.

1. Richard Rorty, Nesnellik, Görecelik ve Hakikat (*Objectivity, Relativism, and Truth*) (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 1.

Kamusal duyumculuğun alışılmış araçları sahte popülizm, savaş, medeniyetler ayrılığının körüklenmesi, ırkçılık ve eylemlerimizi haklı göstermek için Tanrı'nın mutlak danışman olarak devreye sokulması gibi unsurlar içerir.

Günümüz iktidar yapıları, Küreselleşme gibi geniş kapsamlı kavramlarla ifade edilen 30 yıllık bir projenin metodolojisiyle aynı düzlemdedir. Yine de, toplumların bunun amaçlarına yönelik geniş bir inanç ya da güvene sahip olduğu söylenemez. Uluslararası Çalışma Örgütü, kendi "büyük üretkenlik kapasitesi" içinde, "ahlaken kabul edilemez ve siyaseten sürdürülemez olan bir denge"den bahseder. "Kadın ve erkeklerin büyük çoğunluğunun bakış açısıyla, küreselleşme, kendi çocukları için uygun iş ve daha iyi bir gelecek isteyen insanların basit ve meşru isteklerini karşılayamamıştır."[2] Aşırı uçtaki kimi uzmanlar, "modern dünya sisteminin sonuna yaklaştığı"nı düşünüyor. Bir diğer uçtakilerse, konu "komplodan ziyade kaosla ilgili" olmasına rağmen, "küreselleşme sürecinin geriye döndürülemez olduğu"-na inanıyor. Hareket, pek çok hayal kırıklığı ve başarısızlığın biriktirildiği iyi bir on yıldan sonra, stratejik olarak kendini savunma durumuna geçti. Ancak bu hareketin muhalifleri de, savunmacı konumlarını büyük ölçüde sürdürüyor.

STK'lar, örgütsel ve popüler güçlerini Batıdaki siyasi partileri imrendirecek kadar elde tutmayı başarsalar da, gerçek ulus-devletlerin gerçek vatandaşlarının yasal desteğini alarak gerçek iktidar düzeyleri yakalama yoluna geçemedi. Ya mecazen sokaklarda varlıklarını sürdürmeye devam ediyorlar ya da iktidar yapılarından kendilerine danışma, tavsiye ve tartışma konusunda gelen davetlerle yetiniyorlar. Garip bir şekilde bu, iç

2. Uluslararası Çalışma Örgütü, Küreselleşmenin Sosyal Boyutları Dünya Komisyonu Final Raporu, Adil Küreselleşme: Herkes için Fırsat Yaratmak (*A Fair Globalization: Creating Opportunities for All*) (Cenevre: ILO, 2004), x.
Immanuel Wallerstein, *Amerikan Gücünün Gerileyişi*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., 2004 (*The Decline of American Power*) (Londra: The New Press, 2004), 17.
Keith Suter, Küresel Düzen ve Düzensizlik: Küreselleşme ve Ulus-Devlet (*Global Order and Global Disorder: Globalization and the Nation- State*) (Westport, Conn.: Praeger, 2003), 2.

savaş öncesi Reform döneminin erken süreçlerinde Avrupa'da etkin olan Hıristiyan reformcularını anımsatıyor.

Hükümetlerin –Yeni Zelanda, Malezya, Brezilya gibi– yalnızca küçük bir kısmı, üzerinde yeniden düşünülmüş entelektüel kavramlar etrafında kendilerini açık bir dille organize ederek, ülkelerini başka bir yöne yönlendireceklerini alenen beyan etti. Bunlardan ancak pek azı ne düşündüğünü açıkça dile getirdi. Jacques Chirac'a göre, "dünya yalnızca bir pazardan ibaret değildi; toplumlarımızın kurallara ihtiyacı vardı ve ekonominin insanların hizmetinde olması gerekiyordu; tersi değil. Kamusal refahın muallakta olduğu durumda, değiş tokuş özgürlüğünün kendisini hiçbir yere empoze etmemesi gerekirdi."[3]

Kasvet içindeki kamusal sessizlik, başta seçilmiş yetkililer arasında olmak üzere genel olarak hâlâ devam ediyor. Gelişmiş dünyada hükümet liderleri ve bakanlar, özel görüşmelerinde, ihtiyatla ve pişmanlıkla Küreselleşmenin varsayımlarından şikâyet ediyor. Neredeyse bir on yıldır bu yakınmaları sürüyor. Güçlerinin demokratik ve siyasi olmayan pazar güçleri tarafından sınırlandırılmış olduğunu defaten söyleyen varsayımdan bıkıp usanmış durumdalar. Bu varsayımı gittikçe daha az umursuyorlar. Şaşırtıcı olan şeyse, ulus-devletlerin sonunda dünyanın gidişatını değiştirecek olacağını açık şekilde tartışan kişilerin, G8 ve G20'nin maliye bakanları olması.

Yine de, kamusal alanda yeniden cesaret kazanmanın yavaş bir süreç olduğunun vurgulanması gerekiyor. Yetkililer arasında hızla yayılan –küreselleşmenin gerçekte başarılı olmadığı, hatta hızlı bir düşüş ya da radikal bir değişim içinde olduğu gibi– fikirler, *profesyonel* yöneticilerin öğretilerince kamusal tartışmaların uzağında tutulmuştu. Bu yöneticiler, daha büyük bir düzensizliğin önüne geçmek için, herkesin hâlâ inanıyormuş gibi yapması gerektiği konusunda ısrarcıydı.

Henry Kissinger, 30 yıl önce yaşanan bir önceki hava boşluğunda, bu türden düzensizliklerin en büyük tehlikesinin,

3. *Le Monde* (Paris), 4 Ocak 2000, 6.

"insanların toplumun geleceğine olan güveninin ve demokratik araçlara –hükümet kurumlarına ve liderlere– olan inancının zedelenmesi"[4] olduğunu söylemişti. Bu güven kaybı, aynı zamanda sahte popülizmin yükselişini, savaşın lezzetini, medeniyetler arasındaki bölünmeyi, ırkçılığı ve tanrıların suiistimalini teşvik ediyordu. Tüm bu olan biteni, korkunun yükselişi ya da Camus'un deyişiyle korku "tekniği" başlığı altında özetlemek mümkündü.

Sovyetler Birliği ve Bloğu, Küreselci kendine güvenin dorukta olduğu bir dönemde dağıldı. Sovyet diplomat Georgi Arbatov, "size çok fena bir şey yapacağız; artık bir düşmanınız yok" diyerek uyarıda bulunmuştu.[5] Küreselleşme çözülmeye başladığında, herhangi bir çatışma olmamasının pozitif avantajları, büyüyen hava boşluğunun yarattığı kafa karışıklığının bir parçası oldu. Amerikalı Samuel Huntington, Medeniyetler Çatışması tezi ile en basit korkulardan birini teşvik ederek gidişatı belirledi. Sovyet Bloğunun çöküşünü takiben şunları söylüyordu:

> Mücadelenin kaynağı öncelikle ideolojik, politik ya da ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler kültürel olacak. Halklar ve uluslar, insanların karşılaşacağı en temel soruya yanıt arayacak: Biz kimiz?... İnsanlar kendilerini ataları, din, dil, tarih, değerler, âdetler ve kurumlarla tanımlarlar. Kavim, etnik gruplar, dinsel topluluklar, uluslar ve en geniş düzeyde medeniyetler olmak üzere kültürel gruplarla özdeşleşirler.

Bu, ilk bakışta kendi hâlinde bir yaklaşım gibi görülebilir. 1996 yılında yazılan bu metin, ekonomik kaçınılmazlığın sona erdiği, ulus-devletin ve eski moda ulusalcılığın geri döndüğü fikrinin bir diğer işaretiydi. Ancak buradaki argüman, gerçekte, korku tekniğiyle ilgiliydi. Huntington medeniyeti, geçmişte din ve ırk savaşlarına neden olan bir şey gibi ele alıyordu. Hiç şüphe

4. Kissinger, "Endüstriyel Demokrasiler ve Gelecek (Industrial Democracies and the Future)", 760. Camus, *Actuelles,* 117.

5. Georgi Arbatov'dan aktaran Anthony Sampson, *Independent* (Londra), 7 Ağustos 2004, 37.

uyandırmıyormuş gibi de, birkaç satır sonra yeni bir düşman tanımlıyordu: Komünistlerin yerini Müslümanlar almıştı. Huntington'a göre, vaktinde Demir Perde'yle temsil edilen uygarlıklar arasındaki bölünme, şimdi Doğuya kaymıştı. Sadece birkaç yüz kilometre öteye, daha uzağa değil. "İdeolojik bölünme ortadan kalktıkça, bir yandan Batı Hıristiyanlığı, diğer yandan İslam ve Ortodoks insanlar arasındaki kültürel bölünme de yeniden ortaya çıkmıştı."[6]

Bu korku tellallığı, buna karşılık Ağa Han'ın verdiği incelikli argümanla karşılaştırıldığında, şu sonuç çıkıyordu: Bu iş, Hıristiyanlığın Kuzey İrlanda'da ne yapıyor olduğunu sormaya benziyordu. "Bana Hıristiyanlığın Kuzey İrlanda'daki Protestan/Katolik ilişkileriyle ne gibi bir ilgisi olduğunu sorabilirsiniz elbet. Gördüğünüz üzere, buradaki tepki Hıristiyanlıkla ilgili değil."[7]

Bu korku tekniği, 11 Eylül'ün çok öncesinde insanların damarlarında akmaya başlamıştı. Örneğin askerî harcamalar ve daha fazla askerî harcama yapılmasına yönelik baskılar, halihazırda gündemdeydi. Tanrı'nın resmî siyaset pratiklerine dahil edilmesi, her ne kadar George Bush'un başkanlık dönemiyle birlikte düşünülse de, bu yolun taşları Bill Clinton tarafından döşenmişti. Clinton, kendi yönetişim sistemine yeni dalga Hıristiyanlığı dahil etmişti. Göçmen karşıtı hareketlerse, Avrupa'da zaten güçlüydü.

Yine de, New York'taki saldırılardan sonra dünyanın tanımı, nasıl işlediği ve nereye doğru gittiğine yönelik yaklaşımlar büyük ölçüde değişime uğradı. Ekonomi ve Küreselcilik bir anda arka koltuğa yerleştirildi. Duyarlı bir insan olan Hollanda başbakanı Jan Peter Balkenende, ülkesi 2004 yılında Avrupa Dönem Başkanlığını yürütmeye başladığında, "zamanımızın en önemli

6. Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çev. Cem Soydemir, Mehmet Turhan, Hande Şarman, Okuyan Us Yay., 2002 (*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*) (New York: Simon and Schuster, 1996), 21, 28.

7. Ağa Khan'ın *Globe and Mail*'e verdiği röportajın çözümlemesi (Toronto), 30 Ocak 2002. http://www.ismaili.net/timeline/2002/20020130trgm.html (erişim 14 Mayıs 2004).

küresel meselesi"nin "terörizmle mücadele, insan hakları ve demokrasinin ilerletilmesi, ekonomik kalkınma ve yoksullukla mücadele" olduğunu söylemişti.[8] Bu durum, bizler her ne kadar tam odaklanamamış olsak da, dikkatimizi harekete geçirmişti.

hadımlığın geriye çevrilme süreci.

2001 yılı, kamusal cesaretin yeniden oluşturulmasında önemli adımların atıldığı bir yıldı. Yılın ilk zamanları, ekonomik çöküşe dair haberlerle kaynıyordu. Dünyada yüksek teknolojiye dayalı iş alanları bir yıl öncesiyle kıyaslandığında, ciddi bir düşüş vardı. Çip sektörü, kısa süreli yaşamının en kötü dönemindeydi. Havayolları sektörü, şimdi serbestleşmiş mevcudiyetinin kötü standartlarına rağmen, her düzeyde elemanı işten çıkartıyordu. Hükümetler, yıkılmaması için şirketleri destekliyordu.

Sonra, 11 Eylül oldu. Bunun etkisi, ulusal ve uluslararası ekonominin düşüşten, hızlı inişe geçişe zorlanmasıydı. Dünyadaki şirket liderleri, tehlikeli bir belirsizlik döneminde her zaman ne yapıyorlarsa, onu yaptı. Yatırımları kıstılar ve ivedilikle yapabilecekleri ne varsa onu yaptılar. Bunun sonucunda, her zaman olduğu gibi, hızlı iniş hız kazandı.

Peki, ulus-üstü şirketlerin yeni ulus-devletler olduğunu söyleyen Küreselci argümana ne oldu? Gittikçe gücünü kaybeden eski ulus-devletlerin, artık pazarın peşinden gittiğini söyleyen argümana? Hiçbir yerde CEO'lara rastlanmıyordu. Kendilerine ne için ödeme yapılıyorsa ofislerinde o iş için uğraşıyorlardı; hissedarlarının çıkarlarını korumak için çalışıyorlardı.

Lakin o kaçınılmaz, mutlak mali ve ekonomik çöküş gerçekleşmedi. Nasıl bundan kurtulmuştuk?

Cumhurbaşkanları, başbakanları, maliye bakanları, merkez bankası müdürleri ve bunların kıdemli memur ordusu eyleme geçmişti. Her yere yolculuk etmişler, bulabildikleri herkesle konuşmuşlar, inanılmaz paralar harcamışlar ve duruma yeniden

8. Jan Peter Balkenende, Hollanda Başbakanının Avrupa Parlamentosu konuşması, Strasbourg, 21 Temmuz 2004.

istikrar kazandırmayı başarmışlardı. Diğer bir ifadeyle, mitolojik rollerde vahşi bir tersine dönüş söz konusuydu. Ulus-devletlerin hükümetleri, eyleme geçme konusunda yeniden tam yetkiyle hareket etmişti. Her şeyden önce artık hadım değillerdi. İstemedikleri zaman, kaçınılmaz ekonomik güçlere bağımlı olmadıklarını görmüşlerdi. CEO'lar, kendi tarihsel tepkisel rollerine geri dönmüştü. Bu, onların devasa güçlerinin azaldığı ya da lobicilik sisteminin değiştiği anlamına gelmiyordu. Ancak liderlik sorunu ve seçilmiş liderlerin kamu yararı menfaatine eyleme geçecek en önemli liderler olma becerisi yeniden devreye girmişti. Vatandaşlar liderleri, bir kere daha, bu işi iyi yapma becerileri üzerinden değerlendirecekti.

küreselciliğin beyan edilen sonu.

Tüm bu olup bitenler, Davos'ta süregiden Versay gibi faaliyetler üzerinden de ele alınabilir. Davos'un boyutu yıllar içerisinde genişledikçe, güvenlik giderleri de kabarmaya başlamıştı. Küresel liderler kulübü fikri, güvenli ve ılımlı bir atmosfer olmadıkça sürdürülebilir bir fikir değildi. Gittikçe artan eylemler büyük bir yaygarayla kapılarına dayanmıştı. Bu, Versay'daki Paris izdihamına benziyordu. 11 Eylül tamamıyla terörizm riskine yol açmıştı. Bu yükselen belirsizlik atmosferi içerisinde, Davos liderleri, güvenlik düzenlemeleri hakkındaki müzakere edemedi. İsviçreli yetkililer, bu türden riskli bir işin sorumluluğunu almak isteyip istemediklerinden emin değillerdi.[9] Bu sebeple, Davos New York'a uçuruldu. Bu eylem, mevcut gerçekliğe en iyi elbisesini kuşandıracak utanç verici bir girişimle, New Yorklularla bir dayanışma eylemi şeklinde lanse edildi.

2003 yılında geldiğimizde, İsviçre hükümeti artık Davos'un Davos'a geri dönmemesine karar vermişti ve bu, Küreselcilik sonrası dünyanın dramatik illüstrasyonuna neden olan oturumdu. Mahathir Muhammed'in 2003 yılında açılış konuşmacısı

9. Bkz. Graz, "Ulus-üstü Seçkin Kulüpleri Ne Kadar Güçlüdür? (How Powerful Are Transnational Elite Clubs?)" 332-37.

olarak nasıl bir zaferle Davos'ta sahne aldığından daha önce bahsetmiştim. Muhammed, küresel ve ekonomik politikaları şiddetle eleştirmiş, ulusal bir düzenleyici model benimseyerek Malezya'yı başarıya taşımış ve böylelikle coşkuyla ayakta alkışlanmıştı. Mahathir, aldığı bu alkışla ülkelere oldukça doğrudan bir mesaj verdi: Orta büyüklükteki ulus-devletler, akıllıca olmak koşuluyla, kendi belirli toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlarına dayanarak, kendi ekonomik modellerini ustaca geliştirebilirdi. Dinleyicilerin sözsüz kabulü, Küreselleşme kuramlarının ne kaçınılmaz olduğu ne de mutlak hakikatler olarak kabul edilmesi gerektiği üzerindeydi. Bilakis bu kuramlar, insanların gözünde yaşlı bir ahlakçılığa ya da umutsuz bir konformizme dayalı kuramlar gibi görünüyordu.

Birkaç gün sonra, Brezilya'nın yeni başkanı Luiz Inácio Lula da Silva, benzeri bir kabule mazhar oldu. Mesajı, ulus-devlete dayalı yeni bir popülizm biçimiydi ve bu, Küreselci genelgeçer bilgilerin bir reddiyesi niteliğindeydi. Özel ihtiyaçlara göre geliştirilmiş politikalar hakkındaydı. Salgın hastalıklardan, fikri mülkiyete kadar her şeyin –Çin/Brezilya yaklaşımı da dahil olmak üzere– yeni bölgesel ittifaklara karışık ama büyüleyici bir şekilde uygulanması, bu politikaları iki yıl içerisinde gün yüzüne çıkaracaktı.

Lula'nın hemen arkasından, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell geldi. Powell, Amerika'nın Irak işgalinden önce karmaşık manevralar yapmakla meşguldü. 60 yıllık geleneksel Batı ittifakının bu konuyla dağıldığını kabul edersek, söz konusu manevralar belirli bir ittifak kurma niyeti taşıyordu.

Powell, Küreselleşmenin sona erdiğini tek bir cümleyle beyan etti: "Diğerleri bize katılmaya hazır olsun olmasın, eyleme geçeceğiz."[10]

Yani, modern demokrasi modeli, ekonominin değil, ulus-devletin söz sahibi olduğunu beyan etmişti. Powell, Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi ulusal çıkarlarını gözeten ulusal bir bakış

10. Colin Powell, Dünya Ekonomik Forumu konuşması, Davos, İsviçre, 26 Ocak 2003.

açısıyla, istediği zaman harekete geçebileceğini söylüyordu (buradaki olay Irak'ın işgaliydi). Dünyanın en güçlü ülkesi adına yaptığı bu konuşma, diğer ülkelerin de kendi istekleri doğrultusunda hareket etme özgürlüğü olduğunun altını çiziyordu. Uzaktan bakıldığında Powell, Lula ve Mahathir aslında aynı şeyi söylüyordu: Ulus-devletler, ulusal çıkarlar ve küresel karşısında özel yaklaşımlar, uluslararası eylem prizması olarak geri gelmişti.

Tüm liderler, kendi özel gerekçeleri ile bu değişimi abarttı. Dünya büyük bir hava boşluğunun yarattığı kafa karışıklığı içerisinde hâlâ debelenmekteydi.

Davos'un, Küreselleşmenin bir aynası olarak evrilmesi meselesinde gözlemlenmesi gereken başka şeyler de vardı. Artık siyasi liderlerin, yeni ekonomik prenslerin dikkatini çekmek için diz çöktüğü bir atmosferde yaşamıyorduk. Sonra bir anda, siyasi liderlerin, mesajlarını anlaşılır kılmaya çalıştığı panayırlara benzeyen toplantılardan biri gerçekleşti. Ürünlerini satmadıkları zamanlarda (sonuçta Davos da bir nevi ticaret fuarıydı), CEO'lar tüm bunları dinlemek için orada bulunuyorlardı. Ve tabii ki, tüm abartılı mahkemelerde olduğu gibi, onların ülkeleri de orada boy gösteriyordu.

İkinci olarak, Davos'un erken yıllarında geleceğin "genç küresel liderleri" olarak seçilen CEO'ların çoğunluğu siyaset, ekonomi ve yeni hava boşluğunun gerçekleri tarafından bertaraf edilmişti.[11]

Üçüncü olaraksa, bu hava boşluğunu dolduracak mukadder kurumsal liderlik ve siyasetin geri dönüşüne olan inancın genel olarak kaybolması, sarayvari bir atmosferden beklenebilecek bir şeye yol aşmıştı: Ünlüler geçidine.

2005 yılına geldiğimizde, bunların hepsi mevcuttu. Ekonomik kaçınılmazlığa dair eski krallık varsayımı, yıldızlar geçidine dönüşmüştü. Örneğin oyuncu Sharon Stone zıplayarak CEO'ları, Tanzanya'daki sıtmayla mücadele için para vermeye çağırdı.[12] Stone'un kilise yardımı müdahalesi, 1 milyon dolarlık bir vaade

11. Bkz. *Financial Times* (Londra), 22 Ocak 2005, 7.
12. *New York Times,* 29 Ocak 2005, C4.

yol açtı. Duygusal şöhretlerin bu şekilde ortaya çıkması, herkesin kendini iyi hissetmesini sağlıyordu. Bunun, belirli bir ilginin soruna odaklanmasını sağladığını da iddia edebilmek mümkün. Ancak daha gerçekçi olursak, bu durum insanların dikkatini, hükümetlerin gerçekliğinden ve iş dünyasının sorumluluklarından uzaklaştırıyordu. Zira bunların, Üçüncü Dünyadaki borç, salgın hastalık ve diğer büyük sorunlarla uğraşmak için yüzlerce, milyonlarca, hatta milyarca doları organize etme sorumluluğu vardı. Burada vurgulanması gereken husus, Davos'un Küreselleşmenin mabediyken, bir sirke dönüşmesiydi. Bu sirk, 15 dakika için dikkate değer ne varsa, onu yakalayan bir modaya dönüştü. Bunun iyi bir neden için mi, yoksa kişisel reklam için mi yapıldığı fark etmiyordu.

birbirinin gırtlağına yapışan ekonomistler.

Söz konusu hava boşluğunun bir diğer işareti, dünyadaki ekonomistler ve bu yüzden de diğer inananlar arasında yaşanan, gittikçe artan bölünmeydi. Küreselleşme hakkında ana akım bir anlaşmazlık fikri on yıllardır neredeyse imkânsız gibiydi. Şimdiyse, her yerden birbiriyle çatışan fikirler fırlıyordu. Gerçek inananlar, tüm bunlara sıklıkla kontrol edilemez bir asabiyetle yanıt verdi. Hava, inanmayanlara yöneltilen *abeslik*, *sert eleştiri*, *boş retorik*, *histeri* ve *saçmalık* gibi suçlamalarla doluydu. Küreselciler eylemcileri ciddiye aldıkları zamanlarda bile, entelektüel bir tartışmaya duyulan saygının işaretlerini göremiyorduk. Harvard John F. Kennedy Siyaset Bilimi okulunun dekanı Joseph Nye şunları söylüyordu: "Uluslararası kurumlar, ne kadar iyi niyetli olurlarsa olsunlar, demagogların ellerine teslim edilemeyecek kadar önemlidir."[13] İnananlar arasındaki bu kızgınlık, Joseph Conrad'ın "siyasi fanatizmin kasvetli ahmaklığı" olarak adlandırdığı ya da Aristotales'in ihtiyat eksikliği olarak tanımladığı şeye yakındı. "Derinden düşünme becerisine sahip olabilen insanlar ihtiyat sahibidir. Ancak kimse, değişmez olan şeyler üzerine

13. *International Herald Tribune*, 25 Kasım 2000, 9.

derin düşünemez."[14] Fransa'daki Amerikan temsilcisi Morris, 14 Temmuz 1789 tarihinde şunları söylemişti: "Dün Versay'da, Paris'te herhangi bir karışıklık olmadığına inanmak modaydı."

Hakikatteyse her yer, entelektüel ve etik bir karmaşanın işaretleriyle doluydu.

En temel ekonomik soruları düşünelim bir. Düşünen makroekonomistlerin büyük çoğunluğu, aynı merkez bankacıları gibi, uluslararası para piyasalarının serbestleşmesine karşıydı. Kurumsal ekonomistler, 2008 yılına kadar bu düzensizliğe kafayı takmıştı. Neden mi? Kimse nedenini bilmiyor. Bu kişiler, sahip oldukları nüfuzun her parçasını siyasi liderler üzerinde kullanmaktan çekinmedi. Böylelikle, liderlerin kendi idari yapılarından düzenlemeyi önceleyen tavsiyeler almalarını yine zorlaştırdılar. Bu yüzden, Amerika'nın güneyinde, Sea Island'da gerçekleşen 2004 tarihli G8 toplantısında, konu gösterişli bir şekilde göz ardı edildi. Çin'in, para birimini ve sermaye piyasalarını serbestleştirme yoluyla ekonomisini zayıflatmak için Batının yaptığı siyasi baskılar, tüm bu olup bitene eşlik ediyordu.

Fikri mülkiyetin bir ticaret nesnesi olarak ele alınması, özelleşmenin rolü, hükümetlerin rolü ve boyutu ve kamu borçları konuları da, benzeri radikal anlaşmazlıkların söz konusu olduğu alanlardı.

Almanya'daki sosyal sistem reformları çok etkileyici bir örnek teşkil ediyordu. Batılı ekonomistlerin ve iş dünyasındaki liderlerinin büyük bir çoğunluğu, Alman ekonomisinin hızının kesildiğini ve bunun sebebinin, ağır ve esnek olmayan istihdam yasalarıyla sosyal koruma programları olduğunu düşünüyorlardı. Almanya'daki enerjilerin açığa çıkması için, bu konular üzerindeki yasalarda reforma gidilmesi konusuna odaklandılar. Almanya çok güçlü bir ülke olduğundan, tüm bunların, Avrupa

14. Joseph Conrad, *Nostromo*, Çev. Mehmet H. Doğan, İletişim Yay., 2016 (London: Penguin Books, 1982), 122-23. Eserin orijinali 1904'te yayımlandı.
Aristotales, *Nikomarkos'a Etik* (*The Ethics of Aristotle*), 209.
Gouverneur Morris, Bir Fransız Devrimi Güncesi (*A Diary of the French Revolution*), C. 1 (London: Harrap and Co., 1939), 148.

miskinliğiyle ilgili olduğuna inandılar. Bunda da bütünüyle haksız değillerdi.

Ama bunlar, söz konusu uzmanların diğer yarısının teslim ettiği şeyi açıkça göz ardı ediyordu. Batı Almanya, 1980'den beri Doğu Almanya'ya 1,25 trilyon avro üzerinde para dökmüştü. Hükümet, yıllarca doğuya yılda 90 milyar avro civarında para göndermişti. Dünyadaki herhangi bir hükümet, hiç bir yere bu kadar para döküp iyi bir şekilde çalışmaya devam edebilir mi? Bu durumda, dünyadaki ülkelerin çoğunun ekonomisi miskinleşemezdi, ancak bir çöküş yaşayabilirdi. Böylesi koşullar altında miskinleşmek, ancak ve ancak Alman sisteminin ne kadar güçlü olduğunu kanıtlıyordu. Doğuya akıtılan paranın iyi kullanılıp kullanılmadığı, tüm sosyal sistemin hafifletilmesi için reform gerçekleştirmek gerekip gerekmediğinden farklı bir meseleydi. Ülkenin sorunlarını incelemek için görevlendirilmiş uzmanlar topluluğunun başkanı Klaus von Dohnanyi'ye göre, "Almanya'daki zayıf büyümenin en az üçte iki oranında sorumlusu, Doğu'nun yeniden inşa edilmesiydi."[15] Yine de, Küreselci neoliberal hakikatin uluslararası savunucuları, gün geçtikçe bunu basitçe göz ardı etti.

En temel çatışmalardan biri, ekonomik prizma yaklaşımının tüm dünya için gerekli olduğuna inananlarla inanmayanlar arasında yaşandı. Her ne kadar, 1,5 milyarı aşkın insan zengin ve yoksul arasındaki ölçütlerin gittikçe gerisinde kalsa da, böylesi bir çatışma gündemdeydi. Martin Wolf, yüzyıl önce 10'a 1 olan bu ayırımın, günümüzde 75'e 1 olduğunu ve çok yakında 150'ye 1'e yükseleceğini söyledi.[16] Bahsi geçen çatışma, ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleşecek kamusal bir müdahalenin bu trendi geri çevirebileceği üzerindeydi. Ekonomistler topluluğunun geniş bir kesimi, bu tartışmaya girmek yerine, entelektüel şiddetle aynı şey olan bir inkâr durumu içerisinde. Bunu en iyi, yoksulluk uzmanı Ravi Kanbur'un, pazar odaklı gruplarca

15. *Deutsche Welle* (Bonn), 6 Nisan 2004, http://www.dw-world.de/dw/article/0,1564,1163753,00.html (erişim 2 Kasım 2004).
16. Martin Wolf, *Financial Times* (Londra), 10 Mayıs 2004, 11.

Dünya Bankasından ihraç edilmesi olayında görebiliriz. Kanbur, ekonomik büyümenin yoksulluğun azaltılmasında tek başına yeterli olmadığını ve vergilerin yeniden dağıtılmasına uygun politikalar gerektiğini savunuyordu.

*Vergilerin, k*üresel rekabet ilke*lerini tehlikeye atması sebebiyle, toplumsal yeniden bölüşüm aracı olarak kullanılamayacağı* fikri gittikçe müphem bir hâl almıştı. Gittikçe daha az sayıda ekonomist bunun doğru olduğuna inanıyordu. İsveç'i, vergi yükü en fazla olan, ekonomik ve toplumsal başarı hikâyesi olarak görüyorlardı. İsveç, 2005 yılında vergileri biraz daha artıracağını söylediğinde, bir içerleme ve korku tellallığı ortaya çıkmış olsa da, bu çok da önemli değildi.

Genel olarak, OECD'deki ortalama vergiler 2008 öncesi düzeylerine doğru bir yükselişteydi. ABD politikası her ne kadar üst düzey vergilerin kesilmesi ile ilgili olsa da, dünyadaki ekonomistler, bunun işe yarayıp yaramayacağı konusunda ciddi bir bölünme içerisindeydi. 2004 yılında, önde gelen 150 Amerikalı ekonomist, bu politikanın geri çevrilmesi gerektiğine dair, hükümetlerine hitaben bir dilekçe kaleme aldı.

En beklenmedik gelişmelerden biri de, neoliberal havarilerin, düşük vergilerle kamu borçları arasındaki denge konusunda yaşadığı kafa karışıklığıydı. Bunlar, düşük vergileri her zaman çok iyi bir şey, kamu borcunu da her zaman çok kötü bir şey olarak görmüştü. Pek çoğu, ansızın düşük vergileri savunur oldu; kamu borçlarının yükselişine boyun eğmekten kendilerini alamadı. Kötü olduğunu düşündükleri şeyler hakkındaki fikirlerini neredeyse unutmuş gibilerdi. Merkez Bankası yönetim kurulu başkanı Alan Greenspan bile, tırmanmakta olan Amerikan borcunu eleştirmek için, vergiler ve borçlar konusundaki görüşlerinde değişikliğe gitmişti.

Bu esnada Çin gibi yerlerde, pazar başarısı ve düzenlenmiş gözetimle dengelenmiş, vergi destekli kamu politikaları yoluyla gerçekleştirilecek devasa yeniden dağıtım çabalarının gerekliliği hâkim söylem olmuştu. "Çin'in sorunları o kadar büyüktü ki, ülkeyi ancak sağlık bakım hizmetleri, ekonomi ve yönetişim

alanlarındaki katlı gelişmeler bir arada tutabilirdi."[17] Buradaki amaç ise "sürdürülebilir ve adil" kalkınmaydı.

Mali uzmanlar arasında, neredeyse uzlaştırılamaz bir bölünme başlamıştı. Denetimsiz ve şeffaf olmayan mali gruplar yüzünden, 1997-98 yılında ortaya çıkan ölümcül dünya ekonomik krizine rağmen, bunları denetleyecek pek az şey yapıldı. Serbest fonlar, şimdiye dek hiç bu kadar güçlü ve kontrolsüz olmamıştı. *Economist* bunlara, "kapitalizmin yeni kralları"[18] diyordu.

İş dünyasında bu zamanlardaki hâkim söylem, yeni iş alanları açılması, şeffaflık, toplumsal sorumluluk ve olmadığı durumda kendi kendine denetim konularıydı. Yine de, bir yandan riski yatırım fonlarınca yönetilen, diğer yandan sosyal sorumluluğa inanan bir özel sektör mümkün değildi.

İlerleyen yıllar, askerî harcamaların radikal biçimde arttığı yeni bir dönemi işaret ediyordu. Bu harcamalar, ekonomik büyüme stratejisinin bir parçasıydı ve kamusal olarak satılıyordu. Bu esnada, artan sayıda ekonomist ve lider, karşı bir yaklaşımı, ekonomik kalkınmanın anahtarı olarak toplumsal kalkınma kuramını benimsiyordu. Nobel ödüllü ekonomist Amartya Sen'e göre, "pazar mekanizmasının ekonomik büyümeye katkısı elbette ki önemli olsa da, bu önem, ancak –kelimeleri, eşyaları ve hediyeleri– takas etme özgürlüğünün doğrudan önemi kabul edildikten sonra geçerli olacaktı."[19] Ekonomik politika meselesi olarak askerî harcama fikri, kuramsal görüngenin ancak diğer bir ucunda, hatta halis neoliberalizmin ötesinde bir yerlerdeydi.

Belki de kafa karışıklığını en fazla artıran şey, kutsal ticaret ve uluslararası rekabet alanında gizliydi. Klasik ticaret argümanı pek çok uzmana yetiyordu. Ama pek çok insan için, bu uluslararası anomaliler bir sorundu. Ucuz işgücünün avantajları ancak kısa vadeliydi. Köşeyi dönünce, her zaman daha ucuz bir işgücüne rastlamak mümkündü. Dolayısıyla bu, ani yükseliş ve iniş döngülerini teşvik eden bir kuramdı. Uluslararası rekabet-

17. Ramo, Pekin Mutabakatı (*The Beijing Consensus*), 14, 21.
18. *The Economist*, 27 Kasım 2004.
19. Sen, Özgürlükle Kalkınma (*Development as Freedom*), 6.

çilik, rekabetçi üstünlükle değil, üretim sisteminin boyutu ve bunun dikey entegrasyonuyla sonuçlanıyordu. En ucuz ve en verimli olmak, kaybetmeye engel değildi.

Bunun sonucu, korumacı söylemin yükselişi oldu. Bunun yanı sıra, temel ihtiyacın hiçbir zaman uluslararası ticaret için olmadığını söyleyen taze ve daha sofistike bir söylem de gündemdeydi. Bu, dikkati gerçek sorundan başka yöne çeken bir şeydi; iç pazarlara dönük sofistike olmayan bir yaklaşımdı. Stiglitz, "rekabeti içerde oluşturmak, korumayı dışarıda sağlamaktan daha büyük bir başarısızlıktır; ekonomik durağanlığın da nedeni budur" diyerek durumu özetliyor ve ekliyordu: "Ticarette liberalleşme, rekabetçi ve yaratıcı bir ekonomi oluşturmak için ne gerekli, ne de yeterlidir."[20] Yeni Zelandalı ekonomist Tim Hazeldine'e göre, "ihracatla kurtulma yaklaşımı aşırı bir satış"tı: "Daha az ihraç edip (ve bunlar için daha iyi ücretlendirmeler yapıp), dikkatimizi iç pazarlara tedarik konusuna yoğunlaştırmak, çok daha iyi olabilir."

Üretim, ticaret ve rekabetle ilgili bu karmaşık yaklaşımın altında, mevcut uluslararası ticaret modelinin, oligopolistik –seçim karşıtı– bir piyasayı amaçlayan, kaba bir kitlesel üretim fikrine dayandığı anlayışı gelişiyordu. Bu, gerçek tüketicilerin gerçekten tüketmek istedikleri şeyi seçmede bir rolleri olmadığı, ticaretle ilgili ve neredeyse şematik diyebileceğimiz bir yaklaşımdı.

Tüm bunları, siyasi ve ekonomik liderlerin, liderlik yalanları üzerine yenilenen anlaşmazlıkları sarmalıyordu. Daha da şaşırtıcı olan şey, mülkiyetle ilgili bir tartışma başlamış olmasıydı. Ekonomistler ve liderler, 30 yıllık bir zaman aşımının ardından, fazla yabancı yatırımın dengeli bir ekonomi ve istikrarlı bir demokrasiye engel olup olmadığını sorgulamaya başlamıştı. Bu soruları soran kişiler, eski Küreselci okul dışındaki her yerden gelen insanlardı.

---

20. Stiglitz, WIDER Konferansı.
Tim Hazeldine'den aktaran Kelsey, Yeni Zelanda Deneyi (*The New Zealand Experiment*), 361.

gereksiz krizler.

Bu genel kafa karışıklığını, iki belirgin mesele aydınlatıyor. Bunlardan ilki, içinde yaşadığımız toplumlarda yöneticilerin rolüyle ilgili. Yani, ister hükümetlerin başında olsunlar, isterse büyük şirketleri ve kurumları yönetsinler, her türlü yöneticiyle ilgili. Öyle görünüyor ki, bunlar arasında gittikçe daha fazla paylaşılan yöntemler ve kamu sektörü hizmetiyle birlikte, özel sektör parasına ilişkin (ki bu önceden yolsuzluk olarak biliniyorsa da bugün danışmanlık, lobicilik ve sistemlerin alt yüklenicilere devredilmesi içine gömüldü) mahir ya da pek de mahir olmayan kafa karışıklıkları; yenilenmiş bir kamusal düşünce, tartışma ve eylem için teknokrasiyi bir engel hâline getirdi.

Modern yöneticinin –çoğunlukla yasal prosedür olarak kılık değiştiren– yapı, uzmanlık ve kontrol takıntısı, genellikle aşırıya kaçtı. Bu durum, demokrasinin ve yaratıcı bir piyasanın işleyişini engelliyor. Sonuç olarak karşımıza çıkan şey, sıklıkla kısa vadeli ve oldukça faydacı eylemler. İçerik yerine biçime dönük bu uygulamalı öğreti, bir taraftan ayrıntılara, diğer taraftan büyük, tembel organizasyonlara olan takıntıyı destekliyor. Bu örgütler, gitgide yönsüz ulus-üstüler olarak karşımıza çıkıyor. Bunun ne anlama geldiğini anlayabilmek içinse, Batının küresel ısınmayla ilgili acılı yaklaşımına bakmak yeterli. Teknik detayları, gerçek dünyaya tercih eden gerçekdışılık, tüm bu tartışmayı açmaza sokuyor.

Söz konusu yönetim yaklaşımını eleştirenler, önleyici ilke yoksunluğundan bahsediyor. Bu ilke, bırakılırsa geri dönüşü olmayan eğilimler temsiliyle, kanıtlanmamış olasılıklar hayal ederek riskleri azaltmaya dönük, faydacı bir yol. Ancak –gerçeklik için çok daha geniş kapsamlı bir yaklaşım sunan– Aristotalesçi ihtiyat ilkesi üzerinden baktığımızda, kendi gerçekliğini yaratan bu yönetim takıntısı pozitif yönde umursamaz bir hâl alıyor. İhtiyat, gerçeklik içinde yaşama kapasitesi anlamına geliyor. Küresel ısınmayla ilgili teknokratik yaklaşımsa, basitçe gerçekliği görmezden geliyor ve onun yerine birbiriyle rekabet içinde olan çıkarları ve insanın merkezî ihtiyat kapasitesini yok sayan kanıt

fikrini ortaya koyuyor. Kanıt fikri, böyle bir yok sayış içerisinde; çünkü geleceğe değil, geçmişe dönük tasarlanmış bir fikir bu.

Daha az şatafatlı bir düzlemdeyse, bir çalışanın yaşamındaki başlıca geçim kaynağı olarak "detay"ların giderek artmasındaki yönetimsel egemenliğin yıkıcı etkisini görebilmemiz mümkün. Yeni teknolojinin etkisi, kıdemli yöneticileri bile küçük ayrıntılara çekiyor. Kendisine, düşünmek ve önderlik etmek için para ödenen insanlar, vakitlerini, bitmeyen bir yığın gereksiz mesaj yazarak ve bunları göndererek harcıyor. Çünkü iletişim teknolojileri yaşamlarının her ânını ve köşesini işgal etmiş durumda. Liderliğin ve yaratıcı süreçlerin bürokratikleşmesi, düşünceyi sorumsuz, açık eylemiyse amatör kılıyor. Bir taraftan çok daha kapsamlı bir güçsüzlük hissi yaratırken, diğer taraftan iş yapıyormuş hissi veriyor. Buna eskiden, ördekler tarafından ölümüne *gagalanmak* deniyordu.

İkinci kilit mesele, belki de bu sürecin mutlak açıklamasıyla ilgili. Üçüncü Dünyadaki borç krizi, başladıktan 25 yıl sonra bile büyümeye devam ediyor. Detaya dair hayali realiteye olan teknokratik takıntı –ki bu durumda buna sözleşme yükümlülüğü diyebiliriz– ve hataları veya başarısızlıkları kabul etme korkusu, krizi artırdıkça artırıyor. George Bernard Shaw'ın dediği gibi, "aptal bir insan, utanacağı bir şey yaptığı zaman, her zaman bunun kendisinin görevi olduğunu beyan eder."

2001 yılının Kasım ayında, IMF'nin ikinci büyük yöneticisi, yeni muhafazakâr Anne Krueger, krizi sonlandırmak amacıyla cesur bir girişimde bulundu. Basit ve parlak bir çözüm ortaya attı. Buna göre, ulus devletler için, özel sektöre uygulanabilir olanlarla eşdeğer bir iflas prosedürü –Amerikan 11. Bölüm fenomeni– oluşturulabilirdi. Aşırı ihtiyaç duyduklarında, kendilerini yeniden organize etmeleri karşılığında, sözleşme yükümlülüklerinden muaf olabilirlerdi. Dünyadaki merkez bankacıları işe girişti. Bunun yanı sıra ekonomistler, reformcular ve muhafazakârlar da. Ama sonra karşı saldırı başladı. Bu saldırıyı, ödenemeyen indirimli borçları yeniden satarak para kazananlar yönlendiriyordu. Bir yıl sonra,

teknokrasinin de yardımıyla, süreç karaya oturdu, sonra da kapı dışarı edildi.

2005 yılının Ocak ayında bir diğer girişim daha oldu. İngilizler, yeniden değer kazanmış IMF altınının satışını da içeren bir fikir geliştirdi. Diğerleri, altın piyasası için endişe ederek buna karşı çıktı. Washington, borcun %100 oranında silinmesini önerdi. Daha yakından incelendiğinde, bu harika önerinin planlarla çevrili olduğu ortaya çıktı. Amaç, çıkar sağlayacak kişileri çok yakından idare etmekti. Bir ay sonra gerçekleşen G7 maliye bakanları toplantısının sonunda, ortaya yedi ayrı önerme çıktı.

İlerleme yine de vardı. Yedi ülkenin yedisi de çözüm önerisinin gerekli olduğu konusunda hemfikirdi. Bu belki de Nelson Mandela'nın, Londra'daki maliye bakanları toplantısından bir gün önce, dünya kameraları ve Trafalgar Meydanında toplanan 20.000 insanın önünde ağlamasının bir sonucuydu.

> Kitlesel yoksulluk ve eşitsizlik zamanımızın en korkunç felaketlerindendir. Bu zamanlarda dünya, bilim, teknoloji, endüstri ve zenginlik birikiminin nefes kesici ilerlemesiyle övünürken, kölelik ve apartheide toplumsal şeytanlar payesi vermek zorundadır.
> Yoksulluğun üstesinden gelmek, hayır işi meselesi değildir. Adil eylemle ilgilidir. Bu, en temel insan hakkının, yani insanlık onuru ve uygun yaşam hakkının korunmasıyla ilgilidir.[21]

Liderler, Mandela'nın ilham verici gücünün kendi seçmen kitlelerine ulaşabileceğini biliyordu. Bu yüzden de, sorunu çözme vaadinde bulunup, sonrasında dağıldılar.

Burada dikkat edilmesi gereken konu şudur: İnsanların ölümüne ve bir kıtanın yıkımına neden olan kriz, 30 yılı aşkın bir süreden sonra bile hâlâ devam ediyor. Küreselleşmeden, küresel ekonomik kuramdan ve egemen teknokrasiden bize geriye kalan şey, aslında herhangi bir zaman diliminde, tek gecede çözümlenebilecek bir sorun engeli altında. Bu belki de, bizler hava boşluğundan çıktığımız zaman kendini belli edecek bir

21. Nelson Mandela, G7 maliye bakanları toplantısı sırasında, Trafalgar Meydanı konuşması, Londra, İngiltere, 3 Şubat 2005.

sorunu işaret ediyor. Batılı hükümetler kafalarını netleştirip, bu borçları silecek cesareti kendilerinde bulabilirler ve bu alanlar için yaratıcı ve işbirlikçi bir yaklaşım geliştirebilirlerse, yeni döneme geçebilmemiz mümkün olabilir.

24
Yeni Hava Boşluğu: Ulus-Devlet Geri mi Dönüyor?

Dünyadaki kafa karışıklığı yalnızca kuzey-güney farklılıklarıyla sınırlı olsaydı, yeni dönemin şeklinin bu olduğunu söylememiz mümkün olabilirdi. Ancak günümüzde, ulus-devletin geri dönüşü konusunda da aynı kafa karışıklığına sahibiz.

Pek çok insan, Batı için kuramsal olarak modası geçmiş bu kurumun dirilişine şaşırıyor. Ancak Batılılar için bunu daha da anlaşılmaz kılan şey, söz konusu dirilişin her yerde serpiliyor olması. Onlar, ulus-devletin 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında Avrupa tarafından icat edilen bir kurum olduğunu hayal etmişti. Hatta bu resmî icat, belirli bir zaman ve mekânda imzalanan bir

anlaşmayla ilişkilendirilmişti. 1648 tarihli Vestfalya Anlaşması, Otuz Yıl Savaşlarını sona erdirmiş ve Birleşik Eyaletlerin (bugünkü Hollanda) ve İsviçre Konfederasyonunun mevcudiyetini tanımıştı. Ancak bunu, Batının ulus-devlet olarak adlandıracağı bir tanıma şeklinde yapmıştı. Dünyanın diğer yerlerinde de bu örgütsel metodolojinin olması, elbette, 18. yüzyıldan itibaren Batıdan çıkan resmî ve gayriresmî imparatorluklar yüzündendi. Bu imparatorluklar yarım yüzyıl önce terk edildiğinde, Batı tarafından IMF gibi uluslararası örgütler oluşturulmuş ve böylelikle, Batı dışı ülkelerde aynı hat üzerinden gerçekleşen evrimin devamlılığı izlenmişti.

Bu durumda Çin, Hindistan ve Brezilya gibi küresel düzeyde ulus-devlet projeleri olarak ortaya çıkan dev güçlere ne olacaktı? Ki bu güçler, Vestfalya *hakikati* ile değil, kendi mantıklarıyla hareket ediyor gibilerdi. Batılılar her yerde bu fenomeni *tehlikeli* addediyorlar. Tehlikeli; çünkü bu ülkeler Batı mantığı dışında hareket ediyor. Örneğin Çin'in farklı piyasalarda gittikçe artan –ve yalnızca fiyat üstünlüğü ya da rekabetçi üstünlükle sınırlı kalmayan– egemenliği, Batı merkezli küreselcileri korkutuyor. Batı merkezli küresel fikri mülkiyet fikrini reddederek sorunlarını çözen Brezilya, aynı derecede rahatsızlık veriyor. Ayrıca büyük bir balıklar okulundaymışız gibi bu balinalara, artan sayıda Batılı olmayan küçük ulus-devlet eşlik ediyor.

Tüm bunları bir süreliğine kenarda tutalım. Batılılar, klasik Vesfalya ulus-devlet sisteminin, Batı içinde geri dönüşüyle ilgili genelgeçer bilgilerini yeniden gözden geçirirken, yeteri kadar sorun yaşıyorlar zaten. Bugün, Avrupa Birliği olarak adlandırılan şeyin kurucuları, mevcut siyasi modelleri değiştirmek için, son dünya savaşından çıkan bir iradeye sahipti ve birliği büyük bir başarıyla kurmuştu. Ancak burada, görünmeyen bir çelişki mevcuttu. Avrupa'da her zaman birden fazla iç sınır olmuştu. Bu sınırların birinden geçtiğimizde, tarihsel deneyim, beklenti ve gerilimler de değişiyordu.

2 Kasım 1959 tarihinde Charles de Gaulle Fransa'nın yeni seçilmiş cumhurbaşkanı olarak Strasburg'a gitti. Yeni Avrupa'nın

başarıyla geçtiği sınırlardan biri olan ve her iki tarafa da yakın olan şehre. Burada, çok iyi anladığı konuların birinde tarihsel bir konuşma yaptı. "Oui, c'est l'Europe, depuis l'Atlantique jusqu'à l'Oural, c'est l'Europe. C'est toute l'Europe qui décidera du destin du monde."[1] Yani gelecek, Atlantik'ten Ural Dağlarına kadar uzanan bir Avrupa'ydı. Demir Perde kaldırıldığında ve Avrupa doğal sınırlarına baktığında neler olabileceğini hayal etmek üzere geçmişe ve geleceğe bakıyordu. De Gaulle, Doğuya uzanan doğal sınırların Ural Dağları olduğunu düşünüyordu. Bu dağların batı yakasında Avrupa Rusya'sı, doğu yakasında Asya Rusya'sı uzanıyordu. 1959 ve 1989 yılları arasında, Avrupa birtakım zorlu sınırları geçti; ancak, hâkim görüş kıtasal ve ulus-devlet sonrası olmaya devam etti. Çünkü hiç kimse de Gaulle'ün gerçekliğiyle henüz yüzleşemedi. Bütünleşik bir kıtaya ilişkin başlangıç rüyası hiç değişmeden devam etti.

1945-1989 yılları arasında, 44 yıl boyunca süren bu iç tartışma açısından belki de en önemli olan şey şuydu: Batı Almanya, söz konusu projeye kıtasal ve derinlemesine demokratik entegrasyonunu pekiştirmişti. Alman tarihçi Heinrich Winkler'in açıkladığı üzere Almanlar, kendilerini Batının evriminden yüzyıllardır ayrı tutan mitolojiden, 1945 yılında özgürleşmişlerdi.[2] Filozof Jürgen Habermas 1986 yılında bunu şu şekilde tanımladı: "Federal Cumhuriyetin, Batının siyasi kültürünü, Batı Almanya'da savaş sonrası dönemin en büyük entelektüel başarısı olarak kayıtsız kabulü."[3] Sonra 1989 yılında Sovyet Bloğunun çöküşüyle çok başka nitelikte bir sınır açıldı. Bu bir darboğaz mıydı? 10 Kasım'da, Berlin Duvarının yıkılışından bir gün sonra, bu devrimsel değişimin mimarlarından ve çoktandır

1. *Le Monde*, 24 Kasım 1959, 4.
2. Bkz. Heinrich August Winkler, "Reich Döneminin Uzun Gölgesi: Alman Tarihinin Ağırlığı (The Long Shadow of the Reich: Weighing Up German History)", Alman Tarih Enstitüsü Yıllık Konferansı-2001 (2001 Annual Lecture of the German Historical Institute) (Londra: The German Historical Institute, 2002).
3. Heinrich August Winkler, "Tüm ülkelerin Avrupalıları, Hatırlayın (Europeans of All Countries, Remember)", *Deutschland* E6, No. 3 (Haziran-Temmuz 2004): 19, 16.

emekli olan büyük Willy Brandt, "birlikte sahip olduğumuz şey, şimdi birlikte büyüyor" diyordu.

Lakin tüm bu olup bitenlerin zaptedilmesi hiç de kolay değildi. Birkaç ay içerisinde, 25 yeni ulus-devlet kuruldu. Bu ülkelerden bazısı, bunun böyle olabileceğini beklemiyordu bile. Bazısıysa, bağımsızlığı için yüz yıllardır mücadele etmekteydi. ABD başkanı Woodrow Wilson'un 1918-19'daki vaadinden bu yana, meşru bir ulusal hareketin oluşmasını bekliyorlardı. Wilson'un formülü iyimser olduğu kadar da karmaşıktı: "Ülkelerin kendi kaderlerini tayin etmesi bir aşama değil, harekete geçmek için zorunlu bir ilkedir." Neydi bu ilke: "Bir ırk, teritoryal bölge ya da topluluk." Wilson'un dışişleri bakanı, bu vaadin "asla gerçekleştirilemeyecek umutlar" ortaya çıkarabileceğini belirtiyordu. Belki de bu umutlar, "binlerce insanın hayatına malolacaktı."[4]

1919 ve 1989 yılları arasında birtakım kısa süreli deneyler gerçekleştirildi ve bu deneyler sonunda binlerce değil, milyonlarca insan yaşamını yitirdi. Genel olarak –Polonya'dan Ukrayna'ya, Latviya'dan Slovenya'ya, Çekoslovakya'dan Bulgaristan'a– bu yerler askıya alındı. Buradaki insanlar yıldırıldı, kurban edildi, küçük parçalara bölündü ve itip kakıldı. Sonra bir anda, bir gecede olanlar oldu. Ulus-devletlerin baskın gücüne kendini adamış bir dünyanın ortasında, on milyonlarca insan uluslararası sahneye çıkarak, kendi ulus-devletlerini kurmak için ilk ya da en iyi ihtimalle ikinci şanslarını kucakladı. 44 yıllık komünizm geçmişinden sonra piyasalara ilgi duydular. Pek çoğu, deneyim ve düzenleme eksikliğiyle, piyasalardaki yolsuzluğun en kötü biçimlerinin içine dalıverdi.

İlgi duymadıkları tek bir şey varsa, o da yeni ulus-devletlerini, ulusal otoritelerini zayıflatacak kıtasal ya da küresel bir sistem içerisine sokmaktı. Dahası, bunlar kendilerini uçlardan gelen ülkeler olarak görmüyorlardı. De Gaulle'ün formülüne göre bu

4. Karl E. Meyer, İmparatorluğun Tozu: Asya Kültürünün Kalbinde Egemenlik Yarışı (*The Dust of Empire: The Race for Mastery in the Asian Heartland*) (New York: Century Foundation Book, 2003), 4-5.

ülkeler Avrupa'nın merkezinde yer alıyordu. Veya Aurel Kolnai'nin ifade ettiği gibi "bu ülkeler, gerçek Avrupa'yı, yani onun özünü temsil ediyordu."[5] Bu sebeple, kıtanın nasıl organize edileceği konusunda birtakım fikirleri vardı.

Söz konusu tavır, 2004 yılında, bu ülkelerin pek çoğu Irak'a askerî birlik göndermeye istekli davrandıklarında daha net ortaya çıktı. Irak savaşı, dünya sahnesinde bağımsız aktörler olarak eyleme geçmeleri için, belki de bu ülkelere ilk defa imkân tanımıştı. Tarihsel anlamda *bağımsız* kelimesi Rusya, Almanya, Avusturya, hatta belki de Fransa'dan ayrı hareket etmek anlamına geliyordu. Irak'a askerî birlik gönderebilmek, bağımsızlığın aleni ilanı gibiydi. Bugün bu ülkeler, Rusya ve Almanya'yla birlikte çalışmaları gerektiğini biliyor; ama aynı zamanda, Vaclav Havel'in 2004 yılında söylediği gibi, Rusya'daki "otoriterliğin kaygı verici işaretlerinden kurtulabilmek konusunda da bir o kadar atikler."[6] Örneğin Polonya, Polonyalıların kayma olarak nitelendirebileceği eylemler söz konusu olduğunda, Almanya'yı hızlıca uyarabiliyor. 2004 yılında, 1945 yılında Polonya'dan ihraç edilen Almanları temsil eden bir örgüt, ülkenin Avrupa Birliği'ne katılışını, kaybolan mülklerin tazmini için hak talebinde bulunabilme imkânı olarak kullandı. Buna karşılık Polonya parlamentosu hızla, Almanya'dan çok daha büyük bir hak talebinde bulunmayı mümkün kılacak bir önergeyle karşı tarafı mat etti. Tarihsel güçler, bu yeni ülkeler üzerine paternalist yollarla eğilirken, beraberinde, onların kaslarını esnetip açmasından kaynaklanan pek çok başka olay yaşandı.

Ulus-devletin tam da Avrupa'nın kalbinde geri dönüşünü karmaşıklaştıran şey, her şeyi bir gecede olmasından sonra kurulan orta derecede kusurlu bir demokrasiyle ve bunu otomatik takip eden yolsuzlukla, diktatörlüklerden ve emsallerine uygun bir yönetim deneyimi eksikliğinden kaçınamayacağımızdı. Bu, Avrupa için çok uzun bir süreçti. Merkez için de uzun olacaktı.

5. François Fetjö'den alıntı, *Histoire de la destruction de l'Autriche-Hongrie-Requiem pour un empire défunt* (Paris: ÉDIMA/Lieu Commun, 1988), 377.
6. *International Herald Tribune,* 22 Ekim 2004, 1.

Bu yüzden bu ülkeler, pek çok orta sınıf ülkenin yarım yüzyıl önce geride bıraktığı dramalara yakalandı.

Şimdi deneyimlediğimiz şeyse, ulusalcılığın ya da ölüm döşeğinde olan şeyin yeniden dirilmesinden kaynaklanan küçük bir sinyal değil. Aksine, tam demokrasi sürecinde olan yirmi beş ayrı girişim. Romanya ve Bulgaristan gibi ülkeler, tam bir Avrupa ulus-devleti gibi muamele görebilmek adına, işleyen bir demokrasinin tüm niteliklerini yerine getirebilmek için çırpınıyor. Belarus ya da Tacikistan gibi ülkelerin daha çok yolu var. Türkmenistan gibi birkaç ülkeyse, tamamen zıt bir yöne doğru ilerliyor.

Orta Avrupalı olmayanlarımız için, her bir ülkede 25 yıldır süren deneyin ortaya çıkardığı duyguların derinliğini hissedebilmek zor olacaktır. Auschwitz-Birkenau'nun kurtuluşunun 60. yıldönümünden bir gece önce, devlet ya da hükümetlerin katılım gösteren liderleri adına Kracow'da bir yemek düzenlendi. Bu yemekteki konukların çoğu, yeni özgürleşen 25 ülkeden gelen katılımcılardı. Liderlerin kıta boyunca ulaşımını zorlaştıran yoğun bir tipi söz konusu olduğundan, konuklar ancak gecenin ilerleyen saatlerinde girişlerini yapabildiler. Gecenin ilerleyen saatlerinde, Ukrayna cumhurbaşkanı olarak yeni yeminini etmiş Viktor Yuşçenko, yüzü kendisine yönelik bir zehirleme girişiminden siyaha dönmüş hâlde, sahnede beliriverdi. Tüm salon, siyasi ortamlarda görmeye alışık olmadığımız bir sıcaklık ve sempati örneği gösterdi. Neredeyse bir felaketin ayırdığı, ancak yavaşça yeniden bir araya gelen bir aile gibiydiler; şimdi de kaybettikleri son oğullarından biri yeniden ortaya çıkmıştı. Herkes Yuşçenko'nun önünde zorlu bir yol olduğunu biliyordu. Ancak devrim ateşinin eşikte olduğu hissediliyordu. Ukrayna'da, vatandaşların sokağa döküldüğü ve demokrasi gelene kadar sokaklarda kaldığı devrim, tamamıyla demokrasinin başarılı bir şekilde gelişmesiyle birlikte, ulus-devletin gücü ve bağımsızlığıyla ilgiliydi.

Bu ülkeler ne türden kıtasal ya da küresel düzenlemeler yaparsa yapsınlar, söz konusu bağımsızlığın daha fazla ileri götürülmesine odaklanıyorlar ve odaklanacaklar. Birkaç gün

önce Yuşçenko, Kiev Bağımsızlık Meydanı'nda Ukraynalılara konuşurken şunları söylemişti: "Kültürümüz, dünyayı biricikliğimizi görmeye zorlayacak" ve "hâl böyleyken, bizim geleceğimiz, birleşik bir Avrupa'nın geleceği olacak. Yerimiz, Birleşik Avrupa içerisindedir. Bizler, Artık Avrupa'nın çeperi değiliz; Avrupa'nın merkezinde yer alıyoruz".

Bir diğer taraftaysa Rusya var; bir imparatorlukken, Ukrayna'nın gerçek ayrılışını takiben, 18. yüzyıl sınırlarından bile yoksun kalmış bir Rusya. Rusya'nın şimdi kendisine tam anlamıyla ulus Rusya olarak bakması gerekiyor. Bunun devasa ve mitolojik olası sonuçları var. Ve bunu, bir taraftan toprak kayıplarının yaralarını sararken, diğer taraftan yeni ve denenmemiş sistemlerden aldığı dersleri içine sindirirken yapması gerekiyor. Bunların hepsi, dışarıda az bir sempatiyle karşılanıyor. Bir imparatorluk mevzubahis olduğunda, bahaneye çok az yer vardır. Bunların hepsi, ulus-devletin gücünü ancak vatandaşlar arasında pekiştirebilir.

2004 yılının Eylül ayında Vladimir Putin, Rusya'nın 89 bölgesel yöneticisi için seçim sürecini sonlandırdı ve bölgesel meclislere doğrudan aday tavsiye etme yolunu seçti. Bu durum Batıda kaygıya ve eleştirilere yol açtı. Ancak –söz konusu yöneticiler de dahil olmak üzere– Rusya içindeki genel atmosfer, daha ziyade bir rahatlamaya benziyordu. İnsanlar bunu, ulus-devletin meşruiyetinin ve hukukun üstünlüğünün sağlamlaştırılması yolunda bir hareket olarak gördü.

avrupa yön değiştiriyor.

2004 yılında, Avrupa Birliği 10 ülkeye üyelik hakkı tanıdı. Bunlar arasında, eski Sovyet Bloğu olan 8 Orta Avrupa ülkesinden bir grup da vardı. Eski üyeler, geçtikleri sınırın derin bir uçurum olduğunu hızla keşfetti. Birlik, artık başka bir şeye dönüşmüştü. Federal bir proje olarak Avrupa rüyası bir gecede eriyip gitmişti. Entegrasyoncu kurucular kaybetmişe benziyordu. Hükümetler arası yeni bir koalisyon, projeye yeniden yön verecek güce sahip gibiydi.

İngiltere gibi ülkeler, Avrupalılaşma sürecini yavaşlatma mücadelelerini kazanmış olduklarını düşündü. İngiltere maliye bakanı, "eski entegrasyoncu projenin ciddi yara aldığı"ndan bahsetti.[7] Ancak İngilizler belagati elden bıraktıklarında, olanın sandıklarından çok daha entegrasyoncu ve arzularının Batı ve Orta Avrupa arası bir yerlerde yatmakta olduğunu göreceklerdi. Hatta daha geniş kapsamlı ve ciddi bir Avrupa projesini raydan çıkardıkları ve Birliğin uluslararası arenada zayıflamasına neden oldukları için pişmanlık duyacaklardı.

Lakin sorun ilk defa göründüğü kadar basitti. En yeni 10 üyenin 8'i, kurucuların benimsediği nedenlerin tam zıttı nedenlerle birliğe katıldı. Kendi ulus-devletlerinin bağımsızlığını korumak için. Daha spesifik konuşmak gerekirse, Rusya ve Almanya'nın uzun vadeli korumasını istiyorlardı. İkinci gerekçeleriyse, basitçe ekonomiydi. Diğer taraftan, izin verecekleri son şey, entegre bir merkezî ve hükümetler arası bir çevresi olan iki vitesli bir Avrupa'ydı. Eğer bunlar dedikleri gibi Orta Avrupa'ysa, kendilerini çevreye atacak hiçbir sisteme izin vermeyeceklerdi.[8]

Bu yüzden Robert Cooper, "Avrupa belki de 300 yıldır ilk defa rekabet içinde olan hakikatler bölgesi değildir" derken gereğinden fazla bir iyimserlik sergileyebildi. Sonra, Hollanda başbakanı "bu türden bir işbirliği ve dayanışma hissinin artık pek çok insan için açık seçik olmadığı gittikçe daha çok ortadadır" derken belirli bir hakikate yaklaştı. Başbakan şöyle devam etti: "Ortak zeminimizin ne olduğunu belirlemek gittikçe zorlaşıyor; bizi en derin düzeyde bağlayan şeyi görme becerimizi, neredeyse kaybetmiş gibiyiz."

Yeni katılan üyeler, daha çok uzun bir süre eski üyelerden farklı ve kopuk olmaya devam edecek.[9] Şimdiye kadar duyduğum

7. Gordon Brown, British Council yıllık konferansı, Londra, 7 Temmuz 2004.
8. Jan Zielonka, "Genişleme ve Avrupa Entegrasyonunun Sonuçlanması (Enlargement and the Finality of European Integration)", Jean Monnet Çalışma Belgesi No. 7/00, Sempozyum: Joschka Fischer'e Yanıtlar, 2000, http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/00/00f0801.html (erişim 9 Eylül 2004).
Robert Cooper, *Ulus Devletin Çöküşü* (*The Breaking of Nations*), 60.
Jan Peter Balkenende, Avrupa Parlamentosuna hitaben.
9. Jan Zielonka, "Genişlemiş Yeni Sınırlar Avrupa Birliğini Nasıl Şekillendirecek?

en karamsar görüş, belki de Orta Avrupalıların tüm bu yıllar boyunca, Sovyetler Bloğuna değil, Avrupa'ya ait olduklarını reddettikleri ve Avrupa'nın değil, Amerika'nın hayalini kurduklarıdır.[10] Gerçeklik kendini gittikçe daha fazla hissettiriyor; yani istediğimiz kadar hayal kurabilsek de, coğrafyanın kendine has bir hakikati var. Bu ülkeler, şimdi Avrupa'da ve çelişkili mitolojilerini çözmek zorunda.

10 ülkenin Avrupa Birliği'ne girişi bizlere, yalnızca ulus-devletin değil, basit ulusalcılığın da en sıkıcı hâliyle geri dönüşünü gösterdi. Örneğin, Avrupa Birliği gibi güçlü bir kurum, küçücük bir adada ırk ayırımı sorununu çözememiş Kıbrıs'ın birliğe katılmasına nasıl müsaade etmişti? Bu türden bir yılan savaşının Birliğin içine basitçe aktarılmasına nasıl izin vermişti?

Bunun yanıtı, Kıbrıs'ın bu türden kavgalar serisi içerisinde bir ilk olmasıydı. Daha derin bir argümansa, Türkiye'nin birliğe olası katılımıyla başlamıştı. Bir tarafta, 450 milyon Müslüman olmayan yerleşik Avrupalı arasında 17 milyon Müslümanın mevcudiyetinin basitçe normalleşmesinin nasıl sağlanacağı konusunda kafası karışmış bir kıta vardı. Aynı kıta, 70 milyonluk bir ülkenin birliğe giriş süreci içerisindeydi. Burada vurgulanan husus, tamamıyla Avrupa içindeki kafa karışıklığını ortaya koymakla ilgilidir. Bu kafa karışıklığının nedeni, büyük ölçüde, kıtasal düzeyde gerçekleşen ciddi kültürel iletişim yoksunluğuydu. Avrupa'nın, entegrasyoncu projesinden bilinçli olarak uzaklaşması, 17 Haziran 2004 tarihinde gerçekleşen bir yemekle oldu. Bir zirve için toplanmış liderler, yeni Avrupa dönem başkanının kim olması gerektiği konusunda hoş olmayan bir kavgaya girişti. Sonuçta, eski Portekiz başbakanı José Manuel Barroso dönem başkanı seçildi. Barosso, kısa sürede hükümetler arası ilişkilere inandığını açığa kavuşturdu. "Naif federalciler"den biri olmadığını alenen beyan edebilmek için kendi yolunun dışına çıktı.

(How New Enlarged Borders Will Reshape the European Union)", *Journal of Common Market Studies* 39, No. 3 (Eylül 2001): 507-36, 508.

10. Aleksander Smolar, NEXUS Konferansı, Washington, D.C., 18-20 Kasım 2004.

Olup bitenin beş ila on yıl zarfında ne anlam ifade edeceğini kimse bilmiyor. Bir hava boşluğu içerisinde yaşıyoruz. Avrupa'daki güçlü yapılar, kıtayı entegre etmeye devam edebilir. Veyahut da ulusalcı eğilimler güçlenebilir ya da kıta, kendine dair, eski ortaçağa benzeyen yeni bir bakış açısı benimseyebilir: Tek bir kıta içerisinde birbiri içine geçmiş, farklılıklar üzerine kurulu, katmanlı sınırların benimsendiği bir bakış açısına.

kafası karışmış bir imparatorluk.

Avrupa'daki bu kafa karışıklığı, Amerika'daki kafa karışıklığına denk düşüyor. Şimdilerde Washington'daki hükümet çevrelerinde imparatorluktan bahsetmek, kabul gören, genelgeçer bir şey. Ancak bu imparatorluğun amacı, dikkat çekici bir belirsizlikle bezeli. Ya da taktikleri ortada olsa da, stratejisinin ne olduğu belli değil.

Örneğin, yeni yüzyılın ilk zamanlarında, yurtdışındaki Amerikan askerî tesislerinin sayısı 725'ti.[11] Ne için? Bir ülkenin dünyadaki asker gücünün yarısını temsil etmesi, ilk bakışta belirsizliğe mahal vermeyen bir önermeydi. Ancak, İngiliz İmparatorluğunun eski donanma gücünün karasal bir versiyonu gibi dünyanın her yerine yayılmış olmak, ilgili tarafı statik, savunma durumunda bir pozisyona sokuyordu; belirli bir amacı olmayan görünür bir hedef hâline getiriyordu. Eski İngiliz askerî taktikleri kolonilerle, çoğunlukla güç diplomasisi olarak adlandırılan hafif ve esnek darbe kapasitesi ve net bir uluslararası endüstriyel ve ticaret politikasıyla ilgiliydi. Koloniler, İngiliz endüstrisine hammadde üretiyordu. Bu, Amerika için tam olarak böyle değildir; çünkü Amerika'nın çıkarlarına hizmet edebilen ya da edemeyen ulus-üstülerle ülkenin ittifakı ve ülke içi ekonominin işlerlik ihtiyacı arasında, derin bir kuramsal kafa karışıklığı söz konusudur.

Günümüzde, Amerika'nın dünyadaki askerî mevcudiyetinin bir şekilde 11 Eylül olayıyla ilgili olduğuna dair bir yanılsama var. Ancak bu mevcudiyet, saldırıdan çok önce de söz konusuydu.

11. Joshua Micah Marshall, *The New Yorker*, 2 Şubat 2004, 84.

Demir Perdenin yıkılışından 11 Eylüle kadar geçen yıllar, uluslararası sahne için özellikle vahşi bir görünüm sergiliyordu. Bu sebeple, çeşitli taktikler denendi ve eksik bulundu ama bunlar yine de varlıklarını sürdürdü.

Buna paralel olarak Amerika, 2004 yılında, tuhaf bir şekilde parasının değerini düşürmeye karar verdi. Para politikasıyla ilgilenen teknokratlar, bu işi bu kadar katı bir şekilde yapmayı kendilerine yediremedi. *Economist*'e göre, "bu düşüşün devam ediyor olması, tarihteki en büyük temerrüd anlamına geliyordu."[12] Nixon, 1971 yılında benzer nedenlerle doların değerini düşürdüğünden beri böyle bir şey yaşanmamıştı: Yani, dış borcun değerinin ortadan kaldırılması, ihracat ucuzlatılırken, ithalatın daha pahalı kılınması gibi bir şey. Avrupalılar ve diğerleri, ABD'nin bütçe açığını döviz piyasası üzerinden kendilerinin taşımaması gerektiği konusunda, bunun hemen akabinde şikâyete başladı.[13]

Asker'ı konumlanma da, paranın değerinin düşürülmesi de savunmacı hareketlerdi. Hakkında çok konuşulan askerî müdahaleler, genel durum içine gömülü özel durumlar olma dezavantajını taşıyordu. Öte yandan dünya, ulusal ve bölgesel olarak gruplaşıyor gibiydi. Bu imparatorluk, her ikisi için de uygun değildi. Amerikalı yazar Michael Lind'in formülasyonuna göre, "aslında ortaya çıkmakta olan şey yeni dünya düzeniydi; ancak bu düzenin mimarisi, Asya ve Avrupa'da gerçekleşen ve Amerikalıların davet edilmediği toplantılarda tasarlanmıştı." Bir başka deyişle, bir imparatorluk asla uluslararası olamazdı; her zaman merkezdeki ulusalcılığın bir uzantısıydı. Washington'un uzak yerlere yayılmış sistemi, her yerde etkili olmaya pek uygundu; ancak, ülkenin bölgesel durumları uzun vadeli ve kurumsal temellerle idare edebilecek gücü neredeyse yok gibiydi.

12. *The Economist*, 4 Aralık 2004, 9.
13. *Financial Times*, 25 Ocak 2005, 6.
Michael Lind, "Amerika Nasıl Gözden Çıkartılabilir Bir Ulus Oldu? (How America Became the World's Dispensable Nation)", *Financial Times* (Londra), 25 Ocak 2005, 17.

faktörler labirenti.

Batıdaki bu özel durumlar bizleri, aynı dönemde ortaya çıkan temel önerileri üstlenmiş toplumsal ve teknolojik kafa karışıklığı kalabalığından uzaklaştırıyor. Bunların belirli bir biçimi yok ve bizler etkilerinin ne olduğunu bilemiyoruz. Bazıları Küreselleşmeyle, bazıları bağımsız gerçekleşti; bazılarıysa bizzat Küreselleşmenin bir ürünü. Ancak hepsi, Küreselleşme üzerinde basitçe, yalnızca mevcudiyetleriyle etkili oluyor.

Örneğin bir, bir buçuk yüzyıl önce Avrupalı imparatorluklara uygun gelen Afrika sınırları, şimdilerde gittikçe Avrupalıların ayağına dolanıyor. Sanki bir anda ortaya çıkmışçasına Kenya, Tanzanya, Uganda, Ruanda ve Burundi gibi ülkeler, birbirlerine katılmalarının önerildiği ciddi konuşmaların parçası durumunda. Burada, kendilerine empoze edilen siyasi ve kültürel prizmadan –ya da hapishaneden– kaçmaya çalışan, İngiliz İmparatorluğundan üç, Fransa'dan iki ülke var. Bu ülkeler, işlevsiz durumlarına katkı yapan yapay bölünmelerden yorgun düşmüş durumda. Bunlar bize, Afrika'daki durumu radikal biçimde değiştirebilecek bir yeniden yapılanmayı gösteriyor.

Bu ülkelerin kaçmasına neden olan kriz dışındaki itici güç nedir? Belki de uluslararası hava boşluğu bunlara, mükemmel sonuçlar öngören süreğen Batı projeksiyonlarına aldırış etmemeleri için, gerekli kafa karışıklığı ve belirsizliği temin ediyor. Bir kere bunu başardıktan sonra da, geçmişte işlerine yaramış tarihsel alışkanlıklarını yeniden keşfedebiliyorlar. Belki de, Çin, Hindistan ve Brezilya'dan çıkan argümanlara kısmen yanıt veriyorlar. Bu argümanlar, daha lineer ve soyut gayri safi yurtiçi hâsıla ölçümlerine karşılık, daha bağlamsal ve insancıl bir Yaşam Kalitesi fikriyle, gelişmekte olan ekonomilere daha makul bir yaklaşım sunuyor.

Ancak işleyişte olan çok daha fazla faktör var.

Örneğin, Afrika kıtasındaki dinsel değişimlere bakalım. Yüzyıl içinde Pentikostal, karizmatik, Protestan ve diğer benzeri hareketlere inananların sayısı, sıfırdan yarım milyara çıktı. Bu büyüme üstsel bir büyümeydi, muhtemelen kıtanın biriken

sorunlarınca ilerliyordu. Sonra bir anda Küreselleşme dini, eski ve daha deneyimli tanrıları içine alan bir inanç sisteminin uyanışına erişti. Hangisinin egemenliği daha olasıydı?

Dünyada devam eden kentleşme trendine bakarsak şunu görürüz: 50 yıl zarfında, en büyük 20 kentin nüfusu, 50 milyondan, 200 milyona çıktı. Kimi yerlerde bu değişim çok daha dramatik boyutlardaydı. Örneğin İstanbul'daki nüfus 1 milyondan 12 milyona yükseldi; Bombay'da 1,5 milyondan 12,5 milyona, Sao Paulo'da ise 1,3 milyondan 10 milyona çıktı. Çok kısa bir zaman zarfında dünya nüfusunun %60'ı kentli olacak.

Bunun yansımaları da daha görünür olacaktır. Bu yansımalar şimdilerde, kitlesel üretimden, gelişmekte olan ülkelerdeki dev gecekondu bölgelerinin büyümesine kadar, yaşamlarımızın her alanında etkili. Güvenlik kontrolleri, sahte popülizmin olası güçlenmesi ve endüstriyel tarımın çevreye ciddi zararlar vererek büyümesi; bunların hepsi, içinde bulunduğumuz medeniyeti, ekonomik bir kuram kadar güçlü bir etkiyle şekillendirebiliyor.

Serbestleşme ideolojisi altında geçen 30 yıldan sonra, yeniden düzenlemeler her gün biraz daha güçleniyor. Önde gelen muhafazakâr ekonomistlerden Samuel Brittan, "düzenlemenin yukarı sürünmesi tehlikesi" hakkında şunları söylüyor: "Düzenleyicilerle nasıl başa çıkılabileceğine dair profesyonel tavsiyeler, çok rahatlıkla hızla gelişen bir endüstriye dönüşebilir."[14]

Teknolojinin gelişmesi konusu, cevaplardan çok gizemlerle dolu. Açık kaynak bilgisayar sistemleri imalatçıları, Microsoft tekeliyle mücadelelerinin hâlâ çok erken bir aşamasında. Bunun, hükümet güçleri ve kişisel özgürlükler üzerinde gerçek sonuçları olacaktır. Pek çok yerde hükümetler, kapalı sistemler aleyhine kararlar almaya başladı bile. Bu kapalı sistemler varlıklarını sürdürebilecek mi? Yoksa cesaretlerini mi kaybedecekler?

Teknolojik satış vergisi gibi bir şeyin –yani, hareket hâlinde olan her dijital *bit* enformasyon için otomatik olarak ödenen *vergi*nin– hükümetlerin gelirlerini artırma becerisini radikal olarak değiştirebileceği gibi erken önerilerden bahsetmemiz

14. *Financial Times* (Londra), 18 Şubat 2005, 13.

mümkün. Bu, söz konusu verginin, aynı zamanda, ulus-devletin teknoloji ve sahiplerini idare etme gücünü artıracağı anlamına da gelebilir. Her şeyden önce, bu sahipler, uluslararası özgürlükleri, günümüzde, hem özgür olmak hem de tekel oluşturmak amacıyla kullanıyor. Bu, ticari olarak güdümlense de, siyasal açıdan ciddi olumsuz sonuçları olan diktatörlüklere benziyor.

Hepimizi çevreleyen toplumsal karmaşanın boyutlarını, hükümetin insan yaşamı üzerindeki etkisinin azalmasına dönük amaçlarla yakın geçmişte güç kazanan siyasi hareketler üzerinden anlayabilmemiz mümkün. Bunların pek çoğu, vatandaşların daha önceden hiç görülmemiş derecede büyük çapta gözetimi için görevli görünüyor: Herkesin parmak izinin bireysel yasal hakları çiğneme sınırını aşacak şekilde alınmasından.

Görünen o ki, terörizm tehdidiyle panikleyen hükümetler, yeni ve istilacı izleme güçleri için yüksek teknoloji arayışı içinde. Kentlerde her yerde görebildiğimiz sıradan güvenlik kameraları, tedricen insan hareketlerinin normal olup olmadığını teorik olarak yorumlayabilen, içinde bilgisayar programları olan kameralara dönüşüyor. Bu *olağandışı davranış tanıma sistemi*, halihazırda İngiltere'de kimi bankaların dış çevresi için kullanılıyor. Banka soyguncuları, soygun öncesinde belirli davranışlarla hareket ediyor. Güvenlik uzmanlarıysa, teröristlerin de böyle davranabileceğini söylüyor. Batı demokrasilerinin çoğunda sokaklara döşenmiş milyonlarca kamera, hızla olağandışı davranış tanıma fikrine adapte edilebilir. Öte yandan, banka soyguncusu ya da terörist olmadığımız müddetçe normal davranabileceğimiz fikri, bireycilik ve topluma ait son derece kontrolcü bir fikir olarak karşımıza çıkıyor. Bu, toplumun vaktinde nasıl yekpare bir dinsel kodla yönetildiğinin hatırlatıcısı gibi. Sevgililer birbirleriyle karşılaştıklarında olağandışı bir davranış sergiler mi? Peki ya, beğenmediği bir insandan kurtulmaya çalışan kişinin davranışları için ne demek gerekir? Ya da yapması gereken işlerden kaçmak isteyen bir çalışanın davranışları için? İşte yapılan gizli bir şekerleme için? Gizli gizli içilen sigara için? Asabiyetin ya da tatminsizliğin gizli olarak ifade edildiği zamanlar için?

Bu örnek, Avrupa'nın ya da ulus-üstü şirketlerin rolünün genişlemesiyle kıyaslandığında, ilk bakışta marjinal gelebilir. Ancak toplumlar lineer evrilmez. Bir hava boşluğunda bocalayan medeniyetler, en beklenmedik güçlerce yeniden biçimlenir. Kamusal mahremiyetin ortadan kayboluşu, Batı toplumunu derinden etkileyen bir değişikliktir.

19. yüzyılın ikinci yarısında, endüstriyel ve siyasi değişimlerin gümbürtüsü içinde kim sahte popülizm ve şovenizmi, Batı medeniyetini, Avrupa siperlerinin intihara meyilli kıyımı içine çekecek güçler olarak algılayabilirdi? Günümüzün ikincil bir fenomenine –video oyunlarının gelişimine– baktığımızda, bunların basitçe dikkat dağıtıcı unsurlar olmanın ötesine nasıl geçtiğini görebiliriz. Bunlar, iyisi ve kötüsüyle, bir anda yemek yapmaktan adam öldürmeye kadar her türlü şeyin eğitim mekanizmasına dönüştü. Azınlık dillerinin yeniden canlanması için de mükemmel bir araçtı. Ulusalcılığın –şovenizmin– yeniden canlanışı için oldukça etkili ve denetimi zor bir araç olarak karşımıza çıkıyordu. Bu oyunlar, neredeyse yok fiyatına, başta gençler olmak üzere yüz binlerce insana ulaşıyor ve fanteziyi ulusalcı payandalığın en ucuz hâliyle çabasız bir şekilde birleştiren bir mesaj taşıyordu.

Burada vurgulanması gereken husus, basit bir faydacı rolü olan bu ucuz aracın, ulusalcı bir ifade biçimi arayışında olan daha zayıf kültürleri mükemmel bir şekilde destekleyebileceği ya da propaganda için popülist bir manipülasyon aracı olarak şimdiye kadar görülmemiş en etkili araç olabileceğiydi.

ulusalcılık.

20. yüzyılın sonuna geldiğimizde, ulusalcılık ve ulus-devletler, Küreselleşmenin ilk başladığı döneme kıyasla çok daha güçlü bir durumdaydı. İçinde bulunduğumuz Küreselci sonrası dönemde gelişigüzel ortaya çıkan ideolojilere ve krizlere tepki vermekte tökezlendikçe bu durum, ağırlığını koruyan bir şey olarak kalmaya devam ediyor. Küresel ekonomik hakikate inanç azalmış durumda. Uluslararası ekonomik karışıklığın emareleri

artıyor. Küreselci projenin tayin edilmiş liderlerine olan hayranlık buharlaşıp gitti. STK'lar ve liderleri, kendilerini, erki elinde tutanların muhalifleri ve uzmanları olarak görme eğiliminde olduğundan, savunmacı bir alanda sıkışıp kalmış durumdalar.

Ulusalcılık, bu başarısızlıkların yarattığı hava boşluğunu doldururcasına yeniden belirdi. Belki de tarihin ilerleme şekli böyle. Nazik olduğunu ya da olmadığını söyleyemeyiz. Sadece, mevcut durumun bu şekilde olduğunu tayin edebiliriz. Uzatmalı bir hava boşluğu da mümkün olmadığından, tüm hava boşlukları bir şekilde doluyor. Ulusalcılığın en kötü ve iyi biçimleri, işte böylesi bir durumda göz alıcı bir canlanma yaşadı.

Ulusalcılığın arka kapıdan süpürülmesiyle vahim bir hata yapıldığından, onun yaklaşmakta olduğunu pek az insan gördü. Ya da bizler, ulusalcılığı kendi arkamızdan süpürdüğümüzü sandık. Batı Almanya, çok anlaşılır nedenlerle, devleti –kendi devletlerini– *ulusalcı sonrası* olarak niteleyenlerin öncülüğünü yapmıştı. Ve her şeyden önce Almanya, Avrupa'daki entegrasyon projesinin merkezindeydi.[15] 1988 yılında, Almanya'nın önde gelen politikacılarından Oskar Lafontaine, "Ulus-Devletin Ötesine Geçmek" diye bir yazı kaleme aldı. Bu yazının kaleme alınışı, Yugoslavya, etnik ulusalcı bir arbede içine girmeden ve Almanya, teorideki diğer ulusalcı sonrası demokrasilerle birlikte, bir etnik grubu diğerine karşı desteklemek yoluyla duruma müdahale etmeden üç yıl önceydi.

Sofistike ulusalcı sonrası devletler, başta önemsiz gibi başlayan bu Avrupa krizine, 1914'teki hafızalarını geri çağırarak nasıl müdahale etmişti? Kesin konuşmak gerekirse bunların hepsi, 20. yüzyıl boyunca süren savaşlarda desteklediklerı radikal grupların aynılarını desteklemişti.

Bundan birkaç yıl sonra, Kosova Geçici Yönetim Başkanlığı görevi sonrasında Barnard Kouchner bizleri ulusalcılığın (hatta en kötü biçimlerinin bile), yıkıcı koşullara sürpriz olmayan bir tepki olduğu konusunda uyardı. "Yoksul bir nüfusun yapacağı

15. Winkler, "Uzun Gölge (Long Shadow)", 21.
Oskar Lafontaine'den aktaran Winkler, "Uzun Gölge (Long Shadow)", 21.

ilk şey, güvenlik arayışıdır. Güvenlik ve yine güvenlik. İkincisi ise, bundan daha önemlidir, ama ilkini takip eder: O da insanlık onurudur."[16] Bu güvenlik ve onur nasıl sağlanır? Bir gruba ait olarak. Ulusal bir gruba.

Yugoslavya, ulusalcılık örneğinde aşırı bir uçtu. Ancak bunun geri dönüşünün işaretleri her yerdeydi. İngiliz gençlerin dörtte biri, sorulduğunda kendilerini Britanyalı değil, İngiliz olarak tanımlıyordu.[17] Durum, öğretmenler arasında iki katı kadar daha yaygındı. Almanya'da mekân konusundaki kamusal tartışmalar, şimdi *leitkultur* kavramı üzerinden gerçekleşiyor. Yani, hâkim kültür içerisinde bulacağımız kılavuz hisler üzerinden. Başka bir deyişle *leitkultur*, hâkim kültüre ait bir dizi değer anlamına geliyor. Amerika'nın son derece duyarlı filozoflarından Richard Rorty, 1998 gibi erken bir tarihte, Amerikan solunu, "ulusal gururu ancak şovenistlere uygun bir şey olarak" düşündükleri için eleştirdi. "Bunlar [Amerikan solu], kendisini kurtarıcı bakiye olarak görmeye başladı; çağdaş Amerika'nın dehşetengiz gerçekliğine ilişkin ulusalcı retoriğin ciğerini okuyabilecek içgörüye sahip, mutlu bir azınlık olarak. Ancak bu içgörü, onların yasal bir program geliştirmelerine, siyasi bir harekete katılmalarına ya da ulusal umutta pay sahibi olmalarına yarayacak hareketi sağlamıyor."[18]

Rorty'nin vurguladığı husus, tarihçi Liah Greenfeld tarafından, ulusalcılığın tam anlamıyla çağdaş incelemesinin nadir bir örneği olarak dikkatle gözler önüne serildi. Greenfield, ulusalcılığın anlamının zaman içinde değiştiğini, ama içinde bulunduğumuz toplumlarda en iyi ya da en kötü anlamlar barındırabileceğini bizlere hatırlattı. "Ulusalcılık, içinde demokrasinin ortaya çıktığı bir formdur. Ulusal gurur kolektivisttir."[19]

16. Kouchner, Liderlik, Farklılıklar ve Ulusalcılık üzerine konuşması
17. *Sunday Times* (Londra), 16 Ocak 2005, 7.
18. Richard Rorty, Ülkemizi Elde Etmek: Yirminci Yüzyıl Amerika'sında Sol Düşünce (*Achieving Our Country: Leftist Thought in Twentieth-Century America*) (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1998), 7-8.
19. Liah Greenfeld, *Milliyetçilik: Modernleşmeye Giden 5 Yol*, Çev. Abdullah Yılmaz, Alfa yay., 2017 (*Nationalism: Five Roads to Modernity*) (Cambridge, Mass.:

Yine de etnik biçimiyle, dünyadaki savaş ve ırk cinayetlerinin de itici gücünü oluşturur.

Tüm ulusalcılıkların aidiyet, mekân ve ötekini hayal etmekle ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Bu aynı zamanda pozitif, vatandaşlıkla ilgili bir biçime de girebilir. Bu durumda aidiyet meselesi, kapsayıcı ve çoklu yollarla *öteki*ne ulaşmayı ve onu düşünme yükümlülüğünü beraberinde getirir. Ulusalcılık, etniğin çok ötesinde negatif bir biçim de alabilir. Bu durumda aidiyet, öncelik ve dışlamanın ifadesi olur.

Ulusalcılığın pozitif biçimi kişisel güven, açıklık ve kamu yararı kavramına bağlıdır. Negatif ulusalcılıksa korku, öfke ve bir ulusun haklarının, diğer bir ulusun haklarıyla karşılaştırılmasından doğduğuna dair umutsuz bir yargıya bağımlıdır. Sanki kazananlar ve kaybedenler üreten bir rekabet söz konusuymuş gibi.

1995 yılından itibaren, Küreselleşmenin düşüşünün ateşlediği hava boşluğu içinde yükselen bu iki tip ulusalcılığı, büyüyen en belirgin güç olarak izleyebilmemiz mümkün oldu. Bu durum, söz konusu iki ulusalcılık biçiminin –pozitif ve negatif– yine bir şeyi kavga ederek çözmesi gerektiği yeni bir ulusalcı döneme mi girdiğimiz anlamına geliyor? Bunun yanıtını henüz bilmiyoruz. Bildiğimiz şey, bu yeni dönemi oluşturacak muhtemel güçlerin, görünür ve hâlâ biçimlendirilebilecek kadar uysal olduğu.

Harvard University Press, 1992), 10, 11.

25
Negatif Ulusalcılık

Savaş istemiyoruz, ama vallahi de bunu yapabiliriz.
Gemilerimiz var, askerlerimiz var, paramız da var.
— *"MACDERMOTT'UN SAVAŞ ŞARKISI"*
LONDRA PAVYONU, 1878

Negatif ulusalcılık, 1878 yılında, Londra'nın kendi çıkarları doğrultusunda arabuluculuk yaptığı bir diğer Türk-Rus krizi sırasında entelektüel zirvesine ulaştı. Yukarıda alıntısı yapılan popüler müzikhol şarkısı, şovenizm kavramını belirli bir ulusalcı iddianın ifadesi olmaya sabitledi: Küstah, yalnızca kendi çıkarlarını gözeten, ötekinin çıkarlarına kayıtsız olan ya da o çıkarları yok sayan, ülke içi siyasette işe yarayan ve çoğunlukla,

bilinçaltı düzeyde bir korkunun ifadesi olmaya. Başka ülkelerde başka kelimeler kullanılıyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nin, *kanatları açık kartalı* vardı; öyle ki bu açıklık, Manila'dan Porto Riko'ya uzanan 10.000 millik bir etki alanına sahipti.

Güvensizlik, yoksulluk ve hırs, bu yıkıcı ulusalcılığın üç ayrı köküdür. Bunun ifadesi çoğunlukla etnik sadakat, Tanrı'nın belirli bir tarafın yanında olduğunun benimsenmesi, cehaletten belirli bir gurur duyulması ve daimi olarak yaralı olunduğu yargısına bağlıdır. Sonuncusu, kendisine tamir olunamaz yanlışların yapıldığı fikriyle ilgili aktif bir mitolojidir. Kimi anahtar konular söz konusu olduğunda, cehalet çoğunlukla teşvik edilir. Kimi zaman bu, gerçeklikten ziyade, bir bahane olarak karşımıza çıkar. Bu iradi cehalet, sofistike toplumların belirli yaralar üzerinde takılı kalmasına olanak verir. En kötü durumda, psikotik bir alaycılığa dönüşebilir. Büyük İtalyan filozof Giambattista Vico, modern ulusalcı hareket filizlenmeden önce, 18. yüzyılda bunu kınıyordu: "İnsan aklının cehalet içinde kaybolduğu her yerde, insanlar kendilerini her şeyin ölçüsü olarak kabul eder... Dedikodu kendi yolunda büyür... Bilinmeyen, her zaman abartılır... İnsanlar uzak ve bilinmeyen şeyler için fikir geliştiremediklerinde, bunları ellerindeki, tanıdık şeylerle yargılar."[1]

Eldeki en tanıdık şey, büyük olasılıkla ırk ya da ailedir. Amerika'da 2004 yılında gerçekleşen Cumhuriyetçiler Konvansiyonunda, konuşmacılar birbiri ardına aile kavramına başvurmuştu; çünkü aile en başta gelen şeydi ve bir toplumun ölçütünü oluşturuyordu. Bu kavram, tüm karmaşıklığıyla pek tabii ki insan ömrü ve duygusal hayatımız için merkezî önem taşıyor. Lakin ailenin, toplumun ölçütü ya da yapısı olması, ya mafyatik ya da hayatta yalnızca –kutsal bir aile ya da kutsal bir ulus gibi– iki seçeneğe sahip olan aşırı sağa ait bir argümandır. Her iki durumda da sadakatin ölçülmesi, bunun kapalı bir durumu ne kadar iyi temsil ettiğine bağlıdır. Bu yüzden, ötekini –yani yakın

1. Giambattista Vico'nun Yeni Bilimi (*The New Science of Giambattista Vico*), (1744) 1. Kitap: 120, 121; 2, 122, Çev. Thomas Bergin ve Harold Fisch (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1968), 60.

olmayanı– hayal edebilme becerimize bağlı olan demokratik ve hümanist medeniyet, toplum ve topluluk fikirleri kenarlara itilir.

Yakınlığa dayalı bu ulusalcılık fikrinin dayanağı korkudur. Psikanalist Erich Fromm vaktinde bunun mevcudiyetini, modern öncesi toplumsal yapıların kaybı sonrası iyileşme becerisinin olmayışına indirgemiştir. Bizler bu yüzden, "kan ve toprağa tapma"yı kucakladık.[2] Bu, kültürün medeniyeti değil, aidiyet kültürü şeklinde zuhur eden bir ulusalcılıktır. Bu yüzden de cehalet, içimizdeki korkudan korunmak için kalkan vazifesi görür. Çoğunlukla masumiyetin albenisiyle sunulan cehalet, bir kutsiyet hâline dönüşür. Erasmus bizleri, bu durum ortaya çıkmadan çok önce uyarmıştır: "Kültür yoksunluğu kutsallık olmadığı gibi, zekâ da bir küfür değildir" demiştir. Pek tabii ki bu, "*ulusalcı*lığın *etnisite*yle eşanlamlı kullanıldığı bir ulusalcılık" için geçerlidir. Sonuç olarak bu, bir inanç ya da din olan ulusalcılık biçimidir.

1945 sonrasında, bu fenomenin kötüye kullanıldığı durumların ortadan kalkması bekleniyordu. Bunu takip eden çeyrek yüzyıl boyunca, vatandaşlık temelli ulusalcılık modeline tedrici bir geçiş oldu. Ulusalcılık, kamu yararının bir ifadesi olarak, en azından demokratik ülkelerde büyüme göstererek coşku ve duygunun negatif, yüzeysel ifadelerini geride bıraktı. Spor müsabakaları, kamusal kutlamalar, aidiyetin daha masum taşkınlıkları, negatif olabilecek şeylerin yerini aldı. Sonrasındaysa Küreselci dönem başladı ve ulusalcılık kavramı tamamen göz ardı edildi. Kanada'da bu durum basit, korumacı ve kaçınılmaz zamanlara ayak uyduramaz nitelikteydi. Avrupa'da, mutsuz geçmişe aitti. Önemli olan şey, Avrupa'nın ekonomik, idari ve politik olarak yeniden örgütlenmesine dönük uzman odaklanmasıydı. Burada, 60 yıldır, Avrupa kültürü, vatandaşlık ve bu kadar çeşitliliğin nasıl bir arada yaşayacağına ilişkin bir tartışma

2. Erich Fromm, *Sağlıklı Toplum*, Çev. Zeynep Tanrısever, Yurdanur Salman, Payel Yay., 1982 (*The Sane Society*) (London: Routledge and Kegan Paul, 1963), 57.
James McConica, *Erasmus*, Çev. Cemal Atila, Altın Kitaplar, 2002 (*Erasmus*) (Oxford: Oxford University Press, 1991), 33.
Greenfeld, *Milliyetçilik* (*Nationalism*), 12.

olmamıştı. Amerika'daysa ulusalcılık ayan beyan ortadayken, söylem ekonomikti.

Sonra bir anda yeniden belirivermeye başladı. Belki de ulusalcılığın pozitif olanakları –ve toplumun hümanist bir proje olduğu– da uzun süre reddedildiğinden, bu beliriveren şey büyük ölçüde negatifti. Korku, etnisite, kültürel yabancılaşma ve dinin kötüye kullanılması gibi eski şeytanlara yakından ilişkiliydi. Olaya Amerikan perspektifinden bakan Richard Rorty, bunun "hümanizme olan güvensizlik" olduğunu savunuyor. Bu güvensizlik, "insanların pratik alandan teorik alana çekilmesi"yle hayat bulurken, teorik alan, "günaha iman için insanların sekülerizmi terk ettikleri bir yüreksizliğe yol açıyor."[3] Bu analizin doğru ya da yanlış, genellenebilir ya da değil olduğu önemli olmasa da, Rorty'nin günah hakkında kesinlikle haklı olduğunu teslim etmek gerek. Zira yükselen negatif ulusalcılık, eski ve anlamını yitirmiş inanç, sadakat, korku ve suçluluk hisleriyle dolduruldu.

Bunun işaretleri nelerdir? 1994 yılında, her biri eski tip negatif ulusalcılığın bir yüzünü temsil eden üç İtalyan partisinin koalisyonu, neredeyse iktidarı ele geçiriyordu. Bu partilerden birinin lideri olan, eski faşistlerden Gianfranco Fini, Mussolini'yi "yüzyılın en büyük devlet adamı"[4] ilan ederek bir dergiyle söyleşi yaptı. Bununla birlikte koalisyon iktidara geldi ve Fini, faşist geçmişiyle arasına mesafe koymak için bayağı uğraştı. Başbakan yardımcılığı ve dışişleri bakanlığı yaptı ve pek çok kişinin hissiyatına göre de en sonunda başbakan olacak. Eğer olursa, bu durum bizlere Avrupa'daki atmosferin ne kadar değişmiş olduğunu gösterecek. Çünkü iktidara gelişi, ülkede ve dünyada normal bir olaymış gibi karşılanacak.

Aynı dönemde, göçmenler ve Avusturya ırkının doğasıyla ilgili görüşlerinde hiçbir değişiklik olmamış Jörg Haide, partisini koalisyon hükümetine sokabilecek gücü elde etti. Sonrasında

3. Rorty, Ülkemizi Elde Etmek (*Achieving Our Country*), 37-38.
4. *International Herald Tribune*, 2-3 Nisan 1994, 1.

popülerliğini kaybetti ve 2004 yılında, tekrar yükselişe geçti. İnsanların korkacak hiçbir şeyi olmadığı Norveç, İsviçre, Danimarka ve Çek Cumhuriyeti gibi en beklenmedik yerlerde bile benzeri olaylara rastlandı. Fransa'da, açık olarak ırkçı olan bir parti, kendi fikirlerini paylaşan nüfusun dörtte birinin oyunu aldı.[5] Bu türden durumları yumuşatmak için her türlü şeyin yapıldığı Kuzey İrlanda'da bile, her iki tarafın aşırı uçtakileri, uzun vadeli bir ilerlemeyi engelleyecek yeterli oyu almayı başarabildi.

Almanya'da her yıl binin üstünde Yahudi karşıtı saldırı ve olay oluyor. Alman başbakanı Gerhardt Schröder, 2005 yılında, Auschwitz-Birkenau'nun kurtuluşunun 60. yıldönümünü, insanları tehlikelere karşı uyandırmak ve Yahudi düşmanlığının devam eden yaşamı hakkında konuşmak için kullandı: "Yeni ve eski nazilere siyaseten, birlikte karşı durmak hepimizin görevidir."[6] Bunun birkaç hafta öncesinde, Almanya'daki neonazi partisi, Saksonya meclisinde koltuk kazanmıştı.

Yukarıda, nazizm ya da faşizmin, Batıda güç kazanmanın eşiğinde olduğunu söylemeye çalışmıyorum. Durum bunun ötesinde. Ancak, bu argümanları çevreleyen toplumsal atmosfer de radikal biçimde değişti. Bu değişim, özellikle aynı renk ya da dine mensup olmayan insanlarla ilgili olarak, geniş bir cephede gerçekleşti. Ana akım pek çok siyasi parti, politikalarını, örneğin negatif ulusalcı partilerin göçmen karşıtı siyasi alanlarını işgal etmek için kullandı. Dünya Yahudi Kongresi başkanı Israel Singer, Auschwitz-Birkenau'nun kurtuluş yıldönümününde, "Holokost'u Rvanda'nın yakın geçmişi, Sudan'ın bugünü ve Nijerya'nın geleceğiyle birlikte hatırlama ihtiyacı" için kullandı. "Avrupa'daki hükümet, din ve kurumların, tarihle yüzleşecek ve bunu, geleceği korumak için kullanacak iradeyi çağırmaları gerekiyordu."[7] Norveç başbakanı Kjell Bondevik'se, "kamplaşma ve ekstremizme yönelik mevcut eğilimden oldukça kaygılı"

5. Le Monde (Paris), 10 Aralık 2003, 1.
6. *Le Monde* (Paris), 28 Ocak 2005, 14.
7. Israel Singer, *Financial Times* (Londra), 26 Ocak 2005, 19.
Kjell Magne Bondevik, "Avrupa Değerlerinin Politikası (The Politics of European Values)" NEXUS Konferansı, The Hague, 7 Eylül 2004.

olduğunu dile getirdi. "Bu durum, dışlama sorununa bağlıydı ve çoğunlukla günah keçisi bulmaya dönük bir düşünme biçiminin ürünüydü."

Yakınlarda yayımlanan ABD Dışişleri Bakanlığı raporu, Batıdaki dazlakların sayısının 1992 yılında küçük bir rakamken, 2004 yılında en az 50.000'e yükseldiğini tahmin ediyor. Aşırı ulusalcı partiler, Rusya'da oyların neredeyse dörtte birini almayı başardı. Bunların pozisyonu şimdilerde ana akımda saygı ile karşılanıyor. Sorulduğunda, Rusların yarısından çoğu, "Rusya'nın Ruslara ait olduğu" görüşüne katılıyor ve bunların neredeyse yarısı, Yahudilerin nüfuzunun çok fazla olduğunu ve Kafkaslardan gelen insanların hareketinin engellenmesi gerektiğini düşünüyor.[8]

Dünyaya baktığımızda, bu kaymanın her yerde mevcut olduğunu görüyoruz: Güney Kore'deki ulusalcı hükümet, Tokyo'da işbaşında olan klasik ulusalcı vali, 2009 Avrupa seçimlerinde oyların %16,5'ini alan İngiliz Bağımsızlık Partisinin yükselişi. Çin'de, tarihin resmî yorumu, "Çinlilerin bir daha asla yabancı saldırganlar tarafından aşağılanmaması gerektiği" oldu. Çünkü "Çin ırkının hayatta kalmasını güvence altına alacak olan şey, yalnız ve yalnızca büyük ve güçlü bir ulus olacaktı". Yazar Ian Buruma, söz konusu "vatanseverliğin kolektif mağduriyet hissine dayalı olduğunu ve bunun, Çin Halk Cumhuriyeti'nin resmî ideolojisi olarak, Marksist-Leninist ve Maocu düşüncenin yerini aldığını"[9] yazdı. Hindistan'da, 1947'den bu yana kırılmadan giden ulusalcı bir hat olsa da, BJP'nin hükümet ya da muhalefet düzeyinde olsun fark etmeksizin yükselişi, büyüyen negatif ulusalcılığın bir işareti oldu. Latin Amerika üzerine gerçekleşen çalışmalar, nüfusun yarısının –Küreselleşmenin hizmetkârı olan– liberal demokrasinin büyük bir başarısızlık olduğuna inandığını ve otoriter bir yönetimi tercih edebileceklerini gösteriyor.[10]

8. *Financial Times* (Londra), 25 Ocak 2005, 7.
9. Ian Buruma, "Geriye Kalan Tarih (The Rest is History)", *FT Magazine*, 22 Ocak 2005, 23.
10. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan, *Globe and Mail* (Toronto), 22 Nisan 2004. Simon Schama, *Guardian Weekly*, 19-25 Eylül 2002, 6.

Amerika Birleşik Devletleri'ne gelince, genel atmosfer, tarihçi Simon Schama'nın ifadesiyle, "iyi ve kötü ya da özgürlük ve terör arasındaki Manişeist mücadeleye benziyor." Bu kadar karmaşık ve zengin bir toplum nasıl Manişeist dünya görüşünün basitliklerine kapılabilir? Rorty'nin tahmini; "işgücü piyasalarının refah devleti olmadan Küreselleşmesinin, Amerikalıları, pek çok Avrupa ülkesinden çok daha fazla sağ kanat popülizmine karşı savunmasız kıldığı"dır.[11]

Bu Manişeist bakış açısı, her halükârda, tüm kıdemli Amerikan yetkililerinin kendi dünya görüşlerini açıklamak için kullandığı bir yoldur. Washington'daki genelgeçer bilginin güvenilir yol işaretlerinden biri olan Francis Fukuyama, 2004 yılında, yön değişimi ihtiyacını duyurduğu bir kitapçığı yayımlatmakta bayağı acele etti.[12] Bu pozisyonun sürpriz edici olabileceğini en önde teslim etti: "Devleti sınırlandırma ya da budamanın aksine, onun inşasının gündemimizin en tepesinde olması gerektiği fikri, kimi insanlarca sapkın olarak nitelendirilebilir." Ancak Fukuyama'nın mesajı, Manişeist bir kafa yapısı için oldukça mantıklıydı. "Çatışmayla dolu ya da savaştan paramparça olmuş toplumlar"la uğraşmak ve "yoksul ülkelerin de ekonomik olarak gelişebileceği umudundan doğan" "terörizm üreten koşulları ortadan kaldırmak" için ulus-devletin güçlendirilmesi gerekiyordu. "Meşrû gücün toplanması ve bir amaç doğrultusunda kullanılması yalnızca devletlerin yapabileceği şeydi." "Bu güç, hukukun üstünlüğü ilkesinin ülke içinde uygulanmasını sağlamak ve aynı zamanda uluslararası düzeyde dünya düzenini korumak için gereklidir." Bu müdahale, Sovyet Bloğundan kurtulmuş

11. Richard Rorty, Jürgen Habermas, Richard Rorty ve Leszek Kolakowski içinde, Felsefenin Durumunu Tartışmak (*Debating the State of Philosophy*), ed. Józef Niznik ve John T. Sanders (Westport, Conn.: Praeger, 1996), 29

12. Francis Fukuyama, *Devlet İnşası: Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni*, Çev. Türkan Çolak, Profil Yay., 2015 (*State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*) (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2004), ix, 99, 120.

Milton Friedman'dan aktaran Martin Wolf, *Financial Times* (Londra), 3 Kasım 2004, 17.

ülkelere "özelleştir, özelleştir, özelleştir" tavsiyesi veren Milton Friedman'ın, yakın zamanda bundan pişmanlık duyduğunu kabul etmesine tesadüf eder: "Hatalıydım. Hukukun üstünlüğü meselesinin, özelleştirmeden çok daha temel bir mesele olduğu ortaya çıkmıştır."

Küreselcilik fikrinin egemen olduğu dönem sona ererken, vaktinde bunu savunmuş olanlar, artık işlerin değiştiğini söylüyor. Günümüzün askerî ve siyasi krizleri, ulus-devletin otorite yönünün yeniden tesis edilmesini gerekli kılıyor. Vaktinde, ulus-devletlerin vatandaşlarının bilinçli iradesi yerine ekonomik belirleyiciliği savunanlar, ya sessizliğini koruyor ya da ulus-devletin, söz konusu krizleri ilk elden yaratan koşulların değişimindeki pozitif rolü üzerine olumsuz düşünmeye devam ediyor. Kamu yararı ilkesini vurgulamıyorlar bile. Fukuyama, yeni bir genelgeçer bilginin oluşturulma çabalarında, bir yol işareti olarak karşımıza çıkıyor. Önerdiği şey, toplumun kamu yararı, adalet ve dahiliyet mevzularına odaklanmış yarısının eşlik etmemesi durumunda kolaylıkla negatife dönebilen ulusalcılığın bu diğer yarısının faal şekilde yeniden tesis edilmesi.

Bu esnada, dünyada İslam'ın daimi radikalleştiği yerler var. Karmaşık İslam medeniyetleri dışında kalan yerlerde Müslümanlar, gündelik olarak Batının büyük çoğunluğunun ısrarcı görmezden gelmelerine maruz kalıyor. Bir üniversite ortamına girdiğim ve geniş kapsamlı hümanist bir programla karşılaştığım her durumda, buradaki hocalara İslam hakkında, hatta Yunan-Roma-Yahudi-Hıristiyan-Batı literatürü dışında ne öğrettiklerini soruyorum. Genelde yanıt olumsuz oluyor. Uzmanların ancak çok dar bir kesimi, bu anlama krizine tepki veriyor. Geniş bir anlama-öğrenme dünyasındaysa, bu diğer dinin ne olabileceği ve diğer kültürlerin ne olduğunu anlamaya çalışan neredeyse hiçbir adım atılmadığını gözlemliyorum.

Bize öğretilmeyen bu şeyler, negatif ulusalcılığın nasıl bu kadar hızlı yükselişe geçtiğine dair çok şey söylüyor. Bununla

ilgili daha pek çok işaret olsa da, bunların çoğu, negatif ulusalcılığın hizmetkârı olan sahte popülizmle sınırlı. Örneğin, Batıda görüş ayrılıkları çok fazla olsa da, bu görüş ayrılıklarına dair organize yapılar kriz içerisinde. Sendikalar ağır ve hantalken, STK'lar savunmacı konumlarını sürdürüyor. Yine de radyodaki talk şovlara, PR kampanyalarına, anketlere olan katılım, bunlara eşlik eden bir saygıyla artışta görünüyor. Bunların hepsi, içini dökmeye meraklı herkes için oldukça duygusal ve kullanıcı dostu bir tepkiselliğe dayanan kısa vadeli şeyler.

Demokrasilerdeki kamu kaynakları modeli bununla ilgili. Şirket vergilerinin efektif düzeyleri düşmeye devam ediyor. Bunlar, iyi organize şirketler, şayet bir şey ödüyorlarsa, ödedikleri miktarı en aza indirmek üzere yapılanmışlar. Buradaki kuram, şirketlerin vergi tasarruflarına yatırım yapacağı ve böylelikle toplumsal ekonomik büyümede artışa yol açacaklarıdır. Şimdiye kadar bunun herhangi bir yerde başarılı olduğu görülmemiştir. Bunların eksiklikleri, kamu kaynakları söz konusu olduğunda, satış vergisinden devlet eliyle yürütülen kumara kadar çeşitli dolaylı vergilerle karşılanmalıdır. Vergiler hakkında, artan açıklık yoksunluğu, vatandaşların kendi hükümet yapılarından yabancılaşmasına neden olmuştur. En alt gelir düzeyindeki vatandaşlara kumar oynatarak vergi ödetecek kofti reklamlara on milyonlarca dolar ve avro harcayan demokratik hükümetlerin gerçekliği, yönetenler için de yönetilenler için de özellikle alçaltıcıdır.

Toplumlarımızın alt yarısındaki gelirler bir süredir bloke olduğu ya da küçüldüğünde bu durum, yönetici elitler için çok daha alçaltıcı boyutlara ulaşır. 1999 yılındaki ortalama Amerikan gelirleri, 1973'ten %10 daha düşüktür. Aynı aşırı uçta olmasa da, pek çok OECD ülkesinde durum benzerdir. Bu, negatif ulusalcılığa katkı sağlayan sahte popülist açmazın bir parçasıdır.

En az üzerinde durulan alanlardan bir tanesi de, sağlam demokrasilerde tüketiciliğin aşırı derecede vurgulanmasının etkileriyle ilgilidir. Faşistler, tüketiciliğe bağımlı bir toplumun, onların iktidarı ele geçirmelerine duyarlı olduğuna inanmışlardır. Aynı şeyi, bugün ulus-üstü dediğimiz şeyin eline düşmüş

toplumlar için de düşünmüşlerdir. Mussolini, şöyle der: "Kapitalist bir iş, ne zaman ekonomik bir fenomen olmaktan çıkacak? Boyutu, onu toplumsal bir fenomene dönüştürdüğü zaman."[13]

Bir diğer küçük gözlemse şudur: Erasmus, Reform Dönemi öncesi son yıllarda hümanizmin büyük gücüydü. 2004 yılında, mektuplarının popüler edisyonu, 11.000 kütüphanesi olan Hollanda'da yeniden basıldı. Bu kütüphanelerden yalnızca o tanesi kitabı sipariş etti. Çünkü buradaki genel atmosfer, negatif ulusalcılığı besleyen sahte popülizmlerden biriydi.

Negatif ulusalcılığın büyüdüğü bu kafa karıştırıcı atmosfer içerisinde tüm bunlardan daha önemli olan şey, bir aidiyet özelliği olarak ırk fikrinin geri dönüşüne tanık olmamızdı. Dünya neredeyse, coğrafi olmayan bir şekilde ikiye bölünmüş gibi. Hiçbir modern toplumda olmadığı kadar renk ve din körü insan var. Dünyada ırk ayırımı yokmuş gibi davranabilen ülkeler mevcut. Ve bu ülkelerde, söz konusu pozitif kafa karışıklığının yaratıcı insan gücüne dönüşmesine izin veren okullar da var.

Ancak alttan alta giden bir diğer trend daha var; burada, yönetimle olan Kuzey Ligi "hâlâ La Padania denilen, göçün yasaklanabileceği mitik beyaz İtalya'ya inanıyor".[14] En açık ülkelerden olan Danimarka'da, 24 yaşının altındaki vatandaşların yabancılarla evlenmesini yasaklayan bir yasa vardı. Çok uzun yıllar önce dini siyasetten ayırmış olan Avrupa ülkeleri, şimdi bir anda Avrupa kültürünü Yunan, Roma ve Hıristiyanlığın çocuğu olarak tanımlıyor. Avrupalıların, 17 milyon Müslümanı nasıl gerçek bir Avrupalıya dönüştüreceklerini hayal etmekte nasıl zorlandıklarından daha önce bahsetmiştim. Ki bu Müslümanlar, çok uzun süredir –çoğunlukla birkaç nesildir– Avrupa'dalar ve 450 milyonluk bir nüfusun küçük bir yüzdesini temsil ediyorlar. Avrupalıların bu sorun için geliştirebildikleri çözümler –örneğin göçmen yasalarının tedricen yumuşatılması– isteksizce,

13. Mussolini, Faşizm Öğretisi ve Kurumları (*Fascism: Doctrine and Institutions*), 50.
14. Jane Kramer, *The New Yorker,* 10 Kasım 2003, 95.

tek seferde ve ancak bir nebze oluyor. Burada, kapsayıcı bir vatandaşlık anlayışının şevkle kucaklanması söz konusu değil. Ve maalesef ki bu kucaklama, kapsayıcı bir aidiyet fikrinin çalışabilmesi için tek yol.

Sorun detaylarda gizli değildir. Demokrasilerdeki ırksal engeller yavaş yavaş giderilebilir. Sorun, ırk mitinin ve ırk ayrımının geri dönüşünde yatmaktadır. Eski Yugoslavya'nın savaş suçlularının Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanması deneyimini takiben Louise Arbour, "reddedilemez çeşitli mit ve efsaneler" konusunda bizleri uyarmıştır. "Bu mitler, aşırı uçtaki söylemleri besler; bunlar yalnızca savaşa değil, etnik, dinsel ve ırk temelli soykırıma, imhaya, cinayete, tecavüze, işkenceye, köleliğe, tehcire ve zulme yol açar" demiştir.[15] Kendimize tüm bu olup bitenin geride kaldığını söylesek de, Yugoslavya'daki olaylar, neredeyse dün gibi yaşandı. Danimarka yasalarıysa günümüzün yasaları. Tıpkı Gianfranco Fini gibi, başörtüsü takan bir Müslüman kıza Fransız entelektüellerinin bakışı gibi, Amerika'da Müslümanların sürekli bir korku unsuru olarak gösterilmesi gibi, işkencenin ırksal korkulara dayalı biçimde yeniden gündeme gelmesi gibi ve vaktinde, sivil hakları hukuken kayda geçiren pek çok demokrasi ülkesinin, bugün bu hakları küçük parçalara ayırmaları gibi. Bu parçalarına ayırmanın hemen altındaysa, insan farklılıklarının negatif olduğu fikrine olan takıntıdan yükselen, modern zaman korkuları yatıyor.

Robert Cooper, "günümüzde özel alanın mahremiyeti mevzusunun, tüm ülkelerde bariz bir şekilde ortada olan bir konu" olduğunu söylerken yerinde bir tespitte bulunuyor ve ekliyor: "Hükümetlerin iktidarını sağlayan şey dış ilişkiler değil, iç politikadır."[16] İç politikanın küresel olan üzerindeki üstünlüğü bizlere, Küresel ideolojiyi ne kadar geride bırakmış olduğumuzu ve bir hava boşluğunun karanlık köşesinden çıkıp canlandığımızı söylüyor. Belirsizlik içinde farklı şekiller ortaya çıkıyor, ancak durum oldukça net. Vatandaşlar Küreselci deneyin, onları başarısız kılan

15. Arbour, "Doğruyu Söylemek Gerekirse (The Truth to Be Told)."
16. Cooper, *Ulus Devletin Çöküşü* (*The Breaking of Nations*), 103.

bir şey olduğu kadar başarısız bir şey olmadığını hissetmedikçe, neden iç politika, uluslararası olana galip gelsin ki?

İç politika mevzularının egemenliğinde, özünde negatif bir şey yoktur. Lakin negatif ulusalcılık dediğimiz şey, oldukça gerçek, özel olmayan çıktılardan biridir.

Bu negatiflik ne kadar ciddidir?

Batıda yetki sahibi herkes, Batı medeniyetinin zoraki kaçamak bakışlarıyla Ruanda ve Kongo gibi ülkelerde milyonlarca kişinin öldüğünü bulmak için, sadece 1990'lara geri erişime ihtiyaç duyuyor. Ruanda'da Birleşmiş Milletler Barış Gücü Komutanlığı yapmış General Dallaire'nin altını çizdiği üzereyse, bu sessizliğe ırk faktörü dışında bir neden bulabilmek çok zor.

Bir teyit ihtiyacı duyuyorsak, Huntington'un 1996'da medeniyetler çatışması olarak dile getirdiği analizine geri dönmemiz yeterli. Küreselleşmenin müritleri, çok büyük oranda bu kitabı okudu ve onun argümanlarına paralel şekilde seslerini yükseltti. Bu argüman şuydu: Toplumları bir arada tutan ve devam etmesini sağlayan şey ekonomi değil, ortak kültürleridir. Bu kişiler, şimdilerde etraflarında ne olup bittiğini ve neden işlerin bekledikleri gibi gitmediğini daha iyi anlıyor. Amerika özelindeyse, bu ülkenin hayatta kalması, "Amerikalıların Batılı kimliklerini yeniden teyit etmesi"ne bağlı.[17] Batıda bu argümanın geniş çapta kabul edilmesi, bu hava boşluğunun ne kadar karışık ve belirsiz olduğunu ortaya çıkardı. Öte yandan, Küreselci dönemin artan karmaşası içerisinde, insanların ne kadar korkmuş olduğunu, kaçınılmazlığın büyük temizliklerinden ne kadar rahatsız olduklarını bizlere gösterdi. Çünkü birkaç yıl öncesine kadar, ekonomik kaçınılmazlık herkesin ağzına doladığı bir şeydi. Sonra birdenbire aynı kişiler veya onların arkadaşları, belirli kültürlerin anahtar rol oynadığında ısrar etmeye başladı.

Hiçbir şeyden korkusu yok gibi görünen, Sant'Egidio hareketinden rahip Andrea Riccardi, kültürleri ancak birbirleriyle

17. Huntington, *Medeniyetler Çatışması* (*The Clash of Civilizations*), 20.

takılması gereken özel gruplara ayıran Huntington'un, Afrika'ya bir medeniyet atama zahmetinde bulunmadığını işaret etti. Sonra bir anda, kuramsal olarak sofistike bu argümanın, nasıl ham bir ırk argümanına dayandığını fark ettik. Ağa Han, buna çok daha az zaman harcadı: "Medeniyetler arasında bu denli bir fikir ayrılığı söz konusuysa, söz konusu çatışma *kültürlerin değil, cehaletin* çatışmasıdır."[18] Bu durumda, söz konusu olan şey düz bir cehalet olamaz; olsa olsa iradi bir korkudur ya da böyle bir korkunun ürünüdür.

Negatif ulusalcılığın en beklenmedik ve en aşikâr tecellisi, Tanrı'nın, bu yeni medeniyetler çatışmasının çeşitli katılımcılarının tarafını tutarak düzenli olarak boy gösterme isteği oldu. İlahi olan unsurlarsa, elbette ki Küreselciliğe inananların kasten geri döndürdüğü bir şey değildi.

Kasti olsun olmasın, Tanrı artık eski kamusal ama dinsel olmayan rolüne, siyasi bir kader ortağı olarak, ihtiyaç duyulduğunda bir şeyleri haklı gösterme görevine geri dönmüştü.

Tanrı'nın, Kuzey İrlanda'da olduğu gibi, bitmek bilmeyen savaşlara geçici ve belki de sıkkın katılımı, Afrika'daki katliamlar sırasında gerçekleşen yıldız geçitleriyle tamamlandı. Afgan dağlarında, Taliban ve El-Kaide'yle dolaşıyordu. Hindistan'daki tapınakları yıkmış ve buradaki isyanlara izin vermişti. Avrupa'daki göçmen karşıtı kampanyaları desteklemişti. Boş zamanlarında, daha fazla ölüm cezası ve daha fazla çocuk gelin arzulayanların söylemlerine ilham veriyordu. Tüm kamusal konuşmalarında, Amerikan başkanlarına ve seçilmiş temsilcilere eşlik ediyordu. 2003 yılının Ulusa Sesleniş konuşmasında, dinsel referansların sayısı yirmi ikiydi.

Bunun, zamanın modası olduğunu söyleyebiliriz. Tanrı'nın etkin bir kahraman olduğu roman serisi –Geride Kalanlar– Amerika'da, 16 cilt ve 58 milyon kopyayla şimdiye kadar en fazla

18. Ağa Han, Liderlik Konferansı konuşması.

satan kitap oldu.[19] Tanrı'nın kitaplardaki yerinden çok daha önemli olan şeyse, Şeytanın bu kitaplardaki yeriydi. Şeytan, kolaylıkla tanınabilen bir karakterdi; çünkü birden fazla dil konuşabiliyordu, oldukça görgülüydü ve dünyayı birleştirmek istiyordu. Durum aşikârdı: Ulusalcı karşıtı konumlanmalar, şeytani olarak gösteriliyordu.

Manişeist modelin mükemmel bir örneği olarak bakarsak; Amerika da, onun en azılı düşmanları da, Tanrı'ya doğrudan erişim sahibi olduğunu düşünüyordu.

2004 yılında dönemin Amerikan başsavcısı John Ashcroft'un, 11 Eylül 2001'den bu yana ülkesinin ikinci bir saldırıdan, takdiri ilahinin desteğini alan hükümetler sayesinde korunduğunu beyan ettiği bağlam buydu. Bu iddiada bir rekabet havası da seziliyordu. Zira siyasi tanrı, dünyanın pek çok yerinde de –Afrika'da, Güney Amerika'da ve Güney Asya'da– işbaşındaydı.

Tanrı'nın farklı yerlerde, farklı seslerle konuştuğunun da altının çizilmesi gerekir. Bu ses, Bangkok ya da Nairobi'de gecekonduda yaşayan insanlar aracılığıyla duyulabilir. Hastanelerin ve okulların arkasındaki itici güçler çoğunlukla bu insanlardır. Bu insanlar, asla kaybolmamış olan Tanrı'nın, kamu yararı için çalışan, sevginin gücü olduğunu söyler. Bu Tanrı, siyasi kaçınılmazlıklar adına orduları yöneten Tanrı'dan oldukça farklıdır.

Günümüzün ulusalcı davalarını destekleyen siyasi Tanrı yeni bir şey değildir. Bu Tanrı, Napolyon sonrası dönemde hep faal olmuştur. 19. yüzyılın ilk yarısında, Rus Çarı I. Alexander, onunla doğrudan bağlantıya geçmiş ve monarşik otorite adına siyasi ve toplumsal reformların çoğunu durdurmak için emirler almıştır. Düşmanları "dâhi bir şeytan tarafından yönlendiril"diğinden, Tanrı onu yaptığı şeyleri yapmaya ikna etmiştir.[20]

Bazı krallarsa tamamıyla farklı bir ses duymuştur. 1599 yılında Fransa kralı IV. Henri, Katolik-Protestan ayrımını çözümlemek için Nantes Fermanını yayımlamıştır. "Dinsel eğilimler her

19. Tim Lahaye ve Jerry B. Jenkins, Geride Kalanlar (*Left Behind: A Novel of the Earth's Last Days*) (Wheaton, Ill.: Tyndale House Publishers, 1995).
20. *International Herald Tribune,* 22 Ekim 2004, 8.

zaman en kaygan ve diğerleri içine en fazla yayılabilen eğilimler olduğundan, çıkabilecek şeytani neden ve sorunları ortadan kaldırmak" istemiştir.[21] Bu fermanın amacı, dinsel ve dolayısıyla Tanrı'yı siyasi tartışmalardan çıkarmaktı. Ferman 86 yıl sonra yürürlükten kaldırıldığındaysa, Tanrı siyasi sahnelerde yeniden boy göstermeye başladı ve yıkıcı bir belirsizliğin oluşmasına neden oldu. Durum gösteriyor ki, konu siyaset olunca, ilahi katkılar genelde negatif oluyor.

21. Bkz. Nicolson, *Vienna,* 253-54. Nantes Fermanı: "[Ô]ter la cause du mal et troubles qui peut advenir sur le fait de la religion qui est toujours le plus glissant et pénétrant de tous les autres."

26
Düzensiz Savaşların Normalleşmesi

Negatif ve pozitif ulusalcılık arasında sonsuz savaş olasılığı bulunur. Bunun mevcudiyeti bize, herhangi bir ideolojinin neler yaptığı ve nereye ilerliyor olduğuna dair çok şey söyler. Çatışma, herhangi bir sisteme bağlı devletin mutlak ölçütlerinden biridir.

Bugün kendimize sorabileceğimiz sorular şaşırtıcı derecede basittir. Gerçekten bir savaşın içerisinde miyiz? İçerisindeysek, bu çatışmanın doğasını doğru bir şekilde tespit edebildik mi? Bu savaşın amacı nedir?

Yanıtlar bizlere, bu savaşların gerçekleşip gerçekleşmeyeceği meselesinin, Küreselleşmenin başarısızlığının ya da uzun süreli hava boşluğu sürecindeki kafa karışıklığının ya da her ikisinin

sonucuyla ilgili olduğunu gösterir. Sonuç olarak bu sorulara yanıt verebilirsek, bu çatışmayla daha fazla şiddet yaratmayacak şekilde nasıl uğraşacağımızı da anlayabilmemiz beklenir.

Tarihimiz her şeyden önce, uygun olmayan yöntemlerin kullanıldığı tesadüfi savaşlarla ve kaybedenlerin önyargılarını ve şikâyetlerini besleyen vahşi zaferlerle doludur. Her iki durumda da barışın çıktısı, sertlik ve çatışmadır.

Bu günlerde Batıdaki insanlar, savaşta olup olmadıklarının pek farkında değiller; çünkü ciddi çatışmadan anladıkları şey, 1945'den bu yana pek değişmedi. Öte yandan, çatışma dediğimiz şey, Batı imparatorluklarının erken dönemlerinden beridir gelişiyor. Bir adım geriden baktığımızda, düzensiz savaşların günümüzdeki öneminin tesadüfi olmadığını görebilmemiz mümkün. Çatışmanın iki yüzyılı aşkın süredir gösterdiği değişiklik, bugünün karmaşıklığına uygun şekilde evriliyor. Bunlardan en görünür olanı, büyük resmî orduların, güçle ilgili sorunları çözümlenene kadar, çatışmaya devam etmiş olmaları. Ancak bunlar içerisinde bile, kazanan her zaman daha esnek ve bazen düzensiz davranan taraf oluyor.

Resmî ordular bir tarafa, düzensiz savaş hâlinin rolünde bile gerçek bir genişleme gözlemliyoruz.

Büyük ordular, göze çarpan teçhizatları yüzünden açık muharebelerde yenilmezleştikçe, daha küçük ya da aynı teçhizata sahip olamayan küçük ve yoksul ordular, düzensiz ve beklenmedik çatışmalarda gölgede kalıyor. Bu bize modern savaşlar dediğimiz şeyin, iki eşit ulus-devlet arasındaki bir çatışma olmadığını gösteriyor. Büyük devletlerin bir savaş alanında küçük devletleri yendiği çatışmalarsa hiç buna girmiyor. Bu savaşlar –bir ulus-devletin parçası olsun olmasın– temelden zayıf güçlerin, güçlü olanla savaşmayı öğrenmesiyle ilgili. Bu, ciddi etik meselelerin göz ardı edilmesini beraberinde getiriyor; ancak savaş tarihi, aynı zamanda, aynı şeyi yapan resmî ordularla dolu. Burada vurgulanması gereken husus, etik olmayan davranışın,

hiçbir savaş durumu için uygun olmadığı. Düzensiz savaşlara etik olmayan bir şey gibi yaklaşmak, bununla uğraşma becerimizi inkâr etmek gibi bir şey.

1945'ten bu yana hayatını savaşlarda kaybeden 40 milyon ve 1970'den beri hayatını kaybeden 22 milyon insanın çoğu, resmî savaşlarda değil, düzensiz savaşlarda öldü. 1960'lardan bu yana düzensiz savaşların belirli bir biçimi olan terörizm, tüm Batıda serpilmeye başladı. 2011'de resmen sona eren Bask terörizmi yüzünden İspanya'da 800'ün üzerinde insan öldü. Almanya'daki Baader-Meinhof miti, hâlâ ülkeyi bölmeye devam ediyor. İrlanda'da binlerce insan öldü. Yalnızca 1978 yılında İtalya'da 2.498 terörist atak gerçekleşti. Oklahoma City'de 1995 yılında 165 ölü, 850 yaralı vardı. 1968-2000 yılları arasında, dünyada 10.000 kişinin ölümüyle sonuçlanan 14.000 terörist saldırı oldu. Amerika'da 1980-1999 yılları arasında 457 terörist saldırı gerçekleşti. Bu saldırılar, Amerikalıların Amerikalılara saldırılarıydı.

Sayma ya da raporlama sisteminin olmadığı yerleri de göz önünde bulundurduğumuzda, pek tabii ki sayıların bundan daha yüksek olduğunu görürüz.

Ve bunların hepsi, 19. yüzyılın erken anarşist saldırılarıyla doğrudan bağlantı içinde ele alınabilirdi. 1881 yılında Çar II. Alexander'e yapılan suikast, modern anlamda gerçekleşen ilk gerçek başarıydı.

Bizler, bir savaşın içinde miyiz? Her yıl, 500 civarında terörist saldırı gerçekleşiyor ve bu durum on yıllardır böyle. Ve terörizm, –gerilla savaşları, asimetrik savaşlar, isyanlar, isyan bastırmalar, casusluk, direniş güçleri, kurtuluş mücadeleleri, cangıl savaşları, yeraltı güçleri ve özel güçleri içeren– düzensiz savaşların yalnızca küçük bir bölümünü oluşturuyor. Bunların hepsi, iki resmî ordunun askerî çatışması olan geleneksel savaşlarla birlikte düşünüldüğünde, günde 2.000 savaş ilintili ölüm istatistiğine dair oldukça belirsiz bir tablo sunuyor.

Bu yüzden, evet; savaştayız. Ancak bu, belirli bir düşman olduğu anlamına gelmiyor. Eski İngiliz dışişleri bakanı Jack Straw'a göre, 1990'larda gerçekleşen 120 savaşın yalnızca 10

tanesi devletler arasındaydı.[1] Şimdiye kadar hep Batıdan örnek vermiş olsam da, aynı fenomen Sudan, Somali, Mali, Afganistan, Endonezya, Hindistan, Meksika, Latin Amerika'nın büyük bir bölümü ve Çeçenistan için de geçerli. Bunlardan bazıları İslami olsa da bu, Müslüman grupların bu savaşlardaki hâkim unsur olduğu anlamına gelmiyor. Müslümanları içeren çatışmalar için bile, on binlerce neden sayabilmek mümkün.

Bunlar, dışarıdakiler-içeridekiler savaşının genel bir eğilim olması dışında, belirli bir model oluşturmuyor. Bu, dışarıda kalanların gerçekten sıkıntı çektiği ya da daha erdemli olduğu anlamına gelmiyor. Bunlardan bazıları, nedenleriyle birlikte korkunçlar. Diğerleri, çoğunlukla azınlıkları kullanıyor. Düzensiz savaş durumunun ellerindeki olası tek kamusal mekanizma olduğuna inanıyorlar. Diğerleriyse, hâlâ ikisinin arasında bir yerlerde. Kimi durumda neden iyi olsa dahi, liderler istismarcı olabiliyor.

Bunların hepsini bir arada tutan şey nedir? Muhtemelen metodoloji. Batı dışında olan vakalardaki modelin, kurulu güçlere bir tepki olduğunu söyleyebilmemiz mümkün. Ne gücü? Muhtemelen imparatorluklarının çökmesinden sonra soyut yönetim, kalkınma ve ekonomi kuramları şeklinde yeniden formüle edilen, Batı çıkarlarının sürdürülmesi çabaları. Böylesi bir durumdaki güç modeli, Batının bir yaşam biçimi ve bunu desteklemek için gerekli bir metodoloji tahayyül ederek kendi etkisini sürdürme becerisidir.

Her iki durumda da en büyük sürpriz, Batılı askerî kurumların bu düzensiz savaşların yeni ama aşikâr normallmeşesine adapte olmada yaşadığı zorluktur. Gökyüzüne savaş uçağı bile koyamayan düşmanlarını yenmek için ülkeden ülkeye koştururken, tüm makinelerini kullanmakta ısrarcılar. Savaşın kolay

1. Jack Straw, "Kaostan Çıkan Düzen: Başarısız Devletler Sınavı (Order out of Chaos: The Challenge of Failed States)", Dünyanın Yeniden Düzenlenmesi (*Reordering the World*), ed. Mark Leonard (London: The Foreign Policy Centre, 2002), 99.

kısmı sona erdiğindeyse, yerel düzensiz güçler bir gölge gibi ortaya çıkarken, gerçek –düzensiz– savaş başlamakta.

Bosna'daki Birleşmiş Milletler güçlerinin başına geçmeden önce İngiliz Özel Hava Kuvvetlerine (SAS) kumanda etmiş General Michael Rose, durumu şu şekilde açıklıyor: "Amerikan ve İngiliz askerî stratejilerine dayanak oluşturan Clausewitzçi [Carl von] savaş yaklaşımının, acilen karşıdevrimci savaş yaklaşımıyla değiştirilmesi gerekir."[2] İç karartıcı bir şekilde bu ifade, aynı Fransız Generali Gambiez'in yarım yüzyıl önce, Güney Afrika'daki Boer Savaşı'yla ilgili olarak İngilizler hakkında söylediği şeyin aynısıdır: "Clausewitz'i hiç okumamış Boerler, tüm dolaylı yöntemleri denemiştir." Clausewitz'i okumuş İngilizlerse, savaşların çoğunu kaybetmiştir. Yine de, bu tür bir savaşın amacı, o zaman bile yeteri kadar açıkken, şimdi ayan beyan ortadadır. Amaç düşmanı istikrarsız hâle getirerek aptalca şeyler yapmalarına, böylelikle daha fazla düşman kazanmalarına neden olmak ve rejimlerini daha istikrarsız kılmalarına yol açmaktır. Mahathir Muhammed, Batının bu tuzağa amatörce düşmüş olmasıyla alay eder:

Şimdi hepimiz korku içinde yaşıyoruz. Teröristlerden korkuyoruz ve teröristler, onların destekçileri ve sözde destekçileri de bizden korkuyor. Uçmaktan korkuyoruz. Belirli ülkelere gitmekten korkuyoruz, gece kulüplerinden korkuyoruz, mektuplardan ve kargolardan korkuyoruz, beyaz tozdan korkuyoruz, Müslümanlardan, çakılardan, metal kesici aletlerden ve daha pek çok şeyden korkuyoruz. Onlarsa, öteki tarafta yaptırımlardan, açlıktan, ilaç yokluğundan korkuyorlar. Onlar askerî işgalden, bombalanmaktan, tepelerine roket atılmasından, yakalanmaktan ve tutuklanmaktan korkuyorlar.[3]

Burada vurgulanması gereken husus, endüstrileşmiş demokrasilerin düzenli olmayan diğer savaş biçimini pek hayal

2. General Michael Rose'dan aktaran *International Herald Tribune,* 4 Ağustos 2004, 7.

3. Mahathir bin Muhammed, genel kurul konuşması, "Yeni Dönemde Güven ve Yönetişim (Trust and Governance for a New Era)", Davos, İsviçre, 23 Ocak 2003.

edememiş olmalarıdır. Pek çok Batılı hükümet yıllar boyu uyuşturucuya karşı savaş açtı. Bu kampanyaların hiçbiri etkili olmadı; çünkü uyuşturucu kaçakçılığı, düzensiz savaşın dayandığı aynı stratejik prensibe dayanıyordu. Saldıracak gerçek bir yapı yoktu. Kaçakçının hücresini ortaya çıkarıp yok etmek için bir yıl harcayabilseler bile, bu hücre bir günde yeniden inşa edilebiliyordu. Şimdilerde Batılı hükümetler uyuşturucuya değil, terörizme savaş açtılar. Teröristler çok mutlu. Çünkü istedikleri şey tam da bu: Geniş, yapılanmış ve yüklü örgütleri, kendileri de aynı derecede önemli ve yavaşmış gibi muamele etmeye çekmek.

Başka bir ifadeyle, bu savaşların amacını takip etmek gerçekten zor. 1874 yılında, Londra'nın Mısır ve Sudan'daki rejimi değiştirme arzusuyla başlayan, İngilizlerin Mehdi'ye açtıkları savaşı düşünelim. Savaş, devamında mesih bir gerilla lideri üretti: Mehdi. 1884 yılında başarılı bir ayaklanmanın başını çekti ve ertesi yıl, ünlü İngiliz generali Gordon'u öldürerek Hartum'u ele geçirdi. Pek çok insanın istediği gibi İngilizler vaz geçmemeleri gerektiğini biliyordu. Prestijleri söz konusuydu. Mehdi'nin dinsel fanatizminden hoşlanmıyorlardı. Tüm bu olan biten, 1898 yılına ve Omdurman Savaşına kadar sürdü. Bu savaş, genç Winston Churchill'in dahil olduğu ünlü süvari savaşını da kapsıyordu. Savaşın sonucunda, İngilizlerde az bir zayiat varken, karşı taraf katledildi. Bu son noktaya ulaşmak 17 yıl alsa da, savaş tek günde sona erdi. Aynı Saddam Hüseyin'le olan mücadelenin gerçek bir düşman ordu olmaksızın yıllarca sürdüğü ama bir anda sona erdiği gibi.

Ama savaş aslında sona ermemişti. Sudan'daki sonuç, genel beklentilerin tam tersiydi. Omdurman, modern Arap ve İslami ulusalcılığının sonu değil, başlangıcıydı: İslami hükümetlerin Batılı devletlere bağımlı olmama hayalinin başlangıcı. Bu, aynı zamanda Batılı modern demokrasilerin, kendilerini İslamın yanlış tarafında buldukları bir modeli de beraberinde getirdi. Bu türden bir çatışmadaki başarı, aynı zamanda bir başarısızlık da olabilirdi.

1850'lerdeki Kırım Savaşı başka bir örnek olarak düşünülebilir. Bu savaş, tuhaf askerî komutanları ve fiyaskoyla sonuçlanan Hafif Süvari Tugayı saldırısı sebebiyle, çoğunlukla trajikomik bir olay olarak lanse edilir. Ancak buradaki mevzu, 40 yıl önce Napolyon'un yenilgisiyle resmileşen dört ülke ittifakına bağlıdır. İngiltere, Kırım macerasıyla bir anda, Fransa'yla olan geçici ittifakını sonlandırmış, devamında diğer üç ittifak da bir anda özgürleşmiştir. Savaş, bu ittifaka teknik değil, etkin bir son getirmiştir. İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya yan yana durmuştur. İngilizler, diğerlerini her zaman fazla muhafazakâr ve diğerleri, İngilizleri her zaman fazla liberal bulsa da, durum hep böyle olmuştur.

Neredeyse tesadüfi addedilebilecek bu özgürleşme, her ülkenin kendi hırslarını incelemesine neden oldu. Bu inceleme sonucunda ülkeler artık birbirlerinin düşmanı olduğuna karar vermiş değildi. Ülkeler basitçe açık bir programa sahip olmanın keyfine vardı. Bu, I. Dünya Savaşına kadar sürecek, zaptedilemez ulusalcı bir dönemin başlangıcıydı.

2003'teki Irak savaşına yol açan ve sonrasında günümüze kadar süren sayısız siyasi ve diplomatik toplantı, 1850'lerin sanal tekrarlarıydı. Napolyoncu dönem sonrası yapılan anlaşmada da olduğu gibi, 40 yıl boyunca uluslararası sahnede belirli bir şekilde davranmaları ve bunu beraber yapmaları gerektiğini düşünen uluslar şimdi, başka davranış biçimleri olup olmadığını, hatta bunu başkalarıyla birlikte tatbik edip edemeyeceklerini sorguluyorlardı. Bu argümanlar içerisinde Batıda, Avrupa ticaret temsilcisi Pascal Lamy, kendisini şöyle bir kavganın ortasına attı: "Amerika ve Avrupa, aynı dünya görüşünü paylaşıyormuş gibi davranmayı bırakın. Farklı dünya görüşleri ve çıkarlara sahip olduğumuzu teslim edin ve ilişkilerimizi buna göre yönetin."[4]

Kırım Savaşı sonrasında, İngiltere'nin eski müttefiklerinde olduğu gibi görev, eski müttefiklerle ortak bir amaca sahip olu-

4. Pascal Lamy'den aktaran *International Herald Tribune*, 22 Temmuz 2003, 7. Bkz. Karl E. Meyer, İmparatorluğun Tozu (*The Dust of Empire*), 205.

nup olunmadığının bulunmasıydı. Amerikan ulusal güvenlik danışmanı Condoleezza Rice, 11 Eylül'den sonra, Irak'ın Amerikalıların yönlendirmesiyle işgalinden önce, halkının ittifaklarla kendi mantıklarıyla üstesinden gelebileceğini açığa kavuşturdu: "Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, Amerika'nın çıkarlarına uygun olmayan anlaşmaları imzalamak için seçilmedi" dedi. Diğer müttefikler de bu sebeple, kendi çıkarlarını nasıl gördüklerini gitgide daha fazla dile getirdi. Irak konusunda Washington'a yakından bağlı olan İngilizler bile, Avrupalı hızlı tepki gücü, küresel ısınma ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin ilerleyişi konularında, diğer kamplarda olacaklarını açıkça belirttiler.

Washington, son dünya savaşından bu yana hiç bu kadar güçlü olmamıştı; keza diğer demokrasiler de, kendi yollarında gitmekte hiç bu kadar özgür değillerdi. Bu paradoks, 2005 yılında, Washington John Bolton'u, çatlaklarla dolu, ama hâlâ anahtar bir çoktaraflı kurum olan Birleşmiş Milletler Büyükelçisi ilan ettiğinde daha da netleşti. Bolton, örgütte muhalif bir ses ve eski tip ulusalcılığın bir başka ifadesi olan tek taraflılığın güçlü bir inananı olarak biliniyordu. Söz konusu atamayı, Dünya Bankasında James Wolfensohn yerine atanan Paul Wolfowitz takip etti. Wolfowitz, bankadaki diğer kilit oyunculara danışılmaksızın atandı. Buradaki önemli husus, Wolfowitz'in iyi bir iş çıkartıp çıkartamayacağı değildi; Washington'un çoktaraflı meselelerdeki ulusalcı yaklaşımıydı.

Yakın geçmişteki düzensiz savaşların amacını sorguladığımızda, düzensiz tarafın Batıyı istikrasız hâle getirme, hedeflenen toplumları korku ve kronik belirsizlikle tetikte kılma niyetinin ağır bastığını görürüz. Ta ki bu ülkeler, yasal olarak güvence altına alınmış bireysel hakları ortadan kaldırana ve vatansever olmadığı gerekçesiyle tartışmaları sindirene kadar. Eski Mine Çiçeği müzikali durumu gayet net açıklıyordu:

Orada burada onu arıyorlar. Şu Fransızlar her yerde onu arıyor. Cennette mi, cehennemde mi o? Ah kaçamakları seven Mine Çiçeği!

Öte yandan, amacın oldukça net olması gerekiyordu. Çetin Atinalı muhafazakâr Ksenofon durumu mükemmel bir şekilde şu şekilde açıklamıştı: "Kurbanlarını kayıplarına duyarlı hâle getirmek, onların öfkelerini artırır; ama ikna, bir lütufta bulunuyormuş gibi görünmeyi sağladığından, iyi niyeti fetheder."[5] Amacın, öfke bağlamından iyi niyet bağlamına geçmesi zorunludur.

Düzensiz taraftan baktığımızdaysa, savaş hâlinin nedenleri, iç karartıcı derecede aşikârdır. Diktatörlerin isimleri üzerinde uzun zaman oyalanıp onları suçlayabilmek elbette mümkündür; ama düzensiz savaşların yükselişini, geçtiğimiz yüzyılın kolonyel mantığıyla ilişkilendirmek, daha geniş bir bakış açısıyla olaya yaklaşmamızı sağlayabilir. Omdurman'da Mehdi'nin adamlarını kurşun yağmuruna tutan makineli tüfekler, zayıf güçlerin mekanize ve yüksek teknolojili Batıya başka yollardan saldırmaya başlayabileceğini bir sürpriz olmaktan çıkardı. Batıyı ve petrol ticaretini dokuyan uzun tarih, geçtiğimiz yüzyıldaki küresel evrimin her ânını bozucu olarak işaretledi. Ancak stratejik bir malın yapabileceği, normal insanlarınsa ancak yapmayı dileyebileceği şekilde.

11 Eylülden bu yana, terörist grupların orta sınıf liderlerini, terörün *kök nedenleri*nin karşısına koyan steril bir argüman yürüyor. Bu argüman, terörist grupların liderlerinin orta sınıfa mensup eğitimli kişiler olduğunu öne sürerek, düzensiz savaşın yoksulluk ve dışlamanın ciddi bir ifadesi olamayacağını savunuyor. Bunda şaşılacak bir şey yok. Her türlü lider buna bir neden bulabilir ya da tam tersi. Düzensiz savaşlar, başından beri orta ve orta-üstsınıflarca tasarlandı. Bu işin doğasında bu var. Geriye dönüp, 19. yüzyıl anarşistlerine ya da sömürgelerdeki düzinelerce kurtuluş hikâyesine baktığımızda, bunu görebiliriz. Düzensiz savaşlar, cesaret hikâyelerinden korkunç hikâyelere kadar farklılıklar gösterebilse de, her zaman ama her zaman sofistike savaşlardır.

5. Ksenofon, *Memorabilia Oeconomicus*, Çev. E.C. Marchant (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1992), 17.

Küreselciliğe baktığımızda, bunun gelişmekte olan dünyada pek de sofistike gerçekleşmediğini söyleyebiliriz. Bu, dünyanın sorunlu bölgelerini, çeyrek yüzyıldır süren geniş ve kör ekonomik mekanizmalara, soyut para kuramlarına ve hümanizm karşısında düzmece teknokratik ölçümlere maruz bırakan bir ideolojidir. Kimi durumlarda bu işe yaradı ve insanlar daha iyiye gitti. Ama o zamandan beri, söz konusu bolluk, ortaya çıktığı toplumlar için bölücü bir unsur oldu. Kimi zaman bolluk, toplumun tümden istikrarsızlaşması pahasına gerçekleşti. Bu şaşırtıcı bir durum değildi. Batılı ülkelerin çoğu, endüstrileşmenin geçici bir sonucu olarak istikrarsızlık ve şiddet süreçlerinden geçti. Ancak bu geçicilik, kimi yerlerde yarım yüzyıl sürdü ve milyonlarca insanın yaşamını yitirmesiyle sonuçlandı.

Tüm bunların neden olduğu toplumsal ve ekonomik sorunlar karmaşıktır. Bunların askerî sonuçlarıysa basittir. Modern bağlamda gelişmekte olan dünyaya uygulandığında, bu ekonomik yaklaşımın düzensiz savaşa girmeye hazırlanan tüm gruplar için cömert bir hediye olduğunu ya da bu grupların bir provokasyonu olduğunu görebiliriz.

Kimi zaman bu yanlış anlamanın kaynakları daha derinlerde yatar. Bu Batı için bile böyledir. Örneğin, ABD savunma bakanı Robert McNamara, 1961'deki NATO toplantısına katıldığında, nükleer stratejinin kitlesel karşılıktan esnek karşılığa geçmesi gerektiği konusundaki Washington kararını açıklamıştı. Kitlesel Karşılık stratejisi, bir türden ya hep-ya hiç yaklaşımıydı. ABD, fiilen kullanabilmek için çok farklı boyutlarda nükleer bomba üretmek istiyordu. McNamara, bu nükleer savaş hâlinin rasyonel olduğunu düşünüyordu. Avrupalıların, özellikle de Almanların ciddi anlamda keyfi kaçtı. Söz konusu nükleer savaş hâlinin satranç tahtası kendi topraklarına konmuştu. Tarihin bu noktasında Batı Almanya, büyük ölçüde Amerikan himayesine tabiydi. Öyle ki, her iki Avrupa ülkesi adına konuşması için Fransa'ya güveniyordu.

Washington'un Esnek Karşılık stratejisini empoze etmesinin doğrudan sonucu, pek çok farklı ulusalcılığın aniden yükselmesi

oldu. Fransa, bu ve benzeri nedenlerle NATO'yla ilgili pek çok şeyden çekildi. Diğer küçük ve daha gayriresmî koalisyonlar dondu ve bunlar çoğunlukla Amerikan politikalarına muhalif hâle geldiler. Avrupa Birliği'nin gelişimi, ağırlıkla kendi ihtiyaç ve çıkarlarına odaklanacak şekilde geriledi.

İlginçtir ki, Esnek Karşılık stratejisinin anahtar düşünür ve ilham kaynağı Albert Wohlstetter'di. Wohlstetter, Allan Bloom'la birlikte, 2000'deki ilk Bush seçimi sonrası, Washington'un eşi benzeri görülmemiş yeniden silahlanma stratejisi oluştuktan sonra oluşan kabine üyeleri ve danışmanlar için iki ana figürden biriydi. Bu iki strateji, 40 yıl sonra birbirine benziyordu. İkisi de güçlü, iki yönlü bir inanç sistemi içeriyordu. İlk olarak; yüksek teknolojili silahların, tüm askerî stratejileri gölgede bırakacağına dair bir kanı vardı. İkinci olaraksa; yüksek teknolojili bu silahlara harcanan milyarlarca doların, belirli bir grup insanı bayağı zengin edeceğine dair mutlu ve belki de ilahi bir tesadüf söz konusuydu. Bunlar da sonunda, söz konusu stratejiyi savunan seçilmiş yetkililerin, birincil destekçileri olacaktı.

Amerika ve Fransa'nın ve sonrasında İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin 1960'ların başında aldığı, silah üretimini büyük bir ihracat endüstrisine dönüştürme kararı, o zamandan bu zamana ortaya çıkan şiddet ve güvensizliğin büyük ölçüde zeminini oluşturdu. 1989'dan sonra silah üretiminde hafif bir uyuşukluk görülmüş olsa da, 20. yüzyılın sonunda bu üretimler ivedilikle yeniden oluşturulmaya başlandı. 2003 yılında dünyanın silahlara harcadığı resmî miktar, 1 trilyon Amerikan dolarıydı ve bunun yarısı Amerika'dan çıkıyordu.

Düzensiz savaşların son birkaç on yılda normalleşmesi üzerine düşüncelerimizde, silahlardaki uluslararası enflasyonun da yeri büyüktür. Buna, Afrika'da Küreselci dönemde büyümenin çöküşe uğramasını da katmamız gerekir. Ve tabii ki, gelişmekte olan dünyanın borcuyla başa çıkamayışımızı, sömürgeci amaçlara uygun sınırlarda kurulmuş ülkelerin bitmek bilmeyen sonsuz sorunlarını da.

Buradan çıkartacağımız sonuç, düzensiz savaşlarda istikrarlı bir artış ve bunun günümüzün hâkim stratejisi olduğudur. Bu esnada, Batılı güçler hâlâ silahlanıyor ve Polonya düzlüklerinde saldırı için eğitim görüyor. Düzensiz savaş hâliyle karşı karşıya kalındığında neler yapılması gerektiğine dair stratejik düşüncelerin azlığı, oldukça etkileyiciydi. Yeni bir çatışma trendi olması hâlinde bunun ne anlama geldiğine dair düşüncelerse çok daha azdı. Küreselleşmeye uygun büyük, küresel atmosfer, büyük ihtimalle Batılıların –büyük, küresel ya da yüksek teknolojili olmadığı için tehlikeli olan– bu savaşlar hakkında ciddi bir düşünce geliştirmek istemeyişlerine katkıda bulunuyordu. Bu savaşlar yerel ve ev yapımıydı.

Düzensiz savaşlarla nasıl başa çıkıldığı meselesinde özel olarak bir gizem yok. Yalnızca en işlevsiz ideologlar, toplumsal düzensizliğin ve yoksulluğun gerçekliğine konsantre olmak gerektiğine inanmaz. Bu, İngiltere'de Sanayi Devrimi sırasında, topluluk ve aile yapılarının yeni işçi sınıfı gecekondu mahallelerine bölündüğü fenomen için bir çözümdü.[6] Bu durum, aynı zamanda Kuzey Amerika ve Avrupa'da 19. yüzyılın sonunda yaygın olan toplumsal şiddet için de bir çözümdü. Hükümetler, kamu yararı ilkesine konsantre olarak daha az bölünmüş ve daha az şiddet içeren toplumlar oluşturabilirlerdi.

Askerî tarafta ise, çözümün çoğunluğunun hıza bağlı olduğu ortaya çıkmıştı. Endüstrileşmiş demokrasiler Ruanda'da hiç hareket etmemiş, Bosna'da çok yavaş hareket etmiş, Kosova'da ise biraz daha hızlı hareket etmişti. Darfur'da ise ölümüne yavaşlardı. Uluslararası güçler daha hızlı hareket etseydi, pek çok insanın hayatı kurtarılabilirdi.

Kanada'nın Süveyş kriziyle başa çıkmak için 1957 yılında icat ettiği barış koruma fikrinden bu yana ordular, savaşan taraflar arasında durdukları pasif rollerinden, tedrici olarak daha sofistike bir role doğru hareket ettiler. Bu durum, kritik insan

6. Bkz. Jessica Warner, Çılgınlık: Akıl Çağında Cinler ve Ahlaksızlık (*Craze: Gin and Debauchery in an Age of Reason*) (New York: Four Walls Eight Windows, 2002), 212.

kütlesinin, savaşın klasik bir askerî savaş olmaktan, ilk elden bir anlam ifade etmeyen bir şeye nasıl dönüştüğünü anlaması gerektiği, düzensiz savaşları yönetme alanındaydı. Yine de bu, Küreselleşmenin, hava boşluğu üzerinden başka bir şeye dönüşmesinin vuku bulduğu kilit alanlardan biriydi.

Toplumsal düzensizliğin savaş alanında, içinde yaşadığımız başarısız sistemin gerilimleri daha da belirginleşti. Şu anda bildiğimiz şey, 21. yüzyılın başında yaşanan olayların, pozitif ve negatif ulusalcılıklara büyük bir güç verdiği. Şimdiye kadar birkaç yanlış anlama hatası ya da ânının, teröristlere nasıl istedikleri şeye ulaşma imkânı verdiğini ve eğer Batılı hükümetler dikkatli olmazsa, bunun dünyayı nasıl kasvetli bir yere dönüştürebileceğini gördük. Bu kasvet, 19. yüzyılda, Joseph Conrad'ın günümüzün yüksek teknolojili muadillerinin yerini aldığı, ormana ateş eden meşhur gambotuyla girişilen düzensiz ulusalcı savaş döngülerinin şiddet dolu geri dönüşüydü.

On yıl önce insanlar hâlâ Küreselleşmenin insanları yoksulluktan kurtarabileceğine inanıyordu. Bu, uluslararası ticaretin otomatik kenar çubuklarından birisiydi. Son on yılı aşkın bir süredir, bu inancı en derinden taşıyan insanlar bile yoksulluk, yabancılaşma, işlevsiz ulus-devletler ve tehlikeli liderliklerle bağlantılı geniş çaplı savaşların geri döndüğünü fark etmek zorunda kaldı.

Düzensiz savaşların, yaşamımızın temel bir unsuru olarak ortaya çıkması, açıkça Küreselleşme fikrinin işe yaramamış olduğunu ortaya koyuyor. Küreselleşmenin zeki inananları, bunu takip eden yıllardaki kıvranışları devamında dünyanın, şimdi milyarlarca yoksul insan barındıran, negatif sınırlarla dolu kapalı bir şeye geri dönüşüyle birlikte gelecek sorunlara odaklanmaya başladı. İnsanlar, birkaç yıl içerisinde, tüm bu olup bitene dönüp baktıklarında, hayal gücü ve sofistike düşünme eksikliğimize dair hoş olmayan, tarihsel yorumlar yapabilecek. Üçüncü Dünya borcu gibi basit sorunların çözümünün, ancak savaşın normalleşmesiyle mümkün olduğunu işaret edebilecek.

27
Pozitif Ulusalcılık

Şimdiye kadar hiç tamamlanmamış olan bir insan oyunu içerisindeyiz. Bir açıdan durum, kabul etmek istediğimizden çok daha kötü. Negatif ulusalcılığın işaretleri, içinde bulunduğumuz topluluklar da dahil olmak üzere her tarafımızı sarmış durumda. Ancak herhangi bir genel değişimin doğurduğu hissiyattan kaçınmak için, bunları tek tek tespit etmeyi seçiyoruz. Dünyadaki organize şiddeti hayalimizde daha az bir düzeye indiriyoruz. Nasıl mı? Huntington'un fikirlerinin peşinden giderek. Mesela, içinde bulunduğumuz topluluktan ya da en fazla Huntington'un ifadesiyle kendi medeniyetimizden çıkan ölüleri sayıyoruz. Finansal piyasaların sonsuz istikrarsızlığı söz konusu olduğunda, Batılı, orta sınıf bir ailenin yaşamını sürdürebilmesi

için aileden iki kişinin çalışması gerekliliği, vergilerin nasıl yükseltileceği ya da ticaretin nasıl iyi olabileceği ya da gerçek rekabetin nasıl destekleneceğinin tanımlanması, bunların hepsi, bizleri mikroskobik parçalar etrafında döndürüyor. Bunlar hiçbir zaman, hâkim ideoloji ve bu ideolojinin seçkinlerinin iyi kötü neler yaptığını değerlendirmemize olanak tanıyacak bütünlüklü bir hâl almıyor.

Kişisel deneyimlerimize, gözlemlerimize ve sezgilerimize dayanarak, aslında işlerin nasıl gittiğini biliyoruz. İçinde bulunduğumuz toplumlarda işlerin gidişatına eşlik eden sahte suç ortaklığı havası; çok yoğun yöneticilerin, türbülanslı pazarların, uzman güvencelerinin ve biçimsiz bilgi akışlarının yarattığı atmosferce sağlanıyor. Bu yalnızca bizim bilmemizle ilgili bir şey değil; artık yekpare bir kesinliğin kurbanı olmadığımızdan ya da bu kesinlik bizlerin kurtarıcısı olmadığından, bize güvence veren şey düzensizliğin kendisi oluyor. En azından bu kafa karışıklığının arkasında belirli bir insani gerçeklik var. Böylesi müphem bir bölgede yolumuzu bulmaya alışkınız. Toplumsal bilginin en basit düzeyiyle bile, –1970'ler, '80'ler ve '90'larda duyurulduğu, vaat edildiği ve kaçınılmaz ilan edildiği hâliyle– Küreselleşmenin miadının dolduğunu artık biliyoruz. Küçük küçük parçalar devam ediyor. Diğer küçük parçalarsa ya çöktü ya da çökmekte. Bazıları engellendi. Bu esnada diğer güçler sel hâlinde oyuna dahil oldu ve bizleri birden fazla yöne savurdu.

Ekonomik sorulardan sorumlu pek çok profesyonel yorumcu ve kıdemli yönetici, kendi terminolojileriyle olan bitenle güreşiyor. Çin ve Hindistan, Küreselleşmenin başarı hikâyeleri gibi sunulsa da, bu ülkelerin durumu, bizlere, dünyanın nasıl işlediğine dair bambaşka bir kuram sunuyor. Kariyerlerini Küreselci hakikate bağlamış ekonomistlerin, yalnızca birbiriyle konuşma eğilimleri ve bunu dar analiz yöntemleri ve kurşun geçirmez lehçeleriyle yapmaları, onların bir nevi bu gerçeklerden kendilerini korumasını sağlıyor. Bu yüzden de, her şeyin hâlâ bir tanımlama, teknik ayarlama veyahut da söz konusu pazarları serbestleştirme meselesi olduğuna inanıyorlar.

Pek tabii ki, akademisyenlerin tanımlamalarla meşgul olması gerekiyor. Ayarlamalar ve pazar güçleri hakkında daha yapılması gereken çok şey var. Ancak asıl zorluklar aslında başka yerlerde gizli. Şu anda rol oynayan şeyleri ve seçeneklerimizin ne olduğunu anlamaya ihtiyacımız var.

Genç William Pitt vaktinde, her türlü tahakkümün arkasındaki bahanenin gereklilik olduğunu söylemişti. Bu, kaçınılmazlık argümanının başka türlü bir ifadesi. Kaçınılmazlıklar askerî, siyasi ve ekonomik tahakkümler olarak da karşımıza çıkabilir.

Şimdilerde seçim yapma fikri geri geldi. Bu, büyük çoğunlukla ulusal iktidar fikrinin geri dönüşüne bağlıydı. Bunun yanı sıra, seçim yapmaya ilişkin demokratik gerçeklik vardı. Vatandaşların, ülkelerin, ülke koalisyonlarının tercihleri. Ve bu seçimlerle birlikte, kimilerinde korkunun, kimilerindeyse enerji ve hayal gücünün ortaya çıkmasına neden olan belirsizlik geldi.

Pozitif ulusalcılık nedir? İlk olarak, belirsizliğin yarattığı olumlu gerilime ve tercihlerin merkezî önem taşıması gerektiğine olan inançtır. Dar mutlaklara bağlı değildir. Faydacı sorulara verilen geniş yanıtlara karşı özellikle şüphecidir. Bu yüzden, –Marksist ya da neoliberal olsun– tek bir pazarın tüm düşüncelerde hâkim olacağı konusuyla pek ilgilenmez. Faydacılık, gerçekliğin gerektirdiği çeşitlilik ve karmaşıklıkla kullanılacak bir yöntemdir. Faydacılık, her şeyden önce tapınmak için değil, kullanılmak için vardır.

Vatandaşlar, vatandaşlıkla ilgili bir taahhüdün parçası olarak, kendilerine ve ötekine dair temel bir bakış açısını dayanak noktası kabul ettikleri zaman, bu karmaşa içinde kendilerini rahat hisseder. Vatandaşlıkla ilgili bu pozitif ulusalcılık tarih boyunca bizimle beraber olmuştur. Her çağda yeniden icat edilmiştir. Çiçero'nun Roma Cumhuriyeti hakkındaki görüşleri, Ambrogio Lorenzetti'nin Siena şehir merkezinde yaptığı 40 metre uzunluğundaki *iyi hükümet* temsili, Adam Smith'in 18. yüzyıl Ahlaki Duygularının uygulanması, Alexis de Tocqueville'in 19. yüzyıl demokrasisi ve Richard Rorty'nin 20. yüzyıl hümaniz-

mi arasındaki bağlantılar dikkat çekecek derecede sağlamdır.[1] Batılı olmayan birçok yaklaşımdan ikisi olan Konfüçyüs'ün *Seçmeler*'inde (*Analects*) ve *Kuranıkerim*'de, bunun muadillerini görmek mümkündür.

Smith, iyi vatandaşın öncelikleri konusunda oldukça nettir: "Mahir ve erdemli bir insan, daima kendi özel çıkarlarının, içinde bulunduğu düzen ya da toplumun kamusal çıkarlarına feda edilmesi gerektiğini düşünür. Bu insan, aynı zamanda söz konusu düzen ve toplumun çıkarlarının daha büyük bir devlet ya da egemen gücün çıkarlarına feda edilmesi gerektiğini de düşünür." Tocqueville'se demokrasi ve seçim yapma becerisinin –faydacılık ya da ticari liderlik olmadan– nasıl gelişebileceği konusunda aynı derecede nettir: "Şiir, belagat ve bellek, zihnin incelikleri, hayal gücünün ateşi, düşüncenin derinliği ve Cennetin gelişigüzel dağıttığı her türlü hediye demokrasinin lehine dönüşmüştür." Tüm bunlar Rorty'nin sağduyusuyla birleştiğinde ortaya şu sonuç çıkar: "İnsanların hayalini kurdukları ülke, onların kendi elleriyle, zaman içerisinde inşa etmeyi hayal ettikleri bir ülke olmalıdır."

Son on yıldır, içinde yaşadığımız toplumların tüm düzeylerini kendi ellerimizle inşa etmek yönünde yenilenen ve büyüyen bir arzuyla karşı karşıyayız. Bu arzu, Sınır Tanımayan Doktorların, genç doktorların edilgen kalmama isteğinden doğduğunu ifade eden Bernard Kouchner'in sözleriyle ilintilidir. Aynı şey, genel anlamda STK hareketi için de söylenebilir.

STK'lar sıklıkla uluslararası düzeyde çalışan kuruluşlar olsa da, bir şekilde 19. yüzyılda ya da 20. yüzyılın başında ortaya çıkan toplumsal ve siyasi hareketlere benzetilebilir. Küreselleşmenin

---

1. Greenfeld'in ulusalcılığı farklılaştırması daha değişiktir. Bu, muhtemelen gerçek bir farklılıktan ziyade, onun olağanüstü tanımlama denemesi ile ilgilidir. Ayrıca bkz.
Adam Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı*, Çev. Derman Kızılay, Pinhan Yay., 2018 (*The Theory of Moral Sentiments*) (Indianapolis: Liberty Fund, 1984), 235 (Eserin orijinali 1759'da yayımlandı).
Tocqueville, *Amerikan Demokrasisi* (*Democracy in America*), 5.
Rorty, Ülkemizi Elde Etmek (*Achieving Our Country*), 102.

başarısızlığından doğmuş bir diğer trendle bağlantılıdır. Pek çok insan, *yaşam*larına uluslararası bir şeyin eşlik etmesini istese de, sonuçta insanlar, kendi toplulukları içinde yaşamayı tercih eder.

Ya da zaten bu topluluklar içerisinde yaşarlar. Uygarlıklarının bu gerçekliği yansıtmasını ve bu gerçeklik üzerine kurulu olmasını isterler. Bu gerçekliğin bir itaatsizlik ya da tesadüf örneği olarak muamele görmesini istemezler.

Bu insanlar, seçkinlerinin ekonominin küresel düzeyde nasıl çalışması gerektiğine dair soyut kuramlara takıntılı olduğu bir dönem geçirdi. Bu dönemde, vatandaşların bu kuramlara tabi olduğu ve bunun içinde yer almak için ellerinden geleni yapmaları gerektiği sonucu çıkartıldı. Politika oluşturma görevine soyunmuş liderlerimiz, gerçek vatandaşların gerçek yaşamları üzerinden düşünmeye başlamayı bir türlü beceremiyordu. Popüler direnişlerle karşılaştıkları zaman, olayların geçmesini beklemeyi ya da başka türlü önemsiz dikkat dağıtıcı unsurlar öne sürmeyi tercih ediyorlardı.

Kuramcıların insan gerçekliğini hor görmeleri belirli bir tedirginlik yarattı. Sporun vatandaş katılımının bir vekili gibi kullanılmasında, bunu dönemsel olarak bir an için görebiliriz. Burada bile, Franklin Foer'in futbol analizinde gösterdiği üzere, para ve ulusalcılık türünden manipülasyonlar geri teper. Çünkü bunlar ya negatif ulusalcılığı kışkırtır ya da insanlar, sporun küresel ticari yönüne sırt çevirir.[2]

İnsanların yaşamlarını, geçirdikleri yerin gerçekliğine göre organize etme istekleri, ulusalcılığın geri dönüşünde merkezî öneme sahiptir. Ürdünlü Prens Hasan, İslami demokrasideki kilit unsurun oldukça merkezsizleşmiş bir yaklaşım olduğunu defaten savunmuştur. İslami gelenek cemaatlere dayanır. Sağlıklı bir demokrasi de cemaat temelli olacaktır. Bunların seçkinleri, hâlâ 20. yüzyılın Batılı yaklaşımlarının etkisi altında merkezileşmeye devam ediyor. Batı modeli, bir süreliğine iktidarla ilgili yönetim fikirleri etrafında dolandı ki bunlar merkezileşme gerektiriyordu.

2. Foer, Futbol Dünyayı Nasıl Açıklar (*How Soccer Explains the World*).

Vatandaş temelli çoğulculuk, Batı gelenekleri için her zaman temel bir konu olsa da, İslam için de hayati önem taşımıştı.

Küreselcilik, insan deneyimini kolaylaştırmak ve demokrasinin insani gerçeklikleri yapıcı şekilde ele almasını zorlaştırmakla ilgili oldu. Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar, kendilerini yenileseler de, hâlâ büyük çözümlerin peşinde.

Kendi tarihlerimize bakarsak, büyük farklar yaratmış değişimlerin çoğunlukla yerelden çıktığını görebiliriz. Devlet eğitimi, okula zorunlu devamlılık, temiz su, kanalizasyon sistemlerinin iyileştirilmesi, çocuk emeği konusundaki yasal düzenlemeler, yetişkin gelirlerinin yükseltilmesi; bunların hepsi, temelde yerel, kimi zaman da ulusal değişimler olmuştur. Bunlar, orta sınıf refahının temel direklerini oluşturur.

Küreselci sürüklenmeden uzaklaşıldıkça, hümanist aidiyet kavramının yeniden ortaya çıkışının kırıntılarını görebilmemiz mümkün olabilir. 2003 yılının Kasım ayında, Chicago'da dikkat çekici yeni bir Amerikan kamusal şahsiyetin konuşmasına tesadüfen tanık olduğumu hatırlıyorum. Bu kişi, bir yıl önce Senato seçimlerini kazanmıştı. Barack Obama, daha o zamanlarda, bir topluluğun nasıl işlemesi ve buna uyması gereken büyük resmin ne olması gerektiğine dair serinkanlı ve berrak bir bakış açısına sahipti. Ulusal düzlemde ilerledikçe, şu konuyu da dikkatlice vurgulamaya devam etti: "Bizler, insanları küresel ekonomiye hazırlayan politikalar belirlemek yerine, küresel ekonominin en yıkıcı eğilimlerini hızlandıran politikalara sahibiz."[3] Adam Smith'in şu sözünü alıntılıyordu: "Zengin ve güçlü olana hayranlık duyma, hatta neredeyse tapmayla, yoksulları ve acımasız koşulları hakir görme ya da en azından görmezden gelme eğilimi ahlaki duygularımızın çöküntüye uğramasının arkasındaki en büyük ve en evrensel nedendir."

Değişen şey, Obama'nın mesajının dünyada gittikçe yaygınlık kazanmasıydı. Çin, Hindistan ve Brezilya'nın "sürdürülebilirlik

3. Barack Obama'dan aktaran *Financial Times* (Londra), 31 Temmuz 2004, 7. Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı* (*Moral Sentiments*), 61.

ve eşitliğe"[4] olan takıntısı bunun bir parçasıydı. İsveç ve Finlandiya'daki başarı hikâyeleri de böyle. Bu iki ülke de, küresel öncesi dönemden çıkmayı başarmış, küçük bir kriz atlatmış ve uluslararası koşullarla başa çıkabilecek şekilde kendisini yerel düzeyde yenilemişti. Kısmen ciddiye alınması gereken ideolojiyle, hiç ciddiye alınmaması gereken kötü yönetimin ne dereceye kadar Küreselci krize yol açtığını gösterdiler. Lakin yöneticilerin başı, düşündükleri şeyin yeni soyut küresel kuramlar olduğu fikrinden o kadar dönmüştü ki, bu idari yöntemlerden yaşamları etkilenen insanlara dikkat etmiyordu bile.

Genel atmosfer şimdi çok daha sakin. Kendi tabiriyle "dengeli kalkınma"yı hedefleyen tek ülke artık Çin değil. Büyük gelişmiş ekonomilerle küçük gelişmekte olan ekonomiler arasında çift taraflı ticaret anlaşması yapma telaşının geri tepmeye başladığına dair DTÖ ve OECD'den uyarılar geliyor. Ticaret, ancak bağlam doğru olduğunda işliyor. Sayıları artan kamusal şahsiyetler, gerçek inananlar dışında genel olarak, kendi özel durumlarında bu belirli bağlamın ne olabileceğine dikkatle bakıyor. Ancak fazla takıntılı insanlar, hâlâ ticaretteki basit büyümenin zenginlik getireceğine inanıyor.

Her şeyden önce, Küreselci mitin buharlaşmasıyla birlikte, vatandaşların ve hükümetlerin önceliklerinin değiştiğini görüyoruz. Yeni Zelanda başbakanı Helen Clark, Küreselci paniğe yenik düşmeden ülkesinde bir dönüşüm başlattığında, amacının "eşitsizliği yok edecek, çevresel olarak sürdürülebilir ve vatandaşlarının toplumsal ve ekonomik refahlarını artıracak geniş kapsamlı politikalar" olduğunu söyledi.[5] 1999 yılında bu kulağa riskli bir paket gibi geliyordu, bugünse beylik bir laf gibi geliyor.

Aynı dönem içerisinde, bir kısım az sayıdaki uluslararası iş sektörü kendi kendini gerçekten belirli bir düzene soktu. Bu, STK'lar ve yerel vatandaş grupları tarafından sürdürülen kampanyalara bir yanıttı. Bunlardan en ilgi çekici olan ikisi, büyük mağazalar ve kahve distribütörlerini içeriyordu. Uluslararası

4. Ramo, Pekin Mutabakatı (*The Beijing Consensus*), 12, 21.
5. Clark, Parlemento Açılış Konuşması.

Büyük Mağazalar Derneği, çocuk emeği ve angarya işler gibi şeyler için etik kurallar geliştirmeye karar verdi. Süreç, Hudson's Bay Company'nin, Wal-Mart'la birlikte "yılın en kötü çalışma koşullarına sahip perakendecisi" olarak anılmasıyla başladı. Hudson's Bay'in CEO'su George Heller, bu payeden rahatsız olarak, standartları geliştirmek üzere endüstrisini yeniden organize etmeye başladı.[6] Kendi kendini düzenlemedeki zorluk, endüstrinin yalnızca bir kısmının bunu kabul edecek olmasıydı. Etkileyici bir liste olmasına rağmen, örneğin Wal-Mart bu listede değildi. Olması gerekmiyordu elbette ama Wal-Mart uluslararası ününü pek önemsemiyor gibiydi.

Kahve üzerindeki mutabakatın daha katı kuralları vardı ve büyük oyuncuların çoğunluğunu kapsıyordu. İstikrarsızlığıyla nam salmış bu kötü şöhretli ürüne istikrar kazandırmayı bile başarabildi. Bu herkese, işler yolunda giderse, uluslararası ve dikey entegre olmuş bir kartelin kamu yararına nasıl hizmet edebileceğine dair iyi bir örnek sunuyordu. Buradaki kamu yararı neydi? Fazla üretimden vazgeçilecek ve böylelikle, gelişmekte olan ülkelerdeki çiftçiler cezalandırılmayacaktı. Üretimde azalmanın, daha gelişmiş çevresel yöntemlere yol açması bekleniyordu. Ve böylelikle, müşterilerin endüstri maliyetinin daha gerçekçi bir kısmını ödemesi gerekiyordu.

Ancak bu modelin yaygınlaşmasında sorunlar vardı. 2000 yılında OECD, Çokuluslu Şirketler Rehberi diye bir şeyle ortaya çıktı. Bu rehber, bir dizi etkileyici kural içerse de, bu kuralların uygulanması isteğe bağlıydı. Ulus-devlet içindeki deneyimlerimiz bizlere, rekabetçi bir bağlamın etik standartlarının bağlayıcı olması gerektiğini göstermişti. Ama yine de, standartları belirleyen eski Küreselci market fikrinin çalışmadığı ve kabul edilemez olduğu gerçeği, OECD düzeyinde şimdi en azından somut bir anlaşmayla ortaya konmuştu.

---

6. *Globe and Mail* (Toronto), 19 Mayıs 2004, B1.
Uluslararası Büyük Mağazalar Derneği Ortak İlkeler Deklerasyonu (International Association of Department Stores Declaration of Common Principles), IADS 43. Genel Kurul, Singapur, Ekim 2002.

Uluslararası düzeydeki düzenlemeler açısından şimdiye kadar yaptığımız şeyler bir hayli sınırlıdır: Kara mayınlarına karşı Ottawa Anlaşması, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Küresel ısınmaya karşı Kyoto Protokolü. Ülkelerin çoğu bu üç anlaşmayı da imzaladı, imzalamayı reddedenlerse kilit oyuncular oldu. Yine de bu anlaşmalar bizlere, uluslararası ilişkilerin pazarın yönlendirmelerine bağlı olmaması gerektiğini gösterdi. Bu gibi zorlu konularda bağlayıcı anlaşmalar imzalanabilmesi mümkünse, şirketlerin vergi düzeylerini belirleyen ya da çalışma koşullarını düzenleyen anlaşmalar da mümkün olabilirdi. Öte yandan, bu türden anlaşmaların, gelişmekte olan ekonomilerin aleyhine olması gerektiğini söylemek de doğru değil. Uygun biçimde ayarlandığında bu anlaşmalar, aynı İspanya'nın Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde gerçekleştirilen dikkatli planlanmaların ülkeye sağladığı faydalar gibi, bu toplumlara fayda sağlayabilirdi.

Bu türden bir ilerleme beklentisi gerçekçi midir? Geçtiğimiz on yıldaki gelişmelere baktığımızda ve söz konusu engellerin en güçlü ülkeler tarafından yaratıldığını göz önünde bulundurduğumuzda, sürecin şaşırtıcı derecede hızlı ilerlediğini görebiliriz. Bu, Amerika'nın fevkalade gücünün bile dünya politikasını belirleyecek şekilde yayılamayacağının bir diğer hatırlatıcısıdır. Kendi gündemi olan pek çok ulus ve bölgesel grubun varlığının unutulmaması gerekir. Büyük güçler, yeni uluslararası bağlayıcı anlaşmalara katılmayı tercih etmezlerse, kendilerini er ya da geç siyasi ya da ekonomik sorular açısından dezavantajlı konumda bulacaktır.

Küreselciliğin başarı hikâyesi bu mu? Ya da reform görmüş Küreselciliğin? İkisi de değil. Bu, farklı varsayımlara dayanan oldukça farklı bir süreçtir. Bunlardan biri ulus-devletin gücüdür. Ukrayna konusuna geri dönerek, bunu bir kere daha yinelememiz mümkündür. Ukrayna ve başkanının en sevdiği –ulusal– şair Taras Şevçenko'nun şu meşhur şiiri "Ölüme ve Yaşama", adeta ulusalcı bir övgü niteliğindedir:

Kendinize gelin! İnsan olun,
Yoksa için için döveceksiniz dizlerinizi;
Açıklarımızda olduğumuzda zaman yakın
Tutsak insanlar patlayacaklar zincirlerinden.[7]

Dünya, işleri bitmeyen ulus-devletlerle doludur. Soru, küresel ekonomik entegrasyonla ne yapılacağı değildir. Mesele, yeni ulusalcı dönemin vatandaş temelli, ulusal kamu yararına odaklı ve uluslararası düzeyde pek çok alanla bağlayıcı anlaşmalar geliştirebilen bir şey olmasının nasıl sağlanacağıdır.

Dünya üzerindeki binlerce STK, bu sürecin mevcut en mantıklı liderleri gibi görünüyor. Büyük sayıda destekçi, sofistike bir liderlik ve uluslararası politikanın dalaşmalarında beceri konularında hak talep edebiliyor. 2004 yılının Mayıs ayında, ulus-üstü tarım ürünleri şirketi olan Monsanto, genetiği oynanmış buğdayla ilgili planlarını geri çekti. Bu geri çekişin arkasında bir ölçüde STK'lar vardı. Kahve ve büyük mağaza anlaşmasının yanı sıra, bundan başka düzinelerce örneğe de rastlamak mümkün.

Yine de STK'ların konumunun göründüğünden daha kırılgan olduğunu belirtmek gerekiyor. STK'lar bir etki sağlasa da, bir erk değiller ve nadiren ulusal demokratik sistemlere entegre olabiliyorlar. Yasaları yapan merciler parlamentolar, meclisler ve kongreler. Her yerde binlerce lobici var. Şayet STK'ların zaferi dar kapsamlı ya da kısmi ise, bunun nedeni arkalarındaki rekabetçi etkiler. Kendi örgütlerini ana akım politikalar içerisine taşımayı başarabilirlerse, değişim gerçekleştirme becerileri çok daha belirginleşecek. Ulus devletlerin yeniden yükseldiği bir dönemde, uluslararası düzeyde sahip oldukları güç daha da artacak.

Aynı zamanda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomiler için önemli rol oynayabilecek güçlü pratik kurumlar –örneğin yeniden formüle edilmiş kooperatifler– için de önemli bir dönemdeyiz. Önemli bir dönem; çünkü ulus-üstü

7. Taras Shevchenko, Şiirler (*Poems*) (Kiev: Edition "Prime", 2001), 119.

teknokrasiler, kendi çıkarları için dikkat gerektiren pek çok alandan ya tamamıyla ya da kısmen ellerini çekmiş durumda. Bir başka deyişle, etki arayışında olan insanlara her zaman ihtiyaç duyuluyor. Ancak günümüzün gerçek ihtiyacı, daha ziyade varoluşsal bir dahiliyet. Bir hava boşluğu içinde olduğumuz gerçeği, önümüzdeki çeyrek yüzyılın yöneliminin etkiye sahip olanlar değil, iktidarı kazanmış olanlar tarafından belirleneceği anlamına geliyor. Bu, bugün Amerika'daki yeni muhafazakârların ve dinsel aktivistlerin net bir şekilde anladığı şey. Richard Rorty, bu yüzden Amerikan solunun uzak ve soyut yaklaşımlarından rahatsızlık duyuyor.

Hâl böyleyken, yeni bir yönelime doğru gündem belirlemek üzere –kısa süreli de olsa– bekleyişte olanlar için belirli fırsatlar olduğunu söylemek gerek. Muhafazakâr bir gazete olan *Financial Times*'ın uluslararası yoksulluk ve etik konusunda, pek çok ana akım politikacıdan daha ileri düşünceli bir pozisyona sahip olduğunu fark etmek gerek: "Kitlesel yoksulluk meselesi, şüphesiz ki çağımızın en büyük ahlaki zorunluluğu. Ancak bunun için küresel ticaretin liberalleşmesi, borçların azaltılması ve Uluslararası Finans Programı tek başına yeterli olmayacak."[8] Bu ifade insanları, klasik Küreselcilerin, uluslararası teknokrasinin ve ulus-üstü liderlerin çoğunun gerçekdışı gördüğü pazar dışı eylem biçimlerine çağırıyor.

Ancak kamusal alandaki hâkim bakış açısı artık bu değil. Vatandaşlar, demokrasilerinin adalet ve dahiliyet konularında daha aktif rol oynamasını arzu ediyor. Ve bu arzu, artık 19. yüzyılın standart sağ-sol paketleri olarak karşımıza çıkmıyor.

İspanyol düşünür Victor Pérez-Diaz, "vatandaşlığın, yalnızca olarak, olma hâlinde ısrarcı olamayacağı"nı bizlere hatırlatıyor.[9] Vatandaşlıktan ve bu türden değişimleri üstelenebilmek için gerekli olan güvenden bahsediyor.

8. *Financial Times* (Londra), 5-6 Şubat 2005, 6.
9. Pérez-Diaz, " Az Gelişmiş Görev (The Underdeveloped Duty)", 3.

Bu güvenli dahiliyetlerin bir diğer yönüyse bizim enerji ve taahhütümüzle ilgili. Hepimiz, küresel ekonomi kuramıyla insanların yaşadığı gerçeklik arasında yaşanan yapay ve negatif bir gerilime takılı kalmış durumdayız. Ve hepimiz aslında gerçek yerlerde yaşıyoruz.

Üçüncü bir etmen de şu: Çok fazla sayıda insanın, söz konusu bu yerler arasında inanılmaz oranlarda hareket ettiği bir gerçek. Ve bunların pek çoğu, kendi ulusal kimliklerini değiştirebilmek için hareket ediyor. Bu, muhtemelen daha önce görülmemiş bir akışkanlık örneği. İnsan göçüyle ilgili olarak, kesinlikle en karmaşık dönemlerden birinin içinden geçiyoruz. 19. yüzyılda gerçekleşenlerin aksine, bu göç, belirli bir model izlemiyor.

Avrupalılar hâlâ bu hareketin küçük bir yüzdesinin etkisiyle mücadele ediyor. 1999 yılında gerçekleşen Alman vatandaşlık reformu gibi değişiklikler, bu konuda düzenlemeler olduğunu gösterse de, nüfus uzmanları, Avrupa'daki 20 küsur milyon göçmenin bir şey olmadığını söylüyor. Kıtadaki doğum oranının düşüklüğünü göz önünde bulundurulduğunda, bu toplumların devam edebilmesi için, 2025'e kadar daha 160 milyon insanın kıtaya göç etmesi gerekecek. Avrupa'ya gelen bu insanları basitçe göçmen işçi olarak düşünmek, kıtanın kendi etik anlayışı ve kamu yararı için tehlike arz ediyor. Göçün, Avrupa kültürünü zedeleyeceğine inanan insanlar var. Son dünya savaşının da gösterdiği üzere, hiçbir şey bu kültürü, onun kendi standartlarına uygun olmayan şekilde hareket etmekten daha hızlı zedeleyemez.

Her ne olursa olsun, göç meselesi bir Avrupa sorunu olmaktan çok daha öte bir şey. Kanada gibi bazı ülkeler, bir toplumun sürekli değişen vatandaş ve kültürlerle birlikte nasıl inşa edileceği konusunda başı çekiyor. Diğerleri, başına gelen ya da gelecek olan şeyler konusunda mutlak bir inkâr içerisinde. İngiliz kabine bakanı ve sonrasında başbakan olan Gordon Brown, ulusal tartışmaları *değerler* konusuna çekmek için bir girişimde bulundu.[10] Şimdilerde bu, ortak kültürel standartlara vurgu yapan biçimsiz bir kavram ve umumi bir eğilim olarak karşımıza çıkıyor.

10. Gordon Brown, British Council yıllık konferansı.

Günümüzün zorlukları çok daha karmaşık ve ilginç. Yalnızca Küreselci dönemin değil, Batı akılcılığının ve onun her konuyla ilgili açık, lineer yapılar kurma takıntısının da sonunda olduğumuz söylenebilir.

Belki de diğer kültürlerin, bir toplumu oluşturan şeyin ne olduğuna dair çok daha karmaşık fikirlerle gündeme oturduğu büyük bir yeniden dengeleme döneminin başındayız. Batı dünyasında yaşayan bizler, aynı kararlarla devam etmeyi ve böylesi büyük bir değişimin bizim için olumlu yönlerini anlamayı öğrenmek durumundayız.

Bir süredir gelişmekte olan fikirlerden bir tanesi, ortaçağa benzer bir döneme girdiğimizle ilgili. Ortaçağın olumlu yönlerine odaklanıyor. Bu, sınırların doğası ve insanların tanımının ne berrak ne de özel olduğu bir dönem. Erasmus'un rüyası da bir şekilde buydu: Gevşek ama birleşik bir Avrupa fikri. Avrupa'ya dair en makul yönelimin birbirinden ayrı, ama birbiri içine geçmiş insanlar kıtası fikri olmasına rağmen, şimdilerde bu, Avrupa'dan çok daha geniş ve karmaşık bir görüntü arz ediyor.

Hedley Bull bir zamanlar "üst üste geçen otorite ve çoklu bağlılık" konusu üzerine yazmıştı.[11] Şimdilerde bu konu, her tarafta görebildiğimiz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkıyor.

Ekonomik belirliliğin yekpare ideolojisi solmaya başlıyor. Bizlere defalarca ekonomik kaçınılmazlığı kabul etmemiz gerektiği, yoksa bir tür kaosa sürükleneceğimiz söylendi. Dikkatli davranırsak, kasti bir karmaşık sisteme doğru yol alabilirdik. Ulus-devlet geri dönüyor. Ancak şimdiden, sonucun geçmiştekinden farklı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ülkelerin sahip olduğu yükümlülükler ve bağımlılıklar çok daha katmanlı. Bu karmaşıklığın ekonomik yönü elbette önemli olsa da, bunun egemen unsur olduğunu söylemek hiçbir şekilde mümkün değil.

---

11. Aktaran Ronald J. Deibert, Parşomen, Yayıncılık ve Hipermedya: Dünya Düzeni Dönüşürken İletişim (*Parchment, Printing and Hypermedia: Communication in World Order Transformation*) (New York: Columbia University Press, 1997), 214.

Hareket hâlinde olan nüfuslar belki de buradaki en temel unsur. Bunun sosyal alışkanlık ve inançlarımız üzerinde ortaya çıkartacağı sorular bizleri bir hayli meşgul edecek gibi görünüyor. Bu karmaşık durumlarda işe yarayacak eğitim geliştirmeleri yapmak, çok fazla hayal gücü ve geniş kapsamlı, dahil edici bir yaklaşımı gerekli kılacak. Bizler, İngilizcenin hâkim olduğu bir dönemin vaat ve tehditleri içerisinde yaşıyoruz. Teknik ve sözleşmeyle ilgili nedenlerle, bu hâkimiyet gerçekliğini koruyacak gibi görünüyor. Ancak, teknik ve sözleşmeyle ilgili meselelerin ötesine baktığımızda, dille ilişkisi olan tüm kültürlerin desteklediği çokdilli bir döneme girdiğimizi de söyleyebilmemiz mümkün.

Bu olan bitene uymayan tek bir kültür bile yok. Yalnızca bunlara uymayan siyasi hareketler var. Batının bugünlerde çok fazla dert ettiği İslam, Hıristiyanlığa kıyasla çok daha açık ve esnek bir tarihe sahip. *Kuranıkerim* de bunu çok net bir şekilde ortaya koyuyor:

Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi ...[birbirinizi hor görmeniz için değil] birbirinizi tanımanız için boylara ve kabilelere ayırdık.[12]

İçinde bulunduğumuz durumun ihtiyaç duyduğu şey, tam tamına Adam Smith'in kamu çıkarıyla ifade ettiği şey, Tocqueville'in çağırdığı hayal gücü ve Rorty'nin hümanizmi. Bu kelimelerin geleneksel okumasıyla bazı kişiler, ulus-devletin geri dönüşünü vurguladığımı ve onun ortadan kaldırılmasını ima ettiğimi düşünebilir. Asla. Ulusal ve uluslararası ilişkilerimiz karmaşıklaştıkça, aidiyete ait karmaşık duygulara başvurmaya çok daha fazla kişi ihtiyaç duyuyor. Bir şekilde evde hissetmek için ya da olabildiğince çeşitli insan ve durum zenginliği içerisinde, evde hissedebilmeyi sağlayacak çeşitli yollar bulabilmek için.

Günümüzün ortak çağrısı, değerlerin incelenmesi üzerine. Bunun gerçekte ne anlama geldiği konusunda belirli bir fikrim yok. Bu, ufak bir yönüyle 19. yüzyılın yalnızca kendine hizmet

12. "Hucurat Suresi" 49: 13. 'Abdullah Yusuf 'Ali, *Kuranıkerim*'in Anlamı (*The Meaning of the Holy Qur'an*), 4. baskı (Brentwood, Md.: Amana Corporation, 1991), 1342-43.

eden ulusalcılığını andırıyor. Bunun yerine çok daha gerçek bir şeye, kamu yararına hizmet etmeye odaklanmak çok daha iyi olur. Nitekim Adam Smith'in de dile getirdiği üzere, "sahip olduğu güçle, vatandaşların içinde yaşadığı toplumun refahını artırmak için çabalamayan kişi, kati suretle iyi bir vatandaş kabul edilemez."[13]

Birbirlerini iyi tanıyan insanlar, diğer vatandaşların refahını artırmak için çalıştıklarında, birbirleri hakkında beklemedikleri bir şeyi, belki de onların ne kadar farklı olduğunu öğrenebilir. Farklı kültürlerden geldikleri için birbirlerini iyi tanımayan insanlar, diğer vatandaşların refahını artırmak için çalıştıklarında ise; işte o zaman, ne kadar fazla ortak değere sahip olduklarını görebilir.

Her iki durumda da bunun, pozitif ulusalcılığın süreçleri olduğunu söyleyebiliriz.

13. Smith, *Ahlaki Duygular Kuramı* (*Moral Sentiments*), 231.

Son Söz
Seçimin Geri Dönüşü 2009

Küreselleşmenin modasının geçtiğini insanlar önünde ilk defa dile getirdiğimde yaşadığım şeyin hissiyatını hâlâ belirgin bir şekilde hatırlıyorum. 1999 yılıydı; Sydney'de, Avustralya ulusal kanalında yayımlanan bir konuşma yapıyordum.

Beni bunun olabileceğine inandıran son aşama neydi? Günün daha erken saatlerinde, Avustralya merkez bankasının muhafazakâr müdürü I.J. Macfarlane'le bir görüşme yapmıştım. Macfarlane, uluslararası finansal sistemin istikrarına artık inanmadığını söylemişti. Bir yıldır bu temel kaygısını daha geniş bir dinleyici kitlesine anlatmakla meşguldü.

Bir merkez bankacısı olarak, kamu önünde söylediği sözlere dikkat etmesi gerekiyordu. İzleyicileriyse, büyük ihtimalle

söyleyecek olduğu şeylerin tam aksine inanmakla hipnotize olmuş seçkinlerle sınırlıydı. Normal insanlara belirsiz, değişken ve umulmadık finansal yaklaşımlar gibi gelen şeylerin; basit, modern ve hatta kaçınılmaz, profesyonel yenilikler olduğuna inanıyorlardı. İşinin gerektirdiği ikazlar çerçevesinde konuşabildiği kişiler, aslında onu en az dinleyebilecek kişilerdi. Buna rağmen, dünya üzerindeki pek çok çalışma arkadaşının, aslında kendisine katıldığını açıklığa kavuşturmuştu. Hepsinin değil tabii. Amerika merkez bankacıları özelinde gördüğümüz üzere, bu mutabakat en zengin ülkeleri kapsamıyordu.

Macfarlane'in sözleri, ilk bakışta birbiriyle alakasız gibi görünen ekonomik ve siyasi alanlarda ve Batı, Asya ve Latin Amerika'da bulunan pek çok ülkede gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilere dair, 1990'ların ortalarından bu yana yaptığım pek çok gözlem üzerine geldi. Bunları bir araya getirdiğim zaman, Küreselleşme ideolojisinin şimdiye dek hiç olmadığı kadar külüstür ve büyük boy bir otobüse benzediğini açıkça gördüm. Aksesuarlarından bazıları yepyeni ve heyecan vericiydi. Ama şasesi, 19. yüzyılın eski moda ve çoğunlukla çelişkili kavramlarıyla döşenmişti. 1995 yılında ideolojinin zirve yaptığı dönemlerden bu yana, tekerlekleri gövdeden ayrılıp duruyor, mekanizması ileri geri hareket ediyor, vitesi bozuluyor, cıvataları gevşiyor ve pencereleri çatırdıyordu. Başka bir deyişle, başarısız finansal sistem, ancak başka türlü temel sorunların karmaşık toplamının bir ifadesiydi.

Yine de, işin ehli gibi görünen kişilerin kamusal söylemleri, mülayimliğini ve kesinliğini sürdürmeye devam etti. Bu kişiler, sürekli devam eden kamusal tartışmalar sırasında sükûnetlerini korudu. Temel anlaşmazlık, Küreselleşmeye karşı olup olunmadığı ya da onun savunulup savunulmadığıyla ilgiliydi. Bu da en temel noktanın kaçırılmasına neden oluyordu ki, o da şuydu: Belki de tüm bu hareket bizi, onu savunanların vaat ettiği yere değil, ondan çok farklı bir yere götürüyordu. Belki de, kendi kendini yıkan bir şey olarak o kadar da saldırı altında değildi. Her iki durumda da, o belirli ânın gelmesini beklersek, bunun

hepimiz üzerindeki etkisi, karşı olalım ya da olmayalım, hepimiz için aynı derecede yıkıcıydı.

Bunu salonda binlerce insana açıklayıp, bu kelimelerin televizyonda canlı yayınlanan bir şey üzerinden ülkeye ulaşmaya başladığını anladığımda, neredeyse tahammül edilemeyecek bir içsel gerilim yaşadım. Bu gerilim, ününü aptal gibi görünmene neden olacak bir şey için riske attığında yaşanan gerilimdi.

O yıl ya da bunu izleyen iki yıl içerisinde, bunu desteklemek isteyen kişiler bile, söz konusu çağın –ya da ideolojinin– sona erdiğine inanmak istemedi. Farklı yollarla da olsa, elbette benim argümanıma benzer argümanlar ortaya atan başka insanlar da vardı.

Bu insanlar, ekonomistler loncasına mensup olsaydı, kamu politikalarına yönettikleri en acımasız eleştiriler bile, kendi meslektaşlarıyla paylaşılabilen bir dilde ifade edilebilirdi. Böylelikle argümanları, profesyonel bir anlaşma üretebilmeyi tasarlayan bir söylemle sınırlı kalırdı. Bu esnada, propagandanın ön saflarında, ülkeler de dünyanın düz olduğu ve hareketin durdurulamaz olduğu konusunda ısrar ediyorlardı. Israr etmeye devam ettikleri ticaretteki büyüme, iyi şeyler yapıldığını gösteriyordu. Sonrasında, 2008 yılındaki kriz acı verici bir şekilde belirgin hâle geldiğinde, pek çoğu dudak uçuklatacak şekilde çark etti. Örneğin *Economist*, bankaların kamulaştırılmasını önerdi.[1] Lakin bu çark ediş, bir tek Manişeist bağlamda olabilecek bir şeydi. Öne sürdükleri şey, birtakım geleneksel düzenlemelerin yeniden devreye sokulması ve bankaların desteklenmesi hâlinde, herkesin ekonominin nasıl işlediğine dair eski moda Küreselci argümana geri dönebileceğiydi. Eksik olan şeyse, sermayenin kullanımına dair yeni bir bakış açısıydı.

Bu kitabın orijinal 2005 baskısındaki temel argüman, basit bir fikre dayanıyordu.

Ekonomik ideolojilerin pili, ürettikleri seçkinler kendilerini bir sorun olduğunu itiraf etmeye ikna etmeden birkaç yıl önce

1. *The Economist*, 28 Şubat 2009, 73.

tükendi. Küreselleşme, 2000 yılı civarında etkin bir şekilde sona ermişti. Sonrasında da bahsettiğimiz hava boşluğunun içine kaydık; bu düzensizlik döneminde, yukarıda bahsettiğimiz otobüsün hareketi, hangi açıdan bakılırsa bakılsın durduysa da, seçkinler durum böyle değilmiş gibi davranıyordu. Hava boşlukları bir on yıl kadar sürdü. Bunları bir nevi fırsat dönemleri olarak da düşünülebiliriz. Eski fikirler, gerçekte ölmüştü. Yeni bir egemen düşünce yoktu. Kriz henüz vurmamıştı. İdeologlar işbaşında gibi görünüyorlardı, ama ideolojileri neredeyse gücünü yitirmişti. Bu zamanlar, ilgili liderlerin kendilerini felaketle mücadeleye adamadan yeni yönelimler belirlemesi için daha kolay zamanlardı. Daha uzun süre beklerlerse, felaket kapıya dayanacaktı ve bu kişilerin davranışları tepkisellikten ibaret kalacaktı. İşte yaptıkları şey, tam da bu oldu.

Seçkinler neden tehlike işaretlerini reddetti ve neden bu kadar uzun süre bekledi? Çünkü bunlar, belirli bir ideoloji çağında gücü elinde tutan üçüncü ya da dördüncü nesildi. Aldıkları eğitim hiçbir şekilde başka olanaklar olabileceğini kendilerine sunmamıştı. Başka olası seçimlere dair herhangi bir anıya sahip değillerdi. Kendilerinin, kaçınılmazlığın bir ürünü olduğuna inanıyorlardı. Başka türlü yaklaşımları deneyimlememişlerdi. Bu yüzden de, Küreselleşmenin son yıllarında işbaşında olanların resmî söylem, risk ve bireycilik etrafında dönüp dolaşırken, gerçeklik edilgen ve yumuşak liderlikle ilgiliydi. Öyle ki bu liderlik, öfke zincirinden boşalmış bir dünyayla ilgili hiçbir deneyime sahip değildi.

Klasik bir sosyal analizde, bu durum ekseri soysuzlaşma olarak tanımlanır.

Pek çoğumuz için bu kelimeleri telaffuz etmek çok zor olsa da, herkesin iyiliği için, 2008'deki ekonomik çöküşün Küreselleşmenin bir başarısızlığı olduğunu açıkça söylemek gerekir. Bu krizi, finansal bir kriz tarafından tetiklenmiş bir şey olarak görmek hatadır. Nitekim çıban bir semptomdur, ama bir neden değildir. Hızla neşterlenmesi ve gerçek nedenin tespitine girişilmesi gerekir.

Geriye dönüp baktığımızda, çok daha büyük çöküşlerle karşılaşabiliriz. İmparatorluklar, emperyal ordular, ekonomik kuramlar ve her türlü ideolojiler gelir ve giderler; kaçınılmaz ve ebedî olarak önümüzde geçit töreni yaparlar. Büyük ve kendine güvenenleri çeyrek, yarım, ortalama bir yüzyıl boyunca sürer. İki yüzyıl sürmeleriyse nadirdir.

Ciddi bir şekilde onaylanan şey, bir anda hafif ve müphem görünmeye başlar. İşbaşında olanlar bunu nasıl görememiştir peki? Görmek istememişlerdir de o yüzden. Gerçeklere körleşmek, kendi sınıfımıza sadakattir; bu sınıf hangi biçimde karşımıza çıkarsa çıksın. Sadakatse, belirli bir ideolojinin hizmetkârları arasında her zaman gerçekliğe galip gelir.

Hakikat –bir gerçekliğin basit bir ifadesi olan hakikat– zamanı gelip çattığında, suçluyu yakalarken büyük değişimler olur. Küreselleşme özelindeki kötü adam, doğrudan bir insan bile değildir; bunun bir adım gerisinde çalışan, eski moda açgözlülük günahıdır. İnsanlar, gerçek bir canlı üzerinde ısrarcı olsalardı, bu nefes alan hain, bir banker olurdu. Ama Atina'dan bu yana açgözlülük ve bankerler tüm ekonomik krizlerin standart kötü adamları olmuştur. Bu, yüzyıllardır Yahudi düşmanlığını ve yabancı korkusunu besleyen bir suçlama modelidir.

Finans sektörü nasıl suçlanabilir ki? Burası, her türlü ihlalin, herkesin gözü önünde gerçekleştiği bir alandır. Kabul edilemez derecede geçirimsiz yatırım fonları, ceplerini dolduran şirket yöneticilerinin yasal görünümlü dolandırıcılıkları, Amerikan mortgage sisteminin katmerli doğası, satın alınan şirketlerin finansal olarak kötürüm edilmesine bağlı olan şirket birleşme ve satın almaları; bunların hiçbiri gizli saklı olmamıştır. Yetkililerin kafasını bulandıran zehirli tahviller bile sürpriz değildir. Finansal liderler, yıllar geçtikçe, tabiri caizse sağlıklı bir ekonominin çıktılarını alenen zehirleme yoluna gitmiştir. Bu pratiklerin tümü, 1990'ların başından itibaren eleştirilmeye başlanmışsa da, sağ ya da sol olsun hiçbir hükümet tarafından bir şey yapılmamıştır.

Konu şudur: Finans sektörü suçlu olabilir, ancak bu işin asıl suçlusu o değildir. Her şeyden önce, hükümetleri seçenler,

kontrol sistemlerini serbestleştirenler ya da şeffaf olmayan uluslararası spekülasyonların oluşumuna, yani ulusal düzenlemelerin dışında mutlu mesut işleyen dolandırıcılıklara göz yumanlar bankerler değildir. Yetkili kişiler tüm olanı biteni sakince izlerken, bankerler bu olup bitene herkesin gözü önünde dahil olmuştur. Bu, ideolojinin hipnotik etkilerinden biridir.

Bu sebeple, kendimizi içinde bulduğumuz bu krizi, nasıl finansal bir kriz olarak nitelendirebiliriz ki? Paranın başına gelen şey, elbette ki bir semptomdur; aynı 1970'lerin başında ortaya çıkan petrol krizinin petrolle ilgili olmadığı, aksine bir dizi ekonomik hata ve sorunun üzerine kurulu olduğu gibi.

Bu iflas dönemlerinde, yerleşik mahir kişiler, ansızın safdilliği utanç verici bir naiflikle ortaya çıkar. Amerikan Merkez Bankasının eski başkanı Alan Greenspan, 2008 yılının sonbaharında herkesin gözü önünde resmen hatalarını kabul etmiştir. Etkileyici olan şey, hatalarını kabul etmesi değil, inanç ve hayal kırıklıklarındaki çocuksu niteliklerdir: "Kurumların, özellikle de banka ve benzeri kurumların kişisel çıkarlarının, kendi paydaşlarını ve bu paydaşların şirketlerdeki hisselerini korumada becerikli olduğunu sanmakla hata ettim."

Bu sanının (en sevdiği yazar Ayn Rand'in vasat romanı dışında) dayanağı nedir? 3.000 yıllık ekonomi tarihinde bu inancı teşvik edebilecek hiçbir şey yoktu. Ne muhafazakâr ne liberal ne de Marksist kuramlar ya da 1930'lardaki korporatist kuramların hiçbiri, ortalama dikkatli bir düşünürün bu sonuçlara ulaşmasına olanak tanımamıştı. Tekrar edecek olursak bunlar, ideolojik bir hipnozun genel nitelikleridir. Tarihin sonunun geldiğine inanırsak, bununla ilgili belleği de açıkça zihnimizden sileriz. Greenspan "sarsılmıştı". Kendi denetimleri ya da hayal gücü ötesinde bir dünyada dolanmaya teşebbüs eden küçük bir çocuk gibi, "bunların neden olduğunu tam olarak anlayamamıştı." Yine de kendisine, dünyanın finans babası rolünü oynaması için para ödeniyordu; ona bir şey öğretecek ya da bileğine şaplak atacak kimse yoktu.

Tüm ideolojiler, büyük ölçüde entelektüel sınıf tarafından oluşturulur. Bunlar, saray adamı ya da papaz rolüne soyuna-

rak, günün hakikatinin birincil faydalanıcılarının tabağından düşen kırıntılarla beslenir. İlk bakışta, belirli bir ideolojinin hizmetkârlarından biraz daha fazla bir şey gibi görünürler. Ancak, ortodoksinin bu eşik bekçilerinin görevi, aslında temel bir öneme haizdir. Öncelikle, bu kişilerin refahı, bu yeni ideolojinin hakikati açığa çıkardığı iddiasına dayanır. Bu hakikati ancak kendileri ilerletip savunabilirler. İdeoloji, bu kişilerin yaşamlarını meşru kılar.

İkinci olaraksa, tüm mutlak rejimler, fiziksel ya da kuramsal olsun kendi zorbalarına, silahlı şövalyelerine, güvenilir ve sağduyulu müşavirlerine sahiptir. Ancak bu türden sistemler, inançsızlığın gönüllü olarak askıya alınması söz konusu olmadıkça sürdürülebilir değildir. İhtiyacını duydukları şey, *İmanın Yayılması için Kutsal Topluluğun** bir başka versiyonudur. Bunların görevi eleştirel duygu ve düşüncelerimizin askıya alınması için çalışmaktır. Papazların ve saray adamlarının görevi, hepimizi günümüzün doğrularının her zaman doğru olduğuna ve olacağına inandırmaktır. Bunlar, kaçınılmaz ve ebedî olanın tüccarlarıdır. Sonra bir gün, gerçekle hesaplaşma günü gelip çatar. Ortada bir kriz vardır ve bu kişilerin ideolojileri kendi kendini yok ederek tarihe karışır. İdeolojileri ortadan kayboldukça, bizler de engizisyon mahkemelerinin engizisyoncularının, cizvitlerin, saray propagandacılarının, itaatkâr entelektüellerin ve pek çok saray adamının rolünü unuturuz. Ancak herhangi bir sarayın gücü, krallar ve baronlara olduğu kadar, saray adamlarına bağlıdır. Neden mi? Çünkü bu kişiler, şüphenin ve sağlıklı bir tartışmanın ve ayrıca zekânın kullanılmasının önüne geçebilmek için, dünyayı deforme eder. Bunlar, dünyanın bugün başına gelen şeylerin en temel suçlularıdır ve olmaya da devam edecektir.

Küreselleşmenin kutsal toplulukları nelerdi? İlk olarak, üniversitelerimizin ekonomi bölümlerinde ders veren profesörlerin çoğuydu. Daha dünyevi bir düzlemden bakacak olursak, bunlar

* Katolik Kilisesi'nin inancını barışçıl yollarla yaymak üzere 17. yüzyılda kurulan ve Roma Katolik Kilisesi'nin resmî organı olan kuruluş; Sacra Congregatio de Propaganda Fide. (ç.n.)

işletme okulları ve onların hocalarıydı. Bu okullardan mezun olan kişiler, danışmanlık endüstrisi üzerinden, imanın yayılması için çok daha verimli üçüncü bir yapının oluşmasını sağladı.

Yine de işletme okulları ve danışmanlık işinin, imanın gerektirdiği konformizmin faydacı bir ifadesi olduğunu söyleyebilmemiz mümkün. Kutsal Topluluğun kalbinin gerçekte attığı yer, ekonomi bölümleridir.

1970'lerin ortalarından başlayarak, farklı düşünce olasılıklarının yavaşça uçlara atıldığını, hatta saf dışı bırakıldığını görüyoruz. Pek tabii ki, göçle birlikte küçük çaplı etkileyici direniş örnekleri her zaman vardı. Günümüzdeki sorun, son 30 yılın başarısız ideologlarının, üniversitelerimizde öğretilen ekonomik düşünceden hâlâ sorumlu olması. Bu kişiler, asabi bir şekilde savunmacılar ve büyük ölçüde de hoşnutsuzlar. Ayrıca, hâlâ ekonomik düşünce ve metodun yeni nesillere aktarılmasında kontrolü ellerinde tutuyorlar. Kamu politikasına geldiğimizde, bu ekonomistler, marjinal olarak değiştirilmiş fikirleri hâlâ iktidar yapılarına sokabiliyor. Kabine bakanları, yeni fikir ve politikalar için yardımcılarından, onlar da müdürlerinden fikir alıyor. Bunlardan geri dönen fikirler bir işe yaramasa da, en azından başarısız politikaların gizli gibi görünen ifadesi olabiliyor.

Birbirinden farklı fikirlerin yaygın olmasını beklediğimiz Amerika'da bile, ana akım ekonomistlerin, birkaç geleneksel kartı karıştırmak yerine, farklı düşünmeyi seçtikleri zaman yaşadıkları zorlukları tahmin edebiliyoruz. Bu kişiler, ancak ve ancak, değersiz bankaları desteklemenin halkın parasını çarçur etmek anlamına geldiğini hayal edebiliyor. Hiç kimse, Solon'un 2.500 yıl önce hayranlık duyduğumuz Atina'yı inşa ettiği gibi ya da Sully'nin 17. yüzyıl başında 4. Henry'nin malvarlığı üzerinde tasarrufta bulunduğu gibi "zincirleri kırarak" elde edilebilecek bir özgürleşmeyi hayal edemiyor. Washington'daki ekonomik teknisyenler, inanılmaz bir çaba sonucu, mevcut ideolojiden önce gelen fikirleri yeniden keşfetmekle meşgul. Bu, son 30 yılın temel varsayımlarını yeniden gözden geçirmekle hiç de aynı anlama gelmiyor.

İngiltere'de insanlar, ülkeyi şehrin finansal fantezilerine doğru sürükleyerek yanlış politikalar uygulayan maliye bakanı sebebiyle başbakanın günü kurtarması konusuyla alay etmeye başladı. Kendisinin de söylediği üzere, o dünyayı koruyor. Sahip olduğu cesur, yapılması gerekenler listesi, istisna gözetmeksizin, son on yılda ayan beyan açığa çıkan sorunlarla başa çıkmayı içeren maddelerden oluşuyor.[2] Ancak, parti içi ve dışı muhalifler, son 30 yılın entelektüel reddiyelerini eşelemek konusunda bir o kadar suçlu. Neden mi? Çünkü ülkede, başarısız olan bu sisteme inanmak ve sadakat göstermek suretiyle yol alan binlerce ekonomist ve yönetici var. Bunlar, özel sektörün ve kamu sektörünün her düzeyinde görev alıyor. Bunları bir şekilde ortaçağ skolastiklerine benzetebilmek mümkün. "Bunların işi, kendilerini iktidara yakın göstermek için, tartışmaları detaylarda birbirine bağlamak." Bunların becerilerinde, kendi inanç sistemlerini yeniden düşünmek için oluşturulmuş, birkaç entelektüel mekanizmanın da olması şaşırtıcı bir şey değil.

Almanya ya da Kanada'ya baktığımızda ve buradan çıkan küçük önerilere kulak kabarttığımızda, buradaki entelektüel sorunun belirli bir hükümetin suskunluğunun ötesinde bir şey olduğunu görürüz. Bu, Fransa başbakanı Nicolas Sarkozy'nin, "bir Troya atı olarak Küreselleşme"[3] ile karşı karşıya geldiğinde, hâkim olan rehaveti yerinden oynatmak için sergilediği patlamaya hazır girişimler için kısmen mantıklı bir açıklama sunar.

İnsanlar Sarkozy'nin üslubuyla alay etmişlerdi ama o en azından, ekonomistlerin ortak varsayımları üzerine gerçek sorular soruyordu. Örneğin, Fransa'nın hizmet endüstrisi ülkesi olmasını kabul etmemişti: "Fransa'nın, turist temalı bir parka indirgenmesine izin vermeyeceğim" demişti.[4] Başka bir deyişle Sarkozy, hizmet sektörüne otomatik bir ilerleme işareti olarak bakan belirsiz referansların ne anlama geldiğini sorgulayan birkaç liderden biriydi.

2. Gordon Brown'un beyanatı, 18 Ekim 2008.
3. *The Times* (Londra), 28 Nisan 2007.
4. *Le Monde*, 22 Kasım 2008, 15.

Ekonomistler haricinde, yöneticiler ve danışmanlar dördüncü grup propagandacıları oluşturuyor. Bunlar, ekonomi ve iş dünyası alanında gazetecilik yapan kişiler. Bu kişiler her gün bizleri, Küreselci eğimin çok geç olmadan daha aşağı çekilmesinin gerekliliği konusunda uyarıyordu. Şimdilerdeyse gösterdikleri kırmızı bayrakla bizleri ekonomik himayeciliğe karşı uyarıyorlar ve bir kere daha, serbest ticareti krizden çıkmanın tek ve kutsal yolu olarak övüyorlar. Eski Manişeist önermelerini yeniden canlandırmakla meşguller. Buna göre, zıtlıkların mücadelesinde her şey ya batacak ya da çıkacak. Sanki refah mevzusunda, ticarette daimi büyümeden başka daha sofistike bir yaklaşım yokmuşçasına; sanki sorunlarımız bundan daha kapsamlı ve derin değilmişçesine.

Bu gazetecilerin çoğu hâlâ hiçbir suçlamayı kabul etmiyor; aksine son on yılların ideolojisinin yeteri kadar şevk ve katılıkla uygulanmadığını iddia ediyorlar. Dünyanın düz olduğuna inanan Thomas Friedman gibi diğerleriyse, yanlış anlaşılmış olduklarından yakınıyordu. Birkaç iddia, Küreselci hareketin on yıllardır yapmış olduğu teknik hataları vurgulamıştı. Bazıları, bu hataların kümülatif etkilerini gözden kaçırmış olduklarını itiraf etti. Ancak genel olarak önerdikleri şey, sahte bir özürden başkası değildi. Sorunlarımızın tamamıyla –kendi uzmanlık alanları olan– mikroekonomi meselesi olduğunu ve detaylı olmanın, bu zor zamanları atlatmamızı sağlayacağını savunuyorlardı.

Adil olmak gerekirse, bu insanlar neden kendilerine hizmet eden bir argüman geliştirdikleri için eleştirilmelidirler? Neden böyle bir argüman geliştirmesinler? Güven veren, kehanetvari köşe yazılarının okunmasını istiyorlardı; kitaplarının, gazete ve dergilerinin satın alınmasını. CEO'lardan ve şişik maaşlarından umutsuzca bahsediyoruz. Ancak, bu başarısız ekonomik propagandacı sınıf içerisinde, ekonomik olarak hayatta kalmak için çok daha temel bir mücadele döndüğünü göz ardı ediyoruz. Şaşırtıcı olan şey, Francis Fukuyama ve Thomas Friedman gibi yazarların ve buna benzer diğerlerinin, durumu tamamıyla yanlış anlamış, hiçbir şey olmamış gibi yuvarlanmaya devam etmiş

olması. Bu, ekonomik seçkinlerimizin nasıl bu denli konformist kişilere dönüştüğüne dair çok şey söylüyor. Serbestleşmiş pazarların 1929 yılından önceki savunucuları, normal toplumun maskarası oldu. 1930'larda yatıştırmayı savunanlar rezil oldu. Belki aynı şey, Küreselleşme ideologlarının da başına gelecek. Yine de, iletişim araçlarımıza olan hâkimiyetleri o kadar geniş ve derin ki, ne kadar aptal ve rezil olurlarsa olsunlar, konumlarını sürdürmeye devam ediyorlar.

Yukarıda bahsettiğimiz bu dört ekonomik skolastik kategorisini; ekonomistler, yöneticiler, danışmanlar ve propagandacıları" iyice tespit edebilmek çok önemli. Çünkü bu insanlar, Küreselciliğin çöküşüyle nasıl başa çıkacağımız konusunda merkezî öneme sahip. Parmağın doğru yere işaret etmesi gerekiyor. Yoksa hepimiz yıkıcı bir savaştan, örneğin 1919 savaşından" çıkan bir ülkenin vatandaşlarına benzeyecek ve bu siper harbi katliamının mimarlarını oldukları yerde bırakacağız.

Pek çok vatandaşın aklını bulandıran şey, pek çok çalışmanın bir anda, sanki gökten düşmüşçesine, dünya nüfusunun yarısının temel ihtiyaçlarını karşılayamadığını ilan etmeye başlaması. Ya da 30'un üstünde ülkenin, soykırım riski altında olduğunu veyahut da ülkelerin borçlarını sanki normalmişçesine ödeyemediklerini ilan etmesi. Dünyada onlarca yıl yükselişte olan demokrasi tartışmaları, şimdi bir anda ani bir düşüşe geçti. On yıllardır kullandığımız enflasyon, istihdam ve gelir ölçütlerimizin biçimsizleşmesinin etkileri bir anda gün yüzüne çıkıyor. Bunun sonucu olarak, orta sınıf gelirlerinin bir süredir düşüşte olduğunu, Amerika'daki alt gelir grubunun gelirlerinin son 30 yıl içerisinde %30 düşüş gösterdiğini görüyoruz.[5] Bu fenomen, Küreselleşmenin yaşadığı çöküşün ani bir sonucu değil.[6] Aksine, çöküş gerçekleştikçe, insanlar paralel gerçeklikleri çok başka yollardan anlamaya başlıyor. Küreselleşmenin ekonomik kaçı-

5. *The Times* (Londra), 18 Şubat 2007, 48.

6. *Le Monde*, 21 Ocak 2009. Günde 1 $ yaklaşımına dayanmayan çok daha karmaşık bir yorum için.
Ottawa Citizen, 9 Aralık 2008, A11. Beş ayrı analize dayanan soykırım analizi.

nılmazlığının yavaşça gözden kaybolması, sanki apaçık ortada gibi: Dünyada birbiriyle gerçekten tutarsızlık içinde olan pek çok farklı eğilim var. Sağlık bakım hizmetlerinden, eğitim ve kültüre kadar karşılaştığımız sorunlar, artık ilk olarak ekonomik prizma üzerinden ele alınmıyor. Aşikâr olan şey ansızın açığa çıktı. Küreselleşme yalnızca ekonomik bir kuramdı, uluslararasıcılığın tüm kavramlarının yerini alamazdı.

Bu aşikâr şeyi gözlemlerken, durumu tam olarak anlamazsak ve içinden geçtiğimiz ideolojik ilerlemeyle başa çıkamazsak, başarısız olmuş olan okulun kıyıda köşede kalmış yenilenmiş bir versiyonu olmanın ötesine geçemeyiz. Hatta kendimizi yepyeni bir kapalı inanç sisteminin içinde, kapana sıkışmış bulabiliriz.

Ekonomik kuramlar her zaman abartma ya da aldanma unsurları ya da güvenin önemine dair bir ısrar içerir. Çünkü geçmişte ya da gelecekte, sağ ya da sol tandanslı olsun tüm ekonomik düşünceler oldukça spekülatiftir. Ekonomik kuram olgulara dayanmaz. Küreselciler sıklıkla ideolojilerinin bir ideoloji olmadığını, teknolojinin ve uluslararası piyasa güçlerinin kaçınılmaz ve durdurulamaz güçlerinin bir ifadesi olduğunu beyan etmiştir. Bir ekonomik kuramın kaçınılmazlığını savunan her türlü girişim, eskilerin "Tanrı benden yana" argümanının bilimsel olmayan bir versiyonuna benzer. Buysa ilk olarak, hak sahiplerinin kendi ideolojilerinin başarısız olmasından korktuklarını; ikinci olaraksa, bunların hayal gücünden yoksun olduklarını gösterir.

Çalışan sistemlerin hepsi hayal gücüyle gerçekleri dengelemekle ilgilidir. Geçtiğimiz 30 yılsa, bir denge oluşturabilme arayışının terk edilmesi ve aldatıcı bir kesinliğin hayal gücünün yerini almasıyla ilgili oldu.

Uluslararası krizin finans alanında başlamış olması gerekliliği, şaşırtıcı bir şey değildi. Binlerce yıldır aldatıcı sanrılara en duyarlı olan alan, ekonomik sektör olmuştu. Paranın değerinin 2008 ve 2009 yılında radikal biçimde düşmesinden anladığı-

mız şey, kötü olan bu etkilerin, herhangi bir ilişkiyi gerçekliğe taşıyan değerlerden çok daha az olduğuydu. Başka bir deyişle, başlangıçtaki krizin öncesi ve sonrasında, para 1930'lardaki Weimar para biriminin değerinin aynısıydı.[7] Bizler yalnızca, Weimer döneminde yaşamıyor gibi davranıyorduk. Milyarlarca ve milyarlarca özel sektör parası, devletin parasını takiben basitçe buharlaştı; yani, "gerçeklikle ilişkisini kurdu" ve değer ve para arasındaki aşırı dengesizliği azalttı. Bunun en tuhaf sonuçlarından biri, parayla ilgili eski ilkenin, yani "paranın reel aktivite ve zenginliğin gerekli ve fakat hayali bir hizmetkârı olduğu görüşünün" bir şekilde yeniden tesis edilmesiydi.

Ekonomi bir pastaya benzer. Pastanın kabarık olması için, yumurta beyazlarının, yani paranın çırpılması gerekir. Ekstralar için tepesine bir parça krema konur. Küreselleşme basitçe, tepeye devasa bir sufle koyabilmek için, keki küçücük yapıp çok daha fazla yumurta beyazını çırptı. 1970'lerde, reel mallardan 6 kat fazla para alınıp satılıyordu. 1995'e geldiğimizde bu oran, 50 kattı. 2005'e gelindiğinde ne olduğunu kimse bilmiyor. Başka bir kavramla ifade edecek olursak, bu eski moda enflasyondan biraz daha fazlasıydı. Bunu haklı kılan neydi? Küreselciler ellerinde bir reçete olduğunu iddia etti. Sofistike görüşleri ve yeni ekonomi sayesinde paranın niteliğinin değiştiğinde ısrarcı oldular. Artık mesele, David Hume'ın ifade ettiği, "tekerleklerin hareketini daha akışkan ve kolay kılan yağ"[8] meselesi değildi. Şimdi mesele, tekerin bizzat kendisiydi. Pek çok tekerin. O şimdi reel bir varlıktı, bir nevi taşınmaz varlık gibiydi ama yine de reeldi. Sonrasında, Hume'un ya da tüm aklı başında ekonomistlerin bekleyebileceği üzere, sufle çöktü. Yerleşik ekonomistlerin hayalci tepkisi, pastayı daha fazla yumurta beyazıyla doldurmak oldu. Ama sufle yeniden yükselemez ya da belirli bir konumda sabit kalamaz. Bu yüzden, suflenin içindeki hava gidince, devletin

7. İşlerin nasıl kötüleştiğine dair iyi bir analiz için bkz. Michael Lewis, "Son (The End)", *Portfolio.com*, Aralık 2008.
8. "Para Üzerine (Of Money)", Ahlak, Siyaset, Yazın Denemeleri (*Essays: Moral, Political and Literary*) (Indianapolis, Liberty Classics, 1985), 281.

parası da ortadan kaybolmaya başladı. Geri kalan şey, yalnızca borç yükümlülükleriydi.

Küreselleşmenin tüm güçlü yönleri, bir şekilde karşıt anlam kazandı. Şirketler için ulusal ikamet şartlarının azaltılması, devasa bir vergi kaçırma aracına dönüştü.[9] Küresel ekonomik sistem fikri, gizemli bir şekilde yerel düzeydeki yoksulluğu gerçekdışı, hatta normal kıldı. Demokrasinin temeli olan orta sınıfın düşüşü, başa gelen talihsiz, ancak kaçınılmaz şeylerden birisi gibiydi. İşçi sınıfı ve alt orta sınıfın, hatta orta sınıfın bir kısmının birden fazla işte çalışarak ancak hayatta kalabiliyor olması, devam edememek konusunda beklenir bir cezaydı. Tepedeki yöneticilere verilen emsalsiz bonuslarla, yaşayabilmek için dört kişinin birden çalıştığı aileler arasındaki çelişki, küreselleşmiş dünya için kaçınılmaz olmuştu. Seçkinler mutabakatı, yaklaşık 20 yıl boyunca, sürdürülemez üçüncü dünya borçlarının, Küreselleşmenin asli ilkeleri ve ahlaki yükümlüklerine ihanet etmeden bir tarafa konulamayacağında ısrarcıydı. Bu ilke ve yükümlülükler, uluslararası sözleşmelere duyulan sarsılmaz saygı ve kutsamayı da içeriyordu. Aynı insanların bu kutsiyeti geride bırakması ve 2009 yılında, kendi büyük borçları için şüpheli alacaklar bankası önerisinde bulunması iki hafta sürdü.

Tarihin bu kısa okuması bile bizlere, böylesi çelişkili durumların uzun süremeyeceğini gösteriyor. Bu adaletsizliklerin ve çelişkilerin altında, çok daha derin bir şey yatıyor. Bu döneme ait iki diğer örnek, anlatmaya çalıştığım şeyi daha iyi örnekleyecektir.

Öncelikle, *bir şeyler yapma*nın Batı demokrasilerinde yaşayan insanların itibarını zedeleyici ve kendimizi hizmet endüstrileri düzeyinde yüceltmemiz gerektiğine dair bir düşünce söz konusudur. Bu, pek tabii ki, finansal hizmetlerin devasa ölçüde genişlemesini de içerir. İngiltere ve Amerika gibi demokrasiler bu

9. *The Guardian Weekly*, 2 Şubat 2009, 13.

yöne dalmıştır. Almanya gibi diğer ülkelerse, bu baştan çıkarıcı şeye direnmiştir. Avustralya ve Kanada gibi ülkeler, eski moda meta ekonomisine daha fazla bağımlı olmaya doğru kaydıklarında, bunlara hızla uymayı düşünmüştür. Genel itibarıyla, sofistikasyona doğru vaat edilen bu yükseliş, ticari rekabetten ve gerçeklikten kaçışa dönüştü. Bunların hepsine de, Batılı işçiler hakkında tutarsız ve karalayıcı bir söylem eşlik etti. Bu işçiler ya yeterli eğitime sahip değildi ve ortadan kaybolmaya mahkûm düşük kaliteli işler yapıyordu ya da eğitimlilerdi, ama Asyalı işçilere nazaran çok daha fazla ücret talep ettiklerinden, işsiz kalmaya mahkûmlardı. Bu esnada, bu insanların –hem iyi eğitim görmüş hem de az eğitimli– büyük bir yüzdesi hiçbir eğitim gerektirmeyen hizmet sektörüne kaydırıldı; kötü ücretlerle ve güvensiz çalışma koşullarında çalıştırıldı. Bir yandan Küreselci ilkelere uyarken, böylesi büyük yüzdeli bir işgücünün hem eğitimlerine uygun sofistike işlerde çalışabilmesi hem de bunun karşılığında iyi ücret alabilmesinin sağlanabilmesi için, neredeyse hiçbir girişim yoktu. Doğrusunu söylemek gerekirse, Batıdaki üniversiteler, yeni eğitim biçimleri üzerine kafa yormak yerine, basitçe eğitim konusundaki faydacı yaklaşımlarına geri döndü.

İkinci olarak, Küreselci hareketin bireysel otonomi ve kişisel özgürlüklere emsalsiz bir alan açması bekleniyordu. Ancak, 11 Eylül öncesinde kendisini hissettiren sonuç, güvenlik kontrolleri ve gözetimin emsalsiz düzeylere ulaşması oldu. İşçiler hizmet sektörüne kaydıkça, her türlü eylem ve sözleri de filme alınmaya ve kaydedilmeye başlandı. Tüm bunlar, müşteri hizmetleri adı altında yapılıyordu. Daha geniş kapsamlı bir toplumsal cepheden bakarsak, mahremiyet fikrinin değer kaybettiğini görebiliriz. Gözetim meselesine tarihsel açıdan belki de en alerjik insanlar olan Britanyalılar, şimdi kameralar ve diğer araçlarla en fazla gözetlenen Batılılar oldu.[10] Diğer demokrasiler de buna yetişmeye çalışıyor. Mesaj neredeyse şöyle bir şeye dönüştü: Piyasalardan korkmanıza gerek yok, insanlardan korkmalısınız (Sanki pi-

10. Bkz. Lordlar Kamarası Gözetim Raporu, Şubat 2009.

yasalar insanlardan oluşmuyordu). Bu, gerçek demokrasilerde yaşayan insanların gerçekliğine karşılık, küresel pazarları önceleyen bir kuramın doğal sonucuydu. Tüm bunları destekleyen şey, zengin ve yoksul ayırımının büyümesinin yoksulu daha çok teşvik edeceğine inanan sahte Darvinci bir düşünceydi. 30 yıl sonrasında bu ayırım hâlâ büyümekte. Özellikle Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde sorun çok daha sancılı geçiyor. Nitekim bu ülkeler her zaman, kendilerine dair eşitlikçi bir bakış açısına sahip oldu; bu bakış açısı, sınıfla ilgili tüm kavramları geçersiz kılıyordu. Bizler Batıda, kendi demokratik sistemimizden edindiğimiz dersleri göz ardı etmeyi tercih ettik. Bu ders bize, aslında eşitlikçi toplumların çok daha iyisini başarabileceğini söylüyordu. 2005 yılında, İngiliz yazar Richard Wilkinson, bu ilkenin günümüzde şimdiye dek hiç olmadığı kadar geçerli olduğunu ikna edici bir şekilde gösteren bir çalışma yayımladı. Çalışmadaki tüm karşılaştırmalar ve istatistikler, eşitlikçi toplumların daha iyisini başardığını gösteriyordu. Wilkinson'un argümanlarını öne sürerken sahip olduğu rahatlık, Küreselleşmenin pilinin bittiğinin bir göstergesiydi.[11]

Küreselleşmenin bu iki acayip çıktısı bizlere söz konusu ideolojinin dilinin, daha başından beri kendi politikalarının realitesinden uzak olduğunu söylüyor.

Bu uzaklığı bir adım ileri götürelim. Küreselci liderlerin son on yılda Çin ve Hindistan'a olan tavırlarını incelediğimizde, bu hiçbir anlam ifade etmiyor. Yüzeyde giden şey, bu iki ülkenin endüstriyel ürünlerle ilgili küresel ticaret sistemine entegre olmasıyla ilgili. Bir diğer tarafta Batı, hizmet endüstrisinde oldukça yüksek düzeylere çıktı. Gerçekte, Çin ya da Hindistan realitesini anlamaya yönelik hiçbir girişim söz konusu değildi. Bu ülkeler, Küreselleşmenin romantik ileri karakolları olarak muamele

11. Richard G. Wilkinson, Eşitliğin Etkisi: Hasta Toplumları Sağlıklı Kılmak (*The Impact of Inequality: How to Make Sick Societies Healthier*) (London: Routledge, 2005).

gördü. Bunlar, Batının daimi büyümenin yolunda gitmesi için ihtiyaç duyduğu gerçek genişlemenin bir kaynağı olabilirler.

Olaya yakından bakan herkes, bu iki ülkenin Batı malları için ciddi bir pazar olamayacağını bilir. Bu ülkelerin liderleri de, kendi iç piyasalarının, Batı odaklı Küreselleşmede işler ters gitmeye başlamasını takiben, kalkınma sağlamak için kendi iç geri çekilişleri olduğunu bilir. Özellikle Çinliler başından beri bu işlerin ters gideceğine inanıyordu. Çinli liderler ve yetkililerle yaptığım görüşmelerde, bugünün Küreselci politikalarını 150 yıllık geçmiş bağlamında ele almanın netliğini gördüm. Deneyimleri, Batının kendi çıkarlarına yaradığı müddetçe ticarete açık olacağıydı. Bundan daha uzun bir süre değil. Bu yüzden de Batılılar, Doğu-Batı ticaretinin dengesizliğini kendi ülkelerinde haklı gösteremeyecek duruma geldiklerinde, bu ilişki de hızla tatsızlaşmaya başladı.

Ancak Batıdaki hiç kimse Çinli ve Hintli liderlere hakikatte kulak kabartmıyordu. Bu iki ülke, ülke içi yoksulluğun katlanılamaz düzeylerini göz önünde bulundurarak, topraklarını, yurtiçinde bir patlamaya neden olmadan kontrolsüz uluslararası faaliyetlere açamayacaklarını açıkça ve defaten dile getirdi. İşte bu sebeple Çin, vatandaşlarını açık pazarların istikrarsızlığına karşı korumak için, 2005 yılında Beş Denge planını açıkladı. Bu sebeple, toplumsal ve çevresel felaketlerin kötüye gitmesine karşı korunmak için sivil kamu hizmetlerinde yirmi beş ölçüt tespit etti. 2007 yılında başbakan Wen, "bir donanmanın hızını en hızlı giden gemi değil, en yavaş giden gemi belirler" gibi bir beyanatta bulundu. Diğer bir ifadeyle, Çin hükümeti, pazarın zengin-yoksul ayrımını daha da derinleştirmesine izin vermeyecekti. Bu sebeple Hint hükümeti, ilk olarak bu ayrımın tehlikelerine, ikinci olaraksa Küreselleşmenin getirdiği imkânlara odaklanmıştı. Bu sebeple Hindistan günümüzde "antidamping eylemlerin en büyük girişimcisi" olarak karşımıza çıkıyor.[12] Küreselci kuramda, dampingler çoğunlukla küresel rekabetin bir

12. *The Economist*, 28 Mart 2009, 80. Himayeciliğin geri dönüşü üzerine uzun bir analiz için.

unsuru iken, antidamping şikâyetler çoğunlukla bir himayecilik biçimi. Gerçek rekabetin daha az kuramsal dünyasında damping, ihtiyaç fazlasıyla oynamanın eski moda bir yolu. Etkisiyse, adil ticareti ve özel olarak da büyük ekonomik farklılıkları olan kırılgan toplumların iç pazarlarını istikrarsızlaştırmak olacak. Bu sebeple, Hindistan gibi ülkeler, kendi ihraç ürünleriyle ne yaparlarsa yapsınlar, yabancıların dampingini savuşturmak için ellerinden gelen her şeyi yapacaklar.

Tüm bu tuhaflık ve yanlış anlamaların altında, Küreselleşmenin dilini can evinden vuran ve bugünün krizini büyük ölçüde açıklayan bir şey uzanıyor. Küreselleşme hareketinin başından beri, bunun amacının sürekli genişleyen bir ticaretle, yeni ve gerçek bir zenginlik yaratmak olduğu söylendi. Yine de son on yıllarda yaşanan en etkileyici büyüme, para hareketleri, birleşmeler, yeniden yapılanmalar ve spekülasyonlar üzerinden sağlandı. Ve bunlardan en kazançlı çıkanlar işçiler ya da gerçek kapitalistler değil, yöneticiler oldu. Tarım gibi alanlarda sonuç, çiftçinin gelirinin düşmesi, devlet yardımlarına bel bağlama ve komisyoncuların devasa kâr yapması oldu. Komisyoncular, merkantilist bir tavırla pazarı hem kontrol hem de deforme ederler; böylelikle, üreticilerin lehine olabilecek her türlü rekabeti engellerler.

Ekonomik çöküşle birlikte ticaret neredeyse tüm dünyada ve tüm sektörlerde ani bir düşüş yaşadı. 2008-2009 yıllarında, ülkelerdeki bu daralma %10 ila 50 oranındaydı. Bu devrimci olabilecek kadar dramatik bir daralmaydı. Yine de hiç kimse kıyafetsiz, bilgisayarsız, arabasız, (her türden) makinesiz ya da gıdasız kalmadı. İnsanlar, işsizlikten ya da türlü şeyler almalarına olanak tanıyacak gelirlerinin olmamasından mağdurdu. Malların adil dağıtımında bir hata vardı, lakin hiçbir yerde mal yoksunluğu çekilmiyordu.

Neden mi? Çünkü Batıda on yıllardır büyük bir mal fazlası vardı. Daha fazla mala gereksinim duyulan –Çin ve Hindistan

gibi– az sayıda büyük pazardaysa, iç piyasa tam anlamıyla uluslararası olmamıştı. Hâlâ da değil.

Mevcut ekonomik kurama göre, temel sorunumuz himayeciliğin yarattığı tehdit değil, daimi mal fazlasından kaynaklanan açmaz. Belki de şu anda en büyük tek sorunumuz bu. Neden? Çünkü ekonomik sistemlerimiz, rekabete ve teknolojinin mütemadiyen gelişmesine göre tasarlanmış. Ancak bu iki etmen, açık bir pazardaki görevini belirli bir yetersizlik düzeyi söz konusu olduğunda yerine getirebiliyor. Diğer bir deyişle, Küreselleşmedeki öldürücü akış her zaman şu şekilde oldu: Gerçek artan talebe –yani, toplam yoksunluğa– dayalı ve artık uygulanmayan 18. ve 19. yüzyıl kavramını ilerletti. İnananlar, ilerleme adına eski daimi büyüme kavramının ikinci el versiyonunu ileri götürüyordu. Ticaretteki daimi büyümenin, yeni zenginlik dizisi yaratması bekleniyordu.

Başka bir ifadeyle, Batının ekonomik liderleri, teknoloji, kapitalizm ve zenginliğin, ticari mallarda daimi aşırı mal arzı yarattığı bir anda bizleri, eski moda bir ticaret ideolojisinin içine attı. Tekrar etmem gerekirse, rekabet ve zenginlik yaratımı, gerçek talep olmadığı müddetçe pazarda işleyen bir şey değildi.

Lüzumsuz ticaretin üstelenmesi neye yol açar? İlk olarak tüketiciler, spekülatörlere dönüşebilir. En derin mânâsıyla, *ya sev ya terk et* yapabilirler. Yani, rekabet onlara artık bir tercih olanağı sunmaz. Basitçe bu mallara artık ihtiyaç duymazlar. Reel mal fazlası, reel ihtiyaçları ortadan kaldırır. İkinci olarak ücretler, orta sınıfın, yani eğitimli medeniyetin üretim maliyetinin altına düşer. Bunun akabinde de kendimizi, tüketicinin prensipte mal almaya hakkı olduğunu iddia ettiğimiz, sahte ahlaki bir konumda buluruz. Bu malların ucuzluğunun, ucuz işgücünden kaynaklandığını iddia ederiz; ama gerçekte bu yalnızca ikincil bir faktördür. Bu malların ucuzluğu, fazla üretimden kaynaklanır. Bu gerçekliği göz ardı etmek bizi, toplumun üçte birlik en düşük diliminin ya da yarısının ücretlerinin düşmesinde bir sorun olmadığı argümanıyla baş başa bırakır. Sorun yoktur; çünkü bu kesimlerin aldığı mallar, şimdiye dek hiç olmadığı kadar

ucuzlamıştır. Bu yüzden gelirlerinin de yüksek olmasına gerek yoktur. Wal-Mart sarmalı böyle bir şeydir. Bunların hepsini bir araya getirdiğimizde, düşük ücretler için ucuz malları bahane gösteren, belirli bir zenginlik üretimini bayrak olarak sallandıran küresel ekonomik kuramı elde ederiz ki bu aslında zenginliğin azaltılması demektir.

Bu sebeple, eski moda ticaret ve rekabet dilinin ve kaçınılmazlığın ideolojik dilinin arkasına saklanarak, tam tersi bir yönde hareket edilmiştir. Bu yol, para üzerinde spekülasyonların olduğu ve hizmetlerin seyrekleştiği bir yoldu. Bu esnada gerçek ticarette bir büyüme yaşandı mı? Muhakkak. Üretimde de ticarette de bir patlama söz konusuydu. Yine de, bütünlüklü ve güvenilir talep sınırlıydı. Düşük üretim maliyetleriyse, satışlara dair kitlesel bir yaklaşımı teşvik etmişti. Bu, artan mal yüzdelerinin, bir kere üretildikten ve dağıtıldıktan sonra, basitçe öğütülene, posası çıkartılana, gömülene ya da terk edilene dek atıl durumda kaldığı anlamına geliyordu. Bu yüzden de üretim ve ticari büyümeyle ilgili istatistikler, gerçek tüketimle karşılaştırıldığında, biraz hayal ürünü kaçıyordu.

Kanada gibi birtakım ülkeler, tüm Küreselci dönem boyunca, her şeyin anahtarının ticaret ve ticaretin en üst düzeye çıkartılması olduğunda ısrarcıydı; hâlâ da öyle. Bu şaşırtıcı bir şey değildi. Kanada, ticaret üzerine inşa edilmiş bir ülkeydi. Öte yandan, bu takıntı birbirinden farklı dört soruna yol açıyordu.

İlk olarak; ihracat iyi bir şey olsa da, bununla ticarete çok fazla bağımlı olma ihtimali söz konusuydu. Yeterli iç kambiyo işlemlerinden gelen istikrarı kaybetmek olasıydı. Böylelikle ülkelerin, tüm ticaret işlemlerinin aynı olduğu ve zenginlik sağlanmasında aynı olumlu etkiye sahip olduğu gibi bir sis bulutunu kendi kendisine telkin ederken bulması mümkündü. Buysa, en basit anlamıyla mümkün değildi.

İkinci olarak, ekonominin gerçekte nasıl çalıştığına dair bir odak kayması yaşayabilmek olasıydı. Bu neredeyse, ulusal bir

denge kaybı saldırısına benziyordu. Sonrasındaysa, bir anda bir kriz ortaya çıkıyordu ve bizler, ekonomiye denge sağlayan ve devam etmesini olanaklı kılan mekanizmaları anlamaz hâle geldiğimizi keşfediyorduk.

Örneğin ticaret söylemi ve gerçeği hakkında kafamız karışıyordu. Pek çok insan kentlerde yaşıyor. Dolayısıyla da, son 30 yıldır, ticaretin, oldukça sofistike malların yine sofistike ve akış yönünde bir faaliyeti olduğuna dair bir retorik gelişti. Gerçekteyse, bir taraftan hammaddelerin ihracatı büyürken, diğer taraftan sofistike bir ticaret faaliyeti genel yüzde itibarıyla ya küçüldü ya da durdu. Küreselci dönemin –yani, sofistike mal değerini yükselten dönemin– sonuna geldiğimizde, Kanada bu mallara eskisinden çok daha bağımlıydı. Tüm mallar, yenilenemediği ya da yeni koşullara uyumlu hâle getirilemediği için hantal bir bağımlılık getirir. Mallar, akış yönündeki faaliyetlerin son hizmetkârıdır.

Üçüncü olarak, kentsel seçkinler bu malların kendi sofistike kişiliklerine bir şekilde yabancı şeyler olduğunu düşündü. Kendi olağandışı devleri yabancı mülk sahiplerine satıldığı zaman kıllarını kıpırdatmadılar: alüminyum endüstrisi, bakır madencilik endüstrisi ve tüm çelik endüstrisi gibi. Kriz vurduğu zaman, hayalini kurdukları şeyin kendi gayri safi yurtiçi hâsılaları ve ihracat stratejileri olduğu manipülasyonunun edilgen gözlemcileri hâline geldiler.

Dördüncü olarak, mala bağımlılık ve eski moda üretim verimliliği kavramı Kanada'yı tek bir markete bağımlı kıldı: Amerika Birleşik Devletleri'ne. Bu sebeple kriz vurduğunda, ülkenin manevra kabiliyeti zaten büyük ölçüde sınırlıydı.

Tüm bunlara bir ülkenin yanlış hesapları olarak bakabilmemiz mümkün. Bunu, aynı derecede, tüm dünyada deneyimlenen üretim fazlasının etkileri olarak da öne sürebiliriz.

Batının tüketime ilişkin yanlış beklentilerinin doğrudan hissedilen sonucu, rekabetin azaltılmasına dair gittikçe artan bir

itkiydi. Eskiden olsa, bunun için, dünya çapında düzlemesine entegre olmuş büyük küresel holdingler kurulurdu. Şimdiyse devralma, verimlilik, şirket birleşmesi ve satın alımları retoriğine bürünmüştü. Bu retoriğin amacı, zincirlerinden kurtulmuş rekabetin harekete geçirdiği dev Küreselci modernleşme tsunamisine katıldığımızda bizi heyecanlandırmaktı; pazar, daha yumuşak, himayeci zamanların kurumsal kuru dallarını acımasızca budayacaktı. Ama gerçekte tam tersi oldu. Retorikten ve bu sağlamlaştırmanın temsil ettiği şeyden sıyrıldığımızda, 17. yüzyıl merkantilizminin geri dönüşünü görebiliyorduk. Veyahut da 17. yüzyıl merkantilizminin 20. yüzyıl versiyonunu. Bu versiyonda, daha önceki yüzyılın seçkinleri –hanedanlar, aristokratlar, hükümete bağlı büyük tüccarlar–, günümüzün aristokratik sınıfıyla –yani, yönetici sınıfla– yer değiştirmişti. Burada, eski İspanya, İngiliz, Portekiz ve Fransız imparatorluklarının garip bir şekilde rahat hissetmekten başka bir şey yapmadıkları şaşırtıcı yön değiştirmeyi görebilmek mümkündü.

Merkantilizm, hangi özel forma bürünürse bürünsün kapitalizmle tersti; şimdi de öyle. Merkantilizm –örneğin, Doğu Hindistan Şirketi– zincirlerinden kurtulmuş rekabetin tehlikelerinden kaçınmak üzere, üretimden tüketime tüm pazarın yönetimiyle ilgiliydi. Bunun dramatik bir şekilde sürmesini, araba imalatçılarının ve tam anlamıyla entegre olmuş havayolu şirketlerinin sayısında daimi düşüş yaşanan 2009 krizinde görebilmek mümkündü.

Daha da fazlası, bu yeni merkantilist küresel şirketleri idare edenler, kapitalist ya da uzun vadede zenginlik yaratmış insanlar değildi. Bu şirketler, o şirkete ya da pazara herhangi bir bağlılığı olmayan ve orada kısa bir süre için bulunan yöneticiler tarafından idare ediliyordu. 2008 sonrasında insanlar, şirket liderleri için yapılan gerekçesiz ödenekleri eleştirmeye başladı. Ancak bu şikâyetlerin kaçırdığı bir konu vardı ve evet, bu bir açgözlülük meselesiydi. Bundan daha da derini, söz konusu açgözlülük sahte kapitalizmin ve kapitalist olduğunu iddia eden, kapitalist elbisesine bürünmüş yöneticilerin bir sonucuydu. Diğer bir deyişle,

1990'ların ortalarına geldiğimizde Küreselleşme, retorikle gerçeklik arasındaki bir çelişkiye dönüşmüştü. Sağ ya da sol kesim tarafından uygulanmış olması fark etmeksizin, her zaman bir kuram olmuştu ve bu kuram, toplumsal adalet gereksinimleriyle baş başa kaldığında, edilgenlik talep ediyordu. Aslına bakılırsa, Küreselleşme kamu yararını ilgilendiren dengeli ve dahil edici bir yaklaşımı reddediyordu ve süreç içerisinde, derinlemesine antikapitalist bir şey olduğu ortaya çıktı.

Şimdilerdeyse çöktü. Bu çöküş sürecinde, kendisini krize iten örüntünün ne olduğunu anlamaya dönük hiçbir çabaya rastlamadık. Odaklandığımız şeyler her zaman, çok daha derin bir şeyin yüzeysel sonuçları oldu.

Neyin yanlış gittiğinin kökenine baktığımızda, aynı zamanda büyük bir başarı hikâyesiyle de karşılaşabilmemiz mümkün. Son 70 yıldır, üretim kalitesi, miktarı, hızı ve maliyetinde inanılmaz dönüşümler yaşandı. Bunlar daha fazla üretim ve ticaret için daimi teşviklerdi. Hâlâ da daha fazlası için teşvike devam ediyorlar; ancak geçmişte modern olan şeyin bugün modası geçti. Hâlâ, ticaretin en üst düzeye çıkartılması gerektiğini düşünen 19. yüzyıl kuramlarına takılı kaldık. Üretimdeki fazlalık, daha çağdaş bir noktadan meseleye baktığımızda, bizlere, zenginlik üretimi ve büyümeyi çok farklı yollardan ele almamız gerektiğini söylüyor.

Bugünün çöküşü küreselleşmenin başarısız olduğunu gösteriyor. Bir başka bakış açısıyla baktığımızdaysa, malların eksik olduğu bir bağlamda eski kapitalist rekabet modeli ve teknoloji üzerine inşa edilmiş risk anlayışının mutlak anlamda başarılı olduğunu gösteriyor. Bu başarı, pek tabii ki, demokrasinin egemen olduğu bir ortamda mümkün oldu. Bunun sonucu olan ve kamu yararını şekillendirmeyi amaçlayan ve pazarın sorumlu hareket etmesine yol açan program ve düzenlemeler de bu başarıda etkiliydi. Bir diğer ifadeyle, etik standartlara, yasal olarak uygulanabilir kurallara, vergilere ve kamusal programlara

dayanan makul, istikrarlı ve adil demokrasilerin oluşturulması, büyük ve yaylı iyi bir yatağın inşa edilmesine benziyordu. Pazar, bu yatağın üzerinde insanlara ve kendisine çok fazla zarar vermeden esnek hareket edebilirdi. Sonuç; toplumlarımızın çalışmasını sağlayacak kadar yeterli, uzun vadeli istikrar, dahiliyet ve adalet oldu.

Küreselciler, şu iki şeyi anlayamadıkları için bu başarıyı bir başarısızlığa çevirdi. Bunlardan ilki, bu başarıya nasıl ulaşıldığıyla ilgiliydi. İkincisindeyse; şayet yoksunluk sorununu çözmüşse, eski kapitalist model artık çalışmayacaktı. Bizler ekonomik kuram sayfasını çevirdik. Aslında yeni seçimler yapmak ve yeni yaklaşımlar geliştirmek konusunda özgürdük.

Bu kitabın ilk baskısında, bu yüzyılın başında, o sıralar Washington'da çok fazla tanınmayan Barack Obama isimli yükselen bir politikacıyla Chicago'da yaptığım sohbetten bahsediyordum. Özünde, o sıralarda bile yeni seçimler yapabilmekten bahsediyordu. Bundan beş yıl sonra, Amerikan başkanı olarak yaptığı tarihsel göreve başlama konuşmasında, "kötümserlerin anlayamadığı şey, altlarındaki zeminin tümden değişmiş olduğudur," diyerek herkesi uyarmıştı. Bu büyük değişime aldırış etmeyenler, yalnızca kötümserler değildi. Bunlar, her şeyden önce, yeni gibi görünen eski ekonomik fikirleri kullanarak üniversitelerde, iş dünyasında ve devlet kademelerinde yetkilerini artıran kişilerdi.

Yoksunluğun sorunlarını çözmüş bir üretim sistemi, başka türlü zorluklara doğru yelken açabilir. Bu zorluklardan ilki, reel üretim maliyetiyle başa çıkmakla ilgilidir. Bu mesele, pek çok toplumsal ve çevresel maliyetin incelenmemiş bir belirsizlik içine bırakıldığı, geçmişin gittikçe dar ve faydacı yaklaşımlarından uzaklaşmakla gelir. Günümüzün zorluğu ya da belki de fırsatı, ekonomi konusunda daha dahil edici bir yaklaşım geliştirmekte yatar. Öyle ki bu yaklaşım, toplumsal ve çevresel üretim maliyetlerini tamamen içerir. Nasıl iş gördüğümüzü bu ışık altında yeniden tasarlamak, yeni ve sağlam bir zenginliği çok daha taze ve dengeli bir yolla yeniden oluşturmak için, bizlere devasa bir imkân sunar.

Son dünya savaşından sonra Batıda artan zenginliğin büyük bir kısmı, bu yoğun çatışmayla düzleşmiş Avrupa kıtasının yeniden inşa edilme zorunluluğunun bir sonucu olmuştu. Yeni bir şey oluşturmak için tam yetki söz konusuydu. Bugün kriz gibi görünen şey, aslında aynı derecede bir imkân sunuyor. İçi boş kâğıt kurumlarını desteklemek adına finansal esnekliğimizi çarçur ederek bu imkânı harcamamamız gerekiyor. Şayet böyle yaparsak, 19. yüzyıldan kalma romantik bir ekonomik retoriğin tutsakları olmaya devam ederiz. Bu kurumların çoğunun bankalar olduğunu düşündüğümüzde, bunların büyük ölçüde bırakılması gerektiğine dair söylenecek çok şey olacaktır. Bu, toplumsal yapı olduğu kadar, küçük bir grup özel ve şirket yatırımcısının korunmasıyla birlikte başarılabilir.

Kredilerin rölansmanına duyulan ihtiyaç bizleri, finansal sektöre duyduğumuz bağımlılık gibi, çok daha temel bir problemi fark etmekten alıkoydu. Bu, çok iyi düzenlenmiş olsa bile yıkıcı bir bağımlılıktı. Krediler elbette zaruriydi, ancak bunlar hangi tip kredilerdi ve ne içindi?

Örneğin, son 30 yılda devralmalara, birleşmelere ve satın almalara vakfedilen dudak uçuklatıcı krediler, bizleri ihtiyaç fazlası krizinin, dolayısıyla da finansal krizin tam kalbine götürüyor. Bu aktivitenin yalnızca küçük bir kısmı, zenginlik yaratmak üzere verilen kredilerle ilgili. Bu, ilk önce rekabet yoluyla nasıl zenginlik yaratılacağı hususundaki artan kafa karışıklığıyla ilgiliydi. Derin üretim fazlası sebebiyle de gittikçe zorlaştı. İkinci olarak kapitalistlerin değil, yöneticilerin boyunduruğu altında olduğundan, iş dünyası liderlerinin neredeyse tamamının kafası karışıktı. Bu yüzden de, ne olup bittiğine dair duygusal ya da entelektüel bir mekanizma geliştirmediler, geliştirmiyorlar. Sonuç olarak da, rekabeti azaltmayı hedefleyen –1980'lerin başında başlamış– sahte kredilerin, uzun enflasyonist döngülerini oluşturma işine girişiyorlardı. Buysa, klasik bir merkantilist hataydı.

Bir diğer deyişle, konu basitçe müphem bir finansal manipülasyon ve kabul edilemez bir açgözlülük olduğu meselesi değildi. Bundan daha da önemli olanı, amaca uygunluk, istikrar

ve reel büyüme gibi fikirlerin ortadan kaybolmuş olmasıydı. Ekonomik topluluğun üyeleri, himayecilik, taşralılık ya da eski moda yerellikten kurtulmak için, tüm değiş tokuşların küresel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerektiğini düşündü. Bu konuda takıntılılardı. Bunun neticesinde, kredilerin nasıl insanların yararına çalışacağına, yani insanların kurumsal kredilerin temeli olduğuna dair yollarını kaybettiler.

Ve tabii, büyük kurumsal kredilerin, bireylere ve sahiplerinin aktif rol oynadığı şirketlere verilen kredilerden sonra gelen – önemli olsa da, üçüncül derecede önemli olan– kredi yapılarının akış yönündeki amaçlarından birinden ibaret bir şey olduğunu da unuttular. Yetkililerin ve borç veren tarafların, tarihte her zaman, gerçek amaçları insanlardan ya da küçük şirketlerden daha büyükmüş gibi davrandıklarını; bunu yapmalarını takip eden şeyin finansal bir balon olduğunu; bunun akabindeyse çöküş gerçekleştiğini unuttular.

Hâl böyleyken, finansal sektörü bilinçli ve açık bir şekilde, ekonomimizde bir yüzde olarak küçültmek için her türlü nedene sahibiz. Bu küçültme bir yönüyle şu anlama geliyor: İnsanlara ve küçük şirketlere yönelik kredi yapılarını yeniden incelemeliyiz. Son 30 yıldır gün yüzünde olan hikâye, bize gündemde bir sahte ticaret bankacılığı balonu olduğunu söylüyor. Bundan daha az dramatik, ama daha temel olan bir hikâyeyse, yaygın bankacılığı iki şeyin baştan çıkarttığını söylüyor: Sahte ticari bankacılığın bu büyük hikâyesinin komikliği ve bundan daha önemlisi, çok daha güçlü, böylelikle de insanlara ve küçük şirketlere çok daha yabancı olabilmek adına teknolojinin kullanılmasının arkasındaki ahlaki zorunluluk. Meseleye kulak kabartan herkes, bireysel girişimcilerin ve küçük şirketlerin bu dönemde bankalardan mutlu olmadığını biliyor. Bu yabancılaşma, 1990'lara geldiğimizde iyice yerleşmişti.

Bu kriz, kredileri gerçek istikrar ve zenginlik yaratma kaynaklarıyla yeniden buluşturmak için bir imkân sunuyor. Eski ve büyük ana akım kredi kurumları, kendilerine uygun işin ne olduğunu yeniden keşfedebilir. Büyük olasılıkla başarısız ola-

caklar. Ticari bankacılık rüyalarından, belirli bir tür kâr yapma bağımlılıklarından, teknolojiye hizmeti destekleyen bir şey değil, hizmetin yerine geçen bir şey olarak bakmaktan ve kredilerin, vatandaşların günlük dünyevi faaliyetleri için kullanılabileceği fikrine olan derin ilgisizliklerinden kopamayacaklar. Çünkü bunların hepsi, onlar için çok sıkıcı şeyler.

Bu, söz konusu sebeplerle, en derin anlamıyla kooperatif bankacılığı fikrini yeniden ziyaret etmek –yani, kredinin yalnızca ikincil olarak kârla ilgili olduğunu söyleyen eski düşünceyi yeniden gözden geçirmek– için mükemmel bir fırsat. Bu noktada, tarihteki bütün büyük dinlerin, neden gerçek ve sahte zenginlik yaratımıyla kabul edilebilir ve edilemez kârı birbirinden ayırdığını sormak önemli olacaktır. Bankacılık yoluyla elde edilen kâra dayalı zenginlik, her durumda yanlıştır. Yüzeydeki argüman, borç vererek elde edilen kârın, günah olduğudur. Ancak buradaki argüman gerçekte günahla ilgili bir şey değildir. Gerçek zenginlik yaratımının doğasıyla ilgilidir. Günah konusunu bir tarafta tutacak olursak, tarihteki tüm ciddi ekonomistler bu analize katılır. Elbette ki, borç para ya da kredi vererek kâr elde edilebilir; ama bu ikincil öneme haiz bir ekonomik olgudur. Kredi, bundan daha önemli bir şekilde zenginlik yaratımı sağlayan bir araçtır. Daha fazlası değil. Bunu unuttuğumuz her zaman, kendimizi, akabinde çatırdama gelecek bir balonla baş başa buluruz.

Söz konusu çatırdama, finansal dünyada o kadar dramatik boyuttadır ki, kooperatif yaklaşımı teşvik edecek düzenlemeler yapmak için kapılarını hükümetlere sonuna kadar açarlar. Bu düzenlemeler, kredinin tek amacı olarak kârı aşağı çeken ve kredinin devamlı ve balon üretmeyen bir şekilde verilmesini sağlayan düzenlemelerdir. Başka bir deyişle, buradaki birincil ihtiyaç, iyi bir fikir gibi görünse de, daha sıkı banka düzenlemeleri değildir. Birincil ihtiyaç, ekonomimiz içerisinde bankacılığın rolünün yeniden gözden geçirilmesidir.

18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başında, dünyadaki toplumsal ve ekonomik alışkanlıklarda büyük bir değişim yaşanıyordu. Bunlardan bazıları iyi yönde, bazılarıysa kötü yönde değişimlerdi. Ama dönüşüm inanılmazdı. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başındaysa, toplumsal politika ve örgütlenmelerde bir diğer büyük değişim daha yaşandı. Bu değişim, dünyanın işleyişini değiştirdi. O zamandan bu zamana, skolastik bir tavırla, bu fikirlerin köşelerinde karalayıp duruyoruz. Küreselleşme devrimi olarak lanse edilen şey, bu eski köşelerde ilave karalamalar yapmaktan öte bir şey değil. Küreselleşmenin başlangıçta gözle görülür bir başarısı olmasaydı, bu modası geçmiş yaklaşımlardan on yıllar önce kaçar kurtulurduk. Nasıl kurtulurduk peki?

Bir yüzyıl içerisinde, ortalama yaşam süresini neredeyse iki katına çıkartan bir medeniyette, eğitim ve çalışma hayatını nasıl organize edeceğimizi yeniden düşünerek. Ne de olsa eğitim, çalışma ve emeklilik örüntülerinin tamamı, Batıda ortalama yaşam süresinin 50 olduğu 1870 ve 1900 yılları arasında yerine oturdu.

Geçtiğimiz 30 yılın büyük bir kısmı, geç 19. yüzyılın yapılarından çılgınca kurtulma girişimlerine adandı. Bu girimlerde süreci hızlandıran şey, teknolojinin kullanımı ve serbestleşmeydi. Bunu, dikkat eksikliği bozukluğunun küresel biçimi olarak görebilmemiz de mümkün. Varsayımlarımız, sistemlerimiz ve yapılarımız eskimişse, bir şeyi daha hızlı yapmak, hatta bir faaliyeti maksimuma çıkartmak için verimliliği tanımlamak, o şeyi daha iyi yapacağımız anlamına gelmez. Yüzeysel kazanımlar, ancak kendimizi içine daha derin batırdığımız gerçekliğin görünüşünü değiştirecektir (Ortalama yaşam süresi doksana çıktığında, bireysel eylemin esas hızı gibi görünen şey bir işe yaramaz). Bunun yerinde, önümüzde yepyeni toplumsal ve ekonomik seçim olanaklarının durduğunu bilmek gerekir. Küreselci hareketin bizi yüzyıllık tartışmalara nasıl sürüklediğinden kafası karışmış bir şekilde, bunlara doğru bilinçsizce sendeleriz. Ancak bu yeni seçimler bizlere radikal olarak farklı imkânlar sunar. Bu imkânlar, neredeyse geç 19. yüzyılın yeni seçimleri kadar radikaldir. Bunlar ne gizemli ne de müphem

imkânlardır. Pek çok ekonomi bölümü ya da işletme okulunda okutulan düşüncelerden ziyade, bu imkânlara lineer olmayan bir açıklık göstermek, ihtiyacımız olan tek şeydir: Bu açıklık ve bugünkü sistemimizi işler kılan ve geç 19. yüzyılda başvurulan yaratıcı hayal gücü.

Bunu nasıl yapabiliriz? Dünyanın biçimini, şimdiye kadar en uzun yaşamış ve en fazla eğitim görmüş nüfusuna göre yeniden gözden geçirerek. Çalışma haftasının uzunluğuna dair tartışmalar, argümanı gerçekleştiren iki taraf açısından da sırlarla doludur. Soru, ne kadar süre çalışacağımız değildir. Kimi insanlar daha fazla çalışmak ister, kimileriyse daha az. Gerçekte sorulması gereken soru, üretim fazlasından, göz alıcı ortalama yaşam süresinden ve insanlık onurunu kapsayan bir vatandaşlık biçimine olan inançtan faydalanan demokrasiler içerisinde çalışma hayatına ilişkin nasıl daha az lineer bir yaklaşım geliştirebileceğimizdir. Küreselci çağ boyunca, tam zıttı bir şeye ihtiyaç duyulurken, öğretime odaklı, dar ve eski moda eğitim yaklaşımı çağrısının ekonomik toplulukta, seçim olanaklarına dair ne denli bir korkuya neden olduğunu hissedebiliriz. Verimliliğe verilen *modern* bir yanıt olan istikrarsız yarı zamanlı çalışmanın karşılığında Küreselleşmenin geriye giden etkilerini görebiliriz.

Aynı derecede önemli bir başka şeyse, üretimdeki fazlanın, kitlesel üretimden nitelikli üretime geçişin sağlandığı bir temel olarak kullanılmasıyla ilgilidir. Bu konu özelindeki ilerleme fikri, tüm olası sonuç ve maliyetlerin, üretimi görme biçimimize entegre edilmesi anlamına gelebiliyor. Bu ise, çevreyle ilgili tüm maliyetlerin entegrasyonunu içeriyor. Üretim fazlamız, kuvvetle muhtemel, bu olası sonuç ve maliyetleri tanımlamak için kullanılan dar görüşlü, faydacı yaklaşımımızın suni bir ürünü. Çin'deki güncel üretim patlaması aynı dar görüşlü varsayımlar üzerine başladı. Ama Çinli liderler, daha o zamanlar umutsuzca kendi yaklaşımlarını genişletmenin yollarını arıyordu. Eski yollar, çevre krizi ve Batı ekonomisinin kırılganlığı arasındaki bağı görebiliyorlardı. Doğru dürüst tanımlandığında, yoksunluğu, kıtlığı yeniden ama daha sofistike, daha az umutsuz bir

biçimde keşfedebiliriz. Daha istikrarlı ve dahil edici bir zenginlik yaratabilmek için gerekli temele sahip olabiliriz.

Herkes, son 30 yılın Küreselci yaklaşımlarının modasının geçmiş olduğunu görebilir. Pek çoğumuzsa, zeminin nasıl değişmiş olduğunu idrak edebiliriz. Bu krizle başa çıkmanın yolu, son 30 yılın eski varsayımlara dayanan eski yapılarını yeniden inşa etmek değildir. Küreselleşme öncesi yapıları yeniden inşa etmekse hiç değildir. Toplumsal ve çevresel ihtiyaçlarla, pazarın gereksinimlerini dengelemeye dayanan, daha sofistike bir zenginlik oluşturabilmek için gerekli imkânlara sahibiz. Bu, kuşkusuz bir yüzyılın projesi olabilir.

Dizin

A
Aaron, David 227
Abdülkadir 62
Adenauer, Konrad 140
Advani, L.K. 285
Afganistan 223, 355
Afrika 9, 49, 70, 85, 86, 154, 165, 177, 207, 230, 251, 252, 280, 330, 349, 350, 356, 362
Ağa Han 51, 87, 304, 349
AIDS 79, 85, 203, 211, 212, 251, 252, 253
Akbar 284
Alitalia 241
Almanya 31, 42, 75, 79, 98, 115, 186, 229, 272, 274, 291, 310, 311, 321, 323, 326, 334, 335, 341, 354, 361, 388, 394
Altın Oku 261
Amerika Birleşik Devletleri 8, 60, 79, 180, 186, 241, 248, 249, 250, 251, 253, 259, 265, 280, 307, 338, 343, 359, 400
Amerikan Ekonomi Birliği 235
Amerikan Ulusal Ekonomik Araştırmalar Dairesi 84
Amerika Ülkeleri Kalkınma Bankası 221
Angell, Marcia 251, 253
Anglade, George 203
Angleides, Phil 275
Annan, Kofi 205, 234, 235, 278, 342
Aquinas, Thomas 64
Arbatov, Georgi 303
Arbour, Louise 176, 347
Aristotales 256, 309, 310
Arjantin 148, 149, 234, 237, 268, 280
Asya 41, 47, 49, 62, 112, 150, 156, 212, 224, 228, 231, 232, 234, 271, 272, 273, 280, 282, 287, 321, 322, 329, 350, 381
Atina 69, 120, 384, 387
Auschwitz-Birkenau 324, 341
Avrupa Birliği 11, 27, 75, 150, 168, 247, 248, 320, 323, 325, 327, 362, 373
Avrupa Uyumu 99
Avustralya 62, 115, 179, 186, 232, 246, 268, 271, 278, 293, 294, 380, 394, 395
Avusturya-Macaristan 31, 42
Ayodya 285

B
Babür 284
Baker, Gerard 159
Balkenende, Jan Peter 304, 305, 326
Barbarlık 33, 34
Barroso, José Manuel 327
BAST 256
Beckett, Samuel 300
Belarus 324
Belçika 31, 42
Bhagwati, Jagdish 44, 47, 127, 212, 224, 230, 248
Bhopal 180
Biafra 217
Bichler, Shimshon 167, 201
Birleşmiş Milletler 51, 133, 138, 149, 175, 176, 192, 193, 205, 258, 342, 348, 356, 359
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 133, 149
Black, Conrad 258, 259
Blair, Tony 44
Bloom, Allan 362
Boer Savaşı 356
Bolivya 280
Bolton, John 359
Bombay 72, 331

Bondevik, Kjell Magne 341
Bosna 192, 356, 363
Botsvana 85
Brady Planı 158
Brandt, Willy 322
Bretton Woods 92, 107, 121, 137
Brezilya 24, 148, 251, 253, 254, 280, 287, 302, 307, 320, 330, 370
Bright, John 73, 74, 76
Brittain, Samuel 102
Brown, Gordon 118, 326, 376, 388
Bull, Hedley 56, 127, 128, 377
Burke, Edmund 153, 260
Buruma, Ian 342
Burundi 330
Business Roundtable 111, 113
Butan 50

C-Ç
Camus, Albert 98, 142, 303
Carey, Henry C. 179
Castlereagh, Viscount Robert Stewart 99, 100, 101, 138
Cenova 236
Cezayir 145
Chiapas 220
Chirac, Jacques 159, 203, 302
Churchill, Winston 357
Citigroup 276
Clark, Helen 289, 290, 293, 294, 371
Clinton, Bill 206, 218, 304
Cobden, Richard 21, 73, 74, 76, 78, 83, 102, 135, 187, 188
Cohen, Samy 52
Coleridge, Samuel Taylor 238
Conrad, Joseph 258, 261, 309, 310, 364
Cooper, Robert 50, 264, 326, 347
Cromwell, Oliver 195
Cullen, Michael 118
Çeçenistan 222, 355
Çek Cumhuriyeti 341
Çiçero 367
Çin 18, 50, 55, 57, 60, 61, 70, 78, 85, 86, 87, 125, 156, 212, 231, 246, 247, 253, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 307, 310, 312, 320, 330, 342, 366, 370, 371, 395, 396, 397, 408

D
Dallaire, Roméo 193, 348
Danimarka 31, 341, 346, 347
Darfur 363
Davos 49, 106, 107, 108, 127, 142, 165, 178, 181, 205, 231, 261, 271, 278, 288, 306, 307, 308, 309, 356
de Gaulle, Charles 140, 320, 321
Delhi 51, 95
deli dana hastalığı 246
Demir Perde 304, 321
Doğu Hindistan Şirketi 401
Dohnanyi, Klaus von 311
Donaldson, William H. 260
Douglas, Roger 111, 112, 113
Dow Chemical 181
Dünya Bankası 15, 64, 87, 132, 136, 151, 154, 234, 370
Dünya Ekonomik Forumu 108, 205, 255, 307
Dünya Sağlık Örgütü 79, 207
Dünya Ticaret Örgütü 62, 168
Dünya Yahudi Kongresi 341
Düsseldorf 156

E
Easton, Brian 112, 113
Eckes, Alfred 44, 46, 47, 49, 79, 82, 141, 169, 206
Economist, The 113, 184, 191, 206, 225, 254, 255, 265, 291, 292, 313, 329, 382, 396
Ekonomik Danışmanlar Konseyi 58
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 191
Ekümenik Konsil 74
Ekvator 260, 280
Ekvator Ginesi 260
Elizabeth 124, 247
emperyalizm 32
Endonezya 156, 206, 210, 224, 355
Enron 237, 258

F
Fas 145
faşizm 32, 143
Federal Rezerv Kurulu 223
Ferguson, Rob 204
fikri mülkiyet 62, 144, 182, 237, 248, 253, 320
Filipinler 16, 216
Financial Times 44, 143, 158, 159, 185, 186, 207, 232, 235, 236, 255, 259, 261, 262, 267, 271, 274, 275, 279, 308, 311, 329, 331, 341, 342, 343, 370, 375
Fini, Gianfranco 340, 347
Finlandiya 179, 371
Fischer, Stanley 234, 326
Flaubert, Gustave 74
Foch, Ferninand 198
Foer, Franklin 44, 369
Foot, David 143
Fordizm 77
Fransa 11, 31, 52, 71, 75, 98, 115, 139, 140, 210, 216, 229, 256, 274, 310, 320, 323, 330, 341, 350, 358, 361, 362, 388
Fransa Uluslararası Araştırma Merkezi (CERI) 52
Friedman, Milton 44, 62, 63, 102, 132, 237, 343, 344, 389
Friedman, Thomas 44, 62, 63, 102, 132, 237, 343, 344, 389
Fromm, Erich 339
Fukuyama, Francis 84, 343, 344, 389

G
Galbraith, John Kenneth 237
Galt, John 205
Gandhi, Mahatma 216, 217
Genç William Pitt 367
General Electric 258
Geride Kalanlar 349, 350
Giddens, Anthony 44
Giscard d'Estaing, Valéry 98, 137, 218
Gladstone, W.E. 74
Goldsmith, Jimmy 204
Gore, Al 231, 232
Gramsci, Antonio 297
Grant, Jon 204
Gray, John 47, 56, 290
Greenfeld, Liah 335, 339, 368
Greenspan, Alan 223, 312, 385
Gujarat 286
Güney Afrika 251, 252, 356
Güney Amerika 165, 236, 279, 280, 350
Güney Kore 228, 342
Gürcistan 193
Gwyn, Richard 226

H
Habermas, Jürgen 321, 343
Haig, Douglas 198
Halliburton 262
Hamburg 75
Hartum 357
Hastings, Warren 78, 260
havayolu endüstrisi 263
Havel, Vaclav 51, 323
Hawley, Willis C. 81, 82
Hayek, August von 83, 84, 101, 102, 132, 141, 237
Hazeldine, Tim 314
Heller, George 87, 372
Helsinki 157, 228
Herzen, Aleksandr Ivanovich 155
Hırvatistan 172
Hindistan 24, 51, 60, 72, 78, 85, 86, 87, 92, 95, 125, 180, 181, 186, 212, 222, 246, 247, 253, 260, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 292, 320, 330, 342, 349, 355, 366, 370, 395, 396, 397, 401
Hollanda 31, 42, 71, 125, 304, 305, 320, 326, 346
Hollinger 258, 259
Hudson's Bay Company 372
Hume, David 75, 121, 392
Huntington, Samuel P. 303, 304, 348, 349, 365

I-İ
I. Alexander 350
II. Alexander 354
IMF 112, 143, 154, 156, 224, 233, 234, 237, 271, 272, 273, 274, 316, 317, 320
Irak 104, 241, 261, 307, 308, 323, 358, 359
ırkçılık 40, 193, 301
IV. Henri 350
İkinci Dünya Savaşı 11, 16
İngiltere 8, 16, 30, 31, 57, 61, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 99, 119, 124, 143, 179, 183, 185, 186, 191, 203, 207, 209, 210, 266, 317, 326, 332, 358, 362, 363, 388, 393
İskoçya 223
İslam 41, 50, 55, 69, 218, 304, 344, 370, 378
İspanya 7, 9, 10, 11, 13, 15, 17, 20, 70, 71, 78, 150, 151, 254, 256, 354, 373, 401
İsveç 31, 312, 371
İsviçre 31, 49, 106, 123, 205, 294, 306, 307, 320, 341, 356
İtalya 31, 42, 138, 172, 183, 184, 256, 258, 346, 354

J-K
Jackson, Robert 104
James, Harold 4, 44, 221, 223, 272, 339, 359
Japonya 93, 115, 253, 287
Juppé, Alain 256
Kahn, Alfred 170, 229, 242
Kahn, Herman 170, 229, 242
Kamu Maliyesi Yasası 112
Kanada 62, 64, 79, 117, 118, 134, 138, 148, 150, 176, 179, 186, 246, 252, 254, 259, 265, 293, 339, 363, 376, 388, 394, 395, 399, 400
Kanada Pasifik Demiryolu 117
Kanada Tıp Derneği Dergisi 254
Kanbur, Ravi 236, 311, 312
Kant, Immanuel 75
Katar 223
Keating, Paul 278
Kelly, Graham 290, 291
kentleşme 65, 331
Kenya 330
Kerr, Roger 111
Kessler, David 252
Keynes, John Maynard 30, 31, 32, 42, 49, 121, 203, 204, 231
Kıbrıs 327
Kiev 325, 374
King, Michael 112, 290, 291, 292
Kirton, John 91, 92, 137, 139
Kissinger, Henry 89, 96, 98, 99, 100, 138, 302, 303
Klong Toey 88
Kolnai, Aurel 323
komünizm 32, 77, 143, 322
Konfüçyüs 53, 184, 368
Kongo 61, 193, 230, 348
korumacılık 82
Kouchner, Bernard 176, 217, 334, 335, 368
Krueger, Anne 44, 143, 316
Krugman, Paul 86, 87, 191, 202, 203, 224, 225, 230, 231, 234
Ksenofon 360
Kuala Lumpur 170, 231, 232
kumar 25, 186, 345
Kuzey İrlanda 304, 341, 349
Kuzey Ligi 346
Kürdistan 173
Küreselleşmenin Sonu 272
Kütüphane Grubu 137
Kyoto Protokolü 373

L
Lafontaine, Oskar 334
Lagos 87
Lamy, Pascal 358
Lapham, Lewis H. 63, 127, 128
Latin Amerika 49, 64, 70, 154, 177, 213, 220, 235, 236, 237, 249, 268, 342, 355, 381
Latviya 322
Lee Kuan Yew 233
Lessig, Lawrence 144, 145

Levi, Primo 57, 74
Lind, Michael 329
Lindqvist, Sven 57, 77, 143, 144
Lorenzetti, Ambrogio 54, 367
Luddite. Bkz. İngiltere 143, 144
Lula da Silva, Luiz Inácio 307
Luther, Martin 29

M
Macfarlane, I.J. 232, 233, 271, 380, 381
Malezya 50, 170, 226, 227, 230, 231, 234, 235, 270, 271, 290, 302, 307
Mandela, Nelson 317
Mankiw, N. Gregory 58
Maori 292
Marshall, George C. 96, 97, 100, 101, 328
Marshall Planı 96, 97
Marx, Karl 4, 42, 69
McNamara, Robert S. 361
McVeigh, Timothy 222
Mehdi 357, 360
Meksika 18, 139, 149, 154, 158, 186, 190, 191, 211, 220, 355
Menschel, Robert 204
Mercosur 148, 149
merkantilizm 71
Microsoft 248, 278, 331
Mintzberg, Henry 142
misafir işçiler 146
Moldavya 173
Monsanto 374
Montesquieu 42, 75, 76
Morgan, Gareth 231, 235, 267
Morgan Stanley 231, 235
Morley, John 26
Morris, Gouveneur 80, 215, 256, 310
Mozambik 217
Mussolini, Benito 129, 340, 346
Müslüman 50, 146, 327, 347, 355

N
Nairobi 350
Nantes Fermanı 351
Natwar Singh 51, 61, 284
Nazizm 62
New York 14, 44, 47, 56, 57, 59, 66, 74, 80, 84, 87, 118, 121, 124, 127, 128, 141, 144, 154, 158, 184, 202, 209, 222, 238, 251, 259, 261, 264, 271, 272, 278, 304, 306, 308, 322, 363, 377
New York Times 44, 202, 222, 259, 261, 264, 278, 308
Nijerya 217, 221, 222, 341
Nitzan, Jonathan 167, 201
Nixon, Richard 92, 107, 137, 157, 329
Norveç 31, 341
Nozick, Robert 102
Nye, Joseph 309

O-Ö
Oakeshott, Michael 43, 118, 125
Obama, Barack 370, 403
Oedipus 240
Ohmae, Kenichi 44, 45
Oklahoma City 354
oligopoller 37, 125, 247
Olivieri, Nancy 254
Ortaçağ 70, 128
Ottawa Anlaşması 373
özelleştirme 12, 116, 119, 163, 166, 199, 266, 267, 268

P
Pakistan 246
Paraguay 148
pazar piyasaları 52
Paz, Octavio 141
Pekin 50, 283, 284, 287, 313, 371
Pérez-Diaz, Victor 98, 375
Peru 223, 280
Phoenix Consortium 258
Pinochet, Augusto 149, 280
Platon 58, 59
Polanyi, Karl 21, 43, 120, 121
Polonya 173, 322, 323, 363
Powell, Colin 307, 308
Prato 55
Prens Hasan Bin Talal 50
Prusya 57, 358
Putin, Vladimir 325

R
Rambouillet 139
Ramo, Joshua 50, 283, 284, 287, 313, 371
Rawls, John 103, 104
Reagan, Ronald 165, 172
Reform 64, 165, 302, 346
Ricardo, David 147
Riccardi, Andrea 89, 348
Rice, Condoleezza 359
Richardson, Ruth 112, 291, 292
Roma 13, 41, 69, 115, 128, 175, 344, 346, 367, 386
Romanya 31, 324
Roosevelt, Franklin D. 79, 87, 118, 155, 215, 256
Rorty, Richard 300, 335, 340, 343, 367, 368, 375, 378
Rose, Michael 356
Rover 258
Rönesans 55
Ruanda 85, 193, 230, 330, 348, 363
Ruggie, John 64, 121, 122, 180
Rusya 31, 42, 57, 165, 166, 167, 173, 253, 321, 323, 325, 326, 342, 358

S-Ş
sahte popülizm 35, 77, 249, 286, 301, 333
Sala-i-Martín, Xavier 85, 86
Sanayi Devrimi 115, 117, 188, 363
Sant'Egidio 89, 217, 348
Sarayevo 174, 175
Saro-Wiwa, Ken 221
Schama, Simon 342, 343
Schmidt, Helmut 98, 137, 138
Schröder, Gerhardt 341
Schumpeter, Joseph 68, 78, 119
Schwab, Klaus 49, 107, 108
Schwarzenegger, Arnold 239
Sea Island 310
Seattle 234, 235, 289
Sen, Amartya 59, 103, 237, 313
Seneca 293, 294
Sezar 115
Shaw, George Bernard 316
Shell 222, 258
Shevchenko, Taras 374
sıtma 79, 252
Siena 54, 367
Singapur 232, 233, 372
Singer, Israel 341
Singh, Manmohan 51, 61, 216, 284
Sivil Havacılık Kurumu 124
Slovenya 172, 322
Smith, Adam 42, 82, 100, 102, 121, 142, 147, 181, 367, 368, 370, 378, 379
Smith, M.G. 42, 82, 100, 102, 121, 142, 147, 181, 367, 368, 370, 378, 379
Smoot, Reed 81, 82
Solon 16, 120, 387
Somali 145, 355
Sophocles 203, 240
Soros, George 44, 45, 123, 127, 204
Sovyet Bloğu 325
soykırım 37, 57, 61, 193, 390
Sri Lanka 223
Steiner, George 55, 84
Stiglitz, Joseph 21, 47, 59, 100, 101, 157, 223, 224, 228, 231, 234, 235, 237, 267, 283, 289, 314
Stone, Sharon 308
Strange, Susan 82
Strasburg 320
Strauss-Kahn, Dominique 229
Straw, Jack 354, 355
Strindberg, August 21, 188
Strong, Maurice 221
Sudan 223, 341, 355, 357
Suudi Arabistan 223
Sümer İmparatorluğu 41
Şili 149, 216, 280
şovenizm 337

T
Tacikistan 173, 324
Taliban 223, 349
Tanzanya 308, 330
Tarım 397
Tayland 156, 224
Tayvan 287

Thatcher, Margaret 68, 69, 72, 87, 115, 141, 155, 170, 172
Theseus 240
Tito 173
Tocqueville, Alexis de 65, 66, 367, 368, 378
Tokyo 92, 287, 342
Tolstoy, Leo 216, 217
Tunus 145
tüberküloz 252
Türkiye 7, 11, 12, 15, 20, 145, 222, 327
Türkmenistan 324

U-Ü
Ukrayna 322, 324, 325, 373
Uluslararası Büyük Mağazalar Derneği 371, 372
Uluslararası Ceza Mahkemesi 373
Uluslararası Ödeme Bankası 123
Uluslararası Para Fonu 44, 154
Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi 176
Uluslararası Ticaret Komisyonu 43
Uluslararası Yönetim ve Kalkınma Enstitüsü 271
Union Carbide 180
Uruguay 148

V
Varşova Paktı 165
vatandaşlık 62, 99, 115, 147, 173, 186, 218, 239, 339, 347, 376, 408
Venedik 42, 158
Venezüella 280
Versay Anlaşması 29
Vestfalya Anlaşması 320
Vico, Giambattista 338
Viyana Kongresi 55, 57, 138, 166
Viyana Sözleşmesi 138
Volkswagen 256

W
Wall Street Journal 261, 270, 271
Wal-Mart 127, 209, 210, 264, 372, 399
Washington 64, 65, 68, 79, 92, 124, 148, 157, 221, 224, 251, 281, 287, 317, 327, 328, 329, 343, 359, 361, 362, 387, 403
Washington Mutabakatı 157, 224
Welch, Jack 258
Wellington 290, 291, 294
White, Harry 121
Williamson, John 64, 224
Wilson, Harold 98, 322
Wilson, Woodrow 98, 322
Winkler, Heinrich 321, 334
Wohlstetter, Albert 362
Wolf 44, 45, 46, 47, 49, 108, 279, 311, 343
Wolfensohn, James D. 221, 223, 235, 236, 359
Wolf, Martin 44, 45, 46, 47, 49, 108, 279, 311, 343
Wolfowitz, Paul 359

Y
Yeni Zelanda 27, 110, 112, 113, 118, 119, 179, 186, 188, 191, 246, 267, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 302, 314, 371, 395
Yergin, Daniel 44, 45
Yom Kippur Savaşı 92
Yugoslavya 172, 173, 174, 175, 176, 177, 334, 335, 347
yüksek riskli yatırım fonları 225

Z
Zakaria, Fareed 65, 272, 278
Zimmerman, Adam 204
Zola, Émile 261

Türkiye ve Yunanistan, İspanya, Portekiz, Avrupa ve Orta Doğu'daki, kısacası tüm Akdeniz havzasındaki insanlar, 2008'den bu yana giderek toplumsal ve ekonomik karmaşaya evrilen ekonomik bir çöküşle mücadele ediyorlar. Şimdilerde ise bu siyasî bir krize dönüşmüş durumda. Çöküş, karmaşa ve krizin gittikçe yayılmakta olduğu gerçeği, 2016 senesinde ayan beyan ortaya çıktı. Dünyanın hiçbir yerinde herhangi bir iyileşme belirtisi söz konusu değildi. Yunanistan, ikinci bir darbeyi bekledi. İspanya yerinde saydı. Türkiye, siyasî ve ekonomik olarak büyük bir hızla daha da kötüye gitti. İngiltere'de, sanrılama ile aşırı böbürlenme karışımı bir sinir krizi yaşandı. Kriz, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve dünyanın diğer bölgelerinde yayılmaya devam etti. İktidarı elinde tutanlar için bu çöküşün nereden çıktığı belli değildi. Ancak yine de krizin yıkıcı enerjisi, aynı volkanik bir yeraltı patlamasında olduğu gibi, yaklaşık yirmi yıldır etrafa lavlar saçıyordu. İçinde yaşadığımız yapıların arasına eriyerek sızan esrarengiz bir güçtü.

John Ralston Saul

John Ralston Saul, bu çarpıcı kitabında ekomik krizin küresel ölçekte panoramasını çıkarmakla kalmıyor, kapitalizmin siyaseten tıkandığı kör noktalarına da işaret ediyor, günümüzün giderek yayılıp derinleşen iktisadi ve siyasi "felaketlerine sızan" tarihsel dinamikleri sabırla ifşa ediyor, kıyıcı bir eleştirel bakışla...

AYRINTI • İNCELEME
ISBN: 978-605-314-327-7
9 786053 143277

40 ₺